

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

DEMİREL HÜKÜMETLERİNİN KIBRIS POLİTİKASI
(1965-1971)

BURAK KAHRAMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
DOÇ. DR. YAKUP KAYA

KONYA-2023

Öğrencinin	Adı Soyadı	Burak KAHRAMAN		
	Numarası	18810501079		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Tarih		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Yakup KAYA		
Tezin Adı	DEMİREL HÜKÜMETLERİNİN KIBRIS POLİTİKASI (1965-1971)			

ÖZET

Bu tez çalışmasında Kıbrıs'ın tarihsel önemi ve geçirdiği evler açıklanmaya çalışıldıktan sonra, tezin esas konusunu teşkil eden 27 Ekim 1965 ve 26 Mart 1971 yılları arasında tek başına iktidar olan Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi'nin Kıbrıs meselesine yaklaşımı ve faaliyetleri incelenmiştir.

Çalışmada Kıbrıs'taki gelişmeler, Cumhuriyet Senatosu Tutanakları esas alınmak üzere, cumhurbaşkanlığı arşivi, dönemin ulusal gazetelerinden Tercüman, Milliyet ve Hürriyet gazeteleri, Dışişleri Belleteni ve TBMM Zabıtları ile akademik tez, kitap, dergi, makale ve internet kaynakları değerlendirilerek çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Adalet Partisi, Süleyman Demirel, Enosis, Taksim, Federal Devlet, Dış Politika.

Öğrencinin	Name and Surname	Burak KAHRAMAN		
	Student Number	18810501079		
	Department	History/History		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	Doç. Dr. Yakup KAYA		
Title of the Thesis/Dissertation	CYPRUS POLICY OF THE DEMIREL GOVERNMENTS (1965-1971)			

Abstract

In this thesis study, after trying to explain the historical importance of Cyprus and the houses it has lived in, the approach and activities of the Justice Party to the Cyprus issue, led by Süleyman Demirel, which was in power alone between 27 October 1965 and 26 March 1971, which constitutes the main subject of the thesis, are examined.

In the study, the developments in Cyprus were studied by evaluating the presidential archives, the national newspapers of the period, Tercüman, Milliyet and Hürriyet newspapers, the Ministry of Foreign Affairs and the Grand National Assembly of Turkey Minutes, as well as academic theses, books, magazines, articles and internet sources, based on the Republic Senate Minutes.

Keywords: Cyprus, Justice Party, Süleyman Demirel, Enosis, Improvisation, Federal State, Foreign Policy.

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Burak KAHRAMAN		
	Numarası	18810501079		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Tarih		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	✓	
		Doktora		
Tezin Adı	DEMİREL HÜKÜMETLERİNİN KIBRIS POLİTİKASI (1965-1971)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Burak Kahraman
İmzası

İÇİNDEKİLER

Özet	II
Abstract.....	III
Bilimsel Etik Sayfası	IV
İçindekiler	V
Kısaltmalar.....	VI
Önsöz.....	VII
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM KIBRIS'TA STATÜ DEĞİŞİMİ

1.1. Kıbrıs'ta İngiliz Yönetimi	5
1.1.1. İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Rumlarının Faaliyetleri	6
1.1.2. İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Faaliyetleri	7
1.3. Türkiye'nin Genel Kıbrıs Politikası.....	8
1.4. Yunanistan'ın Genel Kıbrıs Politikası	9
1.5. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Yıkışı.....	10

İKİNCİ BÖLÜM KIBRIS VE DEMİREL İKTİDARI

2.1. Macmillan Planı.....	15
2.2. Zürih ve Londra Anlaşmaları	16
2.3. Kıbrıs Anayasası.....	18
2.4. Garanti Anlaşması	19
2.5. İttifak Anlaşması	19
2.6. Johnson Mektubu.....	20
2.7. 1964 BM Kararı.....	21
2.8. Galo Plaza Raporu	23
2.9. Demirel'in İktidara Gelmesi.....	25
2.10. 1965 BM Kararı.....	29
2.11. Keşan-Dedeoğaç Görüşmeleri	29
2.12. Kıbrıs Buhranı	31
2.13. Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi.....	35
2.13.1. Geçici Kıbrıs Türk Yönetimine Tepkiler.....	36
2.14. Kıbrıs'ta Türk ve Rum Cemaatleri Arasında İkili Görüşmeler	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DEMİREL DÖNEMİ SENATO VE KIBRIS GÖRÜŞMELERİ

3.1. 1965 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs	48
3.2. 1966 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs	58
3.3. 1967 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs	133
3.4. 1968 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs	172
3.5. 1969 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs	197
3.6. 1970 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs	208
3.7. 1971 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs	218
Sonuç	226
Kaynakça	229
Ekler	238

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
Bkz.	:Bakınız
AP.	:Adalet Partisi
BM.	:Birleşmiş Milletler
BMBG.	:Birleşmiş Millet Barış Gücü
C.	:Cilt
CHP.	:Cumhuriyet Halk Partisi
CS.	:Cumhuriyet Senatosu Zabıt Tutanakları
Çev.	:Çeviren
DP.	:Demokrat Parti
GP.	:Güven Parti
EOKA.	:Kıbrıslıların Milli Mücadele Örgütü
KATAK.	:Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
SSCB.	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TMT.	:Türk Mukavemet Teşkilatı
MMZT.	:Millet Meclisi Zabıt Tutanakları
TBMM.	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
NATO.	:Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
TİP.	:Türkiye İşçi Partisi
TSK.	:Türk Silahlı Kuvvetleri

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında öncelikli olarak Kıbrıs'ın tarihsel önemi ve geçirdiği evreler açıklanmaya çalışılmış, ardından Kıbrıs'taki Türk geçmişi dikkate sunularak tezin konusuna muhatap olan Kıbrıs'ın yalnızca bugünün bir konusu olmadığı ortaya koyulmuştur. Ardından daha önce bu tez kapsamındaki gibi bir inceleme tezi bulunmadığından özgün bir nitelik amaçlanarak Demirel iktidarı döneminde Kıbrıs'a dair tüm gelişmelerin serencamı ortaya konulmasına çalışılmış ve Senato görüşmelerinde Kıbrıs konusunun daha belirgin bir anlam bulması amaçlanmıştır. Bu tezin verilerinin toplanması aşamasında birincil kaynak olarak Cumhuriyet Senatosu arşivleri esas alınmıştır. Böylece yalnızca Kıbrıs'la ilgili tespit edilen tutanaklar tasnif edilerek toplamda 10.951 sayfa tümüyle inceleme konusu edilerek okunmuştur.

Dönemin Cumhuriyet Arşivi belgelerinden, Cumhuriyet Senato Tutanaklarından, Dışişleri Bakanlığı Belleteninden, dönemin önemli ulusal gazetelerinin yanı sıra ikincil kaynak olarak niteliğinde yayınlanmış, akademik kitap, dergi, bildiri, makale, internet kaynakları ve tez çalışmalarından yararlanılmıştır. Bu çalışmada, Süleyman Demirel iktidarını dönemin en üst yasama organı olan Senato görüşmeleri ve tartışmaları üzerinden inceleyen önemli bir çalışmanın bu tez kapsamında olması kayda değer olduğunu düşünmekteyim. Nitekim Cumhuriyet Senatosu, TBMM'nin üst yasama kısmı olmakla birlikte bir alt yasama kısmını temsil eden Millet Meclisi'ndeki tartışmaların da damıtılarak veya bir tür ön müzakerelerin yürütülmesinin ardından gündemine ilgili konuları almaktadır. Bu açıdan dönemin Kıbrıs meselesine dair hem temsil açısından çeşitli bir dönemi ifade eden dönemin Senatosu'nda yürütme erkini temsil eden ilgili tüm yetkililer de Senato'daki görüşmelere katılmışlardır. Bu durum dönemin genel Kıbrıs politikasının temel meselelerinin anlaşılmasında önemli tespitler ve çıkarımlar sunması bakımından yararlı bir çalışma olduğu kanısındayım.

Çalışmanın ilk bölümünde Kıbrıs'ın tarihi süreci hakkında genel bilgi verildikten sonra ikinci bölümde dönemin olabildiğince net bir görünümü ortaya koyulurken okuma akışının kolaylaşması ve üçüncü bölümdeki hususların daha iyi anlaşılabilmesi adına ilgili başlıklar tarihsel konu, olay ve süreçlere koşut olarak hazırlanmıştır. Son bölümde ise 1965-1971 yılları arasında tek başına iktidarda bulunan Adalet Partisi ve Demirel Hükümeti'nin Kıbrıs politikasının tahkiki/incelenmesi ve tahlili/analizi gerçekleştirilmiştir. Son olarak Senato görüşmeleri destekli bir Demirel iktidarı Kıbrıs politikasının temel konuları, tezleri ve sorunları saptanmış olarak çalışma nihayete erdirilmiştir.

Yüksek lisans tez çalışmam boyunca desteğini benden esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Yakup Kaya'ya, saygı ve sevgilerimi sunar, verdiği emekler için de teşekkür ederim. Kıymetli eleştiri ve katkıları için Doç. Dr. Çağatay Benhür'e en içten teşekkürlerimi arz ederim. Eğitim hayatım boyunca büyük bir sabır gösterip, maddi ve manevi anlamda benden desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen annem Canan Kahraman'a, babam Nuh Kahraman'a ve ağabeyim Dr. Selçuk Kahraman'a teşekkür ediyorum. Tezimi Kıbrıs'ta Türk varlığının devamı için mücadele vermiş büyük Türk milletine ve aileme ithaf ediyorum.

GİRİŞ

Kıbrıs, Sicilya ve Sardunya adalarından sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adası olup, yüzölçümü, 9251 kilometrekaredir. Ada'nın toplam kıyı uzunluğu 782 km'dir. Kıbrıs Ada'sının Karmacit Burnu ile Anadolu'nun Anamur burnu arasındaki mesafe 71 km ile birbirlerine en yakın yerlerdir.¹ Kıbrıs adını, ada'da bulunan yer altı madeni bakır'dan alır. Birçok ilim adamı Kıbrıs'ı, yapı ve üçüncü zamanın genç kıvrımlarına ait olan yeryüzü şekilleri bakımından Anadolu'nun güney kenarı boyunca uzanan ve yine üçüncü zamana ait olan Toros dağ sistemi içerisinde kabul edilmektedir.²

Kıbrıs tarihte; Hitit, Mısır, Fenike, Asur, Pers, Roma, Bizans, Arap, Ceneviz, Venedik ve Osmanlılar tarafından yönetilmiştir. Kıbrıs mevcut jeopolitik konumu tarihte olduğu gibi bugünde bölgede etkin olmak isteyen güçler için önemini korumuştur.

Kıbrıs adası, Roma İmparatorluğu'nun 395'te idari bakımdan ikiye ayrılmasıyla doğu sınırları içerisinde kalmıştır. 1191 yılına kadar Bizans'ın topraklarında kalmıştır.³ Kudüs'ü Selahaddin Eyyubi'den almak isteyen İngiltere Kralı I. Richard Kıbrıs'ı ele geçirmiş ve adayı Kudüs Kontu Guy de Lusignan'a satmıştır. Guy de Lusignan ve onun ardılları 15.yüzyıla kadar bağımsız hükümdarlar olarak adayı yönetmişlerdir.⁴

Lusignan ailesinin son zamanlarında Kıbrıs adası, sahillerinde yerleşmiş olan Venediklilerden eline geçti; bir takım entrikalar neticesinde 1484'de Venedik'e giren Kral II. Jak ile izdivaç ederek kocasıyla çocuğunun vefatlarından sonra son Kıbrıs hükümdarı olan Venedikli Katerin'in krallık hukukundan feragat ettirilmesi üzerine Kıbrıs adası doğrudan doğruya Venedik cumhuriyetine geçmiş ve bir meclisle idare olunmuştur (1489).⁵ Venedikliler Ada'yı idareleri altına aldıktan sonra Memluk devletiyle iyi geçinmek için Kıbrıs Krallığı'nın Memluklere vermekte oldukları vergiyi kabul etmişler ve daha sonra bu vergiyi Memluklerin yerine Osmanlılara da vermişlerdir.⁶

¹ Hamdi Ertuna, *KIBRIS Osmanlı İdaresinden 1974 Barış Harekatı'na Kadar*, Askeri Tarih Bülteni, Yıl: 5, Sayı: 10, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1980, s. 33.

² Cevat Rüştü Gürsoy, *İslam Ansiklopedisi, Kıbrıs*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 25. Cilt, Ankara, 2002, s. 370.

³ Işın Demirkent, *İslam Ansiklopedisi, Kıbrıs*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 25. Cilt, Ankara, 2002, s. 371.

⁴ Hüner Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 47.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 28.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 29.

Kıbrıs'ın yakın dönem tarihi, aynı zamanda Türk geçmişi ile yakından okunmaktadır. Bu çerçevede 7 Ocak 1966 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'ndaki bir konuşmasında dönemin Adalet Partisi Grup Başkanı Fethi Tevetoğlu'nun şu ifadelerini kaydetmek gerekecektir:⁷

“1877 Türk - Rus savaşları sonundaki mağlûbiyetimiz (Edirne Mukaddematı - sulhiyesi) ve 3 Mart 1878'de Ayastefanos (Yeşilköy) Muahedesi ile sonuçlandı. Andlaşmanın 5'nci maddesine göre: Osmanlı Devleti, Rusya'ya 1 milyar 410 milyon Ruble savaş tazminatı ödiyecekti. Fakat Rusya bu tazminatı 300 milyon Rubleye indiriyor; karşılığında Osmanlı Devletinden Batum, Kars, Ardahan, Eleşkirt ve Bayazıt'ı alıyordu.”

“Rusların Anadolu üzerindeki bu hâkimiyetlerinden endişe duyan büyük devletler, bilhassa boğazların ve Süveyş Kanalı'nın Rus tehlikesi altına girdiğini gören İngiltere, Anadolu'yu Rusya'ya karşı korumak va'diyle, Andlaşma ile Babıâli'den Kıbrıs'ı işgal va'dini almıştır. 4 Haziran 1878'de İstanbul'da imzalanan bu ikili Kıbrıs anlaşması sonradan şerh verilmek suretiyle Berlin Andlaşmasına ithal olunmuş ve onunla birlikte hüküm ifade etmiştir. Bu anlaşma ile Kıbrıs'ın işgal ve idaresinin İngiltere'ye bırakılması, Rusya'nın Batum, Kars ve Ardahan'ı elinde muhafaza etmesi veya «Asya Memâliki - Şahanesinde bir kısmını daha zapt ve istilâya tasaddi» etmesi ihtimali dolayısıyla ve böyle bir halde «İngiltere devletinin Memâliki mezkûreyi silâh ile muhafaza ve müdafaa» etmesi şartıyla oluyordu. Fakat Salisbury, Büyükelçi Layard'a gönderdiği talimatta: «şu nokta kesin olarak anlaşılmalıdır ki, eğer tehlikenin sebebi ortadan kalkacak olursa, bir ihtiyati tedbir olan bu anlaşma da aynı anda ortadan kalkacaktır» dediği halde bu hususun anlaşmaya girmemesi, İngiltere'nin daha başlangıçtaki samimiyetsizliğini tesbit ediyordu. Nitekim Rusların işgali altındaki Kars ve Ardahan'ı fiilen geri aldığımız halde İngilizler kiraladığımız buldukları Kıbrıs'ı tahliye edip asıl sahibi bulunan biz Türklere iade etmemişlerdir.”

“Birinci Dünya Savaşı başında, 5 Kasım 1914'te İngilizler, Osmanlı imparatorluğunun Almanlar yanında savaşa katılması dolayısıyla, Kıbrıs'ı tek taraflı olarak İngiltere'ye ilhak etmişlerdir. En haklı ve kuvvetli olduğumuz istiklâl Savaşı sonunda, galip millet olarak Lozan Barış Andlaşması için masaya oturduğumuz zaman da, İngilizleri Kıbrıs'ın iadesine zorlayacak yerde, maalesef Yeşil Ada'mızın İngiltere'ye terki hukukan da kabul edilmiştir. Geçen yıl bu kürsüden bir muhterem arkadaşımızın, C. H. P. Edirne Senatörü Banguoğlu'nun da ifade buyurdıkları gibi; bir zafer kazanmış Türklerin en sarıh hakları, Yunanlılarla Trakya'da, Ege ve Akdenizle olan sınırlarını kendi millî menfaatlerine göre çizmeleri idi. Lozan'da bu sınır bizim aleyhimize çizilmiştir. Gasbedilmiş birçok haklarımızı bize geri getirmiş ve istiklâlimizi tescil etmiş olan Lozan Muahedesi maalesef Trakya sınırlarımız, Patrikhaneler ve bilhassa 12 Ada ve Kıbrıs konusunda Türklük aleyhinde pek çok kötü hükümler ve haksızlıklarla doludur. Sayın Banguoğlu'nun ifadeleriyle Lozan Andlaşması yıllardır gençlerimize ve milletimize nasıl ezberletilmişse öylece kutlatılıp gidilmiştir.”

“Lozan Muahedesinin Kıbrıs'la ilgili 20'nci maddesi aynen şudur: «Türkiye, Britanya Hükümeti tarafından Kıbrıs'ın 5 Teşrinisani 1914'te ilân olunan ilhakını tanıdığını beyan eder.» Kıbrıslı Türkleri Türkiye veya İngiltere'ye göçe zorlayan ve Ada'daki Türklerin azalmasına sebeb olan 21 nci madde de bir facia olmakla beraber, en fecî Lozan Muahedesinin 16 ncı maddesidir ki, aynen şudur: «Türkiye işbu muahede musarrah hudutlar haricimde kâin bilcümle arazi üzerinde ve bu araziye mütaallik ve kezalik işbu muahede ile üzerlerinde kendi hakkı hâkimiyeti tanınmış olan adalardan gayrı cezireler üzerinde - ki, bu arazi ve cezirelerin mukadderatı alâkadarlar tarafından tâyin edilmiş veya edilecektir - her ne mahiyette olursa olsun haiz olduğu bilcümle hukuk ve müstenidatından feragat ettiğini beyan eyler. İşbu maddenin ahkâmı mücaveret münasebetiyle Türkiye ile hemhudut memleketler arasında takarrür etmiş veya edecek olan ahkâmı hususiyeyi ihlâl etmez.» Bu suretle Lozan'da tarsin edilmek suretiyle yıllarca İngiliz boyunduruğuna bırakılan Kıbrıs'ta Türkler azalır ve ezilirken; ta 1814 te Odesa'da kurulmuş Megali Etniki Eteryâ'nın tesbit ettiği Megalo idea veya Panelenizm'in Yunan istiklâlinden Girit ve Sisam'dan sonraki safhası Kıbrıs'ta çoğaltılan ve teşkilâtlandırılan Rumlar tarafından gerçekleştirme yoluna sokulmuştur.”

“1931'de İngilizlere karşı çıkan isyanda Kıbrıslı Rumlar enosis diye bağırırlarken, Kıbrıslı Türkler de: «ya statüko muhafaza edilir; ya da Kıbrıs Türkiye'ye ilhak edilir» parolasını ileri sürdüler. 1 Nisan 1955'te başlayan Rum EOKA tethiş hareketleri karşısında da Kıbrıslı Türkler, «Türkiye'ye ilhak» ve daha sonraki gelişmede «taksim» parolasına bağlı kaldılar. Kıbrıs meselesini Lozan Barış Andlaşmasınının 16, 20 ve

⁷ “Milli Birlik Grubunun, Kıbrıs Konusu ile ilgili bir genel görüşme açılmasına dair önergesi (8/11)”, C.S. Tutanak Dergisi, 28. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 31, Toplantı: 5, 1996, s. 472-474.

21'nci maddelerindeki şartlar içinde âdeta sıfırdan devralmış Hükümetlerce 11 Şubat 1959 da Zürich'te, 19 Şubat 1959'da Londra'da imzalanan Andlaşmaların sağlanması ve Kıbrıs Anayasasının vücuda getirilmesi Kıbrıs'ın 15/16 Ağustos 1960 gecesi bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti olarak ilânını gerçekleştirmiştir. Bu Andlaşmalar ve Anayasa sayesinde ki, (Kıbrıs Cumhuriyeti) müstakil bir Devlet Kabul edilmiş ve Birleşmiş Milletlere üye olmuştur.”

“16 Ağustos 1960'da kahraman Mehmetçik, ayrılışından 82 yıl sonra, Kıbrıs Türkünün hak ve hukukunu muhafaza için, şan ve şeref sembolü Türk Sancağını Kıbrıs'ta dalgalandırmak üzere, Yeşilada'ya ayak basmıştır. 950 kişilik Yunan askerine karşılık 650 kişilik Türk Silâhlı Kuvvetinin Kıbrıs'a çıkması, Ada üzerinde iki cemaatin tesbit edilen ve tanınan eşit haklarının en belirli maddî tezahürü olmuştur. Bu ibret verici kronolojik tablonun 16 Ağustos 1960'dan 21 Aralık 1963'e ve bugüne kadarki devamı da hepimizin gözleri önünde ve hafızasındadır.”

Tarihsel olarak bir değerlendirme de yapılırsa; Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından ele geçirilmek istenmesinin nedeni, özellikle Doğu Akdeniz çevresindeki ülkelerin ele geçirilmesi sonucunda bu ülkelerin güvenliğinin sağlanması açısından stratejik önemdedir. Kıbrıs'ın ileride de göreceğimiz üzere güvenli bölge olması Türkiye için hayati zorunluluktur. Hatta “batmayan uçak gemisi” olarak nitelenen adanın Türkiye hâkimiyetinde olması hem kendi güvenliği hemde Akdeniz ülkelerinin güvenliği için esastır.

Adanın Osmanlı Devleti'ne katılması, Akdeniz'deki hakimiyetinin sağlanması açısından önemlidir. Bu sebeple Osmanlı devleti, 1489 yılından beri Venedik'in hâkimiyetinde olan Kıbrıs ile ilgiliydi. 1540 yılında Osmanlı Devleti ile Venedik'in yapmış olduğu barışa rağmen Venedik adada Maltalı ve Venedikli korsanların yaptığı saldırılara göz yummaktaydı.⁸ İşte bu sebeplerden hareketle II. Selim, Lala Mustafa Paşa ve Ebussuud Efendi'nin fetvası üzerine Kıbrıs'ın alınmasına karar verildi.⁹

1570 Mayıs'ında Osmanlı donanması Kaptan-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa kumandasında Kıbrıs'a hareket etti. Adanın ele geçirilmesi vezir Lala Mustafa Paşa serdar tayin edilip denizdeki donanma faaliyetine de tecrübesinden dolayı Vezir Piyale Paşa görevlendirildi. Lala Mustafa Paşa elli bir günü bulan kuşatmadan sonra 9 Eylül 1570 yılında Lefkoşa'yı aldı. İlerleyen Lala Mustafa Paşa İstanbul'dan gelen yardımcı kuvvetlerle Magosa kuşatmasını yoğunlaştırdı ve nihayet kale, 4 Ağustos 1571'de yapılan anlaşma teslim alınarak Kıbrıs, Osmanlı toprağı oldu. Fetih'ten hemen sonra Kıbrıs Beylerbeyliğine Avlonya sancakbeyi Muzaffer Paşa atandı. Ayrıca adaya Konya, Karaman, Kayseri ve Niğde sancaklarından yerleşmek üzere çok sayıda Türkmen gönderildi.¹⁰ Yunanlılar

⁸ Kemal Çiçek, İslam Ansiklopedisi, *Kıbrıs*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 25. Cilt, Ankara, 2002, s. 374.

⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, 3. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, Kemal Çiçek, a.g.e., *Kıbrıs*, s. 374.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e. , s. 32-33; Johann Wilhelm Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 2, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s. 665-666; Yaşar Yücel, Ali Sevim, Türkiye Tarihi III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 5-6.

tarafından ‘Megali İdea’ düşüncesinin ortaya çıkışına kadar Osmanlı yönetimi altındaki Rumların kültürlerini, dinlerini, yaşantılarını baskı ortamından uzak, barış içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

1878 yılında Osmanlı idaresinden İngiliz idaresine geçen Kıbrıs’ta Rumlar İngiliz döneminde de rahat bir dönem yaşadıkları söylenebilir. İngiltere, 1. Dünya Savaşı ile Kıbrıs’ı tek taraflı olarak ilhak etmiştir. Milli Mücadelenin sonunda imzalanan Lozan anlaşması ile Kıbrıs resmi olarak İngiltere’ye bırakılmıştır.

1931 yılında Ada’da Rumlar Enosis ateşini yakmaya başlayarak, 1974 Kıbrıs Barış Harekatına hatta günümüzde hala devam eden Kıbrıs meselesinin görünür olarak başlamasına ve Türkiye’nin 1950’li yıllardan itibaren Kıbrıs meselesini ciddiyle ele almaya başlamasıyla süreç gelişecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIBRIS'TA STATÜ DEĞİŞİMİ

1.1. Kıbrıs'ta İngiliz Yönetimi

1820-1831 yılları arasındaki kıta Avrupa'sında bir Yunan Devletinin kurulması, Ada Rumlar arasında Enosis, yani Yunanistanla birleşme isteğini uyandırdı. 1877-1878 yılında 93 Harbi olarak adlandırılan Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda mağlup olan Osmanlı Devleti, 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla, Asya ve Avrupa'da geniş toprak kayıpları yaşamıştır. Fakat Balkanlarda ki Rus nüfuzunu tesis eden Ayastefanos antlaşması başta İngiltere ve Avusturya tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Rusya yeni bir savaşı göze alamadığı için antlaşmanın şartlarından vazgeçmeye mecbur oldu. Ayastefanos antlaşmasının da değişiklikler yapılması için Berlin'de bir kongre yapılmasına karar verilmiştir. Berlin Kongresinde Kıbrıs'ın geçici ve şartlı idaresinin İngiltere'ye bırakılmasına karar verildi. 4 Haziran 1878'de imzalanan Türk-İngiliz İttifak Antlaşması, Ada'nın devrinin, İngilizlerin Osmanlı Devleti'nin doğu'da ki topraklarının Rusya'ya karşı savunulmasında silahlı yardım vaadine bağlıyordu. Antlaşmaya göre, Rusya, Türkiye'ye Kars'ı ve son savaşta işgal ettiği yerleri geri vermesi durumunda, İngiltere antlaşmanın gereği olarak Kıbrıs'ı boşaltacak ve 4 Haziran 1878 tarihli antlaşma yürürlükten kalkacaktı.¹¹

12 Temmuz 1878'de İngilizler Kıbrıs'a çıkmıştı. İngiliz yönetiminin ilk yıllarından itibaren adaya Rum nüfusu akmaya başlamış Malta'dan Mısır'dan çok sayıda Rum adaya gitmişlerdir. Ada'da ki Türk topluluğundaysa bir kısmı Anadolu'ya göç etmişlerdi. Kalanlar ise Rum toplumunun Enosis girişimlerinin her zaman karşısında durmuşlardır. İngiliz yönetimi altında oluşturulan Yasama Meclisi İngiliz Hükümeti'nin Rumlar'ın isteklerine uyarak değiştirmiştir. Yeni düzenlemeye göre Meclis, 12 seçilmiş 6 atanmış 18 üyeden oluşmaktaydı. 9 üye Rum, 3 üye'nin de Türk olması kararlaştırılmıştı. Dağılım iki toplumun nüfus oranları esas alınarak yapılmıştı fakat Kıbrıs henüz Osmanlı toprağı idi. İngilizlerin böyle davranmasının nedeni herhalde Rumları aynı din ve Helen uygarlığının mirasçıları olarak görmeleriydi. 1903'de Girit'in Osmanlı Devleti'nin elinden çıkması ve başına Rum bir yöneticinin getirilmesi Kıbrıs'ta ki Enosis'çileri cesaretlendirmişti. 1912 yılından itibaren

---

¹¹ Yılmaz Öztuna, Büyük Osmanlı Tarihi, 5. Cilt, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1994, s. 316-317; Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, VIII. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 67-68, 77; Hüner Tuncer, Kıbrıs Sarmalı, s. 53.

Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları, Ada'da ki Enosis'çileri Müslüman halka yönelttikleri kışkırtmalar artmış ve kanlı olaylar yaşanmıştır. 27 Mayıs 1912'de Limasol ve Lefkoşa'da Rum saldırısı sonucu her iki toplumdaki toplam 4 kişi ölmüştü. Müslüman toplum ise bu saldırılara karşı İngiliz yöneticilere şikâyet etmekten başka yapacakları bir şey yoktu.¹²

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin İngiltere karşısında savaşa girmesi üzerine, 5 Kasım 1914'te geçici olarak yönettiği Kıbrıs'ı tek taraflı ilhak etti. Savaş boyunca Kıbrıslı Türkler'e ciddi baskılar uyguladı. İngiltere, 1915'te Bulgar saldırısına uğrayan Sırp'lar'a yardım etmesi karşılığında Kıbrıs'ı Yunanistan'a bırakma teklifi, Yunan kralı tarafından reddedildi.¹³ Türkiye, İngiltere'nin işgal kararını Lozan Barış Antlaşması'nın 20. Maddesi ile tanıdı. 20. Madde: “Türkiye, İngiltere Hükümetince 5 Kasım 1914 tarihinde ilan edilen, Kıbrıs'ın (İngiltere'ye) katılımını tanıdığını bildirir”.¹⁴ Böylece Türkiye zaten I.Dünya Savaşı sırasında fiili olarak elden çıkmış olan Kıbrıs adası üzerindeki haklarından Yunanistan veya Rumlar lehine değil, İngiltere lehine vazgeçmiş oluyordu.

1.1.1. İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Rumlarının Faaliyetleri

İngiliz idaresi altında Kıbrıs'lı Rumlar, Ada'nın Yunanistan'a bağlanması için bir takım faaliyetlerde bulunmaya başladılar. İngiliz hükümeti Kıbrıs'ı 1925'te krallığa bağlı koloni statüsüne dönüştürdü. 1929'da bir Rum delegasyonu Londra'ya Enosis, yani Yunanistan'a katılma isteklerini ilettiler. Bu girişim başarısız olunca Ekim 1931'de Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması için isyan çıktı.¹⁵ Adadaki idari yapılara (valilik, kaymakamlık) yapılan sabotajların ardından sorumlu olan isyancı başpiskopos ve metropolitler adadan uzaklaştırıldı. İsyanı organize eden Yunanistan'ın Lefkoşe başkonsolosu Kyrou Kıbrıs'tan çıkarıldı. İngiliz yönetimi ayaklanmanın liderlerini Kıbrıs'tan sürgüne yollamış ve yollananlar arasında Girne piskoposu Makarios da bulunmaktaydı.¹⁶ Kıbrıslı Rumlar İngiliz yönetime baskı yapmak için siyasal örgütlenmeye gittiler. Bu örgütlenmelerden en önemlisi 1921'de kurulan ‘*Milli Örgüt*’ idi. 1930-31 yıllarında adadaki Rum gençleri örgütlemek üzere, ‘*Milliyetçi Gençlik Kulüpleri*’

¹² Hüner Tuncer, a.g.e., s. 54-57.

¹³ Halil Fikret Alasya, İslam Ansiklopedisi, *Kıbrıs*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 25. Cilt, Ankara, 2002, s. 380.

¹⁴ Seha L.Meral, Lozan Konferansı Tutanaklar Belgeler, Takım 2., C. 2., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 7.

¹⁵ <https://www.britannica.com/place/Cyprus/Ottoman-rule>, Erişim Tarihi: 12.05.2023.

¹⁶ Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs*, s. 380; Hüner Tuncer, *Kıbrıs Sarmalı*, s. 68-69., Hikmet Sami Türk, *Kıbrıs Sorunu: Çözüm Zamanı*, TESAV Yayınları, Ankara, 2003, s. 5.

kuruldu. Yunanistan'da da bu hedef doğrultusunda, 'Kıbrıs Merkez Komitesi' ve 'Kıbrıs Dostluk Derneği', 'Kıbrıs Ulusal Bürosu' gibi dernekler kuruldu.¹⁷

Yunanistan'ın II. Dünya Savaşı'nda, İtalya'nın Oniki adayı 15 Şubat 1947'de Paris'te imzalanan antlaşma ile Yunanistan'a bırakmaları Enosis umutlarının canlanmasını sağladı. 1947'de İngilizlere sunulan 'Muhtariyet Planı' kabul edilmedi. 1948'de İngiliz Hükümeti'nin hazırladığı anayasa iç özerkliği öngörüyordu. Fakat Rumların karşı çıkması sebebiyle anayasa uygulanamadı. Anayasının reddinde Makarios, Enosis savunucusu olarak ön plana çıktı. Makarios 1950'de Kıbrıs Başpiskoposu ve Rum Cemaati lideri seçildi. 1954 yılında Kıbrıs'ın kendi kaderini belirleme sorunu, Yunanistan tarafından 1954 yılında Birleşmiş Milletlere getirildi ve adada çoğunluğu oluşturan Rumlar, 'Kıbrısın geleceğini tayin etme hakkına sahip olmalıdır', görüşünü savundular fakat BM Siyasi Komisyonunca öneri reddedildi.¹⁸

Enosis'i gerçekleştirmek için Makarios silah ve maddi yardım için Yunanistan'a gider. Burada Grivas ve bazı fanatik Enosis'çilerle görüşür. Enosis'i örgütlemek için EOKA örgütünü kurarlar. Grivas gizlice Ada'ya gelir. Baf'ın Hloraka sahillerinden Ada'ya gizlice cephane getirilir. Bir yandan da kiliseye bağlı kurulan Rum gençlik örgütleri EOKA'ya militan devşirme araçlarına dönmüştü. Bütün bu hazırlıklardan sonra 1 Nisan 1955'te EOKA kanlı eylemlerine başlar.¹⁹

1.1.2. İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türkleri'nin Faaliyetleri

Enosis'e karşı aktif çalışmalar yapmak amacıyla 1930 yılında kurulan "Milli Cephe" grubu, 1942 yılında Dr. Fazıl Küçük ve Necmi Avkıran ile birleşerek "Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu"nu kısa adı "KATAK"ı kurdular. Daha sonra kurulan "İstiklal Partisi", Makarios'un Enosis için yaptığı plebisite karşı çıktı. 25 Nisan 1944 yılında kurulan "Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi" kısa zaman da örgütlendi ve ciddi ilgi gördü. Bu arada, terör faaliyetlerini başlatmış olan EOKA'ya karşı, "VOLKAN" adlı direniş örgütü kuruldu. Türk toplumunda ki tüm kurum ve kuruluşlar birleşerek, "Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu" nu, oluşturdu. Tüm siyasi partiler ise, "Kıbrıs Türk Milli Birliği" adıyla birleşti. Kıbrıs Türk

¹⁷ Zehra Cerrahoğlu, Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu ile İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998, s. 9-10.

¹⁸ Zehra Cerrahoğlu, a.g.e., s. 10-11.

¹⁹ Sabahattin İsmail, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu – Çöküşü ve KKTC'nin Kuruluşu, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-7, İstanbul, 2000. s. 11., <https://www.britannica.com/place/Cyprus/Ottoman-rule>, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

Kurumları Federasyonu Başkanlığı'na, 1957 yılında Rauf Denktaş seçildi. İngiltere, Kıbrıs'a muhtariyet vermek düşüncesiyle sivil Vali Lord Vinster'i adaya göndermiş ve bir danışma meclisi oluşturmasını istemişti. Bu meclise çağrılan 7 Türk temsilciden biri, Rauf Denktaş'tı. Jakson Planı gibi sunulan diğer muhtariyet planlarına ise Türkler sıcak bakarken, Rum üyeler kabul etmedi. EOKA'nın terör eylemlerinin gittikçe yoğunlaşması üzerine Türkiye'nin desteğinde oluşturulan "Türk Mukavemet Teşkilatı" kısaca TMT, Rauf Denktaş²⁰, Rıza Vuruşkan ve Kemal Şemiler tarafından 1 Ağustos 1958 yılında kuruldu.²¹

1.2. Türkiye'nin Genel Kıbrıs Politikası

Kıbrıs adasında 120 bin Türk'ün bulunması ve Yunanlıların şiddetli Enosis siyaseti, Türkiye'nin dikkatini çekmesine ve olayları takip etmeye itmiştir. Bu sebepten dolayı Kıbrıs konusuna ilk dikkat çeken, Türk basını ve kamuoyu olmuştur. 1947 yılından itibaren Kıbrıs gelişmelerine yakından ilgilenmiş ve Türk hükümetinin dikkatini çekse de 1955 yılına kadar meseleye gereken önemi vermemiştir.²² Dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak (CHP):²³ *"Kıbrıs münasebetile yapılan nümayişlere kısaca temas etmek isterim. Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Bunu hayli zaman evvel gazetecilere de açıkça söylemiştim. Çünkü Kıbrıs bugün, İngiltere'nin hakimiyeti ve idaresi altındadır ve İngilterenin Kıbrısı başka bir devlete devretmek niyetinde veya temayülünde olmadığı hakkında kanaatimiz tamdır. Kıbrısta yapılan hareketler ne olursa olsun ve bunları yaptıranlar kim olursa olsun, İngiltere hükümeti Kıbrıs adasını, başka bir devlete devretmeyecektir. Bu böyle olunca da gençlerimiz, beyhude yere heyecana kapılıyorlar. Lüzumsuz yere yoruluyorlar."* açıklamasıyla Kıbrıs olaylarının büyütülmesinin doğru olmadığı diğer taraftansa Kıbrıs'ın başka bir devlete devri söz konusu olacaksa da Türkiye'nin hakkı olduğunu ifade etmişlerdir. 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'de selefi'nin politikasına devam ederek: *"Kıbrıs meselesi diye bir meselemiz yoktur."* demiştir.²⁴

Görüldüğü üzere 1950'li yılların başlarında Türkiye'nin Kıbrıs politikası yeterli ilgiye sahip olmamıştır çünkü Hükümetin öncelikli amacı, NATO'ya üye olmak ve Batıyla ilişkilerini

²⁰ Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, "Rauf Denktaş'ın Hayatı Ve Eserleri" Namık Özcan, Ankara, 1992, s. 671.

²¹ Zehra Cerrahoğlu, a.g.e., s. 12-14.

²² Fahir Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, Alkım Yayınevi, İstanbul, s. 529-530.

²³ Cumhuriyet, 24 Ocak 1950, s. 1-3.

²⁴ Akşam, 20 Haziran 1950.

bozmamaktı.²⁵ Fakat Türkiye 1952 Şubatın da NATO'ya katıldıktan sonra da Türk Hükümeti bu davaya 1954 yılına kadar ilgisizliği devam etmiştir. Yunanistan ise tam tersi olarak İngiltere'ye resmen başvurarak adaylığı istiyordu. Fakat Türkiye, Yunanistanla Balkan İttifakının gerçekleşmesi öncelikli konu olarak görülmüştür.²⁶

1.3. Yunanistan'ın Genel Kıbrıs Politikası

Yunan Hükümeti Şubat 1951 yılından itibaren, Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması gerektiğinden söz etmeye başladı. 16 Şubat 1951'de, "*Yunanistan resmen Kıbrısın ilhakını istedi.*"²⁷ Kıbrıs'taki egemenliğinden vazgeçmek istemeyen İngiltere teklifi reddetti. Yunanistan, bunun üzerine Kıbrıs'ı uluslararası bir sorun durumuna dönüştürülmesini uygun buldu.²⁸ İlerleyen süreçte ise 16 Ağustos 1954 günü Yunanistan, Birleşmiş Milletlere başvurarak, nüfus çoğunluğuna güvenerek, ada halkına kendi kaderini kendi tayin etme hakkının verilmesini istemiştir. Birleşmiş Milletler Eylül 1954'de meseleyi inceleyip bir karar vermeyi reddetti. Bu durum karşısında Türkiye'de meseleye karıştı fakat kendi haklarını savunmak yerine meselenin bir an önce kapanması ve büyümemesi için çünkü Doğu Akdeniz'de ki genel barış düzeni için böyle olmalıydı ve Türkiye adanın Lozan statüsüne göre İngiltere'nin elinde kalması taraftarıydı.²⁹ Diğer taraftan BM'nin 16 Aralık 1954 yılında Kıbrıs meselesini görüşmeme kararı alması, Başbakan Adnan Menderes tarafından: ³⁰ "*Kıbrıs meselesi kapanmıştır, Yunanistanla aramızdaki dostluğun gölgelenmemesine dikkat ve itina göstermek zamanı gelmiştir.*" ifadelerini kullanmasına neden olmuştur.

BM'den istediği sonucu alamayan Yunanistan, EOKA, 1 Nisan 1955'te³¹, faaliyete geçti. Grivas, bir bildiri yayımlayarak: ³² "*iki düşmandan İngilizler'i savaşıarak adadan kovacaklarını Türkler'i ise imha edeceklerini, hedeflerinin ilhak olduğunu*" duyurdu. Kıbrıs Milli Türk Birliği Genel Sekreteri Fazıl Küçük ile Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Faiz Kaymak, Türkiye'ye gitmişler hükümet yetkililerine durumun ciddiyetini ve duydukları

²⁵ Hüner Tuncer, a.g.e., s. 72.

²⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 530.

²⁷ Milliyet, 17 Şubat 1951.

²⁸ Hüner Tuncer, a.g.e., s. 74.

²⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 530.

³⁰ Milliyet, 19 Şubat 1954.

³¹ Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, "*Bir Denktaş Var*" Halil Fikret Alasya, Ankara, 1992, s.666.

³² Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs*, s. 380.

endişeyi belirtmişlerdir.³³ Adada bu olayların kargaşa haline gelmesi üzerine, İngiliz Hükümeti meseleyi görüşmek üzere Türkiye ve Yunanistan'ı 29 Ağustos 1955 yılında Londra'da yapılacak konferansa davet etmiştir. Böylece Türkiye, İngiltere'nin isteğiyle Kıbrıs meselesine girmiş oldu.³⁴ İngiltere Kıbrıs meselesinde Yunanistanla tek başına kalmadığı gibi, Kıbrıs'la ilgili olarak Türkiye'nin söz hakkı bulunduğunu Yunanistan'a kabul ettirerek karşısına çıkarmış oluyordu. Londra Konferansı 29 Ağustos'ta toplandı, gizli olarak ceryan eden görüşmeler sonunda konferans, 7 Eylülde hiçbir sonuç alınmadan sona erdi.³⁵

İngiltere Sömürge Bakanı Lennox Boyd, 19 Aralık 1956 yılında Avam Kamarası'ndaki konuşma da, Kıbrısta iki ayrı toplumun varlığını kabul ederek, self-determination hakkını her iki toplum için de ayrı ayrı tanınması gerektiğini yani Kıbrıs'ta ilk defa taksimin bir çözüm olarak ele alınabileceğini söylemesi,³⁶ Başbakan Adnan Menderes, 28 Aralık'ta TBMM'de yaptığı konuşma da:³⁷

“Bana kalırsa, Hükümetin uzunboylu tetkik edip vardığı netice şudur ki, adanın taksimi, adadaki soydaşlarımızın Türk Bayrağı altında yaşamalarını temin edecek ve Kıbrıs Türkiye'nin her hangi bir tehdit sahası olmaktan tamamiyle çıkacaktır.

Biz adanın taksimine taraftarız. Taksime yalnız taraftar değiliz. Bundan daha aleyhimize bir solüsyon kabili tatbik değildir. Kimse, adayı taksim etmekten başka bir solüsyona Türkiye'yi icbar etmeyi aklından bile geçirmez,” diyerek Ada'nın bütününe ilhakı yerine taksim edilmesini istediğini ifade ediyordu. Nitekim Yunanistan Kıbrıs konusunu uluslararasılaştırma politikası olarak 1954'ten başlayarak birkaç kez Kıbrıs sorununu BM önüne getirmiş ve nihayet 5 Aralık 1958'de tarafların soruna, demokratik, adil ve barışçıl bir çözüm bulunması yolundaki çabalarını sürdüreceklerine güvenini belirten bir karar tasarısı kabul edildi.³⁸

1.4. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Yıkılışı

³³ Sabahattin İsmail, a.g.e., s. 15.

³⁴ Fahri Armaoğlu, a.g.e., s. 531.

³⁵ Sabahattin İsmail, a.g.e., s. 16.

³⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 532.

³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 22. İnikat, Devre: X, İçtima: 3, C. 15, 28 Aralık 1956., s. 353.

³⁸ Hikmet Sami Türk, a.g.e., s. 7.

Kıbrıs Türk halkının Rumların Enosis faaliyetlerine karşı verdiği mücadele, 1960 öncesinde adanın Yunanistan'ın ada Rumları ile yaptıkları işbirliğine rağmen ada Yunanistan'a bağlanamadığı gibi Yunanlıların isteksizliğine rağmen uluslararası diplomasiyle adada bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması sağlanmıştır. Rumların Enosis talepleri karşısında ada Türkleri self-determinasyon hakkına sahip çıkması, İngiltere ve Türkiye'nin, tek yanlı bir Enosis gerçekleşmesini karşı duruşu tüm bu olasılıkları ortadan kaldırdı. Yayılımcı Enosis fikri ile iki toplum arasında başlayan çatışmanın sonucunda, Rumların savunduğu Enosis ve Türklerin savunduğu Taksimden daha farklı olarak, adanın bağımsızlığı düşüncesi doğdu. Bu düşüncenin, İngiltere, Türkiye, Yunanistan tarafından benimsenmesinden sonra, 11 Şubat 1959 yılında Zürih Anlaşması ve 19 Şubat 1959 yılında da Londra Anlaşması imzalandı. Türk Basınında: ³⁹ “Üçlü Kıbrıs Konferansı, bugün tam bir başarı ile neticelenmiştir. McMillan ve Karamanlis’inde toplantıya katılmıştır.” Yine aynı gazetede Zorlu’nun ilk tepkisi: ⁴⁰ “Anlaşmaya vardık. İmzaladı. McMillan, Karamanlis, hepsi imzaladılar. Şimdi herkes memnun” şeklinde olmuştur. Zürih’te varılan Türk-Yunan anlaşmasının hiçbir tadile uğramadan kabul edildiğini sözlerine ilave etmiştir.

İngiltere Başbakanı McMillan Avam Kamarasında Kıbrıs’a dair; ⁴¹ “Kıbrıs işinde tam bir anlaşmaya varıldığını” ifade etmiştir. 1959 Şubat’ında Zürih ve Londra Antlaşması ile İngiltere, Türkiye ve Yunanistan’ın garantörlüğünde Kıbrıs Federal Cumhuriyeti (1960) kurulmuştur. Antlaşma’nın içeriği genel olarak şunlardır:⁴²

- *İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Zürih’te yaptıkları anlaşmayı kabul etmişlerdir.*
- *Türkiye ile Yunanistan da İngiltere’nin üs tekliflerini kabul etmiştir.*
- *Kıbrıs bağımsız bir devlet haline getirilecektir.*
- *Bağımsız statü Türkiye, İngiltere ve Yunanistan tarafından garanti altına alınacaktır.*
- *Belli bir sayıdaki Türk ve Yunan askerleri Ada’da bulunacaktır. İngiltere kendi egemenliği altındaki üsleri koruyacaktır.*
- *Dâhili bakımdan Ada’da Kıbrıslı Rum ve Türkler temsil edilecek, her iki tarafında %30 ve %70 oranında temsil edilecekleri ortak bir meclis olacaktır.*

³⁹ Cumhuriyet, 20 Şubat 1959, s. 1.

⁴⁰ Cumhuriyet, 20 Şubat 1959, s. 1-5.

⁴¹ Cumhuriyet, 20 Şubat 1959, s. 5.

⁴² Tercüman, 20 Şubat 1959.

➤ *Cumhurbaşkanı Kıbrıslı Rum olacaktır.*

Kıbrısın bağımsız bir devlet olması ile Ada Türklerinin ve Türkiye'nin savunduğu taksim tezi de Kıbrıs Devleti'nin kurulması ile ortadan kalkmıştır. Alınan bu uluslararası kararlar Ada'daki Türk varlığı güvence altına alınarak tarihi bir kazanım elde etmiştir. 20 Kasım 1961 yılında kurulan 8. İsmet İnönü Hükümeti⁴³nde Kıbrıs Konusu da yer almış ve Hükümet programı şu şekilde beyan edilmiştir: ⁴⁴

“Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki özel bağlar malumdur. Samimi dileğimiz, Kıbrıs Cumhuriyetinin mevcut anlaşmalar dairesinde sükun ve ahenk içinde bütün vatandaşlarını refah ve saadete ulaştırmasıdır. Kıbrıs'ın bu gayretlerini ve bölgemizin barış ve istikrarına yararlı faaliyetlerini yakın bir ilgi ile takip edeceğiz.

Komşumuz Yunanistan ile Kıbrıs meselesinin halinden sonra dostluk ve ittifak bağlarımıza ve uygun olarak gelişen münasebetlerimizin daha da kuvvet bulmasına önem vermekteyiz.”

Yukarıda belirtilen açıklamada Hükümetin Ada'daki mevcut durumundan memnun olduğu gibi yeni kurulan düzenin korunup geliştirilerek devamı istenmekteydi. Fakat Rumlar baştan beri savundukları Enosis'ten bir an olsun vazgeçmiş değillerdi. Rumlar, Londra, Zürih Antlaşmalarını Enosisin gerçekleştirilmesinde önemli bir dayanak olarak kullanmak istiyorlardı. Başta Ada Rumlarının lideri Makarios ve Hükümet'in Rum üyeleri, Enosisten her fırsatta vazgeçmediklerini ifade ediyorlardı.⁴⁵

Türkleri imha ederek, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yıkmak ve Enosis'i gerçekleştirmek için “Akritas Planı” hazırlandı. Planın uygulanması için anayasanın işlemediği ortaya konulmalıydı.⁴⁶ Makarios, Zürih ve Londra Antlaşmalarının Kıbrıslı Türklere fazla haklar verdiğini ve 1960 Anayasasının işlemediğini öne sürmeye başlamış ve 30 Kasım 1963'te anayasada değişiklik için, veto hakkına sahip Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısının yetkilerini de içeren 13 maddelik tasarısını Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük'e iletmiştir. Anayasa'ya aykırı bu öneriler, 16 Aralık 1963'te Kıbrıs Türk yönetimi ve Türkiye tarafından reddedilmiştir.⁴⁷

Türkiye'nin bu resmi tavrına rağmen Makarios Enosis'in gerçekleşmesi için her türlü kararı almaktan geri durmayacaktır. Makarios; ⁴⁸ “Garanti anlaşmasının uluslararası kanunlara

⁴³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Birleşim: 13, Toplantı: 1, C. 1, 20 Kasım 1961.

⁴⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Birleşim:13, Toplantı: 1, C. 1, 27 Kasım 1961, s. 124.

⁴⁵ Hikmet Sami Türk, a.g.e., s. 8.

⁴⁶ Hikmet Sami Türk, a.g.e., s. 19.

⁴⁷ *Kıbrıs Meselesi'nin Tarihçesi*, http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa , Erişim Tarihi: 19.01.2020.

⁴⁸ Milliyet, 22 Aralık 1963, s. 1.

göre hiçbir hükmü olmadığını, gerekirse anlaşmayı hükümsüz ilan etmek için Birleşmiş Milletlere başvuracağını bildirmiştir”. Diğer taraftan EOKA’nın kanlı saldırıları artarak devam etmektedir. Rauf Denktaş mevcut durum hakkında:⁴⁹ “Türk cemaati haklarının elinden alınması için uğraşmış olduğu gayriinsani hücumla elinden gelen bütün imkânlarla Türk’e yaraşır bir şekilde canını ve kanını vererek mukabele etmektedir. Mücadele had safhasına gelmiştir. Ana vatanın fiili müdahalesi derhal yapılmalıdır. Bunun geciktirilmesi Türk cemaatini tamamen Rumların insafına terk etmek olacak ve Kıbrıs’ta Türk davası diye bir dava kalmayacaktır. Durum vahimdir, fiili müdahale şarttır,” ifadeleriyle Rum saldırılarının boyutu ortaya koyulmuştur. Yaşanan bu kanlı saldırılardan dolayı Dışişleri Bakanı Cemal Erkin Kıbrıs’daki saldırıların durdurulması gerektiğini:⁵⁰ “İngiliz ve Yunan hükümetlerine, müdahaleye katılmadıkları takdirde, Türkiye’nin re’sen harekete geçeceğini,” belirtmiştir.

25 Aralık 1963’te 10. İnönü Hükümeti kurulmuş ve hükümet programında İnönü, Ada ile ilgili olarak şu ifadeler belirtilmiştir:⁵¹

“Hükümet ilk iş olarak Kıbrıs’daki hadiseler hakkında gerekli olan ve tesirli olan tedbirleri süratle alacak, tatbik edecektir. 2-3 günden beri Kıbrıs Devletini meydana getiren anlaşmalar ve muahedeler gereğince Kıbrıs’taki nizamı değiştirme teşebbüsü halinde garanti vermiş olan üç devlet Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir müşterek müdahale müzakeresi yapılmaktadır.”

“Garanti veren devletler; İngiltere, Yunanistan ve Türkiye bu kanun dışı tecavüzlerin durdurulması için el birliği ile ve ciddiyetle çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Fakat tecavüz edenleri yola getirmek mümkün olmuyor Büyük Meclis emin olabilir ki; orada, Kıbrıs’ta dökülen kanlar milletimizi ne kadar teessüre gark ediyorsa, buna karşı hissettiğimiz infial ve hiddet de o kadar şiddetli ve kesindir.”

“Bütün Meclis ve bütün millet yekpare olarak vazifemizi yapacağız. Vatandaşlarımıza karşı, Kıbrıs’ta da yaşayan ırkdaşlarımıza karşı mükellef olduğumuz vecibeleri yerine getireceğiz. Bugün Türk uçakları Kıbrıs’taki mücadele meydanlarına gitmişler, görünmüşler ve ilk ihtarı yapmışlardır.”

Buradan anlaşılan, Türk Hükümetinin yapılan antlaşmaların korunup devam etmesi, Rum saldırılarından duyulan endişeler dile getirilmiş gerekirse de müdahale yapılacağını ifade etmişlerdir. Hatta somut örnek olarak Ada Türklerinin yalnız olmadığını göstermek için Türk uçakları ilk ihtar uçuşu yapmış bulunmuşlardır. Türk milleti ve devleti Kıbrıs davasında bir bütün olmuş ve Ada Türklerine Türkiye arkanız da yalnız değilsiniz mesajı verilmiştir.

⁴⁹ Milliyet, 24 Aralık 1963, s. 7.

⁵⁰ Milliyet, 25 Aralık 1963, s. 1.

⁵¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Birleşim:19, Toplantı: 3, C. 24, 25 Aralık 1963, s. 27-28.

Kıbrıs'ta Rumların katliam girişimlerinin durdurulmasını sağlamak için Türkiye'nin tavrı basında; ⁵² “bir gün evvel Hükümetimiz, Kıbrıs anlaşmasına imza koyan İngiltere ve Yunanistan'a müracaat ederek, Adadaki tedhişi durdurmak için üçlü müdahale teklifinde bulunmuştu. Müsbet bir cevap alamayan hükümetimiz Garanti Andlaşmasının üçüncü maddesine dayanarak tek başına harekete geçmeye karar vermiştir. İlk olarak adaya ihtar mahiyetinde jet uçaklarımız gönderilmiş, muhtemel bir harekâta karşı Güney bölgemizdeki askeri birlikler gerekli tedbirleri almışlardır. Aynı saatlerde Donanmamız da Akdenize açılmıştır,” diye yer alırken; ⁵³ “Türkiye'nin tutumu karşısında Yunanistan ve İngiltere dün akşam Kıbrıs'ta müşterek harekâta katılmaya razı olmuşlardır. Bu kararın ilk tedbiri olarak Türk ve Yunan birlikleri karargâhlarından ayrılarak kendi cemaatlerine ait kesimlere girmiştir. Nizam ve asayiş kurmak için yapılan bu harekâtı bir İngiliz generalinin yönetmesi kararlaştırılmıştır.” Türk hükümeti bu adımları ile kanlı saldırıları durdurmayı başarmıştır.

İngiliz General Young'ın komutasındaki garantör ülke askerlerinden oluşan “Barış Koruma Kuvveti” göreve başlamış ve 30 Aralık 1963 günü “Yeşil Hat” belirlendi. ⁵⁴ Lefkoşa'yı iki bölgeye ayıran “yeşil hat”, Türk siyasilerinin, kabine ve Temsilciler Meclisi toplantılarına katılmak için Rum tarafına geçmelerini engelleyici bir rol oynadı. Yeşil Hat ile 1964'ün ilk günlerinde Rumlar devlet mekanizmasını ele geçirirken, Türkler de kendi sınırları içerisinde yönetimlerini kurmaya başladılar. ⁵⁵ Yeşil hat ile Kıbrıs adeta ikiye bölünmüş oldu. ⁵⁶

---

⁵² Milliyet, 26 Aralık 1963, s. 1,7.

⁵³ Milliyet, 26 Aralık 1963, s. 7.

⁵⁴ Zehra Cerrahoğlu, a.g.e., s. 20.

⁵⁵ Hikmet Sami Türk, a.g.e., s. 10.

⁵⁶ <https://www.britannica.com/place/Cyprus/Ottoman-rule>, Erişim Tarihi: 08. 07. 2023.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMİREL İKTİDARI (1965-1971) VE KIBRIS

2.1. Macmillan Planı

1957 yılında İngiltere, Kıbrıs sorununda değişikliğe gitme kararı almıştır. Macmillan Hükümetine kadar İngiltere, Kıbrıs'ı kendi ulusal alanı olarak düşünürken artık uluslararası çevrelerde ele alınması gereken bir konuma getirmiştir. Yeni başbakan Macmillan ve hükümeti Kıbrıs'ın Nato'nun kullanımına açılması gerektiğini düşünmüştür.⁵⁷ Bu sorunun çözümü için Macmillan şu planı ortaya getirmiştir.⁵⁸

İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs sorunu için getirdiği öneri hem dönemin Yunan (Enosis) hükümetince hem de dönemin Türk (Taksim) hükümeti tarafından olumlu karşılanmamıştır. Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu açıklanan İngiliz planı için;⁵⁹ “Her şeyden evvel şunu söylemek isterim ki, Türkiye hükümeti Kıbrıs meselesine bir şekli halle bağlayacak en iyi çarenin taksim olduğu hususundaki karar ve kanaatini elbette muhafaza etmektedir. Bu nihai hal çaresini ihtiva etmeyecek bir

⁵⁷ Hüner Tuncer, Kıbrıs Sarmalı, s. 80-81.

⁵⁸ Zafer, 20 Haziran 1958, s. 1, 4., Macmillan Plan metni tamamı: 1) Kıbrıs sadece Britanya Birleşik Krallığı ve bunun neticesi olarak Britanya Milletler topluluğu ile değil, aynı zamanda Yunanistan ve Türkiye ile de iştirak avantajlarına sahip olmalıdır. 2) İngiltere, Yunanistan ve Türkiye hükümetlerinin üçü de Kıbrıs ile ilgili olduklarından, İngiliz hükümeti, diğer iki hükümetin adanın barış terakki ve refaha ulaşabilmesi için sarfedilecek müşterek gayrete katılmalarını müsait karşılayacaktır. 3) Yunan ve Türk hükümetleri bu siyasetin tatbikinde İngiliz hükümeti ile işbirliği yapmak için birer temsilci tayin etmeye davet edileceklerdir. 4) Kıbrıs'ın her iki cemaatin kendisine müteallik işlerde muhtariyete sahip bulunacağı temsili bir hükümet sistemi olacaktır. 5) Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin Yunan veya Türk telakki edilmek hususundaki arzularını tatmin etmek üzere İngiltere hükümeti, Kıbrıslı Rumlara ve Kıbrıslı Türklere, İngiliz tabiiyetini muhafaza etmek müsaadesi vermekle beraber Yunan veya Türk tabiiyeti verecek olan hükümleri kabul eder. 6) Bu plan çerçevesinde yeni iştirak prensibinin, elzem olan istikrar havası içinde tatbikine imkân verebilmek için, adanın beynelmül statüsü yedi yıl müddetle değişmeden kalacaktır. 7) İki cemaatin ve Yunan ve Türk hükümetlerinin temsilcileri ile istişare halinde cemaatlere göre temsili ve muhtar bir hükümet sistemi hazırlanacaktır. 8) Yeni anayasanın başlıca hükümleri şunlar olacaktır: a) İki cemaatin her biri için ayrı bir temsilciler meclisinin ihdası. Bu meclisler iki cemaatin her birini ilgilendiren işlerde en yüksek teşrit otoriteyi teşkil edecektir. b) İki cemaati ilgilendiren meselelerle dâhili emniyet hariç olmak üzere, adanın dâhili idaresinin mesuliyeti, valinin riyasetinde ve Yunan ve Türk hükümetlerinin temsilcileriyle dördü Rum Kıbrıslı ve ikisi Türk Kıbrıslı olmak üzere temsilciler meclislerinden seçilmiş altı müntehap vekilden müteşekkil bir konseye tevdi edilecektir. c) Yunan ve Türk hükümetleri mümessilleri fark gözetici telakki ettikleri her mevzuatı bitaraf bir mahkemeye tetkik ettirmek hakkına sahip olacaklardır. 9) Bu siyasetten tam manasiyle fayda temin etmek isteniyorsa şiddet hareketlerinin son bulması lazımgeldiği aşikârdır. Bu şarta muallak olarak İngiltere hükümeti, olağanüstü mevzuatı kaldırmak ve muhtemelen olağanüstü duruma son vermek için tedricen tedbirler almak niyetindedir. Bu vetire, istisnai tedbirler gereğince halen adadan teb'id edilmiş bulunan Kıbrıslıların avdetini sağlayacaktır. 10) Bu prensiplere ve bu tekliflere müstenid bir siyaset ada halkına gayet müsait bir statü verecektir. 11) Kıbrıs halkı, temsili müesseseler delaletiyle adanın dâhili işlerinin idaresinde otoritesini icra edecektir. Ve her cemaat kendi işlerini kontrol edecektir. Ada halkı bu avantajlardan faydalandığı müddetçe İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında dostane münasebetler ve pratik bir işbirliği idame ve takviye edilecek ve bir yandan da Kıbrıs, üç müttefik hükümet arasında bir ihtilaf sebebi olmaktan çıkarak bir işbirliği sembolü haline gelecektir.”

⁵⁹ Zafer, 20 Haziran 1958, s. 1, 4.

teklifin, bilhassa Türkiye Büyük Millet Meclisinin son kararı muvacehesinde, elbette ki kabulüne imkân yoktur.” ifadelerini kullanmıştır.

İlgili sürece dair sorunun çözümü için dönemin Türk hükümetinin görüşlerini şu ifadelerle sıralamak mümkündür:⁶⁰

1- Kıbrıs ihtilafı üzerinde en kısa zamanda ilgililer arasında bir konferans toplanması muvafıktır.

2- Türkiye hükümeti bu mes’elenin her şeyden evvel üç devlet arasında bir ihtilaf ve iddia mevzuu olduğunun hiçbir tereddüde mahal bırakmayacak kadar açık bulunduğuna kanidir.

3- Müzakerelerin üç devlet arasında bir konferans şeklinde cereyan etmesi elzemdir. Konferansın, İngiltere başvekilinin teklif etmiş olduğu gibi, en yüksek seviyede yapılmasında hükümetimiz büyük fayda mülahaza etmektedir.

4- Konferansta behemehâl ada’nın nihai beynelmilel statüsünün tayini lazımdır. İngiltere hükümetinin planına gelince, bu plan Türkiye hükümetinin kanaatine göre, konferansta bir mesnet olarak değil, ancak bir vesika olarak nazarı itibara alınabilir. Elbette ki Türkiye hükümeti tarafından verilecek bir plan da aynı vasfı haiz bulunacaktır.

Dönemin Türk hükümeti, Macmillan önerisini çözüm için iyi niyetli bir çaba olarak görmeye beraber bir süre için Türk tezi olan Taksim’den geri adım atmadığını ve üç devletin bir konferans etrafında bir araya gelerek çözüm bulunması gerektiğini ortaya koymuştur.

2.2. Zürih ve Londra Anlaşmaları⁶¹

Yunanistan’ın Birleşmiş Milletlere Kıbrıs sorunu için yaptığı başvurular sonunda 25 Kasım - 5 Aralık tarihlerinde görüşülmüş ve demokratik ve adil bir şekilde çözülmesine karar verilmiştir.⁶² Başbakan Karamanlis, Kıbrıs sorunun artık ciddi bir hal aldığını ve Türkiye ile anlaşarak sorunun çözülmesi gerektiğini anlamıştır. 18 Aralık 1958 tarihine gelindiğinde

⁶⁰ Zafer, 20 Haziran 1958, s. 4.

⁶¹ Ek bilgi için bkz. Yakup Kaya, Bülent Yeter. Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Sorunu, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 20, Sayı. 2, ss. 226-227.

⁶² Erdoğan Teziç, Murat Sarıca, Özer Eskiuyurt, Kıbrıs Sorunu, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975, s. 11.

İngiltere, Yunanistan ve Türkiye ortak toplantı yapmışlardır.⁶³ Böylece Zürih ve Londra Anlaşmaları ile sonuçlanacak sürece girilmiştir.

Dönemin önemli gelişmelerinden biri olarak Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Zorlu ile Karamanlis ve Averof Kıbrıs sorusunda anlaşma zemini bulmak için İsviçre'nin Zürih kentinde bir araya gelmişlerdir. Menderes verdiği demeçte⁶⁴: *“Türkiye ve Yunanistan başvekillerinin, Hariciye vekilleri ile birlikte, yapacakları görüşmelerde, Kıbrıs meselesine, Türk-Yunan dostluğu ve işbirliği çerçevesi içinde bir hal şekli bulmağa çalışacakları anlaşılmaktadır. Bu görüşmelerde müspet bir inkişaf kaydedilince, İngiltere'nin de iştirakile, daha sonra bir üçlü konferans akdedilmesine intizar olunmaktadır”* ifadelerinde bulunmuştur. Yunan dışişleri bakanı Averof da⁶⁵: *“Müzakerelerin neticesi hakkında iyimser veya kötümser değiliz. Bununla beraber, vaziyetin süratli ve sorumlu bir şekilde aydınlatılması için böyle bir toplantı imkânının belirmiş olmasından dolayı son derece sevindik. Zürih, toplantısı, şimdiden varılmış bulunan bir anlaşmaya varmak imkân ve ihtimallerinin tetkik için yapılacaktır”* diyerek süreçten memnuniyetliklerini dile getirmiştir.

5-11 Şubat 1959 Zürih görüşmelerinde bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması hususunda anlaşıldı. Böylece bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulması, Türk ve Rum toplumunun anayasal haklarının ne olacağına karar verilmiş ve imzalar atılmıştır.⁶⁶ Zürih anlaşmasını İngiltere, Rum ve Türk cemaat temsilcileri tarafından da kabul edilmesi için Londra konferansı düzenlendi. Konferans devam ederken Makarios ve Rum temsilcileri, Enosis dışındaki bir çözümden yana olmadıkları için:⁶⁷ *“1- Türk-Yunan planının yapılacak bir plebisitten sonra tatbikına geçilmesi, 2- Türklerle Rumlar arasındaki temsil nisbeti 3'e 7 değil 2'ye 8 olmalıdır”* gibi konularla varılan anlaşmayı bozmak istemiştir. Dr. Fazıl Küçük, Makarios'un bu tutumuna karşı:⁶⁸ *“Türklerle Rumlar arasında muvazzeneli bir uzlaşma sağlayan Türk – Yunan anlaşmasında herhangi bir tadilatın yapılmasına asla razı olmayacağımı bildirmiştir”* ifadeleri ile Makarios'a mesaj göndermiştir.

⁶³ Nihat Erim, Bildiğim Ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, s. 89.

⁶⁴ Cumhuriyet, 6 Şubat 1959 Cuma, s. 1, 4.

⁶⁵ Cumhuriyet, 6 Şubat 1959 Cuma, s. 4.

⁶⁶ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 407; Rifat Uçarol, Siyasi Tarih (1789-2010), 8.Baskı, Der Yayınları, 2010, İstanbul, s. 961.

⁶⁷ Cumhuriyet, 19 Şubat 1959 Perşembe, s. 5.

⁶⁸ Cumhuriyet, 19 Şubat 1959 Perşembe, s. 5.

Diğer taraftan Glafkos Klerides, Londra Konferansında Karamanlis ve Makarios'un arasında geçen tarihi konuşmayı 32. Gün Programı'ndaki Kıbrısın 50 yılı Belgeseli'nde şu sözlerle anlatmıştır:⁶⁹ *“Makarios bazı maddelerin yeniden müzakeresini istiyordu. Ancak Karamanlis geldi ve son derece soğukkanlı bir şekilde bu anlaşma imzalanmadığı takdirde Yunanistan'ın elini yıkayıp bu işten çekileceğini ve Makarios'u kendi kaderiyle başbaşa bırakacağını söyledi. Sorumluluk size ait olur dedi. Makarios için evet demekten ve anlaşmayı imzalamaktan başka hiçbir çıkış yolu kalmamıştı.”* Buradan da anlaşılacağı üzere Makarios beklediği desteği göremeyince 19 Şubat 1959 tarihinde Zürih Anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır.

Öte yandan 16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa'da Türkiye, Büyük Britanya ve Yunanistan ile Ada'daki Türk ve Rum cemaati temsilcileri tarafından üç anlaşma imzalanmıştır: Kuruluş, Garanti ve İttifak Andlaşmaları. Bu anlaşmalar ile anayasa, Türkiye'nin 'Taksim', Yunanistan'ın 'Enosis' planlarından karşılıklı vazgeçiş ile iki cemaatin ortak yönetimine dayalı bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.⁷⁰

2.3. Kıbrıs Anayasası

1960 Anlaşmaları ile temeli atılan ve süreç içerisinde kuruluşu tamamlanan Kıbrıs'ın yeni yönetsel ve siyasal yapısına dair temel bir anayasa metni oluşturulmuş oldu. Buna göre oluşturulan yeni anayasada, Kıbrıs bağımsız bir cumhuriyet haline gelerek, başka bir ülke ile birleşmek ya da bölünme söz konusu olmayacak. Garantör devletler yeni cumhuriyetin bağımsızlığı ve güvenliğinden doğrudan sorumlu olacaklardır. Cumhurbaşkanı Rum yardımcısı Türk cemaatinden olacak ve güvenlik, savunma ve dış meselelerde her iki makamın veto etme yetkisi verildi. Ortak askeri karagah kurulacak, Türk cemaati kamu hizmetlerinin ve kurulan mecliste onda üç ile temsil edileceklerdir.⁷¹

⁶⁹ 32. Gün, Kıbrıs'ın 50 Yılı Belgeseli, 1999, <https://www.youtube.com/watch?v=V2XwO9KUznA>, Erişim Tarihi: 18.01.2023.

⁷⁰ Dışişleri Belleteni, Sayı.1, Temmuz 1964, Ankara, s. 3.

⁷¹ <https://www.britannica.com/place/Cyprus/Ottoman-rule>, Erişim Tarihi: 17.08.2023., Kıbrıs Sorunu, Belge 4, s.263-270, Kıbrıs Anayasası tam metin: 1- Kıbrıs Devleti, Başkanlık rejimine müstenit bir Cumhuriyettir. Cumhurreisi Rum ve Reis Muavini Türk olup, Ada Rum ve Türk cemaatleri tarafından ayrı ayrı umumi rey ile seçilirler. 2- Kıbrıs Cumhuriyetinin resmi dilleri Rumca ve Türkçedir. 3- Kıbrıs Cumhuriyetinin, Cumhurreisi ve Muavini tarafından müştereken seçilecek tarafsız renk ve şekilde bayrağı olacaktır. 4- Cumhurreisi ve Muavini beş senelik bir müddet için seçileceklerdir. 5- İcra salahiyeti Cumhurreisi ve Muavini tarafından istimal edilecektir. Bu maksatla yedi Rum ve üç Türk vekilden müteşkil bir Vekiller Heyeti olacaktır. 6- Teşrii salahiyet, Rum cemaati için % 70, Türk Cemaati için % 30 olmak üzere, istatistik malumatından müstakil olarak tespit edilmiş bir nisbette her cemaat tarafından ayrı olarak umumi rey ile beş senelik bir müddet için seçilmiş bir Temsilciler Meclisi

Yukarıda ifade edilen ve kuruluşu ortaya koyan anayasal metnin yanı sıra ilerleyen dönemde Senato'da ve diğer tartışmalarda da sıklıkla gündem konusu edilen Garanti Anlaşması'nı ve İttifak Anlaşması'nı da ayrı bir alt başlık altında ifade etmek gerekecektir.

2.4. Garanti Antlaşması

Kıbrıs meselesi için önemli gelişmelerden ve olgulardan biri olan Garanti Anlaşmasının içeriğine göre, Kıbrıs hiçbir devletle birleşmek ya da taksimi söz konusu olamaz, ülke bütünlüğü ve güvenliği Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin sorumluluğundadır, herhangi bir tehdit durumunda üç ülke birlikte ya da tek başına hareket etmeye yetkilidir.⁷²

Garanti anlaşmasının ilk maddesinde ülke güvenliğini üç ülkenin sağlayacak olması ileride sorunlar çıkarmaya müsait olduğu gibi üçüncü madde'de anlaşılacağı üzere, üç devletin birlikte veya tek olarak hareket edecek olma durumu Ada'nın ileride anlaşmazlıklara sebebiyet vermesine neden olacaktır. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nda bu anlaşma maddesi ile tek taraflı harekete geçerek Kıbrıs Türk'ünün güvenliğini sağlamak zorunda kalmıştır.

2.5. İttifak Antlaşması

tarafından istimal edilecektir. 7- Temsilciler Meclisinin kanun ve kararları içtimada hazır bulunan azaların basit ekseriyeti ile kabul edilecektir. 8- Her cemaatin kendisi tarafından tespit edilecek sayıda temsilciden mürekkep cemaat meclisi olacaktır. 9- İdare %70 Rum ve %30 Türk nisbetinden müteşekkil olacaktır. 10- Silahlı kuvvetlerin, jandarma ve polis kuvvetlerinin kumandan ve muavinleri Cumhurreisi ve Muavini tarafından müştereken tayin olunacaklardır. 11- Cumhurreisi ve Muavini tarafından müştereken tayin edilerek iki Rum, bir Türk ve bir tarafsızdan müteşekkil bir yüksek mahkeme kurulacaktır. 12- Kıbrıs'ın en büyük beş şehrinde bu şehirlerde oturan Türkler tarafından belediyeler kurulacaktır. 13- Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan, İngiltere ve Türkiye arasında yeni Kıbrıs Devletinin istiklalini, ülke bütünlüğünü ve Teşkilatı Esasiyesini garanti edecek bir antlaşma akdedilecektir. Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında bir askeri ittifak andlaşması da akdedilecektir. 14- Kıbrıs'ın herhangi bir devlet ile tamamen veya kısmen birleşmesinin veya taksime münker olacak istiklalinin men'i kabul edilecektir. 15- Yunan ve Türk hükümetleri kendi cemaatlerine ait eğitim, kültür ve spor müesseselerine ve hayır işlerine mali yardımda bulunma hakkını haiz olacaktır.

⁷² Kıbrıs Sorunu, s. 271-272., Garanti Anlaşma metni tamamı: 1- Kıbrıs Cumhuriyeti istiklalini, ülke bütünlüğünü ve güvenliğini idame ve Teşkilatı Esasiyesine riayeti temin etmeği taahhüt eder. Kıbrıs Cumhuriyeti, herhangi bir devlet ile hiçbir siyasi veya ekonomik birleşmeğe tamamen veya kısmen iştirak etmeme vecibesinin deruhte eder. Kıbrıs Cumhuriyeti, bu bakımdan gerek birleşme gerekse taksimi doğrudan doğruya veya dolayısıyla teşvik edecek bütün faaliyetlerin memnu olduğunu beyan eder. 2- Yunanistan, İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyetinin linci maddede tespit edilen taahhütlerini kaydederek Kıbrıs Cumhuriyetinin istiklalini ülke bütünlüğünü ve güvenliği ve Teşkilatı Esasiyenin esas maddeleri ile tesis edilmiş durumu tanırlar ve garanti ederler. Yunanistan, İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyetinin diğer herhangi bir devlet ile gerek birleşmesini gerekse Ada'nın taksimini doğrudan doğruya veya dolayısıyla teşvik etmek gayesi güden bütün faaliyetleri kendilerine taallük ettiği nispette men etme vecibesini de deruhte eder. 3- İşbu Andlaşma hükümlerinin ihlali halinde Yunanistan, İngiltere ve Türkiye bu hükümlere riayeti temin için lüzumlu teşebbüslerin yapılması ve tedbirlerin alınması maksadile aralarında istişarede bulunmağı vaad ederler. Garanti veren üç devletten her biri, müştereken veya istişare ederek hareket etmek mümkün olmadığı takdirde işbu andlaşmanın tesis ettiği durumu münhasıran yeniden tesis etmek gayesi ile hareket etmek hakkını mahfuz tutar. 4- İşbu andlaşma imza edildiği gün meriyete girecektir.

Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanan İttifak Antlaşmasında garantör üç ülkenin işbirliği içinde meseleleri konuşmayı ve çözmeyi, dışarıdan gelen saldırılara birlikte karşı koyacaklarını, Üçlü Genel Karargâh tesis edilecek ve karargaha Yunanistan 950 Türkiye 650 asker verecek, Kurulacak Kıbrıs ordusunun eğitimlerini Türk ve Yunan subayları verecek, kumandanlığı Kıbrıs cumhurbaşkanı ve yardımcı tarafından belirlenecektir.⁷³

Türkiye, Yunan cemaatin sayısal çoğunluğuna rağmen denge kurabilmek için asker mevcudiyetinde korumayı başardığını fakat bu sayıların sembolik değer taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

2.6. Johnson Mektubu

Ada'ya barış gücü gelmesine rağmen Türk bölgelerine saldırıların sürmesi ve İsmet İnönü'nün uyarılarını dikkate almayan Makarios saldırıların sürmesini istemiştir. Bu durum üzerine Türk hükümeti Kıbrıs'a müdahale kararı alıyordu. Batı Trakya ve güney sahillerine yoğun miktarda asker kaydırılmaya başlanmıştı. Hazırlıkların tamamlandığı anda Kıbrıs açıklarında ABD 6 filosunu gönderir. Rum saldırılarına ses çıkarmayan ABD İnönü'ye hitaben sert ve tehdit dolu bir mesaj yazmıştır.⁷⁴

Başkan Johnson mektubunda İnönü'ye şöyle demiştir:⁷⁵

“1960 tarihli Garanti Andlaşması ahkâmı gereğince böyle bir müdahalenin caiz olduğu kanaatinde bulunduğunuz itibarımdayım. Bununla beraber, Türkiye'nin mutasavver müdahalesinin, Garanti Andlaşması tarafından sarahaten menedilen bir hâl sureti olan taksimi gerçekleştirme gayesine matuf olacağı yolundaki anlayışımıza dikkatinizi çekmek zorundayım. Ayrıca, sözkonusu Andlaşma teminatçı Devletlerarasında istişareyi gerektirmektedir. Birleşik Amerika, bu durumda, bilcümle istişare imkânlarının hiçbir şekilde tüketilmediği ve dolayısıyla, tek taraflı harekete geçme hakkının henüz kabili istimal olmadığı kanaatindedir.

⁷³ Kıbrıs Sorunu, s. 272-73. Garanti Anlaşma metni tamamı: 1- Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye müşterek müdafaaları için işbirliği yapacaklar ve bu anlaşma ile bu müdafaanın ortaya çıkardığı meseleler hakkında birbirleri ile istişare etmeği taahhüt ederler. 2- Yüksek Akit Taraflar Kıbrıs Cumhuriyetinin istiklal ve ülke bütünlüğüne karşı doğrudan doğruya veya dolayısıyla tevcih edilen herhangi taarruz veya tecavüzlere karşı koymağı taahhüt ederler. 3- Bu ittifakın ruhuna uygun olarak ve yukarıda zikredilen gayenin tahakkuku maksadı ile Kıbrıs Cumhuriyeti ülkesinde bir Üçlü Genel Karargâh tesis edilecektir. 4- Yukarıdaki maddede zikredilen Genel Karargâha Yunanistan 950 kişilik bir subay, astsubay ve er birliği ile Türkiye 650 kişilik bir subay, astsubay ve er birliği ile istişare edeceklerdir. Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurreisi ve Muavini Yunan ve Türk birliklerinin artırılma veya azaltılmasını Yunan ve Türk Hükümetlerinden müştereken talep edebileceklerdir. 5- Yukarıda zikri geçen Yunan ve Türk subayları Kıbrıs Cumhuriyeti ordusunun talim ve terbiyesini temin edeceklerdir. 6- Üçlü Genel Karargâhın kumandanlığı, Yunanistan ve Türkiye Hükümetlerinin ve Kıbrıs Cumhuriyetinin Cumhurreisi ve Muavinin tayin edeceği Kıbrıslı, Yunan ve Türk bir General tarafından bir sene müddetle sıra ile deruhte edilecektir.

⁷⁴ Sabahattin İsmail, a.g.e., s. 166.

⁷⁵ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı. 16, 31 Ocak 1966, s. 100-101.

Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askerî bir müdahale Sovyetler Birliğinin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatları olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.”

Başkan Johnson Türkiye'nin Kıbrıs'a tek taraflı müdahale de bulunmasının yanlış olduğu ve Türkiye'nin olası bir Sovyet tehdidi karşısında ABD'nin desteklemeyeceğini ifade etmiştir:⁷⁶

“Askerî yardım sahasında Türkiye ve Birleşik Devletler arasında mevcut iki taraflı Anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 194-7 tarihli Anlaşmanın IV üncü maddesi mucibince, askerî yardımın, veriliş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için, Hükümetinizin, Birleşik Devletlerin muvafakatim alması icap etmektedir. Hükümetiniz, bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar tahtında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askerî malzemenin kullanılmasına Birleşik Devletlerin muvafakat edemeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim.”

Johnson Mektubu, Türkiye'nin dış politikası tekrardan revize edilmesine yol açmıştır. Çünkü ulusal güvenliğini Sovyet tehdidi karşısında Batı İttifakının desteğinde gören Türkiye, bu desteğin sınırlarının Batı ittifakının çıkarları ile geçerli olacağını anlamıştır. Dönemin şartları gereği karadan harekât yapılamamış fakat Rumların saldırılarına karşı yapılan hava harekâtlarıyla önlenmeye çalışılmıştır.

1965 Ağustosunda Rumlar, Kıbrıs'ın Türk şehirleri, Erenköy ve Mansura bölgesine karşı katliam hareketi'ne girişmeleri BMBG kuvvetlerinin hareketsiz kalması üzerine Türk jetleri Rum mevzilerini bombalayarak katliam durdurulmuştu. Bu hava hareketi'nden endişelenen Yunanistan Türk-Yunan dostluğundan bahsederek meselenin barışçı yollarla çözülmesini arzu ettiğini ifade etti.⁷⁷ BM Arabuluculuğuna Galo Plaza Lasso'nun getirilmesi ve Kıbrıs meselesi ile alakalı bir rapor hazırlamış, rapor Türkiye tarafından reddedildi. Rapor da basit bir azınlık haline getirilen Türk toplumu, Kıbrıs Devletinin resmi dili olarak Rumca olması gibi teklifler içeriyordu. Rapor'un reddinden sonra 1965 Mayısından itibaren Türk-Yunan ikili görüşmelerin konusu oldu.⁷⁸

2.7. 1964 BM Kararı

⁷⁶ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı 16, 31 Ocak 1966, s. 102-103.

⁷⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 792.

⁷⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 793.

Kıbrıs'ta Rumların çıkardığı mevcut duruma bir siyasi çare bulmak amacıyla Londra'da yapılacak konferansa, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan temsilcileri arasında yapılacak ve çalışmalara Türk ve Rum temsilcilerde katılacaktır. Konferansın başlamasıyla Türk ve Rum temsilciler bir komite kuracak ve komite Kıbrıs meselesini incelemeye başlayacaktır.⁷⁹

15 Ocak 1964 tarihinde toplanan heyette Rum temsilciler Kıbrıs anayasası'nın Kıbrıs Türk'üne verdiği hakların Anayasa'dan çıkarılmasını, Garanti ve İttifak anlaşmalarının da iptalini istemişlerdir. Türk temsilciler ise mevcut anlaşmalar korunmakla beraber iki cemaatin ayrı yerde yaşaması ve Türk alayının asker sayısının artırılması taleplerinde bulunmuştur.⁸⁰ Konferanstan Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin haklı talepleri ile ilgili olarak Rumların cemaatlerin ayrılması teklifini reddetmesi ve devam eden süreçte herhangi bir olumlu gelişme olmaması üzerine konferans başarısızlıkla sona ererek Feridun Cemal Erkin liderliğindeki Türk heyeti yurda dönme kararı vermiştir.⁸¹

Londra Konferansından umduğunu bulamayan Makarios, meseleyi BM Güvenlik Konseyi'ne götürerek Rumlar'ın söz sahibi olmasını istemiştir. Türkiye ve İngiltere'nin katılımıyla 17 Şubat 1964 günü mesele Güvenlik Konseyinde görüşülmeye başlanmıştır.⁸² Fakat görüşmelerden bir şey çıkmayacağını düşünen BM Genel Sekreteri U'Thant arabuluculukla temaslar yapmaya başlasada taraflar arasında esaslı görüş ayrılıkları var diyerek sonuç alamamıştır.⁸³ Güvenlik Konseyine daimi olmayan beş ülke; Bolivya, Brezilya, Fildişi Sahili, Fas ve Norveç tarafından meselenin çözümü için bir tasarı hazırlanmaya başlandı. Teklifte, çarpışmaların son bulması, Ada'da BM kuvveti bulundurulmalı ve genel sekretere bağlı olmalı, 1960 anlaşmaları konusunda görüşme açılmalı ve bir arabulucu katılmalı gibi talepler bulunmaktadır.⁸⁴ Türk Hükümeti sunulan teklifin güvenliğin sağlanması politikasına uygun olduğunu ve teklifi beminsediklerini belirtmişler ve Güvenlik Konseyi 5'li karar tasarını kabul etmiş ve Ada'ya Birleşmiş Milletlerden teşkil edilecek askeri bir kuvvet

⁷⁹ Cumhuriyet, 4 Ocak 1964, s.1,7.

⁸⁰ Türk Kültürü, Fikret Alasya, Barış Harekatından Önce Kıbrıs Meselesi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı: 187, Ankara, Mayıs 1978, s.398., Cumhuriyet, 18 Ocak 1964, s.1.

⁸¹ Cumhuriyet, 21 Ocak 1964, s.1, Cumhuriyet, 1 Şubat 1964, s.1,7.

⁸² Cumhuriyet, 18 Şubat 1964, s.1.

⁸³ Cumhuriyet, 26 Şubat 1964, s.1.

⁸⁴ Cumhuriyet, 29 Şubat 1964, s.1.

gönderilecektir.⁸⁵ İlgili Karara ilişkin dönemin Dışişleri Bakanlığı'nın açıklamasını ve kararın metnini vermek yerinde olacaktır.⁸⁶

2.8. Galo Plaza Raporu

⁸⁵ Cumhuriyet, 4 Mart 1964, s.1,7., Cumhuriyet, 5 Mart 1964, s. 1,7.

⁸⁶ Dışişleri Belleteni, Temmuz 1964, Sayı: 1, s. 7-9. Metnin tamamı: 1- Konseyin 4 Mart 1964 tarih ve (S/5575) No'lu kararı: Kıbrıs Hükümetinin rum kanadı İngiliz - Amerikan ortak teklifine 4 Şubat 1964'te verdiği cevapta mukabil şartlar ileri sürerek, milletlerarası bir kuvvetin teşkil edilip Kıbrıs'ta yerleşmesinin kabul edilebileceğini, ancak bu kuvvetin Güvenlik Konseyine tâbi olması gerektiğini, bu kuvvete Türk ve Yunan kuvvetlerinin katılmalarının kabul edilemeyeceğini ve milletlerarası kuvvetin Cumhuriyetin toprak bütünlüğünün himayesini deruhte etmesini ve normal şartların avdetine yardımcı olması icap eylediğini bildirmiştir. Ada'da barış ve güvenliğin kurulması yolundaki bu teşebbüsün de böylece akamete uğramasından sonra Kıbrıs Rumları anlaşmazlığı Güvenlik Konseyine götürmeğe karar vermişlerdir. İngiltere Hükümeti ise, teşebbüsü elde bulundurmamak istediğini bildirerek Başpiskopostan önce hareket etmiş olmak gayesile 15 Şubatta Güvenlik Konseyine başvurmuştur.

Bunun üzerine cereyan eden müzakereler sonunda Konsey 4 Mart'ta şu karara varmıştır: BM Güvenlik Konseyi Kararı, Kıbrıs ile ilgili hâlihazır durumun milletlerarası barış ve güvenliği tehdit edebilecek mahiyette olduğunu ve barışı korumak ve devamlı bir hal tarzını araştırmak için süratle munzam tedbirler alınmadığı takdirde durumun daha da kötüleşebileceğini not ederek; 16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşe'de imzalanmış olan anlaşmalarla ilgili olarak tarafların itihaz ettikleri durumları nazarı dikkate alarak;

Birleşmiş Milletler Yasasının ilgili hükümlerini ve aşağıda metni münderiç ikinci maddesinin 4. fıkrasını hatırd tutarak; «Teşkilâtın bütün üyeleri, Milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka Devletin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçlarıyla telif edilemeyecek herhangi bir surette tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.

1. Birleşmiş Milletler Yasası dairesindeki vecibelerle ahenkli olarak egemen Kıbrıs Cumhuriyetinde durumu kötüleştirilecek veya milletlerarası barışı tehlikeye koyulacak her türlü hareketten veya hareket tehdidinden sakıncalarını bütün üye memleketlerden talep eder. 2. Kanun ve nizamın muhafaza ve iadesinden (tekrar kurulmasından) sorumlu ve yetkili bulunan Kıbrıs Hükümetinin, Kıbrıs'ta şiddet hareketlerini ve kan akımını durdurmak için gerekli bütün munzam tedbirleri almasını ister. 3. Kıbrıs cemaatlerini ve onların liderlerini âzami itidalle hareket etmeğe davet eder. 4. Kıbrıs Hükümetinin mutabakatı ile Kıbrıs'ta bir Birleşmiş Milletler barış kuvvetinin teşkilini tavsiye eder. Kuvvetin kuruluş şekli ve miktarı, Kıbrıs, Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık Hükümetleri ile istişare halinde Genel Sekreter tarafından tesbit edilecektir. Kuvvet Kumandanı Genel Sekreter tarafından tayin edilecek ve kendisine rapor verecektir. Genel Sekreter kuvveti temin eden hükümetlere tam bilgi verecek ve kuvvetin harekâtı hakkında Güvenlik Konseyine zaman zaman rapor sunacaktır. 5. Milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası yararına olarak, kuvvetin görevinin, çarpışmaların yeniden başlamasına mani olmak için elden gelen gayreti sarfetmek ve lüzum hasıl oldukça, kanun ve nizamın muhafaza ve iadesi ve normal şartlara dönülmesine yardım etmek, olmasını tavsiye eder. 6. Kuvvetin üç ay bir müddet için bulundurulmasını ve buna dair bütün masrafların kıtaları temin eden hükümetler ve Kıbrıs Hükümeti tarafından, aralarında mutabık kalınacak bir tarzda, karşılanmasını tavsiye eder. Genel Sekreter, bu maksatla, gönüllü olarak bağışlar da kabul edebilir. 7. Ayrıca Genel Sekreterin, Kıbrıs Hükümeti ve Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık Hükümetleriyle anlaşarak, cemaatlerin ve yukarıda adigeçen dört hükümetin temsilcileriyle, Kıbrıs halkının bir bütün olarak refahını ve milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasını gözönünde tutarak, Kıbrıs'ın karşılaştığı meseleyi, Birleşmiş Milletler Yasasına uygun olarak barışçı bir hal çaresine ve üzerinde mutabakata varılacak bir anlaşmaya ulaştırmak amacıyla, elden gelen gayretlerini sarfedecek bir arabulucuyu tayin etmesini tavsiye eder. Arabulucu gayretlerinin neticesi hakkında zaman zaman Genel Sekretere rapor verecektir. 8. Arabulucu ve maiyetindeki memurların, maaş ve masraflarını, Birleşmiş Milletler bütçesinin uygun görülecek faslından sağlanmasını Genel Sekreterden talep eder.

16 Eylül 1964 yılında tayin edilen arabulucu Galo Plaza hazırladığı raporu, BM Genel Sekreteri U Thant'a göndermiştir. Raporda adadaki mevcut durum ve Plaza'nın kendi ifadesiyle kişisel tavsiyelerini sıralamıştır.⁸⁷

⁸⁷ Milliyet, 1 Nisan 1965, s. 3., Galo Plaza Rapor metni tamamı: 1- Kıbrıs meselesine bugün için bir hal tarzı bulunamamıştır. 2- Kıbrıs Cumhuriyet hükümeti Rum cemaatinin elindedir. Bu cemaat, cumhuriyetin savunması ve iç emniyetinin sağlanması için sadece kendi içinden değil Yunanistandan'da askeri unsurlarla takviye edilerek, geniş bir silahlı kuvvete sahip olmuş. Bu kuvvete güvenen hükümet, Türklerin elde tuttıkları küçük ve bölünmüş alanların dışında, her yerde otoritesini kullanmaktadır. 3- Böyle bir durumda, her iki cemaat liderlerinin, kabule şayan bir hal tarzına varmak için esaslı tavizlere yanaşma arzusu yoktur. Kıbrıslı Rumların kuvveti, Türklerinkine kıyasla çok üstündür. Bu iki kuvvet arasında denge ancak Türkiye'nin tekrar silahlı bir müdahale ihtimali ve Barış Gücünün Adada mevcudiyeti ile sağlanmaktadır. 4- Bu anlaşmazlık en fazla Türk-Yunan ilişkilerinin gittikçe kötüleşmesine yol açmış, Kıbrıs'taki cemaat liderleri de müzakereye oturmak için ayrı şartlar ileri sürmüşlerdir. Rum liderler, diğer tarafla yalnız üniter bir devlet çerçevesi içinde azınlık hakları meselesini görüşmeğe hazırdır. Türk liderliği ise, 1960 anlaşmaları içinde ve özellikle bu Anayasa ile kurulmuş karma hükümet dahilinde müzakereye oturacaklarını belirtmişlerdir. 5- Tarafların anlaşmaya varmaları için yapılan istişareler göstermiştir ki, hali hazır şartlarda bir değişiklik olmadığı takdirde böyle bir imkan mevcut değildir. Arabulucu olarak karşılıklı tarafların tutumları hakkındaki incelemelerin sonucu ortaya koyduğu ve esas arzuları müstakilen incelendiği takdirde, tarafların biraraya getirilebileceği kaanatındeyim. Görüşlerim tamamen şahsi olup, gayem herhangi bir hareket tarzının zorla kabul ettirilmesini telkin değil, << ima ve istidlal yoluyla, makul olarak tarafların biraraya gelerek anlaşmaya varmalarına yarıyacak bazı istikametleri göstermektedir. Tarafların, tamamiyle şahsi mesuliyetim altında olan bu neticeleri bir emrimutlak olarak kabul etmelerini beklememek lazımdır.>> 6- Kıbrıs davasında ilgili taraflar, Kıbrıs'taki Rum ve Türk cemaatleri ile Yunanistan, Türkiye, İngiltere ve Kıbrıs hükümetidir. 4 Mart tarihli Güvenlik Konseyi kararları ve anlaşmalar da bunlara atıf yapar. 7- Devamlı bir siyasi hal sureti, herşeyden önce Kıbrıs halkının kendi aralarında aranmalıdır. Kıbrıs Rum ve Türk cemaatlerince şayanı kabul olmayan hiçbir hal sureti mümkün olamaz. Arabulucu olarak bu gerçeğe dayanarak gayret sarfedilmiş ve edilecektir. Bu yüzdende anlaşmaya iki safhada varılabileceği kanısındayım: Birincisi iki cemaat arasında, ikincisi de böyle bir anlaşmaya katılacak diğer taraflar arasında olacaktır. 8- Böyle bir hal şekli bütün tarafların desteğini sağlayabilen, Birleşmiş Milletler prensiplerine uygun, Kıbrıs halkının bir bütün halinde refahına hizmet eden ve bu maksatla <<Nufusun çoğunluğunun arzularını tatmine muktedir ve aynı zamanda bütün halkın meşru haklarının himayesini temin edecek kuvvete>> bir hal şekli olmalı ve devamlı bir tatbik kabiliyeti bulunmalıdır. 9- Kıbrıs halkları, güvenlik haklarını yeter derecede koruyan bir bağımsız bir Kıbrıs Devletine taraftar görünmektedirler. Ancak Kıbrıslı Rumlar <<Kayıtsız bağımsızlık>> gayelerini Self Determinatlon ile birleştirmişler ve bu hakkı kullanarak Yunanistanla birleşme inançlarını saklamamışlardır. Kıbrıslı Türk liderlerin de korktukları ve itiraz ettikleri nokta budur. 10- Enosis meselesi Kıbrıs probleminin en bölücü ve potansiyel olarak en patlayıcı veçhesidir. Kıbrıslı Türkler ve Türk hükümetleri buna şiddetle mukavemet edeceklerini beyan etmişlerdir. 11- Türklerin istediği federal sistem coğrafi bir ayrılığı da hedef tutmaktadır. Oysa buna uygun bir toprak esası yoktur. Çoğunluğu teşkil eden Rumlar bunu kesinlikle reddetmektedirler. Bu teklif <<asrımızın pekçok aydınlatıcı prensiplerine de aykırıdır ve her iki taraftan mübadeleye zorlamaktadır.>> Bu durum <<devamlı bir memnuniyetsizlik ve rahatsızlığa yol açacaktır.>> 12- Federal sistem cemaatler arasında sürtüşmelere ve Türkiye ile Yunanistan arasında gerginlik yaratmaya yol açacak bir taksime gidebilir. Ayrıca, Kıbrıslı Türklerle Rumların birarada yaşamayı öğrenmeleri imkansız değildir. 13- Kıbrıs Türk cemaati tam manasiyle korunmalıdır. İstisnai kaideler de dahil, herşey buna matuf olmalıdır. Kıbrıs'ta tefrik edici muamelelere karşı mümkün olan en şiddetli insan hakları garantileri tesis edilmeli, bunlar bir süre için Milletlerarası garantiler olmalıdır. 14- Bu sisteme razı olmayan ve hicret etmek isteyen Türklerin Türkiye'ye yerleşmeleri ve tazminat almaları için Birleşmiş Milletlerin yardımı olmalıdır. 15- 1960 Anayasası, Kıbrıs Türk cemaatine, cemaat olarak, ekseriyet cemaati tarafından tamamen hakimiyet altına alınmasını önleyecek bir sürü siyasi haklar vermek suretiyle, muted olmayan bir şekilde ileri gitmiştir. Ancak iki cemaat arasında derin sosyal farklar vardır. Bu gerçek gözönüne alınarak, azınlık cemaati olan Türklere ananevi cemaat işlerinde devletin vahdetini zayıflatmaksızın, kafi bir hisse verilmesini öngörmektedir. Bu tedbirler, Kıbrıs halkının bütün olarak refahını hesaba katacak bir hal çaresi için şarttır. 16- Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve bütünlüğü şimdiki teminatçı devletlerin yerine Birleşmiş Milletler tarafından garanti edilmelidir. 17- Nihai hal çaresi bulunması için önce Kıbrıs cemaatleri arasında görüşmelere başlanmalıdır. İstendiği takdirde müzakereler için belirli bir gündem yerine, raporumdaki müşahedeler üzerinde görüş teatisinde bulunabilirler.

Bu Rapor hakkında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel⁸⁸; “Plaza’nın haddini aştığını” söylemiştir. Dışişleri Bakanı Hasan Işık meclis’te yaptığı konuşmada⁸⁹; Plaza’nın raporunda kendi kaanat ve telkinlerini yazmış olması kendiliğinden arabuluculuk görevinin hitama erdiğini göstermiştir. Bu husustaki gerekli talimat Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine bildirilmiştir” ifadelerinde bulunarak tepki gösterilmiştir.

Plazo Raporu baştan aşağı sorunlu bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. Londra ve Zürih anlaşmaları ile ortaya çıkan Kıbrıs Anayasasının uygulanmasının sorunlara neden olduğunu, federasyon formülünün çare olmayacağını böyle bir sistemin uygulanmasının mümkün olmadığını, Enosis’in mümkün olmadığını söylemekle birlikte taksim veya federasyonunda mümkün olmadığını söylemekle yetinirken öneri getirememiş bu ihtimallerin dışında Adanın Rum yönetiminde bağımsızlığını koruması fikri dışında bir yorum çıkmamaktadır. Türklere fazla haklar verildiğini ve Kıbrıs’ın bağımsızlığı için garantör olan devletlerin yerine Birleşmiş Milletlerin garantörlüğünde olması gerektiğini söyleyerek Türkiye’nin ada üzerindeki nüfuzunu kırmak anlamına geldiği apaçık ortadadır.

2.9. Demirel’in İktidara Gelmesi

Süleyman Demirel, 1924 yılında Isparta’nın Atabey ilçesine bağlı İslamköy’de doğmuştur. İlköğrenimini doğduğu köy, ortaokulu Isparta liseyi Afyon’da tamamlamıştır. Süleyman Demirel, İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi’nden Şubat 1949’da mezun olmuştur. Mezun olduktan hemen sonra, Elektrik İşleri Etüd İdaresi’nde göreve başlamıştır. Sulama ve elektrik konularında araştırma yapmak üzere ABD’ye gönderilmiştir. 1954 yılında, Devlet Su İşleri Barajlar Dairesi Başkanlığı’na, 1955 yılında da Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’ne atanmıştır.⁹⁰

Demirel, DSİ Genel Müdürü olarak Demokrat Parti döneminde Bakanlar Kurulu toplantılarına zaman zaman çağrılmaktaydı. Ülkenin su ve elektrik sorunu hakkında kanaatleri alınmaktaydı. Bir toplantı sonrası Adnan Menderes, bakanlara şunları söyledi: “*Bu çocuğa dikkat edin, geleceğin Başvekilidir.*”. Demirel, 1962-1964 yılları arasında mütahhit ve ODTÜ’de Mühendislik Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak görev aldı. “*Asker olmasam AP’nin kuruluşunu ben gerçekleştirdim*” diyen Demirel, 1962 yılında yapılan Adalet Partisi 1. Büyük

⁸⁸ Milliyet, 1 Nisan 1965, s. 1.

⁸⁹ Milliyet, 2 Nisan 1965, s. 1.

⁹⁰ https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaşkanlarımız/suleyman_demirel/ , Erişim Tarihi: 21.12.2022.

Kongresi'nde Genel İdare Kurulu üyeliğine seçildi ve Teşkilat Başkanlığı'na getirildi. Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevi'nden çıktığı 23 Mart 1963 günü Adalet Partisi Genel Merkezi taşlandı. Bu olay sırasında genel merkezde olan Demirel, AP GİK üyeliğinden istifa ederek siyasete ara verdi. 6 Haziran 1964'te Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın ölümü üzerine 27 Kasım 1964'te yapılan Adalet Partisi 2. Büyük Kongresi'nde genel başkanlığa adaylığını koydu ve genel başkan seçildi.⁹¹

13 Şubat 1965 tarihli bütçe görüşmelerini Genel Kurul Salonunda camlı bölümden takip eden Demirel işaretiyle bütçe reddedildi ve İnönü Hükümeti düştü. Oylama sonrası İnönü kürsüye gelip istifasını hemen Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e vereceğini söyleyerek kürsüden ayrılmış ve İnönü bir daha iktidar da olamamıştır.⁹² Adalet Partisi, 10 Ekim 1965 genel seçimlerinde aldığı %52.8 oy ile tek başına iktidar oldu.⁹³ İktidara gelen Süleyman Demirel;⁹⁴ yeni hükümetin en önemli dış sorununun Kıbrıs davası olacağını, Kıbrıs davasının çözümü için her yolu deneyecekleri ifade etmiştir. Türk siyasetinde, 27 Mayıs 1960 darbesi ile devrilen Demokrat Parti'nin devamı olarak görülen Adalet Partisi seçimden ezici bir çoğunlukla iktidara gelmişti. Böylece Demirel, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra 27 Ekim 1965 tarihinde ilk tek parti hükümetini kurarak Türkiye'nin on ikinci başbakanı olmuştur.

27 Ekim 1965'te I. Demirel hükümeti⁹⁵ kurulduktan sonra, Hükümet programında Kıbrıs ile ilgili olarak şu beyanlarını kaydetmek gerekecektir:⁹⁶

“En büyük milli davamız olan Kıbrıs meselesinin, Türkiye'nin ve Kıbrıs'taki kahraman soydaşlarımızın hak ve menfaatlerine uygun bir şekilde halledilmesi hükümetimizin değişmez hedefidir. İhtilafın tatminkâr ve nihai bir şekilde çözümlenmesinin zorluklarını takdir etmekteyiz. Türkiye bu ihtilafın önlenmesini ve bölge barışının korunmasını samimiyetle arzu ettiği içindir ki Kıbrıs meselesinin müzakere yolu ile ve ilgili tarafların anlaşmaları suretiyle çözümlenmesini daima tercih etmiştir. Müstemlekecilğin sona erdiği bir devrede Türkiye'nin Kıbrıs'taki Türk Cemaatinin tekrar kolonize edilmesine göz yumması hiçbir zaman düşünülemez. Türkiye Kıbrıs meselesinde adil bir çözüm şekline varılması gayesiyle Türkiye ile Yunanistan'ın müştereken hareket etmelerini daima tercih etmiştir. Biz Kıbrıs meselesinin barış yolu ile halledilebilmesi için her iki memleketin de bu yapıcı ve realitelere uygun tutuma

⁹¹ Hüseyin Çavuşoğlu, Süleyman Demirel'in Siyasal Hayatı ve Kişisel Özellikleri, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.21, 2016, S. 1044.

⁹² <https://www.youtube.com/watch?v=K4B72-vcMeA> , Süleyman Demirel Nasıl Başbakan Oldu? , 32. Gün Arşivi., Erişim Tarihi: 24.01.2023.

⁹³ Milliyet, 11.10.1965.

⁹⁴ Milliyet, 12.10.1965.

⁹⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 1, C. 1., 27 Ekim 1965.

⁹⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 1, C. 1, 3 Kasım 1965, s. 95., Millet Hizmetinde Adalet Partisi 1965-1971, *Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları: No. 50*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972, s.46.

tam değerini vermelerinin bizzat kendilerinin ve Adadaki iki milli cemaatin hakiki menfaatlerinin iktizası olduğuna samimiyetle kaniyiz.”

Yukarıdaki ifadelere bakıldığında Demirel Hükümeti, Ada Türklerinin yanında olduklarını, uluslararası antlaşmalara uyulması gerektiği vurgulanmaktadır. Dönemin Türkiye'sinde durum böyleyken Rumların Türklere yönelik şiddet politikası hız kesmeden devam etmiştir. Kaldı ki *“Tank, top ve ağır silahların desteğiyle önceki akşam Magosa kasabasının Türk kesimine karşı saldırıya geçen Rum birlikleri, Türk kesimine giriş ve çıkışı yasaklamışlardır. Magosa limanında gece Rumlarla, Türkler arasında bir saat süre ile şiddetli bir ateş teatisi olmuştur.”*⁹⁷ ifadeleri ile basında yer aldığı görülmüştür. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Kıbrıs'ta yaşanan olaylarla ilgili Cumhuriyet Senatosunda yaptığı konuşmada ise askeri birliklere gerekli talimatların verildiğini ifade etmiştir.^{98,99} Çağlayangil konuşmasının devamında da: *“Birleşmiş Milletlerdeki daimi delegemize askeri makamlarımızla gerekli temaslar yapıldıktan sonra Genel Sekreter nezdinde derhal teşebbüse geçilerek Rum taarruzunun durdurulması için bütün tedbirlerin aldırılması talep olunmuştur. Aynı şekilde Washington, Londra ve Atina hükümetleri nezdinde de vahim neticeler doğurabilecek bu taarruzların durdurulması için teşebbüste bulunulmuştur.”* ifadelerini kaydetmiştir.

1965 yılında Rumlarının saldırıları sonrasında BM Güvenlik Konseyi, Kıbrıslı Rum ve Türkleri itidale davet etmiş ve iki tarafın Güvenlik Konseyinin bundan önce almış olduğu kararların tamamen yerine getirilmesini isteyen bir çağrıda bulunmuştur.¹⁰⁰

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Washington'da yaptığı basın toplantısında;¹⁰¹ *“Türkiye gerek antlaşmalarla sahip olduğu hakları, gerekse Kıbrıs Türk topluluğunun meşru hak ve çıkarlarını savunmağa kararlıdır ve bir oldubittiyi kabul etmeyecektir.”* demiştir. Birleşmiş Milletler Birinci Siyasi Komisyonu'nda Kıbrıs meselesinden dolayı diplomatik faaliyetler artmış ve iki tarafta kendi tezlerini kabul ettirmek için yoğun bir çaba içerisine girişmişlerdir. BM Siyasi Komisyonunda konuşan Çağlayangil ise; *“Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini sağlamak için, Rumlar ada'da bir katliama giriştikleri takdirde, Türkiye'nin*

⁹⁷ Milliyet, s. 1, 5 Kasım 1965.

⁹⁸ Milliyet, s. 1, 6 Kasım 1965.

⁹⁹ Milliyet, s. 1, 6 Kasım 1965; Tercüman, 6 Kasım 1965.

¹⁰⁰ Milliyet, s. 1, 7 Kasım 1965.

¹⁰¹ Tercüman, s. 7, 4 Aralık 1965.

kolları bağlı beklemeyeceğini"¹⁰² belirtmiştir. Ayrıca Dışişleri Bakanı Çağlayangil;¹⁰³ "Yunanistan'ın Enosis fikrinden vazgeçmesi halinde Türkiye'nin de Taksim tezini terkedeceğini" bildirmiştir. Fakat Yunanistan Dışişleri Bakanı Çirimokos buna verdiği cevapta¹⁰⁴ böyle bir teklifin kabul edilmesiyle Kıbrıs ve Yunanistan halklarının ellerinin ebediyen bağlanmış olacağını söyleyerek bu teklifi reddetmiştir.

Belirtmek gerekirse BM'nin, Kıbrıs meselesi konusundaki çalışmaları, Türkiye'nin bugüne kadar takip ettiği politikaların tam tersini ifade etmektedir.¹⁰⁵ Nitekim BM Siyasi Komisyonu, Kıbrıs konusunda 32 Afrika ülkesiyle Yugoslavya'nın verdiği karar tasarısını kabul etmiştir. İlgili Kararın metni ise şöyledir:¹⁰⁶

- ✓ *Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın eşit haklara sahip üyesi sıfatıyla Kıbrıs Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Yasasına göre, hükümler ve bağımsız bir ülkedir ve bu ülkeye yabancı müdahale kabul edilemez.*
- ✓ *Bütün devletler Birleşmiş Milletler Yasası ve özellikle bu yasanın ikinci maddesinin 1 ve 4'üncü paragraflarına uyarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hükümlerlik, birlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeye ve bu ülkeye herhangi bir müdahalede bulunmaktan itina göstermeye davet edilir.*
- ✓ *Güvenlik Konseyi'nde 4 Mart 1964 tarihinde alınan karar gereğince bu ülkedeki arabuluculuk görevinin devam ettirilmesi tavsiye edilir.*

Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs konusunda aldığı karar Türkiye'nin takip ettiği politikalarına indirilmiş bir darbe olarak da değerlendirilebilir. Başbakan Süleyman Demirel de;¹⁰⁷ "Türk hükümeti Kıbrıs meselesini kendi rızası dışında veya emrivakilerle tek taraflı bir şekilde halledilmesine hiçbir zaman rıza göstermez ve göstermeyecektir. Bu itibarla Enosis'in bu gibi yollarla gerçekleştirilebileceğini umanlar bir hayal içindedirler. Türkiye'nin ve Türk cemaatinin 1960 anlaşmalarından doğan haklarının bütünü mahfuzdur. Bu hakları zorla veya desiselerle yok etmek isteyenler bu gayelerine erişemeyeceklerdir. Türk hükümeti

¹⁰² Milliyet, s. 1, 12 Aralık 1965.

¹⁰³ Milliyet, s.1, 16 Aralık 1965.

¹⁰⁴ Hürriyet, s. 1, 7, 16 Aralık 1965.

¹⁰⁵ Hürriyet, s. 1, 18 Aralık 1965.

¹⁰⁶ Hürriyet, s. 7, 18 Aralık 1965.

¹⁰⁷ Milliyet, 5 Ocak 1966.

biyadettenberi Kıbrıs meselesinin sulhçü yollarla halli için elinden gelen gayreti sarfetmiştir.” ifadeleri ile tutumlarını yinelemiştir.

Dönemin hararetli konularından biri olarak Makarios’un Enosis’i referandumla gerçekleştireceğini söylediği konuşmasına, Başbakan Demirel;¹⁰⁸ “*Öyle herkesin bir şey söylemesiyle mesele istenildiği tarafa yöneltilemez. Anlaşmalar vardır. Bu anlaşmaların tanıdığı haklar vardır. Anlaşmalar ve haklar yürürlüktedir. Ortada bir Türk millet ve Türk Devleti vardır. Bu millet ve devlet var oldukça, kim ne söylerse söylesin, Kıbrıstaki Türk hakları asla kaybolmaz.*” ifadeleri ile yanıt vermiştir. Ayrıca Makarios’un bu vaadi, Dışişleri Bakanlığında de tepki ile karşılanmıştır. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Oktay İşçen,¹⁰⁹ “*Kıbrıs Rum idaresinin veya buna benzer şekilde yapacağı herhangi bir hareketin hukuki mesnedi yoktur, mevcut anlaşmalara ve Anayasaya da aykırıdır. Ne Türkiye, ne Türk cemaatini böyle bir karar bağlar. Rumların çoğunlukta olduğunu, dünyada herkes biliyor. Mademki çoğunlukta, neden referanduma ihtiyaç duyuyorlar? Bize göre Rumlar, Adadaki Türk mücahidlerinin ve Türk cemaatinin mukavemetini kırmak için bu gibi hareketlere girişiyorlar. Mademki çoğunlukta, her şeyi göze alabiliyorlarsa, Enosis’i ilan etsinler. Bugün Ada’da hükümetleri de meclisleri de var. Ama Enosis büyük ihtilatlarla yol açacaktır. Türkiye bunu asla kabul etmeyecektir. ENOSİS’i ilan etseler bile, Ada’da fiili bir durum yaratmaya güçleri yetmeyecektir.*” beyanlarını deklare etmiştir.

2.10. 1965 BM Kararı

4 Mart 1964 BM Güvenlik Konseyi’nde Türkiye ve Kıbrıslı Türkler aleyhine olan kararın ardından bu sefer de 1965 yılında BM Güvenlik Kurulu’nda da yine aleyhte bir karar alınmıştır. İlgili BM 1965 Kararı, Londra ve Zürih anlaşmalarında garantör ülke konumunda olan Türkiye’nin müdahale hakkını hiçe sayan bir durumdur. Nitekim 2077 sayılı BM Genel Kurulu Kararı ile müdahale hakkını uluslararası anlaşmalara aykırı olarak yani hukuksuz bir şekilde engellenmesine yönelik bu girişim, bir tavsiye niteliğinde karar olarak kalmıştır.¹¹⁰

2.11. Keşan - Dedeoğaç Görüşmeleri

¹⁰⁸ Milliyet, 2 Şubat 1966

¹⁰⁹ Hürriyet, s. 1, 9, 2 Şubat 1966.

¹¹⁰ Bkz. Faruk Sönmezoğlu, Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1964-1975. İstanbul, 1984, s. 239.

21 Nisan 1967 tarihinde Yunanistan'da 'Albaylar Cuntası' olarak adlandırılan bir grup komünizim karşıtı, milliyetçi asker yönetimi ele geçirmiştir. Yönetim değişikliği, Makarios ve askeri cuntanın yönetimindeki Yunanistan'ın fikir ayrılıklarına neden olmuştur.¹¹¹ Yunan hükümetleri ve Kıbrıs Rum idarecilerinin ilişkileri zaman içinde iyi olduğu dönemde bile anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olan elbette çeşitli farklılıklar vardı. Bunları iki madde de toparlamak mümkündür:¹¹²

- Yunan yönetimlerinin çoğunun, Yunanistan'ın ulusal merkez olmasından dolayı, Ada'nın Yunanistan'a bağlanması olan Enosis'in buradan yönetilmesi gerektiği düşüncesi.
- Yunanistan'ın, Makarios'un tek başına Atina'ya danışmadan, Türkiye ile bir barış anlaşması yapmasından duyduğu endişe.

22 Nisan 1967 günü, Başbakanlığa getirilen Kollias, Kıbrıs konusu için verdiği demeçte:¹¹³ "Kıbrıs davasını barışçı yollardan çözmeye çalışacağız" demiştir. Ancak hükümet programında:¹¹⁴ "Kıbrıs sorununun, azınlık hakları dikkate alınarak barışçı bir yoldan, müzakerelerle Enosis'e yol açacak Mesut bir çözüme bağlanmaya çalışacağı" ifadelerine yer verilmiştir. Açıkça yeni yönetim askeri güce başvurmadan yani müzakereler yoluyla direkt Türkiye ile görüşerek Enosis'i gerçekleştirmek ve karşılığında Türk toplumunun varlığını "azınlık hakları" olarak yer verecekti.¹¹⁵

3 Temmuz 1967 tarihinde başbakan Kollias, Kıbrıs sorununun çözümü için Süleyman Demirel ile görüşmek için Atina büyükelçisine niyetini bildirdi. Yapılan temaslardan sonra görüşmenin birinci günü Türkiye topraklarında ikinci gün ise Yunanistan da yapılmasına karar verilmiştir.¹¹⁶ 9-10 Eylül tarihlerine gelindiğinde Başbakan Süleyman Demirel ile Yunanistan Başbakanı Konstantin Kollias, Keşan ve Dedeoğaç'ta buluşarak Türk-Yunan ilişkileri ve Kıbrıs konularında görüşmeler yapmışlardır. 12 Eylül tarihli basın toplantısında bu görüşmeler hakkında bilgi veren Başbakan Demirel, özetle şunları söylemiştir: "Kıbrıs işinin bugüne kadar barışçı bir çözüm yoluna kavuşmamasında Yunanistan'ın Adayı kendisine ilhaktan gayri bir hal

¹¹¹ Tuncer, Kıbrıs Sarmalı, s. 105.

¹¹² Pierre Oberling, Bellapais'e Giden Yol "Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü, çeviren Mehmet Erdoğan, Genelkurmay Basımevi, 1987, Ankara, s. 109.

¹¹³ Milliyet, 23 Nisan 1967, s. 7.

¹¹⁴ Milliyet, 24 Nisan 1967, s. 1.

¹¹⁵ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), s. 598-599. Bkz., "Anthony Andrew Carr adında bir gazetecenin Kıbrıs Meselesi ile ilgili olarak Başbakan Süleyman Demirel'e yazmış olduğu mektup", İngiliz bir gazeteci tarafından Yunan tezini, savunan bir propaganda mektubu. BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Yer Birliği: 9-52-6., 28.05.1967., s. 1-4.

¹¹⁶ Aydın Şihmantepe, Türk Dış Politikasında Bir Lider Süleyman Demirel, Cinius Yayınları, İstanbul, 2019, s. 91.

şeklini mümkün görmemesi başlıca âmil olmuştur. Türk tezi ise, yürürlükteki anlaşmaların tarafların rızası olmadan değiştirilmesini, cemaatlerden birinin diğerine tahakkümünü, Lozan’la bu bölgede kurulmuş olan dengenin bozulmasını ve adanın bir başka Devlete tek taraflı ilhakını önlemek kaydıyla ihtilâfa bir çözüm yolu aramak esasına dayanır’’¹¹⁷ demiştir.

13 Eylül 1967 tarihinde Yunan Başbakanı Konstantin Kollias Demirel’le yaptıkları görüşme için, “Yunan halkına hitaben bir demeç vererek, hafta sonunda Türk-Yunan sınırında Başbakan Demirelle yaptığı görüşmelerde Yunanistanın ulusal çıkarlarına aykırı bir çözüm yolu kabul etmediğini’’¹¹⁸ açıklamıştır. Nitekim iki gün süren Türk-Yunan görüşmelerinin anlaşmaya varılmadan dağılmıştır. Keşan görüşmeleri ile ilgili konuşan Süleyman Demirel, “Türkiye esasları belirtilmiş politikasına devam edecektir. Türkiye bu politikanın gereği olarak Ada’nın Yunanistan’a ilhakına hiçbir zaman izin vermeyecektir. Barış ve güvenliği ihlal edenler, elbette Türkiye’yi karşısında bulacaktır’’¹¹⁹ ifadelerini kullanmıştır.

2.12. Kıbrıs Buhranı

1964 yılından beri Türkiye’de bulunan Rauf Denktaş, Kıbrıs’a gizli yollarla girmeye çalışırken 31 Ekim günü Rumlar tarafından ele geçirilerek tutuklandı.¹²⁰ Başbakan Süleyman Demirel yaşanan bu gelişme üzerine, Denktaş’ın hükümetin bilgisinin dışında gittiğini, can güvenli için bütün diplomatik girişimlerde bulunulduğunu ve Türkiye’ye gönderilmesinin istendiğini söylemiştir.¹²¹ Makarios hükümeti Denktaş’ın Kıbrıs kanunlarına göre yargılanacağını ve bu konu ile ilgili olarak yabancı müdahalesini kabul etmeyeceklerini ifade etmişlerdir.¹²² Ankara ve İstanbul’da Denktaş’ın tutuklanması on binlerce insan tarafından protesto edildi.¹²³ Denktaş, Hükümetin baskıları sonucu serbest bırakılarak Türkiye’ye döndü.¹²⁴

¹¹⁷ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 36, Eylül 1967, s. 5.

¹¹⁸ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 36, Eylül 1967, s. 16.

¹¹⁹ Milliyet, 13 Eylül 1967.

¹²⁰ Dışişleri Belleteni, Sayı: 37, Ankara, Ekim 1967, s. 28., Hürriyet, 1 Kasım 1967, s. 1., Milliyet, 1 Kasım 1967, s. 1.

¹²¹ Dışişleri Belleteni, Sayı: 38, Ankara, Kasım 1967, s. 13., Milliyet, 2 Kasım 1967, s. 1, 7., Hürriyet, 2 Kasım 1967, s. 1, 9.

¹²² Hürriyet, 3 Kasım 1967, s. 1.

¹²³ Hürriyet, 12 Kasım 1967, s. 1, 9.

¹²⁴ Tercüman, 13 Kasım 1967, s. 1.

Keşan ve Dedeğaç görüşmelerindeki olumsuz durum, Rumların Enosis düşüncesi ve Denктаş'ın tutuklanması ile iyice gerilen Kıbrıs'ta, 15 Kasım günü Grivas komutasındaki Rum ve Yunan birlikleri Geçitkale ve Boğaziçi köylerine saldırı düzenledi. Rum saldırısının boyutunu, Dışişleri Bakanlığı'nın açıklamasından öğreniyoruz:¹²⁵

“20 Temmuz 1967’de Rum kuvvetlerinin Boğaziçi Köyü ve civarında girişikleri ve Barış Gücünün müdahalesile önlenen tecavüzdten sonra hasıl olan gerginlik muvacehesinde Rum devriyelerinin hadiselerden evvel olduğu gibi Köyün Türk kesiminden geçmeleri meselesi halledilememiştir. Türk Cemaati sadece Boğaziçi Köyünde değil bütün bölgede gerginliği azaltacak şekilde ve diğer ihtilafli konularla birlikte bu meselenin halli gerektiğini savunuyordu. Rumların eski vaziyetin ihyası yolunda vâki olan ısrarı karşısında Barış Gücünün uzlaşma istikâmetinde teklif ettiği plânın Türk Cemaati tarafından kabul edildiğinin Barış Gücüne bildirilmesine rağmen bir mutabakat tesisine vakit kalmadan Rumlar 15 Kasım günü devriyeleri zorla geçirmek maksadıyla bu bölgeye yığıldıkları kuvvetlerle Türk kesimine saldırmışlardır. Türkler kendilerini savunmuşlardır. Rum tecavüzü Geçitkale istikametinde genişletilmiştir.

Barış Gücünün ateşkes çalışmaları ve yapılan diplomatik teşebbüs ve ihtarlar bir semere vermemiş ve havan topları, toplar, zırhlı araçlarla girişilen taarruzların neticesinde akşam saat 20’den sonra Boğaziçi ve Geçitkale Köyleri Rumlar tarafından işgal edilmiştir.”

Süleyman Demirel Hükümeti yaşanan kanlı hadiseyi öğrenince, saat 21.30’da Bakanlar Kurulu toplantısı başlamış ve sabah 09.55’de sona ermiştir. Toplantı’ya Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları da katılmıştır.¹²⁶ Hükümet, TSK’ya müdahale haklarını kullanacaklarını ve göreve hazır olmalarını söylemiştir. İngiltere, ABD ve BM temsilcileri toplantı boyunca herhangi bir yetkili ile görüşmemiş ve Türkiye’nin Ada’ya ani bir çıkarma yapacağı endişesini Yunanistan ile paylaşmış ve askeri kuvvetin çekilmesi gerektiği aksi takdir’de sorumluluğun Rum ve Yunanistana ait olacağı yönünde uyarıda bulunmuşlardır. Yunan Kralı Kostantin, Makarios’u Başbakan Kollias’da, Grivas’ı arayarak bir an önce saldırıların durdurulup geri çekilmelerini emretmiş ve sabah saat 07.00’de Grivas işgal ettiği köyleri terk ederken Türk esirleride bırakmıştır.¹²⁷ 15-16 Kasım Bakanlar Kurulu toplantısı çıkışında Başbakan Demirel, Rumlar tarafından işgal edilen Türk köylerinin boşaltıldığını söylemiş, Hükümet Sözcüsü Seyfi

¹²⁵ Dışişleri Belleteni, Sayı: 38, Kasım 1967, s. 21.

¹²⁶ Hürriyet, 16 Kasım 1967, s. 1.

¹²⁷ Milliyet, 17 Kasım 1967, s. 7.

Öztürk'te bakanlar kurulu aldığı kararla meclisin toplanmasına ve sürecin müzakere edileceğini söylemiştir.¹²⁸

Olayların ilk başladığı andan itibaren Türk hükümeti meselenin üzerine ciddiyetle gitmiş, gerekli tedbirlerin alınması için yoğun mesai yaparak işgalci Rum birliklerinin saldırıları durdurulmuş ve geri çekilmeleri sağlanmıştır.

Saldırıdan sonra 16-17 Kasım'da T.B.M.M. gizli oturumla meseleyi görüşmek için toplanmış ve hükümet meclisten, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi yetkisini almıştır.¹²⁹ Alınan yetkiden sonra Türk Silahlı Kuvvetleri yurdun savunması ve olası Kıbrıs çıkarmasına hazır olmak için girişimlere başlamış ve bu doğrultuda özellikle güney illeri ve Trakya bölgesinde askeri ve ekipman yığınağı genişleyerek devam ederken Kıbrıs'ta İncirlik hava üsttünden kalkan Türk jetleri uyarı uçuşları yaparken, donanmada Kıbrıs açıklarında seyir halinde emirleri beklemektedir.¹³⁰ Türkiye, Yunanistan'a bir ultimatome vererek Ada'da anlaşmalara aykırı getirilen ve saldırıların sebebi olan 10 bin Yunan askerinin ve Grivas'ın çıkarılmasını aksi takdirde Türk Cemaatinin haklarını ve güvenliğini korumak için aynı oranda kuvveti Kıbrıs'a yollayacağını bildirmiştir.¹³¹

Dışişleri Bakanı Çağlayangil Kıbrıs olayları hakkında bilgi vermek için düzenlediği basın toplantısında, *"Kıbrıs'taki gerginlik bütün şiddeti ile hüküm sürmektedir. Ada'daki Türk Cemaatine karşı muhtelif bölgelerde ateş açılması devam etmekte ve terör havası estirilmektedir. Türk Cematine müteveccih devamlı tehdidin kaldırılması ve cemaatimizin güvenlik içinde yaşamasını sağlayacak şartların tam olarak sür'atle ve behemehal yaratılmasından başka çare yoktur,"*¹³² ifadelerinde bulunarak son durum hakkında bilgi verdikten sonra Türk Cemaatinin huzura kavuşması için çalışmalara devam ettiklerini ifade etmiştir.

ABD Bakanı Johnson Kıbrıs'ta olası bir Türk-Yunan savaşına engel olmak ve tansiyonun düşülmesi için temsilcisi Cyrus Vance'yi Ankara'ya gönderildi.¹³³ Demirel, Cyrus

¹²⁸ Dışişleri Belleteni, Sayı: 38, Kasım 1967, s. 22.

¹²⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Birleşim: 2, Toplantı: 7, C. 7., 17 Kasım 1967., Hürriyet, 18 Kasım 1967, Tercüman, 18 Kasım 1967.

¹³⁰ Milliyet, 19 Kasım 1967, s. 1, 7., Tercüman, 19 Kasım 1967, s. 1, 7.

¹³¹ <https://www.britannica.com/place/Cyprus/The-Republic-of-Cyprus>, Erişim Tarihi: 16.10.2023., Milliyet, 19 Kasım 1967, s. 1, 7., Hürriyet, 19 Kasım 1967, s. 1, 7.,

¹³² Dışişleri Belleteni, Sayı: 38, Kasım 1967, s. 28-29., Hürriyet, 21 Kasım 1967, s. 1, 7.

¹³³ Hürriyet, 24 Kasım 1967, s. 1, 7.

Vance'ye, isteklerinin belli olduğunu ve bu konuda kararlı olduklarını temsilciye bildirmiştir.¹³⁴ Temsilci'nin yaptığı temaslar sonunda Yunanistan Ada'dan asker çekmeyi kabul eden bir anlaşma planı ile Türkiye'ye gelmiştir.¹³⁵ Türkiye durumu olumlu yaklaşmakla birlikte, Yunanlıların, Ada'dan askerlerini üç ayda geri çekilmeyi söylemelerinin sorun teşkil ettiğini çekilmenin bir an önce gerçekleşmesi gerektiği temsilciye iletilmiştir.¹³⁶ Türkiye'nin bu talebinde Yunanistan'ın kabul etmesiyle anlaşmaya varıldı.¹³⁷

Anlaşmaya göre, her iki ülke Kıbrısın bağımsızlığına riayet edecek, Kıbrıs anlaşmasının dışında Ada'da bulunan askerler Birleşmiş Milletler temsilcilerinin denetimde bir buçuk ay içerisinde tamamı çıkarılacak, askerlerin çekilmeye başlamasıyla Türkiye'nin askeri hazırlıkları duracak ve savaş haline son verilecek, Ada'da gizlice sokulmuş olan silahlar BM temsilcisi kontrolünde kurulacak bir komisyon tarafından toplanacak, Grivas Ada'ya girmeyecek, zarara uğrayan Türklere tazminat verilecek ve Ada'da BM Barış Gücü'nün yetki ve sayısı arttıllacak.¹³⁸

1967 Kıbrıs buhranı, ABD'nin devreye girmesi ile Ada'ya bir müdahale olmadan sona erdi. Bu süreçte Makarios anlaşma gereği Yunan askeri'nin Ada dışına çıkarılmasından memnundu. Artık bağımsız hareket edebilme iradesine sahip olacaktı ve Yunan cunta hükümeti ile arasında açılmış olacaktır. Makarios'un Yunanistanla olan arasının açıklığını Türkiye doğrudan görüşmek yerine Yunanistan üzerinden görüşmeyi tercih ederek Kıbrıs meselesinin çözümünde daha doğru olabilirdi.

1963 Kanlı Noel olaylarında Johnson mektubu ve askeri durum nedeniyle Ada'ya çıkarma yapamayan Türkiye 1967'ye gelindiğinde de Ada'ya çıkarma yapamamıştır. Çıkarma yapılamamasının sebebi ise silahlı kuvvetlerin çıkarma yapma kabiliyetinin yetersiz oluşuydu. Bu sebeple Demirel dönemi bu eksiklerin giderilmeye çalışıldığı bir nevi hazırlık dönem olarak değerlendirmek doğru olacaktır ve bu hazırlıklar 1974'teki Kıbrıs çıkarmasına zemin hazırlayacaktır.

1967 Kıbrıs Buhranında, Süleyman Demirel, İhsan Sabri Çağlayangil, Rauf Denktaş gibi Türk liderlerin kararlı, kesin ve organize hareketleri karşısın da Yunanistan'ın geri adım atmasını ve şartları kabul etmesini sağlamıştır. Zaten Kıbrıs meselesinin çıktığı dönemden bu

¹³⁴ Milliyet, 24 Kasım 1967, s. 1, 7.

¹³⁵ Hürriyet, 26 Kasım 1967, s. 1, 11.

¹³⁶ Milliyet, 28 Kasım 1967, s. 1, 7., Milliyet, 29 Kasım 1967, s. 1, 7.

¹³⁷ Hürriyet, 30 Kasım 1967, s. 1.

¹³⁸ Milliyet, 30 Kasım 1967, s. 1.

yana Yunan ve Rum liderlerini değerlendirecek olursak her kriz döneminde ikircikli tavır sergilemeleri, Makarios ve Yunan liderlerin anlaşmazlıkları buna karşın Türk liderlerin kesin ve birlikte hareket etmeleri karşısında etkisiz hale getirilmiştir.

2.13. Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi

Türkiye'nin kararlı ve tavizsiz tutumu sonucu Yunanistan ve Rumlar anlaşma yoluna gitmek zorunda kaldıktan sonra Ada üzerindeki görece hakimiyetlerini kaybederlerken, Kıbrıs Türk toplumunun uzun yıllardır gerçekleştirmek istedikleri Türk yönetimi için şartların olgunlaştığı anlaşılmıştır.

Kıbrıs Türk Cemaati, Ada'daki Makarios yönetiminin Kıbrıs Anayasası ve anlaşmalarına rağmen yıllardır devam eden ihlal girişimleri ile Türk Cemaati'ni yıldırma politikası karşısında 1967 Kıbrıs Buhranı sonunda oluşan müsait durum üzerine 28 Aralık 1967 tarihinde *Geçici Türk Yönetimi*'nin kurulduğunu duyurdular. Kurulan Türk Yönetiminin Başkanlığına Fazıl Küçük getirilirken yardımcılığına ise Rauf Denктаş getirilmiştir.¹³⁹ Kurulan geçici idare, 1960 Anayasa ve anlaşmalarına dönülünceye kadar Türk Cemaatinin kendi kendini yönetmesine karar verilmiştir.¹⁴⁰

Dışişleri Bakan Sözcüsü Oktay İşcen, Ada'daki geçici yönetim ile ilgili olarak:¹⁴¹ “Lefkoşe de Türk liderlerinin aldığı kararın “Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası hükümlerini” mahfuz tuttuğunu açıklamış 1963 sonundan bu yana Türk ve Rum Cemaatlerinin ayrı ayrı yaşamasından doğan aksaklıkların yok edilmesi için yeni çalışma prensiplerinin tanzim edilmiş olduğunu” belirtmiştir.

Kurulan idarenin yönetiminde zorluklar yaşanacağı çünkü Kıbrıs'ta Türklerin dağınık bir durumda yaşıyor olması önemli bir faktördür. Nüfus yoğunluğun yüksek olduğu beş şehir dışında birçok küçük bölgede Rum polisi ve askeri tarafından kontrol altında olmasından dolayı bu bölgelerde irtibat mümkün değildir. Bu büyük şehirlerde ayrı ayrı sorumlu bulundurmak gerekmektedir.¹⁴²

¹³⁹ Milliyet, 30 Aralık 1967, s. 1; Hürriyet, 30 Aralık 1967, s. 1; Tercüman, 30 Aralık 1967, s. 1.

¹⁴⁰ Hürriyet, 30 Aralık 1967, s. 1.

¹⁴¹ Tercüman, 30 Aralık 1967, s. 1; Hürriyet, 30 Aralık, 1967, s. 1.

¹⁴² Milliyet, 30 Aralık 1967, s. 1-2.

Gazeteci Abdi İpekçi, kaleme aldığı yazıda, 1963 yılında Makarios yönetiminin yarattığı kargaşanın ardından Kıbrıs Cumhuriyetini kuran anlaşmaları rafa kaldırmış ve Türk toplumunun anayasal haklarını hiçe saymış ve yönetimi hukuksuzca kendi eline geçirmiştir. Türkiye, Makarios ile ilişkilerine kesmesine rağmen yeni kurulan Rum hükümetini tanımadığını ilan etmediğini ve geçici Türk yönetiminin bazı sakıncılar sebebiyle kurulmadığını fakat 1963'ten bu yana Türk toplumu kendini yönetme noktasında bazı adımlar attığını ve zamanla Türk toplumunun fiili olarak Rum yönetiminden bağımsız bir yapı haline geldiğini böylece fiili durumun hukuki bir durum haline dönüştüğünü ifade etmiştir.¹⁴³

Şükrü Baban ise Tercüman gazetesindeki yazısında, Kıbrıs Türklerinin ilan ettiği yönetimden yola çıkarak, iktidarın *federal devlet* tezinden farklı olarak *taksimi* istediğini ve bu yönetimle birlikte ilk adımın atıldığını ifade etmiştir.¹⁴⁴

1963 olaylarından bu yana Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının Rumlar tarafından askıya almasından dolayı Türk Cemaati haklardan yararlanamamakta ve Rum taarruzlarına karşı Türkiye'nin güvencesinde varlıklarını devam ettirmek zorunda kalırken, Garantör devlet konumunda olan Yunanistan ve İngiltere bu durum karşısında çözüm üretmedikleri gibi Ada'da Rumların lehine dengenin değişmesine adeta müsaade etmişlerdir. Bu tek taraflı yaklaşım Rumları cesaretlendirerek 1967 Kıbrıs Buhranını yaşanmasına sebep olurken Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında buhran sönümlenmiş ve Türk Cemaati 1963'ten bu yana kurmak istedikleri yönetime kavuşmuşlardır.

2.13.1. Geçici Kıbrıs Türk Yönetimine Tepkiler

Kıbrıs'ta kurulan yönetim, Makarios'un telaşlanmasına neden olmuş ve bu kararın ardından kurulan Geçici Türk yönetimi için Bakanlar Kurulunu toplamıştır.

Makarios ve Yunanistan, Kıbrıs Türk Cemaatinin aldığı kararı şaşkınlıkla karşılarken atılan bu adımın Kıbrıs anayasasına ve anlaşmalara aykırı olduğunu ve yeni bir devlet kurma girişimi olduğunu ve bu durumun engellenmesi, uluslararası çevrelerde protesto edilmesi gerektiğini söylemişler ve Birleşmiş Milletlere başvurmuşlardır.¹⁴⁵ Rum ve Yunan delegeleri,

¹⁴³ Milliyet, "Resmi Düzene Geçerken" 30 Aralık 1967, s. 1.

¹⁴⁴ Tercüman, "Kendi göbeğini kendi kesmek", 31 Aralık 1967, s. 2.

¹⁴⁵ Milliyet, 31 Aralık 1967, s. 1; Hürriyet, 31 Aralık 1967, s. 1; Tercüman, 31 Aralık 1967, s. 1; Dışişleri Belleteni, Sayı: 40, Ankara, Ocak 1968, s. 9.

BM Genel Sekreteri U Thant'a müracaat ederek durumun hukuki olmadığını bildirmiştir.¹⁴⁶ Yunan Dışişleri Bakanı Kipriyanu, Kıbrıslı Türklerin kurduğu yönetimi gayri meşru olarak nitelemiştir.¹⁴⁷

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil gelen tepkilere karşı olarak:¹⁴⁸

“Bu yeni ve geçici düzen, cemaat işlerini bir elden yürütmek, geçmişte görülen karışıklığa ve ihtilaflara bir son vermek amacıyla, Kıbrıs meselesinin nihai çözüm yolu ile ilgili bulunmayan pratik tedbirlerden ibarettir.”

Çağlayangil'in bu ifadeleriyle Ada'da yeni bir devlet kurulmadığını, Kıbrıs Anayasası ve anlaşmalara aykırı hareket edilmediğini, cemaatin işlerinin kolaylaşması için atılmış bir adım olduğunu ifade etmiştir.

Uluslararası çevrelerde Geçici Türk Yönetiminin tanınmasını istemeyen Makarios liderliğindeki Rumlar, İngiltere olmak üzere yabancı diplomatlardan Türk Cemaat liderlerinin ziyaret edilmesini istememektedir. Çünkü ziyaret edilmesini geçici yönetimin tanınması anlamına geleceğini düşünmektedir.¹⁴⁹ U Tant'ın özel temsilcisi ve Batı Almanya'nın Ada'daki büyükelçisinin, Fazıl Küçük'ü ziyaret etmesi Kıbrıs Rum yönetimi'nin aldığı kararın aksi bir durum ortaya çıkmıştır.¹⁵⁰

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'da yeni yıl mesajı olarak verdiği beyanatta Kıbrıs Türklerinin 1968 yılında anayasal haklarına kavuşmuş ve barış içerisinde yaşayabilecekleri bir ortamın sağlanmasını temenni ederken Türkiye'nin soydaşlarına karşı yapılacak olumsuzluklara karşı kararlı bir biçimde engel olunacağını ifade etmiştir.¹⁵¹ Başbakan Süleyman Demirel, Kıbrıs davasının milletçe el ele vererek kararlılıkla çözüme gideceğini,¹⁵² CHP Genel Bakanı İsmet İnönü'nün, Kıbrıs Türk'ünün yanında olduklarını ve Ada'da iki cemaate dayalı olarak Kıbrıs Anayasasının devamına dayalı ve hükümete kesin desteklerini söyleyerek milli bir bütünlük mesajı verilmiştir.¹⁵³

¹⁴⁶ Tercüman, 31 Aralık 1967, s. 7; Hürriyet, 31 Aralık 1967, s. 11.

¹⁴⁷ Hürriyet, 31 Aralık 1967, s. 11.

¹⁴⁸ Milliyet, 31 Aralık 1967, s. 7.

¹⁴⁹ Milliyet, 1 Ocak 1968, s. 1, 9.

¹⁵⁰ Hürriyet, 4 Ocak 1968, s. 7; Dışişleri Belleteni, Sayı: 40, Ocak 1968, s. 10.

¹⁵¹ Milliyet, 1 Ocak 1968, s. 9.

¹⁵² Tercüman, 1 Ocak 1968, s. 7.

¹⁵³ Milliyet, 1 Ocak 1968, s. 9.

BM Genel Sekreteri U Thant, Güvenlik Konseyine özel sunduğu raporunda Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi için barışçıl çabalarını gerçekleştirmede olumsuz etkilere sebep olacağını, Türkiye'den garanti aldıkları için memnun olmakla birlikte ani gelişen bu durumdan da endişe duyduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁴ Aynı gün Başbakan Demirel, Kıbrıs meselesinin zor bir mesele olmakla birlikte eski hükümetlerin başvurmaktan uzak durduğu silahlı bir çözümü kendilerinin de istemediğini meselenin barış yolu ile bir an önce çözülmesi gerektiği yönünde düşüncelerini de beyan etmiştir.¹⁵⁵

Uthant'ın raporuna, Dışişleri Sözcüsü Oktay İşcen raporun içeriğine dair, Genel Sekreterin endişelerinin yersiz olduğunu, Geçici Türk Yönetiminin işlevi ile ilgili olarak Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in 30 Aralık tarihindeki beyanatında belirttiği üzere cemaatin işlerini ilgilendiren ve Ada'da anayasanın dışında yeni bir yapılanmaya gidilmediğini ifade etmiştir.¹⁵⁶

Rumların, geçici yönetim aleyhindeki abartılı yaklaşımlarından sonra durum değerlendirilince ciddi bir konu olmadığı bilakis kararı olumlu karşılayanlarda olmuştur. 4 Ocak 1968'de Batı Almanya'nın Ankara Büyükelçisi, geçici yönetim için zamanında atılmış doğru bir karar olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁷

Kıbrıs'ta kurulmuş olan Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi Kıbrıs Anayasası içerisinde Türk cemaatinin yönetimi ve işleyişini kolaylaştırırken, Yunanistan ve Makarios yönetimdeki Rumların itirazlarına ve BM Genel Sekreteri U Thant'ın olumsuz raporuna rağmen ciddi bir tepki ile karşılaşmadan bu süreç Kıbrıs Türkleri ve Türkiye lehine sonuçlanmıştır.

2.14. Kıbrıs'ta Türk ve Rum Cemaatleri Arasında İkili Görüşmeler

Kıbrıs'ta ikili görüşmelerin başlaması için BM temsilcileri çalışmalarını yürütürken Türk Cemaatinin görüşmelerine liderlik etmek için Kıbrıs Rum yönetimi Rauf Denktaş'ın Ada'ya dönmesine izin vererek ve Denktaş, dışişleri ile görüştüğten sonra 13 Nisan 1968'de

¹⁵⁴ Dışişleri Belleteni, Sayı: 40, Ocak 1968, s. 11; Hürriyet, 5 Ocak 1968, s. 1, 7; Milliyet, 5 Ocak 1968, s. 1, 7; Tercüman Gazetesinde, U Thant'ın raporuna dair habere yer vermemiştir.

¹⁵⁵ Tercüman, 4 Ocak 1968, s. 1, 7.

¹⁵⁶ Dışişleri Belleteni, 1968, s. 12-13; Tercüman, 6 Ocak 1968, s. 1, 7; Hürriyet, 6 Ocak 1968, s. 7; Milliyet, 6 Ocak 1968, s. 1, 7.

¹⁵⁷ Ercüment Yavuzalp, Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 130.

Ada'ya dönmüştür.¹⁵⁸ Denктаş gazetecilere yaptığı açıklama da:¹⁵⁹ “Görüşmelere biz barışçıl niyetlerle gidiyoruz. Karşı tarafta iyi niyet gösterirse soruna şerefli bir sonuç bulunabilir” ifadelerinde bulunmuştur.

İkili görüşmelerin başlayabilmesi için görüşme yeri üzerinde bir anlaşma gerekiyordu. Kıbrıslı Türkler, görüşmelerin etki altında kalınmaması için Kıbrıs dışında bir ülkede yapılmasını, görüşmeler BM altında olmalı ve Çek silahları sorunu çözülmeliydi. Kıbrıslı Rumlar ise konu Kıbrıs'ın meselesi olduğu için görüşmelerin Lefkoşa'da yapılmasını istemekteydi.¹⁶⁰ BM Genel Sekreteri Uthant ise Kıbrıs görüşmeleri için Cenevre'yi teklif etmiştir.¹⁶¹ Dışişleri Bakan Sözcüsü İşcen, iki cemaatin görüşme yapması için temasların devam ettiğini belirtmiştir.¹⁶²

Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Almanya'da verdiği bir demeç'te, Kıbrıs meselesinin halli için elverişli bir durumun bulunduğu, meselenin hallinin iki aşamadan geçtiği, birincisinin bir araya gelerek görüşmelere başlaması, ikincisi ise Ada'ya verilecek statü konusunda anlaşma zemini aranması olarak değerlendirmiştir.¹⁶³ Yunan Dışişleri Bakanı Kipriyanu, Ada'da ikili görüşmelere yakında başlanacağını ümit etmektedir.¹⁶⁴

Genelkurmay Başkanı Cemal Tural, Kıbrıs'taki ikili görüşmeler hakkında, Rumların görüşmeleri Kıbrıs'ta yapılması konusunda ısrarcı olduklarını halbuki Londra ve Zürih anlaşmalarının Kıbrıs dışında yapıldığını bu görüşmelerinde dışarıda yapılabileceğini fakat Rumların işi uzatmak istemelerinden kaynaklandığını ifade etmektedir.¹⁶⁵

İşte tüm bu gelişmeler içinde ilk ciddi temas, BM Genel Sekreteri U Thant'ın özel temsilcisi Tafall'ın evinde, 24 Mayıs'ta Türk Heyetini temsilen Denктаş, Rumların temsilcisi olarak Klerides'in katılımı ile görüşme gerçekleşti.¹⁶⁶ Özel Temsilci Tafall'ın gayretleri sonucunda, Klerides ve Denктаş 2-5 Haziran 1968'de Beyrut'ta bir araya gelerek görüşmelerin

¹⁵⁸ Dışişleri Belleteni, Sayı: 43, Ankara, Nisan 1968, s. 15-16, 21,

¹⁵⁹ Milliyet, 14 Nisan 1968, s. 1.

¹⁶⁰ Hürriyet, 14 Nisan 1968, s. 1, 9.

¹⁶¹ Tercüman, 21 Nisan 1968, s. 7; Milliyet, 21 Nisan 1968, s. 1; Dışişleri Belleteni, Sayı: 43, Nisan 1968, Nisan 1968, s. 24, 28.

¹⁶² Dışişleri Belleteni, Sayı:44, Ankara, Mayıs 1968 s. 17.

¹⁶³ Tercüman, 10 Mayıs 1968, s. 3; Dışişleri Belleteni, Sayı: 44, s. 18-19.

¹⁶⁴ Dışişleri Belleteni, Sayı: 44, s. 24.

¹⁶⁵ Hürriyet, 15 Mayıs 1968, s. 9.

¹⁶⁶ Milliyet, 27 Mayıs 1968, s. 1; Dışişleri Belleteni, Sayı: 44, s. 31.

Lefkoşe’de yapılması konusunda uzlaşmaya varıldı.¹⁶⁷ Beyrut’ta ki görüşmeler Denктаş ve Klerides’in görüşmelerin ortak iyi niyet anlayışı ile son bularak görüşmelerin Kıbrıs’ta 24 Haziran’da devam edeceğini ifade etmişlerdir.¹⁶⁸

Başbakan Süleyman Demirel, Rauf Denктаş ve Osman Örek ile yaptığı görüşmede, iki toplum arasında yapılan müzakerelerden memnun olduğunu ve Türk cemaatini ekonomik olarak tüm imkanları seferber edeceklerini belirtmiştir.¹⁶⁹

BM Genel Sekreteri U Thant’ın Güvenlik Konseyine sunduğu Kıbrıs raporun’da Ada’da yıl başından bu yana sakin bir havanın estiğini ve iki cemaat arasında temasların arttığı yönünde bir tespitte bulunmuştur.¹⁷⁰

Başbakan Demirel Batı Almanya Haber Ajansının (DPA) Genel Müdürü Dr. Wolfgang Weynen’in Kıbrıs’a yönelik sorularına:¹⁷¹ “Kıbrıs davasına barışçı bir hal şeklinin bulunabilmesi için hiçbir fırsatı kaçırmadan bütün yolları ve imkânları araştırdık. Son görüşmeler taraflar için bu konuda yeni bir fırsat daha teşkil etmektedir. Türk hükümeti Kıbrıs konusunda aşırı bir talep içinde değildir. İstedığımız şey, anlaşmalar çerçevesindeki haklarımızın teminat altına alınmasıdır. Bütün arzumuz Kıbrıs’taki Türk cemaatinin Rum cemaati veya herhangi bir idare altına verilmemesidir. Kanaatimizce bu aşırı bir istek değildir. Milletlerarası andlaşmalar ve İnsan hakları çerçevesinde Kıbrıs’taki Türk cemaatinin yaşama hakkı vardır,” sözleri ile Türkiye’nin ikili görüşmelerden umutlu olduğunu ifade etmiştir.

İkili görüşmeler 24 Haziran itibariyle Kıbrıs’ta, BM temsilcisi Tafall, cemaat liderlerinin katılımı ile başlamıştır.¹⁷² Bir ay süren görüşmeler 25 Temmuz’da cemaatlerarası görüşmenin ilk safhası tamamlanmıştır. Denктаş görüşmelerin ilk kısmı bir sonraki görüşmeye hazırlık niteliğinde olduğunu söyledi.¹⁷³ Toplantı sonunda açıklanan ortak bildiriye göre, anayasanın yapısı konusu incelemiş ve birçok noktada fikir birliğine varmışlardır. Diğer taraftan bazı önemli konuların çözümü için zamana ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁷⁴

¹⁶⁷ Melek M. Fırat, 1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s. 227; Dışişleri Belleteni, Sayı: 45, Ankara, Haziran 1968, s. 12; Milliyet, 3 Haziran 1968, s. 4.

¹⁶⁸ Milliyet, 7 Haziran 1968, s. 3; Tercüman, 7 Haziran 1968, s. 7.

¹⁶⁹ Dışişleri Belleteni, Sayı: 45, Haziran 1968, s. 17.

¹⁷⁰ Dışişleri Belleteni, Sayı: 45, Haziran 1968, s. 37.

¹⁷¹ Dışişleri Belleteni, Sayı: 45, 1968, s. 41-42.

¹⁷² Milliyet, 25 Haziran 1968, s. 1, 7.

¹⁷³ Milliyet, 2 Ağustos 1968, s. 7.

¹⁷⁴ Dışişleri Belleteni, Sayı: 46, Ankara, Temmuz 1968, s. 27.

Denktaş ile görüşme gerçekleştiren Dışişleri Bakanı Çağlayangil gazetecilere, 29 Ağustos'ta başlayacak olan görüşmeler hakkında:¹⁷⁵ “Adanın istikbali üzerinde bütün ilgili taraflar arasında mutabakat hasıl olması, bugünkü gayretlerin başarıya ulaşması imkânlarını hazırlayacak bir zemin ortaya çıkarmıştır. İyi niyet ve basiret hakim olduğu takdirde neticenin müsbet olacağını ümit etmemek için bir engel yoktur. Adada bugünkü sakin atmosferin devamını temenni etmekteyiz. Hangi sahada olursa olsun cemaatımızın karşılaştığı veya karşılaşılabileceği güçlükler, hükümetimizce dikkatle izlenmektedir. Cemaatımızın hak ettiği huzur ve refahın bir an evvel teessüsü için her zaman olduğu gibi yardımcı olmağa devam edeceğiz,” ifadeleri ile sürecin devamının kıymetli olduğunu ve Kıbrıs Türk'ünün her daim yanlarında da olduğunun mesajını vermiştir.

29 Ağustos 1968'de ikili görüşmelerin ikinci safhasına Lefkoşe'nin Türk kesiminde başladı. Klerides son toplantı kaldıkları yerden devam edeceklerini özellikle de anlaşılmadıkları konular üzerinde yoğunlaşacaklarını belirtmiştir.¹⁷⁶ Makarios, Kıbrıs meselesinin yakında çözüleceğini ifade etmiştir.¹⁷⁷

Batı Almanya Başbakanı Kiesinger'in¹⁷⁸ Türkiye'ye ziyaretinde Başbakan Demirel yaptığı konuşmada Kıbrıs için:¹⁷⁹ “Çok buhranlı devrelerden geçmiş olan bu ihtilâfta Türkiye meseleye barışçı bir çözüm şekli bulunması hususundaki arzusunu her zaman göstermiş ve bu istikametteki gayretleri desteklemiştir.

Halen iki Cemaat arasındaki münasebetleri gözden geçirmek ve hangi şartlar altında beraber yaşayabileceklerini tesbit etmek amacile Ada'daki iki Cemaat yetkilileri arasında yoklama mahiyetinde yapılan temasların, ilgili bütün tarafların ihtilâfa barışçı ve âdil bir çözüm şekli bulmalarına yol açacağını ümit ve temenni etmekteyiz,” ifadeleriyle ikili görüşmelerin önemine değinmiştir.

Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in 10 Ekim 1968'de BM Genel Kurulun'da yaptığı konuşmanın Kıbrıs bölümde yapılan müzakerelerin önemine dikkat çekerek şunları

¹⁷⁵ Dışişleri Belleteni, Sayı: 47, Ankara, Ağustos 1968, s. 12; Hürriyet, 9 Ağustos 1968, s. 1, 7; Tercüman, 9 Ağustos 1968, s. 7.

¹⁷⁶ Hürriyet, 30 Ağustos 1968, s. 1; Dışişleri Belleteni, Sayı: 47, Ağustos 1968, s. 28.

¹⁷⁷ Milliyet, 7 Eylül 1968, s. 1.

¹⁷⁸ Hürriyet, 5 Eylül 1968, s. 1.

¹⁷⁹ Dışişleri Belleteni, Sayı: 48, Ankara, Eylül 1968, s. 42-43; Milliyet, 15 Eylül 1968, s.7.

söylemiştir.¹⁸⁰ “Geçen senenin sonunda vukubulan vahim buhrandan sonra, Kıbrıs’ta nisbî bir sükûnet teessüs etmiştir. Genel Sekreterin, Ada’da pasifikasyonu sağlamağa matuf çağrılarını ve arabuluculuk tekliflerini müsait karşılayan Türk Hükümeti, bu teşebbüslerin pasifikasyon vetiresini hızlandıracakını ümit etmektedir. Türkiye, aynı şekilde, Kıbrıs’ta ikili temasları da desteklemiştir. Halen devam etmekte olan Cemaatlerarası görüşmeler, her iki Cemaatin birlikte yaşama şartlarını araştırmak hedefine matuftur.

Türkiye, Ada’daki her iki Cemaatin meşru hakları ve menfaatlerinin tanınması esasına dayanmak şartile bu müzakerelerin memnuniyet verici neticeler sağlayabileceğine inanmaktadır. Bu istikşafı görüşmeler başarıya ulaştığı takdirde meselenin bütün ilgili taraflar arasında müzakere sonucunda varılan ahenkli bir nihaî çözüme kavuşturulması yolunun açılacağı düşüncesindeyiz.”

İşte Çağlayangil’in bu yaklaşımına uygun olarak 17 Ekim’de basın toplantısı yapan Rauf Denktaş’ta, Kıbrıs’ta cemaatlerarası bir anlaşmanın olmasından başka bir çare olmadığını farklı konularda ayrılıklar olsa da anlaşmanın ortaya çıkabilmesi için ihtiyatla hareket edilmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır.¹⁸¹

Başbakan Demirel, Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle’nin,¹⁸² “Kıbrıs için bölünme’nin şart” olduğu söylemine karşın 25 Ekim’de Fransız televizyonuna verdiği demeçte, Kıbrıs’ın yakın tarihine atıflar yaptıktan sonra cemaatlerarası görüşmelerin devam ettiğini ve görüşmelerin sonunda barış yolu ile meselenin çözüme kavuşmasını istemektedir. Ayrıca Demirel, Ada’da tek millet olmadığını iki ayrı cemaatin var olduğunu ve iki ayrı cemaat olarak yaşamaları gerektiğini söylerken Türk cemaatinin Rumlar tarafından yönetilmesini doğru bulmadığını ifade etmiştir.¹⁸³

Kıbrıs’ta iki cemaat arasında yürütülen görüşmeler konusunda, 22 Kasım’da, Dışişleri Sözcüsü Oktay İşcen, görüşmelerin çıkmaza girmediğini, bazı konularda görüş birliğinin olduğu bazılarında olmadığını fakat bunun normal bir durum olduğunu ifade etmiş ve son Nato

¹⁸⁰ Dışişleri Belleteni, Sayı: 49, Ankara, Ekim 1968, s. 36; Milliyet, 12 Ekim 1968, s. 1, 7; Tercüman, 12 Ekim 1968, s. 7.

¹⁸¹ Dışişleri Belleteni, Sayı: 49, s. 50.

¹⁸² Hürriyet, 27 Ekim 1968, s. 1.

¹⁸³ Dışişleri Belleteni, Sayı: 49, s. 72-73; Milliyet, 26 Ekim 1968, s. 1, 7; Tercüman, 26 Ekim 1968, s. 1, 7.

Bakanlar Konseyi toplantısında, Çağlayanlı ve Pipinellis'in yaptıkları görüşmede her iki tarafın Kıbrıs'ta yapılan cemaatlerarası görüşmelerden umutlu olduklarını söylemiştir.¹⁸⁴

5 Aralık 1968'de BM Genel Sekreteri U Thant, Güvenlik Konseyine Kıbrıs ile ilgili sunduğu raporda iki cemaatin sabırla görüşmeleri sürdürdüğünü fakat hala aşılamayan durumlar olduğunu ve görüşmelerin bir süre daha devam edecek olmasının meselenin karmaşıklığından dolayı olağan olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁵

Denktaş ile Klerides arasında gerçekleşen cemaatlerarası görüşmelerin ikinci bölümünün son toplantısından sonra Ankara'ya gelen Denktaş, görüşmeler devam edecek olsada bir anlaşma çıkmadığını, bölgesel muhtariyet konularında karşılıklı talepler olduğunu ve bu talepler üçüncü görüşmede konuşulacağını söylemiştir.¹⁸⁶ Fakat Rumların görüşmelerde bölgesel muhtariyeti reddettiği ve Türklere, eğitim, dil, din konuları dışındaki talepleri reddetmişlerdir.¹⁸⁷

31 Aralık 1968'de Makarios Kıbrıs'taki ikili görüşmelerin bir durgunluk döneminde olduğunu, Kıbrıs'ın bölünmesine ya da federal bir çözüme müsaade etmeyeceklerini ve Kıbrıs meselesinin 1969 yılında bile çözülemeyeceği yönünde bir ifadede bulunmuştur.¹⁸⁸

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay yeni yıl sebebi ile verdiği mesaj da, Ada'da sukünetin hakim olduğunu, cemaatlerarası görüşmelerin Kıbrıs Türklerinin haklarını ve güvenlik ihtiyaçlarını koruyarak bu yönde ilerlemesini temenni etmektedir.¹⁸⁹

Görüşmelerin başlamasına yakın bir zamanda Makarios, Londra'da bir kilisede, görüşmelerin ruhuna uygun olmayacak bir biçimde, Türkleri azınlık statüsüne indirerek isteklerini ne olursa olsun kabul etmeyeceklerini söylemiştir.¹⁹⁰

İkili görüşmelerin üçüncü bölümü 20 Ocak 1969'da, Denktaş ve Klerides arasında başlamıştır.¹⁹¹

¹⁸⁴ Dışişleri Belleteni, Sayı: 50, Ankara, Kasım 1968, s. 24-25.

¹⁸⁵ Milliyet, 7 Aralık 1968, s. 1, 7; Dışişleri Belleteni, Sayı: 51, Ankara, Aralık 1968, s. 14.

¹⁸⁶ Dışişleri Belleteni, Sayı: 51, s. 24.

¹⁸⁷ Hürriyet, 13 Aralık 1968, s. 1, 7; Milliyet, 10 Aralık 1968, s. 3.

¹⁸⁸ Dışişleri Belleteni, Sayı: 51, s. 35-36.

¹⁸⁹ Dışişleri Belleteni, Sayı: 52, Ankara, Ocak 1969, s. 11

¹⁹⁰ Hürriyet, 19 Ocak 1969, s. 1, 7.

¹⁹¹ Dışişleri Belleteni, Sayı: 52, s. 25.

Dışişleri Bakanı Çağlayangil, 1 Şubat'ta Senato'da yaptığı bütçe konuşmasında, Ada'da görüşmelerin 1968 Haziran'dan bu yana devam etmekle birlikte istenilen ivmenin alınmadığı, görüşmelerin temelinde Türk cemaatinin, güvenlik ihtiyaçlarının karşılanacağı ve haklarını koruyabileceği bir mahalli muhtariyet talebi ekseninde ilerlemesini isterken Rum cemaati ise muhtariyet talebini tamamen reddetmiyor fakat oldukça sınırlı haklara sahip bir muhtariyet konusunda ısrarcı davrandığı için ciddi bir mesafe alınmadığını, ifade etmektedir.¹⁹²

3 Şubat 1969'da yaklaşık sekiz aydır devam eden ikili görüşmeler hakkında Denктаş ve Klerides ortak bir basın toplantısı yapmış :¹⁹³

“Görüşmelerin birinci ve ikinci safhaları tamamlanmış bulunmaktadır. Şimdi üçüncü safhaya başlıyoruz. Görüşmelerin birinci safhası süresince herhangi bir konuda belirli teklifler öne sürmeksizin Kıbrıs meselesinin anayasayı ilgilendiren unsurları üzerinde görüş teatisi yapılması usulünü takip ettik. Bu bakımdan, görüşmelerin birinci safhasının amacı daha belirli tekliflerin yapılabilmesi için ikinci safhaya geçilmek üzere yeteri kadar görüş birliği mevcut olup olmadığının tesbiti idi.

25 Temmuz 1968 tarihli bildirimizde belirttiğimiz gibi bazı noktalarda görüş birliği olduğu, bazıları için ise müşterek zemin bulunmasının güç olmadığı görüşmelerin birinci safhasın da anlaşılmıştı. Aradaki görüş farklarını yakınlaştırmak için sabırla görüşmelere devamı gerektiren konuların mevcut bulunduğunu da o zaman belirtmiştik.

Görüşmelerin ikinci safhası süresince müşterek zemin bulamadığımız konulardaki ayrılıkları gidermeye çalıştık ve aynı zamanda anayasayı ilgilendiren konularda aşağıdaki sıraya göre aramızda yazılı teklifler teati ettik: a. Yargı b. Polis c. Yasama d. Mahallî idare e. Yürütme.

Bu beyanatımızla ne iyimserlik ne de kötümserlik intibamı yaratmak istemiyoruz. Bu sahada yegâne söyleyebileceğimiz şey ölçülü bir iyimserlik muhafaza etmeye devam ettiğimizdir. Bütün müzakere yollarını ve marjlarını tükettiğimize dair bir kanaate varmış değiliz. Halen sürmekte olan sâkin hava devam ettikçe, sabır, anlayış ve iyi niyet sayesinde âdil ve işleyebilen bir çözüm tarzının bulunacağına inanmaktayız.”

Buradan da anlaşılacağı üzere üçüncü görüşme safhasında yeterli ilerlemenin sağlanamadığı ortaya çıkmaktadır.

18 Nisan 1969'da Çağlayangil Kıbrıs'a dair verdiği demeçte, Türkiye hükümetinin kayda değer gelişmeler için Türk cemaatini desteklemekte, cemaatin varlığını ve haklarını ve güvenliğini sağlayabilmek için yapıcı bir tavır sergilemektedir. Fakat tüm bu olumlu çabalara rağmen Rumlar, Türklere sınırlı haklar vererek devletin yönetiminde tam yetki sahibi olmak istedikleri anlaşılmakta ve bu durum görüşmelerin olumlu bir sonucu ulaşmasına engel teşkil etmekte olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁴

¹⁹² Dışişleri Belleteni, Sayı: 53, Ankara, Şubat 1969, s. 38.

¹⁹³ Dışişleri Belleteni, Sayı: 53, s. 41-43; Milliyet, 4 Şubat 1969, s. 1, 7; Tercüman, 4 Şubat 1969, s. 1, 7.

¹⁹⁴ Dışişleri Belleteni, Sayı: 55, Ankara, Nisan 1969, s. 50-51; Tercüman, 19 Nisan 1969, s. 1.

Rum lider Makarios, 18 Mayıs'ta ikili görüşmeler üzerine uzun bir aradan sonra konuşan Makarios, aylardır yapılan görüşmelerde ciddi bir ilerlemenin olmadığını, bazı konularda hala ciddi fikir ayrılıklarının olduğunu fakat görüşmelerin sonuçsuz kaldığını söylemek için erken olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁵

3 Kasım 1969 tarihinde kurulan 2. Süleyman Demirel Hükümeti¹⁹⁶'nin programında Kıbrıs politikası şu şekilde beyan bulmuştur:¹⁹⁷

“Kıbrıs meselesinde son dört yıldan beri önemli sayılması gereken gelişmeler olmuştur. Zorlamalar, kısıtlamalar yerine barışçı arzuların uyandığı görülmektedir. İhtilafın en yakın taraflarını teşkil eden Türk ve Rum Cemaatleri arasında ortaklık şartlarını yeniden gözden geçirmek üzere bir buçuk yıldan beri görüşmeler yapılmaktadır. Diğer önemli bir gelişme ise, Kıbrıs'ın bağımsızlığının devamı hususunda ilgili bütün taraflar arasında mutabakat hasıl olmasıdır. Şimdi bütün mesele; bağımsız devletin ortağı bulunan iki cemaat arasında araştırmacı görüşmelerin, bağımsız devletin yeniden ihya edilmesine imkan verecek bir uzlaşma ile sonuçlanabilmesidir. Milletimizin en önemli davası olan Kıbrıs meselesinde, cemaatimizin haklarının korunmasında ve milli çıkarlarımızın savunulmasında şimdiye kadar uyguladığımız kararlı siyasetimizi aynı azimle takibe devam edecektir.”

Demirel Hükümeti, hükümet programında da ikili görüşmelerin Kıbrıs meselesinin çözümünde önemini bir kere daha vurgulamıştır.

Müspet bir ilerlemenin kaydedilemediği ikili görüşmeler devam ederken 5 Ağustos 1970'de Mehmetçik köyünden Mağosa'ya giden iki Türk'e Rum askerlerinin ateş açması sonucunda Mustafa Cemal adında bir Türk öldürülmüştür. Rauf Denктаş bu konu ile ilgili topkantiya katıldığı için ikili görüşmelere katılmamıştır.¹⁹⁸ Çağlayangil yaşanan bu kanlı olayla ilgili olarak:¹⁹⁹

“Kıbrıs'ta kapandığı sandığımız bir devrin yeniden açılması çok tehlikeli sonuçları doğurabilir. Haksız akan bir damla Türk kanının, her zaman çok pahalıya mal olacağı, ilgili taraflarca hala takdir edilememiş ise, Kıbrıs sorununa barışçı yollardan çözüm yolu bulmak için mevcut olan azim ve ümidimiz zayıflayabilir,” ifadeleri ile olayı sert bir dille kınarken ikili görüşmelere olan inancın zedelendiğini vurgulamıştır.

Denктаş ve Klerides arasında iki senedir süren ikili görüşmelerin üçüncü bölümünün son toplantısı 17 Ağustos'ta yapılırken, yürütme, yasama ve güvenlik kuvvetleri ile diğer

¹⁹⁵ Dışişleri Belleteni, Sayı: 56, Ankara, Mayıs 1969, s. 24.

¹⁹⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:3, Toplantı:1, C: 1., 1969.

¹⁹⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 3, Toplantı: 1, C: 1., 1969., s. 68.

¹⁹⁸ Hürriyet, 7 Ağustos 1970, s. 1, 9; Tercüman, 7 Ağustos 1970, s. 1; Milliyet, 7 Ağustos 1970, s. 1.

¹⁹⁹ Dışişleri Belleteni, Sayı: 71, Ağustos 1970, s. 99.

konular üzerinde anlaşmaya varılan ve varılmayan noktaları ortaya koyan belge parafe edilmiş, görüşmelerin dördüncü bölümü Eylül ayında başlamasına karar verildi.²⁰⁰

Denktaş, 8-11 Eylül arasında Türkiye’de devlet erkani ile görüşmüş, düzenlediği bir basın toplantısında ikili görüşmeler konusunda, Rumlarla bölge muhtariyeti konusunda bir netice alamadıklarını söylemiştir.²⁰¹

Derviş Manizade’nin Milliyet’teki yazısında Kıbrıs meselesinde, Kıbrıs Rumları ve Yunanlılar politik baskı altına alınması, hatta zorlayışlara başvurulması aksi takdirde Kıbrıs meselesinin ikili görüşmelerle barışçı yollardan çözüme kavuşacağına inanmanın saflık olacağını belirtmiştir.²⁰²

11 Ekim, Afrika-Asya İslam Kongresinde Kıbrıs meselesine dair alınan kararda, Kıbrıs’ta birbirinde farklı din, etnik, kültürel, dil ve gelenek açısından ayrı iki cemaatin var olduğu, Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleştirilmemesi gerektiği, devlet işlerinin yürütülmesine iki cemaatin işbirliği içinde hareket etmesini doğru bulmaktadır.²⁰³

Haziran 1968’de başlayan ikili görüşmeler farklı tarihler ve temsilcilerle BM gözetiminde yapılmıştır. Fakat Türk tarafının yapıcı katkılarına rağmen, Rumlar gerekli yapıcı tavırdan uzak kalmışlardır. Kıbrıs Türklerinin eşitlik ve egemenlik hakkı ile birlikte Türkiye’nin garantörlük hakkını içeren anlaşmalara olumlu yaklaşmadı.²⁰⁴ Görüşmelerin bu kadar uzamasının sebebi taviz koparma isteği ve etnik arındırma için zaman kazanma olarak değerlendirilen çözümsüz bir süreç olmuştur.²⁰⁵

İkili görüşmelerin birincisi olan 24 Haziran-25 Temmuz’da bir nevi ön görüşme gerçekleşirken Denktaş, Kıbrıslı Türklere geniş bir muhtariyetin tanınmasını halinde Makarios’un 13 maddelik önerisinin bazıları kabul edilecekti. İkili görüşmelerin ikinci bölümü 29 Ağustos-27 Aralık 1968 tarihleri arasında devlet aygıtının işleyişi konuları ele alınırken ilk uzlaşmazlıklar belirmiştir. İkili görüşmelerin üçüncü bölümü 20 Ocak-17 Ağustos 1970 tarihleri arasında, iki teknik komitenin kurulması kararı verilmiş, birincisinde yasama ve seçim

²⁰⁰ Dışişleri Belleteni, Sayı: 71, s. 106.

²⁰¹ Dışişleri Belleteni, Sayı: 72, Ankara, Eylül 1970, s. 15.

²⁰² Milliyet, 9 Eylül 1970, s. 2.

²⁰³ Dışişleri Belleteni, Sayı: 73, Ankara, Ekim 1970, s. 152.

²⁰⁴ Türk Kültürü, “Tarihi Bir Karar”, H. Fikret Alasya, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı:378, Ankara, 1994, s. 578-579.

²⁰⁵ Türk Kültürü, “Suçlu Kim?”, H. Fikret Alasya, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı: 365, Ankara, 1993, s. 535.

sistemi ikinci komitede ise Kıbrıs Türk'ünün yarı özerk kamu kuruluşları üzerine çalışacaktı. İkili görüşmelerin dördüncüsü yani son bölüm 21 Eylül 1970 tarihinde başlamış fakat anlaşmazlıklar giderek artmış ve ikili görüşmeler başarısızlıkla sona ermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMİREL DÖNEMİ SENATOSU VE KIBRIS GÖRÜŞMELERİ

3.1. 1965 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs

1965 seçimlerini büyük bir zaferle kazanan Demirel, Kıbrıs Meselesi'nde ilk açık ve resmi irade beyanını hükümet programı üzerinden deklare etmiştir. Demirel, iktidara gelir gelmez 3 Kasım 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosu kürsüsüne çıktığında; “(...) *En büyük millî dâvamız olan Kıbrıs meselesinin, Türkiye'nin ve Kıbrıs'taki kahraman soydaşlarımızın hak ve menfaatlerine uygun bir şekilde halledilmesi Hükümetimizin değişmez hedefidir.*”²⁰⁶ ifadelerini kullanmıştır. Senato'daki konuşmasında Demirel, ayrıca şu beyanlarda bulunmuştur:²⁰⁷

“Muhterem senatörler, dış politika alanında Hükümetimizin gerçekleştirmeye çalışılacağı başlıca hedefler, (...) millî dâvamız olan Kıbrıs meselesini bütün ilgili tarafların meşru hak ve menfaatlerini ihlâl etmeden Türkiye'nin hak ve menfaatlerini de behemehâl koruyacak bir çözüm şekline bağlamak olacaktır.”

“(...) bölge barışına değer veren bir zihniyet ile hareket edilmediği müddetçe, Kıbrıs meselesi vahîm ihtilâflara yol açabilecek bir buhran mahiyetini muhafaza edecektir.”

“Türkiye bu ihtilâfların önlenmesini ve bölge barışının korunmasını samimiyetle arzu ettiği içindir ki, Kıbrıs meselesinin müzakere yolu ile ve ilgili tarafların anlaşmaları suretiyle çözümlenmesini daima tercih etmiştir.”

“(...) Müstemlekecilğin sona erdiği bir devrede Türkiye'nin Kıbrıs'taki Türk Cemaatinin tekrar kolonize edilmesine göz yumması hiçbir zaman düşünülemez.”

“Zürih ve Londra Andlaşmalarının tesis ettiği statü malûmdur. Kıbrıs meselesinin aynı zamanda Lozan Andlaşması ile Türkiye ve Yunanistan arasında Akdeniz'de tahakkuk etmiş olan muvazenenin bir unsuru olduğu ve muvazenenin ihlâl edilmemesi gerektiği de bir vakıadır. Türkiye Kıbrıs meselesinde âdil bir çözüm şekline varılması gayesiyle Türkiye ile Yunanistan'ın müştereken hareket etmelerini daima tervicetmiştir.”

“Geçen Mayıs ayında iki memleket arasında müzakerelerin başlaması, Yunanistan'ın artık Kıbrıs meselesinde yapıcı bir zihniyetle bir hal tarzını bizimle birlikte aramaya koyulacağı ümidini hâsıl etmiştir.”

“(...) Türkiye'ye karşı son zamanlarda girişilmiş olan tezvîr ve kötüleme kampanyasını yalnız teessüfe şayan değil, aynı zamanda tehlikeli bir hareket tarzı olarak da mütalâa etmekteyiz.”

“Kıbrıs meselesi yakında Birleşmiş Milletlerde görüşülecektir. Hükümetimiz Türkiye'nin Kıbrıs meselesindeki görüşünün ve tutumunun Birleşmiş Milletler Yasasının prensiplerine uygun bulunduğundan emindir ve müzakerelere bu zihniyet ile katılacaktır.”

²⁰⁶ “Başbakan Süleyman Demirel tarafından tenkil olunan Hükümet programının okunması”. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 3. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 31, Toplantı: 4, 1965, s. 37., Bkz. “Adalet Partisi Seçim Beyannamasei”, BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Yer Bilgisi: 47-278-4.

²⁰⁷ C. S. Tutanak Dergisi, 3. Birleşim, Top.: 4, s. 37-38.

Tüm bu söylemlerde öncelikli olarak Kıbrıs Meselesi'nin, Demirel Hükümeti dış politikasının birincil hedefleri arasında olduğu açıktır. Bu çerçevede Kıbrıs'taki Türk toplumu; "kahraman soydaşlarımız" olarak tanımlanmıştır. Türkiye'nin, aynı zamanda bölge barışı açısından da Kıbrıs'a önem atfettiği dile getirilmiştir. Kıbrıs'ta Türk toplumuna karşı insan hakları ihlalleri ile uluslararası anlaşmaların ihlal edilmesine ve Zürih ve Lozan Anlaşmaları ile ortaya çıkan statüye dikkat çekilmiştir. Her iki tarafın ve elbette Türk tarafının da haklarını kati suretle koruyacak bir Kıbrıs siyaseti yürütüleceği vaat edilmiştir. İyi niyetli müzakere çabalarının kötü niyetli kampanyalarla baltalanmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Bununla birlikte bugüne değin yürütülmüş olan ilgili müzakereler savunulmuş ancak ortaya çıkan anlaşmaların tek taraflı icra edilerek sona ermek zorunda kaldığının altı çizilmiştir. Ek olarak Kıbrıs'ta Türk toplumuna uygulanan baskılara ve yeniden sömürge toplumu olarak yaşamlarına idame ettirilmelerine izin verilmeyeceği ayrıca deklare edilmiştir. Tüm bunlar dile getirilirken ilerleyen süreçte Birleşmiş Milletler nezdindeki gelişmelere de işaret edilmiştir.

Demirel iktidarının başlangıç dönemine tekrar dönülecek olursa yeni kurulan hükümetin Kıbrıs siyasetinin temel ilkelerinin ilk izdüşümlerinden birini de Demirel hükümeti dışişleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in 5 Kasım 1965 tarihli Senato beyanlarında görmek mümkündür. Nitekim Çağlayangil, daha iktidara gelir gelmez Kıbrıs'ta kendilerini karşılayan Rum tarafının Türk tarafına yönelik her türlü saldırı girişimlerine karşı tedbirler almaya koyulmuşlardır. Bunlardan biri olarak 29 Ekim 1965 tarihinde Magosa'nın²⁰⁸ Sakarya semtindeki Türk yerleşimlerine yönelik başlayan kısmi işgal, öldürme ve altyapıya zarar verme eylemleri karşısında Çağlayangil, Cumhuriyet Senatosu'nun 5 Kasım 1965 tarihli toplantısında bilgilendirmelerde bulunmuştur. Magosa'daki saldırılarla ilgili olarak Birleşmiş Milletler, NATO, ABD, İngiltere ve Yunanistan ile kurulan diplomatik tüm çabalar ayrı ayrı vurgulanırken, "*Bakanlar Kurulu şimdiye kadar yapılan diplomatik teşebbüsler hakkında da izahat almış ve bu teşebbüslerin âzami haddine vardığını müşahade etmiştir.*" denilerek en üst düzeyde diplomatik girişimlerin gerçekleştiği ifade edilmiştir.²⁰⁹

Çağlayangil'in 5 Kasım 1965 tarihli Senato bilgilendirmesi karşısında dönemin Milli Birlik Grubu, Cumhuriyet Halk Partisi Grubu ve Adalet Partisi Grubu adına çeşitli görüşler dile

²⁰⁸ Günümüzdeki kullanımıyla Kıbrıs'taki bir liman kenti olan Gazimağusa ya da Mağusa kastedilmektedir.

²⁰⁹ "Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in, Kıbrıs olayları ve son durum hakkında demeci", C.S. Tutanak Dergisi, 4. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 31, Toplantı: 5, 1965, ss. 42-43.

getirilmiştir. Bunlardan ilki Milli Birlik Grubu adına söz alan Fahri Özdilek tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:²¹⁰

“(…) (Hükümet) Programı’nda (Türkiye’nin yüksek millî menfaatlerinin diğer memleketlerin menfaatleri ile bağdaşacak şekilde korunacağı) şeklinde dış politikamızı bağlayan bir ifadeyi yadırgıyoruz. Atatürk dış politikasına bir bühtan saydığımız bu ifade hiçbir ülkenin dış politikasında bir esas olamaz. Meselâ Kıbrıs dâvasına Yunan millî menfaatleri ile bağdaşacak bir çözüm yolu mu aramalıyız! Hele şu anda Kıbrıs’tan üzücü şekilde devam eden ve Hükümetimizin de hiçbir aktif mukabele gösteremediği facianın arkasındaki Yunan menfaatlerini bizim menfaatlerimizle nasıl bağdaştırırız? Andlaşma ve sözleşmelerde böyle lâflar bulunabilir. Ama bir Devletin bütün dış politikasına böyle bir esasa dayanarak kendi ağziyle ipotek altına sokması düşünülemez.”

27 Mayıs Darbesi’ne 1. Ordu Komutanı olarak katılmış olan Özdilek’in bu ifadeleri, temelde askerlerin Kıbrıs politikası üzerinde ilerleyen kısımlardaki örneklerde de görüleceği üzere daha sert tutum ve eylemlerin alınmasına yönelik yaklaşımları ile örtüşmektedir. Özdilek, aynı zamanda Senato’daki diğer grup temsilcilerine göre Kıbrıs politikasına yönelik yeni hükümetin daha dikkatli olması gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte CHP Grubu adına söz alan Hıfzı Oğuz Bekata, “*Kıbrıs dâvamızın bu devre içinde kritik bir hal alması ihtimali görülmektedir.*” uyarısında bulunmuştur. Bekata, aynı konuşmasında Demirel Hükümeti’nin vahim bir hata yapmadığı müddetçe Kıbrıs meselesini bir millî mesele olarak göreceklarini ve dış politika anlayışının partiler üstü bir anlayışla sürmesi halinde sonuna kadar desteklerini esirgemeyeceklerini ifade etmiştir.²¹¹ Adalet Partisi adına Grup Başkanı Fethi Tevetoğlu ise; “*Yeni Hükümetin bu çeşit emrivakiler karşısında sabrı tükenen büyük milletimizin beklediği bir basiret ve davranışla bu sahte Rum taarruzlarını da kökünden bertaraf edeceğine inanıyor ve geleceğe ümitle bakıyoruz.*” ifadelerini kullanmıştır.²¹²

Demirel Hükümeti’nin Birleşmiş Milletler nezdinde Kıbrıs’ın gündem edilmesi girişimlerinin ilk sonucu olarak BM’nin 1965 yılındaki 20. Genel Kurul²¹³ gündemine Kıbrıs dâhil edilebilmiştir. Üstelik bu çerçevede Kıbrıs görüşmelerini yakından takip etmek üzere dönemin Afyon Karahisar Cumhuriyet Senatosu üyesi Celal Tefîk Karasapan’ın katılmasına

²¹⁰ C.S. Tutanak Dergisi, 4. Birleşim, Top.: 5, s. 63.

²¹¹ C.S. Tutanak Dergisi, 4. Birleşim, Top.: 5, s. 70.

²¹² C.S. Tutanak Dergisi, 4. Birleşim, Top.: 5, s. 73.

²¹³ BCA, “*Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 20. Dönem Toplantılarında Hükümetimizi Temsil edecek olan heyete Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in Başkanlık emesi*”, Kararlar Daire Başkanlığı, Yer Bilgisi: 190-68-16.

ilişkin Başbakanlık Tezkeresi, 23 Kasım 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'na kabul edilmiştir.²¹⁴

Cumhuriyet Senatosu'nun Demirel'in ilk iktidara geldiği dönemdeki tartışmaları yansıtması açısından Millet Meclisi kadar önemli tartışmalara ve görüş alışverişlerine tanıklık ettiğini belirtmek gerekir. Bu bağlamda doğal üye Sıtkı Ulay'ın 24 Kasım 1965 tarihli konuşması örneklendirilebilir. Ulay, ilgili konuşmasında Demirel Hükümeti'nin ve ordunun Kıbrıs'la ilgili olarak savaşa hazır edilmeleri gerektiğini, savaş bütçesinin oluşturulmasını ve Yunanistan'a karşı savaş izninin verilebilmesi için yasama organlarının birleşik olarak genel bir görüşme gerçekleştirmesi gerektiğini savunmuştur. Harp Okulu Komutanı iken 27 Mayıs Darbesi'ne katılan ve Çankaya Köşkü'nü de kuşatan eski bir asker bürokrat olan Ulay'ın konuşması, Özdilek örneğinde olduğu gibi ordunun Kıbrıs meselesinde diplomasiye değil askeri müdahaleye yakın olduğunu bir kere daha göstermektedir. Bu noktada Ulay'ın 24 Kasım 1965 tarihli ilgili Senato konuşmasındaki şu ifadelerini kaydetmek yerinde olacaktır:²¹⁵

“Görüyoruz ki, Yunanlılar da bu savaşa herhalde inanmış olacaklar ki, olaylara, ateşe âdeta körükle gitmek durumunda ve yolundadır ve bu harbi göz göre göre teşvik eder durumdadırlar. Hattâ daha da ileri giderek burnumuzun dibindeki adalarda anlaşmaları ve sulh muahedelerini dahi hiçe sayarak üsler teşkil ediyor ve Türk yurdunu yakından bombalayabilmek ve Türkiye'ye vâki bir çıkarmada basamak teşkil edecek adalarda hava meydanları hazırlıyorlar ve bunlara da maalesef yakın dostlarımız ve müttefiklerimizce göz yumulabiliyor ve bâzı olaylarla Türkiye'yi âdeta avutmak çabası içinde bulunabiliyorlar. Eğer yarın en ufak bir çatışmada süratle mukabelesini göstermiyecek ve dersini derhal vermeyecek durumda olursak, şüphe yok ki, bunun mesuliyeti evvelâ, ordudan ziyade, bize raci olur.”

“Bu sebeple kötü bir karar safhasından evvel bizim Meclis ve Senato olarak, her şeyi bir tarafa bırakıp, bir araya gelmemiz ve gizli bir genel görüşme ile evvelâ Hükümete ve Silâhlı Kuvvetlere Yunanistan'a harb salâhiyetini vererek şüphe ve tereddüde meydan vermeyecek kararlı bir duruma gelmemiz ve bundan sonra da bu sene de, geçen sene lütuf buyurmuş olduğunuz gibi, bütçemize her şeyden evvel bir kış seferberliğine ve harekâtına yetecek bir ek ödeneği Millî Savunmaya ilâve etmiş olmamız lâzım ve zaruridir kanısındayım. Bu kısmî hazırlığın nerede ve hangi mntıklalarda yapılacağını mütehassısları bilirler ve elbette ki yaparlar. Bunu Meclisimiz de, Senatamız da memnuniyetle kabul edecek; Hükümetimiz de, tereddüt etmeden, eğitim seferberliği ve bir kış harbi hazırlığı için Millî Savunmamıza gerekli yardımda bulunacaktır.”

Öte yandan Magosa Anlaşması, Kıbrıs'taki gerginliklere yönelik önemli bir diplomatik gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in 5 Kasım'da Senato'da ve 7 Kasım'da Millet Meclisi'ni bilgilendirmiş olduğu Magosa Olayları konusunda Birleşmiş Milletler temsilcilerinin aracılığıyla müzakereler yürütülmüş ve BM garantörlüğünde bir

²¹⁴ “Başbakanlık tezkeresi (3/463)”, C.S. Tutanak Dergisi, 11. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 31, Toplantı: 5, 1965, s. 134.

²¹⁵ “...Kıbrıs konusu ve Yunanistan'ın Türkiye'yi istihdaf eden birtakım askeri ve moral hazırlıkları karşısında gerekli tedbirlerin alınması...”, C.S. Tutanak Dergisi, 12. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 31, Toplantı: 5, 1965, ss. 151-152.

anlaşma gerçekleştirilmiştir. Bu anlaşma ile ilgili olarak 14 Aralık 1965 tarihinde İçişleri Bakanı Faruk Sükan şu beyanatı vermiştir:²¹⁶

“(...) bir aya yakın uzun müzakereleri takiben Rumların 2 Kasım tarihinden sonra işgal etmiş oldukları mevkilerden çekilmeleri kararlaştırılmış ve şu ana kadar Namık Kemal Lisesi, Evkaf apartmanı ve Tekkenin Rumların işgalinden tahliyesi temin edilmiştir. Diğer mevzilerin de peyderpey kaldırılması ameliyesi devam etmektedir.

“Anlaşmaya göre, surlar dışındaki bölgede bulunan bütün yol barikatları kaldırılmış ve sivil şahısların aramaya tabi tutulmasına son verilmiştir. Türk mahallelerindeki Türk polisleri tabiatıyla görevlerine eskiden olduğu gibi devam edeceklerdir. Bu Anlaşmanın bir özelliği de, Anlaşmayı tatbik etmek işini üzerine alan Barış Gücünün bu işi yaparken vazife ve sabîhiyetleriyle ilgili talimatları sonuna kadar kullanmayı tekeffül etmiş olmasıdır. Bu vesile ile Birleşmiş Milletler temsilcilerinin bu nazik meseledeki yardımlarını ve bir anlaşmaya varılması hususunda göstermiş oldukları gayreti memnuniyetle kaydetmek isterim.”

“(...) Bugün Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonunda Kıbrıs meselesi müzakere edilmektedir, müzakerelerin bugün veya en geç yarın biteceğini tahmin ediyoruz. Ayrıca bu gece Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde Barış Gücünün görev süresinin uzatılması hususunda müzakere konusu yapılacaktır.”

İlgili sözler dikkate alındığında Demirel Hükümeti'nin özellikle diplomatik kanalları işleterek süreci yönetmeye çalıştığını anlamak mümkündür. Buna karşın Aralık 1965 BM Kararları, Kıbrıs Türk toplumunun lehine olmamış, süreci daha kaotik hale getirmiş ve Türkiye'nin diplomatik çabalardan olan beklentilerini olumsuzla çevirmiştir. Buna müteakip olarak senatör Sıtkı Olay'ın Kıbrıs Meselesi'nin artık geçmişte şu parti, şu kişi, şu hükümet, yanlış yaptı suçlamaları ile devam ettirilemeyeceğini ifade ettiği 21 Aralık 1965 tarihli konuşmasını belirtmek gerekecektir. Ulay, devamlı şu sözleri dile getirmiştir:²¹⁷

“Kişiler ve partiler kesin tedbirler alınmalıdır diyor, fakat bu tedbirlerin neler olduğu bir türlü ortaya atılıp söylenemiyor. Kıbrıs henüz elden gitmemiştir. Biz tarihten geliyoruz, birçok cemiyeti akvam kararları gördük. Birleşmiş Milletler denilen teşkilât, daha 1948'de aldığı kararını küçücük İsrail Devletine dahi tatbik ettiremedi ve halâ milyonlarca Arap aç ve sefil, çöllerde sürünüyor. Biz bugün, maalesef yıllar boyu devam edegelen yanlış politikalarımızın meyvalarını topluyoruz.”

“Bugünkü Birleşmiş Milletler Kararı, Dünya insanlık âlemine utanç verici ve milletlerin bu teşkilâta olan güven ve itimadını sarsıcı bir karardır.”

“Bugünkü dünyada maalesef henüz hiçbir mevzu, müstakillen, politika ile halledilemez ve edilemiyor. Politikanın muvaffak olması için onun arkasında vuruşa hazır kuvvetli bir ordunun ve kuvvetli bir hazırlığın bulunması icabeder. Kuvvetli bir ordunun ve mütesanit bir milletin önünde de evvelâ politika yürür ve ondanda vazgeçilmez.”

“(...) Mesele bütün millî efkârımıza ve gençlerimize bunu anlatarak Yunanistan'la istemediğimiz halde bir savaşı göze almak mecburiyetinde olduğumuzun anlatılmasıdır.”

²¹⁶ “İçişleri Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Faruk Sükan'ın, Magosa Anlaşması ve tatbikatı hakkında demeci”, C.S. Tutanak Dergisi, 20. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 31, Toplantı: 5, 1965, ss. 245-246.

²¹⁷ “Tabî Üye Sıtkı Ulay'ın, Kıbrıs konusunda gündem dışı konuşması”. C.S. Tutanak Dergisi, 22. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 31, Toplantı: 5, 1965, ss. 272-273.

“(…) Bu hazırlık asla bir tümenin vapurlara bindirilip indirilmesi, Meclislerde ve sokaklarda nutuklar çekilmesi suretiyle değil, sessiz sedasız verilecek karara göre fiilî çalışmalara derhal başlamak ve Kıbrıs’ın bir oyuna getirilmesiyle birlikte otomatik hareketi tereddütsüz sağlamakla olur.”

“Huzurunuzda müteaddit defalar söylediğim gibi Kıbrıs’ı yutma emelinde olan 7 - 8 milyonluk Yunanistan’a Türkiye isterse Kıbrıs’la beraber Kıbrıs’ın bir kaç misli ağırlığında kan kusturabilir. Ve aklı başında Yunan politikacılarını akliselime ve idrake sevk edebilir ve hayallere müstenit Yunan politikasının Yunan milletine vereceği zararları ortaya koyar.”

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Ulay, diplomatik girişimlerle Kıbrıs Meselesi’nde çözüm imkânının kalmadığı görüşündedir. Bu çerçevede güçlü bir ordunun ve askeri seçeneğin masada güç kazandıracağını savunmuştur. Esasen bu görüş, ilk kez Ulay tarafından dile getirilmiş olmasa da Demirel Hükümetleri öncesinde de devam eden müzakerelerin Türk tarafı lehine kalıcı bir çözüm imkânı sunamadığını ifade etmek gerekecektir. Demirel Hükümeti döneminde en sert Kıbrıs eleştirilerini Ulay’ın yaptığını da belirtmek gerekir. Bununla birlikte Ulay’ın, Demirel Hükümeti’ne Kıbrıs politikası konusunda çeşitli önerilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:²¹⁸

“(…) bir ilhak hareketi karşısında derhal 24 saat içinde bir mefsetet yuvası haline gelmiş olan patrikhaneyi teşkilât ve avanesi ile birlikte hudut dışına oturtmanın kesin kararını şimdiden vermiş ve bekler durumda olacağız.”

“Yunanistan’la derhal siyasi ve iktisadi münasebetlerin kesilmiş olacağı kararını şimdiden vermiş bulunacağız.”

“Yurtta her ne suret ve sebeple olursa olsun bir tek Yunan uyruklu bırakmıyacağız ve hiçbir maksatla turist de olsa bunları içeriye sokmıyacağız.”

“Yunan gemilerine otomatik boykot ilân ederek hiçbirini karasularımıza ve limanlarımıza sokmıyacağız ve uğratmıyacağız.”

“Karasularımızda dolaşacak Yunan balıkçı araçlarını derhal ateşle karşılayacağız ve yakalananları affı olmayan cezalarla Anadolu içerisine sevk edeceğiz.”

“Son günlerde yakın adalarda memleketimize bir taaruz için hazırlandıkları katıyetle anlaşılan hava meydanı ve askerî üsleri bir mehil içinde kaldırmadıkları takdirde bu üslerin karadan ve havadan derhal bombalanmaya başlanmasının tabii bir hakkımız olacağını şimdiden açıkça ilân edeceğiz ve hazırlıklarını da tamamlamış olacağız.”

“Akdeniz’de sefer yapacak ticaret gemilerimizi dahi derhal bir taaruza karşı silâhla takviye edeceğiz.”

“Kıbrıslı fedailerimizin maneviyatlarını ayakta tutacak şekilde bir ölüm kalım savaşına girebilmek üzere hazırlanmalarını ve burada şimdi bildiremeyeceğim gerekli yardım yollarını hazırlıyacağız ve gerekiyorsa küçük çocuklarla dövüşmeyecek hastaları yurda alacağız.”

Yukarıda belirtilen öneriler dikkate alındığında Demirel Hükümeti’ne diyalog-müzakere dışında askeri seçenekleri sunan bir yaklaşım sergilenmiştir. Buna karşın Senato

²¹⁸ C.S. Tutanak Dergisi, 22. Birleşim, Top.: 5, 1965, ss. 273-274.

üyesi Suad Hayri Ürgüplü, duygusal zeminde verilecek tepkilere itiraz ederek şu beyanlarını dile getirmiştir:²¹⁹

“Kıbrıs dâvası on yılı aşan bir maziye sahip ve daha uzunca bizi meşgul edecek bir millî davamızdır. Gelmiş geçmiş hükümetlerim bu dâvadaki mesai ve mesuliyetlerini, arzu ettiği zaman Yüce Meclisler tetkik ve karara bağlayacaklardır. Yalnız, hâdise hislerle, fevri hareketlerle ve sanki bugün her şey kaybolmuş, her tedbir ortadan kalkmış gibi paniğe kapılarak halledilmeyeceği gibi bilhassa tesanüt ve tam bir birlik isteyen bu dâvada ayrılmalar, birbirimize düşmeler yalnız ve yalnız düşmanımızın işine yarıyacaktı ve korktuğumuz akıbetlerin tahakkukunu da tesri edecektir.”

“Dışişleri Komisyonumuzun derhal dâvayı ele alarak ciddî ve derin bir çalışmayı hemen koyulmasını ve hazırlıyacağı rapora göre, gerekirse Senatamızda gizli görüşmeler yapılmasını da arz edeceğim.”

“Millet Meclisinin heyecanlı havası ve hâdiselere çok acele müdahalesine Yüce Senatonun kendisini kaptırmamasını ve mütad ve mütehammil sükûnet ve sekinetiyle itidal unsuru olmakta devam edeceğine şüphe etmiyorum.”

“Gelmiş geçmiş hükümetler, Kıbrıs dâvasında çok hassas ve vatanperverane gayretler sarf etmişlerdir. Bu gayretler arasında tenkid edilecekler olabilir ama o günün şartlarını ve imkânlarını birlikte ve ciddî vesikalar üzerinde mütalâa etmeden karara varmak, bilhassa milletlerarası siyasi dâvalarda hatalı bir yoldur.”

Ürgüplü'nün yukarıda sıraladığı ifadelerinde Kıbrıs Meselesi konusunda itidalli ve tedrici bir süreci benimsediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Demirel Hükümeti ile koşut bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Ürgüplü'nün vurguladığı hususlardan biri de kendi başbakanlığı döneminde toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda Kıbrıs Meselesi'ne dair önemli hususların bir devlet politikası olarak masaya yatırıldığını belirtmesidir. Nitekim Ürgüplü şu ifadelerde bulunmuştur:²²⁰

“Kıbrıs dâvasını nasıl bulduğumuzu arkadaşlar hatırlarlar; 19 Mart 1965 tarihinde Millî Güvenlik Kurulunun çalışmalarında bu iş etraflıca tetkik edilmiştir. Eğer Dışişleri Komisyonumuz ciddî bir mesai sarfına mezun kılınırsa bu Millî Güvenlik Kurulunun bütün vesikaları her hatibin, her zaman sesi ile banda alınarak tebit edildiği için hakikatleri bütün çıplaklığı ile ve en büyük açıklığı ile ortaya dökülebilir ve Meclislerden hiçbir şeyin gizli kalmaması siyasetine kendimizi bir defa alıştırsak, o takdirde faydalı kararlara varmak daha kolay olur.”

“Kıbrıs dâvasında, üzülen arkadaşlar, arz edeyim ki; herkesin ayrı bir siyaseti vardır. Kıbrıs dâvasında ne istediğimiz tamamen tesbit edilmiş değildir, diyebiliriz. Taksimden başlayarak federasyona, federasyondan aşarak adalarda mübadeleye, hak mübadelesine, ekalliyetler üzerinde birtakım tedbirlere kadar arkadaşlar mütalâa beyan etmektedirler. Kıbrıs'ı bir türlü hukukî bir dâva haline getiremediğimizi itiraf etmek mecburiyetindeyiz. Bu dâvayı burada, birbirimizi itham ederek halletmeye imkân yoktur. Elbirliği ile bu güç duruma, daha güçleşecek durumları da göze alarak, çare bulmaya şimdiden koyulmaya mecburuz kanaatindeyim.”

“Hükümet konuşma yapacağına göre ve Hükümetin konuşması belki de gizli bir celseyi de icabettireceğine göre, ben yalnız Senatamızın her millî dâvada olduğu gibi, kendisine has olgunlukla rehber olmasını rica ederek mâruzatımı bitirmek isterim. Ve Hükümetin de, bugün

²¹⁹ “Kayseri Üyesi Suad Hayri Ürgüplü'nün, Kıbrıs konusunda gündem dışı konuşması”, C.S. Tutanak Dergisi, 22. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 31, Toplantı: 5, 1965, s. 274.

²²⁰ 22. Birleşim, Top.: 5, ss. 275-276.

muhalefet daha birçok partilerden kurulmuştur, sıkı işbirliği ve dayanışmasının çok zaruri olduğu kanaatindeyim. Başka türlü Kıbrıs dâvasını sokağa düşürmekten ve o zaman da hakikaten kaybetmekten endişe etmek yerinde olur.”

Demirel Hükümeti dış politikasını izah etmesi açısından da önemli beyanlar içeren Ürgüplü'nün ifadeleri, Demirel iktidarı döneminin müzakere ve diyalog kanalları üzerinden sürdürülmeye çalışılacağına işaretlerini vermiştir. Aynı Senato toplantısında Kıbrıs Meselesi ile ilişkili olarak basına yönelik de eleştiriler kaydedilmiştir. Nitekim Senato üyesi Celal Ertuğ şu sözleri kaydetmiştir:²²¹

“(…) mâruzâtıma Türk basınına ufak bir serzeniş ile başlayacağım; Birleşmiş Milletler Assamblesinin ve Siyasi Komisyonunun aldığı tavsiye kararını, «Kıbrıs'ı kaybettik,» «Kıbrıs gitti» gibi başlıklarla, esasen hassas olan kamuoyunda lüzumundan fazla bir tepki uyandırmış olmalarından dolayı.”

“Sayın senatörler, hâdiselere ne lüzumundan fazla önem vermek, ne de küçümsemek durumundayız. Birleşmiş Milletler Assamblesinin aldığı kararların ağırlığını, olduğu kadar vermek mecburiyetindeyiz. Beynelmilel bir organ olan bu Assamblenin hakiki değerine işaret ederek açıkça ifade edelim ki, alman karar, bir tavsiye kararıdır, hiçbir zaman, hiçbir millete bu karara uymak zorunluğunu yükliyoruz.”

“(…) hürriyet havarileri halinde kendisini hisseden bâzı genç Devletlerin ağırlığını koyduğu bir karardır. Tekrar ediyorum; bu karamı andlaşmalarla ve birtakım garantiler altında bulunan andlaşmalarla Zürih ve Londra Andlaşmalarının bize kazandırdığı hukukî mesnetlerle hiçbir ilgisi yoktur. Bütün andlaşmalar dipdiri, dimdik ayakta durmaktadır. O halde Kıbrıs'ı kaybetmiş değiliz, kaybedecek de değiliz.”

“(…) Bendeniz, dış organlarda, milletlerarası organlarda bulunduğum ve müzakereleri takibettiğim için, orada hâkim olan psikolojiyi biliyorum. Kim kuvvetli hissedilirse hak onundur; kim kendisini kuvvetli gösterirse ona rey verilir. Bu itibarla meseleyi bu açıdan mütalâa etmek ve maalesef fiilî ve maddi kuvvetimizi tam mânasiyle toparlamadan oraya gittiğimiz için bu netice elde edilmiştir. İşte İstişari Assamblenin tavsiye kararının neden böyle verildiğinin psikolojik faktörleri budur.”

Aynı zamanda görülmektedir ki Demirel Hükümeti döneminde muhalif eleştirilere karşın BM Genel Kurulu Kıbrıs Kararı, tali ve tavsiye niteliğinde değerlendirilerek diplomatik çabaların geliştirilmesine yönelik bir anlayış tercih edilmiştir. Bu tercihin temel nedeni Ertuğ'un ifadelerinde de yer edinmiş olan Türk tarafının masada güçlü bir konumda bulunmamasından ötürüdür. Bu durumda 1965 sonu itibariyle Senato'daki tartışmalardan çıkarılacak sonuçlar arasında; Türkiye'nin adadaki askeri hâkimiyet yokluğu, neticeyi değiştiren kritik bir husus olarak belirlemiştir.

Dönemin en önemli gelişmelerinden biri elbette Birleşmiş Milletler'de Kıbrıs ile ilgili alınan bir karar olmuştur. Yalnızca ABD, İran, Pakistan ve Arnavutluk'un lehimize oy kullandığı, geri kalan tüm devletlerin ya ret ya da çekimser kaldığı bu karar, Türkiye'nin uluslararası düzlemde tezlerini kabul ettirmesinde yetersiz olduğunu da göstermiştir. Bu

²²¹ “Elâzığ Üyesi Celâl Ertuğ'un, Kıbrıs konusunda gündem dışı konuşması”, 22. Birleşim, Top.: 5, s. 277.

bağlamda ilerleyen dönemde Demirel Hükümeti'nin Kıbrıs özelinde ve genel olarak da dış politikasında önemli adımlar atması gerekliliğini ortaya koymuştur.

1965 Senatosu'na dair bir değerlendirme sunması açısından bu kısımda öne çıkan ve saptanan 1965 yılına ilişkin şu gelişmeleri sıralamak mümkün olmuştur:

- Mayıs 1965'te Türkiye ve Yunanistan arasında müzakereler başlamıştır.
- 10 Ekim 1965 tarihli genel seçimlerde oyların %52'sini alan Adalet Partisi, 450 sandalyeli TBMM'de 240 üyeliği kazanarak tek başına iktidara gelmiştir.
- 27 Ekim 1965'te Demirel, resmen başbakan olarak göreve başlamıştır.
- 29 Ekim 1965'te Kıbrıs Türklerine saldırılar gerçekleşmiştir.
- 5 Kasım 1965'te Cumhuriyet Senatosu'nda Çağlayangil gelişmeler hakkında bilgi vermiştir.
- Hükümet; BM, NATO, ABD, İngiltere ve Yunanistan ile diplomatik temaslar kurmuştur.
- 1965 yılındaki 20. BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs gündem olmuştur.
- Magosa Anlaşması, önemli bir diplomatik gelişme olmuştur.
- Magosa Olayları, BM garantörlüğünde bir anlaşma ile sonuçlandırılmıştır.
- Magosa Anlaşması çerçevesinde Rumların 2 Kasım 1965'ten sonra işgal ettikleri yerlerden çekilmesi kararlaştırılmıştır.
- Magosa Anlaşması'na göre Türk mahallelerinde yol barikatları kaldırılacak ve sivillerin aranmasına son verilecektir.
- Magosa Anlaşması'nı uygulama görevi BM Barış Gücüne verilmiştir.
- 14-15 Aralık 1965'te BM siyasi komisyonunda Kıbrıs müzakere edilmiştir.
- Aralık 1965'te BM Güvenlik Konseyinde Kıbrıs Barış Gücünün görev süresinin uzatılmasına karar verilmiştir.
- Aralık 1965 BM Kararları, Kıbrıs Türkleri ve Türkiye aleyhine olmuştur.

Hükümet ve muhalefet açısından ilgili hususlara başlamadan evvel 1965 Senato tutanaklarına göre en temelde tüm senatörlere göre Kıbrıs'ın bir milli dava olduğu kabulü bulunduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte elbette Kıbrıs ile ilgili tüm gelişmelerin kendi şartları içinde değerlendirilmesi gerektiği göz ardı edilmemelidir.

İlgili vurguların akabinde öncelikli olarak muhalefetin 1965 Senatosu'nda öne çıkan çeşitli yaklaşımlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Kıbrıs davası Demirel hükümeti ile daha kritik bir hale dönüşecektir.
- Hükümet hata yapmadıkça Kıbrıs milli bir mesele olarak değerlendirilecektir.
- Kıbrıs partilerüstü bir yaklaşım ile ele alınırsa desteklenecektir.
- Adalarda silahlanma Türkiye için tehdit oluşturacaktır.
- Aralık 1965 BM kararı, utanç verici ve güven sarsıcıdır.
- Diplomatik girişimlerle Kıbrıs'ta çözüm imkânı kalmamıştır.
- Masada güç kazandıran, güçlü bir ordu ve askeri seçenektir.
- Millet Meclisine göre Senato, Kıbrıs ile ilgili kararlarda daha dikkatli olmalıdır.
- Kıbrıs hukuki bir dava haline dönüştürülemez.

Muhalefetin bu yaklaşımlarına karşın 1965 Senatosu'nda Demirel iktidarı temsilcilerinin şu yaklaşımları ortaya koyduğunu belirtmek gerekir:

- Kıbrıs Türk Toplumunu tekrar kolonize edilemez.
- Yunanistan'ın Kıbrıs meselesinde eskiye göre daha yapıcı olduğunu düşünüyoruz.
- Hükümetin Kıbrıs görüşü BM prensiplerine uygundur.
- Hükümet BM müzakerelerine, BM prensipleriyle katılacaktır.
- Kıbrıslı Türkler kahraman soydaşlarımızdır.
- Kıbrıs bölge barışı açısından da önemlidir.
- Bugüne kadar yürütülen müzakereler doğru görülmüştür.
- Rum taarruzları mutlaka bertaraf edilecektir.
- Magosa olayları konusunda BM'nin çabalarını memnuniyetle karşılıyoruz.
- Kıbrıs ile ilgili kararlarda fevri ve duygusal yaklaşılmamalıdır.
- BM Genel Kurulunun, Türkiye ve Kıbrıslı Türkler aleyhine oy veren ülkelerin kararları tek nedenle açıklanamaz.
- BM Genel Kurul kararı tavsiye niteliğindedir.

1965 Senatosu'nda muhalefetin Kıbrıs ile ilgili kendi zaviyelerinden bakmış oldukları tespitleri şu şekilde toplamak mümkündür:

- Yunanistan savaşı teşvik etmektedir.
- Türkiye yakınındaki adalarda anlaşmalara aykırı üsler kurulmaktadır.
- Türkiye isterse Yunanistan'ı ve Kıbrıs'ı yener.
- Kıbrıs davasında mutabakata varılan bir siyaset oluşmamıştır.
- Kıbrıs ile ilgili statü taleplerimize dair karmaşa devam etmektedir.

Muhalefetin bu kendi tespitlerine karşın iktidar zaviyesinden 1965 yılına dair gerçekleştirdikleri şu tespitleri sıralamak mümkündür:

- Zürih ve Londra anlaşmalarının tesis ettiği statü bellidir.
- Lozan ile Kıbrıs, Türk- Yunan meselesi olmuştur.
- Türkiye'ye karşı son zamanlarda aleyhte propaganda yürütülmektedir.
- Kıbrıs meselesi BM'de görüşülecektir.
- Kıbrıslı Türklere insan hakları ihlalleri bulunmaktadır.
- İkili müzakereler aleyhte kampanyalarla sekteye uğramaktadır.
- Kıbrıs ile ilgili anlaşmalar hep tek taraflı uygulandığından uzun ömürlü olamamıştır.

1965 Senato görüşmeleri incelendiğinde muhalefet tarafından Kıbrıs meselesinde dile getirilen önerileri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Ordu, Kıbrıs ile ilgili savaşa hazır edilmelidir.
- Hükümet, Kıbrıs ile ilgili savaş bütçesi oluşturulmalıdır.
- Yunanistan ile olası bir savaş öncesi yasama organları işlevli hale getirilmelidir.
- Türk milletine, Yunanistan ile olası bir savaşın bizden kaynaklanmadığını anlatmalıyız.
- Kıbrıs'a yönelik olası bir girişimde derhal fiili müdahalede bulunmalıyız.
- Yunanistan Kıbrıs'ı ilhak etmek isterse, Patrikhane kapatılmalı ve sınır dışı edilmelidir.
- Herhangi bir ilhak girişiminde Yunanistan ile ilgili tüm ilişkiler kesilmelidir.
- Yunanistan'ın ilhak girişiminde Türkiye'deki tüm Yunan uyruklular sınır dışı edilmelidir.
- Kıbrıs'ı olası bir ilhak girişiminde Türkiye adalardaki tüm Yunan mevzilerini bombalamalıdır.
- Dışişleri komisyonu Kıbrıs ile ilgili rapor hazırlamalıdır.

Tüm bu önerilere karşın Demirel iktidarının Kıbrıs meselesine Türkiye ve Yunanistan işbirliği ile çözüm temelli yaklaştığını öne sürmek mümkündür. Diğer yandan 1965 Senatosu'nda “*Hükümet programında yer alan başka memleketlerin çıkarları ile Türkiye'nin ulusal çıkarlarının uyumlulaştırılacağı hedefi kabul edilemez.*” savı, muhalefetin temel eleştirisi olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte Demirel iktidarına göre bazı basın organlarında Kıbrıs ile ilgili BM kararları hakkındaki haberlerin karamsarlık aştığı eleştirisi Senato'da vurgulanmıştır. 1965 Senatosu'na ilişkin en genel tespiti ise; “*yoğun Kıbrıs gündemi, hem muhalefet hem de iktidar açısından belirgin bir dış politika konusu olarak*” ifade etmek mümkündür. Bu açıdan Demirel iktidarı açısından da iktidara gelir gelmez Kıbrıs gibi bir mesele ile çetin bir mesai yürütmek zorunda kaldıkları söylenebilir. 1965 Senato görüşmelerindeki temel çıkarımları bu şekilde tamamlayarak 1966 Senato görüşmeleri ile devam etmek gerekecektir.

3.2. 1966 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs

1966 yılının Ocak ayına gelindiğinde Cumhuriyet Senatosu'nda Kıbrıs Meselesi'ne ilişkin Demirel Hükümeti dönemindeki ilk geniş tartışmalar cereyan etmiştir. 49 senatörün söz aldığı tartışmalar, Milli Birlik Grubu'nun Kıbrıs'la ilgili genel görüşme talebi üzerine başlatılmıştır. İlk olarak askeri darbeden sonra Milli Birlik Komitesi üyeliği yapmış olan ve Cumhuriyet Senatosu'nda daimi üye olarak yerini almış olan Ahmet Yıldız'ın Milli Birlik Grubu adına yaptığı hayli uzun Senato konuşmasında temelde şu hususlara vurgu yaptıklarını belirtmek mümkündür.²²²

- Kıbrıs Meselesi, partiler üstü bir düzlemde ele alınarak tartışılmalı
- Kıbrıs konusunda milli tezimiz netlik kazanmalı
- Lozan ve Zürih anlaşmalarına büyük önem atfedilmemeli
- BM Kararı, Demirel Hükümeti tarafından hükümsüz sayılmalı
- BM Kararı'nın Türkiye'nin diplomatik yenilgisi olduğu kabul edilmeli
- Kıbrıs politikası, TBMM'de ayrıntılı bir şekilde tartışılmalı
- Enosis yanlısı yapı ve kişilere karşı Türkiye tedbirlerini geliştirmeli
- Kıbrıs'la ilgili muhatap Makarios değil Yunan Hükümeti olmalı
- Yunan Hükümetleri ile ilişkiler yeniden gözden geçirilmeli

²²² “Milli Birlik Grubunun, Kıbrıs Konusu ile ilgili bir genel görüşme açılmasına dair önergesi (8/11)”, C.S. Tutanak Dergisi, 27. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 31, Toplantı: 5, 1966, ss. 404-428.

- Fener Rum Patrikhanesi'nin faaliyetleri yeniden düzenlenmeli
- Hükümet yetkilileri Kıbrıs'la ilgili söylemlerinde dikkatli dil kullanmalı

Yukarıda belirtilen hususları üç ana noktada toplamak gerekir. Bunlardan ilki Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar, ikincisi Kıbrıs Meselesi'ne dair Türkiye'nin tezleri, üçüncüsü ise Türkiye'nin bundan sonra ne yapması gerektiğine dair görüşlerdir. Bu çerçevede dönemin Demirel Hükümeti'ne Kıbrıs politikasında nasıl bir yol izlemesi gerektiğine dair bir yol haritası oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yol haritası konusunda Demirel Hükümeti'nin neler yapabileceği/yapabildiği ilerleyen kısımlarda açığa kavuşmakla birlikte bu noktada Milli Birlik Grubu'nun öne sürdüğü savları dönemin Kıbrıs Meselesi'nin daha belirgin bir şekilde anlamlandırılması açısından ortaya koymakta yarar bulunmaktadır.

23 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin yasamadaki koruyucu mirasçıları olan Milli Birlik Grubu'nun üç ana vurgusundan ilk olarak Kıbrıs hakkında Demirel Hükümeti döneminde de meselenin temel muhatap ifadelendirilmesi; “Türkiye-Kıbrıs mı?” yoksa “Türkiye-Yunanistan mı?” ayrımının netlik kazanmadığı eleştirilmiştir. Bu bağlamda daha önceki hükümetlerin de bu ayırmada netlik kazandırmadığı, Makarios isimli Enosisi icra etmek üzere yetiştirilmiş bir papazın muhatap alınarak Türkiye'nin hata yaptığı ve muhatapların yeniden netlik kazandırılacak bir tezle şekillendirilmesi gerektiği öne sürülmüştür. Bu noktada ise öncelikli olarak Kıbrıs Meselesi'nde geçmiş hükümetlerin yaptığı hatalardan ders çıkarılarak yeni bir başlangıç yapılması gerektiği belirtilmektedir. Bu çerçevede “*Kıbrıs sadece yüz yirmi bin Türk'ün dâvası değildir.*”²²³ diyen Yıldız'ın şu ifadelerini kaydetmek gerekecektir:²²⁴

“(…) Birleşmiş Milletlerin son kararı ile bütün dış ilişkilerimiz talihsiz bir sınav geçirmiş ve politikamıza da genel bir not verilmiş olduğu kabul edilmelidir. (...) Parti ya da eğilim farkı gözetmeksizin bu konu ile ilgilenmemiz gerekir. Lütfen bir an için partilerimizi gruplarımızı unutarak, bu konuyu ulusal bir çerçeve içinde ele almalıyız. (...) Dış politika, gücünü iç politikadan, millî birlik ve dayanışmadan alır.” “(...) biz konuyu yalnız Kıbrıs dâvası olarak ele almak niyetinde değiliz. Çok daha geniş bir çerçeve içinde, tümü ile iyi yürütülemeyen dış politikamızı genel bir çerçeve içinde, ele almak üzere önergemizi sunduk.”

“(…) Gördük ki Makarios ve Yunanistan, iç buhranlarımızın artmasını nöbete giren bir kötü niyetli gibi bekledi ve son buhranı da Hükümsüz kaldığımız ana rastlattı.” “(...) Balkan Savaşında politikada birbirimize düştüğümüz zaman hiç de hesaba katmadığımız, önemsemediğimiz devletler karşısında yenildik, İstanbul'a kadar geri çekildik. İki yıl sonra birlik olunca dünyanın en kuvvetli ordularını ve donanmalarını yenme kahramanlığını da Çanakkale'de gösterdik.”

“Millet Meclisinde başlayan görüşmeler olgun ve yapıcı bir hava içinde iken hepimizdeki hoşnutluk büyüktü. Fakat birdenbire sertleşen ve Sayın Dışişleri Bakanının kısır bir yöne ittiği duruma düşülmeyeceği umundayız. Yalnız bir tutuma da değinmek istiyoruz. Böyle bir

²²³ C.S. Tutanak Dergisi, 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 417-418.

²²⁴ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 403, 407, 424.

tutuma saparsak sevindireceğimiz Makarios ve Yunanistan, üzeceğimiz Kıbrıslı kardeşlerimiz ve şaşırtacağımız Türk Ulusundan bu genel görüşmeyi teklif etmiş olmaktan millete karşı özür dilemek zorunda kalacağız. Buna fırsat verilmeyeceği inancındayız.”

İlgili ifadelerden temelde iki sonuç çıkartılabilir. İlki, genel bir dış politika sorunu olarak Kıbrıs Meselesi'nin ele alınması ve ikincisi ise iç politikayı dış politikaya alet etmeden Kıbrıs hakkında milli bir tezin oluşumunun sağlanması. Bu bağlamda ilgili BM Kararı'nın Türkiye'nin genel dış politikasının seyri konusunda olumsuz bir sonuç taşıdığı ileri sürülmüştür. Bu açıdan Demirel Hükümeti'nin ve muhalefetin Kıbrıs gibi bir milli dış politika konusunda birlikte hareket etmesi gerektiği ve Millet Meclisi'nde Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in “kısır bir yöne ittiği” iddia edilen Kıbrıs yorumlarından çıkılarak Senato'da daha yapıcı bir yasama müzakeresi yürütülmesi istenmiştir. Buna bağlı olarak da şu vurgular yapılmıştır:²²⁵

“(…) Yok İsmet Paşa şunu yaptı, ya da Demirel şöyle söyledi, yok Çağlayangil Jamaika'dan aldığı pasla kendi kalesine gol attı. Bugünkü durum iyidir, bundan önceki daha iyi idi, bilmem, aleyhte oy verenler kınanmamalı, Amerika ilk kez tuttuğu tezde yalnız başına kaldı ama yine bizim yanımızda idi gibi sözler çare değildir.”

“Gerçekten, başından beri, Yunanlılar ve Kıbrıslı çeteciler tek tezle, enosisle çıktılar ve enosisle devam ettiler. Biz bunların karşısında tez değiştirdik diyemiyoruz, tezsiz çıktık diyemiyoruz. Fakat çok karışık bir durumda çıktık. Evvelâ «Kıbrıs diye bir konumuz yoktur.» diye başladık.”

“«Kıbrıs İngilizlerindir» dedik (Sanki İngiliz'in başka avukatı yokmuş gibi) ve elbette böyle deyince madem Kıbrıs İngilizlerindir, size ne oluyor. Kıbrıs İngilizlerin, Yunanistan da küçük bir millet. İngilizlerle ihtilâfi var dedi dünya ve konu bir İngiliz - Yunan meselesi haline gelinceye kadar biz bu tezi savunduk. Sonra «taksim» diye başladık. Ondan evvel de «asıl sahibine iade edilsin» dedik. Sonra «taksim» dedik. İnsanları bağirttik. Bağiranları sonra hapsettik. En sonunda da, bugünkü çıkmazı yaratan anlaşmaları imza ettik. Ondan sonra federatif bir tez ortaya attık. Bugün bütün bunlardan sonra Birleşmiş Milletlerde, taksim – enosis pazarlığının yine bir talihsizlik olarak bizim tarafımızdan kürsüye geldiğini gördük. Kıbrıs politikamız işte böyle oldu. İşte böylece, 1950'lerde yola çıkan bu dümensiz gemi, İngiliz kaptanının kılavuzluğunda ve ambarında Yunan bandırası olduğu halde, 1959'da Makarios limanına demirlemiştir.”.

Milli Birlik Grubu adına konuşan Yıldız, Türkiye'nin Kıbrıs Meselesi ortaya çıktığından beri tam bir tezde mutabık hareket etmediğinden yakınmış ve Demirel Hükümeti döneminde de bu belirsizlik mirasının devam ettiği görüşünde olmuştur. Türkiye'nin en başta “*Kıbrıs diye bir meselemiz yoktur*”dan “*Kıbrıs, İngilizlerindir*”e, sonra da “taksim” ve “federasyon” önermelerine giden bir süreç izlendiği ifade edilmiştir. Böylece Türkiye hükümetlerinin birbirinden farklı tezlerle ortaya çıkmalarından ötürü başından beri tek bir tezle ortaya çıkan Yunan tarafının elini güçlendirdiği öne sürülmüştür. Tüm bu süreçlerin sonunda Kıbrıs'ta İngiltere ve Yunanistan'dan ziyade bir Makarios'un (yeni bir Rum yönetiminin) muhatap alınmaya başlaması ile Kıbrıs politikasının iflasa sürüklendiği savunulmuştur. Tüm bunlar

²²⁵ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 404.

yaşanırken gerçekleştirilen pek çok anlaşmanın Türkiye'nin lehine sayılamayacağı belirtilmiştir:²²⁶

“Dâvaya yapacağı kötü etki düşünülmeden, Londra ve Zürih Anlaşmalarının hâlâ övüldüğüne tanık oluyoruz.”

“1958 yılında TBMM'nin oy birliği ile aldığı kararda TBMM diyor ki; «En son kabul edeceğimiz fedakârlık, taksim»dir. Ve bu kararı aldıktan sonra, Londra - Zürih anlaşmaları başlıyor. Demek ki TBMM'nin oy birliği ile aldığı kararın tersi bir anlaşma imza etmiş olması, bizim isteğimizi temsil etmeyişinin en açık belgesidir.”

“Peki (bu anlaşmalar) kimlerin isteğini temsil ediyor. Her şeyden önce İngilizlerin. İngilizlerin Ada'da üslerini bulundurabilmesinin tek çaresi, böyle bir çözüme bağlanmasıdır. Enosis olursa Yunanistan bırakmaz. İlhak olursa Türkiye bırakmaz. Taksim olursa hiçbir bölgede bırakmaz. Tam bağımsızlık olursa bağımsız devlet buna razı olmaz. O halde karışık bir düzen olsun. Üç parmak üzerine otursun Kıbrıs; İngiliz, Yunan ve Türk. Ancak, bu takdirde en kuvvetli parmak İngilizlerin olacağı için, bu statüyü yürüterek, üslerimizi orada yaşatabiliriz, dedi. İşte görülüyor ki, bir defa bu anlaşmalar, İngiliz isteğini temsil eder. Esasen hazırlayanlar da onlardır.”

“(…) Bu anlaşmalar yolu ile bir Rum devleti varken, ikinci bir yavru Rum devleti yaratan anlaşmalar, taksimi ebediyen önlemiş ve enosis kapısının anahtarını Papazın eline verdiği gibi, Türkleri de çetecilikten doğma Rum yönetimine teslim etmiştir. Evet, Hükümet ve Mecliste çoğunluk bunlarda. Ama bizim 30'muş, onların 70 imiş. 51 olunca Mecliste mesele yok, hepsini biliyoruz. Biraz fazla oldu mu onun istediği olacak. Hükümet ve Mecliste çoğunluk Rumlarda. Kararlar çoğunlukla alınacak. Fakat Veto hakkımız var. Nerede? İyi inceleyelim bunu da. Çok bağlandığımız vetoyu. Millî güvenlik, dış politika, millî savunma gibi vatandaşın günlük hayatını direkt olarak ilgilileyen konular değil. Bunlarda çok az hakkımız var, tümü ile devlet hayatını ilgilendiren konularda. O halde Türk teslim olmuştur buna. Çoğunluğun kararına uyacak. Veto hakkımız da karar alındıktan sonradır.”

“Bu arada, bazı arkadaşlarımızın çok beğendiği lâflar da var Anayasada. Anayasa diyor ki, «Türkler Türkçe konuşabilir.» iki dil yani. Sonra Türk paraları basabilirler, Türkler ulusal günlerini kutlayabilirler. Yani, bayram şekeri kabilinden ifadeler Anayasada vardır. Ama vatandaş bunlar tatmin eder mi? Papaz Giritli Venizelos'u taklit etmesin! Biliyorsunuz ki Girit'i de bu yollarla aldıktan sonra, Venizelos Başbakan oldu.”

Londra ve Zürih Anlaşmalarında Türkiye'yi ve Kıbrıs Türklerini sınırlayan maddelere dönemin Türkiye hükümetlerinin taraf olması eleştirilmiştir. Nitekim bu anlaşmaların evvela İngilizlerin çıkarlarına koşut olduğu belirtilmekte ondan sonra Rumları ve Türkleri ilgilendirmeye başladığı vurgulanmaktadır. Diğer yandan Demirel Hükümeti'ni temsil eden yetkililerin bu bağlamdaki değerlendirmeleri yanlış bulunarak şu beyanda bulunulmuştur:²²⁷

“En önemlisi de Kipriyanu ile Çirimikos'un bundan sonra kullanması için kendi resmî ağızlarımızdan verdiğimiz hediyelere yenilerinin eklenme cömertliğinde de bulunmayalım.”

“Lozan Anlaşmasından onlara dayanak ariyan beyandan da çok üzüldük. Lozan Anlaşmasının Kıbrıs ile ilgili 16, 20 ve 21 nci maddelerini beraber okuduğumuzda böyle bir dayanak da yoktur ne Kipriyanu için ne Çirimikos için.”

²²⁶ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 404-405.

²²⁷ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 424-425.

Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'ta politik olarak etkinliklerini de zayıflattığı öne sürülen ilgili anlaşmaların artık hem Kıbrıs Türklerini hem de Türkiye hükümetlerini uluslararası arenada zora soktuğu ifade edilmiştir. Bu nedenle bu anlaşmaların Demirel Hükümeti yetkililerince ve diplomatik temsilcilerimizce övülmesinin bırakılarak yeni tedbirlerin devreye sokulması talep edilmektedir. Ek olarak Londra ve Zürih anlaşmalarına ek olarak Garanti Anlaşması ve Lefkoşa Anlaşması da sorunlu addedilmiş, üstelik Türkiye'nin üyesi bulunduğu NATO'dan kaynaklı olarak da kısıtlandığı öne sürülerek aşağıdaki ifadeler dile getirilmiştir:²²⁸

“Güvendiğiniz Garanti Anlaşmasına gelince: Bunu da iyi incelememiz gerekir. Üç Devlet var burada. İkisinin tutumu başından belli. Statüyü bozacak herhalde Rumlardır. Rumlar statüyü bozunca Yunanistan elbette ona karşı gelmeyecek. İngiltere’de hiçbir zaman bizim tarafı tutmayacağını tarihte yalanlanamayacak derecelerle ispat etmiş. Sonra, evvelâ onlarla konuşacağız. Onlar tabii katılmayacak, katılmayacakları başından belli. Sonra, kendi başımıza müdahale edeceğiz. Bu «Müdahale edeceğiz» sözünü çok söylüyoruz, ama ne olduğunu da kamuoyu yeter derecede bilmiyor. Müdahalede Garanti Antlaşması kesin olarak söylüyor, şu kelimeye dikkatinizi çekmek isteriz. «Münhasır şartı ile» Yani Anayasa düzeni bozulursa, onu iade «Münhasır şartı» ile ancak müdahale edersiniz. Makarios bozsa, bütün bu ayıpları yapsa, bize de çıkmak için bu engeller çıkmasa, karaya çıksak, Makarios paydos borusu çalsa, «Anayasa düzeni yürürlüktedir» dese, kalmamız için hiçbir gerekçe yoktur. Geri gideceğiz. Makarios bunu üç defa beş defa yaptı mı, orada artık Türk’ün hayatı dayanılmaz hale gelir. İngiltere başından beri buna taraftar olmayacağını sonunda hiçbir sebep yokken, gemilerimiz Güneye giderken gazetelerde okuduğumuz gibi, havalarımızı ihlâl edecek kadar karşı koyduğunu gördük.”

“(…) Lefkoşa Anlaşması da bütün metinleriyle taraflarca benimsenmiş ve yalnız imza törenine hazır, elde bekliyor idi. Bu halde iken, İhtilâlden iki ay sonra imzalanmışlardır. Papazın son derece uysallığı Yunanistan’ın dostluğumuz için «bir değil birkaç Kıbrıs’ı feda edelim sözlerini» söylediği bir dönemde bu imza işlemi olmuştur. Görünürde hiçbir kötü niyet belirtisi yokken ve vaktiyle Devletimiz de kesin şekilde benimsenmiş olduğu halde «biz bunları kabul etmiyoruz demek» o ânın, o dönemin gerçeklerini bilmemek olur.”

Görüldüğü üzere Yıldız yukarıda sıraladığı hususlarda Yunanistan’ın iyi niyetli yaklaşımlarının ve Rum tarafının arka planda yatan temel hedeflerinden olarak lanse edilen “enosis” çerçevesinde hiçbir şekilde iyi niyet beklenmeden bundan sonraki her türlü anlaşmanın yapılmak zorunda olduğu vurgulamaktadır. Buna binaen NATO’nun bizatihi kendisinden kaynaklı olarak Türkiye hükümetlerinin elini kolunu bağlamış olduğu aşağıdaki ifadelerde açık bir biçimde yer bulmuştur:²²⁹

“NATO Türkiye için baskın imkânını kaldırmıştır. NATO içindeki anlaşmanın şekli bu oldukça Türkiye hiçbir baskın yapamaz. Evet Türkiye’de bir alayı Ankara’dan Kayseri’ye kaldırırsanız NATO’ya haber verirsiniz, bir birlik kurarsanız NATO’ya haber verirsiniz. Orada Rum da var, Yunan da var en üst kademede, baskın kalır mı? Alayımızı Kıbrıs’a götürüyorum, gemimi İskenderun’a götürüyorum, nereye gittiğiniz belli. NATO’yu onun için tenkid edeceğiz, bu noktada Türkiye’den baskın imkânını kaldırmıştır. Şu halde baskın yapma imkânı yok.”

²²⁸ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 405-406.

²²⁹ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 408.

Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma seçeneğinin, olasılık dışı kalmak zorunda kalmasının temel nedeni olarak NATO gösterilmiştir. Bununla birlikte tümüyle NATO'dan ayrılmak da önerilmemekle birlikte Türkiye'nin Kıbrıs konusunda gücünü sınırlayan anlaşmalardan kaynaklı olarak askeri gücünü bir şekilde kullanarak yeni bir güç alanı elde etmesinin yeni olanaklar sunacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda Demirel Hükümeti'ne hitaben çeşitli görüşler şu şekilde sıralanmaya devam etmiştir:²³⁰

“Kuvvetle desteklenmeyen politikanın başarılı olmadığı görülmemiştir. Türkiye bir özel, görev kuvveti kurmak zorundadır. Savaş gücü üstün her an harekâta hazır bir özel görev kuvveti kurmak zorundadır. NATO'nun emrinden bu kuvveti alarak kurmalıdır. Kararlı ve her an harekete hazır olduğumuz kesinlikle bilinmelidir. Yunanistan da ve Papaz da Türklerin savaşa girmeyeceği yolundaki kanaat kökünden silinmelidir. Silinecek hareketler mutlaka gösterilmelidir.”

“Artık Yunanlılara eski saflıkla her şeyimizi göstermeyi de bırakmalıyız. Çok acıdır arkadaşlarım, NATO'da çalışan, İzmir'de çalışan bir Yunan kurmay subayı Türk Kurmay subaylarının çoğundan daha çok Türk Silâhlı Kuvvetleri hakkında bilgili oluyor. Teftişlere beraber geliyor, not alıyor ve sonra konuşuyor. Böyle anlaşma olmaz. Düşman işte belli, her gün belli. Ben İzmir'de bulundum, utandım. Benim bildiğimden fazla biliyordu ki, ben Kara ve Havada, Genelkurmayında çalıştığım halde, onun kadar ben bilmiyordum.”

“NATO'ya ilişkin tutuma gelince: Ayrılalım demiyoruz. NATO'da reform isteyen de yalnız biz değiliz. Anlaşalım. NATO'da düzeltme şeklinde söylediğimiz lâflar, Millî Birlik Grubu'nun görüşleri asla NATO'dan ayrılalım anlamına gelmemelidir.”

Millî Birlik Grubu adına konuşan Yıldız'ın ifadeleri dönemin Kıbrıs politikasının kodlarını sunması açısından oldukça kayda değer olmuştur. Yıldız, BM'nin ilgili kararı konusunda şu görüşleri serdetmiştir:²³¹

“Birleşmiş Milletlerin kararına geliyoruz. Kararın niteliği: Birleşmiş Milletler kendine vücut veren ilkelere aykırı ve gerçekleştireceğini iddia ettiği amaçlarla çelişen bir karar vermiştir. Umut kırıcı, barışı bozucu ve kanunsuz hareketleri cesaretlendirici bir karardır bu. Yönetimi kendisine emanet edilen iki toplumdaki birini, insanlığa utanç veren usullerle, yok etmeye kalkışan çeteci bir papazın cinayetlerine fetva verenlerin bu kararı Türk Milleti asla tanımayacaktır. (Alkışlar) Onun hükümetleri de bu kararı hükümsüz sayacaktır. Hükümetimizin bu karar karşısındaki tutumunu takdirle tebrikle karşılıyor ve bütün gücümüzle desteklemeye söz veriyoruz. Dünya kamuoyu da bunu iyice bilmeli ve bütün Türk Parlâmentosunun bu kararda Hükümeti destekleyeceğini anlamalıdır. Soydaşlarımızın, eli kanlı bir papazın insanlık dışı zulmüne teslim edin diyecek hiçbir yürekte insanlık duygusu bulunamaz. Böyle bir canıye, bu hakkı vermek üzere kalkacak hiçbir parmak, insanlık ülküsünün temsilcisi olamaz.”

“(…) Çekimserleri de biz aleyhte sayıyoruz. Çünkü Birleşmiş Milletler Anayasasına aykırı ve cinayetleri yürek sızlatan bir çetenin arzusunu temsil eden bu karar eğer Birleşmiş Milletlerden çekimser birisi kalmışsa bu derecede vahşete fetva veren bir karar karşısında çekimser kalan aleyhte sayılmalıdır. Komisyon oylamasında da kararın ne olacağı belli. Bu durumda karar çıksın ama ben günaha girmemiş görüneyim, demek isteyenleri tarafsız sayamayız. Hele Birleşmiş Milletler ülküsünün baş savunucusu rolünde olan devletleri ve özellikle Garanti Anlaşmasının altına imza koyan İngiltere'yi bu rolde görmek çok hayal kırıcı olmuştur.”

²³⁰ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 416-418, 420, 422.

²³¹ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 409-410.

İlgili BM Kararı'nda dünya ülkelerinin ve bilhassa İngiltere gibi ülkelerin iyi bir sınav veremediğinin altını çizen Yıldız, çoğunluğu Müslüman olan ülkelerin bu karardaki tutumlarına ilişkin olarak ise şöyle demiştir:²³²

“Hele, Müslüman olup da, din kardeşlerinin boğazlanması için fetva vererek, Makarios'un yanında hançerlerini Kıbrıs Türkünün bağrına uzatanların milletleri, durumu iyice kavrasa, bu tutuma tepki gösterirdi. Örnekleri vardır. Biliyorsunuz Suudi Arabistan'da yükselen dostluk ve kardeşlik duyguları, bize uzanan dostluk eli ve hattâ daha ileri giderek Kıbrıs dâvası yüzünden Yunanlılarla Kıbrıs'ta münasebetlerini ne hale getirdiklerini biliyoruz. Elbette Suudi Arabistan'ın bu hareketini kardeşlik duygularının en güzel belirtisi olarak şükranla karşılıyoruz. Ama yalnız o mu, diğer Arap milletlerinin Suudi Arabistan'dan farkı nedir? Neden onlarda aynı tepkiyi, aynı şeyi göremiyoruz?”

Elbette Yıldız'a göre Türkiye'nin ilgili BM Kararı'nın alınmasında dönemin Demirel Hükümeti'ni sert bir şekilde eleştirerek sıraladığı bir kısım noktalar olmuştur. Bu noktalarda ilki dönemin mevcut iktidarını hedef alarak Türkiye'nin diplomasi tarihinde önemli bir yenilgi olarak değerlendirilmiş olmasıdır.²³³

“Durumu iyi değerlendirince, Sayın Çağlayangil'in görüşünü paylaşmadığımızı belirtmek isteriz. Hele bir de bu kararı 4 Mart 1964 kararı ile eş tutmak haksızlıktan öte, diplomatik bir pot olur. Rusya'nın Makarios'a açıktan yardım etmesine rağmen, olumlu oy verdiği 4 Mart kararının bu karardan ne ölçüde daha lehimizde olduğunu bundan sonraki bölümde inceleyeceğiz. Kötü kararlara da, birbirimizin sırtından gerekçe imali yeni bir moda oldu. Birbirimizi yermek suretiyle, karşımızdakilere özür bulmak çok pahalı bir cömertlik olur. Diplomasi tarihimizde görülmemiş bir yenilgiyi küçümsemek ve hele onu başarı gibi göstermek ilerisi için de çok zararlıdır. Evvelâ kesin olarak bu büyük bir yenilgidir bunu kabul edelim. Ondandı sonra çaresini ararız.”

Yıldız, bu ilk temel varsayımının ardından ikinci eleştirisini BM Kararı'nın alınması sürecinde Türkiye'nin ve özede Demirel Hükümeti'nin yaptığını öne sürdüğü bir kısım görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:²³⁴

“Birleşmiş Milletlerde de tezimizin savunulmasında bâzı önemli hatalar olmuştur. Yunanlılar ve Kıbrıslı Rumlar Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunun benimseyeceği teklifler ileri sürüyorlar. Güçlere karşı sert tepkilerini ifade ediyorlar, İngiltere'nin hareketlerini tenkid ediyorlar. Taraftarlarını artırıyorlar. Dâva bir Türk - Yunan meselesi değil bir Türk - Kıbrıs davasıdır diyorlar. Birleşmiş Milletler yasasına göre doğru konuşuyorlar, iki bağımsız Devlet karşı karşıyadır. Bizim politikamız yönünden doğru olan tez Türk - Yunan dâvası sözü de doğrudur.”

“(…) Türk - Yunan meselesi olduğu doğrudur ama bunu da açıkça belirtmek gerekir. Evet, bunun üzerinde duracağız. Nasıl oluyor da devletler hukuku yönünden Birleşmiş Milletler Anayasasına göre de iki bağımsız devlet arasında ihtilâftır bu, o halde bir Türk - Yunan meselesi değil bir Türk - Kıbrıs meselesi olduğunu söyleyenlere karşı biz de bir Türk - Yunan meselesidir diyebiliyoruz.”

²³² C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 415-416.

²³³ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 410.

²³⁴ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 411-412.

“Arkadaşlar, doğrudur, bir Türk - Kıbrıs meselesidir ama Kıbrıs’a silâh gönderen Yunanistan, Kıbrıs’a kuvvet gönderen Yunanistan, Kıbrıs’ta savaş yapan insanları gönderen Yunanistan, Enosis mutlaka olacaktır diyen Yunanistan, Enosis Yunanistan’a olacak, Makarios enosis diyor ve nihayet öyle bir tablo çiziliyor ki, bir Devlet var Kıbrıs’ta bir nöbet almış, desise olarak orda duruyor, enosisi tamamlamak görevi ile orada bulunuyor, diyor açıkça Yunanistan. Böyle olunca bir kukla oynuyor ama arkasında ipler var, işte Yunanistan meselesi bundandır. Biz bunu Kıbrıs - Türk meselesi yapmak isteriz ama Yunanistan bırakmıyor. Silâh gönderiyor, kuvvet gönderiyor, plân yapıyor, Grivas’i gönderiyor, papaz geliyor plân yapıyor, enosis diyor, o enosis diyor. E bu artık Türk – Yunan meselesi olmaktan başka ne olur? Oradaki Hükümet kukladan başka ne anlam taşır? Böyle olunca, bu tezi böyle koyunca herkesin anlaması gerekir ki, Türk - Kıbrıs meselesi olarak bunu görüşmeye imkân yok, Kıbrıs sadece rol almış kukladan ibarettir. Megaloidea belli. Megaloideanın bir parçasıdır diyor. Bütün bunlar ortada olduktan sonra Kıbrıs meselesidir demeye mantık elverişli değildir.”

Yukarıdaki ifadeler dikkatle okunduğunda Çağlayangil’in diplomatik söylemlerine yönelik eleştirilere ek olarak Demirel Hükümeti’nin net bir Kıbrıs politikası ortaya koyamadığı iddiası da dikkate sunulmuştur. Üçüncü olarak ise BM Kararı’nın alınması öncesinde Türkiye’nin böyle bir karar çıkması halinde ne yapacağını deklare eden sözleri üzerine olmuştur.²³⁵

“Birleşmiş Milletler kararını tanımayacağımız tehditleri yapılarak oraya gitmek de talihsizlik olmuştur. Daha gitmeden burada Birleşmiş Milletler kararını tanımayacağız diye gidiyoruz. Elbette karşı taraf işte görüyorsunuz, bunlar hem müdahale ederler, hem Ada’ya çıkarlar hem de buraya gelirken Birleşmiş Milletleri tanımayız diye beyanat vererek geliyorlar. Bu da birçok kimseleri kızdırmıştır. Dış politikayı iç politikada kullanılan metotlarla yürütmek mümkün değil. Dış politikaya iç politikayı karıştırmamak gerekir, iç politika metotları dış politikada sökmek. Çünkü iç politikada konuşanla, halkın arasında bir bağlantı var, bazen yarar çıkar bağlantısı var. Dış politikada bu yok, ilişkiler tamamıyla farklıdır. Dinleyenin, orda oy vereceğinin hiç bir yarar çıkar tarafı yoktur. İşte böyle durumda iç politika metotları dış politikada kullanılamaz.”

Özetle iç politika ile dış politika arasında bir ayrıma gidilmesinin önemine dikkat çekilmiştir. Tüm bu noktalar dikkate sunulurken yeni BM Kararı ile ilgili hatalarda Johnson Mektubu ve Acheson Planı’na vurgu yapılmıştır.²³⁶

“(…) En çok savunulan ABD’nin — olayın doğuşundan baş sorumlu İngiltere — Fakat 1963’ten beri, onu kıskanmış olacak ki bu rolü ABD üzerine almıştır. Hep aleyhimize bulundu. Enosisi benimsedi. Kıbrıs’a Amerikan silâhları göndermede Yunanistan’a göz yumarken bize de vaadesi noksan ultiatom yolladı. Mektubu ve cevabı okuyunca. Acheson plânı tek taraflı. İşte onun içindir ki, mektupların açıklanmasını istiyoruz.”

“(…) biz mektupların açıklanmasını istiyoruz. Mektupların açıklanması Türk – Amerikan dostluğu için de lâzımdır. Gerçekten uzun yıllarda kazanılan dostluğu bozan ve Amerikan Devleti ve ne Amerikan Milletidir. Johnson politikasıdır.”

²³⁵ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 411.

²³⁶ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 411-412.

Milli Birlik Grubu adına bu ifadeleri dile getiren Yıldız, aynı zamanda “1963 Johnson üzücüdür.”²³⁷ vurgusunu yineleyerek; “Anlaşmaların verdiği hakları kullanmada, ne Amerikan Elçisinin gece yarısı uyarmalarını ne Johnson’un ultimatomeni, ne 6. Filo’nun gösterilerini, ne İngiliz uçaklarının karalarımızı ihlâl etmesini görmeye tahammülümüz kalmadı.”²³⁸ demiştir. Bununla birlikte Yıldız, “(...) Diğer bir nokta Johnson ile Amerika’yı ayırmalıyız. Johnson’un aleyhimize güttüğü politikaya karşı duyduğumuz antipatiyi Amerikalılara karşı gibi imişiz gibi göstermek yanlıştır.”²³⁹ diyerek ABD iç kamuoyuna ve politikasına karşı da doğru bir strateji izlenmesi gerektiği konusunda Demirel Hükümeti’ni uyarmıştır.

Tüm buraya kadar Yıldız tarafından Kıbrıs politikası alanına dair belirtilen konuların dışında Yıldız’ın üç başlık açtığını daha belirtmek gerekir. Bunlardan ilki Makarios ve zihniyetidir. Daha açık bir ifadeyle enosis ve Megolaidea hedefleridir. İkincisi Türkiye’deki Yunanlılar ve Rumlara yönelik tedbirlerdir. Üçüncüsü ise Demirel Hükümeti’nin yanıtlaması istenilen sorulardır. Bu noktada ilk konudan başlamakta yarar bulunmaktadır. “(...) Esasen papazın yetiştiği okul politikacı yetiştiren dünyada ender okullardan birisidir, bizim, bağımızda, Heybeli Ada’dadır. Orası papaz yetiştirmez dünyaya politikacı yetiştirir.”²⁴⁰ vurgusunu yapan Yıldız şu ifadeleri kullanmıştır.²⁴¹

“Başta kilise olmak üzere, bütün dünyaya yayılan sermaye sahipleri Rumlar tarafından desteklenen bir «megolaidea» tutkusu bize karşı izlenen Yunan politikasının esasıdır. Osmanlılar zamanında, bu politika gizli derneklerle yürütülürdü, bir tüccar olan ve Mason Derneğine girdikten sonra, gizli cemiyetlerde çalışma eğitimi yapan, İksantos 1814’te Etniki Eteryayı kurdu. Bu politikayı yürüten dernek budur. Bu dernek «Megolaidea»nın yürütücüsü idi. «Megolaidea»da esas ilke önce bağımsızlık sonra Enosis. Görüyorsunuz ki bugün de o. 152 yıl önce kurulan dernek ilk ilkeyi almış önce bağımsızlık, sonra Enosis. 152 yılı içinde bu ilke ile karşımıza çıkanlar bugün Kıbrıs’ta da aynı taktik ve sistemi kurdu. Bugün de kilise, ticaret şirketleri ve nüfuzlu kimselerden yararlanarak bu politikayı yürütüyor.”

“(...) Sultanın astığı P. Eregoryos’un gömüldüğü bölümün kapısı daha hâlâ kapalı duruyor Patrikhanede. Hep hile ve şantajla taraftar kazanan Yunanlılara karşı, biz bir umursamazlık içindeyiz daima. Yunanistan, son yıllarda, Belgrad - Kahire - Atina arasında «Doğu Akdeniz Bloku» kurup NATO’dan ayrılma tehdidinde bulundu ve etkisini de yaptı.”

“İstanbul’da çalışan Eleniki Enosis Dernekleri, Kıbrıs Dâvası çıktıktan sonra, nerede ise, kamu yararına hizmet eden ulusal dernekler imiş gibi korundular, bizim tarafımızdan. Bu derneklerin, Yunan Dışişleri Bakanlığı Patrikhane ile üçlü işbirliği fırsat buldukça hâlâ devam eder. Hele şu Patrikhaneye gösterdiğimiz umursamazlık akıl almaz bir tutumdur. Milyonlara ulaşan bütçesi açıktan Yunanistan’dan beslenir, tabii bizden giden paralarla. Fener’de 1, Beyoğlu’nda 5 lise, 2

²³⁷ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 414.

²³⁸ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, ss. 416-417.

²³⁹ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 421.

²⁴⁰ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 411.

²⁴¹ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 413-414.

ortaokul, 41 ilkokul ve Ruhban Okulu, yardım dernekleri yoluyla, Patrikhaneye bağlıdır. Kilise midir bu, nedir belli değil.”

(...) Patrikhane bugün egemenlik iddiasındadır. Bütün Ortodoksların merkezियim, diyor. Bu iddia ile Amerika'dan para toplar. (...) 14 Metropolit ve 4 Piskoposla eski Bizans teşkilâtını bağrımızda yaşatıyor. (...) İki başlı Bizans Kartalı Patriğin mühürüdür. Mührün iki başlı Bizans kartalının resmi vardır. Atina Üniversitesi Profesörü Panayot Panayatokos, 1948 de çıkan kitabında İstanbul Patrikhanesinin Vatikan gibi olmasını savunuyor. Vaktiyle Konstantinos, Kuzey İtalya'da gördüğü rüyada aldığı talimatla Roma İmparatoru olmuş. Bu masalla beslenen Megolaideanm esas yuvası işte görüyorsunuz bizim bağrımızda yaşıyor.”

Kıbrıs konusunda bu denli aleyhte çalışan Rum ve Yunan tarafına zihniyet oluşturan ve insan yetiştiren çeşitli kurumların Türkiye'de faaliyetlerinin kısıtlanması, statülerinin yeniden belirlenmesi ve Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Türklere yönelik Lozan'a aykırı uygulamalarının durdurulması kapsamında daha katı tedbirleri alması bir zorunluluk olarak öne sürülmüştür. Bu çerçevede “*Yunan uyrukluların teki dahi artık Türkiye'de kalmamalıdır.*” önermesini yaparak Yıldız devamla şu sözleri sarf etmiştir:²⁴²

“Lozan'ın hükümlerine aykırı işlemler Batı Trakya'da devam ediyor. Tepkiler göstermedik. Papaz okulları derhal Türkiye'den gitmelidir. Bu papaz okulları gibi aleyhimizde düşmanlık yaratan bir yuvayı besleyemeyiz. Bu papaz okulları papaz yetiştirmiyor politikacı yetiştiriyor. Düşman politikacı yetiştiriyor. Makarios, bunun en güzel örneğidir.”

“Patrikhanenin iç teşkilâtı, iç örgütü kiliseye benzemelidir. Demin arz ettiğim gibi Cumhuriyet Senatosu gibi teşkilâtlanmış, böyle Patrikhane olur mu, böyle kilise olur mu? Patrikhanenin dünya ile ilgisi yoktur, Türkiye'deki Rum Ortodoksların kilisesidir. Orta kapısı açılmalıdır. Arkadaşlarım, insanı sızlandırıyor bu olay. Bir Devlete karşı bir Papaz isyan ediyor, Sultan onu asıyor, oraya koyuyorlar, kapıyı kapatıyorlar, açmayız diyorlar. Ne zaman açacaksınız, ne zaman? Yunanistan, İstanbul'u zapt ederlerse o zaman açacağız, diyor. Arkadaşlarım, şimdi bunu söylüyor. Hangi Devlet böyle bir yuvayı bağrında yaşatır?”

Yıldız, Türkiye'nin ve o dönemin muhatabı olarak Demirel Hükümeti'nin artık Türkiye'deki Rum ve Yunan yapılarına karşı da tedbirlerini geliştirmesi veya bu kozları iyi değerlendirmesi gerektiğini savunmuştur. Nitekim Türkiye'deki okuldan yetişen Makarios örneği verilerek yapılan yanlışlara temas edilmiş ve yapılması gerekenler konusunda hem silahlı kuvvetlerin üstleneceği rol hem de Demirel Hükümeti'nin milli tezimizin netlik kazanmasındaki tutumunun belirleyici olacağı öne sürülmüştür. “*Makarios, Devletler Hukuku yönünden meşru hiçbir sıfatı kalmadığından bize muhatap olmamalıydı. Muhatap Yunanistan alınmalıydı.*”²⁴³ ifadelerini kullanan Yıldız ayrıca şu yaklaşımı serdetmiştir:²⁴⁴

“Makarios'la, Yunanistan'la herhangi bir şeyi yapabilirim, yapamam tartışmasına Türk Silâhlı Kuvvetleri tenezzül etmez (Alkışlar). Fakat belirttiğimiz engeller karşımıza dikilmişti. Bu durumda hukuk yollarında çözüm aramak ve papaz azırsa, söylediğimiz bütün engellere

²⁴² C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 419-420.

²⁴³ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 415-416.

²⁴⁴ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 408.

rağmen çıkarma yapmak kararında olduğumuzu Hükümetle temaslarımızda da öğrenmiştik. 3 defa çıkarmaya teşebbüs edildiğini ve karşılaştığımız engelleri hep biliyoruz.”

Cumhuriyet Senatosu’nda 6 Ocak 1996 tarihinde bu konuları gündeme taşıyarak önemli bir tartışma sunan Milli Birlik Grubu adına Yıldız’ın milli teze yönelik şu sözleri dikkate değer olmuştur:²⁴⁵

“Federatif sisteme sempatisi olmayanlar var, doğrudur bu. Birkaç devlet böyle olabilir ama beraber yaşayamayacakları belli olan bu iki millet, biri diğerrinin çoluğunu, çocuğunu banyoda öldürecek kadar vahşet içinde bulunursa bunlara illâ beraber yaşayacaksınız demek insanlık ve merhametle bağdaşamaz.”

“Hükümetimizin görüşünü açıklamaması, tez değiştireceği ve kararsız olduğu durumuna yol açar. Artık dünya kamuoyunun bu ölçüde karıştığı ve tezlerin açıklık kazandığı dönemde şüphelere götürecek tutum tehlikelidir. Diplomatik pazarlık döneminde değiliz. Pazarlığın olabileceği bu tezlerin üzerindeki konulardır. Oradaki görüşü açıklamayabilir, federatifin şekli, teminatın şekli, şunun, bunun şekli ama esas ilkeler, dünyada bugün tutunacak ilkeler meydana çıkmıştır.”

Ek olarak; “*Amerikan Elçisinin dün verdiği beyan hakkında ne düşünüyor? Bu beyan bizi çok üzmüştür. Amerikan’da bir haber çıkıyor Amerikan Büyükelçisi Dışişleri Bakanını görüyor, çıkınca da beyanda bulunuyor. Sanırım ki Hükümetin de aleyhine bir durumdur bu. Hükümetin de bundan en az bizim kadar üzülmesi gerekir. Bir Büyükelçinin iç politika konusuna bu derece angaje olması ve metnini bildiğimiz mektuba rağmen bu beyanda bulunmasına karşı Hükümetin tutumunu öğrenmek istiyorum.*”²⁴⁶ şeklinde dile getirilen beyanın ardından Demirel Hükümeti’ne ithafen dile getirilen şu sorular önem arz etmiştir:²⁴⁷

- Savaş sanayiini kendi ihtiyaçlarımıza göre düzenlemede bir tedbir alma niyetinde midir?
- Ulusal ve askerî sırlarımızın NATO yoluyla dışarıya sızmasını önleyecek tedbirler düşünüyor mu Hükümet?
- Üçüncü Dünya devletleriyle ve özellikle Ortadoğu ve Arap memleketleriyle ekonomik, kültürel ve politik ilişkileri geliştirmeye kararlı mıdır?
- Rusya ve Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkilerimiz yönünden ne düşünüyorsunuz?

İlgili sorular göstermektedir ki BM’de Türkiye ve Kıbrıs Türkleri aleyhine alınan karar, aynı zamanda genel Türk dış politikası açısından da sorgulanmıştır. Yıldız’ın Milli Birlik Grubu adına ortaya koyduğu konular ve yaklaşımlar, Senato’nun diğer toplantılarında diğer grup ve üyelerce de sürdürülmüştür. Bu noktada Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Grubu adına Âmil Artus’a yer vermek gerekecektir. Artus, Millet Meclisi’ndeki müzakerelerin yapıcılıktan uzak olduğunu belirterek Yıldız’la ortaklaşmıştır. Artus ayrıca Yıldız’ın Mısır ve Suriye’nin Türkiye

²⁴⁵ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 416-417.

²⁴⁶ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 426-427.

²⁴⁷ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 427.

düşmanlığına dair sözlerine koşut olarak BM'den alınan kararda Mısır, Suriye ve Lübnan gibi ülkelerin Türkiye aleyhine kullandığı oyları vurgulamıştır. Bununla birlikte Artus yine de Arap ülkelerinin çoğunluğunun çekimser kaldığına da dikkat çekmiştir. Elbette 117 BM üyesi ülkeden 106'sının katıldığı Yunanistan ve Yugoslavya gibi ülkelerin de olduğu 47 üye ülke Kıbrıs Türkleri aleyhine karara imza atmışlardır. Buna karşın Türkiye ile birlikte yalnızca 5 ülke olumsuz oy kullanırken 54 üye ülke çekimser oy kullanmıştır. Böylece 5'e karşı 47 oyla BM Kararı çıkmıştır. İlgili BM Kararı'na ilişkin olarak Artus'un şu ifadelerine yer vermek gerekir:²⁴⁸

“Söz konusu kararın bir tavsiye kararı olduğu ve bağlayıcı mahiyeti bulunmadığı malûmdur. Nitekim Hükümetimiz de bu kararı tanımadığımızı dünyaya ilân etmiş bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca alınan bazı tavsiye kararlarının zaman zaman ilgili devletlerce tanınmadığı vakıdır. Nitekim geçen hafta Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun Portekiz hakkında aldığı bir tavsiye kararını tanımayacağını Birleşik Amerika ilân etmiştir.”

Artus, Yıldız'ın tersine çekimser oyların lehimize olduğunu öne sürmüştür. Bununla birlikte Artus BM Kararı'nda üç temel noktaya vurgu yapmıştır.²⁴⁹ İlki BM Kararı'nda Londra ve Zürih anlaşmalarının yok sayılması, ikincisi Kıbrıs'ta Türkler azınlık olarak kabul edilmesi ve üçüncüsü enosis'e hizmet etmesidir. Bu bağlamda BM Kararı'nda ilk olarak BM üyesi tüm devletler, Kıbrıs Rum yönetiminin mutlak iktidarını tanımaya ve her türlü müdahaleden azade tam bağımsız ve müstakil bir devlet olarak tanınması gerektiği üzerinedir. Bu belirtilirken Türkiye'nin belli şartlar altında Londra ve Zürih anlaşmalarının ihlali halinde Kıbrıs'a müdahale hakkını yok saydığı görülmüştür. İkincisi Kıbrıs'ta iki milli topluluğun varlığı yani eşit iki toplum yerine tek Rum varlığı BM tarafından kabul edilerek, Türkler bir azınlık toplumu olarak değerlendirilmiştir. Üçüncü olarak ilgili BM Kararı'nın nihai olarak Yunanistan ile Kıbrıs'ı birleştiren bir enosis'e dönüşeceği düşünülmüştür.

Türkiye'nin ve özelde Demirel Hükümeti ve diplomasinin milli tezi anlatmada yetersiz kalarak özellikle Asya ve Afrika ülkelerini ikna edemeyişi Artus tarafından eleştiri konusu edilmiş ve ayrıca şu sözler dile getirilmiştir:²⁵⁰

“(…) Balkan devletlerinin ve Sovyet Bloğunun ayrı bir rejim altında idare edilmeleri onlarla sıkı ilişkiler kurmamıza ve geliştirmemize mâni değildir. Afrika ve Asya'da hemen her yıl birkaç devletin bağımsızlığa kavuştuğunu bilmezlikten geldik. Bunlardan birçoklarının haliklarının Müslüman olması itibarıyla bizimle kolayca dostluk bağlarıyla bağlanmaları mümkün olduğunu gözden uzak tuttuk. Sömürgeci devletlere karşı 43 yıl evvel yaptığımız bağımsızlık mücadelesini son 15 yıl içinde yapan yeni devletlere kayıtsız kaldık. Hem Batı'yı

²⁴⁸ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 436.

²⁴⁹ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 436.

²⁵⁰ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 437.

darılmamak, hem de bu devletlerin bağımsızlık mücadelesinde kalplerini birer birer kazanmak mümkündür.”

“(…) Biz ise Batılı müttefiklerimizi darıltmak endişesiyle kişiliği olmayan bir dış politika izledik. (...) Cezayir’in bağımsızlık mücadelesinde Fransa’yı destekleyen bir politika izledik. O Fransa ki sonra Kıbrıs işinde De Gaulle’ün ağzıyla Başvekilimize Paris’te çekinmeden (çoğunluk Rumlardadır. Azınlık olan Türkleri elbette Rumlar idare etmelidir) deyiverdi. Milletlerarası uyuşmazlıkların Birleşmiş Milletler kanalıyla ve barış yoluyla çözümlenmesinin öncelik kazandığı bir dünyada yaşadığımızı ve Birleşmiş Milletlerde yeni kurulmuş küçük bir devletin de Amerika, İngiltere, Fransa gibi bir oy sahibi olduğunu hatırd tutmak ve buna göre çalışmak lâzımdı. Biz bunu yapamadık.”

“(…) 1962’de İsrail Hükümetinin daveti üzerine, İsrail’i ziyaretim sırasında bu küçük memleketin Dışişleri Bakanı Madam Goldameyr’in söylediklerini burada özet halinde zikretmek isterim. İsrail Dışişleri Bakanı daha o tarihte bana şunları söylemişti: «Afrika’da on milyonlarca Müslüman vardır. Rusya, bugün kendisinin yapamadığını Arap memleketleri, daha doğrusu Nasır vasıtasıyla yapmak istemektedir. İsrail, Nâsır’ın Afrika’ya nüfuz siyasetini, orada bulunan büyük Müslüman kütlesi dolayısıyla ancak belli bir ölçüde durdurmaya muvaffak olabilmektedir. Siz bu sahayı neden Nâsır’a bırakıyorsunuz? Neden Türkiye ve İran gibi Batı Blokuyla kader birliği yapmış memleketler Afrika’yı ihmal ediyorlar, anlayamıyorum.»”

Esasen yukarıda sıralanan eleştiriler Yıldız’ın görüşleri ile önemli ölçüde örtüşmüş ve Demirel Hükümeti’ne ortak bir uyarı ve tavsiye konusu olarak belirmiştir. Bu bağlamda Senato’daki tartışmalarda Demirel Hükümeti’ne Kıbrıs politikası yönünden ilk belirgin eleştiri konusu olarak yeni kurulan ve BM üyesi olan diğer ülkelerle diplomatik ilişkilerde yeterlilik kazanılmamasıdır. Artus, dünyanın yalnız Batılı ülkelerden mürekkep olmadığını belirterek daha önceki hükümetlerin yaptığı hatalardan ders çıkarılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte Artus, Demirel Hükümeti’nin Hükümet Programı’nda yalnızca Batı vurgusu dışına çıkılarak Sovyetlerin de dâhil edilmiş olmasının memnuniyet verici olduğunu kaydetmiştir. Diğer yandan Artus, Makarios’un BM Kararı’ndan alacağı cesaretle gerçekleştirmesi olası bazı girişimleri şu şekilde sıralamıştır:²⁵¹

- Makarios, Ada’daki Türklere gıda yardımı yapılmasını yasaklayabilir.
- Makarios, Ada’daki Türklere yeniden iktisadi abluka uygulayabilir veya yeni çıkaracağı Tapulama Kanununu uygulamak bahanesiyle Türk emlakine el koyabilir.
- Makarios, Ada’daki Türk mevzilerine karşı bir taarruz hareketine girişebilir.
- Makarios, Türk alayının değiştirilmesine karşı koyabilir.
- Makarios, Türk Alayının Ada’yı terk etmesini isteyebilir.
- Bu isteği kabul edilmediği takdirde alayımıza karşı Ada’daki üstün kuvvetlerle taarruza geçebilir.
- Makarios, Ada’daki soydaşlarımıza karşı yeni baştan bir genocide yani imha hareketine girişebilir.
- Makarios’un meclisi Enosise karar verebilir yahut Yunanistan Adayı ilhaka karar verir.

²⁵¹ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 439.

Sekiz madde olarak Artus tarafından sıralanan hususlar esasen Türkiye'nin BM Kararı sonrası olabileceklere karşı alabileceği tedbirleri belirlemesi açısından önemli konuları veya olasılıkları oluşturmuştur. Diğer yandan Artus, Demirel Hükümeti'ni doğrudan hedef alarak şu eleştiride bulunmuştur:²⁵²

“Kıbrıs konusunda da iktidarın muhalefetle işbirliği yapması lüzumuna işaret etmek istiyoruz. 10 Eylül 1964 günü Yüksek Senatoda Kıbrıs meselesi görüşülürken AP Grubu adına konuşan bugünkü Dışişleri Bakanımız Sayın Çağlayangil aynen şöyle demişti: (Hükümetin Kıbrıs konusunda işlediği hataların birincisi muhalefetle işbirliği noksanıdır. Bünyesi itibariyle muhalefetin desteğine şiddetle muhtaç ve demokratik rejimin bir icabı olarak da bilgi vermeye usulen mecbur olan Hükümet bu lâzimeye samimiyetle itibar ve iltifat etmemiştir.)”

Tüm buraya kadarki tartışmalar bağlamında Senato'da Hükümet'te yer almayan Milli Birlik ve Kontenjan gruplarının vurguladıkları konuların başında Demirel Hükümeti temsilcilerinin Kıbrıs politikası konusunda tüm gruplarla birlik içerisinde hareket edemeyişi gelmiştir. Kaldı ki bu sav, bir önceki başlıkta yer alan Millet Meclis tartışmalarından kaynaklanmıştır. Tarafların birbirlerine yönelttikleri sert eleştirilerin Kıbrıs gibi partiler üstü bir milli meseleye zarar getireceği görüşünün Senato'da ağır bastığı öne sürülebilir. Diğer taraftan Senato'nun Kayseri üyesi ve bir önceki koalisyon hükümetinin bağımsız başbakanı Suad Hayri Ürgüplü'nün şu konuşması ile devam etmek yerinde olacaktır:²⁵³

“(…) bütün arkadaşlarım hatırlarlar ki, 3'ncü Koalisyonu istilâf eden 4'ncü Koalisyon 8 aylık bir devre çalışmış ve 8 aylık devrelik çalışmasında kendisinin mesuliyetini ve çalışma sistemini tesbit eden esas, resmî ve ilân edilmiş bir protokolda mevcuttur. Bu protokolün hemen başında aynen: Sayın Cumhurbaşkanı tarafından yeni Hükümetin kurulmasına memur edilen Kayseri Bağımsız Senatörü Suad Hayri Ürgüplü'nün vâki daveti üzerine toplanan Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi Genel başkanları ile devam eden müzakereler içinde, istikrar içinde çalışacak dörtlü bir koalisyon Hükümeti kurulması fikrinde birleşmişlerdir. (...) Bu kurulan Hükümet 8 aylık bir bağımsız Başbakanın riyasetinde, 4 partiden kurulmuş bir Hükümettir. (...) Yoksa on aylık bir hesabı verecek Hükümet bugünkü Hükümet değildir. Bugünkü Hükümet iki aylık hesabı vermekle mükelleftir. Ondan evvelki Hükümet ve o Hükümetin başı olan bu arkadaşınızdır.”

Senato görüşmelerinden açıkça anlaşılabilir hususlardan biri de o güne değin Kıbrıs politikası konusunda gerçekleştirilen hatalar yalnızca Demirel Hükümeti'nin sorumluluğunda olmamıştır. Ürgüplü'den Menderes'e tek partiden 1960 İhtilalcilerine kadar geniş bir öncüller zinciri bulunmaktadır. Ürgüplü, bir önceki konuşmacıların vurguladığı hususlardan kısaca geçen Galo Plaza ve başkaca arabulucu kimselere ilişkin daha kapsamlı bir açıklama ile Demirel Hükümeti'ni ikazını şu şekilde bildirmiştir:²⁵⁴

²⁵² C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 439.

²⁵³ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 440.

²⁵⁴ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 441.

“Galo Plaza’dan evvel hatırlayacaksınız ki Tuyomaya isminde Finli bir zat seçildi Hariciye Umumi Kâtibi Fuat Bayramoğlu bana telefon ederek yakın arkadaşım olan bu Finli diplomatın karakteri hakkında malûmat istedi. Hüsnü şahadette bulundum. Çok namuslu insandır, şüphe edilemez ama kanaati ne ise ona göre rapor verir, dedim, ömrü vefa etmedi. Vefat etti. Arkasından Galo Plaza’nın seçilmesinde hata olduğunu ifade etmek isterim. Sebebi arkadaşlar, Avrupa meselelerini Cenubi Amerikalılar bilmezler. Ve onlar yanlış fikirler alırlar, hissî insanlardır. Binaenaleyh, o zaman, Galo Plaza’nın teklif edildiği zaman, kabul edilmemesi için gerekli emeğin sarf edilmesi gerekirdi. Şimdi Galo Plaza istifa etmiştir, ama yerine kim olacaktır? Bu hususta büyük dikkat bizim için hayatî ehemmiyet taşır, bunu Hükümete hatırlatmayı vazife bilirim.”

Arabulucular ve ikili görüşmelerle ilgili tartışmalar Millet Meclisi’nde daha şiddetli tartışılmakla birlikte Senato’da gündeme geldiğini Ürgüplü’nün şu ifadeleri ile desteklemek mümkündür:²⁵⁵

“Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında ikili görüşmeler hakkında ciddi bir tereddüt ifade edilmiştir. (...) İkili görüşmelere ilk defa Londra’da iki Dışişleri Bakanı arasında başlamıştır. İkili görüşmelerle faydalı olmuştur. İkili görüşmeler neticesinde uzun zamandan beri Kıbrıs’a yapılamayan Kızılay yardımında çürüyen malzemeler yerine yeni yardım malzemesi gönderilebilmiştir. İkili görüşmeler neticesinde yollara yanılan barikatlar, yeşil hat ve diğer vatandaşlara tatbik edilen zorluklar hafifletilmiştir. İkili görüşmeler Hariciye Vekilinin mutabakatı üzerine şöyle bir teklife bağlanmıştır: Ada’da daha sakin bir hayatı temin etmek için Atina’da Hariciye Vekili Kostopulas ile Sefirimiz Tuluy arasında görüşme yapılacak, fakat daha mühim mevzu olan Kıbrıs'a kati bir sureti hal bulmak hususundaki görüşmeler Ankara’da Yunan Büyük Elçisi Zigordiyos ile Dışişleri Bakanımız Işık arasında cereyan edecektir. Bu müzakereler Ankara ve Atina’da başladı, hayli terakki kaydetti.”

“(…) Yunanistan’da belirecek bir hava Makarios üzerinde de tesir yapar. Çünkü şunu size samimiyetle temin ederim ve bu hususta çok kıymetli vesikalarımız vardır; Yunanistan’da Türk - Yunan dostluğuna inanan ve hâlâ bu dostluk üzerinde emek sarf eden insanlar mevcuttur. Yarın nasıl bir kabine gelecek bilinmez. Ama mesaiye şimdiden başlamak ve bu mesaiden bıkmamak lâzımgelir. İkili görüşmelerde, Meclisteki bir tereddüdü, acaba bu ikili görüşmelerde bir tâvize gidildi mi ve bundan dolayı aleyhimize her hangi bir Birleşmiş Milletlerin kararını teşkil eden fikir hâsıl oldu mu? Hayır arkadaşlar, ikili görüşmelerde hiçbir tâviz hiçbir kelimesiyle dahi telâffuz edilmemiştir.”

Millet Meclisi’ndeki tartışmalardan hareketle Ürgüplü, ikili görüşmelere dair savunmacı bir görüş serdetmiştir. Önceki hükümetler döneminde başlayan ve Demirel Hükümeti döneminde de devam eden Kıbrıs görüşmelerinde Rum ve Yunan tarafı ile ikili temaslar, çeşitli kereler eleştiri konusu olmuştur. Elbette bu görüşmelerin bir kısmı başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da Ürgüplü’nün yukarıdaki ifadelerinde de yer aldığı üzere Kıbrıslı Türklere özellikle insani yardım ulaştırmada önemli korumalar sağlamıştır. Diğer yandan Ürgüplü Yıldız ve Artus’un konuşmalarının aksine İngiltere ve ABD’ye hatta Sovyetlere daha çok önem atfeden bir yaklaşım sarf ederek şu ifadeleri kullanmıştır:²⁵⁶

“(BM Kararı ile ilgili olarak) Bence her şey bitmiş değildir. Ağır darbedir. Darbeyi küçümsemek lâzımdır. Fakat darbe Türk dâvasını tamamen tahrip etmiş bir kuvvet de

²⁵⁵ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 441-442.

²⁵⁶ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 443.

değildir. Tavsiye mahiyetindedir. Yeter ki, bizim dâvamızda hukukî olmak imkânlarını ve fırsatlarını karşı tarafa vermeyelim. Orada bizim ordumuzu, askerimizi çıkarmaya kalkarlarsa onlar hukukî cihetten haksız duruma düşerler. Biz o zaman müdahale hakkımızı ve diğer hukukumuzu kullanabiliriz. Onlar vatandaşlarımızın ıstırabına sebebiyet verirlerse müdahale hakkımız olur. Ama durup dururken biz müdahale vaziyetine girersek hukukî bakımdan haklı olduğumuzu iddia edemeyiz. Hazırlıklara devam etmeli ne kadar lazımsa bu hususta Hükümetin Amerika ve İngiltere ile birlikte paralel bir siyaseti dikkatle takip etmesi lüzumuna bilhassa Birleşmiş Milletler kararından sonra daha ziyade kaaniim.”

“(…) Hatırlarsınız bir arkadaşımız Amerika’sız ve Rusya’sız dünya dâvaları ve büyük siyasi dâvalar çözülemez dedi. Tamamen iştirak ederim. Yüzde yüz isabetlidir. (...) Hâlbuki şunu gördük: Kıbrıs dâvasında Amerika Türkiye’nin lehinde oy kullanmıştır. Rusya Türkiye’nin lehinde telâkki edilemezse de Yunanistan’ın da lehinde telâkki edilmeyen bir şekilde oy kullanmıştır. O da müstenkif kalmıştır. Demek ki iki memleket bize daha mütemayil olan kararlarına rağmen Birleşmiş Milletlerde bu kararı değiştirme imkânı hâsıl olamamıştır. Onun için bunun da sebeplerini yalnız bunda aramamak lâzımgelir.”

Tüm bu hususlar bir yana eski başbakan olarak Ürgüplü’nün, dönemin koalisyonunda yer bulan Alparslan Türkeş’in Kıbrıs hakkındaki eleştirilerine yönelik şu ifadeleri önem arz etmiştir:²⁵⁷

“(…) Bu arada üzerinde yine partilerden bir liderin durduğu bir mesele vardır. Bu da liderler toplantısında yapılan konuşmada yapılan teklifleri Hükümet nazara alıp almadığı; bir de Hükümet kanatları arasında tenakuz olup olmadığıdır. İkincisi, Millî Güvenlik Kurulunun toplantılarına ademi iştirak mevzuudur. Arkadaşlar, bu sayın lider Sayın Türkeş’tir. (...) Kıbrıs hakkında bu arkadaşımız ondan evvelki selefleri olan liderlerin kanaatlerinin dışında bir kanaat taşıyabilir. Bu kanaati ise hürmetle karşılamaktayız. Fakat Hükümetin, Hükümeti teşkil eden diğer parti kanatları aynı kanaatte değildiler. Biz sekiz aylık bir Hükümet olarak bilhassa seçimi hedef tutan ve memleketi hiçbir badireye sokmadan sabırla Kıbrıs işinde çalışmayı ve doğrudan doğruya sulh yoluyla netice almayı da esasen programımızda da arz etmiş ve buna göre tasvibedilmiştik. Bu programın maddesi şu: «Meseleye barışçı yollarla bir çözüm yolu bulunması, samimî temennimizdir.» Şimdi bu arkadaşımız ben Hükümeti uyardım, ciddî tedbirler teklif ettim, işgal teklif ettim, çıkarma teklif ettim diyebilir. İkinci bir refah hâdisesine sebebiyet veremeyiz. Bundan evvel Balkan Harbi ve Birinci Cihan Harbinde olduğu gibi gayet ihtiyatsız, fevri hareketlere kendimizi kaptıramayız diye bütün parti kanatlarını ve diğer liderleri, koalisyonu teşkil eden liderler değil, muhalefet lideri Sayın İnönü de muhatap. Bu lider arkadaşımız bu kanaatini sonradan şikâyet mevzuu yapacağına bütün parlamenter usullerde olduğu gibi koalisyonu kolaylıkla terk edebilirdi. Bu yapılmamıştır. (...)”

Türkeş’in Ürgüplü’nün koalisyon hükümetine başbakanlık ettiği dönemde Kıbrıs’a bir askeri harekât düzenlenmesi gerektiği görüşüne karşın koalisyonun tüm tarafları ve muhalefetin başındaki İnönü’nün karşı durduğu savunulmuştur. Üstelik Ürgüplü de bu görüşüne tarihsel gerekçeler sunmaya çalışmıştır. 1966 yılındaki bu Senato toplantılarında Yıldız, Artus ve Ürgüplü’nün beyanlarına karşın CHP Grubu adına söz alan Malatya Senatörü Nüvit Yetkin geniş bir tartışma açarak yer yer Demirel iktidarını hedef alarak şiddetli eleştirilerde bulunmuştur. Eleştiriler dikkatle irdelendiğinde ilk olarak BM Kararı’nın Demirel Hükümeti

²⁵⁷ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 444.

dışışleri bakanınca öngörülmediği yaklaşımı üzerinde şekillenmiş ve şu ifadeler kullanılmıştır.²⁵⁸

“(…) son karar Türk Milleti için ağır bir darbe olmuştur. Onu sevimli, zararsız ve mazur göstermek için yapılan gayretler dahi dâvanın esasına zararlı olabilir. Bu mâruzâtımız demin Muhterem Suad Hayri Ürgüplü arkadaşımızın ifade ettiği gibi hiçbir zaman Kıbrıs dâvasında her şey bitmiştir, şeklinde tefsir edilmemelidir. Karar ağır bir yenilgidir fakat adalete aykırıdır, mantığa aykırıdır. Birleşmiş Milletlerin bizzat kendi Anayasasına aykırıdır ve sulhçu prensiplerine, Birleşmiş Milletlerin müzakere usullerine aykırıdır. Bütün bu itibarla bu kadar gayriâdil ve kendi yaratılış esprisine bu kadar aykırı bir kararın reddedilmesi, hükümsüz kılınması, telâfi edilmesi mümkündür. Bu inancımızı ifade etmek isterim. Ama bunun için evvelâ Türkiye’de cidden derin bir hayal kırıklığına yol açan bu assamble kararını nitelemek istiyorum. Bu karar hakkında, bu kararı tanımıyoruz bu karar ölü doğmuş buradan başlayıp, bu karar hiçbir hakkı ihlâl etmemiştir ve bu karar beklenen netice değildir dedikten sonra bu karar bir başarıdır noktasına kadar gidilmesini iktidar çevrelerinden ve Hükümet üyeleri ağzından yapılan tavsifleri bu çevrelerde dahi bu kararın tevlihdettiği hayal kırıklığı tesirine veyahutta iç politikada kullanma gayretine yoruyoruz ve dâvanın esasına zararlı telâkki ediyoruz. Bir defa karar, açıkça bilelim ki, bir virgülü dahi değiştirilmeksizin Rumlar tarafından teklif sahibi devletlere dikte edilmiş, empoze edilmiş olan bir metnin aynıdır. Yani Kumların ve Yunanlıların kendi isteklerine tamamen uygun telâkki ettikleri bir karardır. Ayrıca bu karar Kıbrıs konusunda beynelmil vesikalar içinde Türk Cemaatini aynı haklara sahip cemaat durumundan çıkarıp bir azınlık durumuna indirmek gayretine düşmüş olan bir karardır Ve ilk karardır, Sayın Bakanın Mecliste bu kararın beklenmedik netice olduğu iddiası yanlıştır.”

Çağlayangil eleştirisi ardından Yetkin, BM Kararı alınması sürecinde Türkiye’nin çeşitli yetersizliklerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği ve bu hususta mevcut Demirel Hükümeti dışışleri yetkililerinin de gerekli tedbirleri geliştirmede başarılı olamadıklarını öne sürerek şu sözleri sarf etmiştir.²⁵⁹

“(…) bu son karara takaddüm eden zamanlarda da bu propaganda istikametinde gayretlerimiz zayıf olmuştur. 117 devletten aleyhimizde bu tasarıya oy vereceği bilinenler için kâfi gayret sarf edilmemiştir. Yüksek malûmları olduğu üzere bu karar bundan daha evvel geçen seneki Birleşmiş Milletler müzakeresinde oylanacaktı, görüşülecekti. Fakat birtakım Birleşmiş Milletlerin kendi bütçe müzakereleri malî meşeleri yüzünden oturum bu seneye talik edildi. (...) bizzat Dışışleri Bakanımızın da katıldığı iyi niyet heyetleri teşkil edilerek gönderilmişti. Bu giden heyetler bilhassa Afro Asya devletleri dediğimiz Üçüncü Dünyayı teşkil eden devletler Lâtin Amerika ve saire oralarda gayretler sarf ettiler. Sayın Dışışleri Bakanı Mecliste izah ederken kendilerinin katıldığı iyi niyet heyetinin yaptıkları temaslardan iyi intibalarla dönmediklerini söylediler. Fakat bizim kendileriyle temas ettiğimiz, avdetlerinde kendilerinden temasları hakkında malûmat edindiğimiz heyetlerin çoğu gittikleri yerlerde Türklere karşı büyük sempati, Türklerin ifade ettiği Kıbrıs dâvasına karşı büyük anlayış görerek döndüler. Şüphesiz Dışışleri Bakanlığında dönmüş olan bu heyetlerin verdiği raporlar vardır. Bu raporlarda, son karara, son tasarıya imza koymuş, son tasarıya, aleyhimizdeki bu tasarıya oy vermiş olan devletlerin birçoğu bizim dâvamıza karşı büyük sempati göstermişlerdi. Ve fakat ne oldu; mesele bizim ihmalimiz ki o zaman giden heyetler devlet reislerine mektuplar götürdüler. Resmen ve ciddî olarak gittikleri devletlerin reisleri mi davet ettiler, memleketimize. Bunlara burslar vadettiler. Sonradan bunlar ihmal edildi maalesef.”

²⁵⁸ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 447-448.

²⁵⁹ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 448-449.

“(...) Hâlbuki arkadaşlarım bu devletleri yine Sayın Dışişleri Bakanının Meclisteki izahlarına dayanarak arz ediyorum, bu devletlerin kendi bağımsızlıklarını yaratan prensiplere Self Determinasyon gibi prensiplere kutsal bir ehemmiyet verdikleri doğru. Ama bu devletlerin başka şeye de büyük önem verdiklerini düşünün. Yeni teşekkül eden küçücük devletler kendilerine itibar edilmesini, kendilerine kıymet verilmesine kendilerinin devlet olarak telâkki edilmesine ehemmiyet verirler. Ve bunlara bu psikolojik bakımdan bu devletler üzerinde tesir yapmıştır. Ben hatırlıyorum gelen heyetlerin bâzılarından Dışişleri Bakanlığımıza intikal etmiş bulunan raporlarda şu devletlerin zaten grup grup bunların üçünün beşinin bulunduğu yerlerde bir sefaret teşkilâtı kuralım, temsil edilelim ve bunların biran evvel devlet reislerini çağıralım, resmen kabul ettiler, çünkü davet edilmiş diye telkinler yapılmıştı. Bakan, Millet Meclisinde burs verilecekti, evet, filvaki söz verilmişti fakat bu yeni bütçede kale alacağız, ele alacağız diyorlar. Biraz çok gecikmiş bir söz verme, yerine getirme telâkki ediyoruz ve biz bir devlet reisini çağırmanın bir burs vermenin bütçe ile de pek sıkı bir irtibatını göremiyoruz.”

“Gana Cumhurbaşkanı bizim tezimizi benimseyerek bir arabulucu olmayı teklif etmişti. Bunu bizim matbuatımız da yazdı. Son kararda görüyoruz ki, nasıl gücendirilmişse, nasıl takibedilmemişse Gana dahi aleyhimize oy veren devletlerin içindedir. Bunların çoğunun aleyhimize bir tasarıya oy vermiş bulunan, hattâ tasarıyı imza etmiş, bulunan devletlerin çoğunun Türkiye’ye o zaman da, hattâ bugün dahi sempati gösteren devletler olduğu zannediyorum ki son yayınlanan, Sayın Başbakanın dünkü gazetelerde açıklanan konuşmalarında da teslim ve tasdik edilmiştir. Ayrıca bizim lehimize oy vereceğim umduğumuz devletler de vardı. Bu devletlerle de kâfi derecede meşgul olunmamış. Veya bunlarla sıkı bir işbirliği sağlanamamıştır. Meselâ, Muhterem Başbakanımız eski Başbakanımız Sayın Ürgüplü Başbakan olarak kürsüye teşriflerinde Kosigin’i davet etmişlerdi memleketimize ve Sayın Kosigin bu daveti kabul etmişti. Resmen bildirilmişti. Bu davetin yeni Hükümet tarafından tazelenip tazelenmeyeceğini bilmiyoruz.”

CHP Grubu adına eleştirilerini sürdürmüş olan Yetkin, Çağlayangil’in ABD’nin Türkiye için elinden geleni yaptığı görüşüne katılmadıklarını belirterek²⁶⁰ Filistin mülteciler meselesi veya Komünist Çin’in BM üyesi yapılmasına karşı ABD’nin BM’de kullandığı gücünü Kıbrıs konusunda Türkiye ile aynı oy kullanmasına rağmen gerçekleştirilmemiş olmasının iyi niyetli olarak okunamayacağını ileri sürmüştür.²⁶¹ Diğer yandan Yetkin, Kıbrıs konusunda karardan önce Bolivya üyesinin Kıbrıs’a dair bir karar tasarısının akamete uğramasının izah edilmesi gerektiğini belirtmiş,²⁶² Çağlayangil’den çok daha diplomaside tecrübeli ve yabancı dile hâkim birinin dışişleri bakanlığında görevlendirilmesi gerektiğini de eleştirilerine eklemiştir.²⁶³ Demirel Hükümeti’ni dolaylı ve dışişleri bakanını doğrudan hedefe alan bu görüşleri Yetkin şu şekilde devam ettirmiştir:²⁶⁴

“Şimdi bir diğer hatayı huzurunuzda arz etmek istiyorum. Bizim bir teklifimiz var, Birleşmiş Milletler gündemine kaydedilmiş, hattâ Yunanlıların teklifinden daha evvel kayıtlı olan bir teklifimiz var. Bu teklif oylanmadan iki saat evvel geri alınmıştır. Zabıtlarda da yazılı. İki saat evveline kadar bu teklifimizin çıkacak kararın ne kadar aleyhimize olduğu, kaç devletin buna

²⁶⁰ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 450.

²⁶¹ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 450.

²⁶² C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 450.

²⁶³ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 451.

²⁶⁴ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 450, 452.

aleyhte rey vereceği hususu hesaba alınmayıp, oylanmadan iki saat evveline kadar onu gündemde muhafaza etmek, hâlâ ondan ümit beklemek ve ileriye iki saat evveline kadar görememektir, bu arkadaşlarım. Buna basiretsizlik mi diyelim, izin verirsiniz. Bu teklif bizim teklifimiz olarak Birleşmiş Milletlerin gündemine bizim tarafımızdan getirilmiş sonradan siyasi komisyonda aleyhimizde karar çıkınca 12'nci maddeye göre Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde görüşülen bir mevzu artık Birleşmiş Milletlerde ele alınamaz diye 12'nci maddeden istifadeye kalkıyoruz. Bize diyorlar ki sizin kendiniz bu mevzuun görüşülmesine tâlip olanların başındaydınız. Bunları hakikaten taktik hatası ve Birleşmiş Milletler müzakereleri hakkındaki Sayın Bakanın tecrübesizliğine hamlediyoruz.”

“Sayın Çağlayangil Mecliste diyor ki, bu şekilde bizim benimsediğimiz tasarıya müspet oy vermek arzusunda olan devletler artık oy vermek imkânını bulamadılar. Kanaatimizce bu usul oyunları içerisinde Sayın Çağlayangiri teselli etmişler ve bir dostu küstürmedik bu işten kurtulduk diye de sevinmişler galiba. Muhterem Bakanımız, Millet Meclisinde, yine ben size çekimserlerin müdafaasını yapmıyorum, onların bana naklettiklerini söylüyorum, buyurdular. Biz de Sayın Hükümetten, Sayın Dışişleri Bakanından soruyoruz: Onların size söylediklerini naklediyorsunuz ama sizler ne düşünüyorsunuz. Bu çekimserlerin durumu ve tutumu üzerinde Hükümet olarak, Dışişleri Bakanı olarak görüşeriniz nedir ve nasıl tedbirler almayı teemmül etmektesiniz?”

Yetkin, 4 Mart 1964 tarihli Güvenlik Konseyi Kararı ile 16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşa'da imzalanmış olan anlaşmaları da tahlil ettikten²⁶⁵ sonra Çağlayangil'in İsmet İnönü'nün hezimetini olarak nitelediği 4 Mart 1964 BMGK Kararı'na karşı ise şu savunmayı yapmıştır:²⁶⁶

“İnönü'nün bu kararı yeren tek yazısı, birçok dedikoduları ve münakaşası olan Mister Johnson'a verdiği cevapta geçmektedir. O cevapta 4 Mart Kararını Makarios'un nasıl kendi lehine tefsir edip, nasıl ondan istifade ederek Türk azınlığını, Türk Cemaatini ezmeye çalıştığını belirtirken bu suretle suítefsire meydan veren, mahal veren bir anlaşma olduğu için 4 Mart Kararını ikimiz beraber ümidederim ki, mütaakıp toplantıda biz, kendisini de kasederek Amerika'ya da kasederek, biz böyle bir hezimete daha uğramayız diye ifade etmiştir.”

“Muhterem arkadaşlarım, beynelmilel beyanlarda, temaslarda, diplomaside bu kabil mübalâğalı beyanlara rastlanır. Bir müzakerede daha iyi şartlar elde etmek için dostları harekete geçirmek için bir durumu haklı göstermek için kullanılır. Misal vereceğim size; Züriç ve Londra Anlaşmalarından daha evvel, kısa bir süre evvel, bağımsız Kıbrıs tezi ileri sürüldüğü zaman o günün Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bağımsız Kıbrıs demek Enosis'e giden yol demektir, böyle bir tezi sureti kafiyede kabul edemeyiz, diyordu. Ondan kısa bir süre sonra Meclise Kıbrıs'a bağımsızlık veren Züriç Andlaşmalarıyla geldi, Ben bunları Sayın Fatin Rüştü Zorlu'yu tenkid etmek için söylemiyorum, hayır. Diplomatik temaslarda bu kabil beyanlar, arz ettiğim gibi, pazarlıkta daha iyi şartlar elde etmek için kullanılabilir, söylenebilir. Kalkıp Johnson'a yazdığı mektubun bir cümlesine hezimet tâbiri geçti diye bundan yararlanacağına mektubu, Johnson'un mektubuna da İnönü'nün verdiği cevabı da burada okusun ve mesele bitsin ve memleket hükmünü versin.”

Senato'da gece geç saate kadar devam eden farklı görüşler ve tartışmalar Türkiye'de radyodan da yayınlanmıştır. Böylece Türkiye toplumunun Kıbrıs gibi bir milli meseleden habersiz kalmamaları vurgulanmıştır.²⁶⁷ Kıbrıs gündemi, 7 Ocak 1966 tarihinde de tüm gün

²⁶⁵ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 452-453.

²⁶⁶ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 454-455.

²⁶⁷ C.S., 27. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 463.

Senato konuşmalarının tek gündem maddesi olmaya devam etmiştir. Yeni gün oturumlarında ilk sözü alan Adalet Partisi Grubu adına Fethi Tevetoğlu öncelikli olarak şu sözleri kaydetmiştir:²⁶⁸

“Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonunun 16 Aralık 1965’te ve Genel Kurulun da 18 Aralık’ta kabul ettiği hukuk niteliğinden yoksun, milletlerarasındaki münasebetlerin en güçlü dayanağı olan anlaşmalara saygı ilkesini de yıkmıştır.”

BM Kararı’nın BM’nin temel ilkelerine de aykırılık oluşturduğu konusunda Senato üyeleri mutabık olduğu açıktır. Bununla birlikte bu sürece dair yapılacaklar, yapılmayanlar veya yapılması gerekenler konusunda pek çok ayrışma ve tartışma yaşanmaya devam etmiştir. Tevetoğlu, Londra ve Zürih anlaşmaları ile ilgili eleştirilerin fazla sert olduğunu savunmuş ve şu sözleri eklemiştir:²⁶⁹

“Zürih ve Londra anlaşmalarının haklarımızı kısıtladığı hususundaki görüşe veyahut bu anlaşmalarda bâzı noksanlıkların bulunduğu hususuna biz de katılıyoruz. Ama şunu belirtmek ve şunu açıklamak zorundayız. Bugün, Kıbrıs politikamızın hareket noktası olarak elimizde mevcut bulunan anlaşmalar bu iki anlaşmadan ibarettir.”

Tevetoğlu’nun bu vurgularına koşut olarak Çağlayangil de şu yorumu yapmıştır:²⁷⁰

“Yine buyurdular ki, bu Londra ve Zürih anlaşmalarını, Adalet Partisi över durur, hâlbuki bunlar sakat şeylerdir. Övüp durduğumuz yok. Ama milletlerarası anlaşmalar. Mevcut nakisleriyle, haklarıyla, bunu yürütüyoruz. Bunları İngilizler yaptı ve kasden yaptılar, onun için yaptılar ki; ilderde çatışsın iki taraf da, aradan Rum cemaati kazansın, Makarios kazansın ve bağımsız Kıbrıs çıksın. Şimdi gene bana Sayın Yıldız; «savunuyorsun yabancıları belli senin halin» diyecek. Savunuyorum hakikatleri söylüyorum. Bu ahitnameleri İngilizler yapmadı. Türklerle Yunanlılar hazırladılar, esaslarını onlar koydular. Karşılıklı müzakere ettiler, bu formülü buldular. Formül iyi, kötü, za’fi var. Konuşalım mı, konuşmalıyım mı?”

Öte yandan muhalefetten özellikle Yıldız ve Yetkin’in çeşitli görüşlerini eleştiren Tevetoğlu, bu görüşlerin 1,5-2 aylık bir Demirel Hükümeti’ne hasredilmesinin yanlış olacağını öne sürmüştür. Aynı gün söz alan Yeni Türkiye Partisi topluluğu adına Giresun Senatörü Mehmet İzmen, başta açılan konulardan olan Kıbrıs politikası konusundaki milli tez problemine ilişkin şu ifadelerde bulunmuştur:²⁷¹

“Evvelâ şunu ifade etmek isterim ki, Kıbrıs mevzuunda maalesef tâ eski tarihlerden bu yana, açık, hudut ve şümulü belli, devamlı, bir Türk politikası tespit edilmemiştir. Bu hususi halin bu merkezde olduğunu 4’ncü Koalisyon Hükümetinin Başkanlığını yapmış olan Sayın Ürgüplü’nün bu kürsüden ifade etmesi bize üzüntü vermiştir.”

²⁶⁸ “Milli Birlik Grubunun, Kıbrıs Konusu ile ilgili bir genel görüşme açılmasına dair önergesi (8/11)”, C.S. Tutanak Dergisi, 28. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 31, Toplantı: 5, 1966, s. 470.

²⁶⁹ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 476.

²⁷⁰ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 501-502.

²⁷¹ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 480.

Görüldüğü üzere İzmen, Türkiye'nin Kıbrıs politikasının Demirel Hükümeti'nin dışişleri bakanınca dahi anlaşılmadığını öne sürmüştür. Elbette Türkiye'nin o tarihlerde net bir Kıbrıs politikası benimseyememesinin temellerini yine İzmen'in şu ifadelerinde bulmak mümkündür.²⁷²

“Kıbrıs'ın uzun müddet İngilizlerin idaresindeki statükoyu muhafaza edeceği kanaati hâsıl olmuştu. Nitekim zannediyorum ki 1949 yılında o zaman iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi Hükümetinde Hariciye Nazırlığı yapmış olan merhum Necmettin Sadak bir vesile ile «Kıbrıs'ın statükosu devam edecektir, binnetice Türkiye için bir Kıbrıs meselesi yoktur.» demişlerdir. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti Hükümeti de bu görüşü benimsemiştir. Ve onun da bir Hariciye Vekili «Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur.» demiştir. Bütün bunlar, ifadeye çalıştığım gibi Kıbrıs'ın bilhassa İngiliz idaresine verildiği tarihten bu yana bizim bakımımızdan ne gibi bir politikaya bağlanması lâzımgeldiği hususunda düşünülmemiş, fikir yürütülmemiş ve bir karara varılamamıştır. Ne zamanki 1955 yıllarında Kıbrıs'ta gerilla harbi başlamış, o zaman zamanın Hükümeti Kıbrıs politikasındaki pasif durumdan vazgeçerek, daha canlı bir Türk Kıbrıs politikasını ortaya koymak ihtiyacını duymuştur.”

Türkiye'nin 1950'lerden 1960'lara taşınan ve daha öncesinde yer edinmeyen Kıbrıs meselesi, o dönemler itibariyle henüz yeni bir politika konusu sayılır. Bununla birlikte çeşitli tartışmalar ve üst düzey kimselerin beyanları dikkate alınırca Türkiye'nin Kıbrıs politikasının Demirel Hükümeti döneminde ancak bir milli mesele olarak milli bir tez arayışına erişmiştir. Bundan önceki dönemlerde Kıbrıs meselesinin önce resmi ağızlardan tanınmayan ardından tanınmaya başlayan bir sürece evrilmesi, Türkiye'nin önceki dönemler taraf olduğu anlaşmalar ve beyanlar açısından ilerleyen dönemde özellikle Demirel Hükümeti döneminden itibaren Türk dış politikasını zora sokmaya başlamış olduğu açıktır. Bu bağlamda henüz Demirel Hükümeti döneminde ciddi bir dış politika konusu olarak Kıbrıs'ın ele alındığını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

7 Ocak 1966 tarihinden bir gün önce senatör Yıldız tarafından dile getirilen Kıbrıs'ın bir Türk-Rum meselesi olmaktan ziyade bir Türk-Yunan meselesi olduğu savı, bir gün sonra Millet Partisi Topluluğu adına söz alan Ankara senatörü Mansur Ulusoy tarafından “*Kıbrıs meselesi bir Türk - Makarios meselesi değildir. Aslında Türk - Elen mücadelesidir.*”²⁷³ ifadeleri ile desteklenmiştir. Bununla birlikte Ulusoy, özellikle ABD'nin Türkiye'yi Kıbrıs konusunda yalnız bıraktığını vurgulamış, ardından Türkiye'nin geçmişte yaptığı hataları sıralayarak şu önerilerde bulunmuştur:²⁷⁴

- TBMM kararı alınmadan Kıbrıs ile ilgili anlaşmaların yapılmaması
- Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmaların gerekenlerinin feshedilmesi

²⁷² C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 480-481.

²⁷³ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 484.

²⁷⁴ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 484-485.

- Kıbrıs'taki askeri cuntaya eleman yetiştirdiği belirtilen Patrikhane'nin statüsünün yeniden gözden geçirilmesi
- NATO ile ittifakın yeniden tartışılması

Senato'da çeşitli tartışmalar yürütülmüş olmakla birlikte pek çok önerinin sunulduğu görülmüştür. Bu öneriler arasında Patrikhane'nin durumundan ikili anlaşmalara kadar pek çok husus o dönemler itibariyle Türkiye aleyhine değerlendirilmiştir. Hatta Patrikhane'ye ek olarak Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılması da Kıbrıs meselesinde Yunanlılara bir koz olarak gösterilmiştir. Bu noktada CMKP Grubu adına Niğde Senatörü Kudret Bayhan'ın şu ifadelerini kaydetmek yararlı olacaktır:²⁷⁵

“Türkiye’de bulunan Yunan uyrukluları derhal Türkiye’den çıkarmak ve İstanbul Heybeliada’daki Rum ilahiyat Fakültesini yani papaz mektebini kapatmak ve patrikhanenin Türkiye’den çıkarılmasını temin etmek ve günün konusu haline gelen Ayasofya’yı derhal cami haline ifrağ edilerek ibadete açmak başlıca dileklerimiz meyanındadır.”

Yunanlıların Türk vatandaşlığından çıkartılmasından Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesine kadar birbirinden farklı önerilerle Kıbrıs politikasının yürütülmesine dair Senato tartışmaları sırasında bir grup senatörce Johnson Mektubu'nun okunmasına yönelik bir teklif Senato Başkanlığı'na sunulmuştur. 7 Ocak 1966 tarihli bu teklif, “*Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Mr. Johnson'un Türk Hükümeti Başkanına yolladığı 5 Haziran 1964 tarihli mektup ile bu mektuba Başbakan İsmet İnönü'nün verdiği cevabın*”²⁷⁶ ne olduğuna ilişkin olarak verilmiştir. Ancak Senato'da yoğun itirazlara ve şiddetli taleplere rağmen oturumu yöneten dönemin Başkanı, usule aykırı olduğu gerekçesiyle teklifleri oylatmayı reddetmiştir.

Johnson Mektubu tartışmalarının akabinde söz alan Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, uzun bir Senato konuşması yaparak kendisine ve Hükümet'e yöneltilen eleştirilere karşı çeşitli yanıtlar vermiştir. Bunlar içerisinde ilk olarak Kıbrıs'a askeri müdahale seçeneğine yönelik görüşler karşısında Çağlayangil'in şu ifadeleri dikkat çekmiştir:²⁷⁷

“Sayın Yıldız, Türk Ordusunun gücü elbette küçümsenemez, müdahaleye her zaman kadirdir, bugün de, bu müdahaleyi rahatça yapar buyurdular. Ada'da hiçbir kuvvet tahşit etmemiş iken, Ada gerek Yunanlılar tarafından gönderilen askerlerle, gerekse sayısı 45 bini bulan milis kuvvetleriyle dolu değil iken yapılmasına maddi imkân olmadığı iddia edilen bir müdahalenin, bugün dahi suhuletle icra edilebileceği beyanı arasında nasıl bir bağ bulunacağını, bendeniz kestiremedim.”

Görüldüğü üzere Çağlayangil, askeri müdahale seçeneğini dışlamış ancak Yıldız'ın Kıbrıs Meselesi'nin Türk-Yunan meselesine dönüştürülmesi çağrısını olumlu karşılayarak;

²⁷⁵ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 486-487.

²⁷⁶ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 487.

²⁷⁷ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 503.

“Sayın Yıldız’ın, meselenin bir Türk – Yunan meselesi olduğu hakkındaki teşhislerinde tam bir beraberlik halindeyiz.”²⁷⁸ ifadelerini kullanmıştır. Bununla birlikte BM’deki konuşmasında bu teze karşı Yunan tarafının verdiği itirazları şu şekilde açıklamıştır:²⁷⁹

“Milletlerde iki buçuk saat tutan mâruzâtımda hâdiseyi bütün yönleri ile tahlil edip bu haddizatında bir Türk - Yunan meselesidir, yolunda bir neticeye varmam üzerine; Yunan Dışişleri Bakanı Çirimikos buna itirazda bulundu. «Neden bizi karıştırıyorsun, Birleşmiş Milletlerin eşit haklara sahip bir üyesi olan Kıbrıs tam bağımsızlığını istiyor. Birleşmiş Milletler şartının ana hükümlerine aykırı olarak kendi Andlaşmalarında vâki kayıtları tanımıyor, sıyrılıyor. Sizin bu meseleyi bir Türk - Yunan meselesi yapmak istemenizden maksadımız yeniden bir Londra - Zürih yaratacaksınız, yine gelip benimle uyuşup ve mutabık kaldığımız bir prensibi Kıbrıs’a empoze ettirmek isteyeceksiniz. Bu bir taktiktir.» Biz dedik ki; «Londra - Zürih böyle mi oldu ki? Londra ve Zürih’te bizimle beraber olup Kıbrıs’a siz tazyik icra ettiniz. O zaman iddia ettiğiniz suçun şerikisiniz. Bu millet bağımsız değildi, istiklâline kavuşurken dalına bastınız, taviz aldınız diyeceğiz. Siz de mi bağımsız değildiniz? Siz bağımsız devlet değil miydiniz, bu andlaşmalara hangi sıfatla imza koydunuz? dedik. «Karamanlis Hükümeti yapmış biz olsak yapmazdık.» dedi. Ve Türk - Yunan dâvası değildir tezini kendisine göre, şimdi burada tefsirden, kıymetli zamanlarınızı almamak için içtinabettiğim gerekçelerle müdafaa etti.”

Hal böyleyken Çağlayangil, Demirel Hükümeti’nin Kıbrıs politikasında meselenin bir Türk-Yunan sorunu üzerinden ele alınması gerektiğini desteklemiştir. Kaldı ki Çağlayangil, ilgili konuşmasında BM’deki meseleyi Türk-Yunan ilişkileri bağlamında ele alan izahatlarda bulunmuştur. Bununla birlikte Johnson Mektubu’na da değinen Çağlayangil, Yıldız’ın konuşmalarından hareketle esasen mektubun açılmasını ve okunmasını talep eden senatör ve milletvekillerine bir kere daha toplu bir yanıt veren şu ifadeleri kullanmıştır:²⁸⁰

“Sayın Yıldız yine mektupların açıklanması meselesine de temas buyurdular. Pek muhterem arkadaşlarım, evvelâ şu cihette tenvir etmek isterim. Mektubu yazan biz değiliz, alan biz değiliz. Ne böyle bir mektubu almaya sebebiyet verecek bir vaziyet ihdas ettik, ne de muhatabı olduk. Bizim bunu savunmakta bir nef’imiz kabili tasavvur değildir. Peki mektup neden açıklanmıyor? Evvelâ mektubun açıklanmadığı iddiası kanaatimizce yersizdir. Mektup muhteva ve meal itibarıyla ve bâzı arkadaşlarımızın himmetiyle cümle âlemin malûmu olmuştur. Cümleleri, tarzı tahriri ve üslûbu mahfi kaldı. Muhtemeldir ki; bu üslûp mücemele dışındadır. Muhtemeldir ki şu veva bu mânayı taşır. Kendi zamanı idarelerinde mektubu çok gizli celsede okutup, haklı olarak, bir vesika mahiyetini, bir sulh hüviyetini muhafaza edip sorumsuz hale gelince mektubu açıklayalım.”

“Muhterem arkadaşlarım, Sayın Yıldız’ın mensubolduğu birlik bu memlekette gayet nâzik anlarda idareye el koymuştur. Kararlar vermiştir. O devrin icaplarına göre o devrin şartlarına göre kararlar almışlardır. Onlar da bugünkü yasama organının hüviyetinde idiler. O Anayasa onlara bu hakkı vermişti. Biz, bugün o devrin sorumsuzluğu dışında karar alıp haydin bakalım şu zabıtları bir açıklayalım dersek iyi eder miyiz? Bunun başka cephesi de var. Bir mücemele kaidesi var. Bu seviyede cereyan eden ve gizli kalması icabedan yazışmalar ilgililerin muvafakati olmadıkça açıklanamaz. Bu ihlâl edildiği takdirde Türkiye’nin bu mücemele dışında hiçbir gizlilik kaydı tanımadan bütün vesikaları geleneklere uymadan neşreder bir Devlet sıfatını iktisabetmesi halinde hakikaten bu kabîl gizli muhaberelelerin yapılması icabettiği anda

²⁷⁸ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 504.

²⁷⁹ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 504.

²⁸⁰ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 508.

alâkalılarda bir tereddüdün doğup uyanmasına sebebiyet veremez mi? Belki bu tahrik ile Önlenmesi kabil bir hâdise, mücerret bu mahzur yüzünden vehamete gitmek mi? Bizim zamanı idaremize taallûk etmiyen ve mesuliyetimiz dışında olan bir hâdisede mukavememizi zaıfımıza değil Devlet saygısına, Devlet bekasına, Hükümetin ketumiyetindeki itinamıza hamletseler belki daha çok memnun olacağız.”

Esasen Johnson Mektubu'nun içeriği yalnızca Senato ve Millet Meclisi'nde bir kısım üyelerce ifşa edilmemiş basın yayın organlarında bile sayfa sayfa yer almıştır. Bu örnekler bu çalışmanın ilgili kısımlarda ayrıca dikkate sunulmuştur. Diğer yandan Çağlayangil, Patrikhane ile eleştirilere katıldığını belirtmiş olmakla birlikte din ve inanç özgürlüğü alanında bazı sınırlılıkların gözetilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda bir inanç merkezini kapatmak yerine bir Türk uyruklu ihanet ettiğinde nasıl bir muameleye tabi tutuluyorsa o da o muameleye tutulmalı görüşünde olmuştur. Nitekim Osmanlı Dönemi'ndeki bir hadiseyi örneklendirerek şu ifadeleri eklemiştir:²⁸¹

“Yıl 1657 Köprülü sadarete. Bir aralık başlarına dolama ve fes giyerek ümmeti Muhammed'e zarar ihraz eden eşkıyalar türemiş. Kökünü arıyorlar. Bunların patrikhane yeniçeri kıyafetine tebdil ederek ortaya salman Rum şakileri olduğu ortaya çıkıyor. Patrikhane basılıyor ve bu dolamalar, fesler, yeniçeri kıyafetleri ele geçiriliyor. Bu kadarla kalmıyor. Devrin patriği Partamios'un ihanet içinde olduğu Köprülü tarafından tespit ediliyor. Naima Tarihi, kendi üslubu içinde bu hâdiseyi pek güzel canlandırmıştır. O devrin patriği Eflâk Vayvodasına, Türklerin zayıfladığını, harekete geçmek zamanı geldiğini bildiren bir vesika yollamış ve bu vesika ele geçmiştir. O patrik Parmakkapı'da idam edilmiştir.”

Dikkat edilirse Senato görüşmelerinde Yıldız'ın İspanya'dan gelen Yahudilere Osmanlı'nın yaklaşımını aktaran örneklerinden Çağlayangil'in Köprülü dönemi Patrik olayına kadar Osmanlı dönemine atıflar yapılmıştır. 1960'tan sonra Türkiye'de ikinci cumhuriyet adı verilen bir dönemin başladığı çeşitli görüşlerde dile getirilmiş olmakla birlikte Osmanlı'nın Kıbrıs politikalarının belirlenmesinde kabul gören bir tarihsel tecrübeye sahip olduğunu göstermiştir. Bu açıdan Kıbrıs Meselesi'nin tarihsel öneminin bir bütün olarak yalnızca modern Türkiye Cumhuriyeti ile sınırlı kalmaması gerektiği dikkate değer olarak ifade edilebilir.

Senato'daki eleştirilere verdiği yanıtlar arasında Çağlayangil'in BM Kararı'nda bazı ülkelerin ihmal edildiğine dair görüşlere Afrika örneği üzerinden verdiği şu ifadeleri kaydetmek gerekecektir:²⁸²

“Kıbrıs dâvası, Afrikalı devletler yönünden burs verildiği veya davet yapıldığı takdirde bu tavizlerle hedef değiştirecek bir mahiyette değildir. Mesele esaslı bir prensip meselesidir. Kerratla arz ettim; istiklâllerine yeni kavuşmuş devletler, hepsi Kıbrıs meselesinin müzakeresinde kendi geleceklerini seyrediyorlar, hepsi istiklâle kavuşurken bir muahede imzalamışlar. Bunun bâzı şartlarını şimdiden ihlâl içindedirler. Durumu değiştirmemenin gayretine girmişlerdir. Hepsi bizim üzerine bastığımız cemaat tezinin tam karşısındadırlar.

²⁸¹ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 509.

²⁸² C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 511.

Tesadüfi çizilmiş veya ekonomik çizilmiş hudutlarda dili ayrı, dini ayrı çok ayrı bir halita olarak yaşamaktadırlar. Biz Kıbrıs'ta iki cemaatin mevcudiyetini iddia ve bu tezi tescil ettirdiğimiz takdirde yarın kendi dâvalarında, kendi işlerinin 5 cemaat, 7 cemaat haline inkılâbedeeceğinin şimdiden endişesi içindedirler.”

Çağlayangil ve diğerlerinin ifadeleri Senato toplantılarındaki karşılıklı ve detaylı açıklamalarla Kıbrıs politikasındaki her türlü konuya dair önemli fikirler sunmuştur. Bu açıdan Cumhuriyet Senatosu toplantıları dikkatle irdelendiğinde Kıbrıs ciddi bir konu olarak uzun uzun incelenmiştir. Dönemi itibariyle de Demirel Hükümeti'ne sunduğu katkılar göz ardı edilmemelidir. Öte yandan Milli Birlik Grubu adına söz alan Tabiî Üye Haydar Tunçkanat, Çağlayangil'in ve Türk Heyeti'nde yer alan diğer temsilcilerin hem Kıbrıs Rum Dışişleri Bakanı Kipriyanu hem de Yunan Dışişleri Bakanı Çirimikos'a karşı BM'de yetersiz kaldıklarını süre ve yanıt verme unsurları bakımından ayrıntılı bir şekilde tahlil ederek eleştirmiştir.²⁸³ Bu bakımdan kayda değer olduğunu belirtmek gerekir.

Senato'daki Kıbrıs genel görüşmesinin gündemine gelmiş olan BM'de bir kısım ülkelerin İngiliz üsleri ve İngiliz varlığı üzerinden kazanılabileceğine yönelik eleştiriler başkaca senatörlerce de gündem edilmiştir. Bunlar içerisinde yer alan Sadi Koçaş'ın şu ifadelerini örneklendirmek yararlı olacaktır.²⁸⁴

“Geçen yıl komşu Suriye'nin Sayın Başkanı Emin Elhafız ile bu konuda bir görüşme yapmıştım. Büyük bir samimiyetle selfdeterminasyonu taraftarı olduklarını söyleyince, kendilerine Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın self determinasyon yoluyla ne elde etmek istediklerini anlatmıştık. Selfdeterminasyon enosis demektir. Enosis'in ise ne sağlamak istediği Papandreu ve Makarios'un biraz evvel belirttiğimiz cümleleriyle ortadadır. Büyük İskender'in yolu yalnız Türkiye'den geçmez, Suriye'de, bütün Ortadoğu da bu güzergâh üzerindedir. Başkan Emin Elhafız'ın bunlara karşı söylediği tek mâkul fikir, Ada'daki İngiliz üslerinden kendilerinin ve bütün Ortadoğu devletlerinin endişe ettiğini belirtmek olmuştur. Binaenaleyh bu gerçekler ve üslerle doğrudan doğruya alâkalı olan dostumuz ve müttefikimiz İngiltere'nin Kıbrıs konusunu aleyhimize bu hale kadar geliştiren açık tutumu karşısında Hükümetimizin Kıbrıs politikasını gözden geçirip yeni tedbirlerini düşünürken bu üsler konusunda takınacağımız tavır kesin olarak tesbit ve bunu bütün dünyaya ilân etmemiz yerinde bir hareket olacaktır. Zira yalnız Suriye değil, aleyhimize oy kullanan küçük devletlerin hemen hepsinin ve bağımsız kalanların çoğunun tasvibetmedikleri hususların başında bu üsler gelmektedir. Sayın Dışişleri Bakaniyle tamamen aynı fikirdeyim. Burs vererek, davet ederek Afrika ve Orta - Doğu devletlerini kararlarından çeviremezdik. Ama bu üs meselesi ve bunun gibi dış politika kararlarımız bu devletler üzerinde müessir olacak faaliyetlerdir.”

Özellikle o dönemler itibariyle bağımsızlığını yeni kazanan devletlere karşı Rumların İngilizleri hedef aldıkları konuşmalar ve yine Rumların yeni sömürgeci kurtulan pek çok devletin tabiatlarına oynadıkları söylemler, Türkiye tarafından yeterli bir şekilde yönetilememiş ve BM'de Türkiye lehine güçlü bir atmosfer olarak bulamamıştır. İkinci olarak Senato'daki

²⁸³ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 515-525.

²⁸⁴ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 533.

tartışmalardan anlaşılacağı üzere BM’de güçlü bir etkililik kurulamadığı görülmüştür. Üçüncüsü ise Türkiye’nin Kıbrıs tezlerinin uluslararası arenada daha iyi anlatılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu durumda Türkiye’nin Kıbrıs politikasının netleştirilmesi Senato’nun genel mutabık konularından olmayı doğal olarak kaçınılmaz kılmıştır.

Kıbrıs meselesine dair dönemin TBMM’sinin her iki organında özel bir komisyonun yer almaması eleştiri konusu edilmiştir. Nitekim az evvel sözlerine yer verilen Koçaş, bu konuda kurulması gerektiğini savunduğu komisyonun amaç ve yapısını şu şekilde açıklamıştır:²⁸⁵

“(…) Her iki meclisten ve gerekirse Parlamento dışından, dış politika, beynelmilel münasebetler, devletler hukuku, jeopolitik ve askerlik alanlarında hakikaten bilgi ve yetki sahibi 20 - 30 kişilik bir komisyon teşkil edilerek, en süratli bir çalışma ile aşağıdaki hususlar sağlanmalıdır: (…)

1. Türkiye’nin teknil dış politikasına tesir edecek hukukî ve fiilî durumların, bu arada öncelikle Kıbrıs politikasının ve gerek kısa, gerek uzun vadeli dâhil her türlü dış politika problemlerimizin mufassal bir etüdünü yaptırmak.
2. Bu etüde istinaden ilk iş olarak takibedilmesi gereken Kıbrıs politikasının ve bu politikanın icrası için tutulması gereken yol ve alınması gereken tedbirlerin en ufak teferruatına kadar tesbit edilmesi.
3. Bu varılan neticenin Millî Güvenlik Kurulunda ve Hükümetle müştereken incelenerek değişmez bir millî karar ve politika haline getirilmesi ve derhal tatbikine geçilmek üzere Hükümete intikal ve Yüce Meclislere bilgi verilmesi.
4. Bir taraftan Kıbrıs konusunda bu icraat devam ederken, aynı komisyon tarafından, gerek kısa bir zaman içinde, gerekse uzun seneler sonra karşılaşmamız ihtimali olan teknil dış politika sorunlarımızın etüt ettirilmesi, bunlara karşı tutulacak yol, alınacak tedbir ve takibedilecek dış politika esaslarının bütün teferruatıyla tesbiti.”
5. Bu çalışmanın da aynı metotla Güvenlik Kurulunda müzakere edilerek bir millî dış politikanın esaslarının bütün teferruatıyla tesbitini ve Yüce Meclislerin bilgi ve tasvibine arz edilmesi.”

Hem Senato hem de Millet Meclisi’nde oluşturulması öngörülen bu komisyon ya da komisyonlarla Kıbrıs’la ilgili herhangi bir gelişmede etraflıca ve üst bir danışma kurulu niteliğindeki bir komisyon ile karar alma mekanizmalarını daha doğru bir şekilde yönlendirme amacı güdüldüğü öne sürülebilir. Üstelik ilgili yapıya yüklenen anlam özel ulusal bir misyonla donatılarak savunulmaktadır. Partiler üstü bir konu olarak bu konuda bir uzlaşmanın sağlanması halinde gruplarının gereken tüm desteklerini Demirel Hükümeti dışişlerine de verecekleri kaydedilmiştir. Koçaş’ın yukarıda genel bağlamlarını açıklamaya çalıştığı bu komisyon konusunda benzer bir görüş dile getiren Ürgüplü’ye bir itirazı da bulunmuş ve şöyle demiştir:²⁸⁶

“(…) Sayın Ürgüplü bu işin Dışişleri Komisyonu tarafından yapılmasının daha doğru olacağı görüşündedir. Sayın Ürgüplü’nün bu teklifini bizim Dışişleri Komisyonumuz yapamaz. Teklif ettiğimiz heyete Dışişleri Komisyonu da iştirak edebilir. Zira bir ihtisas komisyonu olması

²⁸⁵ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 534-535.

²⁸⁶ C.S., 28. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 534.

gereken Senato komisyonlarında ihtilasa hiç riayet edilmemekte sadece parti oranları dikkat nazarına alınmaktadır. Bu çok yanlış usulün tashihi için evvelce yaptığımız teklif kabul edilmedi. Yeni bir teklifle huzurunuzda çıkacağız. Meselâ: Birbirleriyle hiç ilgisi olmayan Dışişleri ile Turizm ve Tanıtma Bakanlıkları komisyonları birleştirilmiştir. Bu komisyonunda sadece iki hariciyecisi vardır. Geri kalanların ne turizmle ne dış siyasetle ilgileri yoktur. Böyle ihtisas komisyonu olur mu? Ve daha acısı bu komisyon bu hali ile hiçbir iş yapamazken, bizzat teklif sahibi, Bakanlık, Başbakanlık ve on yıl Büyükelçilik yapan Sayın Ürgüplü, bu Komisyona seçilememiş, Dilekçe Komisyonuna seçilmiştir.”

İlgili tartışmalarda görüleceği üzere Türkiye'nin Kıbrıs politikasını belirleyememe sorunları kadar iç yapısal sorunlarının varlığı da dikkatleri çekmektedir. Bu açıdan dönemin yasama yapısı ve siyasal partilerin yaklaşımları dikkate alınarak Kıbrıs politikası ile ilgili sorunları değerlendirmek yararlı olacaktır. Elbette yapısal sorunlarını çözmüş bir ülkenin dış politikasının öncelikli gündem maddelerini daha motive ve odaklı bir biçimde yürütme kapasite güçlenecektir. Senato'da buraya kadar dahi anlatılan tüm tartışmalar en azından yasama boyutu açısından Kıbrıs dış politikasında yürütülen her türlü söylem, politika ve uygulama konusunda önemli gelişmelerin ve ilerlemelerin kaydedilmeye başladığına işaret verdiğini ileri sürmeye olanak tanımıştır.

Cumhuriyet Senatosu'nun Johnson Mektubu ve İnönü'nün yanıtı ile 1964 yılındaki gizli görüşme tutanaklarının açıklanmasına dair tartışmalar 1966 yılının birkaç birleşiminde daha devam etmiştir. Bunlardan biri de 8 Ocak 1966 tarihli 29. Birleşim'dir. 29. Birleşim'de Kıbrıs meselesine dair birkaç öne çıkan meseleye dair usul tartışmalarında örneğin yer yer kişiselleşen konuşmalar yaşandığı gibi partiler arası ideolojik tepkileşmelere de rastlanmıştır. Örneğin Termen'in konuşması sırasında araya giren Bozkurt, “*Hem bilmiyorsunuz, hem ısrar ediyorsunuz*” sözlerine Termen, “*Esat Mahmut Beyin, ortaokulda iken okuduğum romanlarının mânâsının çok üzerindiyim.*” ifadelerini kullanmış ve devam eden kişisel tartışma üzerine oturum başkanı araya girmek durumunda kalmıştır.²⁸⁷ Yine Önal'ın konuşması sırasında, “Anayasaya aykırıdır, babayasaya aykırıdır” şeklinde devam eden sözleri üzerine Ersü, “*Babayasa ne demektir, tavzihini rica ediyorum?*” derken Türkmen ise “*Babayasa ne demektir? Bir senatöre bu şekilde konuşmak yakışmaz.*” ifadelerini kullanmıştır. Bunun üzerine CHP sıralarında gürültüler yükselirken oturum başkanı yine araya girerek “*Sürçü lisan oldu dediler, özür dilediler. Bir senatörün Anayasa ile alay edeceğini tahmin etmiyoruz.*” demiştir. Görüldüğü üzere Kıbrıs politikası ana gündemi olan birleşimler yer yer ve bazen tüm birleşimi kapsayacak şekilde Kıbrıs'ın acil ve öncelikli sorunlarının dışındaki tartışmalarla uzamıştır.

²⁸⁷ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 545.

29. Birleşim, bir önceki birleşimlerde ilgili önermeleri oylamaya sundurmayan Senato başkanına yönelik yoğun eleştirilerle başlamıştır. Bu konuda söz alanlardan biri olan Artvin senatörü Fehmi Alpaslan'ın şu ifadelerini kaydetmek daha açıklayıcı olacaktır.²⁸⁸

“Dünkü görüşmelerde Başkanlığa iki önerge verilmişti. Bunlardan birinde 5 Haziran 1964 tarihli Başkan Johnson'un mektubu ile 13 Haziran 1964 tarihli Başbakan İsmet İnönü'nün cevabi mektubunun Cumhuriyet Senatosu kürsüsünden okunması, diğerinde de Cumhuriyet Senatosunun 18 Haziran 1964 günlü Kıbrıs'la ilgili gizli oturum tutanaklarının açıklanması isteniyordu. Kıbrıs'la ilgili olarak gerek Millet Meclisinde cereyan eden genel görüşmelerde, gerek Cumhuriyet Senatomuzdaki bu görüşmelerde, geçmiş ve gelecek politikamız bakımından pek ilginç ve müessir mahiyette görülen ve kamu oyunca sabırsızlıkla beklenen gizli görüşmenin ve tabiatıyla bu gizli görüşmede yer alan mektupların açıklanması meselesinde tarafsız kalması icabeden Sayın Başkan Turhangil'in, Anayasayı çiğneme pahasına bu tarafsızlığından ayrıldığını üzülererek müşahede ve tesbit etmiş bulunuyoruz.”

“Millet Meclisinde Coşkun Kırca ve arkadaşları aynı mektupların açıklanması için önerge vermişler, bu önergeler 28.12.1965 günlü Birleşimde Başkanlık Divanının sonucu olarak gündeme alınmış ve oylanmıştır. Yapılan oylama sonunda da 165'e karşı 213 reyyle teklif reddedilmiş bulunmaktadır.”

Anayasaya aykırılık veya içtüzüğe dair tartışmalar, dönemin pek çok birleşiminde olduğu gibi örneğin bu birleşimin önemli gündem maddeleri arasında da uzunca tartışılarak Kıbrıs politikası ile ilgili usul sorunlarının yasama organındaki varlığına işaret etmeye devam etmiştir. Alpaslan'ın dışında Aydın senatörü Osman Saim Sarıgöllü, tabii senatör Vehbi Ersü, Ankara senatörü İbrahim Saffet Omay, Kastamonu senatörü Ahmet Nuseet Tuna, Adana senatörü Sakıp Önal, Ağrı senatörü Salih Türkmen, Bursa senatörü Baki Güzey, Çanakkale senatörü Ziya Termen, Esat Mahmut Karakurt (Urfa) usul tartışmalarında yer alarak birleşimin ilk gündemini sürdürmüşlerdir. Ardından yine usul yönünden iç tüzük tartışmaları oturum başkanı ile sürdürülmüştür. Buna karşın birleşimin başlangıcından itibaren Kıbrıs'a dair esas yönünden ilk konuşmaları Ankara senatörü Hıfzı Oğuz Bekata başlatarak şu sözleri kaydetmiştir.²⁸⁹

“(…) Kıbrıs, Kıbrıs'ta yaşayan iki cemaatin meselesi olduğu kadar, bir Türk ve Yunan meselesidir, aynı zamanda bir İngiltere meselesidir, bir Amerika meselesidir ve nihayet bir Rusya meselesidir. Belki bir NATO meselesidir, fakat bugünkü şekliyle Birleşmiş Milletler meselesi değildir. O halde konu bugün en uzak ilişkisi olan Birleşmiş Milletlere İngiliz tarafından en önce götürüldüyse bu dostlarımızın arzuladıkları ve fakat kendilerince verilmesinde mahzur gördükleri kararın sorumluluğundan yine kendilerini korumanın bir yolu olarak bulunmuş bir muvazaadır.”

“(…) Her Türk Dışişleri Bakanı gibi Sayın Çağlayangil de Birleşmiş Milletler müzakerelerinde elinden gelen çabayı elbette göstermiştir. Bunda şüphe yok. Ancak önceden düzenlenen oyunları sezemediği için bozamadığı ve oyuna gitirildiği de bir vakiadır. (...)”

²⁸⁸ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 538-539.

²⁸⁹ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 548-549.

“Sayın Suad Hayri Ürgüplü buyurdular ki benim davetimle toplanan liderler toplantısında İnönü de mevcuttu. Tahkik ettim, İnönü o toplantıda mevcut değildi. Halk Partisini Cihad Baban temsil ediyordu. Tashih ediyorum.”

Bekata, Kıbrıs’la ilgili BM’de yaşanan süreç konusunda doğrudan Demirel Hükümeti’ni temsilen bulunan Çağlayangil’in başarısız kaldığını savunmuştur. Üstelik CHP grubu adına sözlerini sürdüren Bekata, Kıbrıs meselesinde en son söz sahibi yerin BM olduğunu öne sürerek yanlış zeminde veya platformda Türkiye aleyhine sonuçlar üretilmesine yol açıldığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Ürgüplü’nün sözlerine de tahsis getirdikten sonra Bekata, Senato’da mektup ve yanıtı okunsun ısrarlarının yanıltıcı olduğunu açık oturumda olmasa da gizli oturumda bizzat İnönü tarafından okunduğunu savunmuş ve şu sözleri belirtmiştir:²⁹⁰

“Bu mektup Millet Meclisinde 15 Haziran 1964’te bizzat İnönü tarafından hem Johnson’un mektubu, hem de cevabı gizli celsede okundu. Zabıt budur. Aynı zamanda Cumhuriyet Senatosunda da 18 Haziran 1964’te yine gizli celsede okundu. O halde, Senatoda okunmadı sözü doğru değildir.”

Esasen mektubun okunup okunmamasına dair tüm tartışmaların Senato’da artık açık celse de olsa net bir şekilde okunması gerektiğine dair görüşler çerçevesinde üretildiğini söylemek mümkündür. Diğer yandan konuşmasını sürdüren Bekata, Samsun senatörü Fethi Tevetoğlu’nun itirazlarına karşın şu ifadelerle devam etmiştir:²⁹¹

“(Tevetoğlu) şu sözü söylediler: «Önceki Hükümetler plânsız, programsız, kararsız olduklarından neticeye ulaşamamışlardır.» Bunun mefhumu muhalifi bugünkü Hükümet plânlı programlı olduğundan neticeye ulaşmıştır. Hayır, bugünkü Hükümetin de önceki Hükümetinden haiz olduğu durum ve kendilerinin ne olduğunu biraz sonra göreceğiz, gene vesikalariyle. Yardım bilinerik yapıldığı zaman netice verir. Bu itibarla yardımcı olmanın yolu önce hâdiseye doğru teşhis koymakla başlar. Sayın Tevetoğlu arkadaşımız, Makarios için de şunu buyurdular: «Makarios’u tanımyabilirdik» Doğru. Şimdi bununla ilgili olarak kendilerinin o gün temsilcisi bulunduğu Adalet Partisi aynı ahvalin içindedir. Makarios’u ve onun Dışişleri Bakanını Birleşmiş Milletlerde de karşısına alıp tanıdı. Eğer bu Hükümetiyle mutabık kaldığı bir noktai nazarsa önce kendilerinin tatbik etmesi lâzım. Burada dikkate değer bir konuya daha işaret ettiler, dediler ki, Birleşmiş Milletlerde alınan karar Arap âleminde bugüne kadar takibedilen politikanın da bir neticesidir. Tamamen katılıyoruz. 1950’den bu yana hürriyetlerine bağımsızlıklarına kavuşma mücadelesi içinde bulunan milletlerle meselâ tipik bir misal olarak Mısır’dan sefirimizin kovulmasına kadar sebebiyet veren istikametteki politikanın neticesidir. Bunu söylemek istediklerini sanıyorum, katılıyoruz.”

29. Birleşim’de Kıbrıs’la ilgili usul tartışmaları kısmen aşılrken bu sefer de Bekata tarafından özellikle parti gruplarının ve kimi senatörlerin doğrudan söz almasına yönelik sataşmaların açıldığı görülmektedir. Bekata, özellikle Adalet Partili senatörlerin CHP grubunu veya İnönü’yü hedef alan konuşmalarından ötürü cevap verme haklarının sürekli gündeme

²⁹⁰ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 549.

²⁹¹ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 550.

geldiğinden yakınlıkla Çağlayangil üzerinden eleştiriler yöneltmiştir. Bu eleştirileri içerisinde şu ifadeleri belirtmekte yarar bulunacaktır.²⁹²

“Burada Sayın Çağlayangil konuşurken «henüz Ada’da durum müsaatti, müdahale mümkün idi, yapılmamasını dış âlem tenkid etti» buyurdular. Bir arkadaş sordu, Amerika’da mı? Cevap: «Evet» Sarih olarak tesbit edelim. Bu sözleri bir Dışişleri Bakanı söylediğine göre, evet, demiye değil, falan yetkili zat bunu şöyle söyledi demeye mecburdur. Ben başka bir yetkili zatın aksi mütalâasını şimdi ifade edeceğim.”

“İki vesika. Bir: Bizim müdahale için değil, daha henüz, Kıbrıs’ta bâzı çirkin hareketler üzerine vâki hareketin gittikçe aldığı vehamet üzerine, vâki müdahalemiz üzerine değil, büsbütün her şey ihlâl edildikten sonra, yani 5 - 6 ay sonra bizzat Jonhson; garanti şartları henüz yerine getirilmemiştir, müdahale unsurları tam değildir, demedi mi? O halde kendilerinin, müdahale edilirdi, Amerikalılar da bunu böyle diyorlardı, dediği tarih bu tarihten 5 - 6 ay evvel olduğuna göre. 5 - 6 ay sonra dahi, müdahalenin şartları, unsurları tam değildir, diyen Başkan Jonhson’la Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil ciddî tezat içinde değil midir? Dahası var. Amerika Büyükelçisi, müdahale etmedik, yalnız tavsiyede bulduk, dediler.”

“Bir Amerikalı yetkili ağzından hem Çağlayangil’i, hem sefiri tekzibedecek vesikayı da arz ediyorum. Hâdiselerin içinde bir ara aktif rol oynayan eski Amerikan Dışişleri Bakanı Acheson 1965’in Martında Washington Barosunda verdiği konferansta aynen; «Amerika Türkiye’nin müdahalesini önlemekle büyük mesuliyet altına girmiştir ve Amerikan müdahalesinin Makarios’u da teşvik edici bir tesiri olmuştur» sözü bir vesika olarak burada meydanda duruyor.”

Bekata, İnönü Hükümeti döneminde Kıbrıs’a Türkiye’nin müdahale etme olanağı olduğunu ileri süren Adalet Partili söylemlere itiraz etmiştir. Bu durumu da Çağlayangil’in sözleri üzerinden ele alarak cevaplamıştır. Ayrıca Çağlayangil’in patrikhane meselesindeki görüşleri konusunda şu ifadeleri kullanmıştır:²⁹³

“Patrikhane konusunda çok zayıf içinde gördüm kendilerini. Daha evvel Başbakanlık yapmış bulunan Sayın Ürgüplü bu kürsüden, Patrikhane ile alâkalı bütün etütler hazırdır, demişlerdi. Eski bir İçişleri Bakanı olarak da arz edeyim ki yetkiyle; hazırdır, doğru söylediler. Halbuki Sayın Dışişleri Bakanımız bu konuyu bakınız nasıl kullanıyor: Dinî müesseselere saygı göstermek bütün dünyanın hassasiyet gösterdiği yoldur. Doğrudur. Hangi müesseselere? Dinî müesseselere. Müslüman dinini dahi politikaya alet yapıldığı zaman Anayasanın müevyidesi ile ağır suç savdığımız bir memlekette, Hıristiyan dinini politikaya alet yaparak hıyanete kadar varan bir zihniyet dinî müessesenin mukaddes korunması ile savunulamaz. Dahası var. Ve bu zihniyetle şimdi arz edeceğim zihniyeti Dışişleri Bakanımızın derhal tashih etmesi lâzımdır. Buyuruyorlar ki Kıbrıs dâvası bu hale gelmeden yani Patrikhane hakkında bir tedbire gidilmeden halledilmelidir. Ve şaştım, Sayın Adalet Partili arkadaşlar da bunu alkışladılar. Sayın arkadaşlar, patrikhane müstakil bir konudur. Kıbrıs konusunun karşılığıymış gibi bir politika haline getirilemez. O öyle olursa, Patrikhane böyle olur. Hayır, müstakil bir konudur ve Kıbrıs konusuyla karşılaştırılmadan kendi hüviyeti unsurları içinde halledilmelidir. Binaenaleyh, bu sözleri söylenmemiş telâkki edecek kadar hatalı saymaktayım. Kıbrıs dâvası bu hale gelmeden halledilmelidir.”

Patrikhane konusu, Demirel Hükümeti’nin dış politikasına yöneltelen klasik gündem maddelerinden biri olmayı sürdürmüştür. Özellikle patrikhanenin din hürriyeti alanı üzerinden

²⁹² C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 550.

²⁹³ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 551.

mi yoksa politik bir dış propaganda müessesesi işlevi gördüğü görüş ve iddiaları üzerinden mi ele alınması gerektiği konusunda temelde iki tür ayrışmanın olduğunu o dönem itibariyle Senato tartışmalarından anlamak mümkündür. Nitekim Bekata da patrikhanenin Kıbrıs meselesi ile ilgili olmasına neden olacak tüm hususların ivedilikle ortadan kaldırılması konusunda Çağlayangil'in oldukça yetersiz bir tutum içerisinde bulunduğunu savunmuştur. Bekata'nın yine üzerinde durduğu hususlardan biri de Demirel Hükümeti temsilcilerinin sürekli CHP veya İnönü dönemine dair Kıbrıs konusundaki olumsuz beyanları olmuştur. Yine bu tür beyanlardan birine itiraz olarak şu ifadeleri kullanmıştır:²⁹⁴

“Buyurdular ki Londra’da Beşli Toplantı olmuş, şu olmuş, bu olmuş ve bu husustaki görüşlerinin de, elleri altında bulunan vesikalara, sadece o kadar değil, bizzat eski Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in 23 Şubat 1964’te Millet Meclisindeki beyanlarının dışında, resmî beyanlarının dışında anlatıldığı görülüyor. Londra’da ifade edeyim ki Beşli Toplantı olmamış, ikili toplantılar olmuştur. Ve Feridun Cemal Erkin 23 Şubat 1964’te Londra’ya niçin gidilmek vaziyetini, malûmunuz olduğu üzere aynen okuyorum; «Konferansa katılmak için Londra’ya hareket ederken bizim görüşümüzce başlıca iki önemli konunun konferansta ele alınması gerektiğini açıklamıştım. Bunlardan birincisi herşeyden evvel ve süratle bütün Ada’ya şamil olacak surette emniyetin teessüsü, ikincisi de soydaşlarımıza karşı plânlı bir şekilde girişilmiş olan silâhlı tedhiş ve kıtal hareketlerinin aşikâr bir şekilde ortaya koyduğu gerçekler karşısında Kıbrıslı kardeşlerimiz için istikbalde Rumlarla daimî teması önliyen daha kâmil, daha fiilî garantilerin sağlanması idi» Şimdi arkadaşlarımız görülüyor ki Londra Konferansına iştirakimizin esbabı mucibesi o günkü ahval içinde bu idi.”

Bekata'nın temas ettiği Feridun Cemal Erkin dönemi, aynı zamanda dönemin Türk dış işlerinin en önemli gündem maddesini Kıbrıs'ın oluşturduğu bir zamandır. 1960 darbesinden sonra kurulan İnönü hükümetlerinde dışişleri bakanı olarak görev yapan Erkin, Kıbrıs'a Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün gelişinde etkili diplomasi yürütmesiyle tanınmıştır.²⁹⁵ Ancak Senato tartışmalarının ünlü Johnson Mektubu sonrasında ABD ile ilişkilerin gerginleşmesi üzerine Sovyetler ve Arap dünyası ile ilişkileri geliştirmek üzere dış politika tutumu sürdürmüştür. Bu bağlamda dönemine yönelik Kıbrıs atıfları bu minvalde değerlendirilmelidir. Diğer taraftan “*Çağlayangil'in bir yanlışını daha düzeltmeye mecburum*” diyerek Bekata, Çağlayangil eleştirilerini şu şekilde sürdürmüştür:²⁹⁶

“(…) Kendileri (Çağlayangil) 4 Mart kararını İnönü Hükümeti kabul etmiştir, bizim ise Birleşmiş Milletler kararına iltihakımız yok, buyurdular. Bir Dışişleri Bakanı, sorumluluğunu bilerek elindeki vesikaların ifadelerini ölçülü bir dille kullanmaya ve doğrusunu Senatoya ifade etmeye mecbur olduğunu hatırlamalıdır. Şimdi bakınız durum nedir? 4 Mart Kararı, Güvenlik Kurulu kararıdır. Güvenlik Kurulunda ise Türkiye üye değildir. O halde Güvenlik Kurulunda üye olmayan Türkiye'nin, bu karar verilirken kabulü bahis konusu değildir Kendisi çünkü orada

²⁹⁴ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 551.

²⁹⁵ Ercan Karakoç ve Mithat Olkun, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Dönemi Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1962-1965). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 4, 2020, s. 2311.

²⁹⁶ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 552.

oy sahibi bir temsilci ile temsil edilen bir üye değildir. Ama buna mukabil bu karar iyidir veya kötüdür, bir tarafa bırakıyorum. Kendilerinin kabulü olduğunu, şimdi bir ispatı tekrar etmek suretiyle açıklayacağım. Sayın Çağlayangil Birleşmiş Milletlerde resmî beyanı ile, 4 Mart kararını Siyasi Komisyonda kendisi kabul ve buna iltihak ettiğini ifade etmiştir. Bunu, dün son derecede veciz bir hazırlık içinde Tunçkanat arkadaşımız bütün vesikalariyle anlatmış oldu. Şu halde 4 Mart kararında İnönü'nün kabulü yok. Ama aynı kararı Birleşmiş Milletlerde kendilerinin zapta geçen kabulü ile tasdiki vardır. Ama buna mukabil 4 Mart kararı için Sayın İnönü, Sayın Johnson'a bunu bir hezimet olarak yazmıştır. Doğrudur, arkadaşlarım. Neden? Çünkü 4 Mart Kararı Amerikalılar tarafından Makarios'a bu sureti vermeyecektir ve Makarios'un yapabileceği aşırı hareketleri önleyecektir, diye teminat verilmişti Türkiye'ye. O olmadığı içindir ki bunu tesbit sadedinde İnönü, hezimetir diye, vasıflandırmıştır.”

Öte yandan Bekata, Garanti Antlaşması ve BM Güvenlik Kurulu Kararı ile ilgili yaklaşımlarını açıkladıktan sonra özellikle Demirel Hükümeti döneminde Adalet Partililerinin ve yakın yayın organlarının birtakım propagandalarının iyi niyetli olmadığından yakınmıştır. Bu çerçevede İnönü'nün kimilerince federal Kıbrıs tezini ilk geliştiren kişi olduğu öne sürülen²⁹⁷ Rus Andrey Andreyeviç Gromiko'un eşinin elini öpmesi ile ilgili tartışmalara değinmiş ve Bekata sözlerine şunları da eklemiştir:²⁹⁸

“(…) Sayın Dışişleri Bakanı, Sayın İnönü'nün Gromiko'nun hanımının elini öptüğünden bu kürsüde bahsedecek kadar bu konuyu kullanan partizan âleme bir kapı açmak istedi. Siyaset hayatında hele bugün başında bulunduğu hariciye mesleğinde bir nezaketin ifadesinden ibaret olan böyle bir hareketi suçlar bir zihniyet ve bunu bir teşhire kadar götüren bir zihniyet tasvip göremez. (CHP sıralarından alkışlar). Sonra bu dışı aidolan zihniyet belirtisi, içte kullanılmak üzere... Hani dış politikayı, iç politikaya âlet etmiyecektik. Şimdi içe aidolan bir zihniyeti ifade edeceğim. Benden evvel konuşan Sayın Yetkin arkadaşım, bir gazetede çıkan «utanmaz adam» lâfıyla de başlık taşıyan bir yazıyı tatbik etti. Dışişleri Bakanından buna cevap verecekse, şu beklenirdi; «Biz bu yazıyı tasvibetmiyoruz»”

Görüldüğü üzere Kıbrıs'la ilgili temel gündem maddeleri yer yer kişiselleştirilen veya genel siyasete konu edilen hususlar üzerinden yürüyebilmiştir. Bununla birlikte Bekata önceki dönem Kıbrıs siyaseti ile ilgili eleştirdiği hususları da gündeme taşıyarak benzer tartışmaları yürütmeyi tercih etmiştir. Bu çerçevede 1958 TBMM Kararı'nı yeniden 1966 yılında dile getirerek Kıbrıs politikasının temel çıkmazlarından biri olarak nitelemiştir. Nitekim TBMM 16 Haziran 1958 tarihli birleşiminde iki açık ve bir gizli toplantı yapmış, ardından 25 Haziran 1958 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlayarak tüm dünya parlamentolarına Kıbrıs konusunda Türkiye'nin ilk defa taksim fikrini kabul ettiğini deklare etmiştir. Bir önceki senato tartışmalarında da gündeme gelen ve o dönemde bu nedenle söylenen sloganlardan biri de “ya taksim ya ölüm” olmuştu. Bekata bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır:²⁹⁹

“Bu tarihî hâdisenin bilinmesi bütün meselelerin aydınlığının da başlangıcı olması bakımından mühimdir. Bu karardan sekiz ay sonra, 4 Mart 1959'da Hükümetin, Türkiye Büyük Millet

²⁹⁷ Vatan Mehmet, Federal Kıbrıs bir Türk tezi değil, Sovyet komplosu. *Kıbrıs Postası*, 2021.

²⁹⁸ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 552.

²⁹⁹ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 553.

Meclisinin bu kararına rağmen kabul ettiği ve taksimi kesin olarak meneden, buna mukabil Enosis kapısını açık bırakan Londra ve Zürih Anlaşmalarıyla Türkiye Büyük Millet Meclisini karşı karşıya bırakmıştır. İşte biz Cumhuriyet Halk Partisi olarak o tarihte Londra ve Zürih Andlaşmalarının aleyhinde oy kullanırken Türkiye Büyük Millet Meclisi kararını hiçe sayan bu Hükümet zihniyetini de tasvibetmediğimizi göstermiş oluyorduk.”

Esasen Londra ve Zürih Anlaşmaları ile ilgili tartışmalar bir önceki senato birleşimlerinin de geniş tartışma konuları olmuştur. Temelde yine bu tartışmalar, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda müstakil bir tezi, sürekli ve sürdürülebilir kılınmaması üzerine şekillenmiştir. Nitekim 1958 TBMM Kararı'nda Yunanlıların da kabul ettiği taksim gündem Türkiye'nin genel tezi olarak deklare edilirken devam eden yıllarda hükümetten hükümete değişen tezlere dönüşmüştür. Bu durum da Türkiye'nin dış politikasında ve bilhassa Kıbrıs'la ilgili savlarda çelişkili veya tartışmalı durumlarla karşı karşıya bırakmıştır. Böylece bu karmaşa, iç siyasette de farklı tartışmalarla Kıbrıs'ın öncelikli çözümünü kolaylaştırma yönündeki ortak mutabakat ve birliği zorlaştırmıştır. Bu bağlamlarda Bekata'nın şu ifadelerini de kaydetmek yerinde olacaktır.³⁰⁰

“O zamanki Hükümet ısrar etseydi taksim gerçekleşecekti, yolundaki düşüncemizin doğruluğu Birleşmiş Milletlerin bu son müzakerelerinde tarihi aydınlığa kavuşmuştur. Nitekim Birleşmiş Milletlerin 11 Aralık 1965 günü saat 15'te yaptığı toplantıda Sayın Çağlayangil'in konuşmasına cevap veren Kıbrıs Dışişleri Bakanı Kipriyanu aynen şunları ifade etmiştir: «Türk Dışişleri Bakanı Başpiskapos Makarios'un bu andlaşmaları (yani Londra ve Zürih) imzadan evvel reddedecek bir durumda olduğunu söyledi. Hayır, değildi. Andlaşmaları imzalamıyabilirdi, fakat sonuç ne olacaktı? Sonuç daha kötü bir andlaşmanın, İngiltere'nin Türkiye'ye vâ'dettiğn taksimin zorla kabul ettirilmesi olacaktır «Bunu Kipriyanu söylüyor. Ve devam ediyor» Şayet İngiliz temsilcisi bu beyanına mukabelede bulunmak isterse, kendisine kendi kendilerinin vâki beyanatından bâzı kısımlar tekrarlayacak durumdayım» Demek oluyor ki Makarios Londra ve Zürih Andlaşmalarını taksimi kabule mecbur olmamak için imzalamıştır. Demek ki o zamanki Türk Hükümeti dayatsa idi, o günün şartları içinde taksim gerçekleşecekti. Kipriyanu'nun bu resmî beyanı ile bu noktayı bugün aydınlığa kavuşturmuş oluyoruz. Bunu böylece tesbit ettikten sonra ikinci sebebe geçiyorum. Şimdi arkadaşlarım; 1959'daki Hükümet sekiz ay evvelki TBMM'nin kesin taksim kararını önliyen andlaşmaları Meclisten yetki almadan kabul etmiş ve Meclis bir emrivaki karşısında bulundurulmuştu. Bugün çektiğimiz sıkıntı işte bu emrivakilerin devamıdır.”

Açık bir ifadeyle Menderes Hükümeti döneminde taksimin kabulünün önüne geçen temel engel Londra ve Zürih olarak nitelendirilmektedir. Dönemin Adalet Partilileri, Demokrat Parti'yi öncülleri olarak görmüş olduklarından Bekata da bu yaklaşımla DP dönemi Kıbrıs politikası ile ilgili eleştirilerini öne çıkarmaktadır. Buna karşın dönemin Kıbrıs Rum Kesimi'nin dışişleri bakanı Kipriyanu, taksimin önüne geçmek amacıyla Londra ve Zürih anlaşmalarına imza attıklarını 11 Aralık 1965 tarihli BM toplantısında dile getirmiştir. Durum böyle olunca

³⁰⁰ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 553.

kimi Adalet Partili senatörlerin de olumsuzlama olarak dile getirmediği bu anlaşmalar sorgulanır olmuştur. Nitekim Bekata da bu açıdan şunları belirtmiştir:³⁰¹

“1959’daki Hükümet sekiz ay evvelki TBMM’nin kesin taksim kararını önliyen andlaşmaları Meclisten yetki almadan kabul etmiş ve Meclis bir emrivaki karşısında bulundurulmuştu. Bugün çektiğimiz sıkıntı işte bu emrivakilerin devamıdır. Şimdi burada benim bu sözümü Sayın Tevetoğlu’nun da paylaştığını onun Lozan sulhu ile ilgili kısmı, «sıfır» derken ve Londra - Zürih Andlaşmalarını methederken, iki gün evvelki konuşmasında, kendileri, Cumhuriyet Senatosunun 9 Şubat 1964 Pazar günü ve Adalet Partisi Grubu adına yaptığı konuşmada şu sözleriyle beni teyit ve kendilerini tekbizetmektedir. Aynen okuyorum: «Londra ve Zürih Andlaşmaları diye anılan muahede Türkiye ve Yunanistan arasında hakikatte devam etmekte olan bir ihtilâfa muvakkaten ara vermek için varılmış bir andlaşmadan ibarettir. Yunanistan, Zürih ve Londra andlaşmalarını imzalarken daha müsait bir zamanın gelmesine kadar Türkiye’nin yatırılmasını göz önünde tutmuştur. Andlaşma bir sulh muahedesi değil, bir mütarekedir»”

Londra ve Zürih’le ilgili eleştirilerini bu şekilde tamamlayan Bekata, Kıbrıs’la ilgili Demirel Hükümeti’ni doğrudan eleştiren bir tutuma dikkat çekerek öncelikle şu ifadeleri kullanmıştır:³⁰²

“Madem ki, Kıbrıs millî bir dâvadır, öyle ise muhalefetle, danışarak işbirliği zaruridir. Bunu ben mi söylüyorum sadece? Hayır. Adalet Partisinin eski Senato Grup Başkanı Çağlayangil bugünkü Dışişleri Bakanı Çağlayangil’e bakınız ne söylüyor, aynen, 10 Eylül 1964 zaptı: «Hükümetin Kıbrıs mevzuunda işlediği hataların birincisi muhalefetle işbirliği noksanıdır. Bünyesi itibariyle muhalefetin desteğine şiddetle muhtaç ve demokratik rejimin bir icabı olarak da bilgi vermeye usulen mecbur olan Hükümet bu lâzimeye samimiyetle itibar ve iltifat etmemiştir» Şimdi sormak hakkımız. İktidara geldiğiniz gün başka, muhalefette başka türlü mü konuşacaksınız? Bu sizin samimî duygunuz ise niçin muhalefetle teşriki mesai etmekten çekindiniz? Ve Hükümet kurulduğundan şu ana kadar muhalefetle bir istişarede bulunmuş mudur?”

Yukarıda kaydedilen ifadeler üzerine Giresun senatörü Sabahattin Orhon itirazda bulunarak; “Çağrıldı da gitmediniz. Radyo elinizde iken böyle konuşmayın.”³⁰³ demiştir. Bunun üzerine Bekata, “Çağrılmadık. Resmî bir talepte bulunulmadı. Ya ne oldu? Ancak şu oldu. Siz acaba Birleşmiş Milletlerin bu seyahatine, yani bizim heyetin içine, koridorlarda ne yapmak için? Kulis yapmak için eski iki Hariciye Vekili ile, Nihat Erim arkadaşımız gelir misiniz? Toplantılarda bulunmıyacaksınız, söz sahibi değilsiniz. Sadece koridorlarda kulis yapacaksınız. (yok öyle şey sesleri) Bu ciddî bir teklif midir ?”³⁰⁴ diyerek yanıt vermiştir. Ardından Bekata eleştirilerine Demirel Hükümeti’nin Millet Meclisi’nde de Senato’da

³⁰¹ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 553-554.

³⁰² C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 554.

³⁰³ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 554.

³⁰⁴ ³⁰⁴ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 554.

Kıbrıs'la ilgili yol haritanız nedire yanıt veren veya açıkça öne süren bir tutum sergileyemediklerini öne sürerek şöyle demiştir:³⁰⁵

“Senatoda başlarken de Adalet Partili Senatör Orhan Akça bir önerge ile şunu söyledi: «Kıbrıs'ta bundan sonra takibedilecek tezimizi önce Hükümet izah etsin, sonra biz konuşalım» Şimdi şu halde günlerce cereyan eden bütün bu konuşmalardan senatörler kendi vicdanlarına ve Türk Milletinin her vatandaşı kendisine sorsa, bundan sonra Hükümet ne yapacaktır diye? Vazih cevap verecek kimse var mıdır? (AP sıralarından, sen verebilir misin sesleri)”

“(…) Şimdi muhterem arkadaşlarım Adalet Partisi iktidarının Kıbrıs konusunda bütün şartlarıyla malûm ve ifade edilmiş sabit bir hedefi olduğunu ve bunun Yüce Meclisin sarıh tasvibinden geçtiğini bilmediğimizden. Hükümet de bizi bir türlü tatmin edecek vazih bir beyanda, bulunmadığından Adalet Partisinin Kıbrıs politikasının ne olduğunu araştırdık.”

Yukarıdaki ifadelerden çıkartılacak ilk yargı olarak Demirel Hükümeti'nin Kıbrıs gibi dönemin önemli dış politika konularının birinde ulusal mutabakatı aramaması olduğu belirtilebilir. İkinci olarak Adalet Partisi iktidarı ve özelde Demirel'in Kıbrıs dış politikası tam olarak nedirin yanıtlanmadığı yargısı ifade edilebilir. Bu durumda Bekata sözlerine şunları da eklemiştir.³⁰⁶

“5 Ocak 1966 tarihli Sayın Başbakanın resmî basın toplantısında Demirci bu hususta şu kaynağı göstermiştir: «Bizim Kıbrıs meselesindeki görüşümüz genel görüşmede, burada ve Mecliste ve daha evvelki müzakerelerde grup sözcülerinin grup adına, AP adına ki konuşmalarda mütâaddit kereler açıklanmıştır, ilâve edilecek başka bir şey yoktur» Mecliste genel görüşmeyi takibettik. Hükümet, Kıbrıs politikasının Hükümet programında ifade edildiğini Sayın Çağlayangil'in dilinden beyanetti. Senatoda ise bu hususta hiçbir sarıh söz sayın Bakanın ağzından duyulmadı.”

Dikkat edileceği üzere Senato'da Çağlayangil'in ve bilhassa doğrudan Demirel Hükümeti adına söz alanların Adalet Partisi iktidarının Kıbrıs politikası tümüyle budur şeklinde bir geniş açıklama içerisine girmediğinden yakınılmaktadır. Durum böyle olunca tek başına Demirel Hükümeti'nin açıklanmamış bir Kıbrıs politikası olduğu da o dönem için dahi söylenemez. Bununla birlikte Bekata, CHP Grubu adına Adalet Partilileri ve Çağlayangil'i hedef aldığı söylemlerini bu sefer doğrudan başbakan Demirel üzerinden yürütmeye başlayarak şu ifadeleri kullanmıştır:³⁰⁷

“«Türkiye'nin ahdi hakları ve bunları kullanmak hususundaki azmiyle Türk Cemaatinin direnişi devam ettikçe enosis bir hayaldir ve böyle kalacaktır. Türkiye'nin ve Türk Cemaatinin 1960 Andlaşmalarından doğan bütün hakları mahfuzdur. Bu haklar zorla ve desiselerle yok edilemeyecektir. Bunlar Sayın Başbakanın sözlerinin aynı. Yani Londra ve Zürih Andlaşmalarının ve Kıbrıs Anayasasının Türk Cemaatine sağladığı haklar mahfuzdur, diyorlar, şeklen. Halbuki, mahfuzdur dedikleri bütün bu haklar çoktan çiğnenmiş, hem bu Anayasa ve hem de andlaşmalar zorla ve desiselerle rafa kaldırılmıştır.”

³⁰⁵ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 555.

³⁰⁶ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 556.

³⁰⁷ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 556-557.

“Bugünkü fiilî durum bu. Ve Adalet Partisinin büyük çoğunlukla katıldığı son koalisyon devrinde Kıbrıs’ın Temsilciler Meclisinden Türk Milletvekilleri de çıkarılmak suretiyle Türk Cemaatinin temsil hakkı da tamamen bertaraf edilerek ihlaller sona erdirilmiştir. Nitekim mahfuz denilen hakların hiçbiri mahfuz olmadığı içindir ki, Kıbrıs buhranının içindeyiz.”

Demirel’in Kıbrıs meselesinde “*Türkiye’nin ve Türk cemaatinin hak ve menfaatlerini behemehâl koruyacak bir çözüm şekline bağlamaktır.*”³⁰⁸ sözlerini genel geçer ve yetersiz bulan Bekata, sözlerine şöyle devam etmiştir:³⁰⁹

“Sayın Demirel resmî toplantıda şöyle diyor: «Türk Cemaatinin tarihî ve ahdî şekilde sahibolduğu statüden alelade bir azınlık statüsüne girmesini Türk Cemaatinin de, Türkiye’nin de kabul edemeyeceklerini unutmamak şarttır.»”

“Evet ama, Birleşmiş Milletler kararı işte bu azınlık statüsünü ifade ediyor. Öyle ise bu dâvayı hangi yeni çözüm şekline bağlıyorsunuz? Bunu sormak bizim hakkımız, bunun cevabını vermek de Hükümetin vazifesidir. Sayın Başbakanın da bu soruya sarîh cevabını bulamıyoruz.”

Yukarıdaki durumda adadaki Türk toplumu, azınlık olarak yer almayacaksa federal bir devlet sistemi içerisinde asli bir unsur olarak mı tanımlanacak yoksa daha başka bir bağlamda mı Türk toplumu korunacak soruları o dönem için de gündeme gelmiştir. Dahası Bekata eleştirilerini şöyle sürdürmüştür:³¹⁰

“(Demirel) «Türkiye’nin bu safhada bir misilleme olarak Yunanistan gibi Kıbrıs’a asker göndermesi şümüllü bir silâhlı mücadele demektir» Kendi hamlesini kendisi önlüyor. Bu ikinci sözü söylemeye lüzum yok. Ve Çağlayangille de bu sözler ile tezat halindedir, hem de yeni sözleriyle. 2 Ocak tarihli Çağlayangil’in beyanı da şu: «Müdahale hakkımızı kullanmak istediğimiz zaman, karşılaşacağımız duruma göre Meclisten yetki alınacaktır. Müdahale hakkımızın baki olduğunda musırırız. «Bakınız bu sözlerin içindeki zaıflara Demek istiyorlar ki İnönü Hükümetinin almış olduğu müdahale hakkı yetkisini biz kendimize şâmil saymıyoruz. Eğer böyle bir şeye lüzum görürsek yeniden Meclise müracaat edeceğiz. Ve bu sözler dâvanın gücünü za’fa uğratmaktadır arkadaşlar.»”

“(…) Adalet Partisi iktidarının Kıbrıs politikasını anlamak için müracaat edilen resmî kaynaklar özetlenirse; bir Sayın Başbakan Demirel Hükümet programına göre, Londra ve Zürih Andlaşmaları ve Kıbrıs Anayasası muhafaza ve müdafaa edilecektir. Sayın Demirel’in resmî beyanlarına göre, andlaşmaların sağladıkları haklar mahfuzdur. Ancak bunların müeyyidesi olan Ada’ya asker gönderilmesine ise, şimdilik başvurulmayacaktır. Demirel’in ifadelerinden bunu anlıyoruz.”

Tüm bu eleştirilerine ek olarak Bekata, Adalet Partisi’nin sadece Demirel’de çelişmediğini Senato’da ve Millet Meclisi’nde de farklı tutum aldığını öne sürmüştür. Bu bağlamda şu ifadeleri kaydetmek gerekecektir:³¹¹

“Adalet Partisi Meclis Sözcüsü Sayın Maliye Bakanına göre; Türk dış politikasının anaprensipleri ve hedefleri, mütehasıs elemanlar, ilim adamları, politikacılar tarafından tesbit edilmelidir. Hükümet aksi halde hâdiselerin dışında kalır. Henüz buna vakit bulup Sayın Maliye

³⁰⁸ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 556.

³⁰⁹ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 557.

³¹⁰ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 557-558.

³¹¹ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 558-559.

Bakanının sözü Hükümette gereği gibi bir vasata kavuşarak gerçekleşmediği de meydandadır. Faruk Sükan'a göre şimdi; hepsi Hükümette. Kıbrıs'ta Türk ve Rum cemaatleri artık bir arada ve içice yaşayamazlar. Yani Londra ve Züriç andlaşmaları ve Kıbrıs Anayasası kabili tatbik olmaktan çıkmıştır. Adalet Partisi Senato Grubu Başkanı ve bugünkü resmî Kıbrıs Sözcüsü Sayın Tevetoğlu'na göre ise, Kıbrıs'ta tatbik edilecek en iyi hal çaresi taksimdir. Görülüyor ki Sayın Hükümet Başkanının programının ve onların gösterdiği sözcülerin Meclisteki ve Senatodaki konuşmaları bir fikir üzerinde toplanmış değil, dağınıktır. Ve her biri birbirini tekzibeden, çelişen istikametlere yönelmiştir. O halde muhterem arkadaşlarıma bir şey söylemek ihtiyacını duyuyorum.”

Demirel Hükümeti Kıbrıs dış politikasını özetle buraya kadarki sözleri ile eleştiren Bekata, kendi dönemlerine ilişkin Kıbrıs dış politikasının, Demirel Hükümeti'nden ayrışan yönünü şu şekilde savunmuştur:³¹²

“Kıbrıs dâvası çeşitli merhalelerden geçmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında her iki cemaatin hukukunu koruyan federal cumhuriyet tezi benimsiyerek Adalet Partisi iktidarına devredilmişti. Bugün ne haldedir?... Kıbrıs, İngiliz idaresindeyken Kıbrıslı Rumlar ve Türkler eşit hukuka sahiptiler. Kıbrıs Devletinin kuruluş Statüsünde de her iki cemaate ortak Devlet kurma ve bunu yaşatma hakları tanınmıştı. Fakat bugün ilk defa olarak Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs'taki Türk cemaati, Rumlarla eşit haklara sahibolarak değil, bir ekalliyet hukuku içinde mütalâa edilir hale getirilmiştir.”

“Kıbrıs, İngilizlerin idaresindeyken oradaki iki cemaat eşit hukuka sahipti. Londra ve Züriç anlaşmaları da, beraberce bir devlet kurma ve onu yaşatma imkânlarını veriyor görünüyordu. Fakat bugün ilk defa Birleşmiş Milletlerde bu eşit hukukun dışına çıkılarak Kıbrıs'taki Rum cemaati rüçhanlı ve Türk cemaati de bir ekalliyet hukuku içinde mütalâa edilir hale getirilmiştir.”

Anlaşılacağı üzere CHP'nin Kıbrıs dış politikası, o dönemler itibariyle eşit statülü federal bir Kıbrıs devletidir. Buna karşın Bekata, Demirel Hükümeti'nin bu yoldan saparak sürecinin şu şekilde evrilmesine neden olduğunu öne sürmüştür:³¹³

“Birleşmiş Milletlerde Türkiye'nin andlaşmalarla müemmen üçlü ve tekli müdahale hakkı kesinlikle reddedilmiş ve bunu müdahale ortaklarından Yunanistan doğrudan doğruya, İngiltere de dolaylı olarak kabul etmişlerdir. Taksim kapısı sımsıkı kapanmış, fakat enosis kapısı ardına kadar açık bırakılmıştır.”

Buraya kadarki tüm bu tartışmalar üzerine Çağlayangil aynı birleşimde söz alarak Bekata'nın CHP grubu adına dile getirdiği ve genel olarak Demirel Hükümetini ve Adalet Partisi'ni hedef aldığı konuşmasına çeşitli yanıtlar vermiştir. Bu çerçevede ilk olarak Bekata'nın; “*Hak, hukuk milletlerarası nizam ve kaideler mücerret Türkiye için mi ortadan kalkmıştır. Bu hale gelmek için ne yaptık? Buna rıza göstermeyi başarılı bir siyaset diye teşhis ve takdim edenlerle beraber olmadığımızı açıkça söylemek istiyorum.*” sözlerine Çağlayangil şöyle bir açıklama vermiştir:³¹⁴

³¹² C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 559-560.

³¹³ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 560.

³¹⁴ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 564-565.

“Sayın Bekata bunu niçin söylüyor? Gittin Birleşmiş Milletlere; hak, hukuk hani? Niye alamadın rey. Sayın arkadaşlarım bir devletin öbür devlete muhalif, müstenkif veya şu rey vermeyişinin hakkı, hukuku, nizamı, kaidesi mi var? Ama bir devletin öbür devlete asker çıkarmamasının hakkı var, nizamı var, kaidesi var. Bendenizin mâruzâtımla, zatiâlinizin beni ilzam etmek istediği husus arasında bir rabıta kurmak mümkün mü? Niçin lütfedip ele beyanımı hangi sebep, hangi maksatla izah ettiğimi de zatiâlinizin yapmadığı vazife biraz sonra bendeniz tarafından yapılabilir. Bendenizin arz ettiğim hâdise ile, zatiâlinizin bu tatbik etmek istediğiniz vaziyet arasında edna alâka yoktur. Ben süper etamiyim ki, gidip orada bütün devletlere kendi Hükümetimin sefirleri vasıtasıyla yaptığı, tebligata benim sefirlerim vasıtasıyla yaptığım ricaya rağmen tarihî siyasetlerinde veya geleceğe ait fikirlerine göre tasarladıkları şeyi mintarafillah değiştirip şu hale ifrağ edeyim.-. Vatandaşın reyini değiştiremiyoruz. Ailemizin hangi partiyeye vereceğine müessir olamıyoruz.”

Çağlayangil, BM’de Türkiye aleyhine o dönem verilen kararda olumsuz oy veren veya çekimser kalan ülkelerin esasında önceden buna karar vermiş olduklarını ve orada ne yapılırsa yapılsın oylarının değiştirilemeyecek durumda bulunduğunu savunarak bir yandan daha önceki senato birleşimlerinde de hatırlanacağı üzere muhalefetin genel eleştirilerine de yanıt vermiştir. Bir nevi Çağlayangil, kendi ülkemde kendi vatandaşına bana oy verdirtmeye ikna etmekte zorlanırken orada bu iş o kadar da kolay değil anlamı ifade eden cümleler serdetmiştir. Ardından ikinci önemli bir noktaya temas ederek Çağlayangil, özellikle CHP’li senatörlerce dile getirilen mektupla ilgili itirazlara ise şu yanıtı vermiştir:³¹⁵

“(…) bana daha doğrusu Hükümetime çok ağır bir tevcihleri oldu. Biz dediler, Johnson mektubu, Johnson mektubu... Evet bu malûm ama, okunsun, okunsun... Neden? Bak böyle bir mektup Türkiye’ye nasıl yazılırsa, nasıl cevap verilir öğrenin... Kendilerine şunu arz edeyim; böyle bir mektubu bizim Hükümetimiz alırsa cevap vermez. Bildiğini, gereğini ve millî menfaatini yapar. (AP sıralarından alkışlar, «bravo» sesleri) Mektubun üslûbundan değil, kendi kuvvetimizden istiane etmenin kararı içinde olduğumuzu ve yetki dışı yapılacak muahedelere katiyen havaleci semi itibar etmeyeceğimizi burada tashih etmek isterim.”

Aynı zamanda Demirel Hükümeti adına da Senato’da söz alan Çağlayangil, Johnson Mektubu konusunda kendi hükümetlerinin böyle bir durumla karşı karşıya kalmaları durumunda yanıt bile vermeyeceklerini öne sürmüştür. Diğer yandan ve üçüncü olarak Çağlayangil, patrikhane ile ilgili eleştirilere şu şekilde yanıt vermiştir:³¹⁶

“Patrikhane meselesine temas buyurdular; «Etütler hazır», dediler, bu mevzuu Dışişleri Bakanı karıştırdı». Bendeniz bu mevzuu karıştırmadım. Bendenizin beyanını Sayın Bekata karıştırdı. Ben dedim ki Patrikhaneye yabancı müesseseye gözeyle değil, ruhanî Türk müessesesi gözüyle bakalım, kendi verdiğimiz hakları, ecdadımızın ihsanlarının jenerotesisi timsali olarak bakalım. Öyle yapmışlar vaktiyle. Hain olmuşlar, asmış patriği, ama müesseseye dokunmamışlar, İşte kendilerinin müdafaa ettiği fikri kendilerinden daha kuvvetle müdafaa ederek bu mevzuları birbirine karıştırmayalım. Kıbrıs’a kızıp bu tarafa yönelmiyelim. Ama dedim, bu atıfet ve sabrın hududu da bu müessesenin kendi davranışının ve alacağı istikametinin sınırı ile mukayyettir. Sabır taşırırsa bu mülâhaza, bu ulvî cenab bir raddede durur. Temenni edelim ki iş o hale gelsin.”

³¹⁵ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 565.

³¹⁶ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 565.

Çağlayangil, Kıbrıs sorunu nedeniyle Türkiye’de Rum cemaatine karşı bir olumsuz tutum ve pratikler içerisine girilmesinin tarihsel örnekler itibariyle Türkiye’ye uygun düşmeyeceğini savunmuştur. Bununla birlikte patrikhanenin de bu hoşgörüyü ihlal edecek durumları olursa o vakit gerekli tedbirlerin yaşama geçirilmesi kaçınılmaz olur düşüncesiyle üstü kapalı bir şekilde Türkiye’deki Rum toplumunu da uyarmıştır. Diğer yandan Bekata’nın kendi hükümetlerinin dışişleri bakanını savunmak üzere dile getirdiği “beşli toplantı” meselesine itiraz kabilinde Çağlayangil şöyle demiştir:³¹⁷

“Yanlışını düzelteyim; Londra’ya ikili konferans için gitti buyurdular. Ancak teknik servislerinden aldığım bilgiyle söyleyeceğim; Londra’da evvelâ üçlü, 16 Ocak’ta beşli konferans olmuştur. Kıbrıs Hükümeti iştirak etmiştir. Lütfen yanlışlarını düzeltsinler. Bu konferansın akamete uğraması üzerinde Londra, konferansı ikili istikamet almıştır. Sayın Nihat Erim bilmediğimiz emrivakilerle gittik orada onları bulduk, dediler. Resmî malûmat hilâfınadır. Türk Cemaati istizan etmiştir, davet edildik böyle bir konferansa, anavatan ne der gidin, diye talimat verilmiştir öyle gidilmiştir.”

İkili veya beşli adı verilen toplantılara ilişkin eleştiriler özünde muhataplarla ilişkili olmuştur. Diğer yandan Çağlayangil BM Güvenlik Konseyi Kararı hakkında yeniden şu açıklamada bulunmuştur:

“4 Mart tarihli karar bizim kabulümüz tahtında bir karar değil, bir Güvenlik Konseyi kararıdır, buyurdular ve biz oraya üye değiliz. Muhterem arkadaşlarım. Sayın Bekata’nın ve bağlı bulunduğu siyasi teşekkülün değerli mensupları Güvenlik Konseyi kararlarının ne şekilde istihsal edildiğini gayet iyi bilirler. Oraya hakikaten daimi ve geçici üyeler oturur ama getirilen konunun ilgilileri de yerlerini alırlar. Kararlar, onlarla istişare edilmeden verilmez. Üyeler teklifi, Türk delegasyonu ile mutabık olarak vermişlerdir. Kararın hemen akabinde delegasyonumuz basın konferansı yapıp karara iltihak ettiğini bildirmiştir. Kabul etmediğimiz... Devlet olarak tekabül edilen ve bize devredilen kararın, Sayın Tunçkanat sordu; kararı beğenmedi ama orada müdafaa etti. Elbette. Devletler, Hükümette deyinmet vardır. Ben, Çirimokos gibi «Ne yapalım, bu muahedeleri Karamanlis imzalamış» diyecek kadar hafif bir devleti temsil etmiyorum. (AP sıralarından alkışlar) kendi Hükümetimin vaktiyle tekabül ettiği kararı iyi ve kötü taraflarıyla da, kalben iştirak edeyim veya etmiyeyim, alıp yürütmeye memur ve mecburdum. Ve bu itibarladır ki Birleşmiş Milletler kararında inebileceğim asgari seviyeyi 4 Mart tarihli kararda tutmuştuk. Ama Yunan delegasyonun, Kıbrıs delegasyonunun itiyadı veçhile her yeni karara bir yeni elemanı katma arzusu bizi hiçbir kopromiye yanaştırmadı.”

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Çağlayangil, BM’de aldıkları tutumun bir önceki hükümetlerden kaynaklı devlete yüklenen sorumluluk gereği olduğunu ileri sürerek CHP hükümetlerinin Kıbrıs dış politikasını bir kere daha dolaylı olarak eleştirmiştir. Bununla birlikte Bekata’nın esasen Çağlayangil’in tabii üye Ahmet Yıldız’ın sözünden alıntı olarak gündeme taşıdığı İnönü ve Gromiko görüşmesine dair tartışmalarda Çağlayangil; “*Buyurdular ki Dışişleri Bakanını bu vaziyette görmek istemezdim. Bir el öpme hâdisesini dahi kürsüye çıkardılar ve bunu çok kınadılar. Özür dilerim ben çıkarmadım. Gromiko’nun elini öpmekle*

³¹⁷ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 565.

*insan komünist olmaz diyen ben değilim.*³¹⁸ demiştir. Bunun üzerine Yıldız; *“El sıkılmakla dedim. Gromiko’nun elini sıkılmakla insan komünist olmaz dedim. Karısının elini öptü diye bir şey söylemedim.”*³¹⁹ diyerek düzeltmede bulunmuştur.

Çağlayangil, Bekata’nın BM’de CHP delegasyonu olmaması tartışmasına; *“Çok üzücü bir beyanla daha karşılaştık. «Biz iktidar tarafından Birleşmiş Milletler müzakerelerine iştirake resmen davet edilmedik. İstinzaçlarımız da bize gidip kulis yapacaksınız dediler.» Bu beyan evvelâ Sayın Bekata’nın mensubolduğu pek muhterem CHP’sinin resmî bildirisinin bir tekzibidir. O tarihte CHP’si resmen yayınladığı bildiride müşahit ve müşavir olarak talebedilmiş ama şu mülâhaza ile verilmemiştir, der.”*³²⁰ diyerek yanıt verirken Bekata’nın Çağlayangil ve yetkililerin yavaş ve belirsiz davrandıkları ile ilgili eleştirilerine şu itirazlarla yanıt vermiştir:³²¹

“(...) Siz kaçsanız da size yardımcı olacağız, buyurdular, tekbaşına bu işi kaldıramazsınız. El uzatırken bile, kendi, aralarında dahi müşterek bir görüşe sahibolmıyan Hükümete yardımcı oluruz, dediler. Ulüvvi cenaplarına dahi tezyifi katmak nerden aklıma gelir?”

“(...) Buyurdular ki, bu kadar mühim meselelerde nerede Hükümet, nerede istişare, nerede muhalefetle işbirliği? 11 Kasım 1965’te güvenoyu aldık, ayağımızın tozu ile Birleşmiş Milletlere gittik. Biz New York’ta iken aldığımız memleket telgraflarında genel görüşme açılma isteğini duyduk, geldik aman genel görüşmeye yetişelim, dedik ve Başbakanıyla, bakanlarıyla, heyetiyle 7 gündür huzurunuzda genel görüşmeye girdik. Ne zaman bu işbirliği? Lütfedin, zaman verin, hele bir kendimize gelelim, karşılıklı musafaa için. (Gülüşmeler) Vakit mi vardır? O lütfettiğiniz müzaheretini istimal için dahi vakit bahşetmediniz. Muhterem arkadaşlarım, kendi kendimize kusur izafe ederek, kendi kendimizi tereddüde çekerek halledilecek kadar basit bir dâva karşısında değiliz.”

Yukarıdaki ifadelerine ek olarak yalnızca altı haftalık bir geçmişi bulunan bir iktidarın bu denli eleştirilmesinin haksız da olacağını savunan Çağlayangil’e, Kars senatörü Mehmet Hazer; *“10 aylık, 10 aylık... Dördüncü Koalisyonun içinde değil miydiniz?”*³²² diyerek sataşmıştır. Bunun üzerine Çağlayangil, o dönemde dışişleri bakanı olmadığını belirterek bir sorumluluk üstlenmekten imtina etmiştir.

Senato’da genel görüşmelerde ilgili bakanla üye senatörlerin doğrudan soru – cevap gerçekleştirmesine olanak tanıyan aşamada ayrıntı içeren veya muallakta kalan pek çok hususta senatörlerce soruların yöneltildiği ve Çağlayangil’in önemli bir kısmına yanıt verdiğini belirtmek gerekir. Bunlardan Kıbrıs dış politikasına dair birkaç örnekte bulunmakta yarar

³¹⁸ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 566.

³¹⁹ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 566.

³²⁰ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 567.

³²¹ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 569-570.

³²² C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 570.

bulunacaktır. Bu bağlamda ilk olarak Malatya senatörü Nüvit Yetkin, “ikili görüşmeler”, Johnson Mektubu”, “Kıbrıs’ta Türk hükümeti kurulması” ve “arabuluculuk” olmak üzere temelde dört önemli konu hakkında sorular yöneltmiştir. Bu bağlamda yine ilk olarak Çağlayangil, ikili görüşmelerin Dördüncü Koalisyon Hükümeti döneminde Ürgüplü’nün de dile getirdiği gibi özünde yararlı olacağını ancak tek başına bu ikili görüşmelerin yeterli yarar da sağlamadığını BM Güvenlik Kurulu kararından sonra yabancı basın mensuplarına da belirttiğini ifade etmiştir.³²³ İkincisi Çağlayangil, Demirel Hükümetin genel kanaatinin mektubu saklamak yerine neşretmek olduğunu belirtmiştir.³²⁴ Üçüncüsü Kıbrıs Türk toplumunun bir Türk Hükümeti kurması konusunda yanıt vermek istemediğini belirtmiştir.³²⁵ Son olarak arabulucunun istifası üzerine Makarios’un yeni bir arabulucuyu kabul etmeyeceğine dair Yetkin’in sorusu üzerine arabuluculuğun aynı zamanda bir müessese olduğunu ve iki tarafın uzlaşması ile yeni bir arabulucunun gayet tabii olarak görevini yapması gerektiğini dile getirmiştir.³²⁶

Çağlayangil’in ardından ilgili birleşimdeki aşağı yukarı tüm buraya kadar aktarılan hususlar konusunda Adalet Partisi Grubu adına Elazığ senatörü Celal Ertuğ söz almış ve çeşitli konulara temas etmiştir. Bu bağlamda ilk önemli vurgusunun BM Kararı nedeniyle yapılan eleştirilere vermiştir.³²⁷

“Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonunda ve Umumi Heyette alınan karar bir tavsiye kararıdır. Zürih - Londra - Lefkoşe anlaşmalarını asla değiştirir bir niteliği yoktur, bu anlaşmalar olduğu gibi yürürlükte.”

“(…) Kıbrıs gitti, Kıbrıs’ı kaybettik gibi yorumlar yanlıştır. Çünkü Birleşmiş Milletlerin devletlerarası anlaşmaları değiştirme, bozma yetkisi olamayacağı bu teşekkülün yasasında sarahatle kaydolunmuştur.”

Ertuğ, BM Güvenlik Kurulu Kararı’nı bir tavsiye niteliğinde karar olarak anlamlandırmış ve daha önce gerçekleştirilen taraflar arası anlaşmaların aynen yürürlükte olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda yapılan tartışma ve eleştirilerin ise iyi niyetli olmadığını iddia ederek Ertuğ şu sözleri sarf etmiştir:³²⁸

“(…) Neticede şunu müşahade ettik ki, kürsüye çıkan hatipler Sayın Ürgüplü ve Sayın Artus hariç, herkes zarif bir eda içinde elindeki kabahat buketini AP iktidarına takdim etmek çabası içindedir. O zaman aklımıza gayriihtiyari şu soru geliyor; acaba maksat üzüm yemek mi yoksa;

³²³ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 570.

³²⁴ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 570.

³²⁵ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 570.

³²⁶ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 571.

³²⁷ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 571-572.

³²⁸ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 572.

bekçi dövmek mi? Burada vatanperverane tahliller yapıldı, çok değerli fikirler ileri sürüldü, fakat bütün yargılar döndü dolaştı bir Johnson mektubuna, bir Amerika antipatisine. Birleşmiş Milletler toplantısına katılan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Dışişleri Bakanının basiresizliğine düğümlendi kaldı. O derece ileri gidildi ki Birleşmiş Milletlerdeki müzakerelerde Rum temsilcilerinin başarıları cömertlikle övüldü, bizim temsilcilerimiz ve diplomatlarımız da yerildi.”

Yukarıdaki ifadeleri kullanan Ertuğ, bu nedenlerle Kıbrıs’a dair daha uzun ve ayrıntılı analizler yürütmenin zorunlu olduğunu öne sürerek sözlerine şöyle devam etmiştir:³²⁹

“Kanaatimizce bu genel görüşme Kıbrıs konusunu iç politikada istismar gibi bir istikamete asla saptırmamalıdır. Yine aynı şekilde bâzı doktriner görüşlere bir vesile gibi kullanılmamalıdır. Eğer konuyu bu mecraya doğru itersek, umulan yarar yerine zararlı sonuçlar ortaya çıkabilir.”

“AP iktidarı bu genel görüşmede bir hesap verici; mevkiinde sayılmamalıdır ve sayılamaz. (...) Filhakika AP, 6 haftalık bir iktidardır. Hükümet güvenoyu aldığı günün tam 8’nci gününde Kıbrıs meselesinin Birleşmiş Milletlerdeki görüşmelerine katılmıştır.”

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Ertuğ, Demirel dönemi Kıbrıs politikasının ilk dönemlerine yönelik bu tür eleştirilerin aşırıya kaçtığını ve kendilerinin uzun dönemli bir tecrübi pratikler sunmamış olduklarını vurgulamıştır. Üstelik partilerinin olgunluk göstererek bir önceki dönem hükümet temsilcilerini de davet ettiklerini belirterek şunları söylemiştir:³³⁰

“Bu görüşmelere gitmeden önce de Sayın Halk Partili arkadaşlarımızın tavsiyelerine daha önceden önem vererek muhalefetin Kıbrıs dâvasında mesuliyet almış, mevzuu başından beri çok iyi bilen otoriteleri, Birleşmiş Milletlerde yıllarca Türkiye'nin temsilciliğini yapmış şahsiyetleri toplantıya katılacak heyetimize davet olunmuşlardır.”

“Meselâ bu hevete davet edilen Sayın Selim Sarper Birleşmiş Milletlerde yıllarca Türkiye Cumhuriyetinin delegeliğini yapmış, diğer iki arkadaşımız Hariciye Vekilliği yapmış, Sayın Nihat Erim de Kıbrıs Anayasasının yapılmasında büyük emekleri sepketmiş bir arkadaşımızdır. Fakat bu davet, Hariciye Vekilimizin de izah ettiği veçhile kabul edilmemiştir.”

Esasen Ertuğ, bu tutumlarıyla CHP’nin Kıbrıs gibi bir milli meselede iç siyasete konu edercesine imtina edecek pozisyona düştüğünü vurgulamıştır. Kendilerinin ise iç siyaset üstü bir mesele olarak Kıbrıs’ı ele aldıklarını ancak kimi senatörlerin ve parti gruplarının bu mevzuda samimiyet testini geçemediklerini ima etmiştir. Ayrıca Ertuğ, Demirel’in “*Bizim için 1965 Türkiyesi vardır. Bizim başlangıç, noktamız budur.*”³³¹ sözünden hareketle AP iktidarının sorumluluğunun 1965 yılından itibaren başladığını belirtmiştir. Yine bu bağlamda Ertuğ sözlerine şöyle devam etmiştir:³³²

“Kıbrıs dâvasının Birleşmiş Milletlere gidinceye kadar geçirdiği safhaları bir tarafa iterek, Birleşmiş milletlerin tavsiye kararından AP Hükümetini sorumlu görmek bu görüşten yararlanmaya çalışmak hem insafsızlık hemde millî menfaatlerimize aykırı bir davranıştır.”

³²⁹ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 572.

³³⁰ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 572.

³³¹ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 572.

³³² C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 573.

“Kıbrıs malûmunuz olduğu veçhile 1571’de zaptedilmiş Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyetine girmiştir. 1878’e kadar da 300 yıldan fazla Türk hükümrânlığında kalan Kıbrıs Doğu - Akdenizdeki mevki itibariyle, ethnic, kültürel gelenekler bakımından Anavatana bağlılığı şüphe ve tereddüde mahal bırakmaz.”

“878’de Rus savaşının aleyhimize sonuçlanmasından sonra Türkiye’ye gelecek bir Rus saldırısını önleme gerekçesi ile bildiğiniz veçhile Ada İngilizlere muvakkaten verilmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra 1923’te Lozan muahedesininin 16-21’nci maddeleri gereğince Kıbrıs İngiliz İmparatorluğunun bir ülkesi olarak tanındı. 1925’te Ada sakinlerine tabiiyet seçme hakkı verildi. Bu sırada pek çok sayıda Kıbrıslı soydaşımız Türk tebaası olmayı tercih ederek Anavatana göç ettiler.”

“(…) sayın senatörler, Ada’daki Türk nüfusunun azalmasına karşılık bir insan bir oy politikasını güden Rumların sayısı Ada’da günden güne çoğalmaya başlamıştır. Bu tarihlerden sonra Türkiye, istiklâlinin ve devrimlerinin heyecanı içinde Kıbrıs’ta güdülen sinsi ve sistematik politikayı dikkatinden kaçırmıştır.”

Görüldüğü üzere Kıbrıs meselesine kendilerinden önce nasıl bir süreçle başladığını olabildiğince özetleyen Ertuğ, akabinde bugünkü sorunların tek başına ortaya çıkmadığını ve çok yönlü boyutları olduğunun anlaşılması gerektiği kanaatinde olmuştur. Bu çerçevede Ertuğ, Birleşik Krallık eski başbakanı Winston Churchill’in ortaya koyduğu tespitle değerlendirmesine başlayarak şu ifadeleri kullanmıştır:³³³

“1907’de Mr. W. Churcil Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakı halinde ortaya çıkacak meseleleri belirten raporunda şunları söylüyor: «Kıbrıs Yunanistan’a ilhak edilirse Ada’daki Türk müslümanların hayatı tamamen tahammül edilmez bir hale gelecektir. Türkler ya ezilecekler ya da Ada’dan kovulacaklardır. Eğer Türkler, Ada’nın Yunanistan’a ilhakını protesto ediyorlarsa bunun sebebi Ada’nın Yunanistan’a ilhakının kendilerinin sonu olacağını bildiklerindedir» Mr. Churcil’in bu beyanatı 50 yıl sonra Yunanistan’ın organize ettiği eoka tethişçilerinin bir deklarasyonu ile teyidedilmiş bulunmaktadır. Gelecek yılların Türklere reva gördüğü akıbet bu beyannameye şöyle ifade ediliyordu: «Karşımızda iki düşman var: İngilizler ve Türkler. Evvelâ İngilizlerle meşgul olacak onları denize dökeceğiz, sonra da Türkleri yok edeceğiz. Gayemiz enosistir» İşte arkadaşlarım, Kıbrıs’ta güdülen politikanın açık bir delilidir bu. Yeraltı kuvvetleri yıllar boyunca mücedelelerine devam etmişler. 1954 yılında İngiltere’ye açılan mücadele son şiddetini bulmuştur. 1958’e kadar eokacılar tethiş hareketlerine devam etmişler, İngilizleri bezdirmişlerdir. Bu sıralarda İngiliz Parlâmentosunda Selvyn Loyd: «Self determinationu kabul edebiliriz. Fakat bu birtakım milletlerarası anlaşmaları sarsacaktır. Lozan’da bir taraf olan Türkiye işe karışacaktır» diyordu. Bu espiri içinde Londra’da başlayan bu konferansta uzlaşma olamadı. Fakat bu tarihten sonra Kıbrıs’taki tedhiş grupları Türkleri hedef almaya başlamıştı.”

Yukarıdaki paragrafta Ertuğ’un Zürih ve diğer anlaşmalara giden yolu açan tüm gelişmeleri oldukça sarih bir şekilde açıkladığını belirtmek gerekir. Durum böyleyken Kıbrıs’taki Türk toplumu ile ilgili sorunların temelinde genç Türkiye’nin yaşadığı pek çok sorunun içerisinde ihmal edilen bir süreç yaşamış olması gelmektedir. İkinci olarak eokacıların örgütlü olarak enosis ideası için yürüttükleri çalışmalar konusunda Türkiye’nin yeterli tedbirleri geliştirmemiş olması da bu sürecin o dönemler itibariyle olumsuz şekillenmesinin de gerekçeleri arasında sıralanabilir. Bununla birlikte enosisçilerin BM nezdinde arka plan

³³³ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 573-574.

niyetlerini gizleyerek oluşturdukları algı ve kabulün temelleri, daha önceki oturumlarda bir kısım senatörlerin de tespitlendirdiği üzere sömürgeciliğe karşı çıkan yeni devletlerin sempatisini kazanmış olmasıdır. Tüm bunlara ek olarak Ertuğ, 1965 yılında kendi hükümetleri dönemine kadar oluşan durumları şu şekilde yorumlamıştır:³³⁴

“1959’da başlayan müzakereler sonunda Zürih, Londra ve Lefkoşa Andlaşmalarına müncer olan neticeler elde edilmiştir. Böylece yeni bir devletlerarası hukuk statüsü içinde Kıbrıs bir devlet olarak bağımsızlığına kavuşuyordu. Kıbrıs Cumhuriyetinin daha ilk yıllarında devlet vazifesi alan Rumlar malûmunuz olduğu veçhile Anayasayı tek taraflı olarak ihlâl etmişlerdir. 1963 Aralık 21 - 22 gecesi Rumlar bu ihlâllerini korkunç bir tedhiş hareketi haline getirmiş ve bu tedhiş kısa bir zaman sonra katliam halini almıştır. Bu sıralarda, mesuliyet sahibi olan o zamanki, Hükümetimizin sorumluluk anlayışı, bu tedhiş hareketlerine karşı, muahedelerde mevcut müdahale hakkının kullanılmasını millî menfaatlerinize uygun görmemiştir.”

“(…) Müzakerelerden edindiğimiz intıbaa göre CHP izahı müşkül bir psikolojik hal içinde bu müdahale hakkının kullanılmasında kendisini suçlu gören varmış gibi nefsi bir müdafaya lüzum hissetmektedir. Johnson mektubu problemi de buradan çıkıyor. Halbuki biz, bu bir kanaat ve mesuliyet anlayışı meselesidir, diyoruz. O zamanın Hükümeti böyle davranmayı benimsemiş ve öyle hareket etmişlerdir. Bir şey dediğimiz yok. Ancak bunun müdafaa şekli yanlıştır. Âme vicdanını, Türk efkârı umumiyesini rahatsız edecek bâzı yargılar ileri sürülüyor, bu yapılmamalıdır.”

“Başkan Jonhson’un şahsi temsilcisi olarak Mr. Acheson bir muslihane hal tarzı bulmaya çalışmış, fakat bu teşebbüs de sonuç vermemiştir. 3 Eylül 1964’te AP kanadından 120 imzalı bir takirle TBMM olağanüstü bir toplantıya çağırılmış, Hükümetten Kıbrıs konusunda bilgi istenmiştir. Bu oturumda uzun uzun bilgi veren Hükümet Başkanı Sayın İnönü, 5 Haziran tarihli Johnson mektubundan epey bir zaman sonra, Amerika’ya karşı olan hislerini ve Amerika’nın tutumunu şu cümlelerle ifade etmiştir: «samimî kanaatle, Büyük Mecliste ve Türk Milletinin huzurunda ifade ediyorum ki Amerika’nın tutumunda hâdiselerin Türkiye aleyhine cereyan etmesi için hiçbir tasdim yok. Amerika tesirlerinin akim kalması yüzünden vaziyetin vahamet kesbetmesinde Kıbrıs idaresinin ve Yunan politikasının uzun müddet Amerika’yı yanıltabilmiş olması önemli bir rol oynamıştır»”

1960’larda belirgin bir şekilde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Türk toplumuna zulmetmesi, temelde ilgili anlaşmaları ihlal etmeye yetmiştir. Bununla birlikte 21-22 Aralık 1963 tarihlerinde gerçekleşen katliamda dönemin Türk hükümeti adaya müdahale etmekten imtina etmiştir. Elbette bu çalışmanın kapsam alanında olmasa bile o dönem Demirel Hükümeti dönemi Kıbrıs dış politikası için önemli dersler taşımıştır. Diğer yandan İnönü hükümetlerinin ABD’ye karşı müspet tutumu eleştirilmiş olsa bile Ertuğ da benzer bir görüşü paylaşarak özünde Yunan tarafının ABD’yi yanlış yönlendirdiğine dair kanaatlerin doğrulandığı görüşünde olmuştur. Bu nedenle ki Ertuğ, İnönü’nün şu sözlerini aktarmıştır:³³⁵

“«Kıbrıs idaresi zorla emrivaki istiyor. Türk Cemaatini yaşama imkânından zorla mahrum etmek istiyor. Yunanistan da Kıbrıs’ın bu politikasını destekliyor. Kıbrıs’ın bu dâvada aldığı sert davranış da kendisine devamlı destek sağlıyan Yunanistan’ın sorumluluğuna hudut yoktur. Biz Kıbrıs’ta barış tesis etmek için Birleşmiş Milletler yoluyla ve her türlü hukuk vasıtaları ile

³³⁴ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 574-575.

³³⁵ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 575.

çare bulmaya çalışıyoruz. Kıbrıs idaresi bütün bu çareleri iptal etmek yolunda yürüdükçe her an askerî müdahaleyi tatbik hakkımızdır. Bilinen mevzuat haberlere göre Yunanistan resmî askerî kuvvetlerinden 10 bin kişilik bir kuvvet orada bulunmaktadır. Kıbrıs Rumlarından mütemadi teşkilât ve silâhlanma ile ondan daha fazla bir kuvvet hazırlanmaktadır. Bunlar Türk Cemaatinin ezilmesine ve bizim Türk Cemaatini müdafaamıza karşı koymak için kullanılacaktır. İş bugünkü mahiyetiyle her an her vasıta ile Kıbrıs'ta askerî bir müdahale mecburiyetini ortaya koymakla kalmıyor, en geç ilk çatışma anından itibaren, Yunanistan ile aramızda bir harb çıkmasına doğru ilerliyor. Yunanistan barışın bozulmasını, aramızda silâhlı bir çatışmanın meydana gelmesini göze almış gözükmektedir»”

İnönü'nün sözleri dikkate alındığında Rumların ve Yunanistan'ın sınırları aşan tüm girişimlerinin, Türkiye'nin askeri güç kullanma seçeneğini gündeme güçlü şekilde taşıdığını göstermektedir. Kaldı ki bu tarihten tam on yıl sonra gerçekleşecek Kıbrıs Barış Harekatı işte tüm bu taciz ve tecavüzlerin ardından üst düzey Türkiye hükümet yetkililerince zaten dile getirilmekteydi ve en nihayetinde kaçınılmaz müdahale gerçekleşmiş oldu. Bu bir yana Yunanistan'ın komünizmle mücadele amacıyla Kıbrıs'a on binden fazla asker çıkarmış olması da ayrı bir düşündürücü durum oluşturmuştur. Üstelik Ertuğ'un ifadesiyle o dönem Yunan tarafınca komünizmle mücadele edeceğiz diyerek Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yanıltılmıştır.³³⁶ Bununla birlikte Ertuğ kendileri iktidara gelmeden önce yani 1964 yılındaki gelişmelerde bazı gelişmelerin de önemli olduğunu ifade ederek şunları kaydetmiştir:³³⁷

“Eylül 1964 başlarında Türk ve yabancı basında Makarios ile Nasır arasındaki sıkı münasebete dikkatimizi çekmek zaruridir. Makarios'un Mısır'ı ziyaretinin dünya basınında tepkileri bu sıralarda devam etmektedir. İngiltere'nin sayılı ve ciddi gazetelerinden The Times ve The Grundin gazeteleri; Mısır - Kıbrıs ilişkilerine geniş yerler vermektedir. Nasır, Kıbrıs halkını dışarıdan gelecek bütün müdahalelere karşı koruyacağına söz verdiğini sarahatle beyan etmektedir.”

1964 yılındaki Makarios'un Mısır lideri Nasır'ı ziyaret etmesi, esasen dış politikada önemli hamlelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu nedenledir ki Senato'daki bir kısım tartışmalarda bu durumlara dikkat çekilmiş ve Türkiye'nin daha fazla ülke ve kutupla ilişkilerini geliştirmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda Kıbrıs'la ilgili uluslararası arenada o dönemlerdeki olumsuz algının diplomatik sahanın güçlendirilmesinden geçtiği anlaşılmaktadır. Dahası Yunanistan'ın bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti mi yoksa bütünleşik yani enosise olanak tanıyacak bir büyük Yunanistan mı istediği o dönemler sıklıkla tartışma konusu edilmiştir. Bu çerçevede Ertuğ'un şu ifadeleri önem arz etmiştir:³³⁸

“1950'de muhalefet lideri olan Papandreu: «Bir Kıbrıs milleti yoktur, Kıbrıs halkı vardır» diyor. Başbakan olduğu zaman da Papandreu: «Kıbrıs milleti yoktur, Kıbrıslı Yunanlılar vardır. Ve binnetice Yunanistan'la birleşmeden başka yol olamaz» Sözünü tekrarlıyor. 28 Mart 1963'te

³³⁶ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 575.

³³⁷ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 575.

³³⁸ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 576.

Cyprus Mail'e verdiği beyanatta yine aynı Papendreu: «beni tanıyan hiçbir Rum Kıbrıs şuurunu yaratmaya çalışmak istediğime asla inanmayacaktır, anlaşmalar bir Devlet yaratmıştır bir millet değil» diyor. Bu minval üzere Kıbrıslı Rumlar ve Yunan yöneticileri daima ve gittikçe artan bir gayretle Pan Elinizm idealini koro halinde ilân etmekten çekinmemişlerdir.”

Tüm buraya kadar Ertuğ tarafından belirtilen hususlar, esasen BM toplantısına Adalet Partisi dışişleri bakanının 8. gününde katılmış olduğu bu sürece ne türlü bir geçmiş üzerinden karşılaşmış olduğunu ifade etmek için olmuştur. Tam da bu noktada Ertuğ, dışişleri bakanı ve heyetinin verdiği mücadelenin olağanüstü olduğunu savunmuştur.³³⁹ Ek olarak Yunan tarafı, Türkiye'yi çeşitli platformlarda yakın tarihlere kadar Balkanlarda, Ortadoğu'da ve Afrika'da yayılma politikası güden emperyalist bir devlet olduğu propagandası içerisinde olmuştur. Kıbrıs'ı da böylesi bir geçmişe sahip Türkiye'nin yeni bir yayılcı siyasetinin kurbanı olacağı varsayılarak propaganda konusu ettirilmiştir. Bu bağlamda Ertuğ'un burdan önce de çeşitli birleşimlerde dile getirilenlere benzer biçimde belirttiği şu noktaları kaydetmek yerinde olacaktır:³⁴⁰

“Bugün 31 Afrika devleti nezdinde elçilik kurmamız için hariciye bütçesi geldiği zaman hiçbiriniz bunu karşılayacak imkânların Türk Hazinesine yükliyeceği külfetin is'af edilemeyecek olduğunu kabul edersiniz. İşte Birleşmiş Milletlerin oyları böyle bir mekanizma içerisinde sağlanmıştır. Müzakere zabıtlarını okuyan arkadaşlarım görmüşlerdir, Yunanistan mütemediyen muhataplarına; bize Türkler emperyalist diyorlar, güya biz Türkiye'yi istilâ edecekmişiz, rica ederiz, biz küçük bir devletiz, bu küçük Yunanistan nasıl olur da Türkiye'yi istilâ edebilir daha biz 120 sene mücadele ettik, istiklâlimizi kurtarabilmek için uğraştık bunlarla, didindik, kan döktük, çalıştık, siz buna inanabilir misiniz, derken, İmparatorluk idare etmiş Türkiye'nin buna kolaylıkla anti tezi ispat ettirmesi ve yayması kolay değildir.”

Belirtilen bu hususlar BM'nin genç devletleri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Elbette tek etken bu değildir. İkinci olarak Türkiye'nin Kıbrıs'ta askeri güç açısından bir hakimiyet alanının bulunmaması da dezavantaj olarak nitelendirilebilir. Daha açık bir ifadeyle çeşitli senato toplantıların da dile getirilen ve o dönemde Türkiye tarafından on ila on beş bin arasında olduğu düşünülen Yunan askeri ile sayılarının kırk bine ulaştığı kabul edilen Rum milis güçlerinin varlığı, Kıbrıs'ta psikolojik bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Ertuğ da buraya kadar sıraladığı bu ve benzeri tüm konuları şu sözlerle özetlemeyi tercih etmiştir:³⁴¹

“(…) belki yetmiş seneden fazla bir zamandan beri Kıbrıs'ta takibedilen sinsi ve sistematik politikadan bahsetmiştik, enosis idealinden bahsetmiştik ve Başbakan Papendreu'nun ağzından Kıbrıs politikası hakkındaki prensiplerin nasıl vaz'edildiğini de söylemiştik. Filhakika bunlara bir delil olmak üzere 28 Mart 1963'te Cyprus Mail denen gazeteye verdiği beyanatta Papendreu diyor ki; «Beni tanıyan hiçbir Rum Kıbrıs şuurunu yaratmaya çalışmak istediğime asla inanmayacaktır, anlaşmalar bir devlet yaratmıştır, bir millet değil» diyor. Bu minval üzere

³³⁹ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 576.

³⁴⁰ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 577.

³⁴¹ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 578.

Kıbrıslı Rumlar ve Yunan yöneticileri daima ve gittikçe artan bir gayretle Pan Helenizm idealini bir koro halinde ilân etmekten çekinmemişlerdir.”

Esasen Ertuğ’un sözlerinde önemli hakikat paylarının bulunduğu ileri sürülebilir. Nitekim o dönem için propaganda olarak nitelendirilen pek çok örnek, bugünün kamu diplomasisi faaliyetleri için gerekli olan pek çok örnektir. Türkiye’nin dışişleri, güçlü ekonomik kaynaklardan yoksun olunca ve Türk lobilerinin dünyada bulunmayışı, o dönemlerde doğal olarak uluslararası arenada artı değer sağlayamamıştır. Bu bağlamda Ertuğ’un şu sözleri kayda değerdir:³⁴²

“(…) Bu propaganda şebekesi dünyanın her tarafında, her kıtanın her ülkesinde sistemli bir faaliyet ile durmadan çalışmıştır ve çalışmaktadır. Meselâ Amerika’da milyonun üstünde Yunanlı vardır. Bunların pekçoğu varlıklı insanlardır. Film şirketlerinin, büyük iş yerlerinin, otellerin, restoranların sahibidirlere, bu Rumlar. Bu şebeke İngiltere’de, Avustralya’da, Afrika’nın çeşitli yerlerinde, Ortadoğu’da da aynı durumdadır. Daha ilerisi var sayın senatörler, Birleşmiş Milletler Hukuk Mücaviri bir Rumdur. Avrupa Konseyi Genel Sekreter Yardımcısı yine bir Rumdur. Ve birçok milletlerarası teşekküllerin sekreterlerinin kadrolarına çok sayıda eleman ile sızmaya muvaffak olmuşlardır. İşte bu ölçüler içinde milletlerarası organlara, teşekküllere gerçek değerini vermek ve oralardan faydalanmanın zeminini vaktinde hazırlamak lâzımdır.”

Belirtildiği üzere uluslararası arenada önemli karar alıcı kuruluşlarda görevde bulunan Rum ve Yunanlıların varlığı, Kıbrıs konusunda dikkate alınmak zorunda görülmüştür. Bu durum hem Demirel Hükümeti döneminin hem de önceki hükümetler döneminin genel insan kaynağı problemi içerisinde kaldıklarını da göstermektedir. Bu yönüyle uluslararası kuruluşlarda görev alan Türk sayısının artırılması için gerekli tüm tedbirlerin alınması gerektiği ihtiyacı, Adalet Partisi grubu adına konuşan senatörce de tasdik edilmiştir. Bununla birlikte Ertuğ, dördü koalisyon dönemine atıfla kendilerinin sorumlu olarak sürekli gösterilmeye çalışılmasına itiraz ederek o vakit burada “*Sayın Bölükbaşı’nın, Sayın Alican’ın, Sayın Türkeş’in de burada muhatabolarak oturmaları gerekir. Esasen böyle çok ortaklı hükümetlerle hesaplaşmanın zor olduğunu takdir eden büyük Türk Milleti sadece AP’yi iktidara getirmekle meseleyi basite irca etmiştir.*”³⁴³ ifadelerini kullanmıştır. İfadelerden anlaşılacağı üzere bir bakıma toplum, içlerinden Adalet Partisi’ne tek başına iktidar yetkisi vererek Kıbrıs konusunda tercihini de ortaya koymuştur.

Ertuğ’un bu politik yorumlarına ek olarak “*Şimdi Sayın CHP sözcülerinin ağırlıklarını koyduğu Birleşmiş Milletler müzakerelerini ve basiretsizlikle itham olunan Dışişleri*

³⁴² C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 578.

³⁴³ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 579.

*Bakanımızın çetin mücadelelerine geçiyorum.*³⁴⁴ ifadelerinde bulunarak şunları kaydettiğini de belirtmek gerekir:³⁴⁵

“Zabıtlar gözden geçirilirse görülür ki: Kıbrıs Dışişleri Bakanı Kipriyano, Yunan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Çirimikos ile Dışişleri Bakanımız arasında çetin bir mücadele geçmiştir. Bu mücadelede Çağlayangil savunduğu tezlerde başarı kazanmıştır. Fakat netice başarılı değildir. Bunun sebeplerinin de demin muhtelif açılardan mütalâasını yaptı. Bu müzakerelerde evvelâ Kipriyano, mütadı veçhile, masum bir aktör hüviyetinde ve saldırgan bir eda ile Türkiye’yi itham etmektedir. Muahedelerin, Kıbrıs Anayasasının zorla Kabul ettirildiğini iddia ediyor. Kıbrıs’ta Türkiye’yi, Ada’daki Türkleri isyana sevk etmekle suçluyor. Zürih, Londra andlaşmalarından her vesile ile sözde Zürih, sözde Londra andlaşmaları diye bahseden Kipriyano, Türkiye’nin istilâcı tehditlerinden Kıbrıs’ın kurtarılması gerektiğini sık sık ileri sürüyor. Arabulucu Galo Plaza’nın raporuna da sık sık değinen ve sığınan Kipriyano, bu rapordan pasajlar alarak tezini savunma çabasını gösteriyor. Ve müdafaasına rapordan sayfalar dolu mesnet alıyor.”

Hal böyleyken CHP’nin senatodaki temsilcilerinin Çağlayangil eleştirilerinin haksız olduğu görüşünde olan Ertuğ, dönemin şartları ve karşı tarafın pozisyonları anlaşılmadan tek taraflı hedef göstermelerin yanlış olduğu kanaatinde olmuştur. Üstelik Çağlayangil’in ilgili BM oturumunda iki buçuk saatlik konuşmasında çeşitli taarruzlara tek tek yanıt verdiğini de belirtmiştir. Bunlar içerisinde Ertuğ tarafından Çağlayangil’in dile getirdiği şu hususları yeniden vurgulamıştır:³⁴⁶

- Kıbrıs’ta Kıbrıs milleti yoktur.
- Kıbrıs’ta Kıbrıs halkı vardır.
- Kıbrıs, iki ayrı milli toplumu olan Rum ve Türkler’den oluşur.
- Rum toplumu, elenizm idealine ve enosise taassupla bağlı olması nedeniyle derin bir Türkler ve Türkiye karşıtlığı üzerine kendini konumlandırmakta ısrar etmektedir.
- Yunanistan kaynaklı olarak gençlerde bir Yunan imparatorluğu kurma hayaline dair çeşitli yayımlar ve söylemlerin varlığı, Kıbrıs’taki Türk varlığına karşıtlığı artırmaktadır.

Çağlayangil’in esasen Kıbrıs’a dair temel savlarını ve tespitlerini de ortaya koyan bu yaklaşımlara karşın sürekli manevra yapmaya çalışan bir karşıtlık karşısında sabit bir dış politika yürütmenin zorlaştığını kabul etmek gerekir. Ertuğ’un Çağlayangil’den aktardığı şu sözleri de kaydetmek gerekecektir:

“Yunanistan’ın o zamanki muhalefet lideri Papandreu’nun 27 Şubat 1959’da parlâmentoda yaptığı bir konuşmanın zabıtlarını da vesika olarak ortaya koymuştur. Bu beyanatında M. Papandreu diyor ki: «Mademki bu andlaşmaları Kıbrıs Rumları ve liderleri tarafından kabul edilmiştir, Yunan Hükümeti için buna muhalefet imkânsızdır» Dışişleri Bakanımız Hükümetimizin görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: Hükümetim bu meseleyi kuvvete, şiddete ve askerî işgale tevessül ederek halletmek yolundaki her türlü teşebbüsün katiyetle karşısındadır. Bu şekilde yaratılacak emrivakileri hiçbir suretle kabul etmeyecektir. Kendisi nasıl ahdi

³⁴⁴ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 579.

³⁴⁵ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 579-580.

³⁴⁶ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 580-581.

mükellefiyetlerini tanıyor ve onlara riayet ediyorsa, ihtilâfa taraf olan diğerlerinin de kendi mükellefiyetlerine riayet etmelerini istemektedir. Fakat Hükümetim Türk Cemaatinin meşru ve Anayasa hakları bakımından ahdi olduğu kadar mânevi bir mükellefiyetin altındadır. Ve bu cemaata zulüm yapılmasına müsaade edemeyiz. Başlıca endişesi iki cemaat arasındaki karşılıklı itimat ve emniyet içinde ahenk, sulh ve işbirliğinin hükümran olduğunu görmek ve Doğu Akdeniz’de barış ve istikrarın muhafazasına çalışmaktır. Bakanımızın bu konuşmasına karşı Kıbrıs Dışişleri Bakanı Kipriano’nun cevabı sonra Sayın Çağlayangil’in cevabı sonra Çirimikos’un konuşmaları ve teati edilen görüşmeler zabıtlarda mevcuttur.”

Dönemin Türkiye senatosunda yukarıda Papendreu örneğinde aktarılanlara dikkat edilirse detaylı tespit ve analizlerin yürütülmüş olduğunu öncelikle belirtmek gerekecektir. Bununla birlikte Yunan hükümetlerinin de Kıbrıs’la ilgili anlaşmalara yönelik farklı tutum ve anlayış sergileyebildikleri görülmektedir. Durum böyleyken yalnızca Türkiye hükümetlerinin geniş kapsamlı ama bir o kadar hatları belirgin bir Kıbrıs dış politikası benimseyememiş olmaları o dönem itibariyle yalnızca Türk tarafının bir sorunu olmadığını göstermektedir. Diğer yandan Ertuğ, “*Bu kararı ne lüzumundan fazla büyütmek ne küçümsemek mümkündür. Fakat bütün tefsirlere rağmen bu karardan sonra (artık müdahale kapıları kapanmıştır) şeklindeki hüküm de hatalıdır.*”³⁴⁷ sözlerini kullanarak BM Güvenlik Kurulu Kararı ile ilgili eleştirileri kısmen makul görmekle birlikte tek başına Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumu için aleyhte olarak değerlendirmemiştir.

Aralarında Sadi Koçaş, Amil Artus ve Hıfzı Oğuz Bekata’nın olduğu senatörlerce “*Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına 12 ada konusunda bilgi vermek üzere, o zamanki Dışişleri Umumi Kâtibi Sayın Senatör Cevat Açıkalın’a konuşma imkânı verilmesi*”³⁴⁸ şeklinde bir takrir verilmiş ve Senato’da yapılan oylama ile diğer konuşmacılardan önce konuşması kabul edilmiştir. Böylece cumhurbaşkanınca seçilen üye kategorisinde senator olan Açıkalın, temelde on iki ada olmak üzere Kıbrıs’ı ilgilendiren çeşitli görüşlerde bulunmak üzere kürsüye çıkmıştır. Bu çerçevede Açıkalın ilk olarak “*(...) müzakereler Türk Parlâmento hayatında hakikaten iftiharla kaydetmeye değer bir safhadır. Bunu bir memleket evlâdı olarak iftiharla müşahede ederim.*”³⁴⁹ dedikten sonra “*Şimdi bizim Senatomuzda görüşülen mevzu yalnız Kıbrıs mevzuu değil; aynı zamanda da siyaseti hariciye mevzuudur.*”³⁵⁰ diyerek de genel bir mevzu üzerinden konuşmayı tercih ettiğini belirtmiştir.

Açıkalın’ın ilk önemli temas ettiği nokta Yunanistan, Türkiye ve İngiltere’nin garantörlüğünde bir Kıbrıs Devleti’ne yöneltilen “*milletlerin Selfdetermination hakkı mukaddes*

³⁴⁷ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 580.

³⁴⁸ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 581.

³⁴⁹ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 582.

³⁵⁰ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 582.

*bir haktır. Binaenaleyh, böyle mukaddes bir hakka taarruz olunmaz.*³⁵¹ yaklaşımını yersiz bularak hem Birleşmiş Milletlere giren hem de Commonwealth'e giren ülkeleri örneklendirmiştir. Görüldüğü üzere iki eşit toplumlu garantörlüğe izin veren bir Kıbrıs Devleti'nin pekâlâ mümkün olabileceğini savunan Açıkalın, ancak sürdürülemediğinden yakınmıştır. Ayrıca Açıkalın, BM'de yeni istiklaline kavuşmuş devletlerin varlığının, olgun ve makul kararlar verilebilmesini zorlaştırdığını öne sürmüştür. Diğer yandan Açıkalın, Kıbrıs meselesinde gündeme getirilen on iki adalar, NATO vs. konuların geçmişte kaldığını, bunlarla ilgili etraflı tartışmaların artık anlamsız olduğunu ve yalnızca geleceğe dair düşünceler geliştirilmesi gerektiğini savunarak sözlerini tamamlamıştır. Böylece Açıkalın, önceki dönem Türk hükümetlerine yöneltilen eleştiri ve tartışmaların son bulması yönünde bir yaklaşım yürüttüğü öne sürülebilir.

29. Birleşim'deki tüm tartışmalar üzerine Milli Birlik Grubu adına tabii üye Ahmet Yıldız, genel değerlendirme yapmak üzere söz almıştır. İlk olarak Yıldız, Senato görüşmelerinden duyduğu memnuniyeti dile getirmek üzere şu ifadeleri kullanmıştır:³⁵²

“Gerçekte bazan iç politikalara sapıldığı, bazan belki milli dâvanın verdiği heyecandan ötürü dozajın kaçırıldığı anlar oldu. Fakat tümüyle arz etmek isteriz ki, görüşmeler olumlu, Senatodan beklenir şekilde tümüyle, genel yönüyle olgun şekilde cereyan etmiştir. Bunun için beni bağışlarsa arz edeyim, en güzel örneği de Sayın Dışişleri Bakanıdır. Dün ilk konuşmasından sonra başlayıp, bugünkü konuşmasını dinleyince Sayın Bakandaki gelişme bizim Senatomuzdaki gelişmeden daha hızlı olmuştur.”

Yukarıdaki temel vurgunun ardından Yıldız, Adalet Partisi'ne ve Demirel Hükümeti'ne yönelik eleştirilerini ortaya koymuştur. Bu bağlamda “Londra ve Zürih anlaşmaları” ile Demirel'in ve Çağlayangil'in sözleri olmak üzere temelde iki kategoriye ayrılacak hususlar üzerinde durduğunu belirtmek gerekir. İlgili sözlerden önce anlaşmalara ilişkin Yıldız, esasen bir düzeltme anlamında tenkit yönelterek bir kısım Adalet Partilileri, bu anlaşmaları benimsemekle suçladıklarını, dolayısıyla tüm bir AP Grubu'nu hedef almadıklarını beyan etmiştir. Kaldı ki bu çerçevede kullanılan şu ifadeler teyit niteliği arz etmiştir:³⁵³

“Londra ve Zürih Andlaşmalarını yine burada Sayın Tevetoğlu bizi bağışlarsa arz edeyim; yine neredense bir övme ihtiyacını duydu. Evet, kötü miras demek, fenadır dediniz. Halbuki biz diyoruz ki, Londra ve Zürih Andlaşmaları, Sayın Bakan da hak ihya etti diye bunlardan teselli aradı. İhya edilen hak kimin lehine oldu ve ne şekilde kullanıldığını hele gördükten sonra, onları övmek değil tanımak, onları temel alarak bundan sonra görüşmeleri yapmak doğrudur. Burda beraberiz. Ama bunlar çok mübarek şeylerdir her hakkı bize verdi, diye bir tezi savunmamız dâvamıza hizmet etmez. Onun için Sayın Tevetoğlu bağışlarsa bizi, bunu söylemek isteriz.”

³⁵¹ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 582.

³⁵² C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 586.

³⁵³ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 587.

Ardından ilk olarak Demirel'in sözlerine atıfla şu ifadeleri kullanmıştır:³⁵⁴

“Sayın Başbakanın iki sözünü politikamızda olumsuz etkiler yapar, diye ele aldık. Bunlardan bir tanesi, megalideayı besleyen Yunanlıları küçümseyen sözler. Yunanlıları biz de büyük görmüyoruz, biz de güçlü görmüyoruz. Yalnız bu idea, bu ülke, bu ideoloji diyelim, büyüklerin koltuğunda bize çok zararlı oluyor ve tarih boyunca da zararlı oldu. Yalnız Yunanistan olsa bunu o kadar önemsemeydik. Ama bu iddiasını, bu ülküsünü birçok kimselere daha savundurarak en zayıf anlarımızı bulduğu zaman bizden bir parça bir şey koparmak için kullandığı ve her nedense bazı müttefiklerimize de sempatik gelen bir şekilde savunduğu bir iddia olduğu için küçümsememesi gerektiğini evvelâ arz etmek istedik.”

İfadelere dikkat kesilirse Yıldız, başbakan Demirel'in Yunanlıların tarihsel bir ideolojisine ilişkin sözleri hafife almaması gerektiği konusunda uyarısı olmuştur. Bu durum, elbette daha çok kürsüde söylenenin gerçekte de aynı şekilde tatbik edilmemesine ilişkin bir uyarı niteliği olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte Çağlayangil'e dair eleştirilerini ise Yıldız, BM Kararı öncesine ilişkin; “oluşan önyargıların varlığının yeterince anlaşılabilmesi”, “pazarlık olarak anlaşılabilir tutumların oluşması” ve “savunmalarda gecikmelerin yaşanması” olarak üç boyutta toplamıştır. Örneğin pazarlık iddiasına ilişkin Yıldız, şu beyanda bulunmuştur:³⁵⁵

“«Jamaika Delegatesinin müşahhas ve yapıcı tekliflerine iştirak ederek», diyor Sayın Çağlayangil, kim için yapıcı olduğunu bilmiyorum, ama böyle bir ifade ile başladı; «Türkiye şimdi şurada, hiçbir zaman Ada'nın taksimine matuf bir politika takibetmeyeceğini beyan etmeye hazırdır. Şu şartla ki...» İşte pazarlık. Sayın arkadaşlarım, «Şu şartla ki» pazarlık demektir işte.”

“«Fakat şu şartla ki; Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar da aynı şekilde beyanda bulunarak Birleşmiş Milletler önünde ilelebet enosisten vazgeçtiklerini açıklasınlar» İşte dedi ki, biz tezimizi beklerken tez öne sürmezken Sayın Bakan Jamaika Delegatesinin yardımıyla «şu şartla ki» der demez ki, taksimden vazgeçmemiz için şartımız var. Yoksa biz de taksimciyiz, anlamına gelen bir ifade kullandılar. Halbuki dediler ki, burada, hayır ben dedim ki, vazgeçtik böyle bir iddiamız yok, siz de bundan vazgeçin, siz de bunu söyleyin. Hayır, «Şu şartla ki» dediler. O bakımdan biz bunu hatalı gördük ve bu pazarlığın bizim tarafımızdan gelmemesi doğrudur. Çünkü her iki tarafın bu kapısı kapanmıştır.”

Bu ve benzeri beyanları Yıldız'ın diğer öne çıkardığı maddeler için de çoğaltmak mümkündür. Ancak anlaşılabilir en belirgin durum; Yıldız'ın Çağlayangil eleştirilerini BM Kararı öncesi yürütülen sürece yönelik oluşturduğunu belirtmek gerekir. Bu durumda Çağlayangil aynı zamanda başarısızlıkları bulunan bir sürecin sorumlusu olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Yıldız'ın değerlendirmesinden anlaşılacağı üzere o dönemler itibarıyla Rumlar ve Türkler için bir taksim, muhalefet tarafından doğrudan hükümet aleyhine

³⁵⁴ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 586.

³⁵⁵ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 588-589.

bir tenkit konusu olabilmıştır. Diğer yandan BM’de ABD’nin Türk tarafı lehine oy vermesi ile ilgili tartışmalar hakkında ise Yıldız, şu açıklamada bulunmuştur:³⁵⁶

“Şimdi Amerika konusundaki görüşlerimizi biraz daha berraklaştırmak istiyoruz. Çünkü arkadaşlarım, üzerinde duruken; mektubun açıklanmasını isteyenler arkasında bunun acaba ne var, neden Amerika bu işte lehimize oy verdi? Amerika düşmanlığı varken gibi sözler ile mektubu istemeye, Amerika’yı tenkid etmeye başka anlamlar verilmeye çalışıldı. Evvelâ şurasını açıkça belirteyim ki biz Millî Birlik Grubu olarak Johnson politikasının karşısındayız. Biz Millî Birlik Grubu olarak Johnson politikası ile Amerika’yı ayırıyoruz. Amerikan Devleti ile Amerikan Milletine karşı değil, Johnson iktidara geldikten sonra izlediği politikanın aleyhindeyiz. O politika ki hiçbir şüpheye yer bırakmıyacak şekilde Türk - Yunan münasebetleri kötüleştikten sonra açıkça enosisi savunduğunu hep biliyoruz. Silâh gönderdiğine göz yumduğunu hep biliyoruz. Bize gönderdiği mektuba benzer şekilde Yunanistan’ı baskıya almamıştır. Verdiği mektubun mahiyeti bildiğimiz kadariyle öyle değildi; anlattık. Yine biliyoruz ki, Amerika, Yunanistan ile münasebetlerinde Yunanistan’ın tarafını tutmaya meyillidir, Johnson politikası olarak.”

Aynı zamanda Yıldız, yalnızca kendisi değil Millî Birlik Grubu olarak da Johnson siyaseti ile ABD’nin devletini ve milletini bu bağlamın dışında değerlendirdiklerini vurgulayarak özelde bir hükümetin yönetim tutumuna indirgenmesi görüşünde olduklarını deklare etmiştir. Bu yönüyle Çağlayangil’in kendilerine yönelttiği eleştiriye de ayrıntılı bir açıklama sunmuştur:³⁵⁷

“Sonra Sayın Çağlayangil; «İşte lehte oy verenleri övdünüz, Amerika’yı niye övmediniz!» Evet biz Pakistan’ı ve İran’ı daima övdük ve övülmeye zaten hakları var. Arnavutluk; şahsan benim ve grupumuzun bu derecede bir görüşü yoktu, Arnavutluk hakkında. Fakat olumlu oyunu gördük, Bakanlığın da açıklamasını gördük, Aleyhte de ondan evvel bir oyunu, bir hareketini görmediğimize göre, Arnavutluğun oyunu da beğendik, takdir etik. Amerika’ya gelince: Sayın arkadaşlarım, kırk günahın muhasebesi bir saatte yapılamaz. O ana kadar o kadar yapmış bir tek lehimize oy vermiş. Ee... Bitti hepsi. Bu kadar saf değiliz.”

Gerçek pratikte ABD’nin samimi olmadığı savunularak övülmesine gerek duyulmadığı savunulmuştur. Bununla birlikte Yıldız, genel olarak son BM Kararı’na ilişkin genel değerlendirmesini ise şu şekilde tamamlamıştır:³⁵⁸

“Biz diyoruz ki, öyle bir durum oldu ki Birleşmiş Milletlerde bizim lehimize oy kullanan dört kişi kaldı. İşte bunu dış politikamız bakımından çok fena yorumluyoruz. Hattâ Sayın Bakan, geçen konuşmasında dinledim, gittiğimiz bölgelerde üç Devlet tezimizi destekliyeceğini söyledi. Sonra bakıyoruz o bölgeden üç devlet yok ortada. Demek ki, iyi niyet heyetindeyken bile, kendisine söz verdikleri, destekliyeğiz dedikleri halde, bâzı kimseler yan yana oturdukları zaman desteklememişler. (Sağdan «ne yapsın» sesleri) müsaade buyurun, biz Bakan ne yapsın demiyoruz. Bütün kusur Bakanındır, demiyoruz. Bu kararı beğenmemek noktasındaki görüşlerimiz anlaşılın, dış politikamızda rasladığımız şu yenilginin düzeltilme çarelerini beraber düşünelim. Yoksa, Bakamı mahkemeye verelim, Bakan bu kararı böyle aldırdı, Bakan şöyle yapsaydı, bu kararı yüzde yüz lehimize çevirirdi, demiyoruz. Bir defa mantıki bir

³⁵⁶ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 589.

³⁵⁷ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 590-591.

³⁵⁸ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 590-591.

çalışmaya düşmüyoruz. Ama karar kötüdür, alınan sonuç kötüdür, bunu düzeltmek çareleri nedir, diye görüşlerimizi de sunduk. Onun için lehte yorumlanmaması görüşünü savunuyoruz.”

Milli Birlik Grubu adına sözlerine devam eden Yıldız, sözü Johnson Mektubu’na getirerek şöyle bir yaklaşım serdetmiştir:³⁵⁹

“Biz, mektubun yayınlanmasını isterken ne solcu, ne sağcı, ne orta yolcu filân değil, esasında bu mektubun Türk - Amerikan dostluğuna yardım edeceği inancıyla istedik. Türkiye’de bir yıl içerisinde gerçekte eskiden umulmıyacak şekilde tepkiler niye uyandı?”

“Amerikan Milleti, size karşı değil; Johnson’un bu mektubu ve bize karşı Türk - Yunan münasebetleri dolayısıyla izlediği politikanın karşısındayız. Bunu, mektubu iyi anlatacak; sonra, haysiyetli bir devlet buna karşı nasıl davranır, bunu da gösteren öbür mektup da bizi memnun etmiştir. Bütün partilerin bulunduğu toplantıda sanırım ki, Adalet Partisinden Halk Partisine kadar alkışlamıyan yoktu. Öbüründen de üzülmiyen yoktu.”

(...) Bu mektubun altında ne var, diye soru sordu Sayın arkadaşımız Tevetoğlu. Arkasında bir şey var ki bu kadar direniliyor, açıklanmasın diye biz de soru soruyoruz, niye bu kadar direniyorsunuz, arkasında bir, şey mi var da açıklamıyorsunuz diye soru soruyoruz.”

Johnson Mektubu, Demirel Hükümeti döneminin ilk iki yılında belirgin bir şekilde açılması istenen bir mektup olarak gündeme taşınmaya devam etmiştir. İkinci konu da sürekli olarak Kıbrıs davasına genel giriş yapılırken mutlaka megaloida veya enosis üzerinden Yunanistan ve adadaki Rum yönetiminin handikapları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece Demirel Hükümeti’ne karşı tarafla yürütülen müzakerelerde temkinli ve dikkatli olmaları gerektiği düzenli olarak hatırlatılmıştır. Bu noktada Yıldız’ın şu ifadeleri de kayda değerdir:³⁶⁰

“Sayın Bakan: Megaloidea gençlik idealidir filân, Yunanistan bunu böyle besliyor Böyle masum, böyle yüce bir ideal değildir. Hiçbir memleket sanırım ki, kolay kolay komşuları aleyhinde böyle bir iddiayı dernekler halinde açıkça gazetelerde sağda - solda yaşatır, söyler onun için de, memleketinin en büyük şehrinde bunun derneklerini kurarak savunursa, öbür memleket buna seyirci kalmaz. Onun için Megaloidea öyle sanıldığı gibi, çok yumuşak bir şeydir, bu zavallı Yunanlılar çoluk çocuğa heves vermek, heyecan vermek için bu iddiayı savunuyorlar. Yok, öyle şey. Megaloideanın mahiyetini biliyoruz, derneklerini Türkiye’nin en büyük şehrinde yaşatıyorlar.”

Yukarıdaki ifadelere bakıldığında Milli Birlik Grubu adına konuşan Yıldız, Yunanlıların *megaloida* zihniyetlerinin hafife alınmaması gerektiğini belirtmiştir. Üstelik Yıldız, patrikhane meselesinin de bu bağlamda önem arz ettiğini savunmuştur. Bu çerçevede “Biz daha ileri giderek, 5 - 6 madde halinde yaptığımız teklifleri uygun olarak Patrikhane hakkında işlem yapılması taraftarıyız.”³⁶¹ diyerek şu ifadeleri kullanmıştır:³⁶²

“Sayın Bakan, beklerim, söylesinler, 14 tane metropolit ve 4 piskopos nereyi temsil ediyor, patrikhaneye Hükümet soruyor mu? Neden bu komisyonların var, neden Cumhuriyet Senatosu

³⁵⁹ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 591.

³⁶⁰ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 592.

³⁶¹ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 592.

³⁶² C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 592.

gibi teşkilâatlanmışın, siyasi teşekkül müsün sen, maliye, dışişleri, panortoks'ün ne işi var sende?"

“İşte bunları sorsun. O papaz okulu, politika okulu sanıyorum ki, Sorbondan daha yüksek tahsil veriyor. Makarios'u karşımıza çıkarana da böyle okul. Okul değil bu, İlahiyat Fakültesi gibi değil bu, Yüksek İslâm Enstitüsü gibi değil, bu. Tarih boyunca bunun durumu bellidir. Sonra patrikhanenin bir sürü, liseler, ortaokulları ilkokulları mevcut. Millî Eğitim Bakanlığı mı burası? Âdeta devlet gibi idare ediyor. Her şeyi var.”

Türkiye’de Rumlara dair eğitim kurumlarından enosis idealini gerçekleştirmek üzere o dönem itibariyle ün salan Makarios gibi bir figürün ortaya çıkması, patrikhane ve ilgili kurumlara yönelik çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Senato’da bu tür eleştirileri sıklıkla duymak olağan olmuştur. Bununla birlikte Yıldız, benzer eleştiri getiren bir kısım senatörlerin vurguladığı Demirel Hükümeti’nin Kıbrıs tezine ilişkin tezatlık iddialarını haklı bulmuş ve şu ifadelerde bulunmuştur:³⁶³

“(…) gerçekte muhalefette ve iktidarda iken Adalet Partisinin sayın temsilcilerinden Kıbrıs hakkında özellikle müdahale ve Kıbrıs tezi hakkında çok farklı görüşler duyduk; grup adına konuşmalardan. İktidara geldikten sonra da Sayın Başbakan ile Sayın Dışişleri Bakanının bir birlerine uymayan, iyi eleştirilirse uymayan görüşlerini filân gördük.”

29. Birleşim’de tüm tartışılan hususların üzerine Başbakan Demirel, söz almıştır. Demirel, öncelikle “*Gerek Senato’da, gerekse Millet Meclisinde her şey konuşulmuş ve her sual cevabını bulmuştur.*”³⁶⁴ vurgusunda bulunmuştur. İkinci olarak Demirel, Kıbrıs meselesini; “*Sahillerimizden 40 mil mesafede ve 120 bin Türk’ün yaşamakta olduğu Kıbrıs Adası üzerindeki haklarımıza ve Adadaki soydaşlarımıza karşı girilmiş tecavüzlerin adı*”³⁶⁵ olarak tanımlamıştır. Bu yönüyle en üst düzeyde önemli bir tanımlama yapıldığını ifade etmek gerekecektir. Bununla birlikte Demirel gelinen noktayı; “*Meselenin 21 Aralık 1963 tarihine kadar olan safahatı, 21 Aralık 1963’te başlayan ve bütün milletimizin kalbinde derin yaralar açan katliam hâdiseleri ve onu takibeden safahatı da yine büyük milletimizin ve Yüce Meclislerin malûmudur. Bu merhaleler sonunda bugünkü neticeye gelinmiştir.*”³⁶⁶ şeklinde özetlemiştir.

Başbakan Demirel’in buraya kadarki geniş tartışmalara geliştirdiği yorumlar, esasen Demirel Hükümeti’ne yöneltilen tüm eleştirileri dikkatle takip ettiğini göstermiştir. Bu açıdan

³⁶³ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 593.

³⁶⁴ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 594.

³⁶⁵ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 594.

³⁶⁶ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 594.

özellikle bu birleşimde dile getirdiği sözler kayda değer olmuştur. BM'nin ünlü 4 Mart 1964 ve 18 Aralık 1965 tarihli kararlarına değinen Demirel, şu sözleri kaydetmiştir:³⁶⁷

“Birleşmiş Milletlerin 4 Mart 1964 tarihli kararını Kıbrıs Cumhuriyetine vücut veren antlaşmaları ihlâl eden Rum İdaresinin kendisini hükümlan addetmesi şeklinde tefsir etmiş olması da ayrıca üzerinde durulmaya değer. Böylece meydana gelen durumun neticesinde Kıbrıs Adası 7 - 8 mukavemet müstesna, fiilen Rumların işgaline uğramış, cinayetler işlenmiş, hak ve hukuk çiğnenmiştir. Ada Rumlar tarafından tahkim edilmiş, külliyetli miktarda Rum ve Yunan askerleri ve türlü çeşitli silahlarla işgale hazır hale getirilmiştir.”

“Esefle ifade edelim ki, Birleşmiş Milletler 18 Aralık 1965 tarihli malûm tavsiye kararı da almış bulunmaktadır. Bütün bunların, Ada üzerinde Türkiye'nin haklarını ve Ada'da yaşayan soydaşlarımızın haklarını ortadan kaldırmaya hiçbir şekilde yetmeyeceğini beyan etmek isterim. (Alkışlar) Böylece Türk umumi efkârının «Her şey bitmiştir» şeklinde bir intibaya götürülmesinin büyük bir hata olacağı hususunu ehemmiyetle ifade etmek isterim.”

“Bir defa, Birleşmiş Milletler tavsiye kararı, Birleşmiş Milletler antlaşmasına, hak ve hukuka aykırıdır. Bu sebeple tatbik kabiliyeti yoktur Birleşmiş Milletlerin tescil edilmiş hakları almaya ve başkalarına vermeye salâhiyeti yoktur.”

Demirel, BM Kararları ne kadar Türkiye aleyhine olursa olsun yalnızca tavsiye niteliğinde değerlendirilmelidir görüşünde olmuştur. Bu yönüyle BM Kararlarının, diğer taraflar arası anlaşmaları iptal edemeyeceğini ve mevcut anlaşmalardan ötürü uygulama imkânı taşıyamayacağını savunmuştur. Bu bağlamda Demirel, “*Kıbrıs meselesinin çözümü, Londra ve Zürih andlaşmalarına istinadetmekle bulunabilir.*”³⁶⁸ görüşünü zikrederek, hükümetinin ve partisinin yaklaşımını özetlemiştir.

Oldukça dikkatli dil kullanan Demirel, özellikle BM kararlarında rol oynayan başkaca devletlerin de Kıbrıs konusunda sorumluluk aldığını ve Yunanistan'ın bu sorumluluklarda en büyük role sahip olduğunu dile getirmiştir. Demirel; “*Yunanistan'ın türlü sebeplerle ve hayallerle girişmiş bulunduğu gayretler Türk - Yunan münasebetlerini buhrana sürüklemiştir.*”³⁶⁹ diyerek Yunanistan'a uyarıda bulunmuştur. Sert eleştirilerden kaçınan Demirel, ek olarak “*Meseleyi his ve heyecan atmosferi içinde değil, soğukkanlılıkla, akliselimle memleketimizin kısa ve uzun vadeli menfaatlerini nazarı itibara alarak hak ve hukuk prensipleri içinde düşünmek ve ona göre çözüm yolları, hal şekilleri aramak mecburiyetindeyiz.*”³⁷⁰ ifadelerinde bulunmuştur. Bu çerçevede Demirel'in şu sözleri de kayda değerdir:³⁷¹

“Kıbrıs meselesinin ortaya çıkmasındaki, çıkarılmasındaki sebeplerin başında, Türkiye'nin kendi iç meselelerine dönmüş, za'fa uğramış gibi görünmüş olmasının mütecevizlere vermiş

³⁶⁷ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 594.

³⁶⁸ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 595.

³⁶⁹ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 595.

³⁷⁰ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 595.

³⁷¹ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 595.

olduğu cüret ve cesaret gelmektedir. Kuvvetli ve mütenasip bir Türkiye'nin hiçbir hakkı zail olmaz. Milletçe, meclislerce, siyasi teşekküllerimizce bu meselede göstereceğimiz «beraberlik» meselenin kaderini tâyinde en mühim âmillerden biri olacaktır. (Alkışlar)”

“Önümüzdeki günlerde, değerli basınımızın, yapıcı, aydınlatıcı, uyarıcı, fakat daima ağırbaşlı, meseleyi güçleştirici olmaktan ziyade kolaylaştırıcı istikametteki yardımlarına daima ihtiyacımız olacaktır.”

Kıbrıs meselesinde Rumların ve Yunanistan'ın Türkiye'nin iç zaaflarından da nemalandığını öne süren Demirel, hem siyasetçileri hem basını daha özenli davranmaya salık vermiştir. Yine bu bağlamda Demirel, şu sözleri sarf etmiştir:

“Kıbrıs meselesi, bir iç mesele değildir. Kıbrıs meselesi bir dış meseledir. Bu meselenin çözümü milletçe hepimizi sevindirecek, yahut bunun için girişeceğimiz fedakârlık yine hepimiz tarafından katlanılacaktır.”

“Kıbrıs'ta Türk tarihine şanlı bir sayfa daha ilâve etmekte olan kahraman Kıbrıslı soydaşlarımızı saygı ile selâmlarım.”

“Kıbrıslı soydaşlarımız, Türk tarihine, ecdatlarının şanına, şerefine lâıyk hareket etmişler ve etmekte berdevamdırlar. Türk olmanın gururunu bir defa daha hepimize tattırmışlardır. Kendilerine şükran borçluyuz. (Alkışlar.)”

“Üç gün devam eden bu genel görüşme Yüce Senatonun meseleleri incelemekteki maharetini ve yüksek vatanperverliğini, fikir gücünü bir defa daha ortaya koymuştur.”

Kıbrıs meselesinin ulusal bir dış politika meselesi olduğunu açıkça vurgulayan Demirel, iç meselenin konusu olarak anlaşılabilir her türlü siyasal tutum, eylem ve söylemden uzak durulması gerektiği konusunda genel kanaatini de Senato'da belirtmiştir. Demirel'in hemen ardından söz alan Urfa senatörü Esat Mahmut Karakurt da benzer görüşlerde bulunarak şöyle demiştir:³⁷²

“Kıbrıs'ta müdahale yapmalı mı idik, yapmamalı mı idik, yapıldığı takdirde Rusya ve Amerika buna müsaade edecek mi idi, etmiyecek mi idi? Hava bombardımanlarına devam etmeli mi idik, etmemeli mi idik? Birleşmiş Milletlerde «Siz enosisten vazgeçin, biz de taksimden vazgeçeriz» demeli mi idik, dememeli mi idik? Anladık, kâfi! Kendi kendimize yaptığımız bu işin muhasebesi radyolarla ve gazetelerle harfiyen ve aynen efkârı umumiyyeye nakledilmek suretiyle vuzuha kavuşturuldu. Artık bu işin bugüne kadar cereyan eden safhalarından kimin daha çok tedbirli, kimin daha çok tedbirsiz, kimin daha basiretli, kimin daha basiretsiz, kimin daha cesaretli, kimin daha cesaretsiz hareket ettiği hakkında Türk Milleti tam bir fikre sahiboldu. Anladı, karara vâsıl oldu.”

“Yeter! Şöyle yapmalı idik, böyle yapmalı idik değil arkadaşlar, asıl mesele, bundan sonra ne yapacağız, nasıl hareket edeceğiz, nasıl bir siyaset takibederek, bu büyük ve millî dâvayı arzu ettiğimiz neticeye bağlayabileceğiz! İşte bütün bu müzakere, münakaşa ve mütalâalarla halledeceğimiz mesele budur. Biz burada oturup, birbirimizi didikleyip yemektense, bizi didikleyip yemek isteyenlerin karşısına, kuvvetle ve birlikle nasıl çıkacağımızı tâyin ve tesbit etmek asıl vazifemiz olmalıdır. Bu dâvayı basite irca edelim. Biz ne yaptık şimdiye kadar?”

Karakurt, Kıbrıs'a dair bu birleşimin tüm toplantılarında ve 1965 yılındaki toplantılarında da dile getirilen benzer tartışmaların artık sonlanması gerektiğini savunmuştur.

³⁷² C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 595-596.

Bu açıdan bundan sonra Kıbrıs'a dair ne yapılması gerektiğine odaklanması görüşünde olmakla birlikte şöyle bir girizgahı da tercih ettiğini belirtmekte yarar bulunmaktadır:³⁷³

“Biz koalisyon ve Halk Partisi iktidarı olarak, bugüne kadar yani Adalet Partisi iktidara gelinceye kadar Kıbrıs işinde takibettiğimiz dâva şu idi: Biz dedik ki, Kıbrıs Adası, bu Ada'nın üzerinde oturan Rumlarla Türklere aittir. Dört yüz küsur bin nüfusun 120 bini Türk, üç yüz bini Rum'dur. Binaenaleyh Rumlar da Türkler de Ada'da azınlık ve çoğunluk iddiasında bulunamazlar. Çünkü bir yere 400.000 kişi sahibolur da bu 400 bin kişinin dörtte bir miktarı ayrı bir cemaat olursa bu cemaatin Ada'daki hukuku azınlık değil, sahipliktir. Azınlık, meselâ İstanbul'daki Rum'larla Trakya'daki Türk'lerdir. 32 milyon Türk arasında 60 bin Rum, 8 milyon küsur Rum'un arasında 50.000 Türk azınlıktır. Ama dört yüz binin yüz bini azınlık değil sahipliktir. Binaenaleyh Ada bu iki sahip cemaat tarafından müştereken tesahübolunmalı ve idare edilmelidir. Hukuk ilminde bu sistemin ismi federasyondur.”

“Federasyon zaten bugün Ada'da fiilen teessüs etmiştir. Türklerle Rumlar ayrı yerlerde oturmaya başlamışlardır. Ayrı otoriteleri, ayrı idari mekanizmaları, hattâ ayrı adlî mercileri vardır. Bu fiilî durumu hukukî bir hale getirelim. Masa başına geçelim. Tatbik edilecek federasyon idaresinin şekil, şart ve hukukî vasıflarını tâyin edelim, derler.”

“İşte şimdiye kadar Kıbrıs işinde takibettiğimiz dâva bu idi ve bu dâvanın her türlü imkân ve şartlarından istifade ederek, Türkiye ile Yunanistan'ı silâhlı bir çatışmaya götürmeden bu işi bir neticeye bağlamak gayesini takibettik ve bu yüzden de yani dâvayı askerî bir müdahale ile bitiremediğimiz için cesaretsizlik, enerjiden mahrumiyet, hattâ korkaklıkla itham edildik.”

“Niçin en son ihtimal ve imkânları dahi kıymetlendirmeden bir silâhlı çatışmaya gitmediğimizi Sayın Nüvit Yetkin arkadaşımız sarahatle, katıyetle, iltibasa mahal kalmıyacak şekilde izah ve ifade etmiş bulunuyor.”

Kıbrıs'ta o dönem itibariyle Karakurt, zaten fiili olarak bir federasyonun işlediğini ancak resmi statüye dair çözümlenemeyen sorunların devam ettiği tespitinde bulunmuştur. Önemli ölçüde haklılık payı olduğu düşünülebilecek olan bu yaklaşım, bir yönüyle Karakurt açısından geçmişe dair özellikle İnönü döneminde adaya asker çıkartılmamasını aklamaya yöneliktir. İnönü'nün Yunan'a karşı korkacak biri olmadığını ancak dönemin şartlarının buna salık vermediği görüşünde olan Karakurt, “*Türk kuvvetlerini Kıbrıs toprakları üzerine çıkarıp, Mehmetçiğin süngüsünü yere saplamadınız mı, sadece uçaklarla bir harb kazanmanın mümkün olamayacağını Vietnam hâdiseleri göstermiştir.*”³⁷⁴ diyerek de tek başına hava operasyonlarının bir netice veremeyeceği görüşünde de olmuştur. Yunanistan'ın Türkiye'nin kendilerine yaptıkları ve yapacakları alicenaplıkların farkında olamamasını anlamadığını ifade eden Karakurt, sözlerine şunları da eklemiştir:

“(…) müttfikimiz Yunanistan'ı, bir felâketten kurtarmak, onu doğru yola sevk etmek için elimizden gelen gayreti sarf ederken eski Yunan Başvekili Papandreu Selanik'te bakın ne diyordu: «Enosisten sonra Kıbrıs, Doğuya doğru Büyük İskender'in yoluna devam edecektir. Bunu ne Yunanistan, ne Kıbrıs tek başına yapabilir. Bu ancak birleşme halinde mümkün olacaktır ve Kıbrıs'ı elenizmin Doğuya yönetilmiş bir hareket noktası haline getirecektir!» Kendilerine bu derece uluvvücenaplık göstermiş bir memlekete karşı, bir başvekilin bunu

³⁷³ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 596.

³⁷⁴ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 597.

söyliyebilmesi için, o başvekilin aklî muvazeneye sahip bir insan olduğuna inanmaya imkân var mı?”

“Kıbrıs’ı alacaklar, Kıbrıs bir basamak vazifesi görecek ve Yunanistan bu basamaktan Anadolu’ya atlıyarak, İskender’in yolunu takip ile büyük Yunanistan’ı kuracak! Behey! gafil, Kıbrıs’a ne hacet! Bir zamanlar sizi Birinci Büyük Harbin dünyadaki muzaffer orduları aldılar turist gibi getirip tâ Ankara’nın önüne bıraktılar da ne oldu sanki? Ne netice aldınız? Gelenlerinizin geldikleri yerlerde bıraktıkları insan cesetleri bolluğundan o yerlerde şimdi orman mıntakaları teşekkül etti. Hâlâ mı kendinize Anadolu’ya atlıyacak bir basamak yeri arıyorsunuz?”

Görüldüğü üzere Türk tarafının tüm Kıbrıs’ı alıp Osmanlı’daki gibi tümüyle bir hakimiyet kuralım yaklaşımı, o dönemlere kadar tek bir üst düzey hükümet yetkilisi veya senatörce ifade edilmemiş olmasına karşın, karşı tarafın üst düzey siyasetçileri her türlü sınırı aşacak beyanları kullanmaktan çekinmemiştir. Bu nedenle Türkiye’nin Yunanistan’a yönelik her türlü iyi niyet girişimi, karşı tarafta kullanılan söylem ve amaçlarla baltalanmış ve Türk toplumu ve diplomasisi açısından güven bunalımını derinleştirmiştir. Dahası Yunanistan’ın dini siyasete alet etme emellerinden vazgeçmesini vurgulayan Karakurt, şu ifadelerde bulunmuştur:³⁷⁵

“Yunan Anayasasının ikinci maddesi şöyledir. Kostantinoplu’daki «dinimiz, rabbimiz İsanın dinidir. Bunun mümessili Konstantinoplu’daki patriktir patrik bizim ruhan, manen bağlı olduğumuz bir makamdır ismi ve mekânı asla tebdil edilemez!»”

“Yunanlı dostlarımıza şunu hatırlatmak isterim. Biz din ve dünya işlerini birbirinden ayırmak ve dinin siyasete alet edilmesini önlemek ve medeni bir memleket haysiyeti ile yaşamak için dünya üzerindeki 600 milyon Müslümanın ruhanî reisi halifeyi bir akşam trene koyup hudutlarımızdan dışarı çıkarıverdük.”

“Anayasamızda ismi ve mekânı asla tebdil edilemeyeceğini söylediğiniz ve burada sizin için nasıl çalıştığımı en ince teferruatına kadar bildiğimiz muhterem patrikimizin bir gece trenle Meriç’in öbür tarafına bırakmakta müşkülâta mâruz kalacağımızı veyahut dünyanın bu yüzden ayaklanacağını mı zannediyorsunuz ki, anayasana bunun ilelebet İstanbul’da kalacağını koyuyorsunuz. Dünya Ortodoks metropolitlerinin seçtiği bir papazın bir İslam memleketinde, Türkiye’de ne işi vardır rica ederim!”

Senato’nun vazgeçilmez gündem maddelerinden olan patriklik ve patrikhane konusu, 1965 ve 1966 yıllarında sıklıkla gündeme gelmeye devam etmiştir. Diğer yandan Karakurt, “Türkiye’de iki ay evvel bir iktidar değişikliği oldu. Bugün Türk parlâmentosunun ortalama yaş haddi kırkın civarındadır. Atatürk ve İnönü Venizelosla bu Türk - Yunan dostluğunu kurduğu sıralarda bugün Türkiye’nin Başvekili olan adam, muhterem validesi tarafından kundaklanmış Güneş alsın diye araba ile parklarda dolaştırılıyordu.”³⁷⁶ diyerek Demirel’in ve temsilcilerinin o günlerin şartlarını anlamalarını yetersiz bulmuştur. Ayrıca Karakurt, 1966 yılına ilişkin çekincelerini ve önerilerini şu şekilde dile getirmiştir:

³⁷⁵ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 598.

³⁷⁶ C.S., 29. Birleşim, 1966, s. 599.

“Enosis bir hayaldir. Megaloidea felakettir. Ben de Sayın Amil Artus gibi önümüzdeki aylardan endişe duymakta olduğumu da saklamak istemem. Mart'ta Türk birliği değişecektir. Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin çekilmesi ihtimali vardır. Makariyosun Kıbrıs Meclisini toplayıp bir gece bir emrivaki ile Yunanistan'a iltihak ettiğini ilân etmesi ihtimali düşünülebilir. Yahut fırsattan bilistifade Ada Türklerini yıldırma için yeni bir tecavüz hazırlatabilir.”

“Bütün bunlar sureti kafiyyede bilinmelidir ki artık bir Türk ve Yunan harbi demektir. Ve bu harb hangi şartlarla olursa olsun ne Amerika, ne Rusya, ne de İngiltere tarafından durdurulamaz. Bunun böyle olduğunu ve böyle olabileceğini Hükümet sarahatle ve katiyetle ve resmî bir deklarasyonla dünya efkârı umumiyesine bildirmelidir.”

Herhangi bir savaş halinde kaçınılmaz olarak kaybedenin Yunan tarafı olacağını öne süren Karakurt, dostane bir şekilde diyerek Yunan yetkililerini uyaran bir kısım sözler de sarf etmiştir. Bunlara ek olarak Kıbrıs'taki mevcut duruma da işaret ederek; *“O halde yapacak tek iş Kıbrıs'ta bugünkü fiilî durumu, hukukî bir durum haline getirmekten ibarettir. Zaten Türklerle Rumlar ayrı bölgelerde oturmaya, ayrı cemaatler halinde yaşamaya başlamışlar ve alışmışlar. Bir federasyon yapmak, bu fiilî durumu kâğıda nakletmek ve adayı bu iki cemaatin malı sayan müştereken bir idareye sahip kılmak en doğru. en kestirme yol ve hareket olacaktır. Cemaatler kendilerini, kendileri idare ederler, müşterek ve üstün bir meclis kurulur. Bu mecliste memleketin âli meselelerini müzakere ile karara bağlar. Bunun başka çıkar yolu yoktur.”*³⁷⁷ görüşünde olmuştur.

2 Şubat 1966 tarihinde toplanan Senato'nun Elâzığ senatörü Celâl Ertuğ tarafından Avrupa Konseyi İstişari Meclisinde Kıbrıs konusunda ortaya çıkan görüşmeler ve alınan karar hakkındaki konuşmasını da belirtmekte yarar bulunmaktadır. Ertuğ, *“Avrupa Konseyi İstişari Meclisinde Kıbrıs konusunda iki mühim karar alınmıştır. Bu çok önemli iki kararı sizlere arz edeceğim.”* şeklinde sözlerine başlamış ve ilk olarak şunları dile getirmiştir:³⁷⁸

“Birincisi Mülteciler Komisyonunun, Avrupa Konseyi İstişari Meclisi Mülteciler Komisyonunun getirdiği raporda, Kıbrıs'ta yaşayan soydaşlarımızın Kıbrıs Ada'sının muhtelif yerlerindeki köylerinden kalkarak, evleri yıkılan, tarlaları yakılan ve insan hakları çiğnenen soydaşlarımızın Ada'nın bâzı yerlerine göç ettikleri belirtilmektedir. Malûmunuzdur ki 30 - 50 bin arasında olan bu vatandaşlarımız, orada evsiz barksız, çadırlarda ve tabiatın bütün zorluklarına görüş gererek yaşamaktaydılar. Bunlara barınak yapılması için gerek Dünya Kızılhaçı vasıtasıyla gerekse hükümetler vasıtasıyla maddi yardım yapılması konusu teklif edilmiş fakat Makarios Hükümeti tarafından reddedilmişti. Bu defa Mülteci Komisyonunun aldığı karar gereğince Kıbrıs'ta göç eden, bir yere sığınan soydaşlarımıza barınak yapılması ve kendilerine yiyecek ve saire gibi insani yardımların yapılması için ileri sürülen teklif Yunanlıların tekrar itirazı ile karşılandı. Bu itiraza Kıbrıs'ın Avrupa Konseyi nezdindeki daimî delegesi Mösyö Plomaki'nin bir takriri ile girildi. Bu takrirden, Kıbrıs'ta yardıma muhtaç kimsenin olmadığı ileri sürülüyordu. Buna rağmen takrir müzakere edildi ve bütün Avrupa Konseyi üyelerinin, yani 17 Devletin Parlâmento üyelerinin, Yunanistan delegesi hariç, hepsinin

³⁷⁷ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 599.

³⁷⁸ C.S., 39. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 32, Toplantı: 5, 1966, s. 98.

ittifakiyle Kıbrıs'a iktisadi yardım yapılması, maddi yardım yapılması, kabul edildi. Bu konunun ehemmiyetini takdirlerinize arz ediyorum.”

Kıbrıs'ta otuz binden fazla Kıbrıs Türkünün ada içerisinde zorunlu göçe maruz kalması ile ilgili gerçekleştirilen girişimler Makarios Hükümetince akamete uğratılmış ve göçmen Türklerin yaşadıkları sıkıntılar, Avrupa Konseyi'nin ilgili birimince de raporlanmıştır. Avrupa Konseyi'nin Mülteciler Birimi'nin raporuna rağmen önce Rum yönetimince gerçekleştirilen engel bu sefer Yunan hükümetince gerçekleştirilmiştir. Bu engeller daha çok Kıbrıs Türklerine yardımların ulaşmasını engellemek üzere girişimlerdir. Ancak Yunan delegesi hariç 1966 yılında Avrupa Konseyi üyesi diğer delegelerin oylarıyla yardım kararı sağlanabilmiştir. İkinci konuda ise Ertuğ'un şu ifadelerini kaydetmek yerinde olacaktır:³⁷⁹

“Sayın senatörler, ikinci önemli konu Avrupa Konseyi İstişare Meclisi Siyasi Komisyonunda, Siyasi Komisyonun Avrupa'daki siyasi olayları çerçevesi içine alan raporunun Kıbrıs'a ayrılan pasajın, müzakeresi idi. Bu pasaj da iki seneden beri Kıbrıs'ta hunharca cinayetlerin vâki olduğu ve birçok insan haklarının çiğnendiği, birçok masum Kıbrıslıların katledildikleri ve cinayetlerin cereyan ettiği itiraf ediliyor. Ve iki seneden beri Türkiye'nin bütün gayretlerine rağmen muslihane yollardan bu dâvanın hallinin maalesef mümkün olamadığı belirtiliyordu. Buna karşı Yunan delegasyonu ise, artık Birleşmiş Milletlerde alınmış bir karar vardır, bu kararın ışığı altında meselenin müzakere edilmesi gerekir. Binaenaleyh bu mesele buradan Siyasi Komisyon raporundan çıkarılmalıdır teklifinde bulundular. Bu teklif de müzakere edildi ve rapor Yunanlıların muhalefeti, İngiliz İşçi Partisi mebuslarının da çekinçliyle, diğer bütün üyeler tarafından kabul edilmek suretiyle, Yunan delegasyonu teklifi reddedildi.”

“Şimdi orada Yunanlı, Yunan delegesinin söylediği söz üzerinde durmak isterim sayın senatörler; Yunan delegesi dedi ki bu mevzuda Türkiye Parlâmentolarında günlerce süren genel görüşmeler yapılmıştır. Bu genel görüşmeler esnasında Johnson'un mektubunun açıklanması istenmiştir. Johnson ve İnönü mektupları açıklandıktan sonra anlaşılmıştır ki, Türkiye Yunanistan ve Kıbrıs'a hücum etmek kararındadır. Türkiye istilâcı emeller gütmektedir. Binaenaleyh Türkiye'nin istilâcı emelleri karşısında bizim masumane müdafaalarımız haklıdır, biz dâvada haklıyız, dediler. Fakat bu iddialar diğer devletler tarafından müstehzi tebessümlerle karşılandı ve neticede arz ettiğim gibi teklifleri reddedildi.”

Avrupa Konseyi Mülteciler Birimi'ne ek olarak Siyasi Birimi'nde Kıbrıs'ta özellikle Türk toplumunun uğradığı katliamlar ve hak ihlallerinin gündeme getirildiği anlaşılmaktadır. Son BM Kararı'ndan cesaret alan Yunan delegasyonu bu tespitlerin olduğu komisyon raporunu kaldırtmak istese de yalnızca kendilerinin ret oyu ve İngiltere'nin çekimser kalmasına karşın diğer tüm üye delegelerin oyuyla talepleri reddedilmiştir. Üstelik Ertuğ, Yunan delegesinin Türkiye parlamentosunda Kıbrıs'la ilgili görüşmelerine atıfta bulunarak Türkiye'nin ilk amacının Kıbrıs'a ve Yunanistan'a hücum etmek olduğunu iddia ettiğini aktarmıştır. Bu yönüyle Türkiye'de hem Millet Meclisi'nde hem de Senato'da yürütülen müzakerelerin

³⁷⁹ C.S., 39. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 98-99.

muarrızlarca yakından takip edildiğini de göstermektedir. Ertuğ'un kaydettiği şu sözler bu açıdan ayrıca dikkate değer olmuştur:³⁸⁰

“Yurt dışından memleketimizin iç bünyesini dikkatle takibeden devletlerin politikacılarının arasında bulunmuş bir insan olarak arz edeyim ki, bizim içeride yaptığımız ve hüsnüniyetle yaptığımız siyasi mücadelelerde bazan, daha doğrusu ekseriya dozumuzu kaçırıyoruz ve çok sık olarak rejim buhranını bir ihtilâl atmosferini buralarda estirmek çabası içerisine düşüyoruz. Bu belki de aşırı vatanperverlikten gelen bir harekettir. Fakat şunu takdir buyurmanızı rica edeceğim ki, dışarıdan bizi dikkatle izliyorlar. İzliyenlerin başında Yunanistan vardır. Kıbrıs meselesinde kullanacakları koz ve bizim onlara vereceğimiz imkânlar, iç politikamızdaki buhranlar ve karışıklıklardır. Bunlardan faydalanma fırsatlarını kaçırmıyacaklardır ve kaçırmak istemiyorlar.”

Diğer yandan Ertuğ'un yukarıdaki ifadeleri dikkatle okunduğunda Avrupa Konseyi'nde Türkiye lehine oy kullanan ülkelerin, aynı zamanda BM'de çekimser oy kullanan ülkeler olmasına dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Ertuğ'un ortaya koyduğu şu ifadeleri kaydetmek gerekecektir:³⁸¹

«Birleşmiş Milletler kararı Avrupa'nın güvenliğiyle, kendi güvenliğiyle ilgili olan bir meselede bizi ilgilendirmez ve bizi ilzam etmez, biz kendi bölgemizde bölgesel güvenliğimizin esprisi içinde Avrupa meselelerini kendimiz halletmek mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh biz kendimiz bunun çaresini bulmak zorundayız. Bakanlar Komitesi karar almalıdır ve daha enerjik bir politika güdülmelidir» kararına varılmıştır. Burada teşrih edilmesi icabeden psikolojik durum şudur sayın senatörler: Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs konusunda çekinse davranan memleketlerin oylarını Avrupa Konseyi Assamblesinde değerlendirmiş oluyoruz. O halde iddia edildiği gibi orada çekinse davranan devletler, Avrupa devletleri Avrupa'nın meselelerine bigâne kaldıkları için değil, bilâkis Afganistan tezini müdafaa etmek arzusunda oldukları için çekinse davranmışlardır. Nitekim Avrupa Konseyi Assamblesinde ileri sürülen teklif de Afganistan teklifine muvazi bir teklifti. Bunu 18 Avrupa devleti kabul etmiştir.”

“Avrupa Konseyinin aldığı bu çok önemli kararlar da derinlemesine tetkik edildiği zaman takdir edilecektir ki, çok önemli kararlardır. Bu çok önemli kararlardan birinci derecede Avrupalı parlamento üyelerinin gösterdikleri anlayışı ikinci derecede benim de mensubu olmakla iftihar ettiğim Türk Parlamento Heyetinin gerek komisyonlarda gerek kulislerde ve gerekse Heyeti Umumiyyede gösterdiği çabalar sayesinde bu netice elde edilmiştir.”

Avrupa Konseyi'nin iki komisyonunca yukarıda belirtilen kararların Türkiye ve Kıbrıs'taki Türk toplumu lehine olmasının birden fazla nedeni olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki Avrupa Konseyi üye devletlerince komisyonlarda BM'de alınan karar birbirinden ayırt edilmektedir. Ancak bu ayırt etme (çekimser kalma), BM'de Afganistan'la ilgili başka bir müzakereye de dayanmıştır. Bu açıdan BM'de çokça çıkan çekimserlerin ileride Türkiye hükümetlerinin lehine döneceği düşünülebilir.

Senato'nun 1966 yılının 63. Birleşimi'nde İstanbul senatörü Cemal Yıldırım'ın, Yunan uyruklu Rumlara dair yazılı soru önergesi ve Başbakan adına İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın

³⁸⁰ C.S., 39. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 99.

³⁸¹ C.S., 39. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 99.

verdiği cevaplar, Demirel dönemi Kıbrıs dış politikasının içerideki tedbirlerine dair önemli bilgi ve veriler sunması açısından dikkate sunmak gerekir. Bu bağlamda Yıldırım'ın ilk sorusu; “*Halen yurdumuzda, bulunan Yunan uyruklu Rumların miktarı nedir? Bunların yurt dışına çıkarılması neden geciktirilmektedir?*”³⁸² olmuştur. Bu bağlamda “*Halen yurdumuzdan çıkarılması gereken Yunan uyruklu Rum kalmamıştır.*”³⁸³ şeklinde sözlerine başlayan Sükan, şu yanıtı vermiştir:³⁸⁴

“Yalnız; 65 ve daha yukarı yaşlılarla yolculuk yapamıyacak derecede hasta ve sakat olanlar, yabancı elçilik ve konsolosluklarda, NATO’da görevli bulunanlar, kontenjan dâhili 35 öğretmen, tahsilde bulunan öğrenciler, başka uyruklu erkeklerle evli kadınlar ve din adamları olmak üzere 1557 Yunan tebaalı şahsın memleketimizde kalmasına şimdilik müsaade edilmiş bulunmaktadır.”

“Türkiye ile Yunanistan arasındaki 1930 tarihli İkamet Sözleşmesinin feshinin ihbarı tarihi olan 16.3.1964 tarihinden bugüne kadar 8045 Yunan uyruklu şahıs Türkiye’den çıkarılmıştır. Bu ihraç muamelesi ancak ikamet süresi sona eren her Yunanlıya tatbik edildiğinden muayyen bir tempo dâhilinde yürütülmüş ve sevk işinde herhangi bir gecikme olmamıştır.”

Bu metinde de dikkate sunulan ilgili tarihte Türkiye’de Yunan uyruklu Rum sayısının 1.557 kişiye düşürüldüğü bildirilmiştir. Bununla birlikte 16 Mart 1964 ile 24 Mart 1966 tarihleri arasındaki iki yıl içerisinde Türkiye’den ayrılması sağlanan Yunan uyruklu Rumların sayısı 8.045 kişi olarak kaydedilmiştir. Bu açıdan zorunlu göç politikasının, Kıbrıs dış politikasının bir parçası olarak Demirel Hükümeti döneminde de icra edildiği ifade edilebilir. Bu durumda Türkiye’de istisnalar hariç ciddi oranda bir Rum nüfusunun 1964-1966 yılları arasında Türkiye sınırları içerisinde çıkarıldığı görülmüştür.

Senatör Yıldırım’ın dört alt madde halinde sorduğu ve “*Gazetelerin neşriyatından öğrendiğimize göre, 61 Rum tüccarı, piyasamızı 53 milyon lira dolandırmış, bunlardan 22 tüccar ortadan kaybolmuştur. Bu durum karşısında:*”³⁸⁵ şeklinde başladığı ikinci ana sorusuna gelirse “*a) 22 dolandırıcı Rum tüccar nasıl memleket dışına çıkabilmişlerdir? Emniyet ve Gümrük teşkilâtınca bunlar ve bunlar gibi olanlar için evelden gerekli tedbirler alınmış mıdır?*”³⁸⁶ sorusuna Sükan, şu yanıtı vermiştir:³⁸⁷

“a) 1.1.1964 tarihinden bu yana dokuzu Yunan ve otuzdördü Türk tebaalı olmak üzere 43 Rum hakkında dolandırıcılıktan adli takibat yapılmış olup, bu hususta tanzim edilen evrak münderecatına ve iddiaya göre dolandırdıkları meblâğın toplamı 9.845.340 TL’dir. Bunlardan

³⁸² C.S., 63. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 35, Toplantı: 5, 1966, s. 578.

³⁸³ C.S., 63. Birleşim, Toplantı: 5, 1966, s. 578.

³⁸⁴ C.S., 63. Birleşim, 1966, s. 579.

³⁸⁵ C.S., 63. Birleşim, 1966, s. 578.

³⁸⁶ C.S., 63. Birleşim, 1966, s. 578.

³⁸⁷ C.S., 63. Birleşim, 1966, s. 579.

dokuzunun normal yollarla, ikisinin pasaportsuz olarak yurt dışına çıkıp avdet etmedikleri anlaşılmiş, ikisi ise muzır faaliyetleri dolayısıyla sınırışı edilmiştir. Yedisi Türk ve dördü Yunan uyruklu olmak üzere onbir fail hakkında adli takibat yapılmış olup, toplamı 73.666 Dolar, 9.000 Drahmi ve 188.232 TL bulunan bu meblâğın 60.000 Doları sanıklarının talimatı ile İsviçre Bankalarından yurda getirilmiştir. Türk - Yunan siyasi münasebetlerinin gerginleşmesi dolayısıyla Rum asıllı iş adamlarının çoğu telâşlanarak istedikleri zaman yurt dışına çıkabilmelerini teminen daha evvelden pasaport almakta ve bir kısmı da ailesi efradını Yunanistan'a göndermiş bulunmaktadır. Türk uyruklu Rumlardan yurt dışına çıkacakların seyahatlerinin tahdidi, ancak 5682 sayılı Pasaport Kanununun 7'nci ve 22'nci maddelerinin tatbikini icabettirecek durumları bulunduğunun tesbiti ile mümkün olmaktadır. E fal ve hareketleri önceden bilinmeyen bu gibi şahısların, haklarında vâki ihbarların ilgili mercilere intikalinden önce işlerini tasfiye ederek yurt dışına çıktıkları görülmüştür.”

Aralarında Rumlardan ve Yunan uyruklarının olduğu anlaşılın adli takibata yönelik bilgiler veren Sükan, Yıldırım'ın “b) *Halen Yunan uyruklu tacirler millî bankalarımızdan kredi almakta mıdırlar?*”³⁸⁸ sorusuna ise şu şekilde yanıt vermiştir:³⁸⁹

“b) (...) Türkiye'de iş yapan Yunan uyruklu tacirlerin sahiboldukları veya % 50'den fazla hissesine mâlik buldukları ticari teşebbüsler, maddede tasrih olunan nisbetler dâhilinde millî bankalarımızdan kredi alabilmektedirler. Bu şahısların % 50'den az hissesine sahip buldukları teşebbüslerde ise, kredi almak için her hangi bir tahdit bulunmamaktadır.”

İkinci ana sorunun üçüncü maddesi olarak; “c) *Bir kısım Türk vatandaşı Rumlardan Enosis için Yunanistan'a para yardımı yaptıkları bir gerçektir. Buna mâni olmak için gerekli tedbirler alınmış mıdır? Bunların vergi beyanları ciddi olarak kontrol ediliyor mu?*”³⁹⁰ sorusuna Sükan, şu yanıtı vermiştir:³⁹¹

“c) Türk vatandaşı rumların Gelir Vergisi dolayısıyla vermiş oldukları beyannameler genel inceleme plân ve programı dâhilinde incelenmiş veya incelenmekte olup, bunlar için ayrı ve özel bir kıstas uygulanmamaktadır. Beyannamelerde bildirilen kazanç ve iratlar, bunların safi miktarların (Geliri) ifade ettiğinden bu gelirden yurt dışına çıkarılan miktarın beyanname tetkiki suretiyle meydana çıkarılmasının mümkün bulunmadığı mütalâa edilmektedir.”

Yıldırım'ın Türkiye vatandaşı Rumlardan *enosise* madden destek verenlerin varlığına dair iddiasına Sükan, herhangi bir tespitleri olmadığı yönünde yanıt vermiştir. Dördüncü olarak; “d) *Türk vatandaşı Rumlardan millî bankalarımızla olan kredi münasebetlerinde bu kişilerden ciddi ve esaslı maddi teminat aranmakta mıdır?*” şeklindeki soruya ise Sükan, şöyle yanıt vermiştir:³⁹²

“d) Maliye Bakanlığının bankaları murakabe yetkisi 7129 sayılı Bankalar Kanunu ile düzenlenmiş olan hususlar dairesinde icra olunmaktadır. Bu kanunla, ticari bir işletme olarak kabul edilen bankalar için sadece âmme intizamı mülâhazasıyla bâzı teknik hususlarda ve

³⁸⁸ C.S., 63. Birleşim, 1966, s. 578.

³⁸⁹ C.S., 63. Birleşim, 1966, s. 579.

³⁹⁰ C.S., 63. Birleşim, 1966, s. 578.

³⁹¹ C.S., 63. Birleşim, 1966, s. 579.

³⁹² C.S., 63. Birleşim, 1966, s. 579-580.

özellikle kredi açmaya miktar itibariyle yetkili kılınan organlar, gibi bâzı takyitler vaz'edilmiş, bankalarca açılacak olan kredilerin teminatı yönünden her hangi bir hüküm derpiş edilmemiştir.”

“Bankalardan kredi talebinde bulunan hakiki veya hükmi bir şahsın kredi değerliliğinin tâyini veya banka alacağıının tahsilini mümkün kılacak ölçüde kuvvetli teminatın talebedilmesi doğrudan doğruya bankaların tasarrufları dâhilinde kalmakta ve Türk vatandaşı Rumlar için de aynı esaslar cari bulunmaktadır.”

Görüldüğü üzere Türk vatandaşı oldukları müddetçe Rum kökenlilere ayrı bir muamelenin yasal açıdan da mümkün olmadığı belirtilmiştir. Öte yandan tüm buraya kadar incelemeye tabi tutulan 63. Birleşim Senato zabıtları dikkate alındığında 28 Aralık 1965 tarihinde Yıldırım'ın sualleri ve 24 Mart 1966 tarihinde (yaklaşık üç ay sonra) bu suallere yanıt veren Sükan'ın verdiği bilgiler; gerçekten de döneme dair kayda değer değerlendirmelere olanak tanımıştır.

1966 yılının Senato toplantılarına dair ayrıntılı incelemeleri de içeren bu çalışmada Kıbrıs dış politikasına dair 77. Birleşim de dikkate değer olmuştur. Nitekim 21 Mart 1966 tarihinde senatör Sadi Koçaş tarafından Kıbrıs dış politikasına yönelik çeşitli yorum ve sorularına, dışişleri bakanı Çağlayangil adına Sükan, 14 Haziran 1966 tarihinde yanıt vermiştir. Bununla birlikte Koçaş'ın temel konusunu kendinden şu şekilde dinlemek mümkündür:³⁹³

“Kıbrıs konusunda Cumhuriyet Senatosunda açılan genel görüşmede 7 Ocak 1966 günü Kontenjan Grubu adına yaptığımız konuşmada, (Öncelikle Kıbrıs konusunda, onun devamı olarak da teknil dış politika ve bunlarla ilgili zuhuru muhtemel durumlar karşısında millî politikamızın ne olacağı) konusunu tetkik ve teferruatlı olarak yapılacak bu tetkiklerin sonunu Hükümete teklif etmek üzere, (Dış politika, devletlerarası münasebetler, jeopolitik, askerlik) alanlarında memleketimizin en güvenilir yetkililerinden müteşekkil bir Komisyon kurulmasını; bu Komisyonda alınacak kararların Millî Güvenlik Kurulunca ve Hükümetçe tetkik edildikten sonra Parlâmentoya arz edilerek kabul edilecek nihai şeklin bir (Millî Misak) halinde millete ve dünyaya ilânını ve bu politikanın önemle ve ciddiyetle tatbikini arz ve teklif, etmiştik.”

“Sayın Dışişleri Bakanı verdikleri cevapta (Alınacak kararların Hükümeti bağlayamayacağı) kaydı ile bu teklifi olumlu karşıladıklarını bildirmişlerdi. Aradan üç aya yakın bir zaman geçtiği halde, bu alanda ve aynı genel görüşmelerde yapılan diğer teklifler üzerinde hiçbir faaliyette bulunulmadığını, konuşulanların Millet Meclisi ve C. Senatosu kürsülerinde kaldığını ve dolayısıyla günlerce devam eden genel görüşmelerden hiçbir surette faydalanılmadığı üzüntü ile müşahade etmiş bulunuyoruz.”

Anlaşılabacağı üzere Koçaş, gruplarının özel uzman ve yetkin kişilerden oluşan ve bir tür danışma organı niteliğinde oluşturulacak bir komisyonun, hükümetlerin dış politikasındaki istikrar ve incelikleri tespit ve öneride bulunmak üzere işlev göstermesine yönelik girişimlerinin Demirel Hükümetince bir türlü işleme alınmadığından yakınmıştır. Bu bağlamda bakanlığın karar ve düşüncesine dair yanıt beklendiği ifade edilmiştir. Vekaleten Sükan tarafından verilen

³⁹³ C.S., 77. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 5, 1966, s. 16-17.

yanıtta Çağlayangil'in alınacak kararların hükümeti bağlamıyacağı kaydı ile teklife olumlu baktığı belirtilerek şunlar yer almıştır:³⁹⁴

“Kıbrıs meselesi, canlı bir konudur. Böyle bir konuda önceden tesbit edilmiş katı esaslara müstenit bir politikanın takibinin isabetsiz olacağı aşikârdır. Kıbrıs meselesinde bu şekilde bir politikanın önceden tesbit ve ilânı müzakereler için gerekli seyyaliyet imkânından Hükümeti mahrum bırakır. Bu sebeplerden ötürüdür ki Hükümetimiz Kıbrıs politikamızın esaslarını çeşitli vesilelerle açıklamış olduğum ve başlıca dört noktada toplanan şu prensiplere istinad ettirmiştir:

- a) Kıbrıs anlaşmaları tek taraflı olarak tâdil edilemez ve bu andlaşmalar ancak tarafların rızasıyla değiştirilebilir.
- b) Kıbrıs'taki iki cemaatten biri diğerini tahakkümü altına almamalı, tam güvenlik, içinde yaşamaları sağlanmalı ve bulunacak hal tarzı iki cemaatin devletin idaresine müştereken iştirak etmesi esasına istinadetmelidir.
- e) Kıbrıs hiçbir suretle tek bir Devlete ilhak edilmemelidir.
- d) Bulunacak hal tarzı Lozan'da Türkiye ile Yunanistan arasında teessüs etmiş olan muvazeneyi bozmıyacak bir çözüm şekli olmalıdır.

Bu esaslar yukarıda tebarüz ettirdiğim, gibi, canlı bir mahiyet arz eden Kıbrıs meselesinde barışçı olan çözüm şekli bulunması için esnek bir politika takibi zaruretinin icaplarına uygundur.”

Milli Birlik Grubu'nun 7 Ocak 1966 tarihinde Senato'daki Kıbrıs genel görüşmesinde yaptığı bu teklifte kurulacak komisyonun, uluslararası ilişkiler ve askerlik gibi alanlarda Türkiye'nin en yetkin kişilerinden oluşturulması öngörülmüştür. Komisyonunda alınacak kararların da Milli Güvenlik Kurulu ve ilgili hükümetçe tetkik edilerek parlamentoya gönderilmesi ve yasama süreçlerinin tamamlanması ile alınan kararların “milli bir misak” haline dönüştürülmesi talep edilmekteydi. Ancak verilen yanıtta da görüldüğü üzere bu durumun Çağlayangil'in bireysel kanaatinden öte olmadığı bildirilmiştir.

21 Haziran 1966 tarihinde toplanan Senato'da da Koçaş, benzer soruyu yeniden gündeme getirmiş ve içlerinde Kıbrıs'ı da ilgilendiren konularda yazılı soru önergelerine vaktinde yanıt verilmemesinden yakındıktan sonra kendisinin ve dört arkadaşının hükümet adına bir genel görüşme açılmasına dair diğer görüşlerini dile getirmiştir. Bunlar içerisinde Koçaş'ın şu ifadelerini belirtmekte yarar bulunacaktır:³⁹⁵

“(Sükan'ın Çağlayangil'den aktardığı 14 Haziran 1966 tarihli yanıtın bir kısım alıntı verildikten sonra) (...) Sayın Bakan (Bu teklifi dış politikamızın muayyen bir mevzuu için değil, heyeti umumiyesi itibarıyla olmak üzere olumlu karşıladım) diyorlar. Ve Kıbrıs politikasını bunun dışında tutuyorlar. Şimdi huzurunuzda sormak istiyorum Sayın Bakana: Bu teklifi hiç olmazsa bâzı dış politika esasları için olumlu karşıladığınızı yeniden ifade ettiğinize göre aradan geçen 6 ay zarfında niçin tatbik etmediniz?”

³⁹⁴ C.S., 77. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 5, 1966, s. 18.

³⁹⁵ C.S., 79. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 5, 1966, s. 57.

“(…) Birincisi, Sayın Bakanın bu teklifi kabul ettikleri celse, Kıbrıs Genel görüşmesiydi. Orada esas Kıbrıs politikasıydı. Dış politikanın tümü ikinci plânda bir teklifimizdi Binaenaleyh kabul ettikleri husus Kıbrıs politikasının söylediğimiz şekilde tespiti idi.”

“İkincisi, Sayın Bakan o celsede aynen şöyle söylemişlerdi: (Cilt: 31, sayfa: 564) (Sayın Koçak, Türk Hükümetinin takibedeceği politikanın açıklanması hususunda haklı olanak fikirlerini beyan buyurdular). Muhterem arkadaşlarım, Sayın Bakanın (hâklı lolarak ifade ettiğimizi) belirttikleri bizim (Türk Hükümetinin politikası açıklanmalı) ifademiz, Kıbrıs politikasına aitti. Ve Sayın Bakan bunu (haklı olarak) tavsif etmişlerdi. O gün teklifimizde haklı idik. Bugün niçin haksızız. O gün bu politikanın açıklanma fikrine iştirak eden Bakan, bugün diyor ki (Kıbrıs konusunda önceden tesbit edilmiş katî esaslara müstenit bir politikanın takibinin isabetsiz olacağı aşikârdır.) Anlıyamıyorum hangi Sayın Çağlayangil haklıdır. 6 ay evvel bu kürsüden (haklı) diyen mi, yoksa bugün (bu politika isabetsiz olur) diyen mi? Bizim kanaatimize göre o gün kürsüden konuşan Sayın Çağlayangil haklı idi.”

“Üçüncüsü, bu iddianın, Kıbrıs dâvasının 2’nci ve 3’ncü taraflarını teşkil eden Kıbrıs ve Yunan Hükümetlerinin tutumu ile sabidolan bir husustur. Muhterem arkadaşlarım, Papaz, yani Kıbrıs Cumhurbaşkanı da, Yunan Hükümetleri de bugüne kadar hep aynı katı politika ile yani tespit edilmiş kesin politikaları ile karşımıza, hattâ dünyanın karşısına çıktılar. Biz hep esnek politika ile uğraştık. Hangisi muvaffak oldu bunun takdirini sizlere bırakıyorum.”

Temelde belirtilen mesele, Kıbrıs konusunda daha önce Senato’da sıklıkla gündeme getirilen Demirel Hükümeti’nin net bir dış politika sınırları belirleyemediğine ilişkin eleştirileri üzerinedir. Koçaş, bu eleştirileri önerdikleri bir komisyon üzerinden gündeme getirmekte ve hükümetin bu konuda duyarsızlığının sonuçları olduğunu öne sürmektedir. Bu konudaki eleştirilerine Koçaş, şu sözleri de eklemiştir:³⁹⁶

“Korkarımı bizim esnek Kıbrıs politikası, esneye esneye uyuyacak veya esneye esneye gevşeyecektir. Muhterem arkadaşlarım, evvelden tesbit edilmesi mümkün olmıyan bâzı politikalar vardır. Ama bu Kıbrıs politikası için tatbik edilemez. Bunun mânası şudur. Biz bir politika tesbit etmiyeceğiz. 3 - 5 kişi toplantılara gideceğiz. Orada duruma göre idare edeceğiz. Bunun mahzurlarını gördük. Yanıldık. Netice alamadık. Hâlâ aynı yolda ısrarın mânası nedir? Sayın Bakan diyorlar ki böyle bir politikanın tespiti ve ilânı müzakereler için gerekli seyyaliyet imkânından Hükümeti mahmura bırakır. İlk bakışta haklı gibi görünen ve yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bâzı hususlarda doğru olan bu düşünce Kıbrıs konusunda yanlıştır. Yanlışığı bu güne kadar ki tecrubelerimizle sabittir. Yanlışığı, bugüne kadar aksi yolu tutan Kıbrıslı Rumların ve Yunanlıların bize nazaran daha başarılı olmalarıyla sabittir. Ama biz aldanmış olabiliriz. Fakat lütfetsinler bu kararı bir tek dış politika uzmanına veya bu işlerde az çok çalışmış tek üyeye dahi sahibolmıyan Hükümetimiz vermesin. Bu kararı dış işlerinin her sene görev değıştiren, bir konuda hakkiyle uzman olmak fırsatı bulamamış olan genç teknisyenleri de vermesin. Bilhassa Kıbrıs mücadelesinde feragatlarını ve fedakârca mesailerini her zaman takdir ettiğim ve bu kürsüden defalarca tekrarladığım teknisyenlerin sırtına böyle bir mesuliyet yüklenmesin. Bu hususta da kararı bizim teklif ettiğimiz bir yetkili heyet versin. Millî Güvenlik Kurulu görüşsün. Parlâmento tartışsın. Hükümete de direktif versin. Usul budur. Doğru yol budur. Her şeyi herkesten çok bildiğini sanan, istişareye, tecrübeye ihtisasa önem vermıyen bir Hükümetin, hattâ bir müessesenin muvaffak olduğı vâki değildir. Teklifimiz aylardan beri dikkat nazarına alınmadığı ve bu sırada Yunanlılarla görüşme de başlayacağı için bu durumu Hükümete bir önerge ile 16 Mayıs’ta sormuş, Meclis tatil olduğı için ikinci bir tedbir olarak Hükümeti uyarma maksadiyle (Kıbrıs ve gerçekler) başlığı altında bir de makale neşretmiştik.”

³⁹⁶ C.S., 79. Birleşim, 1966, s. 58.

Milli Birlik Grubu adına konuşmasını sürdüren Koçaş, Yunan tarafı ile görüşmelerde öncelikli şartın Kıbrıs Türk toplumunun yaşam kısıtlılıklarını ortadan kaldırmak üzerine olması gerektiğini savunmuştur. Bu durum sağlanmadıkça güven adledilmemeli ve herhangi bir görüşme süreci işletilmemelidir. Bu bağlamda Çağlayangil'e atfen esnek bir dış politika anlayışının Kıbrıs için kabul edilemez olduğu savunulmuştur. Böylece Demirel Hükümeti Kıbrıs dış politikasının doğru bir usulle yönetilemediği ifade edilmiştir.

1 Kasım 1966 tarihinde toplanan Senato'da senatör Sıtkı Ulay'ın, Kıbrıs ve enosis hakkındaki sorusuna başbakan Demirel'in verdiği yanıtlar da önem arz etmektedir. Ulay tarafından 15 Ağustos 1966 tarihinde yöneltilen soru, iki buçuk ay sonra 1 Kasım 1966 tarihinde başbakan Demirel tarafından yanıtlanmıştır. Ulay'a göre Yunan tarafı ile görüşmeler, Rum tarafının bir tür oyalama taktiği olup temelde enosis'e hizmet edebilecek birtakım saldırılar için zamanlama olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede Ulay, *"Böyle bir oyun ve emrivaki karşısında Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin de Millet adına girişeceği kesin ve fiili mukabelenin bütün teferruatı şüphesiz ki gerek Hükümet ve gerekse Millî Güvenlik Kurulunda kararlaştırılmış ve hazırlıklarına başlanmıştır. Bu mukabelenin yeri ve zamanı ile teferruatı elbetteki gizli olup, Hükümetçe şimdiden açıklanmasına lüzum olmayabilir."*³⁹⁷ demiştir. Ardından *"Ancak bu mukabelemizin ana-hatlarının Türk Milletinden, müttefiklerimizden ve hatta bütün dünyadan gizli olmaması ve şimdiden ilân edilmiş bulunmasında büyük faydalar olacağı ve millî efkârı hazırlayacağı şüphesizdir."*³⁹⁸ diyerek aşağıdaki soruları yöneltmiştir:³⁹⁹

"a) Bir enosis hareketi karşısında Yunanistan'la siyasi, iktisadi ve askerî münasebetlerimiz derhal kesilecek midir?

b) Yeri ve teferruatının gizli tutulmasına inandığımız mukabil taarruz hareketimizin cepheleri, zamanı ve hazırlıkları tamamlanmış mıdır?

c) Evvelce anlaşmaları hiçe sayan Makaryos'a karşı o zaman açıkça taraf tutan ve müdahalemize fiilen mâni olacağını ihsas eden Müttefikimiz Amerika Hükümeti ve onun Cumhurbaşkanı Mister Conson'a bir Enosis karşısın bu defa serbest olduğumuz, ve Amerika ile halen müzakere halinde bulunduğumuz İkili Anlaşmaların Tümünün birden tarafımızdan feshedilmiş sayılacağı düşünülmüş, kararlaştırılmış ve kendilerine şimdiden ihsas olunmuş mudur?"

Yukarıdaki sorular önemli ölçüde Rum tarafının herhangi bir taarruzu ve tecavüz girişimi halinde şimdiden ön alma amacıyla gerçekleştirilmesi gerekenler veya olması halinde

³⁹⁷ C.S., 79. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 36, Toplantı: 5, 1966, s. 35.

³⁹⁸ C.S., 1. Birleşim, Toplantı: 6, 1966, s. 35.

³⁹⁹ C.S., 1. Birleşim, Toplantı: 6, 1966, s. 36.

derhal yapılacaklar konusunda şimdiden planlama gerçekleştirme amaçlandığı açıktır. Başbakan Demirel ise ilgili sorular karşısında şu yanıtları vermiştir:⁴⁰⁰

“Hükümetimiz, iktidar sorumluluğunu deruhte ettikten bu yana, Kıbrıs sorununa, ilişkin görüşünü müteaddit defalar çeşitli vesilelerle açıklamış ve özellikle Ada’da emrivakilere asla müsaade etmeyeceğini hiçbir tereddüde mahal bırakmayacak şekilde ilân etmiş bulunmaktadır. Tutumu bu olan Hükümetin, Kıbrıs konusunda temel ittihaz eylediği andlaşmaların tek taraflı olarak tadil edilemeyeceği ve bunların ancak tarafların rızasıyla değiştirilebileceği, Kıbrıs’taki iki millî cemaatten birinin diğerine tahakküm etmemesi, tek taraflı ilhakın, reddi ve Lozan Andlaşmasıyla tesis edilmiş dengenin bozulmaması prensiplerinden inhiraf etmesinin ve Ada’daki halihazır durumu cemaatimiz aleyhine değiştirecek mahiyette hareketlere müsamaha etmesinin bahis mevzuu olmayacağı tabiidir.”

“Kıbrıs meselesinin her şeyden evvel bir Türk - Yunan münasebetleri meselesi olduğu ve bu itibarla, Kıbrıs sorununa çözüm yolunun ancak Türk - Yunan müzakereleri ile bulunabileceği görüşünde olan Hükümet, Yunanistan’ın yaptığı görüşme teklifini kabul etmiştir. Malûm olduğu üzere, halen gizli olarak cereyan etmekte olan ikili müzakereler hakkında taraflar arasında bu konuda her hangi bir açıklama yapılmaması hususunda mutabık kalınmıştır. Kıbrıs sorununa barışçı ve müşterek bir çözüm şekli bulunması ve Türk - Yunan münasebetlerinin normalleştirilmesi için müsait bir zeminin hazırlanması maksadını güden bu müzakerelerin selâmeti bakımından gizliliğe âzami surette karşılıklı olarak riayet etmenin zarureti izahtan varestedir. Bu itibarla, görüşmelerin devam etmekte olduğu bir sırada, bunların seyri hakkında izahatta bulunmak, yüksek, menfaatlerimiz yönünden uygun olmayacaktır.”

“Kıbrıs’ta bir Enosis ilânı veya soydaşlarımızın imhası teşebbüsüne girişilmesi ihtimallerine karşı gerekli bütün tedbirler Hükümetçe alınmış bulunmaktadır.”

Demirel, Türkiye ile Yunanistan arasındaki gizli ikili görüşmeler sürdürülürken bu tarz bir sorunun doğru olmadığı ve vereceği yanıtların sürece olumlu katkı sağlamayacağını ifade etmiştir. İkinci olarak Demirel, Ulay’ın enosisle ilişkin kaygılarını anladığını belirtmekle birlikte çok da ihtimal vermediğini de göstermiştir. Üçüncüsü Demirel’e göre Kıbrıs meselesi, bir Yunan – Türk meselesi olduğundan Rum yönetimi ne yapacak şeklinde bir muhatap oluşturulmasından kaçındığı öne sürülebilir. Dördüncüsü yeniden başlayan ve kamuoyuna açıklamaların yapılmayacağı kararlaştırılan ikili müzakerelerin Yunan tarafının talebi ile başlatıldığı belirtilmiştir. Son olarak Demirel, enosis ilan edecek veya adadaki Türk toplumuna yönelik her türlü girişime karşı gerekli tedbirlerin hükümetlerince alınmış olduğunu da kaydetmiştir.

Cumhurbaşkanı ile aynı heyette yer alan Ankara senatörü Hıfzı Oğuz Bekata’nın 1966 yılındaki İran ve Pakistan ziyaretlerinde aldığı intibaları belirtmek üzere verdiği demeçte,⁴⁰¹ Senato tutanaklarında; “*Kıbrıs dâvasında, İran ve Pakistan’ın olumlu tutumları üzerinde memnunluğumuz belirtilmiş ve bu konuda, tarafların rızasıyla akdedilmiş milletlerarası andlaşmaların yürürlüğünün kabulü ile bunlara riayet olunması ve meselenin müzakere yoluyla*

⁴⁰⁰ C.S., 1. Birleşim, Toplantı: 6, 1966, s. 36.

⁴⁰¹ C.S., 2. Birleşim, Dönem: 1, 37. Cilt, Toplantı: 6, 1966, s. 41.

*hallinin faydaları üzerinde durulmuştur.*⁴⁰² ifadelerine yer verilmiştir. 3 Kasım 1966 tarihli 2. Birleşim’de vurgulanan bu hususlar, özellikle BM’de Kıbrıs’a dair Türkiye lehine aldıkları tutumlara ilişkin olmuştur. Bu bakımdan 1966 yılının Türkiye siyasetinde İran ve Pakistan’ın Kıbrıs’la ilgili Türkiye’yi yalnız bırakmadıkları pek çok senato toplantısında dile getirilen ve önem verilen bir mevzu olarak gündeme gelmiştir.

1966 yılının Senato toplantılarına ilişkin son önemli Kıbrıs notları ile ilgili 15 Aralık 1966 tarihli tutanaklara gitmekte yarar bulunmaktadır. Nitekim ilgili tutanaktan anlaşılacağı üzere dönemin Çekoslovakya’sının Rum tarafına silah sevkiyatı yaptığıdır. Bu çerçevede Samsun senatörü Fethi Tevetoğlu’nun Kıbrıs’a yapılan silâh sevkiyatı ve bundan doğacak tehlikelere yönelik bilgileri ve yaklaşımları önemlidir. İlk olarak Tevetoğlu şu sözleri kaydetmiştir:⁴⁰³

“(…) sayın Senatör arkadaşlarım, son 48 saatlik gazete ve bilhassa yabancı radyo haberleri Kıbrıs’a yeniden iki parti halinde yapılmakta olan ağır komünist silâh yığınağından bahsetmektedirler.”

“Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği Siyasi İşler Yardımcısı Ali Binkaya Çekoslovakya’nın Ankara Büyükelçisi ile görüşerek Kıbrıs’a silâh şevkinin durdurulmasını istemiştir.”

“Ali Binkaya ayrıca, Amerikan ve Yunan Büyükelçilikleriyle, İngiliz Maslahatgüzarı ile de konuşmuş, Çekoslovaklar tarafından sevk edilen bütün silâhların Adadan çıkarılmasını kesin şekilde talebetmiştir. Büyükelçiler bu ikazı hükümetlerine bildireceklerdir.”

“Makarios’un Komünist Blok memleketleriyle yaptığı anlaşma üzerine Kıbrıs’a sevk edilen külliyetli miktarda silâh ve askerî yardım malzemesinden ikinci bir partinin daha yolda olduğu öğrenilmiştir. Gönderilen silâhların içinde ufak tanklar, zırhlı araçlar, bazukalar ve ağır makineli tüfekler bulunmaktadır.”

Hatırlanacağı üzere bir önceki Senato görüşmelerinde Ulay’ın da bahsettiği özellikle Rum tarafının *enosis* faaliyetlerine dikkat çeken konuşmasında haklılık payı olduğu görülmüştür. Elbette Yunanistan tarafının Türkiye ile ikili müzakerelerini baltalamak üzere bu tür girişimleri sağladığı ileri sürülse de aksi iddialar ve tartışmalar da gelişmiştir. Kaldı ki Tevetoğlu’nun ifadeleri önemlidir:⁴⁰⁴

“Kıbrıs konusunda Dışişleri Bakanımız Sayın Çağlayangil’in Tumbas ile ikili görüşmelerin son bölümünü yapmak üzere olduğu şu günlerde, Makarios’un Kıbrıs’a Demirperde gerisi ülkelerden silâh getirtmesi, durumun ciddiyetini artırmıştır. Makarios’un bu davranışının ikili görüşmeleri baltalamak, Türkleri tamamen imha ve Adayı tam mânasiyle ilhak etmek hedefini güttüğü aşikârdır.”

⁴⁰² C.S., 2. Birleşim, Dönem: 1, Toplantı: 6, 1966, s. 43.

⁴⁰³ C.S., 15. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 37, Toplantı: 6, 1966, s. 497-498.

⁴⁰⁴ C.S., 15. Birleşim, Dönem: 1, Toplantı: 6, 1966, s. 498.

Rum yönetiminin yalnızca Çekoslovakya ile yetinmeyeceği de anlaşılmıştır. Üstelik diğer komünist rejimlere de davetiye çıkarılmıştır. Rum yönetiminin komünist rejimleri Kıbrıs meselesinde taraf olmaya itmeye çalışması, küresel alanda da yeni sorunlara yol açma tehdidi taşımıştır. Kaldı ki Tevetoğlu da şu sözleri sarf etmiştir:⁴⁰⁵

“Sayın Senatörler, bugün Çekoslovakya’dan yapılan silâh sevkiyatı, Kıbrıs’ı Akdeniz Küba’sı haline getirmek isteyenlerin yıllardır uyguladıkları plânların «bugünkü bir safhasıdır. 1962 Mart ayı ortalarında Sofya’da sona ermiş Bulgaristan ve Romanya’dan başka Yugoslavya, Yunanistan ve Kıbrıs’ın, Makarios’un da katıldığı andlaşma ve işbirliği konferanslarının bugünkü devamıdır. Hükümetimizin Çekoslovak Hükümeti ve diğer ilgili hükümetler nezdinde süratle yaptığı ikaz ve protestoyu takdirle karşılıyoruz. Şeref ve kahramanlık timsali Barbaros torunlarının ve onları havadan destekliyecek Türk kartallarının bütün hazırlıkları tam olarak, alesta vaziyette emre müheyya bulunmaları da en büyük güvencimiz ve övüncümüzdür.”

Tevetoğlu, bu tür ittifaklara rağmen Türk ordusunun hazır ve nazır olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Tevetoğlu, yabancı basında yer alan bir habere göre Yunan asıllı Panama bandıralı gemilerle ikinci parti Çekoslovak silâhlarının Türkiye’nin tepkisine rağmen yola çıkarıldığını kaydetmiştir. Yine Tevetoğlu, “*Bir Atina haberi; Kıbrıs polisini Çekoslovakya’dan sipariş edilen silâhlar üzerinde eğitime tabi tutacak olan Çek uzmanlarının, Kıbrıs’la Strovolu’daki Polis Okulunda, tam bir gizlilik içinde vazifelerine devam ettiklerini bildirmektedir.*”⁴⁰⁶ ifadelerine yer vermiştir. İlgili durumu, dışişleri bakan vekili ve İçişleri Bakanı Faruk Sükan da Senato’da teyit ederek şu ifadeleri kullanmıştır:⁴⁰⁷

“Kıbrıs Rum yönetiminin, güya polis teşkilâtını teçhiz için Çekoslovakya ile yaptığı gizli anlaşma uyarınca, hafif silâhlar ve bazukalardan müteşekkil ilk 150 tonluk partinin Ada’ya sokulduğu ve zırhlı araçlarla tankların da dâhil olacağı ikinci partinin ise, yakında teslim edileceği yolunda alınan haberler üzerine, konu Atina ve Lefkoşa’daki temsilciliklerimiz vasıtasıyla tahkik olunmuştur.”

Rum AKEL Partisi’nin Amerikan emperyalizmini engellemek üzere sevkiyatı destekleyen duyuruları olduğunu da belirten Tevetoğlu, Kıbrıs’la ilgili mevcut durumda ilk yaklaşımını şöyle dile getirmiştir:⁴⁰⁸

“Çekoslovakya’dan sevk edilmiş bulunan silâhlar derhal Kıbrıs’taki Barış Gücüne teslim edilmez, yolda olan ikinci parti silâh ve askerî yardım derhal Çekoslovakya’ya geri gönderilmezse Ankara’daki Çekoslovak temsilcisi derhal memleketine iade olunmalı ve bizim Büyükelçimiz de derhal Türkiye’ye dönmelidir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinden, bu defa yeniden getirilen Çek mamulü silâhların Barışgücüne teslimi talebimiz yanında, Kıbrıs’taki umumi silâh durumunun gerçek miktarının ve ne cins silâhların kimler elinde bulunduğunun tesbit ve tâyinini de istemeliyiz.”

⁴⁰⁵ C.S., 15. Birleşim, Dönem: 1, Toplantı: 6, 1966, s. 498.

⁴⁰⁶ C.S., 15. Birleşim, 1966, s. 498.

⁴⁰⁷ C.S., 15. Birleşim, 1966, s. 499.

⁴⁰⁸ C.S., 15. Birleşim, 1966, s. 498.

O dönem itibariyle bu tür durumlar karşısında esasen diplomatik kanalların sonuna kadar kullanılması gerektiği genel bir kabuldür. Bununla birlikte silahlanmanın doğuracağı sonuçlar, endişe uyandıracak düzeylere ulaşmıştır. Böyle olunca Türkiye'nin ikili müzakerelerin yürütüldüğü bir dönem dahi olsa sessiz kalması makul olamayacaktır. Ancak bu seslilik ise temkinli olmayı ama bir o kadar da müsamahakar olmamayı birlikte getirmelidir. Bu nedenle ilk bağlamda BM Barış Gücü'nün dahil edilmesinin doğru bir tercihe işaret ettiği düşünülebilir. İkinci olarak Tevetoğlu, şu ifadelerde bulunmuştur:⁴⁰⁹

“Komünist Blokun her hangi bir köşesindeki bu meyanda Çekoslovakya veya Bulgaristan'daki her faaliyet ve davranışın emir ve kumanda yeri Moskova'dır. Vaktiyle Mısır sosyalistlerinin, Nasır'ın eliyle Makarios'un komünistlerini silâhlıyanlar, bu defa aracı olarak Çekleri kullanmaktadırlar. Bu itibarla küçük peyk, uydu Çekoslovakya'dan önce karşılıklı ziyaretlerle dostluk heyetleri, parlâmanterler, başvekiller yarıştırdığımız iyi münasebetler kurmaya çalıştığımız büyük komşumuzu ikaz, protesto etmeli, gerçekçiliğe ve samimiyete çağırmalıyız. Askerimizle, sivilimizle, muhalifimizle, iktidarımızla bölünmez bir granit kaya olduğumuzu Makarios da, komşularımız da, dost ve müttefiklerimiz de bir kere daha bilmelidirler. (Bravo sesleri ve alkışlar.)”

Moskova merkezli olarak Kıbrıs meselesinin seyrinin değiştirilmek istendiğini iddia eden Tevetoğlu'nun görüşlerinde haklılık payı elbette bulunmaktadır. Bununla birlikte Tevetoğlu, kendi partisinin iktidarından da süreçle ilgili bilgilendirmeleri yürütmesini talep etmiştir. Tevetoğlu'nun hemen ardından kürsüye çıkan Faruk Sükan ise sürece dair şu bilgilendirmede bulunmuştur:⁴¹⁰

“Olayın teyidi üzerine, Hükümetimizce bu konuda bir seri teşebbüslere girişilmiştir. Bu cümleden olmak üzere, Çekoslovakya Hükümeti nezdinde derhal teşebbüse geçilerek Güvenlik Konseyinin 4 Mart 1964 tarihli kararına aykırılan Ada'da Türk Cemaatinin can ve mal emniyetini büyük ölçüde filhal tehlikeye sokan bahse konu silâh teslimatı hakkında izahat istenmiş ve mütaakıp silâh sevkiyatının derhal durdurulması talebolunmuş, aksi takdirde Çekoslovakya ile olan münasebetlerimizin gözden geçirilmesi zaruretinin hâsıl olacağı bildirilmiştir.”

“Atina Hükümeti nezdinde de süratle teşebbüse geçecek Adada Türk Cemaatinin ve öte yandan Türkiye'nin emniyeti bakımından vahim bir tehlike arz eden Ada'ya sokulmuş silâhların şimdilik filhal Birleşmiş Milletlerin emanetine terk edilmesinin ve mütebaki silâh ithalâtına derhal son verilmesinin sağlanması kesin bir dille talebolunmuştur.”

“Lefkoşa'da Rum Yönetimine bir muhtıra verilerek olay protesto edilmiş ve silâhların Barış Gücünün emanetine terkedilmesi ve yeni silâh ithalâtına son verilmesi istenmiştir.”

“Müttefiklerimiz Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'den Atina ve Lefkoşa üzerinde haklı taleplerimizin kabulü yolunda gerekli uyarılarda bulunmaları ve nafiz olmaları istenmiştir. Ayrıca diğer tekmil NATO müttefiklerimize de keyfiyetten bilgi verilmiş, olayın Türk - Yunan görüşmeleri üzerinde yaratabileceği menfi tesirler anlatılmış ve taleplerimizde bize müzahir olmaları rica edilmiştir.”

⁴⁰⁹ C.S., 15. Birleşim, 1966, s. 498-499.

⁴¹⁰ C.S., 15. Birleşim, 1966, s. 499-500.

“Konu Birleşik Milletlere intikal ettirilmiş, bizzat Genel Sekreter U Thant’ın Güvenlik Konseyinin 4 Mart 1964 tarihli Kararına açıkça aykırı olan ve Birleşmiş Milletlerin Ada’da gidermeye çalıştığı gerginliği aksine had derecede artıran ve Türk Cemaatinin bekasını hedef tutan bu duruma dikkati çekilmiş ve silâhların filhal Birleşmiş Milletler emanetine terkedilmesi ve yeni teslimata mâni olunması yolunda Lefkoşa ve Atina nezdinde nüfuzunu kullanarak uyarılarda bulunması talebedilmiştir.”

“Memleketimiz arasında her alandaki ilişkileri geliştirmek hususundaki görüşümüzü aynı anlayışla paylaştığını ifade eden Çekoslovak Hükümeti, vâki teşebbüsümüz üzerine ikinci parti silâhın sevk edilmediğini ve sevk edilmeyeceğini bize bugün sabahleyin resmen bildirmiştir.”

Oldukça açık bir şekilde alınan tedbirleri ve gelişmeleri bildiren Sükan, ek olarak; “*Her ne kadar halen Ada’ya sokulmuş bulunan silâhların tevzi edilmeyeceği ve bunların kontrol altında bulundurulacağı bize ifade edilmiş ise de silâhların Türk Cemaatinin güvenliği yönünden ifade ettiği açık tehdit muvacehesinde Hükümetimiz silâhların Birleşmiş Milletlerin emanetine terk edilmesi hususu üzerinde ısrar eylemekte ve bu istikametteki teşebbüslerine devam etmektedir. Hükümetimiz her halükârda bu silâhların Türk Cemaatinin güvenliğine karşı kullanılmasına imkân verilmemesi hususunda karardır.*”⁴¹¹ ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca senatör Cevat Açıkalın’ın sorusu üzerine Türk basınında Türk donanmasının sevkiyatı yapanları tevkif etmek üzere yola çıktığına dair çıkan bazı haberlerin gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir.⁴¹²

1966 yılı incelemelerini tamamlarken bu dönemin oldukça önemli gelişmeler içerdiği ve genel tespitlere de imkân tanıdığını belirtmekte yarar bulunmaktadır. Çalışma kapsamında 1966 Kıbrıs meselelerine ilişkin Senato’da da gündem olarak saptanan ve öncelikli şu gelişmeleri belirtmek mümkündür:

- Kıbrıs’taki Türk toplumunun çeşitli haklarına ilişkin Avrupa Konseyinin iki farklı komisyonundan lehte kararlar çıkmıştır.
- Konsey Kararları, Adalet Partisi iktidarı tarafından olumlu diplomatik gelişmeler olarak vurgulanmıştır.
- 16 Mart 1964 ile 24 Mart 1966 tarihleri arasında iki yıl içinde 8045 Yunan uyruklu Rum Türkiye’den zorunlu göçe tabi tutulmuştur.
- Geride Türkiye’de kalan Yunan uyruklu Rum sayısı 1557’ye düşmüştür.
- Bu durum Türkiye ile Yunanistan arasındaki 1930 tarihli İkamet Sözleşmesi’nin feshinden kaynaklanmıştır.
- Milli Birlik Grubu’nun Kıbrıs ile ilgili özel bir komisyon kurulması teklifi Çağlayangil’in olumlu kanaatine rağmen Demirel Hükümetince kabul görmemiştir.
- Demirel Hükümeti, Yunanistan’ın yapmış olduğu görüşme teklifini kabul etmiş böylece karşılıklı görüşmeler yeniden başlamıştır.
- Aralık 1965’te Kıbrıs’ta Rum tarafına Çekoslovakya’dan askeri mühimmat ulaştırılmıştır.

⁴¹¹ C.S., 15. Birleşim, 1966, s. 500.

⁴¹² C.S., 15. Birleşim, 1966, s. 500.

- Hükümetçe ABD, İngiltere, NATO ve BM nezdindeki girişimler neticesinde Çeklerce Kıbrıs'a ikinci parti silah sevkiyatı ertelenmiştir.
- Türkiye tarafından Pakistan, İran ve Tunus dış ziyaretleri gerçekleştirilmiştir.

1966 Senatosu incelemelerinde de görülecek olan yukarıda sıralanan önemli Kıbrıs gelişmelerine karşın 1966 Senatosu'nda muhalefetin öne çıkardığı yaklaşımlarla devam etmek gerekecektir:

- Kıbrıs partiler-üstü ele alınmalıdır.
- Kıbrıs konusunda milli tezimiz netlik kazanmalıdır.
- Zürih ve Londra anlaşmalarına fazla önem atfedilmemeli.
- BM kararının Türkiye'nin diplomatik yenilgisi olduğu kabul edilmelidir.
- Kıbrıs politikası genel dış politika üzerinden ele alınmalıdır.
- NATO, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale olanağı tanımamaktadır.
- BM kararına karşı hükümetin yanındayız.
- BM kararına karşı hükümetin tutumunu olumlu karşılıyor ve destekliyoruz.
- BM kararında çekimser oy kullananları aleyhte kabul ediyoruz.
- Suudi Arabistan'ın Kıbrıs ile ilgili tutumları olumlu karşılanmaktadır.
- NATO ile ittifak yeniden tartışmalıdır.
- 1965 BM kararı Türk diplomasi tarihinin ağır yenilgisidir.
- Yunanlılar ve Rumlar BM üyelerinin benimseyeceği yaklaşımlar serdetmiştir.
- Rum yönetimi Yunanistan'ın uydu hükümetidir.
- ABD ile Türkiye dostluğunu bozan Johnson politikasıdır.
- Yunan uyrukluların Türkiye'deki ikametine izin verilmemelidir.
- Çekimser oylar ileride ikna edilebilirlik açısından lehimize kabul edilebilir.
- İzlenecek iyi bir dış politika ile daha fazla ülke Türkiye lehine tutum alacaktır.
- Johnson mektubunda İnönü'nün verdiği yanıt Senato'da okunmalıdır.
- Kıbrıs aynı zamanda bir İngiltere, ABD ve Rusya meselesidir.
- Kıbrıs bugünkü şekliyle bir BM meselesi değil ancak bir NATO meselesi sayılabilir.
- Yunan tarafı ile görüşmelerde öncelikle şart olarak Kıbrıslı Türklerin yaşam kısıtlılıklarını kaldırması olmalıdır.

Senato'da 1966 muhalefetinin bu yaklaşımlarına karşın Demirel iktidarı temsilcilerinin yaklaşımlarını ise şöyle belirtmek mümkündür:

- BM'nin Aralık 1964 kararı, 4 Mart 1965 kararı ile eşdeğerdir.
- İkili görüşmeler yararlı olarak görülmelidir.
- Yunanistan'da Türk-Yunan dostluğunu savunanlarda bulunmaktadır.
- 4 Mart 1964 tarihli BM Güvenlik Konseyi kararı İnönü'nün hezimetidir. Bu nedenle 1965 kararı 1964 ile etkisi itibarıyla kıyaslanamaz. Bu açıdan 1964 kararı, Kıbrıs Türkleri için daha olumsuz bir karardır.
- 18 Aralık 1965 tarihli BM Genel Kurul kararı Kıbrıs ile ilgili önceki uluslararası anlaşmalara aykırı teşkil etmektedir.
- Zürih ve Londra anlaşmalarındaki bazı kısıtlılıklar ve eksikliklere katılmaktayız.
- BM kararları değil, ikili anlaşmalar esastır.
- Londra ve Zürih anlaşmalarını övmüyoruz ancak önceki hükümetlerin almış oldukları bu kararları yok saymıyoruz.
- Kıbrıs bir Türk-Yunan meselesidir.
- Johnson mektubu ile İnönü'nün cevabının açık oturumda okunması olumlu görülmemiştir.

- Ne olursa olsun bir inanç merkezini kapatmak yerine sorumlu olarak tespit edilen kişilerin cezalandırılması savunulmuştur.
- Kıbrıs'ta Kıbrıs milleti değil Kıbrıs halkı vardır.
- Kıbrıs iki ayrı milli toplumu oluşturan Rum ve Türklerden oluşur.
- Demirel 1964-1965 BM kararlarının uygulama kabiliyeti olmayan tavsiye kararları olarak nitelemiştir.
- Kıbrıs bir iç mesele değil dış meseledir.
- Kıbrıs hiçbir suretle tek bir devlete ilhak edilmemelidir.

Hükümet ve muhalefetin 1966 Senatosu'ndaki bu yaklaşımlarına karşın kendi zaviyelerinden öne sürdükleri çeşitli tespitler olmuştur. Bu bağlamda ilk olarak muhalefetin sunduğu tespitleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Yunanlılar ve Rumlar başından beri salt Enosis tezi ile karşımıza çıktılar.
- Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkarmamasının nedeni NATO'dur.
- BM kararı kendi prensipleri ile çelişen bir karardır.
- BM kararı kanunsuz hareketleri cesaretlendirmiştir.
- Rusya, Makarios'a açıktan yardım etmiştir
- Türkiye'ye göre, Türk-Yunan davası, Rumlara göre ise Türk-Kıbrıs davası vardır. Bu durum BM'de Rumlara lehine sonuç doğurmaktadır.
- Kıbrıs Megalo İdea'nın bir parçasıdır.
- Heybeliada'daki okul din adamı değil siyasetçi yetiştirmektedir.
- 1965 BM kararında Arap ülkelerinin çoğunluğu çekimser kalmakla birlikte Mısır, Suriye ve Lübnan, Rumlar lehine oy kullanmışlardır.
- 1965 BM kararına 117 üye ülkeden 106'sı katılmıştır.
- Kararda Kıbrıs Türkleri aleyhine 47 ülke oy kullanmıştır.
- 54 üye çekimser 5 üye ise ret oyu kullanmıştır.
- Kıbrıs Türkleri lehine oy kullanan ülkeler; Türkiye, ABD, İran, Pakistan ve Arnavutluk olmuştur.
- Makarios, BM kararından hareketle Ada'da Türklerin haklarını daha fazla kısıtlayabilir.
- 4 Mart kararını alan BM Güvenlik Kurulunda Türkiye üye değildir.

1966 Senatosu'na ilişkin Hükümetin öne sürdüğü tespitleri de şu şekilde belirtmek mümkündür:

- BM Kararlarına önceden yapılacak hazırlıklar konusunda henüz yeni bir hükümet olduklarını belirtmişlerdir.
- Rumlar uluslararası arenada Türkiye ile meselelerini istiklal mücadelesi olarak sunmaktadır.
- Kıbrıs meselesinde özellikle batıda ve doğuda Rum lobilerinin varlığı önemli işlev görmüştür.
- Rum toplumundaki Türk karşıtlığı Elenizim idealine ve Enosise taassupla bağlılıktan kaynaklanmaktadır.

Muhalefet ve hükümetin ifade ettiği yukarıdaki tespitlerine karşın 1966 Senatosu'nda muhalefetin önerilerini şöyle sıralamak gerekir:

- BM kararı hükümet tarafından hükümsüz sayılmalıdır.
- Kıbrıs Senatoda ayrıntılı tartışılmalıdır.

- Enosis yanlısı yapı ve kişilere karşı Türkiye tedbir geliştirmelidir.
- Kıbrıs ile ilgili muhattap Makarios değil, Yunan hükümeti olmalıdır.
- Fener Rum Patrikhanesinin faaliyetleri yeniden düzenlenmelidir.
- Türkiye'deki Patikhane'nin iç örgütlenmesine müdahale edilmelidir.
- Galo Plaza örneğinden hareketle arabulucu konusunda titiz araştırma yapılmalıdır.
- Kıbrıs ile ilgili anlaşmalarda TBMM kararı alınmalıdır.
- Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmaların gerekirse bir kısmının fesih edilmelidir.
- Yunanlılara bir koz olarak Ayasofya Cami'nin ibadete açılması talep edilmektedir.
- Türkiye uluslararası arenada Rumların faaliyetlerini Enosis'in bir parçası olarak anlatması gerekir.
- Kıbrıs politikasında yürütülmesi gereken usul ve tedbirlere dair kurulacak bir komisyonca etüt çalışmaları yapılması ve düzenli raporlar hazırlanması gerekmektedir.
- Kimilerine göre dışişleri komisyonunca kimilerince de özel bir ihtisas komisyonunca Kıbrıs politikası takip edilmesi önerilmiştir.

İktidarın belki de doğal olarak 1966 Senatosu'na ilişkin önerileri saptanmamıştır.

Bununla birlikte 1966 Senatosu'ndaki muhalefet açısından öne sürülen eleştirileri ise şu şekilde belirtmek mümkündür:

- Kıbrıs ile ilgili net bir tezimiz yoktur.
- Londra ve Zürih, övülecek anlaşmalar değildir.
- 1958 Menderes hükümeti TBMM kararına rağmen Londra ve Zürih anlaşmalarını imzalamıştır.
- Bu anlaşmaların Taksimi önlediği ve Enosis'e olanak tanıdığı savunulmuştur.
- Mevcut Kıbrıs anayasasındaki hükümler Kıbrıs Türk toplumu için eşit hükümler içermemektedir.
- Garanti anlaşması sanıldığı kadar Türkiye lehine değildir.
- Yunanlılar ve Rumlar nezdinde Türkiye'nin askeri tehditleri etki etmemektedir.
- BM'de Türk tezinin savunulmasında önemli hatalar yapılmıştır.
- Hükümet net bir milli tez açıklamaktan kaçınmaktadır.
- Hükümet, Kıbrıs konusunda senatodaki tüm gruplarla ortak hareket edememektedir.
- BM kararlarında BM üyesi ülkelerle yeterli lobi ve ikna faaliyeti yürütülmemiştir.
- Kıbrıs konusunda arabulucu olmayı teklif eden Gana, Aralık 1965 BM oylamasında Türkiye ve Kıbrıs Türkleri aleyhine oy kullanmıştır.
- BM müzakerelerinde Çağlayangil kandırılmıştır.
- BM Kıbrıs müzakereleri ve oylamaları sürecinde, Dışişleri Bakanı Çağlayangil, başarısız yönetim tarzı nedeniyle BM kararları aleyhimize sonuçlanmıştır.
- Türkiye'nin Kıbrıs politikasını Çağlayangil'in anlamadığı savunulmuştur.
- BM'de Yunan ve Rumlara karşı Türk delegasyonu cevap yetiştirmekte zaaf göstermiştir.
- BM'deki Kıbrıs müzakerelerinde psikolojik üstünlük Rumlar lehine olmuştur.
- Hükümet, patrikhane konusunda tutum almaktan kaçınmaktadır.
- Menderes hükümeti döneminde Taksim'in kabulünün önüne geçen temel engel, Londra ve Zürih olarak nitelendirilmiştir.
- İktidar, Londra ve Zürih anlaşmalarını çok övmektedir.
- Çağlayangil Kıbrıs gibi bir milli davada muhalefetle bir fikir alışverişinde bulunmamaktadır.

- Başbakan ile Çağlayangil'in Kıbrıs'a askeri müdahale konusunda birbiriyle çelişen beyanlar verdiği savunulmuştur.
- İnönü hükümetlerinden 'Federal Kıbrıs' tezini devralan Adalet Partisi iktidarı bu tezi tartışmalı hale getirmiştir.

1966 Senatosu'nda yukarıda da görüleceği üzere geniş bir muhalefet eleştirilerinin ardından iktidarca yöneltilen bir kısım eleştiriler de olmuştur. Bu eleştirileri de şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Muhalefet, birkaç aylık hükümete tüm sorumluluğu yüklemektedir.
- Kıbrıs ile ilgili muhalefetten bazı tedbir önerilerinin din ve vicdan özgürlüğüne aykırı olduğu savunulmuştur.
- İnönü hükümetleri döneminde gerçekleşen bazı olaylar nedeniyle Ada'ya müdahale mümkünken gerçekleştirilmemiştir.
- Çağlayangile göre patrikhane, ecdadın baktığı gibi ruhani Türk müessesesi görülmelidir.
- BM müzakerelerine ilişkin muhalefet tarafından Rum tarafı övülmüş Türk diplomatları yerilmiştir.
- Muhalefetin Kıbrıs meselesinde gündeme getirdiği NATO konusundaki tartışmalar anlamsız olduğu düşünülmüştür.

3.3. 1967 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs

Cumhuriyet Senatosu'nun 1967 yılındaki ilk oturumlarından olan 31 Ocak 1967 tarihli 25. Birleşim'de dış politikaya dair Kıbrıs, yine gündemdeki yerini almıştır. Bu noktada CHP Grubu adına Ankara senatörü Hıfzı Oğuz Bekata, “*Demirel Hükümeti dış politikada diğer partilerle işbirliği yapmak lüzumunu bile duymamaktadır.*”⁴¹³ olumsuz eleştirisinin yanı sıra “*1966 içinde Sayın Cumhurbaşkanımızın İran, Pakistan ve Tunus Devlet Reislerinin ziyaretlerini iade etmeleri, bu dost ve kardeş üç Devleti ve halklarını Türkiye'ye daha da yakınlaştıran olumlu birer hâdise değerini taşımıştır.*”⁴¹⁴ şeklinde olumlu değerlendirmesini de yaparak konuşmasını sürdürmüştür. Bu çerçevede Bekata'nın şu sözlerini kaydetmek gerekecektir:

“Kıbrıs dâvamıza gelince, Hükümet Yunanlılarla ikili görüşmelere fazla bel bağlamış olmanın çıkmazı içinde gömmüyor. Bu yolun neticesiz bir oyalamadan ileri gitmediği artık anlaşılmalıdır. Bizim kaybettiğimiz zaman içinde ise Makarios'un mânevi ve maddi güç kazandığı bir gerçektir.”

“Çek silâhlarının son partisinin de adaya çıkarılmasına mâni olamıyan Hükümet, Kıbrıs'da dengenin tamamen bozulduğunu elbette bilmektedir. İki Şubat 1966'da Yunanistan'ın ENOSİS kararını açıklaması üzerine Dışişleri Bakanının, bu kürsüden söylediği «Yunanistan dönüşü olmıyan bir noktaya varmıştır» sözü ile tutumu arasındaki çelişmeyi izah imkânı var mıdır? Öte

⁴¹³ C.S., 25. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 38, Toplantı: 6, 1967, s. 208.

⁴¹⁴ C.S., 25. Birleşim, Dönem: 1, Toplantı: 6, 1967, s. 208.

yandan bir yıldır yerinde sayılmış olmasına rağmen Adalet Partisi İktidarı bu konuda da muhalefete devamlı istişareye ihtiyaç duymamaktadır. Öyle ise tarih karşısında bunun sorumluluğunu da tek başına yüklenmeyi üzerine almış demektir.”

Demirel Hükümetini ve Adalet Partisini, 1966 yılı boyunca gerçekleşen hadiselerle engellenebilmesi yönüyle ağır tenkitlere uğratan Bekata, muhalefeti dışlamanın ve çelişkili dış politika takip etmenin bu durumun başlıca nedenleri olduğunu ileri sürmüştür. Bu bağlamda hem BM Kararı hem silah sevkiyatı hem de sonuç alınmayan görüşmeler, Demirel Hükümeti iktidarı açısından özellikle ilk dönemi itibarıyla çok da olumlu olarak değerlendirmeye yetmemiştir. Bununla birlikte Avrupa Konseyi'nin mülteciler ve siyasi komisyonlarında alınan kararlar lehine görülebilecek en dikkate değer gelişmeler olmuştur. Durum böyleyken 1967 yılına girildiğinde Demirel Hükümeti'nin Kıbrıs dış politikasının çetin bir sınava tabi tutulacağı kaçınılmazdır. Kaldı ki Adalet Partililerin 1965 ve 1966 Senato toplantılarında sıklıkla dile getirmiş oldukları “daha yeniyiz, her durumda sorumlu tutulmamalıyız” türünden savunmalar, 1967 Senato birleşimlerinde artık kabul görmemeye başlamıştır.

Millî Birlik Grubu adına tabii senatör olan Vehbî Ersü de Demirel Hükümeti'ni genel olarak başarısız gördüğünü belirterek Adalet Partisi'ni şu örnek üzerinden hedef almıştır:⁴¹⁵

“Önceden sözünü ettiğimiz beyaz kitapta AP Genel Başkanının görüşleri grubunun da onayından geçirilmiş ise bunun çok hatalı olduğunu belirtmek isterim. Orada anlatıldığına göre Kıbrıs'ta bir iç mücadele varmış ve üç yıldır devam ediyormuş ve şimdi de olaylar azalmış, sükûnet bulmuş. Bu beyanı yorumlamayı sakıncalı buluyoruz arkadaşlarım. Esefle söylemek lâzımgelir ki Yunanlılar da Makarios da Kıbrıs'ın bir iç mesele olduğu tezini savunmaktadırlar. Bu görüşün bir sürçü lisan olduğunu ummaktayız.”

Yukarıda Ersü tarafından getirilen eleştiride en önemli haklılık payı, Adalet Partisi'nin Kıbrıs'ı; “adadaki Türklerin ve Rumların” veya “Kıbrıs'taki Rumlar ile Türkiye'nin” bir meselesi değil de “yalnızca Yunanistan ve Türkiye” meselesi olarak savunma tezi ile tezatlık oluşturduğu üzerinedir. Bu nedenle Ersü, bu yaklaşıma açıkça aykırı kalan duruma dikkat çekmiştir. Yine Ersü, Çağlayangil'i hedef alarak; “*Dışişleri Bakanının beyanına gelince: Bu hususta şöyle buyuruyorlar «Biz evvelâ zamanı durdurduk, sonra da lehimize geliştirmeye çalıştık. Türk Cemaatinin millî geliri bir misli artmıştır. Kıbrıs meselesi bir azim ve sebat meselesidir»*” ifadelerini aktarmıştır. Bu ifadelerin gerçeği yansıtmadığını sürecin gösterdiğini öne süren Ersü, Kıbrıs'ta ısrar edilmesi gereken milli teze dair yaklaşımını şu sözlerle dile getirmiştir:⁴¹⁶

“Sayın arkadaşlarım, federatif devlet tezimizde asla bir değişiklik yapılmamalıdır. Aksine azim ve her çeşit zorlamalarla gerçekleşmesi sağlanmalıdır. Dış politikamızı akılcı ve tutarcı bir

⁴¹⁵ C.S., 25. Birleşim, 1967, s. 230.

⁴¹⁶ C.S., 25. Birleşim, 1967, s. 230.

düzene sokmanın endirekt olarak Kıbrıs konusunda da yararlı olacağına inanmaktayız. Düşünmek lâzımdır ki bir millî dâva haline gelmiş olan Kıbrıs'taki başarısızlık içerde fırtınalar koparacağı gibi dış itibarımızı da büyük ölçüde etkiler.”

İfadelere bakıldığında ve daha önce Senato'da çeşitli senatörlerce dile getirilen yaklaşımda iki devletli çözümün hiç gündem dahi edilmediği görülmektedir. Bu yönüyle 1970'lerde Kıbrıs Barış Harekâtı'na giden süreci çok iyi okumakta yarar bulunmaktadır. En azından şu söylenebilir ki Demirel Hükümeti dönemi muhalefeti, Kıbrıs'ta iki toplumlu ama federal bir devlet anlayışını kabullenmiş görünmektedir. Ancak ilerleyen süreçte Senato görüşmelerinde de dile getirileceği gibi süreç hiç de iyileşme göstermemiş ve 1970'lerin Türkiye'si daha farklı yaklaşımlara gebe olmaya başlamıştır.

Tüm süreç böyle ilerlerken Demirel Hükümeti'nin Kıbrıs'a dair başlarda belirgin bir şekilde sulh odaklı olmak üzere diplomatik kanallara çok olanak tanımış olduğunu Senato söylemlerinden de anlamak mümkündür. Ancak bu durumun, belirgin ve önemli başarılarla işaret edememesi, hükümete yönelik bu bağlamdaki eleştirileri güçlendirmeye başlamıştır. Yine bir örnek olarak Kontenjan Grubu adına söz alan Sadi Koçaş'ın şu ifadeleri de destekleyici olacaktır.⁴¹⁷

“Kıbrıs politikamız: Yunanlılarla ilgili görüşmelere başlamış olmasını memnuniyetle karşılamış, ancak artık asırlık tecrübelerle sabit olan kir kanaatle o milletin politikacılarına güvenilemeyeceğini her vesile ile belirtmeye çalışmıştık. Bu yüzden ikili görüşmeler başlamadan evvel bir makale ile Hükümeti ikaz etmiş ve görüşmelerden evvel Kıbrıs'taki fiili işkence durumuna son verilmesinin görüşmeler için ilk şart olarak ileri sürülmesini tavsiye etmiştik. Olmadı veya olamadı. Bugün vâsıl olduğumuz netice kadar, Yunan Parlâmentosunda, cereyan eden görüşmelerden basına sızanlar ve yetkililerin ifadeleri ortadadır. Enosise dayanan ve ondan fedakârlık yapmayacağımı söyleyen bir devletle görüşmeden ne beklendiğini Hükümetin bizlere açıkça izah etmesini rica edeceğiz.”

Daha önce de bu metinde aktarıldığı üzere çeşitli senatörlerce de dile getirilen ikili görüşmelerin daha çok oyalama taktiği olduğuna dair yaklaşım, Adalet Partisi temsilcilerince kabul görmemiş veya fikir beyan etmekten kaçınmışlardır. Bununla birlikte müzakere süreci işlerken Türk tarafının sabrına karşı ne Rumlar ne de Yunan kamuoyu olumlu yaklaşım serdetmemiştir. Böylece Türk kamuoyundaki güvensizlik daha da derinleşmeye başlamıştır. Üstelik Kıbrıs'taki Türk toplumu için zorluklar katlanılmaz düzeye ulaşmıştır. Bu duruma da Koçaş, şu ifadelerle dikkat çekmiştir:⁴¹⁸

“Kıbrıs'taki durum da söylenenlerin aksine her gün daha kötüye gitmektedir. Cemaatimizin Birleşmiş Milletlere, onların müşahit ve askerlerine, NATO gibi üyesi olduğumuz bir teşkilâta rağmen XX'nci asrın ikinci yarısında mâruz kaldığı muamele yalnız saydığımız bu teşkilâtların ve üyelerinin değil, bütün dünya medeniyetinin yüz karası olmakta devam etmektedir.

⁴¹⁷ C.S., 25. Birleşim, 1967, s. 257.

⁴¹⁸ C.S., 25. Birleşim, 1967, s. 257.

İnsanlardan istenen sabır ve fedakârlığın da bir hududu olmak gerekir. Kıbrıslı mücahitler 3 yıldır, Türkiye ve Kıbrıslı idarecilerin uzun yıllardan beri devam eden hatalarının kefaretinin can ve kanlarıyla ödemekte, dünyaya haysiyet ve hürriyet aşkının örneğini vermektedirler. Ama bu daha ne kadar devam edecektir.”

Kıbrıs'ta Türk toplumunun yaşam alanı her geçen gün tehlike altına girmeye devam ederken hem Rumlar hem de Yunanistan, süreci derin bir çatışma iklimine doğru sürüklemeye yönelik hiçbir hamleden çekinmemiştir. Bu durum, Türkiye'nin tüm iyi niyetli girişimlerini de doğal olarak boşa çıkarmaya yol açmıştır. Ek olarak Koçaş, şu ifadeleri kullanmıştır:⁴¹⁹

“Yunan Hükümeti iç politika küçük hesapları yüzünden Doğu Akdeniz'de bir Küba hazırladığının farkında değildir. Makarios ihtirasının arkasında yalnız Türk Cemaatini değil, dünya medeniyetine beşiklik yapmış bir büyük bölgeyi kana ve ateşe hazırlamaktadır. Bunun için 3 senedir tatbik ettikleri sisteme ilâveten yeni yollara başvurmaktadırlar. Radyo ve basın yoluyla Türkler arasına nifak sokmaya çalışmakta, Türk halkının ıstırap ve ihtiyacından ve insan oğlunun beşerî za'fından faydalanma suretiyle müessir bir psikolojik harb metodu tatbik etmektedirler. Bu konuya başta da temas etmişim. Yani psikolojik harb konusuna komünizm mücadelesi dolayısıyla temas etmişim. Makarios'un bugün Kıbrıs'ta yapmakta olduğu iş demin sizlere gösterdiğim kitapta açıkça belirtilen psikolojik harb tekniğinin ta kendisidir. Bu hususun uzun süredir Kıbrıs'ta tatbik edilmekte olduğuna dair mevsuk haberler almış durumdayız.”

Kıbrıs meselesinde Rumların ve Yunanlıların psikolojik harbe giriştikleri açıktır. Durum böyleyken Türkiye'nin ve bilhassa Demirel Hükümeti'nin psikolojik üstünlüğü sağlayıcı tedbirler geliştirmesi zorunluluk olmuştur. Ancak bu konuda Koçaş'ın yorumunu kaydetmek gerekecektir:⁴²⁰

“Kendilerine iltica eden Türklere bol ücretli iş, rahat ve güven vaatleriyle zayıf karakterliler arasında bir panik yaratmaya uğraşmakta olduğunu tesbit etmiş durumdayız. Hükümet elbette bizden fazla bilgi sahibidir. Bu durumda yetkililerin bu işi, ne dereceye kadar incelemiş, buna karşı ne tedbirler almış, olduğunu bilmek isterdik. Muhterem arkadaşlarım, tarihin verdiği bir hüküm vardır. Hor silâha kendinden silâhla karşı konur. Karşı taraf bu kaidesini fiilen tatbikata geçirmiş fakat biz buna mukahil psikolojik harb tedbirlerine başvurmuş durumda mıyız? Eğer bunları yapmamışsak ve yapmayacak isek Kıbrıs Türkünün de, Kıbrıs'ın insanüstü mücahitlerinin de sabır ve fedakârlıklarının bir hududu olduğunu hesaba katmak zorundayız.”

İşte böylesi bir süreçte Koçaş, “*müzakerelerin birden bire kesilmesi ve emrivakilerle karşılaşmamız ihtimaline karşı fiilen hazır olmamız lâzımdır. Öyle bir anda düşünülüp alınacak tedbirlerle muvaffak olmamız mümkün değildir.*”⁴²¹ diyerek Makarios ve Yunanistan'ın olası hamlelerine dikkat çekmiştir.

1 Şubat 1967 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'nın bütçesine dair müzakerelerde Kıbrıs konusu da yine Senato'nun gündeminde olmuştur. Müzakerelerin ilk başında CHP adına söz alan Malatya senatörü Nüvit Yetkin, “*Kıbrıs ihtilâfında Makarios, Türkiye'deki iç*

⁴¹⁹ C.S., 25. Birleşim, 1967, s. 257.

⁴²⁰ C.S., 25. Birleşim, 1967, s. 257-258.

⁴²¹ C.S., 25. Birleşim, 1967, s. 258.

*buhranlardan istifade etmek istemiş, kabine buhranları ve dış politika görüş ayrılıklarını kendi dâvası lehine bir faktör olarak kullanmıştır.*⁴²² ifadelerini kullanarak mevcut iktidar döneminde Atatürk diplomasisinden uzaklaşıldığını savunmuştur.⁴²³ Bununla birlikte Yetkin, *“Kıbrıs dâvası, Türkiye’nin bu anlayışına karşı enosis emellerine oldu bittilerle gitmek isteyen, devletlerarası münasebetlerde hukuk fikrini reddeden, andlaşmaları çiğniyen bir zihniyetin ortaya çıkmasıyla meydana gelmiştir.”*⁴²⁴ ifadeleri ile enosisin en büyük tehdit olduğunu belirterek konuşmasına şöyle devam etmiştir.⁴²⁵

“Kıbrıs buhranı böyle bir zihniyetle anlaşmalara sadakat göstermiyen Yunanistan’ın andlaşmaların kendisine yüklediği vecibeleri yerine getirmemesi, aksine Kıbrıs’a asker, silâh yollamak suretiyle Devletler Hukuku yönünden mütecaviz hale gelmesiyle ağırlaştığı gibi Amerika’nın söz ve beyaniyle andlaşmaların yanında olduğunu bildirmesine rağmen fiilen emrivakilerin yanında olan ilgili tutumuyla de çok daha fazla ağırlaştırmıştır.”

“Yunan efkârı umumiyesi, seçim propagandalarında Türkiye aleyhine öylesine kışkırtılmıştır ki bugün hiçbir Yunan partisi ve hiçbir Yunan iktidarı, Yeşilada’nın bağımsızlığı, Londra ve Zürih Andlaşmalarına dayanan bir anlaşma zemini üzerine Türkiye ile uzlaşacak halde değildir. Bu sebepten dolayı Kıbrıs ihtilâfının barış yoluyla ve Ada’nın bağımsızlığı esası üzerinde kurulacak bir anlaşma uğrunda Türkiye’nin Yunanistan’a yaptığı çağrılarının hepsi cevapsız kalmıştır.”

Yunanistan’daki mevcut durum, önemli ölçüde iç kamuoyunun Türkiye aleyhine kışkırtılması ile kendi hükümetlerini de zorlayacak bir zeminde olmuştur. Bu yönüyle Yunan toplumunda da Türkiye’ye karşı oluşan veya oluşturulan kamuoyunun çeşitlilik kazanmaması durumunda Yunan hükümetleri ile gerçekleştirilen müzakerelerden çok fazla ümit beklenmesi o dönemler için mümkün olmamıştır. Uluslararası hukukun da çiğnenerek Makarios ve yönetimince adaya askeri destek alımı, bir yandan Türkiye ve Yunanistan ile sürdürülen ikili görüşmeleri de zor duruma sokmuştur. Bu hususta Yetkin’in şu görüşlerini de kaydetmek yerinde olacaktır:⁴²⁶

“Büyük bir gizlilik içinde cereyan eden ikili görüşmelerin mahiyetini henüz bilmiyoruz. Yalnız bildiğimiz şudur ki, yeni Yunan Hükümetinin itimat oyu aldığı celsede, ikili görüşmelerde Yunanistan’ın Enosis esası üzerine masaya oturduğu ifade edilmiş bizim Dışişleri Bakanlığımız da bu haberi yalanlamıştır. İkili görüşmeler bir neticeye ulaşamadığı ve gerek Yunanistan, gerekse Makarios’un bu konudaki inatları çözülmediği takdirde önümüzdeki ihtimallere karşı görüşlerimizi belirtelim. Enosis’e rıza gösterme keyfiyetini kesin olarak reddediyoruz. Emrivaki ihtimalini asla kabul etmiyeceğiz. Hükümetin de bu kararda olduğunu tekrar işitmekten huzur bulacağız.”

⁴²² C.S., 26. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 38, Toplantı: 6, 1967, s. 346.

⁴²³ C.S., 26. Birleşim, Dönem: 1, Toplantı: 6, 1967, s. 346.

⁴²⁴ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 347.

⁴²⁵ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 347.

⁴²⁶ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 347.

Tüm bu olumsuzluklar CHP grubunun tüm senatörlerince de dile getirilirken ve oradaki anayasaya bile aykırı işlemlerin Türk toplumu aleyhine nasıl şekillendiği tecrübe edilmişken ısrarla bir federasyon savunusu, önemli ölçüde bir önceki uluslararası anlaşmalardan hiçbir şekilde çekilmek Türkiye’ye uygun düşmez prensibinden kaynaklıdır. Bunu pek çok dönemin CHP senatörü birleşimlerde gerekçelendirmeye çalışmıştır. Buna karşın Rum yönetiminin uluslararası anlaşmalara uymadığı o dönemde sabit olan bir gerçekliktir. Buna rağmen Yetkin, *“Kıbrıs meselesi hiçbir anlaşmaya varılmazsa bağımsız bir Kıbrıs ve iki millî cemaatin emniyet içinde yanyana yaşamalarını temin eden bir idare ve bizim kanaatimize göre bütün devletlerin kabul edebilecekleri bir federatif idare olmalıdır.”*⁴²⁷ görüşlerini bir kere daha vurgulamakta beis görmemiştir.

Kıbrıs’taki Türk toplumu ve Türk diplomasisi aleyhine gelişen süreçlere ilişkin olarak Yetkin’in şu ifadeleri dikkate değerdir:⁴²⁸

“Dâvayı Birleşmiş Milletlere dâhil 120 millete ve Devlete anlatabilmek bakımından itiraf etmek lâzımdır ki Yunanlılar çeşitli sebepler dolayısıyla bizden daha elverişli durumda bulunmaktadır. Yunan Hükümeti daha Karamanlis zamanında Enosisi hesapladığı için üçüncü dünyayı yani tarafsızları, kendi tarafına çekmek maksadiyle Makariyosu tarafsız Devletler cephesinde yer almaya teşvik etmiştir. Nitekim tarafsız Devletler cephe birliği eğilimi ile bu ihtilâfta Kıbrıs’ın ve dolayısıyla Yunanistan’ın yanında yer almışlardır. Kahire konferansı böyle bir manevranın neticesi olarak Makariyos düşünceleri lehine tecelli etmiştir. Türkiye 120 devlet arasında 60’a yakın memlekette temsil edilmektedir. Bu yüzden Türkiye diplomasisi maalesef dünyayı kaplıyan bir faaliyet göstermemekte, seyrek fasıllarla yapılan suni temaslarda gereken faydayı sağlamamaktadır.”

Yukarıdaki tespitlerdeki hakikat payları doğru olmakla birlikte ekonomik kaynak aktarma konusunda ciddi problemlerin olduğu bilinmektedir. Makarios’un komünizm ideolojisi üzerinden hem sosyalist-komünist ülkelerin tek başına ideolojik desteğini alması hem de yeni sömürgecilikten bağımsızlığa geçiş yapan ülkelerin önemli desteğini sağlamış olması, Türkiye’nin elini oldukça zora sokmuştur. Dolayısıyla Türkiye, hem Osmanlı geçmişi hem de yeni kurulan rejim sorumluluğu içerisinde olabildiğince yürüttüğü tarafsızlık ilkesi tek başına yeterli destek alanı sağlayabilmesine yetmemiştir. Bu bağlamda günümüzün modern terimlerinden olan kamu diplomasisi de Türkiye için olmayan bir konudur. Bu bağlamda Yetkin’in şu yaklaşım ve önerilerini belirtmekte yarar bulunacaktır:⁴²⁹

“(…) Türkiye kısa zamanda temsil kudretini mutlak surette artırmalıdır. Bu cümleden olarak ve ilk ağızda siyah Afrikada Fildişi kıyısı, Nijer, Yukarı Volta, Dahomey ve Togo’yu kapsıyan KONSEY dö lantant’ın merkezi sayılabilecek Fil dışı memleketlerinde, yine üstüva hattı Afrika

⁴²⁷ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 347.

⁴²⁸ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 347.

⁴²⁹ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 347-348.

memleketleri olan Kamerun, Galon, Merkezî Afrika ve Çat'ın akredite olmak üzere Kamerun'un merkezinde kurulacak elçilik ile Morontonya veya Gine'nin merkezinde kurulacak bir elçiliğe şiddetle ihtiyaç vardır. Aynı şekilde Doğu - Afrika memleketleri nezdinde de bir iki elçilik daha kurmak çok faydalı olacaktır.”

“Daha önce bir vesile ile de arz ettiğimiz gibi Türkiye'nin bu memleketlere meselâ Narenciye mütehasısı, tarım teknik öğretimi, halı dokuma ustaları ve saire gibi elemanlar göndermesi ve onların gençlerine Türkiye'de kısa süreli pratik alanlarda burslar vermek suretiyle yardımlar yapmasının faydalı neticeler vereceği kanısındayız.”

“Türkiye'nin başka memleketlerde Türkiye'yi tanıtmaya propagandacıda maalesef verimli değildir. Bunun için tanıtmaya usullerini ve nemalarını Türkiye'de hazırlıyacak ve dışarda basın ile irtibat kuracak ve bu işi ciddi olarak yapacak unsurlara da ihtiyaç çoktur. Türkiye'nin propaganda cihazı Türkiye'nin bugün karşılaştığı ihtiyaçlara göre ayarlanmış değildir. Bu propoganda hedefsiz, genel bir şekilde yalnız turistik amaçlara göre, o da çok eksik olarak yapılmaktadır.”

Yukarıda görüldüğü üzere Yetkin'in daha çok sömürgeci ülkesi olmaktan bağımsızlığa kavuşan yeni devletleri kazanmaya yönelik önerileri elbette kıymetlidir. Ancak bununla birlikte Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları diğer dünya devletleri ve Rusya ile yürütülecek ilişkiler de bir o kadar önem arz etmiştir. Kaldı ki dönemin Sovyetlerine yakın bir ülke olan Çekoslovakya'nın Kıbrıs'taki Türk toplumu aleyhine icraatları, oldukça kayda değerdir. Bu bağlamda Yetkin'in şu ifadelerini de burada belirtmek gerekecektir:⁴³⁰

“Çekoslovakya'nın Kıbrıs'a silâh vermiş olmasını, yumuşama ve barış tutumunun üzücü bir istisnası olarak telâkki ettiğimizi de açıklıyacağız. Çekoslovakya'nın bu hareketinin dostane olmadığını CHP Grubu olarak açıkça ifade edeceğiz. Çekoslovakya'nın Kıbrıs'a silâh vermesi keyfiyeti, barışçı olduğunu iddia eden Doğu bloku mensuplarından bir tanesinin bu prensibi açıkça inkâr ettiğini gösteren bir delildir. İhtilâflı Kıbrıs dâvasında bu ihtilâfın barış yoluyla çözülmesi için çabalar sarf edilirken, Çekoslovakya'nın bu ihtilâfa taraflardan birine silâh tedarik ederek müdahale etmesi, doğrudan doğruya savaş kışkırtıcılığından başka bir şey değildir. Yalnız bu silâhların Adaya sokulmuş olması dahi, Türkiye'yi ihtilâfa silâhla müdahalede haklı kılan bir sebeptir. Türkiye ile Doğu bloku memleketleri arasında kurulan dostane münasebetlere Çekoslovakya'nın gölge düşürmemiş olmasını çok temenni ederdik.”

Çekslovakya'nın o dönemlerde yürüttüğü Kıbrıs dış politikasında durum öyleyken ABD, BM'de Türkiye lehine oy kullanmasına rağmen Türkiye kamuoyunda olumlu tepkiler alamamıştır. Johnson Mektubu veya ikili müzakerelerde Yunanistan lehine alınan tutumlar, Türkiye siyasetinde olumsuz bir algı olarak pekişmişlik taşımıştır. Bu bağlamda Yetkin'in şu sözlerine yer vermek gerekecektir:⁴³¹

“Kıbrıs ihtilâfında Amerika, Türkiye ve Yunanistan arasında dostluğun icabettirdiği tarafsızlığı göstermemiştir. Bunun yarattığı acılar ve hayal kırıklığı üzerinde fazla durmak istetmiyoruz. Atlantik beyannamesine bağlıyız. İnsan hak ve hürriyetlerinin korunması fikrine bağlıyız. Ve bu uğurda kendi memleketimizde büyük gayretler sarf ediyoruz. Milletlerin, milletlerle anlayış içinde işbirliği yapmalarını istiyoruz. Böyle olunca da, gerçek dostluğu bozacak, izzetinefislerde yaralar açacak dengesizliklerin ortadan kaldırılmasını, sürekli olması lâzımgelen Türk -

⁴³⁰ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 349.

⁴³¹ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 350.

Amerikan dostluğunun en önde gelen şartı telâkki ediyoruz. İkili anlaşmalarda, Türkiye'nin hükümlerle hakları ile telif edilemez hususlar varsa, ki vardır, bunların yine Türk - Amerikan dostluğu ve işbirliğinin sürekliliği adına ortadan kaldırılması lâzımgeldiğine inanıyoruz.”

Şunu da belirtmek gerekir ki CHP sözcüsünün her şeye rağmen ABD ile ilişkilerimizi geliştirmeye yönelik ideolojik gerekçeler sunması, önemli bir tezatlık olarak karşılanabilir. Kaldı ki Afrika devletleriyle veya komünist Balkan devletleriyle dostlukta belirtilmeyen savların, ABD için dile getirilmesi kendi içerisinde sorunlu kalmıştır. Bu bağlamda rasyonel diplomaside çok da ideolojik ilişki kurma veya pekiştirme söz konusu olamayabilir. Bununla birlikte askeri savaşlar uzunca dönem yaşamadığımız İran ile Pakistan'ın Kıbrıs'la ilgili tutumları, o dönemler itibariyle oldukça takdir edilmiştir. Bu açıdan Yetkin'in şu sözlerini aktarmak yerinde olacaktır:⁴³²

“Gerek dost ve kardeş İran'ın ve gerek dost ve kardeş Pakistan'ın Kıbrıs dâvasında Türkiye'yi samimiyet ve hararetle desteklemiş olduklarını unutmuyoruz ve unutmayacağız. İşbirliğimizin yalnız Hükümetler tarafından yönetilmesi bize artık kâfi gelmiyor, bu dostluğun ve işbirliğinin milletler ve halklara intikal ettiğini görmekten de zevk duyacağız. Kardeşlik münasebetlerinin halka maledilmesi için Hükümetlerimizin karşılıklı olarak daha büyük gayretler sarf etmelerini de temenni ediyoruz. Çünkü şunu iyi biliyoruz ki, kendi bölgemizde barışın kurulması ve korunmasının esas şartı, Türkiye'nin olduğu kadar, İran, Pakistan'ın da fakirlikten kurtulmasına ve bu kardeş milletlerin refaha kavuşmalarına sıkı surette bağlıdır.”

Yukarıdaki bu sözlerin geleceğe dair de önemli tespitler sunduğu açıktır. Nitekim Yetkin'in CHP'sinin o dönem korumaya çalıştığı dostluk anlayışının, rejim değişiklikleriyle ne kadar kendileri tarafından devamlılık sağlayacağı tarihin konusu olmayı sürdürecektir. Bununla birlikte o dönem dünyanın veya yakın coğrafyanın tek sorunu da Kıbrıs olmamıştır. Örneğin Yemen'deki iç savaş başta Suudi Arabistan olmak üzere pek çok Arap devleti arasında anlaşmazlıkları doğurmuştur.⁴³³ Yine bölgede o dönemler itibariyle tansiyonu artıran İsrail meselesi de pek çok Arap ülkesinin öncelikli gündemini oluşturmuştur.⁴³⁴ Dolayısıyla dönemin diğer uluslararası siyasal şartlarını takip etmek de bir o kadar önem arz edecektir. Buna karşın bu çalışmanın sınırlılığı böylesine geniş bir bağlamdan öte Türkiye Senatosu örneğinde dönemin siyasal ve küresel atmosferini Kıbrıs özelinde ele almayı önceliklelemiştir. Kaldı ki o dönemki Senato'daki Kıbrıs tartışmalarında bölgesel diğer gelişmelere de yer yer temas edilmiştir.

Senato'nun bu birleşiminde Kıbrıs'a dair çeşitli konular yine gündemdeki yerini korumuştur. Bu açıdan Yetkin'in sorusu ve Çağlayangil'in verdiği yanıtla devam etmek yerinde

⁴³² C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 350.

⁴³³ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 351.

⁴³⁴ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 351.

olacaktır. İlk olarak Yetkin, Demirel Hükümeti adına Çağlayangil'den, “Kıbrıs işinde açık görüşümüz nedir?”⁴³⁵ ve *Enosis talepleri veya emrivaki teşebbüsleri karşısında Hükümet evvelce ifade ettiği kararlı durumunu muhafaza ettiğini teyitte fayda görür mü?*⁴³⁶ şeklinde iki adet soru yönelmiştir. Bu sorulardan önce Çağlayangil, şu yanıtları vermiştir:⁴³⁷

“(…) Sayın Yetkin’in Kıbrıs dâvasında da; meseleyi umumiyetle hikâye ettikten sonra ve bir revizyonunu yaptıktan sonra bize bir teminatları oldu. Ben, bu teminata eğer bir tariz karışmasaydı, çok sevinecektim. «Bizim iktidarda iken Kıbrıs ile mücadele ederken muhalefetten görmediğimiz desteği kendilerine göstereceğiz.» buyurdular. Evvelâ şartlı dahi olsa gösterdikleri bu teveccühün ve itimatlarından dolayı kendilerine teşekkür ederim. Yalnız o kinayelerini de cevapsız geçirmesem beni mazur görmelerini rica edeceğim. Biz hakikaten muhalefette iken Kıbrıs mevzuunda tarizlerimiz oldu, tenkidlerimiz oldu. Onlar ne idi? Onları biraz gözden geçirirsek istemeden sürüklendiğim bu münakaşanın içerisinde belki de teşhislerimizde hatalı bir cihet varsa teşhis etmek imkânını bulacağız.”

“Kıbrıs meselesinin talihsiz ropöleri vardır. Cemaate verilen bir notaya bilâlüzum ve bilâmuhatap 25 gün sonra Türk Hükümetinin re’sen cevap vermesi, bir Londra Konferansı, ne idüğü malûm bir arabulucunun tâyinine tehalûkle muvafakat gösterilmesi, meselenin evvelâ NATO’ya, sonra uluslararası alana itilmesi; ben bir revizyon yapmak istemiyorum, hattâ bunları bir hata olarak da zikretmek istemiyorum; bugün baktığımız zaman yadırgadığımız şeylerdir bunlar, ama bunların yapıldığı günlerdeki şartlar bilinmedikçe, o durumlar bilinmedikçe hakiki olarak değerlendirilmesine imkân yoktur. Bizim muhalefette iken iştikamız bu hatalardan canı yanmış insanlar sıfatıyla Kıbrıs meselesine evvelâ sarîh bir veçhe vermek, prensiplerini vaz’ etmek ve bir de mütemadi emrivakilerle üç adım ileri, bir adım geri gitmek suretiyle Adada daima aleyhe tecelli eden durumlara set çekmek için iktidarı ikaz etmek.”

“Gayet iyi hatırlarım, burada bu günleri, beraber yaşadık. Bütün tenkidlerimize karşı devrin sayın iktidarı, şerefimiz demek olan alayımızı, bayrağımıza bir tecavüz olsun derhal müdahale ederiz, cemaatimize bir tecavüz olsun derhal müdahale ederiz diye bu prensipleri koymuşlardı. Ama müdahalenin bu iki hale mahsus oluşu Adadaki emrivakileri arz ettiğim şekilde mütemadiyen inkişaf ettirmeye saik olmuştur. Belki Dördüncü Koalisyondan itibaren Kıbrıs meselesinin değişen vasıfları evvela malûm dört prensibin ortaya vaz’edilişi, ondan sonra da müdahale için Türkiye’nin şiddetle savunduğu şartlara bundan sonra asla emrivakilere müsaade etmiyeceği şartının ilâvesi olmuştur.”

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere 1965 ve 1966 Senato görüşmelerinde oldukça dikkatli bir dil kullanmaya çalışan Çağlayangil, 1967 yılına gelindiğinde muhalefetin sürekli benzer konuları gündeme taşınmasına daha sert yanıtlar vermiştir. Bu yanıtlar da büyük ölçüde içlerinde CHP’nin de olduğu bir önceki hükümetlere yönelik olmuştur. Bu bağlamda Çağlayangil, o dönemler Londra Konferansı, Türkiye’nin bilmediği bir arabulucuyu kabul etmesi gibi çeşitli konularda aldığı tutumları tenkit ederek yapılan bu hataların tekrarlanmaması için iktidarlarının prensipler üzerinde çalışarak Kıbrıs politikasını icra ettiklerini savunmuştur. Bu bağlamda mevcut Kıbrıs politikasının da Dördüncü Koalisyon Hükümeti döneminde ilk

⁴³⁵ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 352.

⁴³⁶ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 352.

⁴³⁷ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 373.

defa prensiplerin kabulü ile işlemeye başladığını belirtmiştir. Buna koşut olarak Çağlayangil'in şu ifadeleri önemlidir:⁴³⁸

“Kıbrıs'ın tarihindeki dönüm noktası, Dördüncü Koalisyon ve ondan sonraki devrelerde yapılan emrivakilere, meselâ Namıkkemal Okulunun işgaline, meselâ Evkaf apartmanının işgaline, meselâ Magosa'da yeşil hattın tecavüzü hâdiselerine karşı ilk defa olarak ya eski yerinize gidin, ya burada ip kopar davranışının karşı tarafı rücu icbar edişi ve ondan sonra da yeni emrivakilerin hudusuna imkân bırakmaması. Bizim tenkidlerimiz desteksizlik değil belki de yapıcı ve dâvaya katkı koymak isteyen bir davranışın mahsulü idi. O itibarla, böyle bir münakaşaya bizzarur girmiş olmanın hüznü içinde arkadaşımın diğer beyanlarına geçeceğim.”

Yukarıdaki yaklaşımının ardından Çağlayangil, Yetkin'in Kıbrıs dış politikası özelinde ve genelinde açtığı önerilere dair şu yanıtları da vermiştir:⁴³⁹

“Sayın Yetkin, tanıtma konusuna hepimizin derdi olarak temas ettiği ve memleketimizi tanıtma, propaganda yapma meselesinde bu cihaz ihtiyaçlara göre ayarlanmış değildir, propaganda yönünden daha iyi organizasyona ihtiyacımız vardır, buyurdular. Doğrudur. Türkiye bu konuda talihli değildir. Bir kere kendileriyle dâvamız olan Yunanistan'ın dünyanın dört bucağında kolonileri var, Jakarta, Honkong hiçbir yer yoktur ki gittiğiniz zaman bir Elen çarşısına, bir Elen kolonisine rasgelmiyelim. Bunlar aralarda diplomatik temsilcilerinden daha iyi memleketlerine iktisaden ve siyaseten yardımcı olurlar, tanıtmayı hâkimdirler. Türkiye bu imkânlardan mahrumdur.”

“Ben size bir misal vereyim. Tanıtmadan hepimiz şikâyetçiyiz. Meselâ Fransa Hükümetinin kültür faaliyeti ve Fransa'yı tanıtma için ayırdığı para onsekiz milyon dolar yani yüzseksen milyon Türk lirasıdır. Bu para Türkiye Dışişleri Bakanlığı bütçesinin vekûnundan fazladır. Benim bu konuda haiz olduğum miktar geçen sene bir milyon sekizyüz bin lira, bu sene iki milyon ikiyüz yetmişbeş bin lira civarındadır. İki milyon ikiyüz yetmişbeş bin lira ödenekle Türkiye Devletini yabancılara burs vererek ve kültür faaliyetlerimizi karşılıklı idameye çalışarak lâıkiyle tanıtılabildiğimizi iddia etmek elbetteki imkânsız bir şeydir.”

Çağlayangil, Yetkin'in önerilerini ekonomik şartlar açısından makul görmemiştir. Bu durum bir yönüyle de doğrudur. Nitekim Türkiye ekonomisi, 1960'lar itibariyle Fransa'nın ayırdığı ödeneği, Türk dışişleri için ayıracak güce sahip olamamıştır. Diğer yandan başta belirtilen Yetkin'in sorularına doğrudan yanıt vermek üzere Çağlayangil, ilk olarak şu ifadelerde bulunmuştur:⁴⁴⁰

“Kıbrıs işinde açık görüşünüz nedir? Bir seneden fazla bir zamandır, bu suali cevaplandırıyorum, yine cevaplandıracağım. Bizim malûm 4 prensibimiz var. Bu prensibi arkadaşlarımız kâfi derecede vazih bulmuyorlar. Prensipler vazih haddizatında. Ada tek taraflı bir devlete ilhak edilemez. Ada'da iki cemaat vardır ve bu cemaatin biri diğerine tahakküm edemez. Ada'da bir devlete ruh ve hayat veren muahedeler tek taraflı olarak yürürlükten kaldırılamaz. Kıbrıs işine bulunacak çözüm yolu Akdeniz'deki muvazeneyi ihlâl edemez. Eh bunun en iyi hal yolu federasyondur. Siz o fikirde değil misiniz? Federasyon bu dört prensibi nez'ediyor mu? Federasyon bu dört prensiple her noktada bağdaşan bir sistemdir, benim tezimin içinde.”

⁴³⁸ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 373-374.

⁴³⁹ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 374.

⁴⁴⁰ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 376.

Durum böyleyken “*O halde bunu ilân et.*” ifadesini doğru bulmadığını belirten Çağlayangil, sözlerine şöyle devam etmiştir:⁴⁴¹

“İsterseniz geriye dönelim ve bugünkü anamuhalefet partisinin, Londra ve Zürih anlaşmaları Meclise getirildiği zaman o vakit de muhalefette bulunan sayın liderinin sözlerini burada beraberce tekrar edelim. Sayın lider buyurmuşlardır ki, Hükümet bizden taksim üzerinde bir hususta mutabık kaldı, konuşmaya gitti, büsbütün başka türlü bir formül getirdi. Biz bunu da kabul ediyoruz. Çünkü insan bir masaya oturur ama, behemehal istediğini almak için oturmaz ve behemahal istediğini de alamaz. Bu karşılıklı anlaşmaya bağlıdır. Bu formül bizi tatmin eder, yalnız eksigi vardır, şöyle olursa kabul ederiz, tekniğine girmeyin. Şimdi biz huzurunuzda bizim tezimiz münhasıran federasyondur dedik. Karşımıza çıkıp da Kıbrıs ihtilâfi hazin bir devre geçirmiştir, vazgeçtik şu eski muahedeleri tecriden ihya edelim, meseleyi halledelim, derlerse yok, biz sözleştik, biz federasyonla geldik, başka türlü gitmeyiz. Kanton yapalım derlerse, biz federasyonda sözleştik başka türlü gitmeyiz. Buna imkân yoktur. Empoze edeceksen, Ada’ya zorla çıkıp bir hal şeklini karşı tarafa empoze edeceksen yine federasyon, gelin üzerine çıkalım daha iyi bir hal şekli buluruz. Öyle yapmıyacaksak siyasi solüsyon arıyorsak, o zaman rijit olmaya imkân yok. Sadece neleri yapamayacağımıza tesbite imkân var. İşte huzurunuzda getirdiğimiz 4 prensip bunun mahsulüdür.”

Yetkin’le mutabık olarak federasyon tezinin kendi iktidarları döneminde de devam ettiğini açıkça vurgulayan Çağlayangil, Yetkin’in ikinci sorusuna ilişkin olarak da “*Enosis ve emrivaki karşısında Hükümet kararlı tavrını muhafazayı teyitte fayda görür mü? Görülür ve her zamanda bunu teyide diyoruz.*”⁴⁴² şeklinde kısa bir yanıt vermiştir. Elbette dönemin Senato görüşmeleri ile günümüzdeki Türkçe kullanımı birbirinden farklıdır. Bu nedenle örneğin tabii üye Ahmet Yıldız’ın bugünün Türkçesini o dönem kullanıyor olması, Çağlayangil dahil pek çok senatörün yeni kelimelere alışamaması nedeniyle karşılıklı anlamalarda zorluklar taşıdığı da olmuştur. Bu çerçevede örneğin Çağlayangil’in Yıldız’dan için “*ben, «etkeni» zor anlarken bir de arkasından «etmen» gelince o zaman şaşırıyorum ve zannediyorum ki bunda yalnız değilim, Yüksek Senato da bu hususta kâfi derecede şaşırmış olmakta. Onun için anlıyabildiğim kadarı ile arzı cevabediyorum. (Gülüşmeler)*”⁴⁴³ ifadeleri kayda değerdir.

Senato’nun 1 Şubat 1967 tarihli oturumunda Yetkin’den sonra Kıbrıs’a dair ikinci konuşmayı Ahmet Yıldız gerçekleştirmiştir. Yıldız’ın temel vurgusu Yunanistan’ın Kıbrıs meselesinde olumsuz tutum almasındaki sorunlara değinmiştir. Bu bağlamda şu ifadeleri önemlidir:⁴⁴⁴

“Türk - Yunan dostluğunu, oksijen çadırında bile yaratılamaz diye nitelendirmiştik. Bu yargıda yanlış olmayı çok arzu ederdik. Fakat henüz bu kanıyı doğruluyacak bir belirti de yoktur. Türk - Yunan dostluğunu zehirliyen ve dostluk değil iyi ilişkiler bile kurmamıza engel olan hastalığa

⁴⁴¹ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 376.

⁴⁴² C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 376. Bkz. BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Yer Bilgisi: 47-280-2, s.4.

⁴⁴³ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 378.

⁴⁴⁴ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 358.

bulaşmamış bir tek Yunanlı lider görünürde yoktur. Bunun içindir ki, istediği ölçüde gizli tutulsun, hattâ muşambaya bile sarılsa, ikili görüşmelerden asla umutlu olmadık.”

“Yunanlılar, belirli çıkarlarına ya da özel amaçlarına hizmet dışında, bizimle hiçbir samimî ilişki kurmak niyetinde görünmüyorlar. Ektikleri düşmanlık tohumları öyle bir kamu oyu yaratmıştır ki, bizimle, yalnız bencil amaçlarını hedef almayan, ilişkiler kurmayı nerede ise ihanet saymaktadır. Elde ettikleri kazanç için rüşvet sayılacak ifadeler kullandıkları olmuştur. Bunun sonunda da zararlı çıkan hep biz olduk.”

1966 yılının sonlarında başlayan ve 1967 yılı boyunca tartışma konusu edilen Türkiye ile Yunanistan arasındaki ikili müzakerelere yönelik pek çok senatörün başarılı bir netice alınmasına dair ya kuşkuları bulunmuş ya da yararsız bulmuşlardır. Bu durum üzerinde daha önce defaatle denenen olumsuz tecrübeler yatmaktadır. Yıldız konuşmasına şöyle devam etmiştir:⁴⁴⁵

“Kıral - Kanamandis ikilisinin becerikliliği sayesinde, nerede ise Yunanlılarla kardeş olma umuduna kapılanlarımız, Yunanlıların hatırı için bayrağımızı yarıya indirenler, üzülmesinler diye İstanbul’un fethini kutlama töreninden bile vazgeçenler ve hattâ Kıbrıs için giriştikleri Enosis kampanyasına dahi yıllarca ses çıkarmıyanlar ne sağladılar? Hiçbir şey Kıbrıs işi pişirilip koparıldığı ve bir İngiliz - Yunan sorunu haline getirilerek, birçok çevrede, Türklerle hiçbir ilgisi olmadığı kanısını uyandırmalarından sonradır ki, aklımız başımıza gelmeye başladı. Şimdi de, bir yumuşama ve ikili görüşmelere bel bağlama gibi bir umut içinde iken bizimkiler, Yunanistan’da Hükümet düşüverdi.”

Yunanistan, en başta Kıbrıs meselesini bir Yunanistan – İngiltere meselesi haline getirmişken daha sonraları bu argümanları değiştirmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Türkiye hükümetlerinin de Kıbrıs konusunda bir önceki hükümetle devam eden sürdürülebilir bir süreç işletemedikleri çeşitli nedenlerle söz konusu olmuştur. Adalet Partisi iktidarı döneminde yeniden başlayan ikili müzakereler bir kere daha riske girmiş ve Yıldız şu yorumda bulunmuştur:⁴⁴⁶

“Olayı yakından izleyenler şu hususları da iyi değerlendirebilir, sanırım: Kanellopulos; Diyor; yeter desteği yoktur bu Hükümetin iki partinin 220’lik üyesi ile desteklenen bir Hükümet Kıbrıs işine çözüm bulur. Sonra Saray ve Papandreu’nun anlaşacağını görüyoruz. Anlaşmalar, umursamasalar böyle birşey olmazdı. Bu anlaşma her halde bizimle de anlaşmaya yarıyacak diye umursanırken biraz sonra Papandreu «ancak seçimle gelen bir iktidar bu konuya bir çözüm yolu bulabilir» demeye başladı, vazgeçti hangi aklı başında Yunanlı ile görüşsek «hakkınız var. Fakat ne yapalım halka bunu anlatmak güçtür, bundan sonra dönemeyiz, kamuoyu var» der. Peki bizim de kamu oyumuz var.”

“Biz vaktiyle «Kıbrıs bizimdir» diye başladık. Ya taksim ya ölüm, filân dedik birşey olmadı, döndük. Bizim Hükümetler bu hale geldi, siz niye birşey yapmıyorsunuz? Susarlar ve daha birşey koparabilme hevesi içinde konuşmaya devam ederler. Esasen Yunanlıların bizimle ilgili konularında kafa ve yüreklerinin çalışması bir başka türdür. Andrea Papandreu’nun şu sözlerine bakın: Daha yakın da geçen hafta ne diyen, nasıl oldu da Türkiye Yunanistan’dan üç defa daha kuvvetli duruma geldi. Bu dengeyi önceden kim hesapladı? diyor, sonra dabundan

⁴⁴⁵ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 358.

⁴⁴⁶ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 358-359.

NATO'yu suçlu tutuyor. Yunanistan'ın dört katı nüfusumuz olduğu halde onunla kuvvette eşit olmamızı normal sayıyor.”

O dönemlerde 8 milyonluk Yunanistan'a karşı 32 milyonluk Türkiye'nin varlığı Yıldız tarafından güç karşılaştırması açısından dile getirilse de örneğin bugünkü İsrail ile ondan daha kalabalık çevre ülkelerini yalnızca nüfusları ile mukayese etmek nasıl gerçekçi olamayacaksa o dönemki benzetme de elbette salt doğru bir kıyaslama olarak görülemez. Nitekim Yunan deniz kuvvetlerine ve hava kuvvetlerine özellikle ABD'nin o dönemler sağladığı destek ile Kıbrıs'taki Rumlara başkaca devletlerden ulaştırılan askeri malzeme destekleri önemsiz görülemez gelişmeleri oluşturmuştur.

Yunanistan'ın ve Kıbrıs'taki Rum yönetiminin küresel düzeyde o dönemlerde sağladıkları maddi ve manevi destek kaynakları, Kıbrıs meselesinde önemli bir psikolojik güç sağlamıştır. Bu duruma dikkat çeken Yıldız, *“Atlantik ötesindeki büyük ve zengin rum Ortodoks çevrelerinin etkisinden de güç alan Yunanlıları bize üstün tutma tutkusundan bir türlü kurtulamayan müttefiklerimizin davranışı, bir devleti yok etmeyi istemiyen ve yabancı üslere karşı son derecede allerjisi olan devletlerin eğilimi, Yunanistan ve Makarios'un her araç ve yöntemi kullanarak giriştikleri propagandaların etkileri ve bizim tezlerimizdeki tutarsızlık bugünkü durumun başlıca nedenleridir.”*⁴⁴⁷ görüşünü belirterek *“Bugünkü statüyü isteyen İngiltere, kazancından ötürü bayram eden Yunanistan, ilk başarı diye bunu sevinçle karşılayan Makarios ve hepimize bunu, o zamanki nüfuzunu kullanarak kabul ettiren Amerika, bunu hiç istemiyen de Türkiye. Fakat, buhrandan sonra tek savunucusu biz kaldık. Ben bâzı diplomatlara sordum, bu bilmeceyi çözebilir misiniz, bütün bunu isteyenler ortada yok, istemiyenin sırtında kaldı bu. İşte böyle bir anlaşma içinde olduğumuzu her zaman hatırlamalıyız.”*⁴⁴⁸ demiştir. Bunlara ek olarak Yıldız, kaygılarını şöyle anlatmıştır:⁴⁴⁹

“Kıbrıs böyle kalır ya da bölünürse, Türk - Yunan çatışmaya gider. Bağımsız olursa da komünist olur dostluğu bir kaygısında olan Amerika enosisi ister. Bugünkü üslerin hatırı için İngiltere de bu durumu ister. Bunların bizim tezi benimsiyeceği düşünülemez.”

“Dünya kamuoyunun da benimsiyeceği bir tez ortaya atmazsak, işte 1965 Aralığında tevlidettiğimiz konu bu idi, Birleşmiş Milletler çevrelerinden de destek umudunu kesmeliyiz. Durumu bu halde bırakırsak da sonuç lehimize olamaz. O halde bir defa çıkmazlarımızı böyle sıralıyoruz. Bu durumda, enosisten başka tezi söz konusu bile etmiyen ve onu öngörmiyen hiçbir görüşmeyi istemiyen Yunanistan'ın yeni bir oyununa gelinebileceği kaygısında yız. Çünkü hiçbir şeyi kabul etmiyor, peşin bunu söylüyor.”

⁴⁴⁷ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 359.

⁴⁴⁸ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 359.

⁴⁴⁹ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 359.

“Egemen bir ulusun heran bozabileceği, bize üs veren, azınlık statüsüne dayalı haklar tanıyan anlaşmalar ya da alay konusu olacak ölçüde bâzı önemsiz karşılıklar gösterecek tekliflere Hükümetimizin iltifat etmeyeceğini umarız.”

“Beyanlarından da bunu anlıyoruz ve hoşnutluk duyuyoruz. Ne üssün ne ele diğer hakların garantisi yoktur. Egemen ulus bunları daima değiştirebileceğinden bunlar kâğıt üzerinde kalır. Londra, Zürih Anlaşmalarının sonucuna gelirler.”

Esasen Yıldız, Türkiye'nin Kıbrıs'ta Türk toplumuna azınlık statüsü tanıyan ve bu statüye dayanan haklar veren bir durumu en baştan reddettiğini kesin bir dille vurgulaması gerektiği görüşündedir. Durum böyleyken Yıldız'a göre enosisten başka sözü olmayan Yunanlıların diplomatik herhangi girişimlerine kanmamak gerekir. Bu bağlamda Demirel Hükümeti de milli Kıbrıs tezlerimize önemle bağlanmalıdır. Aksi durumda karşı tarafın oyunlarına gelinebilir. Tüm bu kaygıları dile getiren Yıldız'ın Kıbrıs'a dair olması gereken ve ayrılmamamız gerektiğini düşündüğü prensiplerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:⁴⁵⁰

- Enosise olanak tanımayacak bağımsız bir Kıbrıs Devleti'nin oluşturulması
- Kıbrıs'ta yabancı başkaca hiçbir devletin askeri gücüne izin verilmemesi
- Dış müdahalelere kapalı bir Kıbrıs'ın uluslararası anlaşma ile sağlanması
- İki toplumun haklarını eşit sürelerde sağlayan bir anayasal statünün sağlanması

Kıbrıs için “sürekli garanti”yi⁴⁵¹ savunan Yıldız, olası başka BM kararlarında yukarıda sıraladığı görüşlerle çıkılması halinde daha başarılı olabileceklerini öne sürmüştür. Elbette dönemin gelişen şartlarının tek başına bu savlarla çıkılsa dahi yeterli olmadığını anlamaya yeterlidir. Bununla birlikte Yıldız'ın, “*Hükümetin Kıbrıs konusunda titiz olduğuna ilişkin beyanlarını arz ettiğim gibi hoşnutsuzlukla karşılaşıyoruz. (...). Hükümet gerçekten böyle uyanık bulunduğunu söylediği günlerde Çek silâhları Kıbrıs'a gidiyor. Hükümetimiz Çek silâhları yoldayken bunu öğreniyor. Hâlbuki silâh fabrikaları bile bunu daha önceden öğrenir. Dış teşkilâtımız, Bakanın kusurudur diye söylemiyorum, nasıl bir teşkilâttır ki, bunu öğrenmek isteriz, silâh fabrikasının bile öğrenebileceği bilgileri teşkilât elde edememiş, Kıbrıs'a yanaştıktan sonra bunu duyuyoruz.*”⁴⁵² ifadeleri kayda değerdir. Bu yönüyle Demirel Hükümeti dış politikasında Kıbrıs'a dair kimi eleştirilerin hayati nitelikte olduğunu da belirtmek gerekir.

Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in Yıldız'ın tüm konuşmasını dikkatle takip ettiğini belirterek aldığı notlar üzerinden öncelikle şu yorumu gerçekleştirmiştir:⁴⁵³

⁴⁵⁰ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 359.

⁴⁵¹ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 360.

⁴⁵² C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 360.

⁴⁵³ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 378.

“Sayın hatip, Hükümetinizin izlediği politikayı beğeniyorum dememek için, 1964’ten beri başlayan politikayı tasvibediyoruz diye buyurdular. Tarih biraz geriye de gitse biz yine bu beyandan memnunuz. Yalnız şunu arz etmek istiyorum, hükümetlerin politikalarında programları önemli değildir. Hakikaten 61 seçimlerinden beri gelmiş geçmiş hükümetlerin programları dikkatle tetkik edilirse büyük bir müşabehet vardır. Hepsisi de komşularıyla iyi geçinmekten bahseder, iyi ilişkiler kurmaktan bahseder. Ama bu niyetler programa geçer, programla beraber bile hareket nihayet bulursa, safiyana temenniler halinde kalır zannedirim. Bütün mesele programa geçmiş, temel prensipleri canlı ve aktif tutmakta onlara tatbikatta yer vermeye çalışmaktadır. Bizim itinamız bu noktaya müteveccih oldu. Dış politikayı sadece yazmakla kalmadık, yapmaya da çalıştık.”

Senato’daki konuşmalarında Çağlayangil’i sıklıkla eleştiren senatörlerden biri olan Yıldız’ın konuşmasına Çağlayangil, hükümetlerinin teori ve pratikte başarılı olduklarını dolaylı yoldan savunarak Yıldız’ın Kıbrıs’la ilgili doğrudan eleştirileri ile ilgili olarak da sözlerine şöyle devam etmiştir:⁴⁵⁴

“Türk - Yunan dostluğu meselesine muhtelif açılardan bakılabilir. Yalnız politikayı hislere değil de akla oturtmak esas olduğuna göre bu Yunan’lılarla dost olunmaz böyle bir gayret hatalıdır, ikili görüşmelere bel bağlamamalıdır gibi hükümleri müfrit bulmaktayım. Çok gariptir, 4’ncü Koalisyon iktidara gelinceye kadar Türk Hükümetinin Kıbrıs siyaseti bu iş görüşmelerle halledilir ve Türk - Yunan görüşmesiyle halledilir noktasına dayanmış, fakat bir türlü Yunanistan müzakereye ikna edilememiştir. Vaktaki bizim tutumumuz siyaset kayıtlı, şartlı, yazılı, taahhütlü bir müzakere zemini hazırladı. Bu sefer de ikili görüşme fuzuli bir gayret, bir vakit oyalama, Yunan taktiğine düşmek, oyuna gelme gibi tefsir ediliyor. Sayın Yıldız haklı. En kolay şey dış politikada tenkit yapmak. Ama içine giderseniz zordur buyurdular. Doğrudur. Kıbrıs işine de temas buyurdular. Ne istediğimizi kesinlikle belirtmeliyiz. Demin Sayın Yetkin’e verdiğim cevaptaki izahatım kendilerinin bu konuda gördükleri eksikliğin de cevabı olacak. Yalnız aflarına mağruren söyleyeyim, yeni oyuna gelmiyelim, tezimizi açık tutalım diye. Enosise kapalı bağımsız Kıbrıs, yabancı üslerin savunucusu değiliz, topluluk haklarını süreli şekilde sağlıyan garanti. Bunlarla iktifa edilmiş olsa idi, Kıbrıs meselesi çoktan halledilirdi. Galo Plaza’nın raporu da bunu tavsiye eder, Makarios’un taahhütleri de budur. Bununla iktifa edilmediği içindir ki Kıbrıs meselesi halledilmemektedir. Yoksa Enosise bağlı bağımsız Kıbrıs, topluluk haklarını süreli şekilde sağlıyan garanti. Makarios’un da iddiası var. Birleşmiş Milletlerden mürekkep bir heyet ve kuvvet gelsin, Türk Cemaatine bütün haklarını garanti edeyim. İstiklâlê bağlı derhal halledelim bu işi, der. Sovyet Rusya’nın tezi de budur. Fakat zannedirim ki hâdisenin geçmiş seyri ve maziden alınmış dersler bu kadcark teminat ile iktifa etmeye imkân olmadığını ve Türk Cemaatinin haklı endişelerini bertaraf etmek için birtakım yeni unsurlara ihtiyaç olduğunu gösteriyor. Yalnız Kıbrıs’ta yabancı üslerin savunucusu biz değiliz meselesini ben de daha evvel söyledim, Türkiye’nin Kıbrıs’ta yabancı üs bulundurmakta hiçbir menfaati yoktur.”

Yukarıdaki sözler, dikkatle irdelendiğinde Çağlayangil’in ilk olarak Türk – Yunan ilişkilerine ilişkin baştan olumsuzluk içeren yaklaşımları olumlamadığı görülmüştür. İkinci olarak Çağlayangil, 4. Koalisyon dönemine kadar Türkiye ile Yunanistan arasında ikili görüşmeler savunularak diplomatik ilerlemenin hedeflendiğini belirtmiştir. Gerçekten de daha önce müzakerelere katılması için iknaya uğraşılan Yunanistan’ın katılmaya başlaması, bir yönüyle “Kıbrıs, bir Türk – Yunan meselesidir” temelli tezlere de olumlu katkı anlamında

⁴⁵⁴ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 379.

değerlendirilebilir. Üçüncü olarak yabancı üsler konusunda Çağlayangil'in net bir tutum almak istemediği de anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Çağlayangil, “savunucusu değiliz” demekle birlikte yabancı üslerle ilgili daha dolaylı yorumları tercih etmiştir.

Çağlayangil, Yıldız'ın Çekoslovakya'nın Kıbrıs'a silah sevkiyatı ile ilgili özelde dışişlerine, özelde hükümete yönelttiği eleştiriyeye karşı şu ifadelerde bulunmuştur:⁴⁵⁵

“(…) Çek silâhları gidiyor, getiriliyor. Dış teşkilât nasıl öğrenememiş? İnsaflarına müracaat ederim. 1962 senesinde Amerika, Küba'ya füzelerin gönderildiğini, füzeler oraya gittikten sonra haber aldı. Amerika gibi istihbarat teşkilâtı Türkiye'ye nazaran çok geniş bir devlet dahi, unutulmasın ki, bir tarafta demir perde gerisi bir devlet, öbür taraf ta Bizans'ın bütün hasail ve mezayasına bihakkın vakıf olduğunu her an ispat etmiş bir devlet. Bunlar arasındaki bir anlaşma eğer kolay kolay tahmin edilemedi ise ve Adaya silâhlar vardıktan sonra keşfedilmiş ise elbetteki kendi temennileri gibi Teşkilâtımızın daha evvel haber alması şayanı arzu idi. Ama her zaman mümkün olmadığını belirtmek isterim.”

Kontenjan Grubu adına aynı oturumda söz alan Cevat Açıkalın ise Kıbrıs'a dair şu konuşmayı yapmıştır:⁴⁵⁶

“Kıbrıs meselesine gelince: Hepimizin kalbini kan ağlatan ve oradaki soydaşlarımıza reva görülen zalim muamele yüzünden beşeri olarak yüz kızartıcı bir cinayet ve muahedeleri hiçe sayma bakımından beynelmilel bir şakavet addeylediğimiz ve artık millî bir dâva olarak her Türkün benimsediği Kıbrıs dâvası biz Türkler için bir fütuhât, bir istilâ meselesi değildir. Sırf bir hak ve beşeri bir adalet meselesidir. Sayın Dışişleri Bakanının, bu hakikatleri müdrük olarak sabır ve metanetle giriştiği diplomatik faaliyeti ve netice alınmamasına rağmen gösterdiği meslekî itidali ve sabrı ancak takdir etmek lâzımdır. Sayın senatörler, diplomasi umumiyetle zannedildiği gibi bir alayış ve gösteriden ibaret değildir. Sabırlı, meşakkatli ve kapalı, alayışsız ketumiyet istilzam eden bir çabadır.”

İlgili ifadelerden anlaşılacağı üzere Çağlayangil'in diplomatik çabalarını olumlu karşıladığı görülen Açıkalın'a; “Sayın Açıkalın, dış politikamızın NATO'nun yeni şeraite göre değerlendirilmesi, ikili anlaşmalar ve Kıbrıs gibi üç ana mevzu olduğunu büyük tecrübesine ve şerefle ve liyakatla temsil eylediği uzun meslek hayatının verdiği bilgiye dayanarak pek güzel izah buyurdular.”⁴⁵⁷ ifadelerinde bulunarak yanıt vermiştir.

Öte yandan Adalet Partisi'nin bu görüşmelerde Kıbrıs'a dair yaklaşımlarını konuşmak üzere grup adına yine Fethi Tevetoğlu söz almıştır. Tevetoğlu, hükümetlerinin dış politika alanında en öncelikli konusu olarak Kıbrıs'ı belirlemiş olduğunu ve hükümetlerinin iktidara geldiklerinden beri şu hedeflere yönelmiş olduklarını beyan etmiştir:⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 379.

⁴⁵⁶ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 364.

⁴⁵⁷ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 382.

⁴⁵⁸ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 365.

- *Birleşmiş Milletler Assamblesi Kararını, meselenin çözümlenmesinde bir unsur olmaktan çıkartmak*
- *İlgili BM kararına dayanarak Yunanistan'ın veya Kıbrıslı Rumların bir yanlış hesapla Kıbrıs'ta bir emrivaki teşebbüslerini önlemek*
- *Meselenin, Türkiye'nin ve Türk toplumunun hak ve menfaatlerini koruyacak şekilde çözümlenmesinde Kıbrıslı Türklerin dayanma gücüne takviyede bulunmak*
- *Kıbrıs meselesini haletmek için vukubulacak müzakerelerde Türkiye'ye avantajlı bir pozisyon sağlamak*

Partilerinin Kıbrıs politikasına yönelik çabalarını da bir şekilde özetlemeye çalışan Tevetoğlu, 1966 yılı içerisinde gerçekleştirilen yabancı ülke ziyaretleri ve diplomatik alandaki görüşmelerin, Kıbrıs'a dair önemli kazanımlar sağladığını savunmuştur. Bu bağlamda Tevetoğlu'nun şu ifadelerini aktarmak gerekecektir:⁴⁵⁹

“Birleşmiş Milletlerdeki 7 - 8 memleket temsilcisinin, Genel Sekreterliğe, vaktiyle Makarios Hükümeti lehine kullandıkları oylarının asla Enosis'i tasvip mânasına alınmaması yolunda yaptıkları tashih ve tasrih müracaatları; bu tutumlarını bütün diğer üye devletlere duyurma istekleri, bu dâvamızı izah ve aydınlatma ve haklılığımızı ispat yolundaki başarılı çalışmaların bir neticesidir ki, böylece Birleşmiş Milletler XX. Genel Kurulundaki Aralık 1965 kararı, adetâ nötralize olmuştur. Assamble kararına başlıca dayanak alınmış Galo Plâza raporu ise tamamen bertaraf edilebilmiştir.”

1965 yılında iktidara geldiklerinde Kıbrıs konusunda oldukça olumsuzluklarla karşılaşan Demirel Hükümeti, süreç içerisinde bu olumsuzlukları minimize etmeye yönelik Tevetoğlu'nun da belirttiği üzere çeşitli girişimlerde bulunmuştur. İlerleyen süreçte bu tür girişimlerin ne kadar başarı sağlayacağı elbette daha iyi anlaşılacaktır. Diğer yandan Tevetoğlu, Demirel hükümeti olarak müzakerelerde ilan ettikleri dört prensibi şu şekilde sıralamıştır:⁴⁶⁰

- *Kıbrıs anlaşmaları tek taraflı olarak tadil edilemez ve bu andlaşmalar ancak tarafların rızası ile değiştirilebilirler.*
- *Kıbrıs'taki iki cemaatten biri, diğerini tahakkümü altına almamalı, tam güvenlik içinde yaşamaları sağlanmalı ve bulunacak kal tarzı asgari iki cemaatin, Devletin idaresine müştereken iştirak etmesi esasına dayanmalıdır.*
- *Kıbrıs, hiçbir suretle tek bir Devlete ilhak edilmemelidir.*
- *Bulunacak hal tarzı, Lozan'da Türkiye ile Yunanistan arasında teessüs etmiş olan muvazeneyi bozmayacak bir çözüm şekli olmalıdır.*

⁴⁵⁹ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 366.

⁴⁶⁰ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 367.

Adalet Partisi'nin dört maddede topladığı prensiplerine ek olarak Kıbrıs Rum Yönetimi'ne mühimmat desteği konusundaki görüşlerini Tevetoğlu şu şekilde dile getirmiştir:⁴⁶¹

“Çek silâhları konusuna gelince; Hadise vukubulur bulmaz, ilk defa şahsan tarafımızdan, 15 Aralık 1966 günü 15'nci Birleşimde gündem dışı bir konuşma ile Hükümetimizin dikkati çekilmiş ve Hükümet de derhal radikal tedbirlerle meseleye el koymuş; fakat maalesef bu konu da insaf yoksunlarınca, takdir değil, tenkit vesilesi yapılmıştır. Her şeyden önce şu tarihî vakıaları hatırlamak ve tesbit etmek zaruridir: Kıbrıs'a asıl silâh ve kuvvet sevkiyatı, maalesef bundan evvelki yıllarda, bizim iktidarımızdan önce, birer emrivaki tarzında olmuştur. 1964'de Mısır dâhil, her taraftan ve bilhassa Yunanistan'dan Kıbrıs'a külliyetli miktarda silâh sevk edilerek Rum Cemaatinin Türk Cemaatine karşı askerî silâh üstünlüğü sağlanmış ve silâh kuvveti muvazenesi rumların lehine, Türklerin çok aleyhine bozulmuştur. Bu güvenlik muvazenesi bırakmayan silâh ve kuvvet sevkiyatına karşı hiçbir tedbir alınmamış, gerekli hiçbir reaksiyon gösterilmemiştir. 1964 Temmuzunda ise Kıbrıs dâvasında büsbütün bir dönüm noktası teşkil eden, yine aleyhimize mühim bir değişiklik olmuştur. Bu da; 10 000 tam teçhizatlı Yunan askerlerinin Kıbrıs'a intikal etmesidir. Buna da mâni olunamamıştır. 1965 yılı başlarında Kıbrıs Rum İdaresi, Sovyetlerle yaptığı bir silâh anlaşması mucibince, Adaya bol miktarda tank, zırhlı araçlar, top ve havan ithal etmiştir. Bu suretle bir Akdeniz Küba'sı haline sokulan Kıbrıs'taki Rum kuvvetleri hem ateş kuvvetini artırmış, hem de bir büyük seyyaliyet kazanmışlardır. Buna karşı da birşey yapılamamış, hiçbir tedbir alınmamış, alınamamıştır. Velhasıl şimdiye kadar bu zikredilen silâhların Rum kuvvetlerine dağıtılmamaları ve Barış Gücü kontrolü altında bulundurulmaları katiyen sağlanamamıştır. İşte Adalet Partisi Hükümeti devraldığında, Kıbrıs, böylesine bir Rum silâh ve barut deposu haline getirilmiş bulunuyordu. Bu gerçek, hatırlanması ve hatırdan çıkarılmaması zaruri bir vakiadır.”

Tevetoğlu'nun özellikle altını çizdiği nokta; bir kısım senatörlerce bu metinde de aktarılan Çekoslovakya'nın silah sevkiyatı ile ilgili iktidara eleştirilerini, kendi dönemlerine bakarak değerlendirmelerine işaret etmektedir. Bu açıdan Kıbrıs'a dair her hususta Demirel iktidarına yöneltilen eleştirileri haksız bulan Tevetoğlu, sözlerine şunları da eklemiştir:⁴⁶²

“İlk defadır ki Makarios tarafından Çeklerden mubayaa edilen birinci parti silâhların Adaya ulaşması dolayısıyla Hükümetimizce gerekli tepki gösterilmiş, müessir teşebbüslere geçilmiş ve bu silâhların Rumlara dağıtılmaması ve Barış Gücünün kontrolü altında bulundurulması ve ikinci parti Çek silâhlarının katı surette Kıbrıs'a sevk edilmemeleri temin olunmuştur. Bugünkü Hükümetin Çek silâhları konusundaki hassasiyetini ve dinamik davranışını yermeye kalkmadan önce, bu kronolojik seyrin göz önünde bulundurulması zarureti aşikârdır.”

Tevetoğlu, daha önceki hükümetlerin kendileri kadar dinamik ve süratli kararlar alamadıkları için bu tür teşebbüslerin söz konusu olduğuna meseleyi getirmiştir. Kaldı ki şu ifadeleri bu hususu teyit etmiştir:⁴⁶³ “*Bugünkü Hükümetin gösterdiği basiret, hassasiyet ve dinamizm daha önce de gösterilmiş bulunsa idi, Kıbrıs'ta aleyhimize düzenlenme fırsatı sağlamış bugünkü askerî durumun daha o vakitten itibaren önlenmesi mümkün olurdu.*” Diğer

⁴⁶¹ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 367.

⁴⁶² C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 367.

⁴⁶³ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 367.

yandan Nüvit Yetkin, Tevetoğlu'nu hedef alarak; “*Yunan Hükümeti ile birleşmek emelinde olan Makarios idaresindeki bir adada Yunanlılardan gelen ve Magosa limanında resmen karşılanan Yunan gemilerinin içerisinden çıkan silâhlar silâh diye değil birtakım erzak diye, birtakım ilâç malzemesi diye veya oradaki Rum halkına gelen yardımların içinden çıkan silâhlar başkadır, Çekoslovakya Devleti tarafından resmen bir ticari anlaşma ile gönderilen silâhlar başkadır. Binaenaleyh Sayın Tevetoğlunun bu ikisini birbirine karıştırmamasını temenni ederdim ve eski ikdiralar hakkında da daha insaflı olmasını.*”⁴⁶⁴ ifadelerinde bulunmuştur.

3 Şubat 1967 tarihli birleşimde Milli Birlik Grubu adına söz alan tabii senatör Haydar Tunçkanat, ABD'nin ikili anlaşmalardan, NATO'dan ve dahası Kıbrıs'la ilgili konularda ne anladığını bizatihi başkan Johnson'un kendi ifadelerinden anlamının mümkün olduğunu savunarak şu ifadeleri kullanmıştır:⁴⁶⁵

“Amerika'nın NATO, İkili Anlaşmalarla Kıbrıs'la ilgili Zürih ve Londra Andlaşmalarını nasıl anlayıp uygulanmasını istediklerini çok taze bir vesikadan, Başkan Johnson'un, Kıbrıs çıkarmasını durdurmak için Türkiye Hükümetine yazmış olduğu o ültimatoh mahiyetindeki mektuptan izliyebiliriz. Sayın Başkan Johnson bu mektubunda diyorlar ki, «Böyle bir harekete tevessül etmeden önce (Yani Kıbrıs'a çıkarma yapılmadan önce) Birleşik Amerika Devletleri ile istişarede bulunmak mesuliyetini tam kabul etmenizi hassaten rica etmek mecburiyetindeyim. 1960 Garanti Andlaşması ahkâmı gereğince böyle bir müdahalenin caiz olduğu kanaatinde bulunduğunuz intibaindayım. Ayrıca, Andlaşma teminatçı devletler arasında istişareyi gerektirmektedir. Birleşik Amerika, bu durumda bilcümle istişare imkânlarının hiçbir şekilde tükenmediği ve dolayısıyla tek taraflı harekete geçmek hakkının kabili istimal olmadığı kanaatindeyim»”

Meşhur Jonhson Mektubu'nun Türkiye'nin isterse Rum kesiminin herhangi bir ağır teşebbüsü de buna dahil olsa ABD'ye bilgi vermeden ve esasen izin almadan Kıbrıs'a çıkarma yapmasının sonuçları olacağına dair bir tür tehdit mesajı olarak anlaşılması, Türkiye'de özellikle başkan Johnson'a ve diplomasisine karşı olumsuz bir algının oluşmasına neden olmuştur. Hatta Çeklerin yaptığından daha fazla ABD'nin izlediği dış politika tutumu eleştiri konusu edilmiştir. Tunçkanat da doğal olarak ortaya şöyle bir durumun çıktığını savunmuştur:⁴⁶⁶

“Mevcut andlaşmaların bütün icaplarını yalnız Türkiye yerine getirmekte, Yunanistan ve Makarios bu andlaşmaları tanımamakta, İngiltere ise taraflardan biri olmasına rağmen bunu unutmış görünmekte. Türkiye herkesle istişare ediyor, Amerika'ya haber veriyor, iş NATO'ya, Birleşmiş Milletlere gidiyor ve bir halçaresi bulunamayınca, son çare olarak Türkiye 120 bin Türkün katliamına mâni olmak için Ada'ya çıkarına yapacak, bu esnada Amerika karşımıza çıkıp sen benimle istişare etmedin, Garanti Andlaşmasını ben senin gibi anlamıyorum, Kıbrıs'a çıkarma yapamazsın» diyor ve yaptırmıyor da arkadaşlarım. Acı gerçek... Açık ve seçik olan

⁴⁶⁴ C.S., 26. Birleşim, 1967, s. 386.

⁴⁶⁵ C.S., 28. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 38, Toplantı: 6, 1967, s. 567-568.

⁴⁶⁶ C.S., 28. Birleşim, Dönem: 1, Toplantı: 6, 1967, s. 568.

Garanti Andlaşmasının hükümlerini bağımsız Türk Devleti yerine getiremiyor. Neden? İkili Anlaşmalar bizi kısıtlıvrak bağlamış.”

ABD'nin Garanti Anlaşması'nı Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkartmaması olarak yorumladığını belirten Tunçkanat, Senato'da tümüyle açıktan okunsun şeklinde dile getirilen Mektup'tan alıntılar yaparak esasen içeriği hakkında da Demirel iktidarı dönemi senatolarındaki ilgili tartışmaları ilk derinlemesine açan senatör olmuştur. Bu bağlamda Tunçkanat, mektuptan alıntılama yaparak şu yaklaşımlarda bulunmaya devam etmiştir:⁴⁶⁷

“Mektubu okumaya devam edelim; «Bay Başbakan, NATO vecibelerime de dikkat nazarımızı celbetmek mecburiyetindeyim. Kıbrıs'a vâki olan Türk müdahalesinin Türk - Yunan kuvvetleri arasında askerî bir çatışmaya müncer olacağı hususunda en ufak bir tereddüt olmamalıdır. Dışişleri Bakanı Rusk, Lâ Haye'de yapılan son NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye ile Yunanistan arasında bir harbin, kelimenin tam mânasiyle düşünülemez telâkki edilmesi gerektiğini beyan etmiştir»”

“Başkan Johnson burada, siz Kıbrıs'a müdahale ederseniz Yunanistan size taarruz edecektir. NATO'ya karşı vecibeleriniz ise Yunanistanla harbetmenize mânidir. Sizinle Yunanistan arasında bir harb yapılamıyacağı Lâ Haye'deki toplantıda Dışişleri Bakanım tarafından katî bir lisanla size bildirilmiştir. Siz müdahaleden vazgeçmeye mecbursunuz diyor. NATO üyeleri arasındaki ihtilâfların barışçı yollarla çözüleceğine dair birinci maddesi Yunanistan tarafından Kıbrıs anlaşmazlığı için işletilmiyor ve buna Amerika seyirci kalıyor da, neden mütecavizi himaye için bu madde öne sürülüyor. Demek NATO Andlaşması büyük devletlerin keyfine göre, işliyor ve işliyecektir de.”

Johnson, Rum kesiminin türlü taciz ve tecavüzlerine karşın Türkiye'nin Kıbrıs'taki Türk toplumunun haklarını korumak üzere aniden gerçekleştireceği bir çıkarmanın, Yunanistan ile savaş olacağını varsayarak NATO üyesi ve müttefiki ülkelerin birbirleriyle savaşı söz konusu olamaz demiştir. Bu durumda Türkiye'nin “Kıbrıs meselesi, bir Türk – Yunan meselesidir” temel savı üzerinden gerçekleştirdiği yaklaşımlara, o vakit Türkiye'nin Kıbrıs'a saldırması da Yunanistan'a saldırması anlamındadır olarak okunabilir. Böylece Türkiye'nin Kıbrıs tezinin bu yönüyle kabul gördüğü savunulabilir olmakla birlikte Kıbrıs'a dair herhangi bir müdahalenin Yunanistan'a doğrudan müdahale olarak okunabileceği, Türkiye açısından yanıtlanması gereken bir mesele olmuştur. Diğer yandan Tunçkanat, NATO – Kıbrıs temelli ABD yaklaşımı hakkında şu aktarım ve yorumda bulunmuştur:⁴⁶⁸

“Sayın Başkan Johnson'un NATO Andlaşmasının maddelerini keyfi yorumlaması ve tehdidi bununla da bitmiyor. «NATO'ya iltihak, esas itibariyle NATO memleketlerinin birbirleriyle harb etmeyeceklerini kabul etmek demektir. Almanya, Fransa NATO'da müttefik olmakla yüz yıllık husumet ve düşmanlıklarını gömmüşlerdir. Aynı şeyi Yunanistan ve Türkiye'den de beklemek lâzımdır. Ayrıca, Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askerî bir müdahale Sovyetler Birliğinin aynı şekilde bir müdahalesine yol açabilir. NATO müttefiklerimizin tam rıza ve muvafakatleri olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak Sovyet

⁴⁶⁷ C.S., 28. Birleşim, 1967, s. 568.

⁴⁶⁸ C.S., 28. Birleşim, 1967, s. 568.

müdahalesine karşı Türkiye'yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulamamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim»”

Johnson Mektubu'nda Kıbrıs'a ve doğrudan okuyarak Yunanistan'a yapılan bir müdahale, Rusya'yı da devreye sokabilir denilmiştir. O durumda Sovyetlerin Türklere karşı taarruzu için NATO'nun yapabileceği birşey olmaz tehditinde bulunulmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin ABD'den izinsiz bir Kıbrıs dış politikası izlememesi gerektiği İnönü Hükümeti'ne telkin edilmiştir. Durum böyle olunca Kıbrıs politikasında askeri müdahale seçeneğini yok sayarak bir Türk dış politikası izlenmesi teklifi ve zorunlu pratiği, Rumlara ve Yunanistan hükümetlerine büyük cesaret sağlayacaktır. Kaldı ki Demirel Hükümeti'nin daha ilk yıllarında görülen hadiseler de bu sürecin ve cesaretin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Tunçkanat'ın şu ifadeleri de kayda değerdir:⁴⁶⁹

“Londra Garanti Andlaşmasının 4'ncü maddesi garantör üç devlete (Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye); Kıbrıs Anayasası hükümlerinin bozulduğu anda, evvelâ birbirleriyle istişare ederek müştereken veya tek başına müdahale hakkı tanımıştır. Bu husus diğer NATO devletleriyle Rusya tarafından da bilinmektedir. Hal böyle iken, bizim bu hakkımızı kullanmamamızı önlemek için bizi Rusya ile tehdit neden? Sonra, bir tecavüz karşısında demek NATO'nun 5'nci maddesi otomatik olarak işlemeyecek. Ancak Amerika arzu eder ve çıkarlarına uygun gelirse mütecevize karşı harekete geçilecek, yoksa bu yeni durum karşısında, NATO müttefikleri, bu tecavüze karşı biz Türkiye'yi savunma mükellefiyetimizin olup olmadığını henüz istişare fırsatı bulamadık diyerek bizi yalnız bırakabileceklerdir. Demek oluyor ki; NATO Andlaşmasının 5'nci maddesini Amerika bizim gibi anlamıyor.”

Halbuki ABD'nin ilgisi olmadığı Garanti Anlaşması'na da doğrudan müdahale etmeye çalışması, bölgesel krizi derinleştirmekten başka bir işe yaramayacaktır. Üstelik Sovyetlerle tehdit üzerine dönemin İnönü Hükümeti, doğrudan Sovyetlerle temaslarını geliştirmek ve güçlendirmek üzere bir dizi diplomatik yakınlıklara girişmeye başlamıştır. Böylece hem ABD'ye tek başına NATO veya size bağlı değiliz mesajı verilmiş, hem de denge siyaseti ile olası krizlerin önüne geçilmek istenmiştir. Tunçkanat da sürece dair şu yorumu yapmıştır:⁴⁷⁰

“O zamanın Başbakanı, Amerika'nın, Rus tehdidini ileri sürerek Kıbrıs dâvamızı çıkmaza sokulmasını önlemek üzere, Kuzey komşumuz Sovyet Rusya ile iyi komşuluk münasebetleri kurmak için harekete geçmesi, Amerika'nın her zaman bize karşı bir koz olarak kullandığı bu tehdidi ortadan kaldırarak, dostlarımızın Kıbrıs konusunda hangi tarafta yer almış olduklarını gün ışığına çıkarmıştır.”

Dahası Tunçkanat, mevcut Demirel Hükümeti'nin bu manevranın değerini yeteri kadar bilmediğini öne sürmüştür. Bununla birlikte Tunçkanat, Johnson Mektubu'nda ikili anlaşmalara dikkat çekilerek yapılan Türkiye'yi sıkıştırılmaya yönelik söylemleri şu şekilde ifade etmiştir:⁴⁷¹

⁴⁶⁹ C.S., 28. Birleşim, 1967, s. 568-569.

⁴⁷⁰ C.S., 28. Birleşim, 1967, s. 569.

⁴⁷¹ C.S., 28. Birleşim, 1967, s. 569.

“Mevcut şartlar altında Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askerî malzemenin kullanılmasına Birleşik Amerika Devletlerinin muvafakat etmeyeceğini size bütün samimiyetle ifade etmek isterim» diyor Başkan Johnson. Görülüyor ki iki anlaşmalarla Amerika’dan aldığımız malzemeyi, Kıbrıs gibi millî bir dâvamızda haklı olduğumuz halde dâhi kullanmak yetkisine sahip değiliz. Gerçek, bu, o halde yine bir soruyu burada tekrar sormak lâzım. Biz hükümrân bir Devlet miyiz? Yardım eden Devletin müdahalesi nerelere kadar gidiyor bunu düşündük mü hiç? Düşündük isek tedbirlerimizi ona göre almamız gerekir.”

Kıbrıs konusunda ABD’nin bu denli hassasiyet göstermesi, o nedenle sonraki bir BM Kararı’nda Türkiye lehine verdiği oya Türkiye’nin çok da sevinme olanağını doğurmamıştır. Nitekim sonraki ABD hükümetlerinden bu siyaseti reddeden ya da yeni bir yaklaşım gösteren net bir deklarasyon Demirel iktidarının bu dönemlerine kadar dile getirilmiş de değildi. Diğer yandan Tunçkanat, esasen bir önceki birleşimlerde Çağlayangil’in de bilgi verdiği bir hususa dikkat çekerek şu ifadeleri kullanmıştır:

“İkili anlaşmaların bir diğer tarafı daha var: O da yürekler acısı. Türkiye ile Amerika arasında sayıları 55’e varan ikili anlaşma yapılmış, işin feci tarafı şu ki; bu anlaşmalar, Hükümetler arasında olması icabederken, bir kısmı Dışişleri Bakanlığınca, bir kısmı da Devlet haysiyeti ve otoritesi ile bağdaşmasına imkân olmıyan sorumsuz kimseler tarafından tepeden inme verilen emirlerle yapılmış ve bunların neler olduğu hakkında da Türk Hükümetlerinin tam bilgisi ve arşivlerinde bu anlaşmaların metinleri de yok. O zaman Amerikalılar istemiş ve öyle yapılmış. 1960’dan sonra millî birlik, hükümrânlık haklarımızı ihlâl eden bu anlaşmaların bir araya toplanarak gerekli değişikliklerin yapılmasında müzakerelere esas olacak ilk hazırlıklar için direktif vermişti. O zaman başlayan hazırlıkların idare devredildikten sonra, durakladığı ve son zamanlarda hükümetlerin ikaz edilmeleri üzerine yeniden ele alındığını ve mevcut 55 anlaşmadan bir kısmının toplanarak müzakere için hazırlanmış olduğunu Dışişleri Bakanının demeçlerinden öğrenmiş bulunuyoruz. Millî güvenliğimizle çok yakından ilgili olan bu anlaşmalar, değiştirilmeleri bahis konusu olduğu şu günlerde, temel görüşleri alınmak üzere Millî Güvenlik Kuruluna götürülmüş müdür? Bu hususun da açıklanmasını Sayın Bakandan rica ederiz.”

Johnson yönetiminin Türkiye aleyhine kullandığı ikili anlaşmalarla ilgili sorunlara dikkat çeken Tunçkanat’ın uyarısı oldukça önemlidir. Bununla birlikte Çağlayangil, bu konuşmadan önce bu husustaki bir soruya yanıt vererek çalışmaların sürdüğünü belirtmişti. Anlaşıyor ki ABD ile yapılan 55 kadar ikili anlaşmanın bir bütün olarak ne durumda ve ne tür fırsatlar veya tehditler içerdiği o güne değil kapsamlı bir analize ve raporlamaya tabi tutulmuş değildi. Elbette tek başına Sovyetler’e yanaşıldığı da o dönem için söylenemezdi. Kaldı ki 18 Nisan 1967 tarihli bir birleşimde İzmir senatörü Cahit Okurer’in Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile gerçekleştirdiği ABD ziyaretinde Kıbrıs’a ilişkin şu sözlerini de not etmek yararlı olacaktır.⁴⁷²

“(…) umumi dış politika görüşü içinde Kıbrıs meselesi üzerinde millî haysiyet ve vekarımıza uygun olarak ortaya konan beyanlar olmuştur. Amerikan ziyaretinin Kıbrıs mevzuunda ne gibi yeni imkânlar meydana getirebildiğini, gerekirse Sayın Dışişleri Bakanımız izah ederler.

⁴⁷² C.S., 52. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 40, Toplantı: 6, s. 30-31.

Aslında bu ziyaretin Kıbrıs meselesinde ne gibi yeni gelişmeler sağlayacağını zaman gösterecektir.”

“(…) Sayın Cumhurbaşkanımız, Sayın Başkan Johnson’un yemeğindeki konuşmalarında umumi dış politika görüşü içinde Kıbrıs meselesine temas ederken şöyle bir işaretle bulunmuşlardır: «Kıbrıs konusunda barışçı bir çözüm yolu bulmak için ne kadar gayret sarf etmiş olduğumuzu biliyorsunuz. Bu istikametteki gayretlerimize devam edeceğimizi, fakat aynı zamanda da meseleye tek taraflı bir çözüm yolu getirmeye matuf teşebbüs ve tazyiklere de müsamaha etmemeye azimli olduğumuzu ifade etmek isterim.

“Sayın Cumhurbaşkanı Sunay, Washington’da millî basın kulübündeki konuşmasında da Kıbrıs meselesine temas ettiği sırada: «Biz daima müzakerelere taraftar olduk. Ve acı tecrübelere rağmen her zaman konuşmaya hazır bulunduk. Ancak şu da var ki kuvvete boyun eymek ve haklarımızı terk etmek geleneklerimizde mevcut değildir» diye aynı konuda aynı kesinlikle konuşmuşlardır.”

Öte yandan Tunçkanat’ın yanıtlamasını istediği az evvelki hususlara ilişkin olarak dönemin Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu, yalnızca aşağıdaki şu ifadeleri kullanmıştır:⁴⁷³

“Sayın Haydar Tunçkanat, Johnson mektubu ile bir işin açıkça ortaya çıktığını Amerika yardımlarının maksat olduğunu ve bu yardımlardan da istediğimiz faydalı görmenin mümkün olmadığını ve Kıbrıs çıkartması yapılacağı zaman da Johnson’un «siz bu malzemeleri kullanamazsınız» dediğini, o halde Türkiyenin hükümler bir Devlet olup olmadığına tereddüt hâsıl olduğunu ifade ettiler. Ama yine Sayın Haydar Tunçkanat Haziran ayında bu malzemeleri o zamanın Hükümeti kullanmazken Ağustos ayında yine aynı tertiple alınmış olan Türk uçaklarının Kıbrıs’ı bombaladığını unutmaktadırlar. O halde Haziran ayında hükümler değil, Ağustos ayında hükümler. O halde bu Hükümetlerin ki mektubun yazıldığı zamanı hatırlamalıdır. O zamanın Hükümeti o mektubu Haziranda o şekilde hareket etmiş, ama Ağustos ayında da yine aynı anlaşmalarla alınmış olan silâhları kullanmak imkânının olduğu gözükmiştir. Binaenaleyh, bu bir tatbikat meselesidir, yoksa bu silâhların alınmasının doğru olmayacağı ve Türk savunması için faydalı olmadığı şeklindeki bir anlayışı kabul etmek mümkün değildir. Bunu kendilerinin açtığı Kıbrıs konusu üzerindeki bir misalle arz ve izah etmiş oluyorum. Sonra bir silâhın kullanılıp kullanılmaması ki, izah ettim böyle bir durumdaki biraz sonra ikili anlaşmalara geleceğim, bu Devletin hükümler olup olmadığından ikide bir bahsetmekten bilmiyorum ne fayda var? Türk Devletinin hükümler olduğundan Sayın Tunçkanat şüphe mi etmektedir? Biz hiçbir zaman hiçbir dış tesire kapılmadan, Türk gücünü, Türk kuvvetini kullanmak kuvvetini kendimizde bulmaktayız. Johnson’un mektubu veya şu veya bu şekilde dış telkinler, Türk Hükümetinin, Türk Milletinin menfaati için aldığı kararları hiçbir zaman değiştiremez. (AP sıralarından alkışlar.)”

3 Şubat 1967 tarihli Senato oturumunda Kıbrıs’a dair son önemli notlandırmayı İstanbul senatörü Tekin Arıburun’dan gerçekleştirerek tamamlamak yerinde olacaktır. Nitekim Arıburun, “*Kıbrıs dâvasının ilk buhranlı devrelerinde, yani birkaç sene evvel, Deniz ve Hava kuvvetlerimizin (Kuvvet silâh ve teçhizat) dengeleri memleketimizin (Askerî ve jeopolitik) durumunun hakiki ihtiyaçlarına uygun olarak senelerce evvelinden dengelendirilmiş olsaydı, bugün müzmin hale gelmiş bir Kıbrıs dâvası olamazdı.*”⁴⁷⁴ görüşünde olmuştur. Dolayısıyla

⁴⁷³ C.S., 28. Birleşim, 1967, s. 593-594.

⁴⁷⁴ C.S., 28. Birleşim, 1967, s. 582.

Arıburun'a göre mevcut askeri gücün çok daha öncesinde olması halinde Kıbrıs'ta bugün Türkiye lehine bir durum çoktan oluşmuştu. Bununla birlikte Arıburun, şu uyarıları da Demirel Hükümeti'nin ilgililerine yöneltmiştir:⁴⁷⁵

“Unutmuyalım ki 1911 Türk - İtalya, 1912 Balkan harblerinin kaybında Deniz Kuvvetlerimizin azlığı o, teçhizat ve vasıfsızlığı, kısacası Silâhlı Kuvvetlerimizin o zamana göre dengesizliği en mühim âmillerden biri olmuştur. Bu dengesizlik halen de iyice hissedilmektedir. Bu durum kısa zamanda tashih edilmez ve değiştirilmezse, meselâ Kıbrıs yüzünden doğacak hiçbir zaman temenni etmeyiz. Bir Türk - Yunan - Kıbrıs harbinde tesirini yalnız askerlikten anlıyanlara değil istisnasız herkese iyice hissettirecek durumdadır.

“Yunanlılar, son zamanlarda bir kara ordusunu lâğvedip yerine hava kuvvetlerini takviye etmek suretiyle muhrip vurucu kuvvetlerini büyük mikyasta artırmışlar, ve dengelerini değiştirmişlerdir. Son Pakistan - Hindistan savaşında da, Hindistan'ın dayandığı tank istilâ kuvvetlerini kısa zamanda tahribedip kuvvet muvazenesini ve harbin gidişini değiştiren ve Pakistan'ı istilâdan kurtaran Pakistan Hava Kuvvetleri olmuştur. Bu netice üzerine Pakistan Hava Kuvvetleri bütçesinin derhâl üç misline çıkarmış ve silâhlı kuvvetler dengesine yeniden nizamı vermiştir.”

Görüldüğü üzere Arıburun, herhangi bir savaş halinde öncesine dair bir kısım bilgiler ve örnekler vererek dikkatli olunması gerektiğini belirtmiştir. Böylece Türkiye'nin olası bir Kıbrıs Harekatı'na da dolaylı olarak salık vermiş ve askeri imkanların önemine dikkat çekmiştir.

9 Mart 1967 tarihli bir Senato toplantısına gelindiğinde Aydın senatörü Osman Saim Sarıgöllü'nün gündem dışı Kıbrıs konuşması önemlidir. Sarıgöllü, konuşmasında Kıbrıs'ın Türk hakimiyetinden ayrılmasından Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin durumuna kadar bir dizi görüşünü belirterek genel bir çerçeve sunmaya çalışmıştır. Bu noktada ilk olarak şöyle bir serencam ortaya koymuştur:⁴⁷⁶

“Osmanlı İmparatorluğu Kırım harbinde yani, bizde 93 harbi dedikleri harpte, müşkül duruma girmiş, Ruslar ilerlemiş bu arada yalnız İngiltere'den yardım beklenmiş ve İngiliz Kabinesinin muhalefetine rağmen zamanın Başvekili Disail Kraliçe Wictoria'nın muvafakatini istihsalle kendilerinin Uzak Şark menfaatlerini de korumak için bir yardım vaadinde bulunmuştur. İşte bu vaad Kıbrıs'ın Elviye Selâse dedikleri üç bölgenin Ruslar istirdadına kadar İngilizlerin Kıbrıs'ta üslenmesini ve hakkı hükümranı baki kalmak şartı ile oranın idare yetkisi almış bulunmaktadır. Demek ki 1'nci bölge bu. 2'ncisi; Berlin Muahedesi; 3'ncüsü; 1914'te Osmanlı İmparatorluğu İngilizlere karşı, müttefiklere karşı harp haline geçtiği anda İngiltere bir deklârasyonla idari masrafları karşılamak ve kendisine karşı harbe girmiş olmak esbabı mucibesi ile Ada'yı ilhak etti. Lozan bu mevzuda bir tek madde sevk ediyor. Yani ilhak tanımıyor. Bu tarihe kadar Yunanlılar Kıbrıs Adası arasında hiçbir, ne idari, ne hukukî, ne harsi, ne de millî bir rabita mevcut değildir. Ama neticede Yunanlılar Adaya, uzun vadeli yayılma politikaları icabı, gönderdikleri bir takım askerlerle bir taraftan Türk'lerle birleşerek İngiliz idaresine karşı harekete geçiyorlar. Netice itibariyle İngilizler inkişaf eden stratejisi karşısında Adayı terke karar veriyorlar. İşte bu arada Türkiye hâdiselere müdahale ettiği zaman karşısında

⁴⁷⁵ C.S., 28. Birleşim, 1967, s. 583.

⁴⁷⁶ C.S., 43. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 39, Toplantı: 6, 1967, s. 338-339.

Yunanlıları bir hak sahibi olarak buluyor. Bundan sonra Londra ve Zürich Andlaşmaları; bir Anayasa ve Kıbrıs Cumhuriyeti.”

İşte böylesi bir sürecin sonunda Sarıgöllü; “*Şimdi, Kıbrıs Adasında, Kıbrıs Cumhuriyetine tâbi toprağın yanında, iki de İngiliz Bayrağı altında üs mevcuttur. İngilizler buradan da çekilmek istiyorlar ve teklifleri şu: Aranızda anlaşın, üsleri de bırakacağım.*”⁴⁷⁷ mevzusuna meseleyi getirerek teklifini şu çerçevede öne sürmüştür:

“Bundan evvel Birinci ve İkinci Koalisyon zamanlarında, hâdiseler vehamet kesbettiği anlarda defaatle bu kürsülerde görüşüldü ve hariciye maalesef bize sadece Londra ve Zürich Andlaşmalarından bâzı maddelerini havi bir broşür verdi. Zaman kaybetmekle bizim sahil ile olan rabitalarımız, Magusa ve Girne bölgelerinde, Türk kontrolundan çıkmış durumdadır. Oradaki son Türk mukavemeti de kırıldığı takdirde Kıbrıs mevzuunda bir oldu bitti ile karşılaşacağız. Yalnız, belki şehirlerde bâzıları bu oldu - bittiyi hoş görebilirler veya üzerinde durmayabilirler ama dağdaki çoban okadar üzerinde titrediğimiz Türk haysiyeti, Kıbrıs diye bir hâdisenin üzerinde durmamızı zaruri kılmaktadır.”

“(…) Bu mevzua gerekli ehemmiyet verilerek oradaki Türk mukavemetinin kırılmaması için gerekli yardımların yapılması ve bilhassa İngiltere Hükümeti ile temasa geçilip bu hukukî silsile içinde kendisinden, terkedilecek toprakların Türkiye’ye aidiyeti sebebi ve politik icaplar dolayısıyla Türkiye’ye iadesinin temini artık bir zaruret olduğu kanısındayım.”

Görüldüğü üzere Lozan’ın da adadaki varlığına hukuken imkan tanımadığını öne sürdüğü İngilizlerin Kıbrıs’tan çekilmesi halinde stratejik niteliğe sahip üs alanlarını Türkiye’ye devretmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda İngiltere ile bu temelde görüşmelerin başlatılmasının adadaki Türk hakimiyeti açısından oldukça önemli olacağı ifade edilmiştir.

Mesele Kıbrıs olunca Türkiye’nin Tunus, Pakistan ve İran ziyaretleri ne kadar önemli olduysa ABD, Fransa gibi ülkeleri en üst düzeyde ziyaret etmesi de bir o kadar önem arz etmiştir. Bu ziyaretler, önemli ölçüde Türkiye’nin imajına katkı sağlamak ve uluslararası arenada Kıbrıs meselesinde Türkiye’nin tezlerini dinlettirmeye yönelik ön çaba ve çalışmalar olarak nitelendirilebilir. Bunlardan bir örnek olarak 1967 Haziran’ında Fransa’ya gerçekleştirilen ziyaret verilebilir. Bu ziyaret, “*Sayın Cumhurbaşkanımız ve refakatlerindeki heyet 27 Haziran sabahı, General De Gaulle’ün Ankaraya gönderdiği özel uçakla Esenboğa’dan hareket ederek aynı gün mahallî saatle 15’te Paris’in Orly hava alanına vâsıl oldu.*”⁴⁷⁸ şeklinde betimlenmiştir. İlgili heyette yer alanlardan senatör Amil Artus’un Kıbrıs’a dair şu ifadelerini aktarmak yerinde olacaktır:⁴⁷⁹

“O gece General De Gaulle, Elysee Sarayı’nda 200 kişilik muhteşem bir yemek verdi. Bu yemekte Fransanın askerlik, ilim, edebiyat, sanat ve gazetecilik hayatında isim yapmış yüksek

⁴⁷⁷ C.S., 43. Birleşim, Toplantı: 6, 1967, s. 339.

⁴⁷⁸ C.S., 82. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 42, Toplantı: 6, 1967, s. 202.

⁴⁷⁹ C.S., 82. Birleşim, 1967, s. 202.

şahsiyetleri ve Devlet adamları hazır bulundular. Yemeğin sonunda her iki Cumhurbaşkanı birer nutuk söylediler. De Gaulle nutkunda: «Gerek Fransa gerek Türkiye, hakların kendi geleceklelerini kendileri seçmeleri hakkını, meselelerin ölçüsü ve davranışların kaidesi olarak bir zaruret diye kabul etmektedirler.» dedi ve Dünyada halen mevcut ve barışı tehdideden bütün meselelerin, bu arada Kıbrıs meselesinin ve Orta - Doğu buhranının bu esasa göre çözüm yolu bulabileceğini ifade etti, Sayın Cumhurbaşkanımız cevabında, «Son Orta - Doğu buhranı, Dünya barışının ne kadar nazik temeller üzerine bina edildiğini göstermiştir. Bu buhran, çözümlenmemiş bütün meselelerin biran içinde ve beklenmedik bir zamanda vahim bir ihtilâfa yol açabileceğini ispat etmiştir» dedikten sonra Türkiye'nin bu endişe ile durmadan, sabırla Kıbrıs meselesi için barışçı, âdil ve her iki cemaatin temel haklarını teminat altına alacak bir çözüm yolu aramakta olduğunu ifade ettiler.”

Türk heyetinin intiba açısından oldukça memnun ayrıldıkları anlaşılan Fransa ziyaretlerinde Kıbrıs'a dair olumlu iyi niyet temennilerinin karşılıklı olarak gerçekleştiği görülmüştür. O dönemler itibarıyla bu tür ziyaretler, oldukça kayda değer olup Kıbrıs meselesinde de Türkiye açısından arka planda kritik amaçlar içerdiği öne sürülebilir.

20 Temmuz 1967 tarihli Senato'nun 91. Birleşimi'nde tabii senatör Ahmet Yıldız, gelişen Kıbrıs meselesine ilişkin çeşitli tespit, öneri ve uyarıları olmuştur. Bu bağlamda bunlara da değinmek gerekecektir. Bu bağlamda Yıldız, “*Dedim ki, konu bizim için en elverişli duruma geldi. Şu bakımdan, evvelâ dünya kamuoyunca konu artık iyi anlaşıldı. Burada Yunanlıların isteği bir toprak alması olduğu, bir Megalo – îdea'nın bir hedefi olduğu anlaşıldı. Türkiye'nin kabul edilmeyecek bir isteği olmadığı da anlaşıldı.*”⁴⁸⁰ ifadelerini kullanarak uluslararası arenada Türkiye lehine bir sürecin başladığını öne sürmüştür. Üstelik Yıldız'a göre; “*Üçüncü dünya devletleri artık konuyu bizim tezimize yakın bir şekilde benimsiyor. Doğu bloku devletleri tamamiyle bu şekilde ele alıyorlar. Ve nihayet tezimiz lehinde, aleyhinde onları düşünürsek meydanda açıkça bilimsel dayanıklı tartışmalara karşı tezimizi benimsemeyenler çok zayıf duruma geldikleri bir dönemdeyiz.*”⁴⁸¹ Dönemin şartlarını bu şekilde okumasının temelinde Yunanistan'daki hükümet değişimi, Makarios'un o şartlar altında enosis'e yaklaşmak istememesi ve Türkiye lehine oluşan durumlar karşısında Kıbrıs ile ilgili ABD ve İngilizlerin anlaşma yapalım çıkışları Yıldız'a göre oldukça önemli gelişmeler olmuştur.

Böylesi şartlar altında Yıldız'a göre; “*Bakıyoruz ki, bu konuyu, yani Hükümetinizin son tez olarak eski hükümetlerin, bugünkü Hükümetin benimsediğini ifade ettiği tez olarak ele*

⁴⁸⁰ C.S., 91. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 43, Toplantı: 6, 1967, s. 264.

⁴⁸¹ C.S., 91. Birleşim, Dönem: 1, Toplantı: 6, 1967, s. 264.

aldığımız federasyon veya federasyonun sağladığı sonuçları sağlayacak tezleri reddedecekler pek azdır."⁴⁸² Hal böyleyken Yıldız, şu yorumlarda bulunmuştur:⁴⁸³

"Makarios'un bile artık Enosis'i istemediği anlaşılıyor, açıkça. Akel Partisi büyük bir parti, solcu parti Kıbrıs'ta yüzde 38 diyen var, yüzde 40 diyen var, ama her halde nüfusun yüzde 1/3'ünden fazlası bunu istemiyor. Türkler bunu istemiyor, Makarios'u tutanlar bunu istemiyor. Yunanistan'daki cunta telâşa kapıldı, darbe teşebbüslerine girişiyor. İngilizler teklifler ileri sürüyor. Amerika'nın etkisini kullanması yoğun bir çaba haline geliyor."

"Şimdiye kadarki geçişin değerlendirmesiyle diyebiliriz ki durum Yunanistan'ın lehinde olsaydı bunlar olmazdı. Durum Yunanistan'ın aleyhindedir ki bütün bu çevreler harekete geçmiştir. Bu durumda Birinci Acheson plânını dahi kabul etmeyecek bir avantajlı yere geldik. Yani Birinci Acheson plânını dahi kabul etmeyecek kadar durum lehimize geliyor demektir. Çünkü dünya kamu oyu henüz aydınlanmamıştı. Üçüncü Dünya devletleri henüz bunları benimsememişti. Rusya ve Doğu bloku bile aleyhimize bir tutum içindeydi. Fakat şimdi görüyoruz ki büyük çoğunluk tezimize kaymış ve en azından böyle bir teze karşı konuşamayacak hale gelmişlerdir. İngiltere'nin teklifleri asla iltifat göremez tekliflerdir."

"İngiliz teklifini ben bayram şekeri demiyorum ama, Kıbrıs'ı öldürmek isteyen bir cenaze helvası gibi geliyor bana. Bunu asla kabul edemeyiz. Türkiye bugün Yunanistan veya Makarios'un girişeceği bir teşebbüsü sonuca ulaştırarak en kuvvetli durumdadır. Hiç karışmasa bile. Durumumuzu anlatmak için bunları söylüyorum."

"Yunanistan'ın darbe teşebbüsüne seyirci kalan bir Türkiye darbe teşebbüsünü başarıya ulaştırabilir. Makarios ve Türk liderinin ortaklaşa kabul edecekleri bir karara seyirci kalacak, karışmayayım diyecek bir Türkiye gene sonuç alabilir. Çünkü bunun karşısında direnmek kolay değildir."

"Evvelâ arz ettiğim gibi Üçüncü Dünya devletleri taraftar. Süper devletlerden Rusya taraftar olacak en azından. Amerika da aleyhinde bulunmak için söyleyeceği bir lâf yoktur bağımsız bir devletin kararına. O halde bu duruma gelmişken, bu kadar olgun bir hale gelmişken, aman kaçırmıyalım diyen bir çaba ile karşılaştığımızı belirtmek istiyoruz."

İngilizlerin Kıbrıs ile ilgili tekliflerini samimi bulmadığını belirten Yıldız, mevcut durumun iyi değerlendirilmesi gerektiğini savunarak Demirel Hükümeti'ne de; "*Bugünkü Yunan Hükümetiyle yapılacak anlaşmalarda çok dikkatli olmalıyız. Bunun üzerinde önemle durmak isterim. Bildiğimiz kadarı ile Devlet Başkanını dahi Yunanlıların çoğu benimsemiyor. Dışarıdan ismarlama bir başı tanımıyoruz diyenlerin çoğunlukta olduğuna ilişkin haberlerimiz vardır, hepiniz de okuyorsunuz. Hükümet ise dıştan destekli içten zor kuvvete dayanan ve millî iradenin tecellisine engel olmak için harekete geçen bir olayın sonucu kurulmuştur.*"⁴⁸⁴ diyerek olası şu durumlara karşı tedbirli olması gerektiğini belirtmiştir:⁴⁸⁵

"Böyle bir Hükümeti bundan sonraki hükümetler millî iradeye dayanarak seçimle gelecek hükümetler itibarlı sayılacağı, bunun anlaşmalarını, imza koyduğu belgeleri muteber sayacağına pek inanamayız. Üstelik aleyhinde bir tez olarak kullanacaktır. Örneği vardır. Kars - Gümrü

⁴⁸² C.S., 91. Birleşim, 1967, s. 264-265.

⁴⁸³ C.S., 91. Birleşim, 1967, s. 265.

⁴⁸⁴ C.S., 91. Birleşim, 1967, s. 265.

⁴⁸⁵ C.S., 91. Birleşim, 1967, s. 265-266.

anlaşmalarını bile Ruslar, «İşte şu -durumda iken bunları imza ettik şimdi tanımıyoruz» diyebildiler.”

“Şimdiye kadar bütün geçmişini bildiğimiz Yunanlılar böyle bir hükümetin ki, ondan sonra gelecek hükümetler tarafından daima suçlanacak bir iktidarın vereceği söze, yapacağı işlere fazla güvenemeyiz. Zaten ünlü Times Gazetesini okuyanlar da bilir. O diyor ki, bu hükümete inanılmaz diyor ve hattâ meşru olmadığını ilân ediyor Times Gazetesi. Avrupa Konseyinden atılmasını teklif ediyor. Onun için bu hükümetle yapacağımız her işe dikkat etmeliyiz.”

“Bizim tarihimizi alalım. 27 Mayıs hareketini dünya överken bile, hukuka en bağlı ihtilâl halinde yürütüldüğü halde, ondan sonra geçirdiğimiz huzursuzlukları ve o zamanki tasarruflara karşı yönelen tenkidleri hatırlayanlar bu tip bir ihtilâlden sonra gelecek hükümetlerin neler söyleyeceğini çok iyi bilmesi gerekir.”

Yıldız’ın abartılı olarak nitelendirilebilecek söylemlerine karşın o dönem şartları itibariyle darbe ile gelmiş bir hükümetin icraatleri konusunda temkinli olmak gerektiğine dair yaklaşımları elbette önem arz etmiştir. Diğer yandan Yıldız, Makarios’un Yunanistan’daki darbeden sonra enosis ideali suya düşmüştür. Yıldız’a göre; “*Girit’i Yunanistan’a ilhak eden Venizelos büyük bir fatih olarak Yunanistan’a gelmiş, başarı sağlamıştı. Kıbrıs’ı da katacak bir Makarios bir yeni Venizelos olabilirdi. Fakat Cunta yerini bırakmaya hiç niyeti yok. Yunanistan da böyle bir oyuna ve tertibe ortamı hazır bulmadığı için sanıyorum ki Makarios kaderini Kıbrıs’ta arıyacak durumdadır.*”⁴⁸⁶ Durum böyleyken Yıldız sürecin Makarios için ancak Kıbrıs’ta federasyona razı olarak dönüşeceğini iddia etmiştir. Bu durumda Makarios, Türk toplumu adına Fazıl Küçük ile de anlaşırca ne ABD ne Rusya buna itiraz da edemez. Bu hususta da Yıldız şöyle demiştir:⁴⁸⁷

“İşbaşına getirdiği ve halka sevdirmeye çalıştığı Yunan Cuntasına büyük dostumuzun yardım isteği anlaşılabilir. Onu bir evladı gibi yaşatmak istiyor. Fakat demin belirttiğim sözlere ben de bir yenisini ekliyorum. Şimdiye değin, bize karşı Yunanistan’ı tutmasından endişe duyduğumuz üzüntüyü ve artık bu tip oyunlara tahammülümüzün kalmadığını anlatmak fırsatını bulmalıyız. Nasıl ki, Sayın İnönü İngilizlere istikrar fırsatını anlattıysa biz de büyük dostumuz Amerikalılara artık bu oyunlara tahammülümüz kalmadığını anlatmak fırsatını bulalım. Megalo İdeacıların bu çok sessiz ve çok yanlış oyunlu başarılarına Hükümetimizin asla fırsat vermeyeceği umudundayım.”

Yunanistan’daki cunta hükümetine de sıklıkla güvenilmemesi gerektiğini belirten Yıldız, ancak onların iktidarda olmasını da bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte Demirel Hükümeti’ne şu uyarıları yinelemeye yarar görmüştür:⁴⁸⁸

“Türk-Yunan dostluğuna ilişkin sözleri birkaç defa burada belirttik. Hükümet haklı olabilir. Hükümet olduğu için, sözleri mutlaka doğru diyorsun demez. Elbet de hayır katılmıyorum der. Orada Hükümeti yermiyorum. Türk-Yunan dostluğuna olan şüphemi belirtirken Hükümet ben de o şüpheyim demez elbette. İnsansa bile demez, demiyebilir. Ona ben karışmam. Fakat, bu kanyı yalanlıyacak da bir hareket olmuyor. Demiştik ki, Türk - Yunan dostluğu oksijen

⁴⁸⁶ C.S., 91. Birleşim, 1967, s. 267.

⁴⁸⁷ C.S., 91. Birleşim, 1967, s. 267.

⁴⁸⁸ C.S., 91. Birleşim, 1967, s. 267.

çadırında dahi beslenemeyecek hale geldi. Bunu yalanlıyacak bir gelişme olmuyor. Cunta çok dostça sözler kullandı. Ben de yanılmamı isterdim, bu sözler doğru olabilsin diye. Kıbrıs'ı yutmanın acısını duymıyalım diye uyuşturucu sözler de kullandı. Fakat hemen arkasından bir baktık ki Batı Trakya Türklerine vahşet plânları uygulamaya başladılar. İşte arkadaşlar kendimizi kandırmıyalım bu işte. Yunan bu işte megalo ideayı yaşama felsefesi yapmış bir millettir.”

Yukarıda sıralanan tüm bu olumsuzluklara karşın 1967 yılında bir de Papa'nın Türkiye ziyareti gündem olmuştur. Nitekim 23 Temmuz 1967 tarihli Senato'nun 97. Birleşimi'nde de Türkiye'ye ziyarete gelen dönemin Papası VI. Paul'un Ayasofya'ya da girmesi ve ibadet etmesi, Kıbrıs meselesi ile de ilişkili ele alınarak tenkit edilmiştir. Bu tenkitler içerisinde tabii üye Suphi Karaman'ın ifadelerine yer vermek yerinde olacaktır:⁴⁸⁹

“Doğu Roma'nın, Bizansın ham hayalini Megalo İdea'da ifade eden ihtirasın temelinde dinî ve siyasi fanatizm yatmaktadır. Kıbrıs için çözüm yollarının zorlandığı şu günlerde bu fanatizmin güç birliğinin çevremizde ve Türk yurdunda turizme hizmet kisvesine büründürülerek örgütlenmemiş olmasını temenni etmek isterim. Kıbrıs buhranının sebeb olacağı sonuçlar bakımından, bu seyahatin ve Ayasofya'daki ibadetin Fener Patrikhanesini takviye gayesine matuf olmadığına inandırılmak isterim. Devletimizin güvenliği ve geleceği bakımından son derecede önem taşıyan bu gibi maksat ve gayeler için uyanık ve tedbirli bulunmak zorundayız. Kıbrıs veya diğer bir sorunun çözümünde doğacak ağır buhranların Fener Patrikhanesinin kaderinde etki yapacağını ve dinî ve siyasi hiçbir çabanın bunu önleyemeyeceğini bütün dünyanın bilmesini isteriz. Türk istikbalinin, evlâdının ve Türk milliyetçisinin görüşü budur.”

Öte yandan 9 Kasım 1967 tarihli Senato tutanaklarına bakıldığında Başbakan Süleyman Demirel'e Kıbrıs konusunda Yunan Başbakanı ile yapacağı görüşmelerde refakat edecek olan Dışişleri Bakanı İhsan Sabrı Çağlayangil'e ve kendisine dönüşüne kadar, İçişleri Bakanı Faruk Sükan'ın ve Adalet Bakanı Hasan Dinçer'in vekillik etmesinin uygun görüldüğüne dair iki adet Cumhurbaşkanlığı tezkeresi görülmüştür.⁴⁹⁰ Tam bu noktada 1967 Kasım'ı, Kıbrıs meselesinde yeni bir süreci başlatan pek çok bilgi ve anekdota sahip olması yönüyle özel bir dönüm noktası ihtiva etmiştir. Nitekim ilgili tezkereler, başbakan Demirel'in Yunanistan Başbakanı Kollias ile Dedeğaç'ta yapacağı görüşmeleri ifade etmektedir. Bu açıdan bir sonraki Senato toplantılarında Kıbrıs'a dair yeni konulardan birinin de Dedeğaç görüşmeleri olacağını şimdiden söylemek mümkündür.

1967'i Kasım'ında öne çıkan gelişmelerden biri de Kıbrıs Türk toplumu meclis başkanı Rauf Denктаş'ın 1964 yılında ayrıldığı adaya 1967 yılında yeniden dönmek istemesinin engellenmesi olmuştur. Çağlayangil'in verdiği bilgilere göre;⁴⁹¹ “*Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denктаş konu ile ilgili olarak Sayın Başbakanımızın 1 Kasım günü yapmış*

⁴⁸⁹ C.S., 97. Birleşim, Dönem: 1, Cilt: 43, Toplantı: 6, 1967, s. 660.

⁴⁹⁰ C.S., 3. Birleşim, Cilt: 44, Toplantı: 7, 1967, s. 39-40.

⁴⁹¹ C.S., 4. Birleşim, Cilt: 44, Toplantı: 7, 1967, s. 70.

oldukları açıklamada da belirtmiş buldukları gibi tamamen Hükümetimizin bilgisi dışında Ada'ya çıkmak teşebbüsünde bulunmuş ve bilindiği üzere 31 Ekim sabahı, tutuklanmıştır.” Bu bağlamda Türkiye’de Makarios yönetiminin bu tutumu, önemli gündem maddelerinden biri haline dönüşmüştür. Bu çerçevede Cumhuriyet Senatosu Samsun üyesi Fethi Tevetoğlu, başbakan Sabri Çağlayangil’e ilgili durum hakkında şu soruları yöneltmiştir:⁴⁹²

- ❖ *1964’ten beri Ada dışında bulunan Kıbrıs Türk Cemaati Meclis Başkanı Sayın Rauf Denктаş’ın, bu defa Ada’ya dönmesi hususunda Hükümetimizin haberi, muvafakati ve teşebbüsü olmuş mudur?*
- ❖ *Makarios için tehlikeli bir Türk lider sayılan Türk Cemaati Meclis Başkanı Sayın Denктаş’ın 1964 te Türkiye’ye gelmesinden sonra, Kıbrıs Rum İdaresince kendisinin bir daha Ada’ya girmemesi kararı alınınca o anda ve daha sonraki devrelerde bu karara karşı Sayın Denктаş ve Türk Hükümetleri tarafından ilgililer nezdinde ne gibi teşebbüslerde bulunulmuştur?*
- ❖ *1964’ten bu yana Sayın Rauf Denктаş’ın durumu ne gibi bir nizama ve muameleye tabi olmuştur?*
- ❖ *Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasına göre seçilmiş Türk Cemaatinin meşru ve hukukî Meclis Başkanı hakkında Makarios İdaresince gösterilen yeni bir gayrimeşrûluk ve hukuksuzluk örneğinin bertaraf edilmesi yolunda Hükümetimizin âcil karar ve teşebbüsleri nelerdir?*

Yukarıdaki sorulara yanıt vermeden önce Çağlayangil, öncelikle Denктаş’la ilgili soruna dair şöyle bir giriş yapmıştır:⁴⁹³

“Rauf Denктаş, 1964 yılı başından bu yana Ada’ya girmekten haksız olarak alıkonulmuştur. Ocak 1984 içinde yapılan Londra Konferansında ilgililer meyanında Kıbrıs Türk Cemaatini temsil eden Rauf Denктаş, Konferanstan Ankara’ya avdetinde kendisine Ada’ya girmesine izin verilemeyeceği bildirilmiştir. Rauf Denктаş bu sırada Mart 1964 içinde toplanan Güvenlik Konseyine katılmak mecburiyeti dolayısıyla Ada’ya gidememiştir. Rauf Denктаş’ın New York’tan avdetinde Ada’ya dönüş için yaptığı müracaat da Rum Yönetimi tarafından olumsuz karşılanmıştır. O tarihten bu yana bu haksız yasağın kaldırılması için bir taraftan Kıbrıs’daki Türk Cemaat Liderliği ve diğer taraftan da bizzat Rauf Denктаş şahsan Birleşmiş Milletler nezdinde çeşitli teşebbüslerde bulunmuşlardır. Birleşmiş Milletler yetkilileri, bu teşebbüsler karşısında Kıbrıs sorununun halen içinde bulunduğu siyasi ortam dolayısıyla bu konuda inisiyatif almalarının istenilen sonucu veremeyeceği kanaatinde olduklarını bildirmişlerdir. Böylece, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denктаş’ın Ada’ya sokulmamasının her şeyden evvel o tarihten beri siyasi bir mesele olduğu anlaşılmaktadır.”

Yukarıdaki durum tespiti ardından Çağlayangil, Denктаş’ın 31 Ekim 1967 tarihinde tutuklanmasına ilişkin olarak ilk başta ne tür girişimlerde bulduklarını ve en sonunda nasıl netice aldıklarını şöyle izah etmiştir:⁴⁹⁴

“Olayın duyulması ve keyfiyetin Lefkoşa Büyükelçiliğimiz tarafından teyidedilmesi üzerine, gerek Hükümetimiz, gerek Kıbrıs Türk Cemaat Liderliği adına Cumhurbaşkanı Yardımcısı Sayın Dr. Küçük tarafından çeşitli seviyelerde seri ve enerjik teşebbüslere girişilmiştir. 1963 yılı

⁴⁹² C.S., 4. Birleşim, Toplantı: 7, 1967, s. 69.

⁴⁹³ C.S., 4. Birleşim, 1967, s. 70.

⁴⁹⁴ C.S., 4. Birleşim, 1967, s. 70-71.

sonundan bu yana devam etmekte olan siyasi ortamı dikkate alan Hükümetimiz, bu teşebbüslerinde daha çok Kıbrıs'ta Cemaatlerarası sürtüşmeleri önlemekle görevli Birleşmiş Milletler Yetkililerini muhatap tutmuş, Rauf Denктаş'ın tutuklanmasının, Ada'da Cemaatlerarası münasebetler yönünden yeni ve çok vahim bir gerginlik unsuru teşkil edeceğini belirtmiş, Denктаş ve arkadaşlarının şahsi güvenliklerinin sağlanması ile birlikte yeni ihtilâtlara yol açılmadan serbest bırakılmaları istenmiştir. Teşebbüslerimizden ayrıca, Kıbrıs'ta gerginlik yaratılmamasına bizimle birlikte önem atfeden dost ve müttefik devletlere de bilgi verdik. Denктаş ve arkadaşlarının salimen tahliyelerinin geciktirilmesinin tehlikelerine dikkatlerini çektik.”

“Sayın Cumhurbaşkanımızın ziyareti vesilesiyle konu, tarafımdan İngiliz Hükümet ricali ile ayrıca görüşüldü. Bütün ilgililere bu teşebbüslerimiz sonunda, Ada'da yeni ve kötü sonuçlara yol açacak gerginliklere meydan vermeden, cemaatlerarası ilişkilerin daha fazla bozulması yerine, bunların imkân nisbetinde düzeltilmesini sağlamak üzere, Rauf Denктаş ve arkadaşlarının süratle ve salimen tahliyesinin bir zaruret olduğu konunun ehemmiyetine uygun bir şekilde anlatılmıştır. Denктаş ve arkadaşlarının şahsi güvenlikleri ve iyi muamele görmeleri hususunda Birleşmiş Milletler aracılığı ile bize en yetkili seviyeden teminat verilmiştir. Gerçekten de Rauf Denктаş ve arkadaşlarının tutuklu buldukları süre zarfında iyi muamele gördükleri ve ihtiyaç halinde avukatları ile görüştükleri öğrenilmiştir.”

“Ada'ya avdeti siyasi mülâhazalarla önlenen Kıbrıs Türk Cemaati Başkanı Rauf Denктаş'ın serbest bırakılması yolunda aldığımız teşebbüsler de aynı şekilde tarafımızdan siyasi mülâhazalara istinad ettirilmiştir. Bu çerçevede içinde ele alınan mesele, Yüce Heyetinizin malûmu olduğu üzere 12 Kasım günü olumlu bir şekilde halledilmiştir. Denктаş ve arkadaşları memleketimize gelmişlerdir. Hükümetimiz bu hususu gerginliğin artmasını önleyecek olumlu ve memnuniyet verici bir unsur olarak değerlendirmektedir. Kıbrıs Cumhuriyetinin doğuşuna imkân veren antlaşmaların hazırlanmasında verimli ve başarılı hizmetler görmüş olan Rauf Denктаş, bu kıymetli tecrübeleri ile Ada'ya dönmeye mâni olunan süre zarfında özellikle Milletlerarası alanda Cemaatimizin varlığını ve haklarını tanıtmak ve savunmak hususunda çeşitli şekillerde değerli ve olumlu bir çaba göstermiştir. Rauf Denктаş'a bu çabalarında Hükümetimiz şüphesiz yardımcı olmuş ve olmaya da devam edecektir.”

Türkiye'nin bilgisi olmadan Kıbrıs'a geçmesi daha önce kendisine Rum yönetimince yasaklatılmış olmasına rağmen Denктаş, ısrarla böyle bir girişimde bulunmuş; 1967'nin 31 Ekim'indeki tevkif edilişi, 12 Ekim'de Türkiye'nin diplomatik girişimleri ile sona erdirilmiştir. Bu yönüyle en azından kamuoyuna Demirel Hükümeti'nin de benimsemediği bir girişim olarak Denктаş'ın teşebbüsü verilmiş ve Rum yönetimi de Türkiye'nin girişimleri ile Denктаş'ı serbest bırakarak Türkiye'ye gitmesine müsaade etmiştir. Adalet Partili Tevetoğlu'nun Senato'daki şu yorumlarını da kaydetmek gerekecektir:⁴⁹⁵

“Sayın Rauf Denктаş'ın Hükümetimizin muvafakati bulunmadan giriştiği, başarısızlıkla sonuçlanan macerası, durup dururken Türk Hükümetinin başına yeni bir mesele çıkarmak mahzurunu da taşıyordu. Sayın Denктаş'ın şahsi görüş, düşünce ve hesabı ile plânladığı bu hareketin milletimizi ve Hükümetimizi ilgilendiren hukukî ve diplomatik yönü, şükran şayandır ki zamanında gösterilen millî reaksiyon ve yapılan ciddî, enerjik ve tesirli diplomatik teşebbüsler sayesinde müspet bir şekilde sonuçlandırılmıştır.”

“Fakat şu gerçek de anlaşılmalı ve tesbit edilmiştir ki: Herhangi bir sebeple olursa olsun şahsî düzünce ve davranışlarla, iç ve dış politikaya ve piyasaya daima mühim tesirler icra edecek ve birtakım zararlı çekişme ve istismarlara da yol açabilecek bir istikamette Kıbrıs meselesini dalgalandırmaya ve umumi efkârı bu konuda heyecana sürüklemeye hiç kimsenin hakkı ve

⁴⁹⁵ C.S., 4. Birleşim, 1967, s. 71.

salâhiyeti yoktur. Halkımızın ve Hükümetimizin ayrıca Sayın Küçük'ün dâva üzerindeki hassasiyetlerini ve bu olayda süratle elde olunan diplomatik başarıyı takdirle karşılarken, alâkahıların hâdiseden intibah duyduklarına ve gerekli dersi aldıklarına inanmak istiyorum.”

Görüleceği üzere Denктаş'ın girişimi Adalet Partili senatörce de kabul görmemiştir. Bununla birlikte uluslararası arenada Kıbrıs Türk toplumunu temsil eden Denктаş'a karşı Rum yönetiminin aldığı Kıbrıs'a giriş engeli yasağı, oldukça olumsuz bir diplomatik ve siyasi yön taşımıştır. Diğer taraftan 1967 Kasım'ında Dedeğaç görüşmeleri ve Denктаş'ın tutuklanması süreçlerine ek olarak Kıbrıs'tan gelen şehit haberleri de kamuoyunun gündemine oturmuştur. Bu konuyu Senato gündemine de taşıyan Edirne senatörü Tahsin Banguoğlu, bu olaylardan hareketle genel bir Kıbrıs politikası eleştirisi yaparak şu ifadeleri kullanmıştır:⁴⁹⁶

“Maalesef, Kıbrıs dâvası 15 yıldan beri bizim için, Türk Milleti için talihsiz bir dâva olmuştur. Baştan beri tutumunda bir yanlışlık, bir talihsizlik olmuştur. 15 yıldan beri Yunanlılar, Kıbrıs'ta fiilî vaziyetler ihdas ederek yavaş yavaş durumu kendi lehlerine doğru çevirmeye çalışırken biz bu dâvayı diplomasi yolları ile yürütmek gayretini gütmüşüz ve pek çok emrivakilerin meydana gelmesine fırsat vermişizdir. Bu bir tarihî gerçektir.”

“Bugünkü davranışın yönünü tâyin etmek için geçmişteki davranışın bir hatasını kaydetmeye ihtiyaç vardır. Elbetteki, geçmişteki hatamız, milletlerarası hukuka inanarak, milletlerarası teşekküllere inanarak bu dâvayı hak, hukuk yolundan halletmek cihetinde sabit kalmamızdadır. Karşımızdakiler bunun tam aksini yapmışlar ve çok zemin kazanmışlardır ve bizi bugün güç bir durumda bırakmışlardır.”

“Denebilir ki biz milletlerarası hukukun yürüyeceğini ve nihayet karşımızdaki Yunanlıların bu kadar delice, bu kadar çılgınca bir yola sapmayacaklarını tahmin etmişizdir. Olabilir ama, bugün tutacağımız yol, o gün tuttuğumuz yoldan ibret alarak tutulacak bir yoldur, şüphesiz. Umumi efkâr da bunun farkındadır, Biz parlamenterler olarak, parti grupları olarak ne kadar birbirimizle mücadeleler yapsak, ne kadar geçmiş hataları örtmeye çalışsak da Kıbrıs meselesindeki yanlış davranışları Türk efkârı umumiyesi mahkûm etmiştir.”

“Her Türk vatandaşının içinde bir sızı vardır; dün yapılacak işi yapmadık, fırsatı kaybettik, güç bir duruma düştük, kanaati Türk efkârı umumiyesinde yaygın bir hal almıştır. Hülâsa olarak yine ne bir siyasi zümreyi, ne de şahısları kassetmemek üzere söylemek isterim, Türk efkârı umumiyesi gevşek, iradesiz, kararsız politikayı mahkûm etmiştir. Bugün güdülecek olan politika bu politikadan ayrı, kararlı, iradeli bir politika olmak gerek idi ve Hükümetimizin bu politika yolunda harekete geçtiğini görmek bize ümit ve iftihar vermektedir.”

Artık Yunanlılara karşın derin bir güvensizlik ikliminin oluştuğunu da gösteren Banguoğlu'nun bu ifadeleri, o dönemli Türk kamuoyunun da genel kabulü haline dönüşmeye başlaması, tabii görülmelidir. Bununla birlikte Banguoğlu, hem Demokrat Parti hem de İnönü hükümetlerini de genelleyerek Kıbrıs konusundaki geçmiş başarısızlıklara dahil etmiştir. Ayrıca Banguoğlu, 21 Kasım 1967 tarihli Senato konuşmasını şöyle tamamlamıştır:⁴⁹⁷

“Mesuliyet taşıyan arkadaşlarımız bilmelidirler ki Türk Milleti Hükümetiyle beraberdir, Türk Milleti ordusuyla beraberdir; yüzde yüz beraberdir, her halükârda dövüşmeye amadedir. Milletçe, Meclisçe, orduca, bu bütün görünüşümüz düşmanlarımızı geri itecektir ve Yunanlılar

⁴⁹⁶ C.S., 5. Birleşim, Cilt: 44, Toplantı: 7, 1967, s. 102.

⁴⁹⁷ C.S., 5. Birleşim, 1967, s. 103.

Türk kudretinin tesirini hissedeceklerdir. Yunanlılara akıl temenni ederiz, şuur, izan temenni ederiz. Eğer Türk Milletinin bu kesin, bu katı davranışı karşısında da inadederler veya savsaklama, atlatma yollarını tutarlarsa, pişman olacaklar, perişan olacaklardır. Makarios'u, hayır Grivas'ı geri çekmek, başka bir dışişleri bakamı tâyin etmek... Bunlar Yunanlıların bugüne kadar takibetmekte oldukları oyalama yollarını yeniden tutmaya teşebbüs ettiklerinin delilidir. Bunlara ne Türk Hükümeti, ne Türk Meclisleri, ne de Türk Ordusu bundan sonra inanmayacaktır, kanmıyacaktır, kanaatimiz budur.”

“Millî bütünlüğümüz bahsinde de partilerce, Meclisçe beraberiz. Yalnız memleketimizde alıp yürüyen bir başka akıma da yine bu kürsüden bir ihtar yapmak zorundayız. O da memleket bütünlüğünü sistemli bir şekilde parçalamaya çalışan solcu akımdır. Bu akımı temsil edenler, temsil edenlerden pekçoğu milliyet duygusundan, vatan sevgisinden, vatan hamiyetinden mahrum insanlardır. Bunların şerlerine, şirretliklerine Hükümetçe, Meclisçe, orduca son vermenin zamanı gelmiştir arkadaşlarım. (Bravo sesleri) Millet ordumuzla beraberdir, Allah ordumuzla beraberdir, Allah Türk Milletini zafere ulaştıracaktır. (Bravo sesleri, alkışlar)”

Kıbrıs'ta özellikle kanlı olaylar oldukça Millet Meclisi'nde olduğu gibi Senato'da da pek çok üye Bagoğlu gibi ateşli konuşmalar yaparak askeri müdahaleyi destekleyici ifadeler kullanmaktan çekinmemişlerdir. Üstelik bu tür örnekleri çoğaltmak da mümkündür. Kaldı ki Kıbrıs'ta 16 Kasım 1967 tarihli cinayetler de bunlardan biri olmuştur. Bu çerçevede Türkiye, Yunanistan'a diplomatik bir nota vererek uyarıda bulunmuştur. Bu hususa ilişkin Çanakale senatörü Ziya Termen'in 23 Kasım 1967 tarihli Senato toplantısındaki şu ifadeleri kayda değerdir:⁴⁹⁸

“İtiraf ve teslim olunmak lâzımdır ki Kıbrıs meselesine bilcümle şümulü ile eğilmek salâhiyeti ile mücehhez Sayın Hükümet, Atina'ya tevdi ettiği nota metninde yer alan: «Adadaki Yunan askerî birliklerinin süratle adayı terki» hususunun, Atina ve Lefkoşa tarafından reddi halinde ağır manzaralı, vahim neticelerle yüklü bir askerî harekâta mecbur ve müteahhit mevkededir. Bu taahhüt, belirtilmelidir ki, nüvesinde, Devlet haysiyet ve itibarı bulunan, kaçınılmaz ve zaruri bir anafikre merbuttur.”

“Sayın Hükümet, son 16 Kasım Kıbrıs cinayetlerini takiben, Atina'ya tevdi eylediği notasında, mevzuu müstakillen bir Atina meselesi telâkisi etmiş, Anayasası, hür ve bağımsız bir Devlet olduğu aşikâr bulunan ve bilhassa Kıbrıs statüsünün, müeyyed garantörlerinden biri olan İngiltere'ye, Adadaki resmî Yunan birliklerinin süratle geriye çekilmesi, çekilmediği takdirde, Zürih ve Londra konferansları metni gereği ve 4'ncü madde hükmü icabı olarak, mütevazın bir kuvvet tesisi ve buhranın yeniden bir konferansla temin ve teyidi zımında, tıpkı Atina gibi, Türkiye ve İngiltere'nin de kuvvet çıkarması gereği ile ikinci bir notayı, Londra'ya tevdi eylememiştir.”

Yukarıdaki vurgularına ek olarak Termen, adadaki Yunan askeri varlığına ilişkin ilk uyarı muhatabının Lefkoşa'daki Rum yönetimi olması gerektiğini savunurken İngiltere'nin de gerekli eylemi veya girişimi göstermesi adına Türkiye tarafından baskıya uğratılması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Termen'in şu ifadelerini de kaydetmek gerekecektir:⁴⁹⁹

“Üç garantörden sadece birisinin kuvvet istimali ve ikinci garantör Türkiye'nin, müktesep ve müteahhit hukuk ve tevali eyliyen hâdise ve Anayasa ihlâli ve cinayetlerden müteessir olarak

⁴⁹⁸ C.S., 6. Birleşim, 44. Cilt, Tutanak: 7, 1967, s. 131-132.

⁴⁹⁹ C.S., 6. Birleşim, 1967, 132.

adaya kuvvet çıkarma hakla meselenin 3'ncü ayağını teşkil eden İngiltere Hükümetince «Yunan tutumunu ret, Türk Hükümeti ısrarını hukukan tasvibeyliyerek», o ebedi İngiliz sükutu üslûbundan vazgeçerek, net, sabit ve müstakar bir İngiliz deklerasyonuna Ankara olarak mecbur bırakılmalıdır, kanaatindeyim.”

“Yunan birliklerinin adadan çıkarılmalarını talepte ilk muhatap Atina olmayıp, Lefkoşa olduğu aşikârdır. Kıbrıs çıkmazının hallinde müstakil siyasi hüviyetini inkâr edercesine mukadderatını Atina'ya bağlamak istiyen Lefkoşa, Türk hariciyesinin mevzuu Atina'ya kaydırması bulunmasından artık müsterihtir. Bu buhran günlerinde Zürih ve Londra vecibelerine rağmen siyaseti zorlanmıyan fiilî bir tutuma daveti Ankara tarafından talebolunmıyan İngiltere ise gidişatı kaş altından seyreylemekte, Ankara'nın muhtırasını Atina'nın raporunu Kıbrıs mukadderatına re'sen hükmetmiyerek Ankara ve Atina iltisaklarına havale eylemeyi ilk günden itibaren uygun plânlıyan bir tacir anlayışında susmayı tercih etmiştir.”

Görüşlerini bu şekilde dile getiren Termen, Demirel Hükümeti'ne; “*Şimdi açıkça sormak gerekir, mukadder bir Türk harekâtının asıl hedefi Lefkoşa'ya ilzam eylemekte bulunduğu halde Hariciyemiz bu hukukî hedeften inhiraf ederek niçin Atina'ya intihabetmiştir?*”⁵⁰⁰ sorusunu yönelterek Atina'dan evvel Lefkoşa'nın sorumlu tutulmasının gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle Termen'e göre; “*Atina'ya vaki nota direkman Lefkoşa'ya tevcih olunmalı, bilfarz Roma'da yeni bir üçlü müzakere imkânı müştereken yoklanmalıdır.*”⁵⁰¹

Şunu da belirtmek gerekirse o dönemlerde Kıbrıs, bir Yunan – Türk meselesidir tezi genel kabul olduğundan bu tür bir yaklaşım hükümetçe benimsenmiş olabilir olsa da Termen'in bu genel kabul gören tezden ayrıldığını da öne sürmek mümkündür. Bununla birlikte Termen, “*Türkiye yıllardan beri hak ortağı İngiltere, Lefkoşa tutumunun andlaşmalara aykırılığı konusunda kuvvet sevkeden Yunanistan ve kuvvet kabul eden Lefkoşa'yı ikaz etmemiş samimî ve direkt teşebbüslerden uzak yaşamıştır. Şu anda bir harp, müthiş bir harp gelip kapıları çalmıştır.*”⁵⁰² diyerek de İngiltere'nin garantör olma vasfını yitirdiği veya işlevsizleştiği bir yerde Türkiye için askeri seçenek dışında bir ihtimalin artık kalmadığına dair de bir görüş içerisindedir.

Senato'da 1967 yılının sonları itibariyle askeri bir müdahale veya savaş olasılığı, 1966 yılına göre daha fazla gündeme getirilmeye başlanmıştır. Termen'le aynı oturumda söz alan devlet bakanı Seyfi Öztürk'ün şu sözleri kayda değer olmuştur: “*Türk Hükümeti, milletlerarası andlaşmaların icabı olan görüş ve anlayış havası içinde barışın korunması için elinden gelen bütün gayreti sarf etmiş ve şu anda bundan bir netice istihsal edememiştir. Eğer, ortada bir sorumluluk varsa, bu sorumluluk mağdurlara ve mazumlara ait değildir, mütecevizlere ve*

⁵⁰⁰ C.S., 6. Birleşim, 1967, 132.

⁵⁰¹ C.S., 6. Birleşim, 1967, 133.

⁵⁰² C.S., 6. Birleşim, 1967, 132.

zalimlere aittir."⁵⁰³ Bu bağlamda 1950'li yıllardan bu yana artık uluslararası sözleşmelere yalnızca ve tümüyle Türkiye'nin uyuyor olması, tahammül sınırlarını aşmaya başlamıştır.

30 Kasım 1967 tarihli Senato görüşmeleri sırasında Adalet Partisi iktidarınca kabul gördüğü öne sürülen bir anlaşma taslağının basın yayın organlarında iddia edilmesi üzerine tabii üye Kadri Kaplan söz alarak Kıbrıs'ta Türk ve Rum halkları tek toplum olarak tanınmalı anlayışını reddettiğini belirterek şu görüş ve uyarıları serdetmiştir:⁵⁰⁴

"Değerli arkadaşlarım, gazetadaki bilgiler gerçek ise Türk Milletinin önüne getirilen hal tarzı Kıbrıs dâvasının temelden çözümüne bir şey katmamıştır. Görüşüme göre bu hal tarzı, bardağı taşıran son vahşice saldırı sahiplerine haklı olarak bir kötek atmamızı ve böylece fiilî duruma hâkim olmamızı önlemek amacını güden ve büyük devletler tarafından bulunmuş kurnazca bir hal tarzıdır."

"Değerli arkadaşlarım, bu anlaşma ile yaşamasının fiilen mümkün olmadığı tecrübe ile anlaşılan eski duruma, teyiden ve katmerli olarak, dönülmektedir. Daha da beteri eski durumun değiştirilmeyeceğinin ısrarla ifade edilmesi ile, fizikî ayrıma dayalı Kıbrıs Federasyonu yolu kanaatimce kapatılmıştır."

"Değerli arkadaşlarım, bu anlaşma ile Türk ve Rum cemaati arzulan dışında içiçe bir bütün halinde yaşamaya zorlanmaktadır ki, Türk Cemaati Lideri Doktor Küçük bugün de böyle bir hayat tarzının mümkün olamayacağını ifade etmiştir, en son olarak."

"Değerli arkadaşlarımı 1960 durumuna dönüşü kesin bir şekilde belgeliyen bu anlaşma muhtemelen Birleşmiş Milletlerdeki çalışmaya tesir edecek ve mesele kapanmıştır farzedilerek Kıbrıs'ta yeni bir buhran için için işliyecektir."

"Değerli arkadaşlarım, açıkça görülmektedir ki mesele büyük devletler menfaatleri yönünde fakat Türkiye'nin ve Türk Cemaatinin uzun vadeli menfaati aleyhine sonuçlanmaktadır. Makarios'un bundan yararlanarak birçok yokuşlar göstereceği beklenmelidir."

Gündem dışı söz alarak yukarıdaki konuşmayı gerçekleştiren Kaplan, 26 Aralık 1967 tarihli Senato toplantısında kendisi ve dört senatörle birlikte Kıbrıs'ta 15 Kasım'da meydana gelen saldırıya ilişkin Demirel Hükümeti'nin politika tutum ve faaliyetlerinin ortaya çıkarılmasına yönelik bir de genel görüşme talebinde bulunmuştur.⁵⁰⁵

Senatörlerin Kıbrıs meselesi konusunda oldukça hassas olduklarını o dönemler itibariyle ve ilgili tutanaklar incelendiğinde açıkça görebilmek mümkün olmuştur. Yine bu çerçevede çaba gösteren senatörlerden biri de İstanbul üyesi Tekin Arıburun'dur. Arıburun, 1967 sonlarında Amerika'da bulunmuş ve BM dahil bir dizi ziyaretlerde ve çalışmalarda yer almıştır. 28 Aralık 1967 tarihli Senato görüşmelerinde Arıburun, BM'deki ziyaretlerine ilişkin; *"Amerika'ya hareketimiz sıralarında Kıbrıs'taki son müessir tecavüzler vukubulduğu için Birleşmiş Milletlere hususi bir heyet halinde varışımız birçok mahalifde ve bilhassa Yunanlılar*

⁵⁰³ C.S., 6. Birleşim, 1967, 135.

⁵⁰⁴ C.S., 8. Birleşim, Cilt: 44, Toplantı: 7, 1967, s. 184.

⁵⁰⁵ C.S., 15. Birleşim, Cilt: 44, Toplantı: 7, 1967, s. 506.

ve Kıbrıslı Rum delegeleri ve bâzı diğê devlet delegelerince büyük ilgi ile karşılandı. Bizi, (Kıbrıs meselesi) hakkında hususi ve kesin talimat almış kuvvetli bir delegasyon olarak kıymetlendirmiş oldular. Biz, her ne kadar bu hususu teyid veya tekzip eder bir resmî tutumda görünmedikse de, faaliyet tarzımız ve konuşmalarımız, temaslarımızdaki hareket ve kesinlik herhalde işin ciddiyeti yönünden bir çok faydalar da sağlamış oldu.”⁵⁰⁶ ifadelerini kullanmıştır.

BM’de edildiği intibalara ilişkin Arıburun’un ifadeleri belirtmekte yarar bulunmaktadır.⁵⁰⁷

“Genel olarak, çoğunluk Kıbrıs dâvasında ve bilhassa son hâdiselerde Türklerin haklı olduklarını teslim edilmekte, Türk Hükümetinin sulhseverliği ve aşırı sabrı övülmekte buna karşılık Kıbrıslı Rumların ve Yunanlıların şirretlikleri ve mütecavizlikleri resmen değilse de, açıkça bir çok defalar takbih edilmekte idi, fakat herşeye rağmen, Güvenlik Konseyi ancak bir tavsiye kararı verebilmiştir. Bundan başkasının beklenemeyeceği de, daha önceden ima edilmiş, belirtilmiş ve hattâ söylenmişti.”

Üstelik Arıburun’un aktarımına BM’de Rumlar ve Yunanlılar Türk tarafı aleyhine sözlere girişmekten de kaçınmışlardır. Bu durumu Arıburun şöyle anlatmıştır:⁵⁰⁸

“Son Kıbrıs hâdisesi süresince Makarios ve Yunan Hükümetinin ve hattâ delegelerinin göstermiş oldukları cür’et, kiyaset, durendişlik dikkati çekmiş ve bilhassa çok beklenen ve siyasi alanda çokça kullanılan misillemeyi önlemek yönünden olan politik manevraları ibretle tetkik edilecek cinsten olduğu da görülmüştür. Bu hususu bir misalle arz edeceğim. Güvenlik Konseyi toplandı. Baş delegemiz gayet iyi hazırlanmıştı. Hazırladığı söylevi gördük, çok beğenildi ve âdeta hepimiz pusuda idik. Fakat maalesef diyeceğim ne Kiprianu, ne de Yunan delegesi en ufak ve mütecaviz bir dil dahi kullanmadı. Bilâkis Türkiye’yi çok methedici ve gayet mahuiyatkarane bir dil kullanmak suretiyle bizim pusumuzu suya düşürdü. Biz de havayı bozmamak için ancak lüzumu kadar ve gayet efendice, ciddî olarak sadet dışına çıkmadan kimseyi sinirlendirmeden ve bilhassa diğê mevcut âza devletlerin sonradan takdirle yadettikleri şekilde idarei kelâm ettik.”

Görüldüğü üzere BM’de daha önce daha sert tutum ve görüş bildirmekten kendilerini alıkoymayan Rum ve Yunan delegasyonu, Türk heyetini rahatsız etmemeye yönelik bir dil ve yaklaşım stratejisi izlemiştir. Diğê yandan Arıburun tarafından raporlanan başka bir husus da Yunanistan’daki darbe sonrası Yunan kralının gerçekleştirmek istediği bir başka darbe teşebbüsü veya hazırlıklarına ilişkin olmuştur. Dolayısıyla Yunanistan’daki siyasal karışıklık ve belirsizlikler, uluslararası alanda Türkiye lehine bir imkan/hava doğurmuştur. Bu konuda Arıburun’un aktardığı rapor notlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:⁵⁰⁹

⁵⁰⁶ C.S., 16. Birleşim, Cilt: 44, Toplantı: 7, 1967, s. 534.

⁵⁰⁷ C.S., 16. Birleşim, 1967, s. 534.

⁵⁰⁸ C.S., 16. Birleşim, 1967, s. 534.

⁵⁰⁹ C.S., 16. Birleşim, 1967, s. 537-539.

- Yunan Kralı'nın Yunanistan'ın kuzeyindeki bazı askeri birliklerin başındaki generallerce kandırıldığı
- Birkaç şehir dışında Kral'ın çağrısının Yunanistan'da geniş bir duyuru elde edemediği
- Atina ve Güney Yunanistan'da halkın askeri idareye alıştığı ve taraftar toplamaya başladığı
- Kıbrıs meselesinde ibrenin Türkiye lehine dönmesinden ötürü Yunan Kralı'nın toplum nezdinde yeni iktidarı devirebileceği düşüncesine girdiği
- İngiltere'nin Yunanistan'daki süreçleri yakından takip ettiği
- ABD'nin Yunanistan'a daha önce yapmış olduğu askeri ve ekonomik yardımlardan dolayı süreci tarafsız bir görünümle uzaktan izlediği
- Kralın teşebbüsünün başarısız olacağı ve firardan dönse de krallığın eski sembolik gücüne bir daha ulaşamayacağı
- Rusların yeni bir tertibe hazırlandıkları
- Türkiye'nin ne yapacağını kendileri üzerinden de sorgulandığı

Görüldüğü üzere Yunanistan oldukça farklı bir sürece evrilmiş ve bu durumun bir sonucu olarak Makarios'un planları da değişmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte dönemin TBMM'sinde Demirel Hükümeti'ne askeri müdahale konusunda verilen yetki kararının ardından basında çeşitli haberler çıkmıştır. Bu haberlerin bir kısmı da olası bir hareketin nasıl, ne zaman ve nereden gerçekleşeceğine dair birtakım yayınları oluşturmuştur. İşte 1967 yılı Kıbrıs'a dair bu gündemlerle geride kalmıştır. Diğer yandan 1967 yılı Senato görüşmelerinden saptanan ve aşağıda sıralanan birtakım gelişmeler olmuştur:

- Papa, Türkiye'ye gelmiş ve Ayasofya'da ibadet etmiştir.
- Demirel, Yunanistan Başbakanı ile Dedeoğaç'ta görüşme gerçekleştirmiştir.
- 31 Ekim 1967'de Kıbrıs Türkleri Meclis Başkanı Denктаş'ın Kıbrıs'a girişi engellenmiş ve gözaltına alınmıştır.
- 12 Kasım 1967'de Denктаş serbest bırakılarak Türkiye'ye geçmiştir.
- Keşan ve Dedeoğaç görüşmelerinin olumsuzlukla sonuçlanması üzerine 16 Kasım 1967'de Yunan birliklerinin de katıldığı Boğaziçi ve Geçitkale köylerine yönelik kanlı saldırılar gerçekleşmiştir.
- Olaylar üzerine TBMM, Demirel Hükümetine askeri müdahale yetkisi vermiştir.
- 1967 yılı sonunda Kıbrıs'ta Geçici Türk Yönetimi kurulmuştur.
- Kıbrıs Türk yönetimi; yasama, yürütme, yargı, polis ve güvenlik teşkilâtını kurma ve şartların müsaadesi nisbetinde faaliyetlerine başlamıştır.
- ABD ve Fransa'ya üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir.

1966 yılında Senato'da yükselen Kıbrıs tartışmaları 1967 yılında da devam etmiştir. Bu bağlamda ilk olarak muhalefet temsilcileri tarafından Kıbrıs'a dair şu yaklaşımlarını ifade etmekle başlamak doğru olacaktır:

- Hükümet, Yunanlılar ile görüşmeye fazla bel bağlamıştır.
- Türkiye, ikili görüşmeler ile uğraşırken Makarios maddi ve manevi güç kazanmıştır.
- Türkiye, federal devlet tezinde bir değişikliğe gitmemelidir.
- Yunanlılara güven olamayacağından ikili görüşmelerden sonuç alınamaz.
- Yunanlı politikacılara güven olmaz.
- Hiçbir Yunan partisi ve hiçbir Yunan iktidarı Londra ve Zürih anlaşmalarına dayanan bir anlaşma zemini üzerine Türkiye ile uzlaşmaz.
- Kıbrıs iki milli toplumlu federatif bir idareye bürünmelidir.
- Çekoslovakya'nın Kıbrıs'a silah vermesi kabul edilemez.
- Türk-Yunan dostluğu imkânsızdır.
- Kıbrıs'ta yabancı başkaca hiçbir devletin askeri gücüne izin verilmemelidir.
- İki toplumun haklarını eşit sürelerde sağlayan bir anayasal statü sağlanmalıdır.
- Kıbrıs, Türkler için bir hak ve adalet meselesidir.
- ABD, Garanti anlaşmasını, Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkarmaması olarak yorumlamaktadır.
- Kıbrıs'a olası bir Türk müdahalesinde, Türk-Yunan ordusu arasında bir çatışma kaçınılmazdır.
- Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi ile Makarios rejimini koruma gerekçesiyle Sovyetlerinde müdahalesine neden olabilir.
- Yunanistan'da itibarlı bir hükümet bulunmadığından onlarla yakılacak görüşmeler veya anlaşmalar uzun vadeli olamayabilir.
- Denктаş'ın Kıbrıs'a alınmaması Türkiye'yi küçük düşürmüştür.

Muhalefetin yukarıda sıralanan ve çeşitlenmeye başlayan bu Kıbrıs yaklaşımlarına karşın Demirel Hükümeti tarafından 1967 Senatosu'nda öne sürülen yaklaşımları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Önceki hükümetlerden biri kast edilerek Kıbrıslı Türklere verilen bir notaya 25 gün sonra resen cevap vermesi veya iyi araştırılmamış bir arabulucunun kabul edilmesi talihsiz örneklerden birkaçıdır.
- Kıbrıs, daha önceki hükümetler nedeniyle aynı zamanda bir NATO sorunu haline dönüştürülmüştür.
- 4. Koalisyondan itibaren Kıbrıs ile ilgili dört prensibin benimsendiği ifade edilmektedir. Federasyon bizim dört prensibimizden biridir.
- BM Genel Kurul kararı Kıbrıs müzakerelerinde bir gerekçe olarak kullanılamaz.
- Kıbrıs ile ilgili kronolojik geçmişe bakıldığında Çek silahları meselesindeki dinamik pratik önceki hükümetlerin tutumlarına göre oldukça başarılı görülmelidir.
- Denктаş'ın Kıbrıs'a girme girişimi Türkiye aleyhine bir sorun üretmiştir.

Muhalefet tarafından 1967 Senatosu'nda öne sürülen kendi tespitlendirmelerini ise şöyle dile getirmek mümkündür:

- Hükümet, Çek silahlarının son partisinin de Kıbrıs'a çıkarılmasına engel olamamıştır.
- Yunan parlamentosunda Enosis söylemlerine devam edilmektedir.

- Makarios yönetimi tarafından Kıbrıslı Türklere psikolojik harp uygulanmaktadır.
- Kıbrıs anlaşmazlığında Makarios, Türkiye'deki siyasal istikrarsızlıkları ve Kıbrıs ile ilgili görüş ayrılıklarını lehine kullanmıştır.
- Makarios tarafından uluslararası hukuk yok sayılmaktadır.
- Yunanlıların ve Rumların, dünyanın çeşitli yörelerinde mali olarak güçlü lobileri bulunmaktadır.

Yukarıdaki tespitlere karşın iktidar cephesinde şu tespitler ileri sürülmüştür:

- Kıbrıslı Türklerin milli geliri artmıştır.
- Türkiye'nin uluslararası alanda tanıtım problemleri bulunmakta ve devam etmektedir.
- Yunanistan Türkiye'ye göre tanıtım konusunda daha iyi durumdadır.
- Türkiye'nin Kıbrıs meselesine, dışişleri bakanlığı bütçesinden ayıracak bir Fransa gibi gücü bulunmamaktadır.

Muhalefet ve Hükümet tespitlerinin ardından muhalefetin 1967 Senatosu'ndaki önerilerini ise şöyle sıralamak mümkün olmuştur:

- Türkiye ilk olarak Afrikalı ülkelere yatırım yaparak onları tarafına çekmelidir.
- Yunanlılar son zamanlarda hava kuvvetlerini güçlendirmiş olup Türk muharip hava gücü geliştirilmelidir.
- İngilizler Kıbrıs'tan çekilecekse üslerini Türkiye devralmalıdır.

Devamla muhalefet temsilcilerinin eleştirilerini şöyle belirtmek mümkün olmuştur:

- Demirel Hükümeti, Kıbrıs konusunda diğer partilerle işbirliği yapmamaktadır.
- Kıbrıs'ta denge Rumlar lehine bozulmaya devam etmektedir.
- Demirel Hükümetince Kıbrıs'ta bir iç çatışma olduğu beyanı Makarios ve Yunanlıların teziyle örtüşmektedir.
- Çek silahlarının Kıbrıs'a ulaşması Türkiye için bir zafiyettir.

Hükümet temsilcileri de 1967 Senatosu'nda genel olarak şu eleştirilerde bulunmuştur:

- İktidarımız öncesinde ABD ile Türkiye arasında 55 adet ikili anlaşma yapılması Türkiye'yi Kıbrıs konusunda zora sokan durumlardan olmuştur.
- Denктаş, Kıbrıs'a Türkiye'ye bilgi vermeden gitmeye çalışmıştır.

1967 yılına ilişkin belirtilebilecek hususlardan biri de Hükümetin dört prensibidir. Bunlar ise şu şekilde yinelemek mümkündür: a. Kıbrıs anlaşmaları tek taraflı olarak değiştirilemez. b. Kıbrıs'ta iki toplum eşit haklara sahip olarak devlet idaresine ortak iştirak edilmelidir. c. Kıbrıs hiçbir şekilde hiçbir devlete ilhak edilmemelidir. d. Kıbrıs meselesi Lozan'a uygun çözümlenmelidir. Diğer yandan tabii senatör Kadri Kaplan, Kasım 1967 Kıbrıs buhranı ile Senato'da ilk kez bir senatörce Federal Kıbrıs olanağının ortadan kalktığını savunmuştur. Bu açıdan Demirel iktidarları dönemine ilişkin federal devlet tezine ilk defa 1967 yılında açıktan bir olumsuz anlam yüklendiği saptanmıştır. Bununla birlikte Demirel Hükümeti'nin şiddetli bir federal devlet tezini savunduğu da saptanmamıştır.

3.4. 1968 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs

1967 yılının son Senato toplantısındaki meseleler 1968'in Türkiye Senatosu'nun doğal olarak gündeminde olmaya devam etmiştir. Özellikle Kıbrıs Harekatı'na ilişkin tepkilerden biri de tabii üye Suphi Karaman tarafından şu şekilde dile getirildiğini belirterek bu döneme başlamakta yarar bulunmaktadır.⁵¹⁰

“(...) Askeri sırlar, harekât plânları en ince ayrıntılarına kadar pervasızca ifşa edilmektedir. Kıbrıs için ordunun yığınak düzenine, çıkarma sahasına ve çıkarma dalgalarının tertip tarama, Trakya'da hangi noktadan, hangi yönde ve ne ölçüde bir taarruz düşünüldüğüne kadar bilgi verilmektedir. Harekât plânlarının bu ayrıntılı bilgilerini silâhlı kuvvetlerden ve onların bir mensubundan alınmış olabilmesi asla varit ve mümkün değildir. Bunların hepsi yalan veya yanıltır. Dünyanın hiçbir yerinde bu derecede sorumsuzluk, bu derecede gaflet ve hattâ bu derecede ihanet olamaz ve olmamıştır da. (...) Bu gazetenin yayını hakkında Hükümetin derhal takibat açmasını talebediyorum. (...) Diğer taraftan TBMM gizli toplantılarında Parlâmento üyelerinden saklanılan ve hâlâ da saklanan siyasi sırlar açıkça kamu oyuna sunulmaktadır.”

1968'in Ocak ayında Karaman tarafından dile getirilen bu hususlara ek olarak yine dönemin Kıbrıs gündemini özetlemesi açısından aynı oturumda söz alan senatör Ahmet Yıldız'ın da 9 Ocak 1968 tarihindeki şu beyanları kayda değer olmuştur.⁵¹¹

“Cumhuriyet Senatosunun sayın üyeleri; Kıbrıs başından beri yanlışlıklar, tutarsızlıklar ve kararsızlıklar içinde yürütülen bir politikanın kurbanı olmuştur. Son zamanlarda yanlışları doğru ve yenilgileri zafer göstermek ve hasımlarımızın propogandalarına yarıyacak beyanların resmî ağızlardan duyulması gibi anlaşmaz bir çelişiklik içine düştük. (...) Hükümetin Kıbrıs ile ilgili politikasındaki hatalar ve falsolar serisini göz önüne getiren herkesin bize hak vereceği kanısındayım. Gerçekten, insan haklarına saygın hiç kimsenin elini bile sıkmaya yanaşmadığı Yunan cunta yönetimi ile tavizin Enosis gibi Dünyaca antipati ile karşılanacak bir pazarlığa oturduk. Birleşmiş Milletlerin bağımsız bir üyesini boğazlamak isteyen çeteci papazın ve cuntanın isteklerini kabul eder bir nitelik gösterdi bu davranışımız, eski beyanlarla bunu bağdaştırmak mümkün değildir.”

1967 yılındaki 91. Senato Birleşimi'nde dile getirdiği konuyu yine vurgulayan Yıldız, Yunanistan'daki cunta hükümetinin muhatap alınmasını şiddetle eleştirerek sözlerine şöyle devam etmiştir:⁵¹²

“Makarios'u yok sayıp Yunanistan'la Kıbrıs konusunu çözmeye inanım ısrar ettik. Halbuki bütün kararların Makarios'un onayından geçmesini de bekliyoruz. Bütün isteklerimiz de oradan geri dönüyor. (...) Yunanistan da aradan çekilerek bizi Makarios'la karşı karşıya bıraktı. «Ben» diyor «elimdekileri yapacağını gerisine karışmam, siz Makarios'la anlaşın» Bütün bunlar orada iken biz hala Cunta, Cunta, diyip tutturuyoruz ve ama Makarios'un onayını bekliyoruz.”

“Boğazköy ve Geçitkale vahşetinin gerektirdiği dersi verip canileri suçüstü yakalıyarak cezalandıramadık. Bulunmaz, karşımızdakilerin akılsızca hazırlıkları bulunmaz bir fırsatı da kaçırdık. (...) Sayın Başbakanın buhranlar içinde çözüm aramayı yeren müdahalemizi saldırı ve hareketimizi de savaşıklık şeklinde tanımlayan beyanlarını da sağduyu ile bağdaştıramadık.”

⁵¹⁰ C.S., 17. Birleşim, Cilt: 44, Toplantı: 7, 1968, s. 575.

⁵¹¹ C.S., 17. Birleşim, 1968, s. 577.

⁵¹² C.S., 17. Birleşim, 1968, s. 577.

Yunanistan'daki darbeden sonra kimi öncelikli muhatap almalıyız sorusuna Milli Birlik Grubu, Makarios'u adres gösterirken Adalet Partisi, Yunanistan'ı muhatap almıştır. Bununla birlikte Yıldız, daha önce Tevetoğlu tarafından Senato'da sıralanan dört prensibi de şablon diplomasisi olarak niteleyerek; *“Ne anlama geldiği ve hangi çözümü öngördüğü belli olmıyan ve adına Diplomatik Şaplon diyebileceğimiz, her işe uyan dört ilkeli bir politikayı temcit pilavı gibi tekrar edip duruyoruz. Bu ilkelerin bir kısmı kimseye bir şey demiyor, Kimse anlamıyor bu ilkeleri. Bâzı ilkeler de boş. Doğu Akdeniz'de Lozan'la kurulan dengeyi bozmamak.»* Lozan'la Doğu Akdenizde kurulan dengenin bozuluşu 25 sene oldu. 12 Ada gittikten sonra hâlâ *« Lozan'la kurulan denge»* yi bozmamak demekle Hükümet 12 Adayı mı geri almak istiyor bilmiyorum.”⁵¹³ ifadelerini kullanmıştır. Üstelik Yıldız, *“Makarios'un ve Yunanlıların bildikleri şeyleri bile Hükümet bizden gizliyor. İlk notayı Makarios'a verdi. Yunanlılar biliyor biz hala bilmiyoruz. Belirttiğimiz ölçüde hatalarla dolu bir politikayı izleyen Hükümeti son günlerdeki olaylar hakkında büsbütün konuşmak istemiyen halde görüyoruz.”*⁵¹⁴ ifadelerini kullanarak Milli Birlik Grubu olarak Kıbrıs'la ilgili genel görüşme tekliflerini geri çektiklerini belirtmiştir.

Genel görüşme için lehte konuşmak üzere söz alan Yıldız'ın eleştirilerini sunduktan sonra tekliflerini geri çektiklerini belirtmesi de tepkilere neden olmuştur. Bu çerçevede hükümetin eleştirilere yanıt verme hakkını kaldırdığı öne sürülen bu duruma tepki gösterenlerden biri de Bursa senatörü Şeref Kayalar olmuştur. Kayalar, 11 Ocak 1968 tarihli konuşmasında; *“Başta Kıbrıs sorunu olmak üzere, Yunanistanla olan çeşitli münasebetlerimizin millî menfaatlerimiz yönünden arz ettiği özel önem ve değer dolayısıyla Hükümetimiz Yunanistan'da vukua gelen iç gelişmeleri farklı açıdan değerlendirmiştir.”*⁵¹⁵ savunmasında bulunmuştur. Ek olarak; *“21 Nisan olaylarında olduğu gibi son 13 Aralık olaylarının da bu temel mülâhazalar içinde mütalâa edildiği, defaatle Hükümetimiz tarafından izah edilmiştir. Şu da bilinmektedir ki, Hükümetin tutumu Yunanistan'daki iç gelişmelerin mahiyetinin münakaşasına girişmekten ziyade bu memleketle olan özel münasebetlerimize en uygun düşecek tarzı tercih edip yürütmektir.”*⁵¹⁶ ifadelerini kullanan Kayalar, Yıldız'ın Kıbrıs

⁵¹³ C.S., 17. Birleşim, 1968, s. 578.

⁵¹⁴ C.S., 17. Birleşim, 1968, s. 578.

⁵¹⁵ C.S., 18. Birleşim, Cilt: 44, Toplantı: 7, 1968, s. 602.

⁵¹⁶ C.S., 18. Birleşim, Toplantı: 7, 1968, s. 602.

konusundaki süreçler hakkında yeterli aydınlatmada bulunmadığı iddialarına karşı çıkmıştır. Bu çerçevede Kayalar'ın şu ifadelerine yer vermek yerinde olacaktır:⁵¹⁷

“Sayın Yıldız’ın hangi esbabı mucibeye istinaden zikrettiğini şimdi tâyin ve tesbit edemiyorum. Mister Vance «Kıbrıs meselesinin çözümüne ait bir çözüm yoluyla memleketimize gelmiştir» buyurdular. Hükümet tarafından ve Sayın Başbakan tarafından mütaaddit defalar Yüce Meclislerde arz edilmiştir ki Mister Vance memleketimize bir çözüm yoluyla gelmemiş, sadece bir aracılık çabası içinde bulunmuştur. Sayın Yıldız, Hükümetinizin - çok şayanı dikkat bir nokta muhterem arkadaşlarım - Hükümetimizin Yunanistan’la Enosis esası üzerinden müzakereye giriştiğini de iddia etmek gibi bir duruma düşmüştür. Bunu grubum adına şiddetle reddederim. (AP sıralarından bravo sesleri) Hükümetimiz Yunanistan’la hiçbir zaman Enosis üzerinde bir müzakereye girmediği gibi, pazarlık da yapmamıştır. Şayet Sayın Yıldız’ın iddialarında farzımuhal olarak; küçük bir hakikat payı olsaydı, ondan evvel çok değerli grubum bunun şiddet ile karşısında olurdu. Bizce son sınır görüşmelerinin en önemli neticesi, Sayın Yıldız’ın iddiasının tamamen aksine olarak Türkiye’nin Enosis’e razı olabileceği şeklinde beslenen yanlış intibaların tamamen izale edilmiş olmasıdır, İktidarımızın bu konuda aldığı netice sadece bizim değil, bütün Türk Milletinin iftihar vesilesi olmak lâzımgelir saygılarımla. (AP sıralarından alkışlar)”

Yukarıdaki yaklaşımına ek olarak “*Sayın Yıldız’ın, Hükümetimize vâkı bâzı haksız zannettiğimiz, beyanları üzerinde tavzihte bulunmayı da zaruret telâkki ettim.*”⁵¹⁸ sözlerini kullanan Kayalar, hükümetin mevcut şartlardan en iyi şekilde yararlanmak istediğini de belirterek Kıbrıs Türk toplumunun devlet idaresine dahlinin sağlanmasının amaçlandığı savunmuştur.⁵¹⁹

30 Ocak 1968 tarihli Senato’da dolaylı olarak Kıbrıs’ı da ilgilendiren meselelerde dönemin Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) Eskişehir il örgütünce NATO aleyhine ve Rusya lehine bastırıp dağıttığı broşürler, Senato’da gündem olmuştur. Bu bağlamda Eskişehir senatörü Ömer Ucuzal, “*Kıbrıs hakkındaki TBMM’nin aldığı karar gereğince Türk Milletinin şerefli ordusu, Türk Milletinin ve dünyasının gözü önünde tüm olarak vatan ve yavru vatanın müdafası yolunda vazife almış ve halen de vazife başındadır. Yıllardır dillerine doladıkları ve halen beyannamede de bahsettikleri; elimizdeki silâhların NATO amaçları dışında kullanılması yasaklanmış iddiasıyla 35 milyon metrekaare toprağımız hava meydanları olarak elimizden alınmış iddiaları da suya düşmüş, Adana’daki İncirlik meydanındaki hava alanı topyekûn Türk ordusuna teslim edilmiştir. Hâlâ bu yalanları söylemekten neden sıkılmazlar, utanmazlar anlamıyoruz.*”⁵²⁰ iddiasında olmuştur. Bununla birlikte Ucuzal, sözlerini; “*Sözde vatanseverlik ilân eden bu insanlara Atatürk Türkiye’sinde, Atatürk’ün yetiştirdiği milliyetçi insanlar*

⁵¹⁷ C.S., 18. Birleşim, 1968, s. 603.

⁵¹⁸ C.S., 18. Birleşim, 1968, s. 602.

⁵¹⁹ C.S., 18. Birleşim, 1968, s. 602-603.

⁵²⁰ C.S., 23. Birleşim, Cilt: 44, Toplantı: 7, 1968, s. 863.

yaşadığı müddetçe buradan sesleniyorum; Türkiye 'de orak çekiçli bayraklar dalgalanmayacak Lenin 'in resmi ve büstü yer almayacaktır."⁵²¹ ifadeleri ile tamamlamıştır. Buna karşın Ucuzal'ın konuşmasına verilen bir yanıt olup olmadığı Senato tutanaklarından tespit edilememiştir.

TİP Kocaeli senatörü Hikmet İşmen ise, bir önceki birleşimde Tevetoğlu'nun partilerinin Akdeniz meselelerini görüşmek üzere katıldıkları İtalya'daki bir toplantısından hareketle TİP'e yönelik çeşitli ithamlarda bulunmuştur. Bu bağlamda İşmen, *"AP Senatörü Fethi Tevetoğlu'nun; partimi, Türkiye işçi Partisini, Roma'da tertibedilen antiemperyalist toplantıya katılması üzerine, yapmış olduğu konuşmada bu toplantının mahiyeti hakkında Yüce Senatoya yanlış bilgi verdiği için, bu hususu düzeltmek üzere söz almış bulunuyorum.*"⁵²² ifadelerini kullanarak konuşmasına başlamış ve AP sıralarından "lüzum yok, ihtiyacımız yok" sesleri ve itirazları üzerine oturum başkanının AP'lileri uyarısı ile konuşmasına devam edebilmiş⁵²³ ve şu ifadeleri kullanmıştır.⁵²⁴

"(...) Bahis konusu toplantıya İtalyan Sosyalist Partisi tarafından ve bir üyeleri gönderilmek suretiyle davet edilmiştir. (...) Toplantıya Akdeniz'de kıyası olan 11 memlekette 15 parti iştirak etmiştir. Bunların dört tanesi komünist partisidir. Fransız Komünist Partisi de bir müşahit göndermiştir. Diğer 10 parti, Arap Devletlerinin millî kuruluş partileri ile sosyalist partilerdir. (...) Toplantı gizli değil, kapalı olmuştur."

"Toplantıda Kıbrıs meselesi tarafımızdan ortaya atılmış ve çözümün «üslerden ve askerlerden arınmış, tarafsızlaştırılmış, güvenliği milletlerarası garantiye bağlanmış bağımsız ve federatif bir Kıbrıs» olacağı ifade edilmiştir. Üç ay kadar sonra toplanması kararlaştırılan Akdeniz Bölgesi Anti - emperyalist ve Barışçı Konferansı için Roma toplantısında kararlaştırılan gündemin tam metni aynen şöyledir: (...) Son aylarda Akdeniz'de meydana gelmiş olan vahim olaylar (İsrail'in Arap devletlerine saldırısı, Yunanistan'daki hükümet darbesi, Kıbrıs buhranı, Nato faaliyetlerinin artması) Amerikan emperyalizminin tecavüzlerinden doğmaktadır. (...)"

"Sayın senatörler, bu toplantıya katılan sayın milletvekillerimiz Prof. Sâdun Aren ve Rıza Kuas'ın beyanları, Roma toplantısında kararlaştırılan hususları açıkça gözlerimizin önüne sermektedir. İşte Senatör Tevetoğlu'nun komünist faaliyeti zannettiği toplantının aslı ve vardığı kararlar budur. Türkiye İşçi Partisi yüzde yüz bağımsızlığı her şeyin üstünde tutar. Görüş ve fikirlerini yurt içinde ve yurt dışında da aynı açıklık ve samimiyetle savunur. Dostun ve düşmanın bunu böylece bilmesi gerekir."

Aslında yukarıdaki ifadelerden Türkiye'deki sosyalist solu temsil eden TİP'in de Senato'da açıkça belirttiği üzere Türkiye'de o dönemler genel kabul gören Kıbrıs'ta iki toplum için federal sistemi savunduğu görülmüştür. Bu bağlamda Tevetoğlu'nun ideolojik açık aramaya dair yaklaşımlarına karşın bu tür bir tespite de imkân tanınmasına aracılık etmiş olduğunu belirtmek mümkündür. Bu açılardan AP'den CHP'ye ve TİP'e, federal bir Kıbrıs

⁵²¹ C.S., 23. Birleşim, Toplantı: 7, 1968, s. 864.

⁵²² C.S., 23. Birleşim, Cilt: 44, Toplantı: 7, 1968, s. 864.

⁵²³ C.S., 23. Birleşim, Toplantı: 7, 1968, s. 864.

⁵²⁴ C.S., 23. Birleşim, 1968, s. 865-866.

Devleti, 1960'lar Türkiye'sinin en belirgin Kıbrıs tezlerinden biri olmuştur. Ancak 1967'deki bir Senato görüşmesinden de hatırlanacağı üzere tümüyle mutabık bir tez olduğunu savunmak da doğru olmayacaktır. Nitekim bu durum Güven Partisi Grubu adına söz alan Van senatörü Ferid Melen'in 1 Şubat 1968 tarihli Senato beyanından teyit etmek mümkündür:⁵²⁵

“Çeşitli taktik zaruretler, Türkiye'yi Kıbrıs'ta federasyon tezini kabule yanaştırabilir. Fakat, Kıbrıs konusunda millî bir stratejik hedef olarak, Türkiye'nin taksimden başka bir hal çaresini devamlı ve nihai bir çözüm yolu olarak görmesi, gerçeklere aykırı olur. Kıbrıs'ta, bir tek millî toplum yoktur; herbiri kendini bir başka millete bağlı sayan iki ayrı millî cemaat vardır. Bu durumda, Türkiye'nin Kıbrıs'taki cemaatimizin ihtiyaç ve arzularını tam ve nihai olarak ve hakkaniyete uygun bir şekilde karşılayabilecek tek çözüm yolunun taksim olduğuna, Güven Partisi Grubu, kesinlikle inanmaktadır.”

Öte yandan Melen, *“Yunanistan, adada anlaşmalar dışında bulundurduğu askeri birliklerini malzemeleriyle birlikte çektiğini söylemektedir. Bu beyanın doğruluğunun tahkiki hususu da, müşterek bir anlaşmayla, Birleşmiş Milletler Barış Gücüne verilmiştir.”* demiş ancak BM'ye değil Türkiye'nin kendi istihbarat birimlerine güvenmesi gerektiğini savunmuştur.⁵²⁶ Ek olarak Melen, *“adada anlaşma dışı bulunan Yunan askerlerinin çekilmesinin, fiili kuvvet durumunun lehimize geliştirilmesi bakımından yetersiz oluşudur. Hiç şüphesiz, fiili kuvvet durumunun tam anlamı ile düzeltilebilmesi için, gayrimeşru Rum yönetiminin Kıbrıs Anayasası ve mer'i anlaşmalara aykırı olarak kurduğu askeri birlikler ile polis ve milis birliklerinin de silahtan tecriti ve bunların – başta Çek silahları gibi malzeme olmak üzere – imha edilmesi gereklidir.”*⁵²⁷ ifadelerini de kullanmıştır. Bu tür Türkiye'nin arka plan amaçlarını içeren konuşmaların Senato'daki açık görüşmelerde yapılıyor olması bir yönüyle de o dönemler için dahi olsa eleştirilebilir bir durum olarak değerlendirilebilir.

1968 yılının başlarından itibaren öne sürülen Kıbrıs'a dair tüm tartışmalarla ilgili olarak Demirel Hükümeti'ne yönelik en geniş eleştirileri Milli Birlik Grubu adına 1 Şubat 1968 tarihinde söz alan Suphi Karaman'ın şu ifadelerinde görebilmek mümkün olmuştur.⁵²⁸

“Başından beri kötü bir politikanın kurbanı olagelmiş bir konu halinde bulunan Kıbrıs politikamızda Hükümetin belirli bir teze sahibolmayışı, anlamı belirsiz ilkelerden umut beklemesi, Kıbrıs Rum Yönetiminin Anayasa dışı hareketlerine karşı tepki göstermemesi, Denктаş olayında olduğu gibi Devletimizi küçük düşürücü hareketlerine ses çıkarmaması, her ilgilinin asıl söz sahibi saydığı Makarios'u bir tarafa bırakıp Yunan Hükümetlerini muhatap sayması, sonucu önceden belli olan ve Yunan yöneticilerine itibar kazandırmaktan başka işe yaramıyan Keşan - Dedeoğaç görüşmelerine katılması gibi davranışları olumsuz karşılamaktayız.”

⁵²⁵ C.S., 24. Birleşim, Cilt: 45, Toplantı: 7, 1968, s. 58.

⁵²⁶ C.S., 24. Birleşim, Toplantı: 7, 1968, s. 57-58.

⁵²⁷ C.S., 24. Birleşim, 1968, s. 58.

⁵²⁸ C.S., 24. Birleşim, 1968, s. 73.

“Son buhranın yarattığı büyük fırsatın kaçırılışını talihsizlik saymaktayız. Hükümetin başlangıçta ciddi ve kararlı olduğu kanısını veren beyan ve davranışlardan sonra, hayal kırıklığı yaratan bir sonuçla karşılaşmamızın, ilerideki gelişmeler üzerinde olumsuz etkiler yapacağı kaygısındayız. Grivas’ın ve anlaşmalar dışı Adaya sokulan Yunan kuvvetlerinin çekilmesinin bir başarı olmadığı, meselenin henüz çözümlenmemiş olmasından ve ileride doğacak buna benzer buhranlara engel olamamasından anlaşılacaktır. Bugünkü gazetelerden de öğrendiğimize göre Yunan siyasi ilişkileri kestikleri bildirilmektedir. Kıbrıs politikamızın hangi yöne sürüklendiğini göstermesi yönünden bu konu düşündürücüdür.”

Demirel Hükümeti’ne oldukça sert eleştirileri içeren yukarıdaki ifadelerle bakıldığında Demirel iktidarına ilk başlarda sıklıkla dile getirilen kat’i bir Kıbrıs tezi olmadığına yönelik savlar yeniden yinelenmiştir. Bununla birlikte Rum yönetimine daha sert tutumların gösterilmediği iddia edilmiş, Denктаş’ın girişimi Türkiye’nin savunması gereken bir olay olarak lanse edilmiş, Makarios’un ilk ve doğrudan muhatap alınmaması yanlış görülmüş ve Keşan – Dedeğaç görüşmelerine Demirel ve heyetinin katılması olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Üstelik Yunan birliklerinin Kıbrıs’tan çekilmesinin başarı olarak sayılamacağı öne sürülmüş ve Kıbrıs meselesinde bir ilerleme sağlanamadığı öne sürülmüştür.

Çağlayangil’in Türkiye’nin Kıbrıs’la ilgili tezi belirsiz eleştirilerine karşı şu ifadelerini kaydetmek yerinde olacaktır.⁵²⁹

“Muhterem arkadaşlar, bizden evvel koalisyon hükümetleri oldu, bu kürsülerde koalisyon hükümetlerinin sözcüleri 3,5 sene Kıbrıs meselesi bir Türk - Yunan meselesidir, dediler; başka bir şey değil. 3,5 senedir Kıbrıs meselesi müzakere ile hallolur, dediler; fakat bir türlü o müzakerenin şartlarını temin ve izhar edemediler, taleplerine rağmen müzakereyi tahakkuk ettiremediler. Sayın Yıldız yine kendi grubu adına veya şahsı adına; bütçe tetkikleri yaptım, hiçbir zaman çıkıp da; yahu, Kıbrıs meselesi Türk - Yunan meselesidir, diyorsunuz, yanlıştır. Esasında mantık temelinden yoksundur, mademki istiklâl üzerine çalışıyorsunuz, istiklâlin da sahibi Makarios’dur, bu işi onlarla görüşün, diye bir tenkidine bütçe müzakerelerinde tesadüf etmedim. Vakta ki Türk - Yunan meselesidir, müzakere ile halledilir deyip, bir türlü müzakereler tahakkuk ettirilememesi suretiyle o zemin mevcudolmadığı zamanlar geçip, iş müzakere imkânının tahassül ettiği müzakerenin başladığı âna geldi, bu sefer bir allerji, bu Yunanlılar bizi bir oyuna getirecek.”

Az evvelki Karaman’ın belirttiği ilgili tenkitlere karşın aynı birleşimde Adalet Partisi Grubu adına söz alan Kocaeli senatörü Lütfi Tokoğlu, “*Kıbrıs ihtilâfını, adadaki yurtdaşlarımızın haklarını ve Türkiye’nin âli menfaatlerini koruyan bir çözüm şekline bağlamak*”⁵³⁰ öncelikli dış politika hedefimizdir yaklaşımı gösterdikten sonra kendi zaviyelerinden AP iktidarından önceki durumu şöyle tasvir etmiştir:⁵³¹

“1963 Aralık ayında Kıbrıs Adasında Rum idaresi, Kıbrıs Anayasasını ihlâl ederek, Kıbrıs’ta hukukî nizamı yıkmış yerine, fiilî ve gayrimeşru bir idare kurmuştur. Bu fiilî ve gayrimeşru

⁵²⁹ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1025-1026. Ayrıca bkz. BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Yer Bilgisi: 4281-4 s. 70.

⁵³⁰ C.S., 24. Birleşim, 1968, s. 84.

⁵³¹ C.S., 24. Birleşim, 1968, s. 84-85.

idare, Top gibi ağır silâhlarla mücehhez olmak üzere askerî bakımdan teşkilâtlanmış, On bin kişilik bir Yunan askerî kuvveti Kıbrıs'a celbedilmiş, Türk Cemaati yüzden fazla köyü tahliye etmek mecburiyetinde kalmış, 1964 Ağustosunda, Türk bölgesinin denizle irtibatını sağlayan Mansura bölgesi Türklerin elinden alınmış, Rum yönetimi, kendisini Kıbrıs Hükümeti olarak Barış Gücüne ve diğer memleketlere kabul ettirmiş, 25.000 Türk, göçmen olarak kışı çadırlarda geçirmiş, Adadaki Türk Alayının değiştirilmesi dahi mukabil bâzı şartların kabulüne vabeste kalmıştır.”

Tokoğlu, tasvir ettiği böyle bir tablodan sonra kendi iktidarları dönemindeki gelişmeleri ise şöyle ifade etmiştir:⁵³²

“Adalet Partisi iktidarı zamanında ise: Kıbrıs'ta Türk bölgelerini daraltmak veya dağıtmak için girişilen bütün hareketler durdurulmuş, Türk Alayının değiştirilmesi, mukabil hiçbir taviz vedmeden yapılmış, Göçmenlerimizin hemen hemen tamamı çadırlardan kurtarılarak evlere yerleştirilmiş, Türk Cemaatine Anavatan tarafından yapılan maddi yardımlar büyük mikyasta artırılmıştır.”

“Kıbrıs'ta, 15-16 Kasım 1967 tarihinde vukubulan hayasız Rum saldırısına karşı, Hükümetimiz, Büyük Türk Milletinin ve onun yegâne temsilcisi olan Parlâmentonun da müzaheretini ve aynı dâvada birleşmeleri neticesinde, uhdesine düşen şerefli hizmeti büyük bir irade, basiretli bir idare ve azimle yerine getirmiş, Kıbrıslı Rumlar 15-16 Kasım'da vahşi taarruzlarıyla elde ettikleri yerleri hemen ertesi günü terk etmek zorunda kalmışlar, Bizzat Yunan Hükümeti; 1. Vâkı zararın tazminini, 2. General Grivas'ın, bir kere dahi Adaya dönmek şartıyla Yunanistan'a ilhakını ve 3. Adada mevcut 10.000 kişilik askerî kuvvetini geri çekmeyi taahhüt etmiştir.”

Tüm bu hususları belirten Tokoğlu, “*Türkiye'nin emniyeti mevzu bahis olduğu zaman Türk Hükümetinin NATO silâhlarını mutlak bir tasarrufla kullanabileceğini isbat etmiş, nihayet: Kıbrıs dâvasında, Türkiye'nin haklı olduğunu başta Büyük Devletler olmak üzere dünya devletlerine isbat etmiş bulunmaktayız.*”⁵³³ vurgusunda bulunmuş ve “*Son Kıbrıs buhranında ise, Büyük Türk Milletinin medarı iftihar olan şanlı Türk Ordusunun, Yüce Parlâmentonun denetiminde ve muhterem Türk Hükümetinin emrinde bir Devlet teşkilâtı olduğu bir kere daha dost ve ağıyara ayan olmuştur.*”⁵³⁴ yaklaşımını içerdiği ve dışardaki muhataplarına açıkça deklare etmiştir. Bu durum o dönemler itibarıyla Türk ordusuna yönelik birtakım algı ve beklentilere de verilmiş bir yanıt olarak da okunabilir.

6-7 Eylül Mahkemeleri veya Menderes ve DP'lilerin yargılamalarında Kıbrıs'a dair çeşitli mevzuların gündeme getirilmiş olması, Demirel ve AP çevrelerince Kıbrıs'la ilgili Türkiye'nin aleyhine ifşa edilen durumlara sebebiyet verildiği düşünülmüştür. Bu yaklaşımlarına karşın 2 Şubat 1968 tarihli Senato konuşmasında tabii üye Ahmet Yıldız şiddetle itirazda bulunarak; “*Son Kıbrıs vahşetinden sonra «Kıbrıs'ın 6 - 7 Eylül Mahkemelerinin*

⁵³² C.S., 24. Birleşim, 1968, s. 85.

⁵³³ C.S., 24. Birleşim, 1968, s. 85.

⁵³⁴ C.S., 24. Birleşim, 1968, s. 85.

sonucu olduğunu ve bundan da Başol ve Egesel'in suçlu bulunduğunu» ve halkı silâhlandırma dâvası da, Kıbrıs'a silâh gönderme teşebüsü olduğunu yazdıklarını gördük. Sayın Demirel bile komisyonda bu iddiayı tekrar edince, bu organlarla Sayın Başbakanın ağız birliği halinde oluşunu gördüğümüz halde, hâlâ susmamızı beklemek haksızlık olmaz mı? Silâhlar onun için Kıbrıs'a gidiyormuş. Bu ifadeleri bir Başbakan nasıl söyleyebilir? Demek Hükümetler Kıbrıs'a bu yollarla yani partizanları eliyle silâh gönderirmiş. Resmî organı yok, gizli de olsa partizanlarıyla silâh gönderiyor.»⁵³⁵ ifadelerini kullanmıştır. Halbuki Yıldız, bugünün dünya ülkelerini görse aynı yorumda ne denli bulunabileceği kesinlikle tartışmalı olacaktır.

Kıbrıs-NATO ilişkisine dair daha önce yine gündeme gelen tartışmalar Senato'nun 3 Şubat 1968 tarihli birleşiminde de gündeme gelmiştir. Bu gündem sırasında AP Grubu adına Çanakkale senatörü Ziya Termen ile Milli Birlik Grubu adına tabii üye Ahmet Yıldız arasındaki bir kısım tartışmalara yer vermek gerekecektir. Yıldız, ilk olarak Termen'e şu ifadelerle yüklenmiştir:⁵³⁶

“Evet Yunan bayrağını süreli şekilde asan, akşamları Yunanistan okulu imiş gibi ders veren, Limni ve Bozcaada için zamanın Başbakanı Sayın İnönü'ye yaptığımız teklifler oldu. İmroz ve Bozcaada o tedbirler karşısında, bu kürsüye gelen Sayın Termen, çok tecrübeli idi, istemedi onları. O iki adanın Türkleşmesini, o iki adadaki Rum kalıntısının silinmesini istemiyen bu tecrübeli politikacıyı selâmlıyamıyorsam, Türklüğü sevdiğim içindir. Sonra Hükümet nöbette bekliyor, bağıyor, müdahale hakkımı kullanacağım, diyor, korkuyor Yunan. Sayın Termen kürsüye geliyor, şu beyanla bulunuyor. Evet bunu da Hükümet bir ölçüde yaptı, inşallah bundan sonra yapmaz. İnsanız yalnız kalacak bir Kıbrıs uğruna, asırlık emek ve meşakkatlerin yarattığı sanat ülkesi Yunanistan, şeref ülkesi Türkiye tehlikeye atılmamalıdır.”

Bu ifadeler üzerine Termen, “yanlış ve yalan”⁵³⁷ diyerek itirazda bulunmuş ve Yıldız'a şu yanıtları vermiştir:⁵³⁸

“(…) bugün görüyorum ki ben Parlâmentoların aldığı harb yetkisi kararına karşı, suhçü bir anlayışta [Harb etmemeliyiz, sanat ülkesi Yunanistan, şeref ülkesi Türkiye, her ikisi de fakrüzaretin içerisinde inlemekte olan ve fakat son yıllarda ancak bu mânaya erişmiş birer devlet olarak, komşu devlet olarak, harb etmemelidir,] derken, bu isteğimin şu anda Ahmet Yıldız Bey adresinde tam tersini gördüm. (...) Kıbrıs meselesinde, benim tamamen medeni ve bir senatöre yakışması gereken ulvi anlam içinde, Meclislerin aldığı karara dahi bir fikir şulesi halinde, «Hayır beyefendiler, harb etmiyelim» anlayışını telkine çalışmamın suç telâkki edilmesinde, Ahmet Beyin aldandığı kanaatindeyim.”

“İkinci konu İmroz meselesidir. (...) Şimdi benim Çanakkale Senatörü olarak, Çanakkale'nin bir ilçesi olan İmroz mevzuunda fikir ve temenni sahibi bulanmam tabiidir. Çünkü İmroz neresidir? Misakı Millî hudutları içerisinde bulunan, halen Devletin bir vilâyetinin derya ortasındaki bir ilçe adasını ve toprağını tenkil eden masum bir kasabadır. Benim Hükümetim,

⁵³⁵ C.S., 25. Birleşim, Cilt: 45, Toplantı: 7, 1968, s. 208-209.

⁵³⁶ C.S. 26. Birleşim, Cilt: 45, Toplantı: 7, 1968, s. 242.

⁵³⁷ C.S. 26. Birleşim, Toplantı: 7, 1968, s. 242.

⁵³⁸ C.S. 26. Birleşim, Toplantı: 7, 1968, s. 244-245.

Senatör olduğum tarihte, diğer teşrii güce sahip dört arkadaşım ile beraber yazdığım bir müzekkere halinde: (Bu ada ahalisinin 500 yıllık Rum asıllı ve fakat Türkiye'ye hiçbir zarar ıka etmemiş, İstiklâl Harbi içinde Türkiye'ye en küçük bir zarar getirmemiş, vergisini veren, askerliğini yapan, kanunlara tamamen saygılı olan ve bir asırdan beri cinayete, bir asırdan beri hırsızlığa raslanmayan medeni seviyede bir ada ahalisi bulunduğu hareketle) bu ada ahalisinin, Kıbrıs'taki politikamız icabı, bu adadan sürülmelerini uzaklaştırılmalarını öngören bir Hükümet tatbikatına asla girilmemesini tavsiye eden müşterek imzalı, bir mektubumuzun, mânasına eritmiyerek şimdi geliyoruz, burada, baş kakıncı yapıldığını görüyoruz. Ben, bir Çanakale Senatörüne düşen vazifeyi yaptım ve vicdanım müsterihtir. Temiz insanların Rum asıllı olması ve fakat Türk bulunması benim kanunlarımın bana müdafaa tavsiye ettiği, bir husustur. (...) Rum asıllı vatandaşlarımın da senatörüyüm. Sözüm ona Anayasa dersi veren zatiâliniz, bu hususları muhakkak biliyorsunuzdur. Bilmeniz şarttır.”

Kıbrıs meselesi 1968 yılına gelindiğinde de ve zaman zaman bu tür tartışmalarda da görüldüğü üzere esasından çıkarak kişiselleşen tartışmalara dönüşebilmiştir. Diğer yandan ertesi gün gerçekleştirilen Senato toplantısında NATO'dan ayrılan Fransa ve Johnson Mektubu ile NATO prensiplerinin tartışılır hale dönüşmesine dair CHP Grubu adına Bursa senatörü Saffet Ural'ın şu beyanı kayda değerdir:⁵³⁹

“1964 yılındaki Kıbrıs buhranı sırasında, Türkiye Başbakanı İnönü ile Amerikan Cumhurbaşkanı Johnson arasında teati edilen mektuplardan ve bilhassa Fransa'nın NATO'nun askerî teşkilâtından ayrılmasından sonra, Türkiye'de de NATO ve NATO'dan çıkma münakaşalarının doğmuş olduğu bir vakiadır. Görülen odur ki NATO'nun işleyip işlemeyeceği, ittifakın en güçlü ortağı olan Amerika'nın, dünyada vukua gelecek olayları tefsirine ve kararına bağlıdır. Başkan Johnson'un Türkiye Başbakanına yazdığı mektup, varlık ve bekalarını sadece bu ittifaka bağlamalarının yeterli olmadığını ve olamayacağını bütün üyelere hatırlatmış ve ittifakın ilk büyük çatlağının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. 20'nci yılını 24 Ağustos 1969'da tamamlayacak olan teşkilât için Başkan Johnson'un mektubunun yarattığı bu tereddüdün, ittifak için bir zayıf teşkil ettiği izahıtan varestedir.”

“Türk Silâhlı Kuvvetlerinin beynelmilel andlaşmalardan doğan bir müdahale hakkını Kıbrıs'ta kullanmasından ötürü vâki olabilecek bir Sovyet taarruzu karşısında, NATO Anlaşmasının 5'nci maddesi işlemeyecek olsaydı da işleyip işlememe hal ve şartları tartışma konusu olmasaydı, NATO, bugün, daha güçlü bir varlık olarak ortada bulunurdu, ittifaka verdiği karşılığını almamakta olduğunu, alamayacağını ve hükümlerlik haklarının gölgelendiğini gören Fransa, ittifakın askerî teşkilâtından daha 20 yılın dolmasını beklemeden çekilmiştir.”

TİP'lilerin NATO'dan tümüyle ayrılmalı görüşünden farklı olarak NATO prensiplerinin sorgulanması ve yeniden değerlendirilmesi gerektiği görüşünde olan Ural, ABD başkanı Johnson'ın dönemin başbakanı İnönü'ye gönderdiği mektupla Türk tarafını hem Kıbrıs konusunda hem de NATO'yla ilişkiler konusunda hayalkırıklığına uğratmıştır. Ural bu duruma ilişkin şöyle bir yaklaşım göstermiştir:⁵⁴⁰

“1964 Kıbrıs buhranı sırasında, Amerikan yardımından alınan silâhların ancak Amerikanın tarif ettiği düşmanlara karşı kullanılabileceği gibi garip ve Türk Millî Politikasının amaçları ile asla bağdaşmayacak bir durumun ortaya çıktığı hatırlardadır. Kıbrıs'ta kardeşlerimiz hunharca bir kıtale mâruz bırakılır ve Amerikanın Yunanistana vermiş olduğu silâhlar bu caniyane kıtalde

⁵³⁹ C.S., 27. Birleşim, Cilt: 45, Toplantı: 7, 1968, s. 450-451.

⁵⁴⁰ C.S., 27. Birleşim, 1968, s. 452-453.

bol bol kullanılırken, hem de beynelmilel anlaşmalar çerçevesi içinde, bu anlaşmaların Türkiye'ye tanıdığı müdahale hakkını kullanmak isterken, Amerikan silâhlarının kullanılmayacağı ihtarı, bizim için acı bir ders olmuştur.”

Türkiye'nin ABD ile silah anlaşmaları örneğinden hareketle dışa bağımlılığının son bulmasının da bir gereklilik olduğunu savunan Ural, Demirel Hükümeti'ne şu tespitte bulunmuştur:⁵⁴¹

“1964 Kıbrıs Buhranı sırasında, gerek NATO'nun işleyip işlemeyeceği ve gerekse Amerikan Askerî Yardımından alınmış olan silâhların kullanılıp kullanılmayacağı konusunda çıkan tartışmaların en tabii neticesinin, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin şartlı dış yardımlara bağımlılığını azaltacak âcil ve yeterli tedbirler almak olduğu ve olması gerektiği meydandadır, iktidarın bu yolda ciddi bir adım atmadığı ve atmaya da niyetli olmadığı üç yıldır getirdiği bütçelerin ortaya koyduğu bir gerçektir.”

Durum böyleyken Türkiye'nin bir daha Johnson Mektubu gibi dışa bağımlı bir askeri ürün konusunda ihtiyaç göstermemesine ilişkin yeni ve ivedi tedbirlerin alınması ve geliştirilmesi o dönemlerde de hayati önemde vurgulanmaktaydı. Aynı oturumda AP Grubu adına söz alan Antalya senatörü Akif Tekin'in şu görüşlerini de belirtmek gerekecektir:⁵⁴²

“Türkiye'nin harplerde müttefikleriyle irtibat ve yardımlaşması Akdeniz yolu ile olur. İskenderun'dan Finike'ye kadar bütün limanları kapatabilen Kıbrıs, müttefik yardımlarını önleyebilecek ve limanlarımızı işlemez hale getirebilecektir. Onun içindir ki, Türkiye'nin bir ayağı Kıbrıs'ta olmalıdır. Kıbrıs'a karşı Türkiye stratejik durum üstünlüğüne ve kuvvet üstünlüğüne sahip bulunmaktadır. Yunanistan ise bugüne kadar adada taktik üstünlüğü ele geçirmeye çalınmıştır ve muvaffak da olmuştur. İktidarımıza kadar geçen hükümetler, siyasetlerinde bu üstünlüklerimizden faydalanamamışlar, taktik alanda Kıbrıs'ı tehdidedememişler ve Yunanistan'ın Kıbrıs'taki taktik üstünlüğünü büyütmüşlerdir. AP iktidarı kuvvete dayanan bir siyaset kullanarak ordu ile siyasetin birlikte hareket etmesi ile, zikrettiğimiz üstünlüklerimizden faydalanmak suretiyle stratejik ve taktik sahalarla Yunanistan ve Kıbrıs'ı ciddi surette tehdidederek, Yunanistan'ın adadaki taktik üstünlüğünü bertaraf etmiş ve insiyatifi ele geçirmiş bulunmaktadır. Silâhlı Kuvvetlerimizin, Hükümetten aldıkları vazifeyi yapmak üzere en kısa bir zamanda hazırlık durumuna geçerek, müdahale için emir beklemelerini, AP Grubu olarak takdirle karşılamaktayız.”

Kıbrıs'ın adadaki Türk toplumu için önemi kadar Türkiye için stratejik konum ve önemine de dikkat çekmiş bulunan Tekin, Türk silahlı kuvvetlerinin olası bir savaş halinde her türlü üstünlük kurmasına dair hatırlatmalarını gerçekleştirmiştir. Bu birleşimdeki sonraki gün Millet Grubu adına söz alan Konya senatörü Muammer Obuz'un şu ifadelerini bu bağlama eklemek yerinde olacaktır:⁵⁴³

“NATO ile ilgili olarak şunu da belirtmek isteriz ki Türkiye'nin NATO istikametine teveccüh etmesi kendi hayatı ve millî dâvalarında kendi aleyhine neticeceler tevlihdetmemelidir. Türk Milleti için Kıbrıs'taki cemaatimiz Türk Milletinin bir parçasıdır, demiştik. NATO'nun ve NATO müttefiklerimizin memleketimizin bu millî dâvasında karşımıza çıkmamak zaruretini

⁵⁴¹ C.S., 27. Birleşim, 1968, s. 453.

⁵⁴² C.S., 27. Birleşim, 1968, s. 467.

⁵⁴³ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 997-998.

idrak etmiş olmaları gerekir. Bir gün şartlar Türkiye'yi «NATO mu, yoksa Kıbrıs'taki Türk varlığı mı?» diye bir tercih ile karşışarşıya bırakır ise, bizim, Kıbrıs'taki Türk varlığını seçeceğimizden hiç kimsenin asla şüphesi olmamalıdır.”

8 Şubat 1968 tarihli Senato toplantısı oldukça geniş bir Kıbrıs tartışmasına sahne olmuştur. Bu konulardan ilki 15 Kasım 1967 tarihli Kıbrıs olaylarına ilişkindir. Bu çerçevede ilk sözü CHP Grubu adına Malatya senatörü Nüvit Yetkin almış ve şu ifadeleri kullanmıştır:⁵⁴⁴

“Geçen yılın 15 Kasımında Kıbrıs'ta meydana gelen Boğaziçi ve Geçitkale olaylarından sonra Hükümetimizin takındığı kararlı tutumu tasvibetmiş idik. Yunanistan'la bir savaşın eşğine gelen Türkiye bu kararlı tutumu ile Kıbrıs'taki baskının hafifletilmesine hizmet etmiş olduğu gibi; Yunan Hükümetine de haksız olduğunu, ikrariyle değilse bile Yunan askerlerinin geri çekilmesini temin ettirerek kabul ettirmiş bulunuyor. Sayın Dışişleri Bakanımızın Bütçe Komisyonundaki beyanlarına göre Yunan askerlerinin Kıbrıs'tan geri çekilmiş olmaları Yunanistan'ın Enosis'i gerçekleştirecek bir vasıttan kendisini yoksun kıldığı mânasına alınmakta ve bu olayın gerek Yunan Hükümetinin ve gerekse Makarios'un Enosis'ten vazgeçtikleri hakkında bir karine olacağı kanısını ifade etmektedirler.”

Yetkin, olaylara ilişkin Demirel Hükümeti'nin reaksiyonunu olumlu olarak değerlendirdiklerini ve Yunanistan'ın asker çekmesinin enosis aleyhine olması açısından önemli bir gelişme içerdiğini belirtse de şu uyarıları da sözlerine eklemiştir:⁵⁴⁵

“Kanaatimizce, Makarios Yunanistan'daki askerî idareyi tasvibetmediği ve Enosis'in tahakkukunda kendi şahsı adına hesapladığı çıkarları yürütmek kudretinde olamayacağı için bu idarenin geçiciliğine dayanan hesaplarla bugünlük Enosis arzusunda ısrarlı görünmemektedir. Makarios mutadı veçhile her hazırlığı buhrandan çıkmış gibi görüldüğünün hemen ertesi gününde yeni buhran çıkarmak tabiatının bu seferki olayda da yeni misalini göstermiştir. Yunanistan'a gelince, o son buhran karşısında bir tercih yapmak durumunda kalmıştır. Türkiye ile bir savaş göze alamamıştır. Bunun sonucu Papaandreu iktidarı zamanında adaya doldurulan askerleri geri çekmeye mecbur olunca bir taraftan gerilerken diğer taraftan Enosis'ten bahsetmek mümkün olamazdı.”

Yetkin'in de belirttiği gibi Yunanistan'daki askerî darbe tüm planları altüst etmiş ve Makarios idaresinin olanakları zayıflatmıştır. Durum böyle olunca enosis idealleri en azından ertelenmiştir. O dönem gelişen şartları CHP adına Yetkin şöyle okuduklarını göstermiştir:⁵⁴⁶

“1967 Nisanının 21'nci günü Yunanistan'da bir hükümet darbesi olmuştur. Aynı yılın Eylül ayında iki tarafın Başbakanları, Keşan ve Dedeağaç'ta Kıbrıs meselesine bir çözüm yolu aramışlar fakat yeni askerî Yunan Hükümeti de Enosis fikrinden bir adım geri gitmemişlerdir. İki ay sonra Boğaziçi ve Geçitkale şenaatı vukubulmuştur. Hükümetimiz ilk anda bizim talebimiz veya Yunan Kralının talimatıyla Grivas kuvvetlerinin geri çekilmesini memnunlukla karşılamos ve kamuoyu önünde bir başarı gibi değerlendirmiştir. Fakat kısa zamanda anlaşılmıştır ki bu kuvvetler saldırıda güdülen gayeyi fazlasiyle elde ettikten, yani Türk mevzilerini ve tahkimatını tamamen tahrip ve bu mevkiin bir köprü başı olmak vasfını bertaraf ettikten Türk Cemaatine insanca ve malca ağır kayıplar verdirdikten sonra karargâhlarına dönmüşlerdir. Bu anlaşıldıktan ve TBMM'ce ittifakla Hükümete yetki verildikten sonradır ki Kanada tekliflerine benziyen bazı şartlar ileri sürülerek ordu alarm durumuna geçirilmiştir.

⁵⁴⁴ C.S., 31. Birleşim, Cilt: 45, Toplantı: 7, 1968, s. 989.

⁵⁴⁵ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 989.

⁵⁴⁶ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 989-990.

Bundan sonra Amerikan Cumhurbaşkanının özel temsilcisi ve NATO Genel Sekreterinin temas ve müzakereleri başlamıştır.”

1967 sonlarında gelişen ve 1968 başlarında devam eden sürece dair genel bir serencam da ortaya koymuş olan Yetkin, ilgili hassasiyetlerine karşın rahatsız oldukları bir hususu dair ise şu açıklamayı yapmıştır:⁵⁴⁷

“Elde edilen sonuçta hiç şüphesiz Sayın Bakanın Bütçe Komisyonunda da ifade ettikleri gibi başta TBMM ve bütün siyasi partiler olmak üzere Türk Milletinin gösterdiği tesanüt ve birliğin rolü büyüktür. Bunu büyük memnuniyetle belirtirken bir süreden beri Meclisin ve Devletin sırlarını ifşa etmekte ihtisas sahibi olmuş ve kanunların sarıh hükümlerine rağmen bu sırları ifşa etmenin imtiyazını kazanmış olan bir gazetenin hiç şüphesiz Adalet Partisini desteklemek karşılığında yetkili kimselerden aldığı bilgi ile gizli müzakereleri bu tesanüt havasını bozacak surette tahrif ederek yansıtmasını esef ve üzüntü ile karşıladığımızı belirtmek isteriz.”

Yukarıdaki ifadelerden Yetkin’in AP’ye yakın olduğunu belirttiği bir gazetenin Kıbrıs’a dair gizli kalması gereken hususların ortaya saçılmasından CHP olarak rahatsızlık duydukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Yunan askerlerinin çekilmesine dair kuşkuları olduğunu ifade eden Yetkin, Kıbrıs’taki gelişmelere dair birtakım kaygılarının bulunduğunu ve bu nedenle Çağlayangil’den bunları yanıtlamasını talep ettiklerini beyan ederek şunları söylemiştir:⁵⁴⁸

“Kıbrıs’tan çıkarılması kararlaştırılan ve miktarı Dışişleri Bakanımız tarafından rakamla ifade olunan Yunan askerinin tamamen çıkıp çıkmadığı meçhulümüzdür. Beş bin Yunanlı askerinin tabiiyet değiştirerek ağır silâhlarla Makarios’un emrinde kaldığı rivayetleri vardır. Eğer bu doğru ise bunun mânası açıkça Türk Hükümetinin aldatılmış olması ve Hükümetin bu aldanmayı başarı olarak yaymasıdır. Ayrıca Geçitkale ve Boğaziçi’nde yıkılan yerlerin tamir ve tazmini, ölenlerin ailelerine tazminat verilmesi kabul edilmişti. Bu hususların yerine getirilip getirilmediği hakkında Sayın Bakanın açıklama yapmasını rica ederiz. Sonuçta Grivas’ın sırtına yüklenen fakat aslında Kıbrıs Rum idaresinin olduğu kadar Yunan idaresinin de sorumluluğunu taşıdığı şen’i katliam hareketi karşısında Türk Hükümetinin takındığı kesin tavır oradaki ırkdaşlarımızı ferahlatmış; Türk tezinin haklılığını dünyaya biraz daha anlatmış fakat Sayın Dışişleri Bakanımızın da ifade ettiği gibi meselenin esasından hallinde âmil olacak bir noktaya gelmemiştir.”

Dışişleri Bakanı Çağlayangil, aynı birleşimde söz almış ve Yetkin’in eleştirisi ve sorularını yanıtlayıcı bir cevap vermiştir:⁵⁴⁹

“1967 yılında Kıbrıs meselesinde çok önemli olaylar, dikkate şayan gelişmeler vukubulmuştur. Bunların en önemlisi hiç şüphe yok ki geçen yılın Kasım ayının ikinci yarısında patlak veren ve bizi bir savaşın eşiğine karar götüren buhrandır. Olayların safahatini beraber yaşadık. Konuyu muhtelif vesilelerle enine boyuna birlikte tartıştık. Onun içindir ki bu fecî hâdiselerin teferruat ve tafsilâtına tekrar girmek istemiyorum. İçine girdiğimiz buhranın sonunda Kıbrıs’a meşru olmıyan yollarla sokulan Yunan kuvvetlerinin kısa zamanda tahliyesi hususunda bir anlaşma vâki olmuş, Yunanistan Hükümeti 16 Ocak’ta, yani tahliye için aramızda kararlaştırılan mehil dâhilinde geri çekilme ameliyesinin tamamlandığını Hükümetimize resmen bildirdi; iki Hükümet, tahliyenin anlaşma şartlarının uygun olup olmadığının barış gücü tarafından tesbiti

⁵⁴⁷ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 990.

⁵⁴⁸ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 990.

⁵⁴⁹ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1012, 1018.

hususunda mutabakata vardı. Halen barış gücü tarafından yapılacak bu kontrolün prosedürü tesbit edilmektedir.”

“Buhranın çözümüne esas teşkil eden ikinci unsur da Ada’da pasifikasyonun sağlanması ve gerekli iç güvenlik tedbirlerinin alınmasıdır. Bu mesele Güvenlik Konseyinde ele alındı, Konsey ilgili tarafları genel sekreterin dostane teşebbüsünden yararlanmaya çağırdı. Genel sekreter bu görevi yerine getirmenin gayreti içindedir, ilgilileri topladı, görüşlerini aldı, bunlardan müşterek bâzı esaslara varmak ve temaslarını yapıcı bir gayeye yöneltmeye yarıyacak imkânları sağlamaya gayret sarf etti.”

Çağlayangil, Yetkince ifade edilen bir soruya ilişkin olarak da; “*Bu Geçitkale ve Boğaziçi köylerinde vukuagetirilen hasarın tazmin edilmesi Rum yönetimince prensip itibariyle kabul ve Birleşmiş Milletler aracılığı ile cemaatimize bu karar intikal ettirilmiştir. Ve hasarın bedelsiz inşaat malzemesi verilmesi suretiyle tamiri cihetine gidilmiştir. Bunun şümülü üzerinde taraflarca devam eden temas ve müzakereler hitama ermemiştir.*”⁵⁵⁰ demiştir.

1967 Kasım’ındaki olaylar Türkiye’de resmi ağzılarda hem de senatör söylemlerinde görüldüğü üzere siyasetçilerde Kıbrıs Buhranı olarak da anılmıştır. Bununla birlikte Çağlayangil, “*Son buhran ayrıca Kıbrıs meselesinin Türkiye için ne derecede hayatî ve millî bir dâva olduğunu da ispatladı. Buhran sırasında tümü ile Türk Milletinin istisnasız bütün siyasi partileri üyeleri ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisinin nasıl yek vücut bir hale geldiğini hatırlarken, hayranlık ve heyecan duymamaya imkân yoktur.*”⁵⁵¹ ifadelerini kullanarak senatörlere, milletvekillerine ve ayrıca “*Modern vasıtalarla, mükemmel organizasyonu ile kara, hava, deniz kuvvetlerimizin büyük ölçüde hareket kabiliyeti ve seyyaliyet istiyen bir plâni ne derece mükemmeliyet ve süratle tatbik sahasına çıkardığı*”⁵⁵² için de Türk silahlı kuvvetlerine özel teşekkürleri arz ettiğini ifade etmiştir.

Kıbrıs’taki Türk toplumunun hukuki statüsüne ve adanın idari şekline ilişkin tartışmalarda CHP’nin durduğu yerin aynı olduğunu ifade eden Yetkin’in şu ifadelerini kaydetmek gerekecektir:⁵⁵³

“Bizim görüşümüze göre çok taraflı anlaşmanın nisbetle federatif bir sistem üzerinde neticelenmesi belki mümkün olan tek neticedir. Bu sebeple Kıbrıs konusunun nihai bir çözüme bağlanmasında Amerika Devlet Reisinin özel temsilcisi Vance ait bir beyanatın üzerinde önemle durmak istiyoruz. Yaptığı uzun çalışmalardan sonra sığağı sığağına verilen ve hiçbir taraftan tekzibedilmeyen bu beyanata göre Vance nihai hal tarzı olarak Kıbrıs’ta otonom bir idare veya federatif bir idare tavsiye etmektedir. Arabulucuya ait bir beyanat Hükümetçe ve milletçe takibedilen bir politikanın Amerika tarafından da anlaşıldığı inancını bize vermektedir. Bunu bir başarı telâkki ederiz. Bilindiği gibi biz CHP olarak dört sene bu hal şeklini savunmuşuzdur.

⁵⁵⁰ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1042.

⁵⁵¹ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1019.

⁵⁵² C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1019.

⁵⁵³ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 990.

Sovyet Rusya kısmen bu anlayışa gelmiştir. Amerika'nın bu anlayışa geldiği yolunda Vance beyanatını bir işaret telâkki etmekteyiz. O takdirde nihai hal şekline varılma ümidi artacaktır.”

İnönü hükümetleri döneminde başlattıkları federatif sistem savunularının bugün ABD'yi dahi ikna etmeye başladığını öne süren Yetkin, bu durumu bir başarı olarak saydıklarını ifade etmiştir. Böylece adada iki eyaletli bir federal devlet anlayışını bir kere daha yani 1968 yılı itibariyle de savunmuşlardır. Ayrıca Yetkin, “Kıbrıs'ta iki cemaat arasındaki ihtilâf Anayasanın ihlâlinden doğmuştur. Yeniden Anayasa rejimi avdet edinceye kadar bu yönetim şeklini kanuna ve antlaşmalara uygun görmekteyiz.”⁵⁵⁴ diyerek de ne kadar Rum tarafınca ihlal edilmiş ve Türkler aleyhine işlevsiz hale getirilmiş olsa da yürürlükteki anayasayı da kabul etmek durumunda olduklarını öne sürmüştür. Diğer yandan Çağlayangil'in şu ifadelerini de belirtmek gerekecektir:⁵⁵⁵

“Geçici Türk Yönetimi Amerikalılarla birleşik mi hazırlandı, tanıdılar mı, gibi bâzı suallerinin de meşkûk kaldığından bahis buyurdular. Geçici Türk Yönetimi bir meşruiyet veya bir tanıma problemi yaratmamıştır. Geçici problemi cemaatimizin, arkadaşlarımızın da kabul ve teslim ettiği gibi dört senedir ayrı yaşıyan bir Cemaatin haklı bir idari tasarrufudur. Dört sene Hükümet olduğunu iddia eden bir otoritenin dışında kendi kendisine yaşıyan bir Cemaat var. Ama hayat yürüyor, cürüm oluyor, belediye hizmetleri var, ceza var, idare var, polis var, gümrük var. Bu vazifeler görülüyor. Bunların elbette bir organizasyona tabi tutulması, bir salâhiyet ihtilâtının önlenmesi lâzımgelen hâdiselerdir. Yapılan budur. Bir meşruiyetin veya bir tanınmanın istilzâmı bahis konusu olmamıştır ve kimse ile de istişare edilerek kimsenin fikri veya muvafakati alınarak yapılmış şeyler değildir. Biz iktidarımızda iken Sovyet Rusya'yı federasyon formülü üzerinde mutabakata getirmiştik, fakat Amerika'nın bu konuda ne fikirde olduğu belli değildi veya hilâfına mütalâası vardı. Son zamanlarda bu işe yardımcı olarak özel temsilci sıfatı ile tâyin edilen Stevense atfen neşredilen beyanatta Amerikalı temsilcinin de bunu benimsediği ifade edilmiştir.”

CHP Grubu adına Yetkin, Çağlayangil'in Hindistan ziyaretini; “Sayın Bakan, Hindistan seyahati ile vaziyeti ne derece kavradığını açıkça göstermiştir.”⁵⁵⁶ şeklinde yorumlasa da Mili Birlik Grubu adına Yıldız, sert tepki göstermiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki o dönem itibariyle BM üyesi 125 ülke varken Türkiye'nin elçilik sayısı 56 idi.⁵⁵⁷ Kaldı ki Hindistan da BM'de Kıbrıs'a ilişkin Türkiye aleyhinde tutum alan bir ülke olduğundan bu tür ziyaretlerin olması gerektiği anlaşılırdır. Türkiye'nin elçilik sayısının BM üyesi ülkelerin yarısından az olması, elbette o dönemler için dahi olsa dış politikadaki kurumsal kapasitesinin sınırlılığına işaret etmiştir. Diğer yandan Yıldız'ın az evvel değinilen eleştirisini vermek gerekecektir:⁵⁵⁸

⁵⁵⁴ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 990-991.

⁵⁵⁵ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1042. Ayrıca bkz. BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 47-280-5, s. 74.

⁵⁵⁶ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 991.

⁵⁵⁷ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 994.

⁵⁵⁸ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1003.

“Son yıllarda, en başarılı bir iş sayılan ve adına «Diplomatik turizm» diyebileceğimiz yeni bir moda çıktı. Arada sırada, Türkiye’ye de uğruyan Sayın Çağlayangil’i, yermelere konu olmaktadır bu politika. Bu durum hele, 40 - 50 kişilik gruplar halinde, hiç ilgisi olmıyanların bile gezilere katılmaları karşısında, bâzı ülkelerin, gideceklerin sayısında indirim istekleri ile ilgili haberleri de okuduk. Yardım isteyeceğimiz ülkeye böyle gösterişli geziler düzenlemek, latifelere konu olmaktadır. Bu lüks geziler yanında ödeneksizlikten ötürü Kıbrıs’a kurye göndermede gecikme olduğuna ilişkin haberler de okuduk. Dış politikada başarı, bu tip turizm hevesleriyle de sağlanamaz. En az gezdiğimiz Atatürk döneminde en başarılı bir politika izlemiştik. En çok gezdiğimiz dönemde en kötü politikayı izlediğimizi biliyoruz.”

Kurye iddiasına “*Kurye göndermiyoruz Kıbrıs’a dediler. Yok böyle bir şey. Kıbrıs’a kurye göndermek için bir ihtilâfa uğradığımız mevcut değildir. Grivas’ın çekilmesi başarı değil, devleti küçültür. Biz Grivas’ın çekilmesini başarı olarak ilân etmedik. Biz bir buhrana girdik, buhrandan çıkmanın şartlarını söyledik, bu iyi bir neticedir, dedik.*”⁵⁵⁹ ifadeleri ile açıklama getiren Çağlayangil’in yurtdışı seyahatleri de Kıbrıs politikası tartışmalarında eleştiri konusu edilebilmiştir. Yetkin ve Yıldız’ın bu birleşimde gündeme getirdiği Hindistan ziyaretine ilişkin Çağlayangil şu açıklamayı yapmıştır:⁵⁶⁰

“Dediler ki bu safhada kâfi derecede ehemmiyet verilmiyor, Bakan Hindistan seyahatine çıktı. Tabii benim seyahatlerim tatlı ve cazip bir mevzudur. Sayın Yıldız’da da makesini bulmuştur, ama Yıldız da vardı, ben yukarıda Bütçe Komisyonunda hesap verdim. O gün Bakan olduğumun 798’nci günü imiş, 240 günde gezmişim. Çok. Bir Bakan 100 günün 30 gününü dışarda geçirmemeli. Ama onun hesabını da verdim. Bir kere NATO toplantısı var, Dışişleri Bakanı gidecek, RCD toplantısı var bakanlar seviyesinde, gidecek. Ortak Pazar toplantısına gidecek, Birleşmiş Milletler toplantısına gidecek, her devirde gitmiş. Başka türlü olmuyor. Bakan gitmediği zaman mânası değişiyor, gidecek. Benim bir şu mecburiyetim daha var; Devlet Başkanı ve Başbakanın seyahatlerine katılmak.”

“Arkadaşlar, Türkiye kendi içine döndüğü, iç meselelerle uğraştığı son 6 yıl içinde bu kabil temasları ihmal etmiş. Davetler olmuş, kabul etmiş, isaf etmemiş, davet etmiş edilmiş, tahakkuk ettirmemiş. Sebepleri var; kendi iç meselelerimize dönmüşüz, üstelik iktidarımız geldikten sonra, demin arz ettiğim gerekçelerle aktif bir politika takip, şahsi temaslara ehemmiyet vermek lüzumunu duymuşuz. (...)”

“Şimdi Hindistan seyahatini Kıbrıs meselesinin dışında mütalâa etmek doğru olmaz. Hindistan’la Kıbrıs meselesinde daima ihtilâfımız olmuştur. Kıbrıs meselesi Hindistan’ın direkt olarak ilgilendiği bir mesele değildir. Buna mukabil Birleşmiş Milletler plâtformunda daima her an Rum yönetimine uygun, Türk isteğine aykırı beyanları, teşebbüsleri bu Devletin delegesinden gelmiştir. Araştırmışız sebeplerini, bir uzlaşma zemini, bir dâvamızı izah etme imkânı daima aranmış ve son ihtilâfta daha mutedil, daha mülayim, eski reaksiyonlara nazaran daha tatminkâr bir netice alınmış. Birleşmiş Milletlerde Kıbrıs meselesinin tezekkür edileceği tarih olan tarihten evvel araya bir Yılbaşı tatilinin girmesinin fasılası içinde de yine; hem büyük bir devlet olan Hindistan’la münasebetlerimizi normalize etmek, hem de Kıbrıs davasındaki tezimizi açıkça ve yakından izah etmek için bir seyahat tertibetmişiz. O itibarla Kıbrıs buhranı sırasında, onu bir tarafa itip de bir gezi halinde mütalâa etmemenizi ve Kıbrıs hâdisesi ile birlikte kabul buyurmanızı istirham ederim.”

⁵⁵⁹ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1027.

⁵⁶⁰ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1022-1023.

Hindistan ziyaretini Kıbrıs için de yararlı olabilecek diplomatik bir seyahat olarak gören Çağlayangil, Türkiye'nin bugüne kadar bu tür ziyaretleri ertelediğini, halbuki bu ertelemelerin çeşitli bedellerinin olduğunu BM toplantılarına ilişkin olarak vurgulamıştır.

Kıbrıs'la ilgili bir diğer mesele de üç garantör anlaşmasına dair olmuştur. Bu duruma ilişkin Çağlayangil etraflı bir değerlendirme yaparak şu ifadeleri beyan etmiştir:⁵⁶¹

“Londra ve Zürih Andlaşmalarında ve bunun garantisi olan anlaşmalarda hiçbir muahadelere görülmiyen özellikler vardır. Bu anlaşmalarla bir devlet doğmuştur. Bu devlet bir Anayasaya kavuşmuştur. Şimdi iki milletli devletin yaşamasının emniyet şartları ihdas edilecektir. Bu da Garanti Andlaşmasına bağlanmıştır. Muahedeler umumiyetle ihlâl edildikleri anda müeyyideleri taşımazlar Devlet devlete bir muahede yaparken, sen bunu yapmazsan ben sonra ne yapacağım, sen beni nasıl tecziye edersin, diye şart koşmaz. Ama bu muahedeler o kadar sarıhtir ki ihlâlleri halinde yapılacak kayıtlar da muahedelerde mezkûrdur. Ve denir ki bu Anayasa değiştirilirse, üç devlet eski hali iade için beraberce müdahale edeceklerdir. Bunlar müdahalede ittifak edemezlerse, Anayasanın değiştirilmesi şartından müteessir olan veya zarardide olan devlet münferiden müdahale edebilir. 1963 yılı olmuştur, Anayasa ihlâl edilmiştir ve Anayasa Türklerin ve Türkiye'nin menfaati hilâfına ihlâl edilmiştir. Müdahale hakkı şu veya bu sebeple kullanılmamış olabilir. O devirde iktidarda olmadığımız o devrin şartlarını bilmediğimiz için bir değerlendirme hükmü veremeyiz. Ama bize göre o devirde müdahale hakkının kullanılması hem lâzım, hem zaruri hem kabil, hem kolay idi. Çünkü Kıbrıs'ta bir tahşidat, teslihat yoktu. Ve o devrin şartları içinde bu müdahale belki mümkün idi.”

Çağlayangil'e göre İnönü hükümetleri döneminde şartlar bir garantör ülke olarak Türkiye'ye askeri müdahale konusunda oldukça olanak tanımaktaydı. Ancak o dönemin hükümeti çeşitli gerekçelerle bu müdahale hakkını kullanmamıştır. Dahası Çağlayangil şöyle demiştir:⁵⁶²

“(…) Ama, olmuş ve bitmiş, mesele nihayet bir konferansa intikal etmiş, Anayasa ihlâlinin düzeltilmesinin müzakeresi haline inkılâbetmiştir. Ne yazıyor muahede? Bu üç devlet bunları eski haline iade ile mükelleftirler, teminatçı devlettirler. Konferans Londra'da toplanmıştır, Türkler, İngilizler, Yunanlılar gitmiştir. Fakat bir de heyet içinde Makarios gözükmiştir. Taraf değil. Maznun, sanık ve ondan sonra bunları niçin söylüyorum? Neden gittik Birleşmiş Milletlere, nasıl gittik Birleşmiş Milletlere, niçin Birleşmiş Milletlerin sultanı altına girdik mebedinden gelirmiş. Ondan sonra, e., olmadı, uyuşamadık. Türkiye ile Yunanistan NATO devleti, bu işi NATO'da halledelim. Hay hay Makarios, ben NATO'nun içinde değilim, ben Birleşmiş Milletler mensubuyum, Birleşmiş Milletlere gidelim. Gelmiş bu ihtilâfi yeniden geriye götürüp Perturbatrice tedbirle beraber yaşamıyor. Bir noktasında devralmışız. Hâdiseler kemikleşmiş kristalize olmuş, görüşler, birtakım emrivakiler gelip siyasi, askerî, iktisadi barajlarını, yeşil hatlarını, Galo Plâza raporlarını koymuşlar, duvarlar alınmış ve o zaman da elbette müstakil bir devlet olunca, siz Enosisi de istemeyince, Birleşmiş Milletlere dâhil bir devletin karnında operasyon yaparken onun rızası hilâfına yapmanın müşkülâtı karşısında, onun da söz hakkı, onun da müşkülâtı. Evet, bir devlet olmanın imtiyazlarından istifade edip, bir devlet olmanın vecibelerine riayet etmiyen bir tasarruf içinde bugüne kadar gelmiş.”

Görüldüğü üzere özellikle İnönü hükümetleri döneminde yapılan yanlışlara dikkat çeken Çağlayangil, bugün eleştiri yöneltlenlerin geçmişle muhasebe yapması gerektiği

⁵⁶¹ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1044.

⁵⁶² C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1044.

kanaatinde olmuştur. Diğer yandan Cumhuriyet Senatosu'nun 8 Şubat 1968 tarihli 31. Birleşimi'nde Güven Partisi Grubu Adına Konya senatörü Muammer Obuz söz alarak, Kıbrıs'ta yaşayan 120 bin Türkün hakkını koruma sorumluluğu içerisinde olduklarını belirterek şu ifadeleri kaydetmiştir:⁵⁶³

“Milletlerarası münasebetlerde haklılık anlayışının, kuvvetli, lehine, ağır basan bir muhtevada olduğunu bilmekteydik. «1963'ten beri Rumların Kıbrıs'ta ihdas edegeldikleri durum Türkiye'ye çok şeyler kaybettirmiştir» derken buna dayandık ve «aman, Adadaki askerlerimizi çekmiyelim; Kıbrıs Türklüğünün ve Türkiye lehine varılacak nihai çözüm yolunun teminatı budur» dediğimiz zamanlarda, yine, noktayı hareketimiz; aynı anlayışa dayanmış idik.”

Senatör Obuz, sözlerine “*Kıbrıs ihtilâfı çıktığı günlerden beri, bu ihtilâfın, «milletlerarası barışçı yollardan çözümlenmesi gerekir» gibi bir yumuşak politikaya bel bağlanıldığını tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu, aslında doğru bir görüştür.*”⁵⁶⁴ şeklinde devam etmiştir. Bununla birlikte birleşimin ilerleyen kısımlarında Çağlayangil'in bu duruma; “*Buyurdular ki bu Kıbrıs meselesinde iş yumuşak tutuldu. Barışçı yol, barışçı yol barışçı yol. Ben o kanaatte değilim. Galiba Kıbrıs meselesinin başlangıcında iş sert tutuldu da sonradan o durum hâsıl oldu. Benim bildiğim, en küçük hareket müdahale ve işgalle tehdit edilegelmiştir Kıbrıs meselesinde. Fakat şart, koşulan hâdiseler vücut gelmesine rağmen o müdahale o işgal daima gecikmiştir. Adeta tehdit müesseriyesini kaybetmiştir.*”⁵⁶⁵ yanıtını verdiği görülmüştür. Özetle Çağlayangil, sürekli dile getirilen ancak bir türlü pratiğe dökülemeyen söyleme karşı bir önemsizlik halinin de karşı tarafta oluşmuş olduğu kanaatindedir.

Güven Partili Oğuz, Senato'da gerçekleştirdiği konuşmasında Kıbrıs'la ilgili gelişen süreci şöyle okuduklarını anlatmıştır:⁵⁶⁶

“Kıbrıs'a 10 binin üzerinde Yunan askeri yerleşmiş idi. Bunlar, ağır harb silâhları ile teçhiz edilmişler idi. Kıbrıs'ın, milletlerarası statüsünü hazırlayan ve Akıd Devletlerin imzalarını taşıyan andlaşmalar dinlenilmez olmuştur. Yunanlılar, Kıbrıs'taki Türk mukavemetini ve Türkiye'nin gücünü küçümseyen bir tavır ve hareketin içindeydiler. Bütün bunlara bir son verilmek gerekiyor idi. «Yunan askerleri Adadan çekilmelidir; Batı - Trakya Türklerine yapılan zulme son verilmelidir; Yunanistan'ın işgalinde bulunan Ege Denizi adalarımızın durumu ve bunların üzerlerinde mevcut haklarımız, andlaşmalarla, ihdas olunmuş salahiyetlerimiz aranmalı ve kullanılmalıdır» fikirlerinin sahibi yine bizler olduk. Bu mevzularda, AP ile CHP'nin uşakta kalan günlere dönerek, bunların muhasebesini yapmaya kalkışmalarını kınadığımız kadar, milletlerarası plânda, Kıbrıs meselelerimizi bir «cihanşümul sosyalistlik» zaviyesinden tetkik ederek, bu millî meseleyi, millî menfaatlerimizin ötelere sürükleyip götürmek isteyen tefsirlerin ve siyasi zorlamaların da karşısında olduk ve şiddetle karşısında olacağız.”

⁵⁶³ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 994.

⁵⁶⁴ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 994.

⁵⁶⁵ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1023.

⁵⁶⁶ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 995.

“Türkiye Büyük Millet Meclisinin 17 Kasım 1967 tarihli kararı, iç politikamızda sözü geçen kişilerin ya da müessese ve teşekküllerin umacakları vazgeçilmez bir müşterek, anlayışı temsil etmelidir. Kıbrıs politikasında Türkiye’nin dışında bir yabancı, şu veya bu, bir güçlü Devletin tesirliğini göz önünde bulundurmakla beraber bu tesirliliği bir kenar yerde tutmalıyız. Yalnız bu hâl içindedir ki Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşmesi demek olan «bağımsız Kıbrıs» iddialarını ve Londra Anlaşmasına rağmen Makarios’un enosis isteklerini ve Ada’daki gayrimeşru Rum birliklerini ayakta tutmak ve başarıya ulaştırmak isteyen gayretleri yenebileceğiz. Üstün güç sahibi devletler Kıbrıs konusunu ciddiyetle ele aldığımızı ve kesin müdahale kararımıza şahid olmuşlardır; davranışlarını değiştirdiler.”

Tüm bu yaklaşımlara ve tespitlere ek olarak Kıbrıs Rum yönetiminin bir cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleştirmesine yönelik hazırlıkları da Obuz tarafından daha vurgulu bir şekilde Senato gündemine getirilerek şu ifadeler kullanılmıştır:⁵⁶⁷

“(…) Güvenlik Konseyinin son kararları ondan evvelkileri gibi ümit verici, inandırıcı bir mahiyette değildir. Konseyin, bilhassa barış gücünün salâhiyetleri, Makarios idaresinin Kıbrıs Anayasasına aykırı davranışları mevzularındaki kararsızlığı, bu teşekkülün müşevveş tutumuna devam edeceğine delâlet sayılacak nitelikte olaylardır. Kıbrıs Rumları, bundan cesaret alır görünmektedirler. Yeni Türk Geçici Yönetiminin ilânından sonra, Kıbrıslı Rum yöneticiler, Rum askerlerinden yeni bir kurayı silâh altına aldılar. Türk yönetimi mensuplarının, Türk memurlarının seyahat hürriyetlerini kayıtladılar. Genel oy ile Cumhurbaşkanı seçimine gitmek üzeredirler. Bütün bu hareketler Kıbrıs Anayasasına ve Lefkoşe Andlaşmasına aykırıdır. Kıbrıs Cumhuriyetinin hükümlerlik hakları, milletlerarası antlaşmalara bağlılığı ile kayıtlıdır. (...) Güven Partisi, TBMM’nin verdiği karar gereğince, bu kararın ışığında ve istikametinde Hükümetin askerî hazırlıklarında devamlılığını ve diplomatik alandaki ısrarlılığını destekliyecektir.”

Güven Partisi, Senato’da Kıbrıs’a askeri müdahale dâhil pek çok hususta Demirel Hükümeti’ni desteklemekten çekinmeyeceklerini bildirirken Milli Birlik Grubu, iktidarın Kıbrıs politikasını daha şiddetli eleştirmeye başlamıştır. Daha önce yine gündeme getirdiği konuları sıklıkla gündeme getirmekte ısrarcı olan senatör Ahmet Yıldız’ın şu ifadeleri önem arz etmiştir:⁵⁶⁸

“Ulusal amaçtan yoksun, güçlü müttefiklerinin iradesine teslim olmuş, inisiyatifsiz bir politika güttüğümüz dönemde, çıkan Kıbrıs sorunu ile ilgili tutumumuz, bunu bir İngiliz - Yunan konusu haline getirmeye yaramıştır. Aşağı yukarı 1957’den sonra bizim de ilgimizin bulunduğunu anlatıldıktan ve yararımıza uygun bir çözüm şekli gerçekleşme yoluna girildikten sonra, büyük dostlarımız araya girdi ve Londra - Zürih Anlaşmalarını bize kabul ettirdiler. Şimdi onlar aradan çekildi, tek savunucuları biz kaldık. Bugün de Kıbrıs politikasının en sakat yönü, belirli, bir tezimizin olmayışıdır. Sayın Çağlayangil ise bunu üstün politika saymaktadır. «Yunanlılar Enosis» deyip duruyor, «Biz de belli bir tezde ısrar edersek, anlaşmaya varılmaz», sözleri ile bu tezsiz davranış savunuluyor. Üçüncü Dünya devletlerinin çoğunluğunca benimsenen, Rusya’nın desteği açıklanan ve hattâ Johnson’un temsilcisi Vance’nin bile önerdiği bir tezi, bu türlü çürük bir mantıkla, bir yana itip, anlamsız bir ilkeler diplomasisine sarılmayı, savunulması güç bir tez olarak görmekteyiz.”

⁵⁶⁷ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 995.

⁵⁶⁸ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 999-1000.

Yıldız'a göre Kıbrıs sorunu 1950'lerde İngiliz – Yunan sorunu olarak anlaşılırken, 1957'den sonra Londra ve Zürih anlaşmaları ile yeni bir aşamaya geçmiştir. 1960'lara gelindiğinde ise Türkiye'nin Kıbrıs politikasının ne olduğunun henüz Demirel Hükümeti döneminde anlaşılamadığı iddiasındadır. Üstelik Yıldız, “Sayın Çağlayangil'in dört ilkeli «Diplomatik şablon» diyebileceğimiz tezinin bazı ilkeleri, dünya devletlerinin büyük çoğunluğu için bir şey ifade etmediği gibi bazı sözleri de anlamını yitirmiştir.”⁵⁶⁹ ifadeleri ile Demirel Hükümeti'nin dış politikasının anlamsızlaştığını öne sürmüştür. Bu savına destek olarak da “Doğu Akdenizdeki Lozan'la kurulan denge gibi. 12 Ada Yunanistan'a verildikten sonra Lozan ile kurulan denge kaldı mı? Eğer bu dengeyi Hükümet kurmak istiyor ve adaları geri almak gibi bir düşüncesi var ise bunu alkışlarız. Aksi halde anlamı olmıyan bu sözler her halde savunulamaz.”⁵⁷⁰ görüşlerini serdetmiştir.

“Yunanistan'la Makarios'un bir Birleşmiş Milletler üyesini boğazlamaya çalıştığını ve bizim de, dünyadaki birçok örneklerine benzer bir statü içinde, Kıbrıs Devletinin bağımsızlığından yana olduğumuzu göstermek varken, anlamsız bir politikaya neden saplanıyoruz? Başlangıçta, denenmesini bizim de uygun gördüğümüz ikili görüşmeler, başarısızlığa uğradıktan sonra, Cunta ile bir masaya oturmadan ne umulduğunu da anlıyamadık.”⁵⁷¹ ifadeleri ile Yunanistan'daki cunta hükümeti ile müzakereleri de şiddetli bir şekilde eleştirmeye devam eden Yıldız'ın şu sözlerini de kaydetmek gerekecektir:

“Yunan Cuntasının bizim Hükümeti çok etkilediği görülüyor. Onun verdiği umutla olacak ki Makarios'un, yok sayıp, tek muhatabolarak bu faşist cuntayı kabulde ısrar ediyoruz. Bu politikada keşfedemediğimiz bir hikmet yoksa açıklanırsa memnun oluruz, biz en azından mantık temelinden yoksun görürüz bu politikayı. Meşru rejimi devirip faşist bir yönetim kuran bir Cunta ile, bir Birleşmiş Milletler üyesini boğazlar rolde bizi gösteren, «Ödünçlü Enosis» «tavizli Enosis» gibi bir pazarlığa oturmamız, çok kötü olmuştur. Ön hazırlık yapılmadan «Hele bir karşılaşalım ona göre konuşuruz» yorumuna gelecek bir zirve toplantısı örneğini de verdik. Biz bu tip, deyimimi bağışlayın, bir «Gecekondu diplomasisine» Meclislerin seyirci kalmaması arzusu ile genel görüşme isteminde bulunmuştuk.”

“Sayın arkadaşlar, Cunta yönetiminden, daha çok Makarios'un Kıbrıs konusunda söz sahibi olduğunu ne zaman anlayacağız? 5.12.1967 tarihli basın konferansında Kipriyanu «hiçbir yabancı ülke kaderimizi tâyin edemez» der. Utant, Birleşmiş Milletler ve diğer bütün araya girenler de Makarios'un iradesi önünde duraklar. Bütün anlaşmalar ve verilen sözlerin de Makarios'un onayından geçmesini bekliyorum. Bütün isteklerimiz de oradan geri çevriliyor. Pippinellis'te «Ne yapalım Papaz kabul etmiyor, bizimle ilgili olanları kabul ettik, öbürleri Makarios'u ilgilendirir» diyerek aradan çekilir. Biz hâlâ Papaz yoktur, varsa da yoksa da Cunta, diye tutturuyoruz. Sonra, Papaz her olayda direktir ve biz de bu direktmeden bir şeyler koparmayı zafer sayarız. Sayın Denктаş olayı. tipik bir örnektir.”

⁵⁶⁹ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1000.

⁵⁷⁰ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1000.

⁵⁷¹ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1000.

Yıldız'a ve Senato'daki bazı görüşlere bakıldığında Denктаş hadisesi Türkiye'yi küçük düşüren bir durum olduğu düşünülürken Adalet Partisi, sorumluluğu dolaylı olarak Denктаş'ın kendisine yüklemiştir. Yıldız, *“Kıbrıs'ın yurtdaşı ve dokunulmazlığı olan lideri, Kıbrıs'a sokamadığımız için kaçak gitti. Makarios da onu hapse koymadan kovduğu için kendimizi başarılı saydık. Biz diyoruz, olmaz böyle şey.”*⁵⁷² demiş ve ek olarak *“Denктаş suçlu değil, özyurdunda bir liderdir. O halde neden yurduna giremez? Türk Devleti bir Papaz'ın karşısında bu hale sokulamaz. Bu Denктаş olayı bile, tek başına bir müdahale gerekçesi idi. Onun kovuluşunu kabul etmekle, Papaz'ın Anayasayı çiğneyişine, vize verdiğimizizin farkında değil miyiz?”*⁵⁷³ çıkışında bulunmuştur.

Kıbrıs meselesinde Demirel Hükümeti ve Adalet Partisi'nin Kıbrıs çıkışlarının artık ciddiyetle değerlendirilemediğini öne süren Yıldız, *“Muhalefette iken, 1964 bombardımanlarını bile az gören bugünkü iktidar Hükümeti de, tam kadro halinde, sabahlara değin nöbet bekliyor «kararlıyız, kuvvetliyiz, hazırız», parolaları ile nöbet değiştiriyor. Herkes bu durumdaki Hükümetin ciddî bir iş yapacağını beklerken, sonuç, evet sonuç?...”*⁵⁷⁴ diyerek yermiştir. Mevcut iktidarın diplomatik açıdan başarısız olduğunu da iddia eden Yıldız şu ifadeleri kullanmıştır.⁵⁷⁵

“Birleşmiş Milletlerce gönderilen Barış Gücü Kuvvetlerinin ellerindeki silâhlar alınıp, iş göremez hale getirildikten sonra, iğrenç saldırıya geçen Rum çetelerine hadlerini bildirmede, uluslararası anlaşmalardan doğan haklarımızı kullanamama yetersizliği ve soydaşlarımıza karşı görevimizi yapamamanın üzüntüsü az geliyormuş gibi, bir de barışçılık edebiyatı ile, meşru hakkımıza saldırı niteliği taktirmek ve kendi müdahalemize savaşçılık adı vermek basiretsizliğine düştük. Böyle yayın ve beyanları sık sık okuduk.”

“10.12.1967'de iktidar partisi Genel Başkan Yardımcısı «barış yoliyle büyük zafer kazandık» ve Sayın Ulaştırma Bakanı da «isteklerimizin haddi âzamisini elde ettiğimiz için savaş yapmadık» şeklindeki sözlerini Bütçe Komisyonunda tekrar edince; değerli AP'li arkadaşlarımız bunları reddettiler. Umutlandık; fakat sonra Sayın Millî Savunma Bakanı da birkaç gün sonra aynı sözleri tekrar etti. Güvenlik Konseyinde, konuyu görüşmeye giderken, Parti ve Hükümet ileri gelenleri böyle beyanlarda bulunursa, hasımlarımıza «Türkler istediklerini fazlasiyle elde ettiklerini söylüyorlar. Şimdi istek sırası bizde» demek fırsatını vermenin neye mal olacağını kestiremedik.”

Yıldız, *“Sabrı tükenmiş Türk Ulusunun gazabından korkarak, meşruluk dışı kuvvetlerin ve çeteci Grivas'ın çekilişini bir politik başarı saymak, ciddî bir iddia olamaz.”*⁵⁷⁶ vurgusunda bulunarak Türkiye kamuoyunun da ortada bir ilerleme varmış gibi aldatıldığını savunmuştur.

⁵⁷² C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1000.

⁵⁷³ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1000.

⁵⁷⁴ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1001.

⁵⁷⁵ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1001.

⁵⁷⁶ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1001.

Bununla birlikte Yıldız, AP'ye yakın basını da hedef alarak “*İktidarı tutan bazı organlar da bunlar gibi; «bir çıkartma yapsaydık, Amerika'ya ve NATO'ya ne yüzle bakardık» anlamında yayınlarla doludurlar.*”⁵⁷⁷ ifadelerini kullanmıştır. Kıbrıs'ta Türkler için bir çete lideri olan Grivas'tan Makarios'un dahi kurtulduğunu öne süren Yıldız'ın şu ifadelerini de belirtmek gerekecektir.⁵⁷⁸

“Bütün başarısızlıklar ve yararımızı önleme çabaları içinde bocalarken Sayın Çağlayangil'in üç büyükelçiyi çağırıp teşekkür ettiğini duyduk. Ne yaptılar ve bize ne kazandırdılar ki, teşekkür borcunu duymuşuz? Makarios bu teşekkürü yapsa idi yeri idi. Çünkü Grivas'tan kurtuldu; baş ağrısı haline gelen Yunan askerlerinden kurtulacak; haklı müdahalemizi atlattı; öldürdükleri yanına caba kaldı, anlaşmaları tanımaya bile söz vermeden ve kendi caniler güruhunu dağıtmaya ve hattâ sahne dekorları gibi kullanmaya alıştığı, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin yetkilerini artırmaya da yanaşmadan, tehlikeyi atlattı. Ya biz ne kazandık ki, övünüp duruyoruz? Zafer Makarios'un, sevinç bizim.”

Küresel diğer gelişmeleri dışlayarak Kıbrıs meselesinin dünyanın tek gündemi gibi Yıldız tarafından gösterildiği kanısında olan Adalet Partili Tekirdağ senatörü Cemal Tarlan, “*Ahmet Yıldız arkadaşımızın her zaman çelişen iddialarını da cevaplamış olacağı*”nı iddia ederek grubu adına söz almış⁵⁷⁹ ve ilgili bağlamda şu ifadelerini belirtmekte yarar olacaktır:⁵⁸⁰

“1963 yılı sonundan beri Kıbrıs'ta müesses ve siyasi düzeni ve dengeyi kuvvet kullanarak bozmak suretiyle enosis gayesini tahakkuk ettirme çabalarına girişen Rumların ve onları bütün imkânlarıyla destekliyen Yunan Hükümetlerinin bu gayretlerinin sonuç vermeyeceği artık anlaşılmış bulunmaktadır.”

“Kıbrıs'taki soydaşlarımızı, yıllardan beri Anayasanın tanıdığı haklardan mahrum bırakan ve devamlı olarak tazyik ve tedhişe tabi tutan Rum yönetiminin 15 Kasım 1967 tarihinde Adadaki gayrimeşru Yunan kuvvetlerini takviyesiyle soydaşlarımıza karşı vahşi bir katliama giriştikleri ve bunun neticesinde ortaya çıkan büyük buhran hepimizin malûmudur. Hükümetimizin, buhran başladığı andan itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisinin irşadına uygun şekilde takibettiği hattı hareketin her şeyden evvel, en müspet neticesi, yukarda belirttiğimiz gibi hiç değilse askerî sahada tahakkuk ettiğiinden bahsedilen Enosisin bertaraf edilmiş olmasıdır.”

“(…) Sadece son Kıbrıs buhranı sırasında almış olduğumuz askerî tedbirleri hatırlamak, tenkidlerin ne kadar yanılıcı olduğunu göstermeye kifayet etmiştir. Temennimiz, Dışişleri Bakanlığımızın, diğer ilgili makamlarla yakın bir işbirliği içinde büyük bir gayret ve ciddiyetle yürüttüğü müzakereleri, kısa bir zamanda müspet neticeye ulaştırmasıdır. Bu konuda, kısa bir zamanda anlaşmaya varılmasının, milletimizin yüksek menfaatleri bakımından olduğu kadar dostluk ve ittifakımız için de faydalı olacağına inanıyoruz.”

Demirel Hükümeti'nin son hamlelerini enosisi bertaraf etmesi olarak yorumlayan Tarlan, bu yönüyle hükümeti oldukça başarılı gördüğünü ifade etmiştir. Bununla birlikte

⁵⁷⁷ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1002.

⁵⁷⁸ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1002.

⁵⁷⁹ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1003-1004.

⁵⁸⁰ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1005-1008.

Kütahya senatörü Orhan Akça da Türkiye'nin Kıbrıs'taki savaşa neden olabilecek durumu çözüme kavuşturduğunu öne sürerek şu ifadelerde bulunmuştur:⁵⁸¹

“Kıbrıs buhranı Türk Hükümetinin unilateral convantion hakkını samimî ve ciddî olarak kullanması neticesinde Adada silâhlı bir ihtilâfın önüne geçilmiştir. Bu bir realitedir, bir vakiydir. Bundan sonra Kıbrıs'ta ne gibi hattı hareket takibedileceği hususundaki endişeler Hükümetin bu konuda almış olduğu tedbirleri gölgeliyemez ve gölgelememesi lâzımdır. Bundan sonra Kıbrıs'ta ne olacak sorusunun cevabını Devlet Umumi hukuku ile Devletler Hususi hukuku arasındaki farkı, nazarı itibara alacak olursak kendiliğinden vermiş oluruz. Hususi hukukta ilâmlar icra kabiliyetini haizdir; infazedilir. Bu itibarla Devletler Umumi Hukukunda gerek kaza organlarında, beynelmilel ve gerekse konferanslarda ittihaz edilen metinler veya ilâmların infaz kabiliyeti yoktur. Devlet Umumi Hukukunun yegâne müeyyidesi harbtir arkadaşlar. Bu itibarla Adalet Partisi Hükümetinin büyük bir basiret göstermek suretiyle Kıbrıs ihtilâfını barışçı yollardan halletme zemin vasatı üzerinde müzakerelerde bulunmuş ve vahîm bir silâhlı ihtilâfın önüne geçmiştir. Bu itibarla son sansiyon olan harpten bizi kurtarmış olmaları bu kürsüden tebcele lâyük bir muvaffakiyettir arkadaşlarım.”

İlgili birleşimde Kıbrıs'a dair son sözleri Çağlayangil almış ve özellikle bu birleşimde dile getirilen birkaç konuya temas ederek tamamlamıştır. Çağlayangil'in özellikle İnönü dönemine dair tenkitleri 33. Birleşim'de de gündeme gelmiştir. Nitekim 10 Şubat 1968 tarihinde toplanan Senato'da Ankara senatörü Oğuz Bekata söz alarak şu ifadelerde bulunmuştur:⁵⁸²

“Sayın Senatörler, Bilindiği gibi geçen yılın başlıca konusu Kıbrıs buhranı idi. Yetkililerin ortak kanaatlerine göre, Kıbrıs meselesi çıktığından bugüne kadar, Türk Hükümetlerinin eline. 1967'deki ölçüde müsait şartlar geçmemiştir. Buna rağmen, Kıbrıs buhranının sonucunu verilmemiş izahatlar dolayısıyla biz kesinlikle bilemediğimiz için, bu husustaki yargıyı, bilgi ve yetki sahibi Dışişleri Bakanının aşağıdaki sözlerine bağlıyoruz. Adalet Partisi muhalefette iken bugünkü Dışişleri Bakanı Sayın Çağlayangil, Bursa Senatörü ve Muhalefet Sözcüsü olarak, yüksek huzurunuzda 10 Eylül 1964'te yaptığı ve o günün şartlarına ve muhataplarına uymıyan tamamen haksız bir konuşmasını tutanaklardan aynen alıp kendisine iade zamanı gelmiştir. Çünkü bu konuşma, bugünkü Hükümetin 1967 tutumuna tamamen uygundur. Ve gerçek muhataplarını tıpatıp bulmuştur. (...) Tutanaklardan okuyorum: «Biz bir hezimet zafer yapma istidadına sahip değiliz»”

Bekata'nın sözleri üzerine başbakan Demirel söz alarak şu yanıtı vermiştir:⁵⁸³

“«Biz bir hezimet zafer yapmak istidadına sahip değiliz» demiş Sayın Dışişleri Bakanı arkadaşım, o zamanki kapasitesi içinde. Zannediyorum ki sayın sözcü bunu bize hatırlatmakla neyi kasdettiğini açıklamış olmuyor. Şayet Kıbrıs meselesinde gözümüzün önünde, yetmiş küsur defa ilân edilmiş bir Anayasa dururken, fırsat kaçırdığımız iddia ediliyorsa buna, kimseyi inandıramazsınız. Neyin fırsatını kaçırdığımızı ortaya koymanız lâzımdır. Ne olmuş? Gözümüzün önünde bando ile müzika ile Yunan askeri topuyla, tüfeğiyle gelmiş Adaya çıkmış, Bu zafer de Yunan askerinin adayı terk etmesi mi hezimet? (Bravo sesleri, şiddetli alkışlar) Binaenaleyh sayın sözcü Sayın Çağlayangil'i konuşturacağına, kendisi konuşsa idi daha iyi olurdu. Acaba, Kıbrıs'ta Türk yönetimini kurmak mı hezimet? Meseleyi biz çıkarmadık, meseleyi biz devraldık.”

⁵⁸¹ C.S., 31. Birleşim, 1968, s. 1010-1011.

⁵⁸² C.S., 33. Birleşim, Cilt: 45, Toplantı: 7, 1968, s. 1302-1303.

⁵⁸³ C.S., 33. Birleşim, Toplantı: 7, 1968, s. 1324.

Demirel'e göre geçmişe bakmadan bugünü değerlendirmek bir yanlıgı olup mevcut durumda başarıya başarısızlık denilemeyeceğini söyleyerek Bekata'nın sözlerine yukarıdaki ifadelerle cevap vermiştir. Diğer taraftan 19 Mart 1968 tarihinde Bekata'nın 8 ay önceki bir soru önermesine Çağlayangil yanıt verirken; “(...) Yunan kuvvetlerinin çekilişinin kontrolü, pasifikasyon tedbirlerinin Birleşmiş Milletlerce ittihazi ve dün yine Birleşmiş Milletlerce müddeti biten Barış Gücü kuvvetlerinin müddetinin temdidi hakkındaki müzakerelerin cereyanı da göstermektedir ki en nazik devresini yaşamakta ve üzerinde bugün için değerlendirme yapması, hattâ münakaşası dâvaya hizmet eder görünmemektedir.”⁵⁸⁴ ifadelerinde bulunmuş ve Bekata da “(...) uzun bir münakaşanın bâzı tahribat yapması ihtimalini göz önünde tutarak Kıbrıs'la ilgili olumlu gelişmeler bir neticeye bağlanıncaya kadar bu konuyu siyasi tartışma ve siyasi istismar konusu yapmaktan uzak tutmayı CHP olarak bugüne kadar tatbik ettiğimiz politikanın bir işlemi telâkki ederek”⁵⁸⁵ uzatmayacağını belirterek anlayış gösterdiği görülmüştür.

1968 yılında Senato görüşmelerinde Kıbrıs'a dair tutanak incelemelerinde Ankara senatörü Hıfzı Oğuz Bekata'nın 30 Eylül 1968 tarihli konuşması tespit edilmiştir. Bu konuşmada Bekata, Kıbrıs gibi milli bir meselede hükümetçe bilgilendirme eksikliğine temas ederek şu ifadeleri kullanmıştır:⁵⁸⁶

“Kıbrıs dâvamız da yeni bir aşama içine girmiştir. Bütün bu önemli olaylara Sayın Başbakan Demirel ise, 28 Eylülde gazetelerde çıkan beyanlarıyla: «Avrupa'da gerginlik daha çok Doğu Bloku içindedir. Ve bu da bugün, Sovyet Rusya'nın Çekoslovakya'yı işgali ile hal edilmiştir. Artık Avrupa'da gerginlik yoktur» sözleriyle kesin bir teşhis koymuş bulunuyor. Sayın arkadaşlarım, biz, bu dünya çapında tehlikeli gelişmeleri ve hükümetin bu teşhisini ancak ajanslardan, gazetelerden öğreniyoruz. Parlâmento tatilde olduğu için, hükümetin meclislere bilgi verememesini anlıyoruz. Fakat bu ölçüde büyük ve hayati olaylar hakkında muhalefet partilerine zamanında herhangi bir izahat vermeye ihtiyaç duymıyan hükümetin tutumu mazur görülemez.”

5 Kasım 1968 tarihli Senato toplantısına gelindiğinde Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Suphi Gürsoytrak, ABD ile olan ikili anlaşmaların Kıbrıs gibi bölgesel sorunlarda Türkiye aleyhine sonuçlar doğurduğunu ve buna dair tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmiş ve şu ifadelerle de yer vermiştir:⁵⁸⁷

“Türkiye, Amerika ile olan münasebetlerinde başından beri büyük hata ve çelişmelere düşmüştür. Amerika neye, ne kadar müsaade ederse Türkiye ancak onu yapabilir hukukî ve fiilî durumdadır. Şöyle M, Amerika'nın isteği üzerine Türkiye, Ortadoğuda her hangi bir bölgeye

⁵⁸⁴ C.S., 41. Birleşim, Cilt: 46, Toplantı: 7, 1968, s. 106-107.

⁵⁸⁵ C.S., 41. Birleşim, 1968, s. 107.

⁵⁸⁶ C.S., 61. Birleşim, Cilt: 47, Toplantı: 7, 1968, s. 421.

⁵⁸⁷ C.S., 2. Birleşim, Cilt: 49, Toplantı: 7, 1968, s. 32.

birlikte müdahale edebilir veya üslerinin Amerikalılar tarafından kullanılmasına mâni olamaz. Lübnan çıkarması ve U-2 casus uçağı olayında olduğu gibi. Fakat 40 mil açığında Kıbrıs Adasında soydaşları boğazlanırken Kıbrıs garanti andlaşmasından doğan hakkım bile kullanmak istediğı zaman yakın dostu ve müttefiki Amerika her şeyi ile karşısına çıkar.”

Daha önce NATO bağlamında benzer itirazlara yanıt veren Çağlayangil, Gürsoytrak'ın bu ve benzeri ifadelerine biraz kızgın bir şekilde; *“Arkadaşlarımız, bir devre içinde, iki dudaklarından çıkan şey kanun olmak suretiyle, memleket idare ve iktidarına vaziiyet olmuşlardır.”*⁵⁸⁸ vurgusu yaptıktan sonra *“(…) millete evvelâ, her şeyden evvel, NATO ve CENTO'ya sadakat yemini ile işbaşına gelip ve bütün devreyi hiç bu hususa el sürmeden geçirip ve sonra en tehlikelilerin altında karşımızda oturanların imzası bulunan anlaşmalar yapıp iktidara geldiğinden 10 gün sonra o anlaşmaların hükümlerini reddeden, o taassubu müdafaa eden iktidara Amerikalıların uydusu üslubunda bir eda ile hitabetmek en azından insaftan mahrum olmak demektir. (AP sıralarından bravo sesleri, alkışlar)”*⁵⁸⁹ ifadelerini kullanmıştır. Bu sözler üzerine tekrar söz alan Gürsoytrak, *“Yüksek Heyetinize yakıştıyacak bâzı kelimeleri burada telâfuz ettiğimi de imâ ederek, hattâ ifade ederek konuştular. «Uydu» falan gibi. Ben hiçbir Türk Hükümetinin sorumlusunun bir yabancı devletin uydusu derekesinde olabileceğini düşünemem, mantığım ve vicdanım kabul etmez ve bunu söylemem ve burada da söylememiştim.”*⁵⁹⁰ ifadelerini kullanmış ve tabii üye Suphi Karaman da *“Yavuz hırsız hikayesi”* diyerek Gürsoytrak'ı tasdiklemiştir.⁵⁹¹ Gürsoytrak ifadelerine şöyle devam etmiştir.⁵⁹²

“Sayın Çağlayangil dediler ki; dudaklarından çıkan hükümlerin kanun olduğu zamanlarda bugün dile getirdikleri şu aksak tarafları acaba bugünkü Millî Birlik Grubu üyeleri, o zamanki Millî Birlik Komitesi neden düzeltmedi de bize bunları yıktı? Sayın üyeler takdir buyurursunuz ki Millî Birlik Komitesinin bütün iktidarda kalışı 16 ay gibi son derece kısa bir süredir. 27 Mayıs ihtilâli Rusya'da olduğu gibi bir doktiriner ihtilâl değildir. Atatürk yolundan saptırılmış, demokrasiden yozlaştırılmış.... (Gürültüler)”

Tartışma bu şekilde sürmeye devam ederken NATO - Kıbrıs meselesi de karşılıklı başkaca atışmalarla bir Senato toplantısında daha bağlamı dışına senatörlerce çıkartılma başarısına erişmiştir. Böylece 1968 yılının Senato tutanaklarına göre son Kıbrıs tartışmaları da bu şekilde tamamlanmıştır. Bundan sonra genel seçimlerin düzenlendiğı 1969 yılı ve 1971'in

⁵⁸⁸ C.S., 2. Birleşim, Toplantı: 7, 1968, s. 33.

⁵⁸⁹ C.S., 2. Birleşim, Toplantı:7, 1968, s. 33.

⁵⁹⁰ C.S., 2. Birleşim, 1968, s. 34-35.

⁵⁹¹ C.S., 2. Birleşim, 1968, s. 35.

⁵⁹² C.S., 2. Birleşim, 1968, s. 35.

ilk çeyreğine kadar incelenecek Senato tutanakları ile Demirel iktidarı dönemi Senato görüşmelerinin tahlili tamamlanmış olacaktır.

1968 yılının Senato görüşmeleri bağlamında döneme dair ilgili saptanan gelişmeleri de şöyle sıralamak gerekir:

- 1968 yılı ortalarında Kıbrıs'ta iki toplum arasında görüşmeler başlamıştır.
- Kıbrıs ile ilgili Rum yönetimi lehine tutum alan Hindistan'a Dışişleri Bakanı seviyesinde diplomatik ziyaret gerçekleştirilmiştir.
- Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerden 15 sosyalist veya komünist partisinin katıldığı Roma konferansına Türkiye'den TİP iştirak ederek üslerden arınmış güvenliği uluslararası garantiye bağlanmış bağımsız ve federatif bir Kıbrıs tezi savunulmuştur.

1968 yılı Senatosu'nda muhalefetin çeşitlenen yaklaşımları göz önüne alındığında ortak yaklaşımlarını şu şekilde toparlamak gerekmiştir:

- Keşan-Dedeoğaç görüşmeleri, Yunan Hükümetine itibar kazandırmıştır.
- Yunanistan'ın 15-16 Kasım olayları ile ilgili taahhütlerin yerine getirilmesi ile ilgili şüphe duyulmaktadır.

Demirel Hükümeti açısından ise 1968 yılı Senatosu'ndaki yaklaşımları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Kıbrıs meselesi hem Adadaki Türklerin haklarını hem de Türkiye'nin çıkarlarını koruyacak temelde çözümü amaçlanmaktadır.
- Türkiye'deki Rum asıllı vatandaşların hedef alınmasına neden olabilecek söylemlerden muhalefet kaçınmalıdır.
- Kasım 1967 olayları sonrasında yapılan hamleler Enosis'i bertaraf etmiştir.
- Kıbrıs'ta askeri bir harp en son seçenektir.
- Kıbrıs meselesini biz çıkarmadık.

Öte yandan muhalefetin "*Yunan cunta yönetimi ile hükümet pazarlığa oturmuştur.*" hem eleştiri hem tespitine karşın hükümet tarafınca şu tespitler öne sürülmüştür:

- Yunanistan ile pazarlık değil onların talebi üzerine diplomatik görüşmeler yürütülmüştür.
- Adalet Partisi iktidarında, Kıbrıs'ta Türk bölgelerini dağıtmak için girişilen tüm operasyonlar sonuçsuz bırakılmıştır.
- 15-16 Kasım saldırıları karşısında Demirel Hükümetinin kararlı duruşu ile Yunan kuvvetleri geri çekilmek durumunda kalmıştır.
- 15-16 Kasım olaylarından sonra Yunan Hükümeti zararların tazmini, General Grivas'ın ve askeri kuvvetlerinin geri çekilmesini Türkiye'ye taahhüt vermiştir.
- Yunan askerlerinin Kıbrıs'tan ayrılması ile ilgili kontrol yetkisi BM Kıbrıs Barış Gücüne aittir.

1968 Senatosu'nda muhalefet tarafından ortak olarak dile getirilen eleştirileri ise şöyle sıralamak gerekecektir:

- Boğazköy ve Geçitkale katilleri Türkiye tarafından cezalandırılmamıştır.

- Demirel Hükümetinin Kıbrıs politikasında baştan beri belirli bir tezi bulunmamaktadır.
- Kıbrıs Rum yönetiminin anayasa dışı hareketlerine gerekli tepkiler geliştirilememiştir.
- Kıbrıs meselesi ile ilgili gelişmelerden hükümet tarafından yeterli bilgi paylaşılmamaktadır.

Demirel iktidarının dile getirdiği eleştiri nitelikli savlarını da şöyle belirtmek mümkündür:

- Yunanistan ile Enosis temelli müzakere edildiği iddiaları kabul edilemez.
- Bu kürsülerde koalisyon hükümetlerinin sözcüleri yıllarca Kıbrıs bir Türk-Yunan meselesi demişlerdir. Bu hükümetlerin bugünkü Senatodaki savunucuları ise Makarios muhatap alınmalı demektedir.
- Önce diploması diyen muhalefet temsilcileri, ikili tüm görüşmelere itiraz etmektedir.
- Bizden önceki dönemde Ağustos 1964'te Mansura bölgesinin Türklerin elinden alınmasına karşın, Türkiye durumu sadece kabul etmek zorunda kalmıştır.

3.5. 1969 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs

1969 yılının ilk geniş ve doğrudan Kıbrıs görüşmeleri ve tartışmaları, 1 Şubat 1969 tarihli Senato'da gerçekleşmiştir. 1968 yılının yaygın gündemi olmaya başlayan NATO, ABD, ikili anlaşmalar yine gündeme gelmiştir. Bu gündemi ilk olarak Milli Birlik Grubu adına Yıldız şu ifadelerle başlatmıştır:⁵⁹³

“(...) son yıllarda kusuru Johnson yönetiminin olmak üzere Amerika ile ilişkilerimizin aldığı biçim, iki taraf için de büyük bir talihsizlik olmuştur. Ekonomik güçlüklerimiz, askerî yetersizliklerimiz ve Stalin'in saldırganlığı yüzünden bunalmış durumda iken Amerika'nın uzattığı dost elini sıkmak, yerinde, zorunlu ve hatta yararlı olmuştur. (...) Bize karşı Yunan'a ağabeylik yapagelen İngilizlerin uçakları havalarımıza sokulurken, Altıncı Filo da önümüze çıktı. Johnson'un mektubu ve Amerika'nın Enosisisten yana olduğunu gösteren olgular tarihî unutanlan uyardı. 1913'ün Wilson'u 53 yıl sonra Johnson adı ile karşımıza çıktı. Hükümetimizin tutumu bugün gerilimi artırıcı nitelikte görülmektedir, örneğin; 6'ncı Filo İstanbul'u ziyaret ediyor, birçok olaylar çıkıyor. Amerikan donanması, arkasından İzmir'e gidiyor. Bizim bu ziyaretleri yorumlamamız, yorumlama şeklimiz de tepkileri artırıcı oluyor. (...) İkili anlaşmaların sayısı ya da kimin zamanında yapıldığı önemli değildir. İkili anlaşmaların nitelikleri önemlidir. «Millî Birlik Komitesi hepsini kaldırabilirdi, kaldırmadınız şimdi bunları yeriyorsunuz. Bunlar ancak belki iç politika polemiklerinde kullanılır, ama diplomatik ciddilikte yeri yok bunların.»

Görüldüğü üzere özellikle Adalet Partililerce hem darbe dönemi Milli Güvenlik Konseyi'ne hem de İnönü hükümetleri dönemine yapılan ve Kıbrıs temelli olarak başlayan ikili anlaşmalarla ilgili eleştiriler Yıldız tarafından bir kere daha kabul edilmemiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki Senato tutanakları bugüne değin dikkatle incelendiğinde geçmişe atıf, Milli

⁵⁹³ C.S., 29. Birleşim, Cilt: 51, Toplantı: 8, 1969, s. 3-4.

Birlik Grubu ve CHP'li senatörlerin Demirel iktidarının Kıbrıs politikasını eleştirmek üzere sıklıkla dile getirdikleri eleştiriler üzerine Adalet Partililerce bir savunma refleksi olarak geliştirilmiştir. 1965-1966 Senato görüşmelerinde milli bir mesele olarak Kıbrıs'la ilgili temkinli dil kullanma ve karşılıklı iyi niyet beklentileri süreç içerisinde yer yer kişiselleşen yer yer de ideolojik çatışmaya dönen bir hal almıştır.

Milli Birlik Grubu ile CHP'nin ikili anlaşmalar konusuna benzer görüşler serdettiğini belirtmek gerekecektir. Hıfzı Oğuz Bekata'nın; *“Türkiye 47 adedi 1950 - 1960 arasında yapılan 58 aded ikili anlaşma ile NATO'ya derinliğine girdi.”*⁵⁹⁴ ifadesi temelde Demirel Hükümeti'nin geçmişi olarak lanse edilen Demokrat Parti iktidarına bir atıf iken 1960 darbe hükümeti veya İnönü hükümetlerinin bu anlaşmalara dair yapamadıklarını es geçmiştir. CHP'li Bekata'nın ikili anlaşmalara ilişkin bir diğer sözlerine yönelik olarak da Çağlayangil, şu açıklamayı yapmıştır:⁵⁹⁵

“Sayın Bekata ikili anlaşmalara, Sayın Yıldız gibi temas ederek Hükümetin kusuru şudur; Hükümetin tutumu gevşektir, dediler. Muhterem arkadaşlarım, arzu etmediğim halde ikili anlaşmaların tablosunu belki de lüzumundan fazla bir sarahatle huzurunuzda çizdim. Antlaşmalar 1947 senesinden başlayarak imza ede ede gelmiş, 1964'de 4'ncü Koalisyonla bu kapı kapanmış. Kapıyı kapıyan iktidar pürüzleri temizlemeye ceht ile azmetmiş. Bunları imzalananlar işte şimdi bize soruyor niye bunları söylüyorsunuz? Bunları imzalayanlar imzalarırken düşünmüyor, bunların tatbikatçıları zamanı idarelerinde müsamaha suretiyle tatbikatın dejenere edilmesine aldırıyorlar. Zaman ile itiyat ile kıritalize bir halde bu ihtilâfi bütün pürüzleriyle bugün huzurunuzda müdafaaya mecbur iktidarın sırtına devrediyorlar. (...) Ben mi gevşemişim, mazi mi gevşek?”

Çağlayangil'in açıklamalarına Bekata şu ifadelerde bulunarak yanıt vermiştir:⁵⁹⁶

“(...) diyorum ki bir Hükümet kendisinin tasarruflarını, dış memleketlerde mutabık kaldığı devletlere kabul ettiremiyor ise ve bunun sonucunda Adada Yunan'ın hem askerinin, subayının bir kısmı, hem silâhlarının bir kısmı kalmış ise ve Adadaki kendilerinin tâbiri ile (Maraton yarışında Türk Cemaati perişan, Rum Cemaati de her gün biraz daha gelişmekte ise, bunun sonunda bu maratona kim kazanır acaba, diyorum.”

Yıldız'a tekrar dönülürse Kıbrıs ve ikili anlaşmalar ilişkisinin başlaması ile ilgili yaptığı şu tespit kayda değerdir:⁵⁹⁷

“1963'e kadar bu anlaşmaların esas anlamı pek kavranmamıştı. Kıbrıs çıkıncaya kadar da tepkiler de belirmemişti, Her ne ise şu yaptı, bu yaptı bugün bunlar budur diyoruz. Bu ise tutum nedir? Hükümet, değiştirme yolundayız, diyor. Memnunlukla karşılıyoruz. Bu ikili anlaşmalar Amerika'nın bize karşı tutumu, Nato'nun neler sağlayacağı, Kıbrıs olaylarından sonra açığa

⁵⁹⁴ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 9.

⁵⁹⁵ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 43.

⁵⁹⁶ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 53.

⁵⁹⁷ C.S., 29. Birleşim, Toplantı: 8, 1969, s. 4.

çıktığı için belirttiğimiz türden tepkiler de, ondan sonra yoğunlaştı ve durum tartışılmaya değer duruma geldi.”

Yukarıdaki ifadelerine ek olarak Yıldız, “1967 Aralık ayında bunun içindir ki Nato Bakanlar toplantısında oynak - karşılık stratejisini kabul edişimizi yadırgıyoruz.”⁵⁹⁸ diyerek şu ifadeleri kullanmıştır.⁵⁹⁹

“En son kabul edecek ülke Türkiye’dir bunu. Bu, açıkça kolaylığa adaylık koymaktan ibarettir. Amerika’nın işine gelebilir, ama benim işime, oynak - strateji asla Türkiye’nin işine gelmez. Sınır kenarındayım, en kolay ihmal edilebilir memleket. Saldırının Amerika tarafından tanımlaması da değiştiği için, yeni, saldırının tanımlamasına Türkiye’nin girişim, ne Nimitiz’in beyanından, ne de o anlamdan çıkarmak mümkün. Zaten Jhonson da «Size taarruz ederlerse saldırı sayılıp sayılmıyacağından ben de şüphe ederim.» diye cevap verdi, iki devin birbirine karşı davranışları, güvensizliği yaygınlaştırmaktadır. (...) Arkadaşlarım, Kıbrıs işinde Birleşmiş Milletlerdeki yenilgimiz, dış finansman güçlüklerimiz, ihracat tıkanıklığımız, 3’ncü dünya devletlerine karşı tutumumuz ve onların tepkileri ve devlerin pazarlıklarına sermaye olma (Küba bunalımında olduğu gibi) durumu, dış politikamızın tümü ile gözden geçirilmesi gerekliliği inancındayız.”

NATO’da Türkiye’nin daha güçlü baskı kurması gerektiğini öne süren Yıldız, Demirel Hükümeti’nin Yunanistan’daki darbe hükümetini muhatap almasını eleştirmeye devam etmiştir. Bununla birlikte Milli Birlik Grubu’nun 1960 askeri darbesinin bir ürünü olarak Senato’da yer aldığı da unutulmamalıdır. Devamla daha da ileri giden Yıldız, Demirel iktidarına hitaben; “Yunan Cuntasına toz kondurmak istemeyişimizi de anlayamıyoruz. Neden bu kadar seviyoruz, bu Cuntayı? İngiliz Başbakanı Cunta için «Canavarca» ve eylemleri için de «Gaddarca» deşimlerini kullanır. Ağababası İngiltere böyle söylüyor.”⁶⁰⁰ diyerek Kıbrıs’la ilgili yürütülen görüşmeleri bir tür itibarsızlaştıran ifadelerde bulunmuştur. Yıldız’ın bu konuda devam eden sözleri içerisinde şu ifadelerini de belirtmek gerekecektir.⁶⁰¹

“Kıbrıs dâvasını uzunca uykuya yatıp, arada sırada sayıklama ve horlamadan başka ses duyulmadığı için pek fazla bir şey bilmiyoruz. Yüzeydeki, belirtilerine sadece dokunuyoruz. İkili görüşmelerde Kıbrıs için, konuşacağımız ekibin yanlış seçildiğini 21 Nisandan sonra buradan söylemiştik. Ondan önceki değil, 21 Nisandan sonra, Çünkü o günkü ikili görüşmelerin bugünkü gibi yapılmasını önermiştik. Zaman gecikti başladı, belki başarısı azaldı, ama bugünkü şekil belki başarılı inancındayız. O zaman başlasaydı daha başarılı olacaktı kanısını hâlâ yitirmedik. Enosis’in Makarios ile vazgeçilemeyecek bir şey olmadığını söylemiştik burada. Fakat anlatamadık.”

Dönemin Türkiye’si’nin Yunanistan’la ilişkilerine dair bir kısım eleştirilere Çağlayangil şu yanıtı vermiştir:⁶⁰²

⁵⁹⁸ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 5.

⁵⁹⁹ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 5.

⁶⁰⁰ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 7.

⁶⁰¹ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 7-8.

⁶⁰² C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 42.

“Diplomaside fazilet de arayamazsın. Diploması menfaatlere dayanır, Menfaatlere dayanırken de “nalıncı keseri, gibi benim menfaatim nerededir, faraziyesi ile diplomaside bir netice alamazsın, Kendi menfaatinizle karşınızdakinin menfaatini en iyi denge üzerine tutacak noktayı tesbit ederek siyasetinizi yürütebilirsiniz. Türkiye’nin, Yunanistan’la, Kıbrıs dâhil, önemli meseleleri vardır. Yunanistan’da ihtilâl olduğu zaman, biz iyi niyetli bir gözlemci rolünde olduğumuzu açıkladık ve münasebetlerimizi demin arz ettiğim prensipler dâhilinde kendisi ile önemli meselelerim olan ve bu meseleleri barışçı yolla çözümlen yollarını arayan bir Devlet olarak, millî menfaatlerimizin çerçevesi içinde tuttuk, Biz Cuntaya küfretmediğimiz için. Cuntaya aşık olduğumuz neticesinin istihracetmek, birincisi ne kadar mezmum ise, ikincisi o kadar da abestir.”

Yunanistan ile Türkiye’nin mevzubahse konu olan ikili görüşmeleri, aynı zamanda gizli nitelikli olduğu için Demirel Hükümeti’nin sürece dair açık bilgiler vermemesi de anlaşılırdır. Bununla birlikte Yıldız, “*Millet Meclisi görüşmelerinde AP sözcüsü «Bizim için asıl çözüm taksimdir» diyor. Hükümet bunu demiyor, bu çatışmayı da anlıyamadık.*”⁶⁰³ şeklindeki parça sözünü alıntılıyarak yine Adalet Partisi’nin belirsiz bir Kıbrıs siyaseti izlediğinden dem vurmuştur. Adalet Partisi Grubu adına söz alan Tevetoğlu; “*Üslûbuna ve yorumlarına yıllardır alıştığımız Sayın Yıldız’ın bilmem kaçınıcı defa malumuilâm eden konuşmalarına grup adına cevap vermeyi lüzumsuz sayıyoruz.*”⁶⁰⁴ diyerek doğrudan yanıt vermemişlerdir. Ancak Tevetoğlu’nun şu sözlerini de aynı birleşimde eklediğini belirtmek gerekecektir:⁶⁰⁵

“«... 27 Mayıs sabahı Türkiye radyolarından NATO’ya ve CENTO’ya bağlılıklarını bütün Dünyaya ilân eden arkadaşlarının anonsuna hiçbir itirazda bulunmamışlardır. Daha sonraki günlerde de NATO ve CENTO’dan çıkmamış, bu ittifakları ve anlaşmaları değiştirmemişler bilâkis ikili anlaşmalara yenilerini eklemiştir.»

“*Türkçe, aramızda vasıtayı lisanı beyan olmaktan çıktı, ben bu sonuçları bugün 7’nci defa açıklıyorum.*”⁶⁰⁶ diyerek Yıldız’a cevap veren Çağlayangil’in ilgili konuda dile getirdiği şu yorumlarını da kaydetmek gerekecektir:⁶⁰⁷

“Sayın Yıldız’la mutabık olmadığımız cihet; bir teşhis var: «En iyi hatip ne söyleyeceğini değil, neleri söylememesi lâzımgeldiğini hesaplıyarak kürsüye çıkandır» derler. Burada anlayamıyoruz. Sayın Yıldız nedense söylenmemesi icabeden şeyleri seçip buradan izah etmeye meraklı bir arkadaşımız. (AP sıralarından bravo sesleri)”

“NATO konuşulurken bizzarur ikili anlaşmalara da temas edildi. Muhterem arkadaşlar ikili anlaşmalar konusunda bütün tenkidler zannediyorum ki, aşağı - yukarı iki noktada toplanıyor. Arkadaşlarımız, diyorlar ki bu ikili anlaşmaların millî yararlar açısından zararlı olanları tadil edilsin. Varlığımızla, egemenlik ve bağımsızlığımızla bağdaşamayanlar da iptal edilsin. Zannediyorum ki umumi tenkidler şu iki noktada özetlediğim şekilde derlenip toplanabilir. Bu münakaşada muhterem hatiplerle benim durumum ve silâhlarımız aynı değil. Muhalefet partisi

⁶⁰³ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 8.

⁶⁰⁴ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 14.

⁶⁰⁵ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 17.

⁶⁰⁶ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 39.

⁶⁰⁷ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 36, 38.

mensubu arkadaşlarım, Riyaseti Cumhurca seçilmiş senatör arkadaşlarım, tabî senatör arkadaşlarım, bu konuyu rahatça inceleyebilirler.”

“Bize deniyor ki sizin kötü bir huyunuz var, geliyorsunuz canım bunları biz mi yaptık, 1964 senesinde Koalisyonla girdik. Ondan sonra da 1965 senesinde tek parti iktidarı olarak hükümetteyiz, bizim zamanımızda hiçbir anlaşma olmadı, neden bunu bize tahmil ediyorsunuz diye bir garip müdafaaya giriyorsunuz. (...) İktidarımızın 15’nci gününde ikili anlaşmalar meselesine el koymuşuzdur. El koymanızı zaruri kılan hâdiseler vardı. O hâdiselerin ne olduğunu ve ne şekilde halledildiğini en iyi bilen de bugün en insafsız münekkitlemiş olan sayın tabî senatörlerdir.”

CHP Grubu adına söz alan Bekata ise 1969 yılında Kıbrıs’a dair çeşitli konularda bir kısım tespit, öneri ve yaklaşımlar sunmaya çalışmıştır. Öncelikli olarak Bekata, Kıbrıs konusunda ABD ve Rusya’nın⁶⁰⁸ anlaşamadığını, NATO’nun uzak durduğunu ve BM’nin de bir türlü çözümü sağlayamadığı tespitlerini yapmış ve Çağlayangil’in de Kıbrıs konusunda Hükümetin belirli bir hedefi olduğunu söyleyemediğini savunmuştur.⁶⁰⁹ Yunanistan’ın yeni hükümeti ile Makarios’un görüş birliği içerisinde olduğunu da iddia eden Bekata, bu iddiasını şöyle açıklamıştır:⁶¹⁰

“Makarios geçenlerde, Londra’da toplanan İngiliz Milletler Topluluğu Konferansına giderken Atina’ya da uğradı ve Yunan yöneticileriyle görüştüktan sonra yayınlanan ortak bildiri: «Kıbrıs konusunda tarafların görüş birliği ha_ inde oldukları tekrar ve teyidolundu» Bu görüş birliği; Kıbrıs sorununu, Enosis için fırsat çıkıncaya kadar, hâdiselere meydan vermeden uyutmaktır. Böyle hâdiseniz uyku dönemi bizim Hükümetin de işine gelmektedir. Fakat bundan neticede Makarios faydalanacaktır. Öyle ise, Hükümetin bu tutumunun sonucu çok acı olabilir.”

Türkiye’nin Yunanistan’daki hükümetle görüşmelerini Yıldız gibi olumsuz yorumlayan Bekata, CHP olarak kendilerinin bulduğu ve ısrarla önerdikleri tek çözüm yolunun iyi kurulmuş bir federasyon olduğunu ifade etmiştir.⁶¹¹ Bununla birlikte dönemin Güven Partisi Grubu adına aynı birleşimde söz alan Artvin senatörü Fehmi Alpaslan ise tek çare olarak federasyon tezinin savunulmasına itiraz etmiştir. Nitekim bu bağlamda Alpaslan şöyle demiştir:⁶¹²

“Kıbrıs konusunda Meclislerimizde cereyan eden görüşmelerde Kıbrıs’ın federatif, bağımsız bir ülke haline gelmesi üzerinde durulmaktadır. Böyle olursa, Türk ve Yunan millî toplumlarının Adadaki cemaatler üzerinde çekme kuvveti devam edecektir. Federasyon, şartlar müsait ise, değişik millî harslara sahip toplulukları yeni bir millî hars yaratma vetiresinde kaynaştırmanın bir yolu ve merhalesi olmuştur olabilir. Fakat federasyon bâzı hallerde, bu değişik millî toplulukların birbirlerinden tamamiyle kopmasının bir merhalesi olarak da karşımıza çıkabilir. Türk ve Yunan tarihleri, federasyonun bir tarafta Enosis, diğer tarafta taksim ülküsünü

⁶⁰⁸ Rusya’nın Kıbrıs konusundaki yaklaşımları için ayrıca bkz. Çağatay Benhür, Soğuk Savaşta Sıcak Temas: Cevdet Sunay’ın Sovyetler Birliği Ziyareti. 1. Baskı, Konya: Palet Yayınları, 2018, s. 123-124, 128-129.

⁶⁰⁹ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 12.

⁶¹⁰ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 12.

⁶¹¹ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 12.

⁶¹² C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 23.

yaşatacak mahiyette cereyan etmiştir. Bu açıdan bakılınca da federasyon formülü kesin ve nihai bir çözüm yolu olarak görülemez.”

Dikkat edilirse Demirel Hükümeti'nin ilk dönemlerindeki Senato görüşmelerinde yaygın olarak ifade edilen federasyon tezine 1967'de başlayan itirazlar, 1968'te de devam etmiştir. Kaldı ki bu konuda Demirel Hükümeti'nin dolaylı bir dil kullanmaya başladığı hatta Millet Meclisi örneğinde belirtildiği gibi yer yer taksimi kabul edenlerin dile getirilmesi önem arz etmiştir. Bu açıdan muhalefet partileri arasında farklı görüşlerin Senato'da gözlenmesi ayrıca dikkate değer olmuştur. Bununla birlikte 12 Ekim 1969 milletvekilliği genel seçimlerine yönelik bazı partilerin veya temsilcilerinin öne çıkma çabası göstermiş olabileceklerini de kaydetmek gerekecektir.

Yıldız, Yetkin ve Bekata'nın sıklıkla dile getirdiği Yunanistan'daki yeni hükümetle ilgili eleştirilere Güven Partisi de destek vermiştir. Bu bağlamda Alpaslan, “*Kıbrıs konusunda pek çok meselenin hallinde birinci derecede etkili olan kuvvet ağırlığımızın ortaya konulmasından sonra, Yunan Hükümetiyle Başbakanlar seviyesinde başlayan müzakereler, arz ettiği dış manzara itibariyle oyalayıcı karakterinde devam etmekte ve bu görüşmelere paralel Kıbrıs'taki cemaatler arası görüşmeler de henüz kaplumbağa yürüyüşüne bile gelememiş bulunmaktadır.*”⁶¹³ ifadelerinde bulunmuştur. Ayrıca Alpaslan'ın “*Kıbrıs Rumlarının ve Yunan hariciyesinin içinde buldukları millî veya milletlerarası durum ve kuvvet dengesinin icabı olarak söylediklerine bakıp nihaî hedeflerinden vazgeçtikleri şeklinde hatalı yorumlara düşüldüğü de görülmüştür. Halbuki Ada Rumları ile Yunan Hükümetleri ve Ortadoks Kilisesi 1878'den bu yana devamlılık ifade eden bir politika izlemektedir.*”⁶¹⁴ ifadeleri de kayda değerdir.

Alpaslan, Millet Meclisi'nde genel başkanları Feyzioğlu'nun dile getirdiği Kıbrıs sorularını Senato'ya da taşımıştır. Bu açıdan ilk olarak partilerinin Kıbrıs meselesine dair yaklaşımlarını şöyle sıralamak mümkündür.⁶¹⁵

- Kıbrıs'taki Türk toplumu, yerel yönetimlere normal olarak tanınan idari özerklikle yetinemez.
- Kıbrıs Türklerine eğitim, din ve vakıflar gibi genellikle azınlıklara tanınan haklarla yetinmesi beklenilemez.
- Kıbrıs Türkleri, bir azınlık değil, ayrı bir milli topluluktur.

⁶¹³ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 23.

⁶¹⁴ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 22.

⁶¹⁵ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 23.

- Gerçekten federal veya komüter bir sistemle merkezi siyasal iktidarın kullanılmasını Kıbrıs Türklerinin katılması gerekir.

Güven Partisi bu yaklaşımlarına ek olarak; mevcut yürürlükteki Kıbrıs Anayasasına göre Türk toplumu ve temsilcileri merkezi siyasal kararlara katılma ve durdurma konusuna önemli yetkilere haiz olduğu düşünülerek savunma, emniyet, vergi, dış politika gibi alanlarda tanınan yetkilerden vazgeçilmemesi gerektiğine dair güvence verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ardından hükümete şu sorular yöneltilmiştir:⁶¹⁶

- *Kıbrıs Türklerinin belirli bir bölgede fiilen toplanması bakımından halihazırda durum nedir?*
- *Federal bir sisteme doğru temayül edilmekte ise Türk Federal Devletine ayrılacak arazi parçası içinde Adadaki Türk nüfusunun büyük çoğunluğunun toplanması mümkün olacak mıdır?*
- *Bir merkezi Federal Devlet ile biri Türk diğeri Rum iki federal Devlet kurulması yoluna gidilirse ordu, polis ve adalet konusundaki yetkilerin merkezî Federal Devlet ise federal devletler aracında bölüşümü nasıl yapılacaktır?*
- *Adadaki Çek silâhlarına ne olmuştur?*
- *Geçitkale ve Boğaziçi olaylarında soydaşlarımızın gördükleri zararlar ne ölçüde tazmin edilmiştir?*
- *Adada, Anayasaya aykırı olarak kurulan Rum Millî Muhafız birlikleri hakkında ne gibi tedbirler düşünülmektedir?*
- *Yunanistan, şu veya bu yoldan Adaya yeniden asker sokmuş mudur?*

Güven Partisi, bu sorularına ek olarak Kıbrıs'ta adanın silahsızlanması konusu ile seçimlere dair yaklaşımlarını ise şöyle belirtmişlerdir:⁶¹⁷

“Adanın silahsızlandırılması konusunda ve Kıbrıs'tan bütün askerî birliklerin çekilmeline dair tüm komünist partilerinin, başta Akel olmak üzere ortaya attıkları görüşün asla kabul edilemeyeceği inancındayız. Türk Cemaatinin en büyük teminatı olan Türk Askerî Birliğinin Adadan ayrılmasının söz konusu olmayacağını bir defa daha bu kürsüden ilânında fayda görüyoruz. Makarios seçim yapmaktan bahsetmiştir. Bu seçimlerin Rumlar tarafından kabul edilen Anayasa dışı ve Lefkoşa Anlaşmalarına aykırı seçim kanunuyla yapılmasının asla söz konusu olmayacağını yine bu kürsüde belirtilmesini bekliyoruz.”

Genel olarak dönemin Senato siyaseti de Kıbrıs'ta Buhran sonrası belirginleşen askeri gücün devamından yanadır. Nitekim Buhran meselesi aynı zamanda Türkiye açısından garantör

⁶¹⁶ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 23.

⁶¹⁷ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 23.

bir ülke olarak bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Güven Partisi bugüne değin diğer partilerce ayrıntılı bir şekilde sunulan Kıbrıs meselesine dair tezlerini ve genel görüşlerini ilk defa 1969'un bu birleşiminde açmışlardır. Bu bağlamda aşağıdaki yaklaşımlarını kaydetmek gerekecektir:⁶¹⁸

“Kıbrıs meselesini, Ege ve Doğu Akdeniz bölgelerinde mevcut muvazaneyi Yunanlılar lehine bozucu mahiyeti ile Türk - Yunan münasebetleri içerisinde mütalâa ediyor ve böyle olunca da Kıbrıs meselesinin, Batı Trakya Türkleri, Patrikhane, Ege Adaları ve 12 Adanın askersiz ve silâhsız tutulması ile ilgili milletlerarası anlaşmalarla birlikte ele alınması gerektiğini düşünüyoruz. Aziz arkadaşlar, gerçek olan şudur ki Yunanistan 1829'dan beri hep Türkiye aleyhine yayılmış ve genişlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Yunanlıların genişleme ve yayılma yolundaki ölçsüz hayallerini kesin olarak kırmak mecburiyetindedir. Yunanlılara böyle bir halde fırsat vermemek için kuvetli olduğumuz zamanı değerlendirmeyi bilmeliyiz.”

“Yunanistan'ın son yıllarda iç bünyesi bakımından karışık ve zayıf olduğu bir vakıdır. Cunta idaresinin «demokratik rejimi yıkması, Batı dünyasında tarihî sebeplerle yaygın olan Yunan dostluğunu sarsmış, komünist blokta da bugünkü Yunan idarecilerine karşı husumet başlamıştır. Yunanistan'ın Kıbrıs Adasını almak niyeti açıktır, Kıbrıs Rumları da komünist Rumların zaman zaman görüş değiştirmelerine ve Makarios'un da arada bir bağımsızlıktan söz etmesine rağmen bu istekte olduklarından şüphemiz yoktur.”

“Tarih boyunca çok entrikalı bir manzara arz eden Yunan içpolitikasının, onlara Elenizmin siyasi yönleri etrafında birleşmek lüzum ve maharetini unutturmadığı bilinen bir gerçektir. Ortodoks Kilisesinin de Yunan millî ülkelerinin nesilden nesle intikal ettirilmesinde oynadığı rol gözden uzak tutulacak mahiyette değildir. Kıbrıs meselesinde Elen halklarının Megalo idealannı hesaba, katmalı ve bu hevesi, yoketmenin ancak fiilî ve ezici kuvvet durumuyla mümkün okluğunu unutmamalıdır. Venizlos ile o zamanki Yunan idarecileri arasında mevcut ihtilâf ve rekabete rağmen Girit'in akıbeti ortadadır. Makarios'un da «Değişmez hedefimiz Enosistir» sözünün adamı olduğu bilinmelidir.”

Yukarıda Güven Partisi adına senatör Alpaslan tarafından dile getirilen yaklaşımlar ve sorular karşısında Çağlayangil'in yanıtı şu olmuştur:⁶¹⁹

“Yunanlıların emeli buyuruyorlar. Demin de söyledim. Biz siyasette ebedi dostluk veya ebedi düşmanlık diye bir şey düşünemeyiz. Megaloidea, herkesin hayalini veya amalini de biz tâyin edemeyiz. Bütün mesele Türkiye'nin, nereden gelirse gelsin, bu kabîl kötü emelleri selâbetle karşılayacak kuvvetini, tesanüdünü muhafaza etmesindedir. Yoksa çevremizde bize dikilmiş kötü gözleri, bir siyaset halinde idare etmeye veya istikametini değiştirmeye imkân yoktur. Sayın Alpaslan'ın iradettiği suâller, seçimin hangi kanunla yapılacağı noktasına kadar, Kıbrıs genel görüşmelerinde cevaplanmıştı. Bunlar için yeniden izahat vermeyi lüzumlu görmüyorum.”

Elbette dönemin Senato'sunda tek konu Kıbrıs olmadığı için gelişen olaylara göre gündeme gelme sıklığı da değişmiştir. Bununla birlikte 7 Kasım 1969 tarihli Senato toplantısında; “*Kıbrıs meselesinde son dört yıldan beri önemli sayılması gereken gelişmeler olmuştur*”⁶²⁰ diyerek sözlerine başlayan başbakan Demirel, oluşturulan yeni hükümet

⁶¹⁸ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 23-24.

⁶¹⁹ C.S., 29. Birleşim, 1969, s. 45.

⁶²⁰ C.S., 4. Birleşim, Cilt. 54, Toplantı: 9, 1969, s. 164.

programlarında Kıbrıs'a dair vurgularını dile getirmiştir. Bu bağlamda Demirel'in sözlerinden şu hususları öne çıkarmak yararlı olacaktır:⁶²¹

- *Türk ve Rum Cemaatleri arasında ortaklık şartlarını yeniden gözden geçirmek üzere bir buçuk yıldan beri görüşmeler yapılmaktadır.*
- *Kıbrıs'ın bağımsızlığının devamı hususunda ilgili bütün taraflar arasında mutabakat hâsıl olmuştur.*
- *Kıbrıs konusunda kaydedilecek ilerlemelemelerin, son zamanlarda olumlu gelişme istidadı gösteren Türk-Yunan münasebetlerini de müspet yönde etkileyeceğinden şüphe yoktur.*

Kıbrıs'taki gelişmeleri bir ilerleme olarak gören Demirel, iki toplum arasındaki görüşmelerle bağımsız bir Kıbrıs devletinin kurulması önceliklidir görüşünde olmuştur.⁶²² Ardından bu safha tamamlanabilirse ilgili tüm tarafların katılımı ile nihai bir sonuca ulaşılmasının hedeflendiğini ifade etmiştir.⁶²³ Bu bağlamda yeniden tek başına iktidara gelen Demirel Hükümeti Kıbrıs politikası özelinde de bir tür güven tazelemiştir. Bu açıdan Adalet Partisi'nin yeni dönemde izleyeceği Kıbrıs politikası da önem arz etmiştir. Yeni AP iktidarının Kıbrıs politikasına dair hükümet programında yer alan hususlara ilişkin Senato'da ilk eleştirisi Milli Birlik Grubu adına Yıldız'dan gelmiştir. Yıldız, konuşmasında şu ifadelerde bulunmuştur:⁶²⁴

“(...) programda, Kıbrıs için yazılan bölümü okurken de acı acı gülümsemek için çok iyimser olmak, ya da durumu bilmemek gerekir. Kıbrıs politikası artık cunta ile de ilişkileri bilinen Makarios'un isteklerine göre yürütülmekte olduğu, tepkileri yatıştırıp zamanı kendi yararına kullanan Makarios'un istediği şekilde sürdürülen cemaatler arası görüşmelerle konunun sürüncemeye bırakıldığı ve bu durumun yarattığı bıkkınlıktan rumların yararlandığı anlaşıldığı halde, hâlâ bizim başarımızdan söz edilebilir mi? Kıbrıs'ta artık olup bittiler olmuyormuş! Niçin olsun, Makarios'un bu durumda olup bittilere başvuracak kadar akılsız olmadığını biliyoruz. Makarios istediğine uygun bir gidişi neden karıştırsın? Biz bu konuyu nasıl olsa halkımıza unutturmaktayız. Kıbrıslılar da uyutulmaktadır. Bu durumda herkesi uyandıracak olaylardan kaçınması, olup bittiler başvurması Makarios için akıllıca bir tutum olmaz. Makarios'un cunta ile olan ilişkilerine de uymaktadır bu tutum.”

⁶²¹ C.S., 4. Birleşim, Toplantı: 9, 1969, s. 164-165.

⁶²² C.S., 4. Birleşim, Toplantı: 9, 1969, s. 164.

⁶²³ C.S., 4. Birleşim, 1969, s. 164.

⁶²⁴ C.S., 5. Birleşim, Cilt. 54, Toplantı: 9, 1969, s. 187.

Öte yandan resmen bir partisi olmayan, önemli bir süre için tabii üye olup bir sonraki seçimler kaygısı da taşımayan tabii üye Yıldız, Çağlangil'i de hedef olarak eleştirilerine şöyle devam etmiştir:⁶²⁵

“Sayın Çağlayangil’in Birleşmiş Milletlerdeki Kıbrıs ile ilgili konuşmasını en büyük hediye olarak Kipriyano ve Pipinellis’in alkışlaması, Kıbrıs ile ilgili tutumumuzun kimin işine yaradığını göstermektedir. Herhalde onların yararına bir konuşma ki alkışlamışlar. Biz de alkışlayacağımız konuşmaları Pipinellis’in ve Kipriyano’nun yapmasını daha çok bekler dururuz gibi geliyor bize. Biz alkışlandık çok güzel konuştunuz, bravo dediler bize Yunanlılarla Kıbrıslılar. Kıbrıs politikasının başarılı olduğu doğrudur. Ama, kimin için? Dış politikada önemle değinmek istediğimiz bir husus da sudur: Dış politikanın partiler arası yarışmada kullanma yöntemlerini çok sakıncalı bulmaktayım. İç yarışma uğruna karşımızda bulunan dış çevrelerle verdiğimiz avantajlar tüm ulusun aleyhine olur. Örneğin aleyhimize gelişmekte olan Kıbrıs’ta başarılı olduğumuzu Hükümet söylerse «Daha ne istiyorsunuz?» dedirtmez mi bize. O halde başarılı sizsiniz daha ödül verin derler.”

Kıbrıs meselesinde Yıldız, karşı tarafın olumlu tepkilerinin görülmesinin tek başına olumsuz bir yolda olduğumuzu gösterdiği kanaatinde olmuştur. Bu tür eleştirileri çeşitli kereler yinelemiştir. Bu açıdan Senato’da Demirel Hükümeti’nin Kıbrıs politikası aleyhine en sık görüş bildiren senatörlerden biri olmuştur.

Türkiye Senatosu’nun gündemine gelen konulardan biri de bir sivil toplum kuruluşu etkinliklerine katıldıkları için haklarında ağır cezada kovuşturma açılan kişilere ilişkin mevzu, Demirel Hükümeti ve bazı Adalet Partilileri ithama dönüşen bir meseleye dönüşmüştür. Bu durumun Kıbrıs’la alakası ise haklarında işlem uygulanan kimselerin Kıbrıs’la ilgili açıklamaları olmuştur. Bu durumu 18 Aralık 1969 tarihli bir Senato tutanağında görmek mümkündür. Kayda göre Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Mehmet Özgüneş’in, bir Arap derneğinin toplantısına katılanlara dair yazılı soru önergesi çerçevesinde Adalet Bakanı Ziya Önder bu konuda yanıt vermiştir. Bu yanıtlardan birinden şöyle bir parçasını buraya bırakmakta yarar vardır:⁶²⁶

“(…) sanıklardan Ahmet Gürkan’ın 2.8.1968 günlü ifadesinde (...) 1963 sonlarında Kıbrıs meselesi had safhaya girdiğinde ben Konya Milletvekili idim. Hükümet de bütün dost Devletlere göndermişti. Milletvekillerini de bu dost Devletlerde kurulmuş cemiyetlerle münasebet tesis ederek Hükümetin Kıbrıs politikasının desteklenmesi için istekte bulunmuştu. Ben bu tarihlerde yani 1964 senesi ay ve gününü hatırlıyamam 22 milletvekili ile birlikte Parlâmento içinde Suudi Arabistan Dostluk Grubunu tesis ettik ve ben de o zaman bu Grubun Başkanlığına seçildim. Bundan sonra Suudi Arabistan’da Kral değişikliği oldu, Faysal getirildi, biz de Faysal’ı tebrik ettik telgraf çektik bu hâdise dolayısıyla bâzı yazışma oldu, bu arada 1962 yılında Suudi Arabistan’da kurulmuş olan Rabıta’yı Âlemi İslâm Cemiyeti bana 1965 senesindeki Genel Kurul toplantısı için davetiye gönderdi. Bunun üzerine Dostluk Grupundan Fethi Tevetoğlu, Şevki Güler ve ben, ayrıca Hükümetin müsaadesiyle Diyanet İşleri Başkanlığından Doktor Ali Aydın olduğu halde benim Başkanlığında davete icabet etmekle Mekke’ye gittik. Ayrıca bu Cemiyetin

⁶²⁵ C.S., 5. Birleşim, Toplantı: 9, 1969, s. 187-188.

⁶²⁶ C.S., 15. Birleşim, Cilt: 54, Toplantı: 9, 1969, s. 578.

kurucuları arasında, cemiyetin kurucusu olduğunu sonradan öğrendiğim ve Hilâl Mecmuası Sahibi Salih Özcan da vardı. Orada Türk Hükümetinin Kıbrıs konusundaki görüşünü ve Federatif Devlet olarak müstakil Kıbrıs Devletinin kurulmasını teklif ettik, mevcut Genel Kongre bu görüşümüzü kabul etti. 34 Müslüman Devlete bu kararı bildirdiler sonra biz Türkiye'ye döndük.”

Yukarıdaki ifadelerden ve aynı birleşimde bakan Önder'in verdiği diğer ayrıntılı bilgilerden anlaşılacağı üzere Demirel'in veya üst düzey hükümet yetkililerinin bilgisi dahilinde bir tür gayriresmi nitelikli kamu diplomasisi faaliyeti yürütülmüştür. Bu faaliyetin İslamcı bir Arap Derneği vasıtasıyla yürütülmüş olması birileri tarafından doğrudan laikliğe aykırı faaliyetlerde bulunmak olarak anayasal düzene karşı işlenen suçlar kapsamında ele alındığı görülmektedir. Aralarında senatör Fethi Tevetoğlu'nun da bu derneğin Mekke'deki faaliyetine katıldığı anlaşılan sürece ilişkin bu metinde ayrıntılı diğer ifade tutanaklarına girilmeyecek olup⁶²⁷ o dönem itibariyle böylesi önemli bir konuda yürütülen faaliyetlere karşın ne tür meselelerle de ülke gündeminin meşgul edildiğini anlamak mümkündür. Üstelik yürütülen kovuşturma nedeniyle bu durum önce yargı eliyle ardından Senato'daki tabii bir üye tarafından kamuoyuna sunulurken Kıbrıs'la ilgili hassas süreçlere katkı sağlanmasının beklenmesi mümkün görünmemektedir.

1969 yılında Senato'da Kıbrıs gündeminin daha seyrek oluştuğunu öncelikle belirtmek gerekecektir. Bu duruma o yıl Kıbrıs'a dair önemli gelişmelerin gerçekleşmemesi gerekçelendirilebilir. Bununla birlikte muhalefet ve iktidar açısından ortaya konulan yaklaşımları ve eleştirileri dile getirmek mümkün olmuştur. Bu bağlamda ilk olarak inceleme kapsamında muhalefetin şu müşterek yaklaşımları ile 1968'in genel değerlendirmesine başlamak gerekecektir:

- Kıbrıs ile ilgili başarısızlık genel dış politikadaki başarısızlıktan kaynaklanmaktadır.
- Yunanlılar ve Rumlar hiçbir surette Megola İdea veya Enosis fikrinden vazgeçmiş değillerdir.

Temelde 1969 Senatosu'nda muhalefetçe dile getirilen iki yaklaşım tespitlendirmesinin ardından hükümet açısından şu yaklaşımları ifade etmek mümkün olmuştur:

- Diplomaside fazilet değil en iyi dengeyi tutacak menfaat aranır. Kıbrıs ile ilgili yapılan da budur.
- Kıbrıs'ın bağımsızlığının devamı konusu ilgili taraflar arasında ortak kabuldür.

1969 Senatosu'ndaki görüşmeler çerçevesinde eleştirilere gelindiğinde muhalefet açısından temelde şu savı belirtmek mümkündür: “*Yunanistan ile yürütülen müzakereler daha*

⁶²⁷ Diğer detaylar için bkz. C.S., 15. Birleşim, 1969, s. 577-580.

çok oyalayıcı nitelikte görülmektedir.” Buna karşın hükümet tarafından temelde şu eleştiriler saptanmıştır:

- İkili görüşmelerin yürütüldüğü yabancı bir hükümete küfredecek değiliz.
- 27 Mayıs 1967 NATO’ya bağlılık yemini edenler ikili anlaşmalara karşı çıkamamışlardır. Bugün karşı çıkmaları bir çelişki oluşturmaktadır.

1969 Senatosu’nda da gündeme gelen ABD, NATO ve ikili anlaşmalar ile Kıbrıs ilişkisine dair tartışmalar açısından şu üç hususu belirtmekte yarar bulunmaktadır:

- Kıbrıs’la gündeme gelen ABD ile Türkiye arasındaki ikili anlaşmaların büyük çoğunluğu Demokrat Parti iktidarında gerçekleşmiştir.
- İkili anlaşmalar ilk kez 1947 yılında İnönü Hükümeti döneminde başlamış ve 1964 yılında Adalet Partisinin de ortağı olduğu 4. Koalisyon hükümeti ile sona ermiştir.
- İkili anlaşmalar ile ilgili ilk en geniş tartışmalar Adalet Partisi iktidarında gerçekleşmiştir.

Öte yandan 12 Ekim 1969 tarihli genel seçimlerde oyların %46’sını alarak 450 üyeli TBMM’de Adalet Partisi 256 sandalye kazanarak tek başına yine iktidar olmuştur. Demirel, 3 Kasım 1969 tarihinde resmi olarak ikinci hükümetini kurarak göreve başlamıştır. Bu süreçle birlikte iç siyasal gelişmelerin zorlaması ile Kıbrıs gündemi durağan bir seyre doğru evrilmeye başlamıştır.

3.6. 1970 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs

1970 Senato görüşmelerinde Kıbrıs’a dair ilk tespitleri ikili anlaşmalar ve NATO çerçevesindeki tartışmalarda görebilmek mümkündür. Bu bağlamda ilk olarak 31 Ocak 1970 tarihli Senato’nun 34. Birleşimi’nde CHP Grubu adına Saffet Ural’ın konuşmasından kesit vermek gerekecektir. Senatör Ural’ın, “1964 Kıbrıs buhranı sırasında, Amerika Cumhurbaşkanı Johnson’un Türkiye Başbakanı İnönü’ye gönderdiği mektubun, Türkiye’nin bir tecavüze uğradığından NATO’nun işleyip işlemeyeceği konusunda tereddütler uyandırdığı hatırlardadır.”⁶²⁸ ifadeleri ile NATO’nun Kıbrıs’la ilgili olası başka bir Türkiye müdahalesinde işlevini tartıştığı görülmüştür. Aynı birleşimde Güven Partisi Grubu adına söz alan Kayseri senatörü Sami Turan’ın; “Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye’ye karşı tutumunda ciddi hatalar olmuştur ve bu Türkiye’de Amerika’ya karşı girilen propagandaları geniş ölçüde beslemiştir. Kıbrıs işinde hatalı bir tutum takibetmiştir. Bidayette Kıbrıs politikasının

⁶²⁸ C.S., 34. Birleşim, Cilt: 56, Toplantı: 9, 1970, s. 504.

tesbi'binde Türkiye'de sorumlular Amerikaya lüzumundan fazla bel bağlamışlardır."⁶²⁹ ifadelerini kullandığı görülmüştür. Bu ifadelerle Turan, ABD'nin Kıbrıs örneğindeki aleyhimize tutumunun içeride Amerikan karşıtlığını teşvik ettiğini öne sürmüştür. Bununla birlikte Kıbrıs'la ABD'den fazla lehte karşılık beklemenin de doğru olmayacağı düşüncesinde olmuştur.

34. Birleşim'de Adalet Partisi Grubu adına ise Antalya senatörü Akif Tekin söz almıştır. Tekin, NATO – ABD meselesi bağlamında Kıbrıs'a dair olarak; *"Bizce Kıbrıs'a müdahalenin, NATO veya Amerika'nın «Verdiğim silâhları ancak NATO savunmasında kullanabilirsin» düşüncesi ile mâni olmaya çalışacağını kabule imkân yoktur.*"⁶³⁰ itirazında bulunmuştur. Diğer yandan şunu da belirtmek gerekir ki Türkiye'nin özellikle ekonomik ve askeri alanlarda dışa bağımlılığının azaltılmasına yönelik pek çok konuşmanın Kıbrıs bağlamında yapılmış olduğu görülmüştür. Örneğin Tekin her ne kadar; *"Devletimizin bekâsını, egemenliğini ve güvenliğini tehditlerden korumak millî hedefimizdir. Bu hedefe ulaşmak harb gücümüzün yeterli olmasıyla mümkündür. Kendi imkânlarımızın halihazırda yetersiz ve noksan olduğu bir hakikattir. İşte bu noksanlığımızı gidermek ve güçlenmek için NATO Kolektif Savunma Teşkilâtına girmiş bulunuyoruz ve buna muhtacız.*"⁶³¹ ifadelerini kullanmış olsa da gerçek durumun farkındadır. Nitekim Tekin; *"Ekonomik ve sanayi gücümüzün gelişerek harb sanayimizin kurulması ve kendi harb silâh ve araçlarımızı dış devletlere muhtacolmadan yapabilmemiz hedefimiz olmalıdır."* ifadelerinde bulunmuştur.

Tabii senatör Ahmet Yıldız'ın Rum Patriği'ne Türk düşmanlığı ile tanınmış bir şahsın getirilmek istendiğine, Yunan ordusunun hızlı bir şekilde teslim ve takviye edildiğine ve bunların bu yolda muhtelif devletlerden yardım gördüklerine dair iddiaları ile gerçekleştirdiği bir Senato konuşmasına da değinmekte yarar bulunmaktadır. 3 Mart 1970 tarihli Senato konuşmasında Yıldız, şu ifadeleri kaydetmiştir:⁶³²

"Kardeş Tunus'un L'Action Gazetesi hep yanıldığımızın, yanılmamızın, saflığımızın kurbanı olageldiğimizi belirterek Kıbrıs konusundaki tutumumuzu yermiştir. Bu tutumdan dostlarımızın bize acıması değil de, böyle şeyler yapmayın demesi de değil hatta, bir yakınma okumuştum geçenlerde. (...) Yunanistan'ın iki yüzlülüğü ve içimizde kaynattığı, kaynatmaya çalıştığı fesat yuvaları hakkında da yaptığımız uyarılar etkisiz kalmaktadır. Hele bugünkü çağ dışı Cunta'ya Hükümetimizin besler görüldüğü güven ve Sayın Çağlayangil'in Pipinellis'e olan yakınlığı karşısında hayretler içinde kalmaktayız."

⁶²⁹ C.S., 34. Birleşim, 1970, s. 511.

⁶³⁰ C.S., 34. Birleşim, 1970, s. 520.

⁶³¹ C.S., 34. Birleşim, 1970, s. 520.

⁶³² C.S., 46. Birleşim, 1970, s. 199-200.

“Yunanistan eskiden beri bilinen kurnazlığı ve iki yüklülüğü için en uygun fırsatı bulduğu inancı içinde Pipinellisle bizim Çağlayangil’i sık sık başbaşa getirirken, bizim uçaklardan çok üstün nitelikte Mirtage uçaklarını büyük müttefikimiz Fransa’dan alıp bizim hücumbotlarımızla kıyaslanmıyacak güçte hücumbotlarını Cherbourgida yaptırır ve deniz altıları Almanya’dan alır, Hükümeti, cuntacı gazete Meapolitia’nın dediğine göre, Amerika’dan Yunanistan’a ağır silâh yardımı hızlanır. (...) Sayın Rauf Denктаş da, «Her şey değişmekte ve kötüye gitmektedir» diye feryadeder.”

Yıldız’a göre Türkiye’nin ve özelde Demirel Hükümeti’nin izlediği Kıbrıs dış politikasındaki yanlış yol nedeniyle süreç tümüyle aleyhe gelişmeye devam etmiştir. Bununla birlikte Türkiye aleyhine yeni bir hamle yapıldığını iddia ederek Yıldız’ın şu ifadelerini de belirtmek gerekecektir:⁶³³

“Yunanistan’ı büyük dostlarımız el birliği ile silâhlandırıp donatırken, ulusal dâvamız olan Kıbrıs konusunda Hükümetimizde Makarios’un Üniter Devlet tezini benimseyip bize karşı savunurken, Megalo İdea hastası müttefikimizin içimizde kaydattığı fesat yuvasıyla ilgili yeni bir plâni meydana çıkıyor. Bu tablo böyle iken yetmemiş gibi bir de bu karşımıza çıkıyor; Patrikanenin Amerikan hediyesi, Türk düşmanı fesatçı başısı yaşlanmış Mavri Mira’nın da bize karşı yüklendiği görevlere artık enerjisi yetmiyormuş. Bunun yerine yine Amerikan ürünü ve bütün ününü Türk düşmanlığından alan genç ve yüreğinin zehirini ifade eden, gözlerini de gözlük çerçeveleri arkasında saklıyan birisi sahneye çıkmış. Tabii bu yeni aday da eskileri gibi Türk dostluğundan söz etmeyi ve Hükümet adamlarımıza yanaşmayı ihmal etmiyor. (...) Bu, Amerika’da Türklük aleyhinde gösterilerin rejisörü olan adam, patrik olmak istiyor. Belki olmaz ama sağcı solcu gazetelerde ona ilişkin haberler dolu.”

“İşte bu tablonun başsanatkârı Kuzey ve Güney Amerika Rumlarının başı papaz Yakovas, Patrikanenin başına gelmektedir. Haberler böyle gazetelerde. Türk dostu oluvermiş bu Papaz. Avrupa’da geziye çıkmış, Paris’te, Yunanistan’da, Amerika’da adam ayartıyormuş. Bu, Türk düşmanı ve içimizdeki entrika yuvasının başfesatçılığına adaylığı koymuş adam idi. Benim Sayın Çağlayangil’le kahvaltı arkadaşı olmasını yerdığım, o zaman, yerdığım adam, işte bu idi. Bununla nasıl olurda kahvaltı yaparsın sabahleyin demiştim. (...) Evet yadırgamıştım kahvaltı dostluğunu, bir Türk düşmanı ile bizim Bakanımızın yapmasını. Çünkü karşısındakinin sıfatı ne bir Bakandı, ne elçi idi, ne bir şey idi. Sadece Türk düşmanlığını örgütliyen ve o tablonun sanatkârı olan bir adam idi.”

Çağlayangil’in anlaşıldığı üzere gizli olmayan açık ve kapalı tüm görüşmelerinde eğer bir Rum ve Yunan varsa Yıldız’a göre durum Türkiye’nin aleyhindedir. Yıldız, 13 Mart 1970 tarihli Senato’da da aynı eleştirilerini yine tekrarlamıştır.⁶³⁴ Ayrıntılı hususlara dikkat çekmesiyle tespit, yaklaşım ve görüşleri oldukça kayda değer olan Yıldız’ın açıklamaları, Senato’nun pek çok defa Kıbrıs’la ilgili uzun soluklu tartışmalarını kaçınılmaz kılmıştır. Senato’nun bu birleşiminde Yıldız tarafından başlatılan tartışma, bir sonraki birleşim olan 5 Mart 1970 tarihli 48. Birleşim’de de devam etmiştir. Nitekim o Birleşim’de Kayseri senatörü

⁶³³ C.S., 46. Birleşim, 1970, s. 200-201.

⁶³⁴ C.S., 50. Birleşim, Cilt: 57, Toplantı: 9, 1970, s. 293.

Hüsnü Dikeçliğil tarafından da Fener Patrikhanesine atanacağı dedikoduları bulunan kişi ile ilgili görüş bildirildiği görülmüştür. Dikeçliğil ilgili konuşmasında şöyle demiştir:⁶³⁵

“(…) bugün patrihanenin başında bulunan Athenegoras Mavri Mira Cemiyetinin başına geçmiş, Mavri Mira Cemiyetini idare etmiş ve gelen gençlere «Türkleri öldürmek mukaddestir» diye telkinatda bulunmuştur. Bu zat Millî Mücadeleden sonra Türkiye hudutları dışına gitmiş Amerikan vatandaşı olmuş, Ortodoks kilisesinin başına geçmiş, Truman’ın zamanında nasılsa, 1948’de Patrik olarak buraya gelmiştir.”

“Arkadaşlar, nerede bir isyan varsa onun başında bir Papazı görürüz. Girit isyanının başında bir Papaz vardı. Bugün Kıbrıs’ta bir Papaz var. Hülâsa hepsinde bunlar. Bunların durumu böyle iken, yakın tarihimizde 1964 yılında, Yakovas isimli zat, yine bizim memleketimizde bir Papazdı, rahat durmamıştır, bir kitap yayınlamıştır. Bu kitapta Türklerin aleyhinde bulunmuştur ve Türk hudutları dışına gönderilmiştir. Şimdi bu zat yine Amerika’da Ortodoksların başındadır, Patrik olarak Türkiye’ye gönderilmek isteniyor. Gazeteler yazıyorlar, ne dereceye kadar doğru bilmem. Sayın Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in bu kürsüye gelip, «Yalandır, doğru değildir» diye cevaplandırması lâzımdı. Bugüne kadar cevaplandırmamıştır. Bir cevap alamadık.”

“Beraber yemek yemiştir, orada, «sizi Patrikhanenin başına getireceğiz» şeklinde söz verildiği gazetelerde yazılıyor. Eğer bu doğru ise; bu, bizim millî haysiyetimize, düşüncemize, duygumuza göre doğru değildir, İzmir’in ve İstanbul’un Yunanlılara verilmesinin lâzımgeldiğini söyleyen, Türkler aleyhinde çalışan bu insanın Patrikhanenin başına gelmesi, Türk Milletini rencide eder. Nitekim bu husus gazetelerde yazılıyor ve söyleniyor. Hiçbir Türkün bunu kabul etmemesi lâzım. Hele, Parlâmento üyesi olarak bizim. Arkadaşlar, benim kanaatime göre, Patrikhanenin Türkiye’de lüzumu da yoktur. Lozan zabılarına bakıyoruz, İsmet Paşa, «Patrikhanenin lüzumsuz olduğunu söylüyor. Kalmaması lâzım» diyor. Her nasıl bir oynusa bu Patrikhane Türkiye’de kalıyor. Ama kaldığı müddetçe de Türkiye’de rahat durmuyorlar.”

Türkiye’de Senato özelinde bugüne değin Kıbrıs tartışmaları göstermiştir ki patrikhane meselesi bir şekilde mutlaka gündeme gelmiştir. Diğer yandan 9 Mart 1970 tarihinde ara Nihat Erim Hükümeti’nin ardından yeniden bakanlar kurulunun açıklanması ve hükümet programını okumak üzere Senato kürsüsüne çıkan başbakan Demirel, Kıbrıs’a ilişkin ikinci dönem iktidarlarında izleyecekleri yol ve kapsama dair şu ifadeleri kaydetmiştir:⁶³⁶

“Millî dâvamız Kıbrıs meselesinin, Türk cemaatinin ve Türkiye’nin hak ve menfaatlerine uygun bir şekilde halledilmesi hedefimizdir. (Alkışlar). Kıbrıs meselesinde çeşitli yollar denenmiştir. Sonuç ve başarı sağlamayan basla metotlarına avdet suretiyle netice almak niyetlerinin çıkar yol olmadığına açıklıkla anlaşılmış olması gerekir. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin kuruluş esasları ve mevcut denge çerçevesinde bir çözüme ulaşılması mümkündür. Hükümetimiz bu husustaki tutumunu sonuna kadar muhafaza edecektir. (Alkışlar). Kıbrıs meselesinin kendi gerçeklerine uygun niyet ve vasıtalarla ve tarafların mevcut ve meşru haklarına riayet suretiyle bir çözüme bağlanması Kıbrıs’taki iki Cemaat kadar Türkiye ile Yunanistan arasında da gerçek bir işbirliğine ve iyi münasebetlerin takviyesine imkân verebilecektir. Hükümetimizin, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da cemaatimizin haklarının ve millî menfaatlerimizin gerektirdiği azim ve irade ile ve milletimizin dileklerine ve temennilerine cevap verecek bir tutum ve şuur içinde hareket edeceğinden asla şüphe edilmemelidir.”

⁶³⁵ C.S., 48. Birleşim, Cilt: 57, Toplantı: 9, 1970, s. 242-243.

⁶³⁶ C.S., 49. Birleşim, Cilt: 57, Toplantı: 9, 1970, s. 275.

Yukarıdaki Demirel'in ifadeleri dikkatle okunduğunda Kıbrıs meselesinin çözümü ile Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin de düzeltilmesinin amaçlandığı görülmüştür. Bununla birlikte Demirel'in Millet Meclisi'ndeki konuşması da Senato'ya taşınmış ve CHP Grubu adına söz alan Bekata tarafından aşağıdaki eleştiriler ortaya konulmuştur:⁶³⁷

“Arkadaşlar, siz «Millî dâvamız Kıbrıs'ı, kurtarıyoruz ve üniter devlete kavuşturuyoruz» diye Makarios aracılığı ile Enosis'e doğru uğurlayacaksınız, Dışişleri Bakanı bunu bir başarı olarak bu kürsüden ifade edecek, Sayın Başbakan da dün saat 17.00'de Millet Meclisinde aynen şöyle konuşarak; «Üniter devlet, Makarios demiş Çağlayangil demiş, hayır böyle bir şey yok diyecek» ve konuşmasına devam ederek «Kıbrıs bugün özel haklarla mücehhez bir üniter devlettir, Londra ve Zürih'in getirdiği durum bu» sözleri ile çelişmeye düşecek ve konuşmasına şöyle devam edecek, «İşi, kanla baruttan, ıstraptan sulh masasının etrafında oturulabilecek bir noktaya getirdik» sözünü ekledikten sonra, yine kendisi bunu da çürüterek «Biz, Kıbrıs ve Yunan hükümetleri ile müzakerede değiliz» diyebilecek ve Başbakan konuşmasını şöyle tamamlayacaktır. «Devlet, Rum cemaatinin elinde olmayacaktır, Enosis olmayacak, Türk Cemaati azınlık haklarına değil, çoğunluğun tahakkümüne girmeyecek ve Devlete işitirak hakkına sahibolacaktır»”

Yukarıdaki ifadeler karşısında aynı birleşimde söz alan başbakan Demirel şöyle yanıt vermiştir:⁶³⁸

“Kıbrıs üniter Devlet olacak denmiş. Üniter Devlet dendiği zaman herkes başka şey anlıyor, bundan, içinden çıkamıyacağımız bir münakaşa doğuyor. Kıbrıs'ta üniter Devlet demek, Türkiye'nin Londra - Zürih anlaşmalarıyla kazanmış bulunduğu haklardan vazgeçmek demek değil. Yani Türk Cemaatini ekalliyet vaziyetine getirmek demek değil. Türkiye'nin millî menfaatlerinden vazgeçmesi demek değil. Esasen bizim anlayışımıza göre Londra - Zürih anlaşmaları özel şartlı bir üniter devlettir. Onun içindir ki, cemaatimizi ekalliyet haline getirmeyeceğiz, diyoruz. Millî haklarımızı koruyacağız, diyoruz ama işliyen bir sistem meydana gelsin, diyoruz. Bunun müzakerelerine başlanmış ve Türkiye Hükümeti de henüz ne Kıbrıs'la, ne Yunanistan'la her hangi bir resmî müzakereye girmiş değil. Şimdi, Kıbrıs'ı bize kan ve duman içinde teslim edeceksiniz, sonra «Makarios'un dediği altı sene sonra oldu» diye millete şikâyet edeceksiniz, Bu, insafı bir iş değildir. (AP sıralarından «bravo» sesleri, alkışlar).”

Senato'da Millî Birlik Grubu ile CHP Grubu düzenli olarak Adalet Partisi iktidarına Kıbrıs eleştirileri yöneltmektedir. Bekata da sıklıkla CHP Grubu adına bu eleştirilerini dile getirmekte ve son olarak ise Kıbrıs'ta bir üniter devlete Demirel iktidarı dış politikasının hizmet etmeye başladığını ifade etmektedir. Bu yönüyle Bekata, Rumların bir devletinde Türklerin azınlık olarak muamele görebileceği sürece evrileceği kaygılarını dile getirmiştir. Bekata ve Yıldız'ın Denктаş'ın da süreci olumsuz okuduğuna dair iddiasına ise Adalet Partisi Grubu adına söz alan Çanakkale senatörü Ziya Termen, şiddetle karşı çıkarak şu ifadeleri kullanmıştır:⁶³⁹

“Sayın Denктаş; «Kıbrıs dâvası 1963 yılından bu yana en olumlu yola girmiştir» diyorlar ki 1963 yılı, banyo küvetlerinde masum Türk çocuklarının ve bir günde yirmi küsur kişinin öldürüldüğü tarihlerdir.” (...) «Dün, Kıbrıs'a hareketi sırasında bir gazeteci Sayın Rauf

⁶³⁷ C.S., 50. Birleşim, Cilt: 57, Toplantı: 9, 1970, s. 283.

⁶³⁸ C.S., 50. Birleşim, Cilt: 57, Toplantı: 9, 1970, s. 345.

⁶³⁹ C.S., 50. Birleşim, Cilt: 57, Toplantı: 9, 1970, s. 310.

Denktaş'a, Kıbrıs meselesi bitmiştir, deniyor, bu hususta ne düşünüyorsunuz?» sorusunu sormuştur. Sayın Denktaş'ın cevabı da şu olmuştur: «Ada'da 10 bin Yunan askeri varken, - 1963-1964'te biz de aynı şekilde düşünüyorduk. Ancak sonraki inkişaf ve gelişmeler, bu düşüncelerin tamamen yanlış olduğunu gösterir»

Termen, Bekata ve Yıldız'ı yukarıdaki ifadelerle tekzip ederken aynı zamanda bakiyeleri olan dönemlere dair ise sert eleştirilerini yöneltmekten de geri durmamıştır. Termen, “*Kıbrıs konusunda Adalet Partisi İktidarı büyük hizmetler getirmiştir. Adadaki Yunan askerinin çıkması zorunluğunu öne süren anlayış Adalet Partisinin Kıbrıs konusundaki en büyük başarısıdır.*”⁶⁴⁰ diyerek söylemlerinin yalnızca dilde kalmadığını eyleme de dökülebildiğini belirtmiştir. Bu nedenle de İnönü hükümeti döneminde Kıbrıs'taki katliamlara kayda değer birşeyler yapılamadığını örnekendirerek kendi dönemleri ile karşılaştırma sunmaya çalışmıştır.

9 Mayıs 1970 Senato görüşmelerine gelindiğinde Kıbrıs'la ilgili ABD – NATO konuları ile Türkiye'nin Kıbrıs'a dair tezlerine destek zemini oluşturma amacı ile gerçekleştirmesi gerektiği düşünülen çalışmalar gündeme getirilmiştir. Bu çerçevede Milli Birlik Grubu adına tabii senatör Mucip Ataklı söz alarak CENTO üyelerinin Türkiye'yi ziyaretinden hareketle ABD ve İngiltere işbirliğinde Ortadoğu'da Türkiye'nin de içine alınması olası bir oyunun parçası olabileceğini ve bu durumun Kıbrıs'ı olumsuz etkileyeceğini iddia etmiştir.⁶⁴¹ Aynı birleşimde söz alan Cumhurbaşkanı kontenjanından senatör olan Kasım Gülek ise; “*Kıbrıs konusunun Birleşmiş Milletlerde görüşüldüğü sıralarda gördük, bizi tutan 3 - 4 memleket ancak çıkabildi.*”⁶⁴² diyerek önemli kimseleri heyetine alarak dış gezileri artırması ve devam etmesi gerekliliği üzerinde durmuştur.⁶⁴³

1970 yılında Dışişleri Bakanlığı Bütçesi görüşmelerinde söz alan Adalet Partili senatör Celal Ertuğ, Kıbrıs'ta gelinen süreçte iktidarlarının önemli ilerlemeler ve başarılar kaydettiğini belirterek şu ifadeleri kullanmıştır:⁶⁴⁴

“Kıbrıs'ta 1965'ten yani, AP iktidara geldiğinden bu yana elde edilen neticeleri objektif bir görüşle tebarüz ettirmek de fayda var. Kıbrıs meselesine AP el koyduğu günden bu yana bariz olarak elde edilen neticeler, Kıbrıs'ta cemaat fikrinin yani, bir azınlık değil de bir cemaatin mevcudiyetinin kabul ettirilmiş olmasıdır, bir. İkincisi; gayet extrem emellerden başlayan Kıbrıs mücadelesi, yani şunu söylemek istiyorum, «Ya taksim, ya ölüm» gibi bir mutaassıp noktadan başlayan, öte yandan da, (Enosis) görüşünden hareketle ele alınan Kıbrıs meselesi, bugün aşağı - yukarı birkaç etap aşmış durumdadır, şöyle ki: artık Kıbrıs'ta bir Türk azınlığının mevcud olduğunu ve Kıbrıs'ın müstakil bir Devlet olarak Türk azınlığının da hakları'nın

⁶⁴⁰ C.S., 50. Birleşim, 1970, s. 312.

⁶⁴¹ C.S., 67. Birleşim, Cilt: 58, Toplantı: 9, 1970, s. 48.

⁶⁴² C.S., 67. Birleşim, 1970, s. 80.

⁶⁴³ C.S., 67. Birleşim, 1970, s. 80.

⁶⁴⁴ C.S., 70. Birleşim, 58. Cilt, Toplantı: 9, 1970, s. 355-356.

korunulduğu yani, Kıbrıs'ta vukua gelen hâdiselerin bir iç meseleden öteye gidemeyeceği tezini kimse bugün savunmamaktadır. Buna mukabil Kıbrıs'ta bir Türk cemaatinin, bütün hukukuyla mevcudolduğu fikri artık beynelmilel konuşmalarda, müzakerelerde tutunmuştur.”

“Kıbrıs Türkleri 1963 katliamından sonra yer değiştirmek mecburiyetinde kalmışlar ve adanın bir bölgesinde tekasüf etmişlerdir. Yüksek malumlarımızdır ki Kıbrıs'ta Türk nüfusu muayyen bir yerde lokalize olmuş bir tarzda yaşamaktadır. Kıbrıs'ın coğrafi olarak her tarafında âdeta serpilmiş durumda Türk cemaatinin parçaları vardır. Bunların katliamından sonra ancak bir araya toplanmaları mümkün olabilmıştır. Makarios yönetimi katiyen daimi ikâmetgâhlar yapılmasına mâni olmuştur, bidayette. Fakat sonradan binaların inşa edilmesi ve buralarda devamlı olarak oturma imkânı da temin edilmiştir. Ekonomik durum da bu suretle oldukça iyi bir hale gelmiştir. Şu halde bugün Kıbrıs'ın muayyen bir bölgesinde bir Türk cemaati, birtakım hakları haiz olarak - tam gayeye vâkıf olmuş olarak söyleyemiyoruz - ve dünden farklı bir diplomatik, politik, sosyal bünye içerisinde ve ayrı bir yönetime sahibolarak mevcuttur. Şu halde Kıbrıs meselesinde muayyen bir noktadan diğer bir noktaya kadar gelinme başarılmıştır.”

Adalet Partisi iktidarının ikinci döneminde geriye doğru görülen manzara özetle şöyle ifade edilebilir; ilk dönemde Kıbrıs için gerçekleştirilen ilk önemli başarı Kıbrıslı Türklerin azınlık toplum olmaktan milli veya asli bir toplum/halka geçiş yapmalarındır. İkincisi ise enosis idealine önemli engeller sağlanmış ve Kıbrıs Türk toplumunun mahalli bütünlüğüne yönelik siyasal-coğrafi bir alan belirginleştirilmiştir. Adalet Partisi zaviyesinden Ertuğ özelinden okunan o dönem itibariyle aşağı yukarı bu şekilde betimlenebilir. Bununla birlikte senatör Rifat Öztürkçine de Hükümete yönelik yaklaşımlara şiddetle itiraz ederek şu ifadelerde bulunmuştur:⁶⁴⁵

“Yunanistan ENOSİS'i gerçekleştirmek için bütün Yunan askerlerini Zürih ve Londra Anlaşmalarına aykırı olarak, diyebiliriz ki davul ve zurnalarla içeriye ithal ettiği halde, AP iktidarı, değiştirme birliğinin değiştirme müddeti geldiğinde hiçbir kimseden icazet almaya lüzum kalmadan rahatlıkla değiştirebildi ve Zürih ve Londra Anlaşmalarına aykırı olarak yığılmış olan Yunan Askerlerini de bir gecede adadan taredetti. İşte basiretli Hükümet arkadaşlarım, kuvvetli Hükümet böyle olur. Kıbrıs katliamı için sorduğumuz bir sözlü soruda, zamanın vekili 22 gün sonra, dünya kamu oyuna duyurabildiler. Kıbrıs burnumuzun dibine, katliam oluyor, 22 gün sonra Türk Hükümeti bundan haberdar olabiliyor.”

“AP iktidarında bir hareket olduğu zaman Hükümet değil, aynı anda her hangi bir vatandaşımız dahi, ister bu vatandaşımız milletvekili olsun, meselâ Sayın Kocaeli Milletvekili Nihat Erim olsun veyahut ki şu veya bu olsun, Kıbrıs'ta bir olay olduğu zaman aynı gün telefonla dahi konuşma imkânını bulabiliyoruz. Demek ki muhabere imkânı, haber alabilme durumu ancak, kuvvetli Hükümetlerin harcıdır ve bu kuvvetli Hükümet de olsa oha hâdiselerin ortaya koyduğu deliller ile AP'nin iktidarındır.”

Öztürkçine, İnönü Hükümeti döneminden örneklerle Demirel Hükümeti döneminin her koşulda ileri düzeyde olduğunu savunmuştur. Muhalefete göre ise bir önceki paragrafta Ertuğ tarafından dile getirilen Adalet Partisi görüşleri gerçekçi değildir. Bu bağlamda Bekata'nın “Yunanistan, NATO'nun dışına çıkan önemli, yeni silâhlara sahibolma yoluna girmiştir. Nitekim Fransa'dan 30 aded Mirage uçağı, dört aded üstün vasıflı hücumbot ve Almanya'dan

⁶⁴⁵ C.S., 70. Birleşim, 1970, s. 362.

dört denizaltı tedarikine geçmiş bulunuyor. Yunanistan'ın bu olağan dışı gayretinin, Kıbrıs'ta Enosis hareketinin yeniden alevlendiği bir zamana raslaması önemlidir."⁶⁴⁶ sözleri tam tersi bir durum ihtiva etmektedir. Nitekim Bekata'ya göre enosis faaliyetleri olağan hızıyla gerçekleşmeye devam etmektedir. Bu nedenle Bekata, Demirel iktidarını ve temsilcilerini sık sık çelişen bir Kıbrıs siyaseti izlemekle suçlamıştır. Bu bağlamda Bekata'nın şu sözlerini de belirtmek gerekecektir:⁶⁴⁷

"Kıbrıs dâvamız; yanlış tutarsız ve basiretsiz bir tutumla büsbütün çıkmaza sürüklenmiştir. (...) Hükümet programında şu inanış yerleşmiş bulunuyordu. Aynen okuyorum: «Yunanistan, artık Kıbrıs meselesinde yapıcı bir zihniyetle bir hal tarzını bizimle beraber aramaya koyulacağı ümidini hâsıl etmiştir» Yunanistan'ın tutumu ise Hükümet programını tekdibetti. Dışişleri Bakanı, Mecliste ve 6 Ocak 1969 günü Bütçe Komisyonunda: «Yunan kuvvetleri, adadan kesin olarak gitmişlerdir» dedi. Oysa önemli ölçüde Yunan kuvvetleriyle, Yunan silâhlarının Kıbrıs'ta kaldıkları anlaşıldı. Çağlayanil daha 24 Aralık 1969'da Bütçe Komisyonunda: «Kıbrıs'ın bağımsızlığında anlaşmaya varıldı. Artık Enosis olmayacaktır» dedi. Son olaylar, Yunanistan'ın da, Kıbrıs Rumlarının da Enosisten vazgeçemediklerini bir daha ispat etti."

Bekata, "Kıbrıslı Türklerin azınlık mı asli unsur mu oldukları" ile "kurulacak devlet üniter mi federal mi" tartışmalarında yoğun bir şekilde Çağlayanil'in çeşiti konuşmaları arasında çelişkiler olduğunu da öne sürdüğüden sözlerini şöyle tamamlamıştır:⁶⁴⁸

"Demirel Hükümetinin, Kıbrıs dâvamızı nasıl ele aldığını, nasıl yürüttüğünü ve nasıl gerilediğini Çağlayanil'in bu itiraflarından daha açık anlatmak mümkün değildir. Bugün Kıbrıs dâvası, bunca fedakârlıklara rağmen, bir adım ileri gitmemiş, fakat 8 sene gerilemiştir. Değerli senatörler, dış politikada bir devletin ne istediği önceden açıkça belli olmalıdır. Kıbrıs Rumlarının ve Yunanistan'ın isteği belli, Enosis. CHP Hükümetinin isteği «Federatif Kıbrıs» devleti idi. Demirel Hükümetinin istediği nedir, bu belli değil."

"Bir politika ki hükümet ne istediğini bilmez, Dışişleri Bakanı ne isteyeceğini bilmez, sonra Birleşmiş Milletlerin, Amerika'nın, İngiltere'nin, Yunanistan'ın müzminleştirdikleri bu konuyu Kıbrıs'taki Rum ve Türk cemaatlerinin kendi aralarında görüşerek halledeceklerine Türk Hükümeti ümit bağlar. Bu bir ciddî politika değildir. Bu bir unutmama, avutmama siyasetidir ve Kıbrıs'ı kendi haline terk etmektir. Kesin olarak ifade ediyoruz ki bu basiretsiz, tutarsız, çekingen, belirsiz ve üç ay sonrasını bile göremiyen bir zihniyetle Kıbrıs dâvası çözülemez; daha da çıkmaza girer. Nitekim Kıbrıs bugün bir çıkmaza sürüklenmiştir."

Demirel Hükümeti'ne Çağlayanil'in Kıbrıs'la ilgili görüşleri üzerinden yöneltilen eleştirilerle birlikte tabii üye Haydar Tunçkanat'ın gelişen sürece dair farklı bir yöne temas ederek Hükümete yönelik tavsiyesini ve yaklaşımını kaydetmek gerekecektir:⁶⁴⁹

"Son günlerde İngiliz Dışişleri Bakanının ve Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısının Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaretler ve bunların Kıbrıs konusunda evvelce bilinen görüşlerinin, şimdi Enosis'e karşı oluşlarını açıkça söylemeleri şeklinde değişmiş olması da bize Kıbrıs'ın ve Türkiye'deki yani Güney Anadolu'da bulunan İncirlik Hava Üssünün öneminin bir kat daha

⁶⁴⁶ C.S., 70. Birleşim, Toplantı: 9, 1970, s. 357.

⁶⁴⁷ C.S., 70. Birleşim, 1970, s. 357.

⁶⁴⁸ C.S., 70. Birleşim, 1970, s. 358.

⁶⁴⁹ C.S., 70. Birleşim, 1970, s. 360-361.

artmış olduğunu ispatlamaktadır. (...) mademki Kıbrıs konusunda Amerikalıların ve İngiliz'lerin görüşü ENOSIS'e karşı olmak suretiyle çok daha açık bir şekil almıştır; Dışişleri Bakanlığının bu görüşten âzami şekilde yararlanması lâzım.”

Tunçkanat, bölgesel gelişmeler çerçevesinde ABD ve İngilizlerin Türkiye'ye de ihtiyacı olduğu bir süreci yaşadıklarını ve Türkiye'nin bu durumu Kıbrıs politikası lehinde kullanabilmesi gerektiğini de vurgulamıştır. Bu bağlamda Tunçkanat, İncirlik üssü, Rus donanması, İsrail ve Ortadoğu'daki çeşitli krizler ve meselelerin ABD ve diğerlerinin Türkiye ile ilgili beklentilerini önemli hale getirdiğini ifade etmiştir.⁶⁵⁰ Bu bağlamda Tunçkanat, Türkiye'nin bölgesel gelişmeleri Kıbrıs politikasının seyrine olumlu etki sağlamasına yönelik tedbirler düşünülmesi gerektiği kanaatinde olmuştur.

Senato'nun 70. Birleşimi'ndeki Kıbrıs tartışmalarında Dışişleri Bakanı vekili olarak Devlet Bakanı Refet Sezgin çeşitli yanıtlar vermiştir. Sezgin, öncelikle Kıbrıs'ta iki toplum arasındaki görüşmelerin yaklaşık iki yılı geride bıraktığını belirtmiştir.⁶⁵¹ İkinci olarak bu görüşmelerin her ne kadar bizatihi gerçekleşiyor bile olsa henüz somut bir ilerlemenin de kaydedilemediğini ifade etmiştir.⁶⁵² Üçüncü olarak Sezgin, statü tartışmalarına ilişkin; “*Rum taleplerine karşı Cemaatimiz bölge muhtariyeti esasının tanınmasını ve lâyiki veçhile uygulanmasını istemiştir. Rum tarafı prensipte mutabık olduğunu bildirmekle birlikte, tatbikatta bu prensibin çok geçersiz, Kıbrıs'ın gerçeklerinden uzak bir açıdan gördüğünü belli etmiştir.*”⁶⁵³ demiştir. Dördüncü olarak Sezgin'e göre Kıbrıs'taki Türk toplumunun Makarios'a yönelik bir iç darbe girişimi karşısında dahi sükûnetini koruyarak Rum tarafı ile görüşmelerini sürdürme devamlılığı kayda değer görülmelidir.⁶⁵⁴ Yine Sezgin'e göre 5 Temmuz 1970 tarihli olarak Rum toplumunda yapılacak seçimlere ilişkin Rumların kendi iç siyasetlerindeki mücadelelerinin bir ürünü olarak birtakım söylemlerine de odaklanmamak gerektiğini belirterek⁶⁵⁵ bu çerçevede Türkiye'de de bu süreç içerisinde Rumlar şunu söyledi vs. itirazlarının konjonktürel kalacağını şimdiden beyan etmiş olması önem arz etmektedir.

Kıbrıs'ta Türk toplumu içerisinde de yapılacak seçimlere ilişkin Sezgin'in verdiği şu bilgileri ve yaklaşımı da o dönemlere dair önem arz etmesi açısından burada da kaydederek bu

⁶⁵⁰ C.S., 70. Birleşim, 1970, s. 360-361.

⁶⁵¹ C.S., 70. Birleşim, 1970, s. 367.

⁶⁵² C.S., 70. Birleşim, 1970, s. 368.

⁶⁵³ C.S., 70. Birleşim, 1970, s. 368.

⁶⁵⁴ C.S., 70. Birleşim, 1970, s. 368-369.

⁶⁵⁵ C.S., 70. Birleşim, 1970, s. 369.

kısmı tamamlamak gerekecektir.⁶⁵⁶ “Kıbrıs’taki genel seçimlere Türk Cemaati kendi bünyesi içinde ve ayrı bir tertiple katılacaktır. Bu konuda cemaatimizde gerekli hazırlıklar yapılmaktadır. Bu seçimlere cemaatimiz 15 Temsilciler Meclisi üyesi ile Türk Cemaat Meclisinin 15 üyesini seçecektir. Cemaatimizin bu seçimlerde en geniş temsil imkânını bulacak ve kendi bünyesindeki çeşitli düşünceleri ve temayülleri barındıracak, fakat her hal ve kârda birlik ve beraberliğini koruyacak bir sonuç alması günün şartları kadar, geleceğin icapları bakımından da şüphesiz ki lüzumludur.”

1970’in genel değerlendirmesine gelindiğinde 1970 Senato görüşmelerinde de Senato’da Kıbrıs’a dair NATO, ABD ve ikili anlaşmalar yine tartışılmaya devam ederken 1970’e ilişkin diğer gelişmeleri şu şekilde sıralamak mümkün olmuştur:

- Kıbrıs devletinin kuruluşundan sonraki ikinci milletvekili seçimleri 5 Temmuz 1970’de gerçekleştirilmiştir.
- Kıbrıs seçimlerinde 1960 Anayasası çerçevesinde Türkler, 15 ve Rumlar, 35 milletvekilini belirlemişlerdir.
- Kıbrıs’ta Türk ve Rum Cemaatleri temsilcileri arasında yapılagelmekte olan araştırmacı mahiyetteki görüşmelerin üçüncü safhası Ağustos ayında tamamlanmıştır.
- Aralık 1970’e gelindiğinde Rauf Denktaş, Kıbrıs’tan anlaşma gereği tümüyle çekilmesi gereken Yunan ordusunun bir kısmının hala bulunduğunu ve Makarios ile Yunanistan’ın enosis fikrinden vazgeçmediklerini beyan etmiştir.

Yukarıda sıralandığı üzere böylesine canlı bir Kıbrıs gündemine karşın 1970 yılına ilişkin Türkiye’de ise 11 Şubat 1970 tarihinde bütçe oylamasında güvenoyu alamayan Demirel, ertesi gün başbakanlıktan istifa etmiştir. Mart 1970’de Demirel, hükümeti yeniden kurmuştur. Böylece tek başına iktidar dönemi ilk ciddi iç siyasal krizini yaşayarak yola devam etmeye çalışmıştır. Süreç böyle olmasına karşın 1970 Senatosu için muhalefet açısından en temel müşterek yaklaşım olarak salt şu husus ifade edilse yanlış olmayacaktır: “*Fener Rum Patrikhanesinin başına getirileceği iddia edilen kişiye engel olunmalıdır.*” Diğer yandan 1970 Senatosu incelemelerinden hükümetin temel yaklaşımlarını şöyle belirtmek mümkün olmuştur:

- Kıbrıs’a olası müdahalede ABD’den alınan silahların yalnızca NATO savunmasında kullanılabileceği kabul edilemez.
- Kıbrıs açısından da savaş sanayimizin kurulması ve geliştirilmesi öncelikli hedeflerimizdendir.
- Kıbrıs meselesinin çözümü Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerinde düzelmesini sağlayacaktır.
- Londra ve Zürih anlaşmaları Kıbrıs’ta özel şartlı bir üniter devlet oluşturmuştur.
- Bununla birlikte Türkiye’nin üniter devleti kabul etmiş olduğu iddiaları doğru değildir.
- Adalet Partisi iktidarından önce Kıbrıs Türklerinin durumu daha kötüydü.

⁶⁵⁶ C.S., 70. Birleşim, 1970, s. 369.

- Adalet Partisi iktidarından önce Türkiye’de güçlü bir hükümet bulunmadığı için Kıbrıs konusunda hep geç kararlar verilmiştir.

1970 Senatosu incelemeleri bağlamında yine muhalefet açısından salt yine tek bir tespit yapmak doğru olacaktır: “*Hükümetin Kıbrıs’taki yönetsel ve siyasal yapıya dair belirli bir tez geliştirmekten kaçınmaktadır.*” Buna karşın iktidarın öne sürdüğü tespitleri şöyle toparlamak mümkündür:

- NATO’ya Türkiye’nin girme nedeni askeri açıdan eksik ve zayıf olmamızdır.
- Kıbrıs’taki fiili üniter devlet Kıbrıslı Türkleri bir azınlık toplumuna dönüştürmektedir.
- İki yıl süren iki toplum arasındaki müzakerelerden somut bir ilerleme kaydedilememiştir.
- Kıbrıs’taki görüşmelerde Türk toplumu bölge muhtariyetini savunmaktadır.

3.7. 1971 Senato Görüşmelerinde Kıbrıs

1971 yılı, Senato’da Kıbrıs görüşmelerine dair bilgi, tespit, öneri ve yaklaşım sunması açısından en dar tartışmaları ifade eden dönemi kapsamıştır. Nitekim Demirel iktidarı bu yıl sona ermiş olduğundan, sona ermeden önceki Senato müzakereleri çalışmanın sınırlılığı kapsamında incelenmiştir. Böyle olunca da bu Senato görüşmeleri içerisinde en belirgin olarak öne çıkan 3 Şubat 1971 tarihli Senato’nun 36. Birleşimi önem arz etmiştir. Nitekim Dışişleri Bakanlığı 1971 Malî Yılı Bütçesi’nin de görüşüldüğü bu birleşimde Kıbrıs yine gündemdeki yerini almıştır. İlk olarak CHP Grubu adına söz alan Gaziantep senatörü Salih Tanyeri ile başlamak gerekecektir. Tanyeri, Kıbrıs meselesinin Demirel Hükümeti’ne bağımsız federatif Kıbrıs devleti olarak bırakılmış olduğunu ancak gelinen noktada bu tezin altüst olduğunu savunmuştur.⁶⁵⁷ Nitekim Tanyeri bu durumu şöyle özetlemiştir:⁶⁵⁸

“Sayın Bakan bu tezi hiç benimsemedi. Fakat, bunun yerine ciddi bir görüş de getiremedi. Böylece, Kıbrıs politikasında inisiyatif elden kaçırıldı. Eski Yunan Hükümeti ile bir arpa boyu mesafe alamıyan Sayın Bakan, bugünkü Yunan Hükümeti ile Kıbrıs sorununu çözmekte değil, fakat avutmakta tam bir anlaşma içindedir. Kıbrıslı Türklerin ve bizim aleyhimize işliyen ve dâvayı daha da müzminleştiren bu uyku dönemi, başta Arşivek Makaryos olmak üzere büyük ilgili devletleri rahata kavuşturmuştur. Nitekim, bu fırsattan faydalanan Yunanistan, yıllardır duran Amerikan yardımını, geçmişi fazlasiyle telâfi eden ölçülerle yeniden sağlamıştır. Kıbrıs’taki bu idarei maslahat politikasının siyasi adı, «Cemaatler arası görüşmeler» dönemidir. Bu gayriresmî görüşmelere esas alınan tez ise Çağlayangil’in kabul ve Rumların bayram ettiği, «Üniter devlet» tezidir. Biz bu büyük hatanın karşısına çıktık. «Üniter Devlet içinde Türklerle yalnız minöriter haklar verilir. Böyle bir yola girerseniz artık Kıbrıs meselesini çöremezsiniz» dedik. İşte bugün maalesef dediklerimiz çıkıyor.”

⁶⁵⁷ C.S., 36. Birleşim, Cilt: 63-1, Toplantı: 10, 1971, s. 351.

⁶⁵⁸ C.S., 36. Birleşim, Toplantı: 10, 1971, s. 351.

Tanyeri, sonuç alınamayacak görüşmelerle Türkiye'nin oyalanarak karşı tarafın askeri güçlenme ve vakit kazanma süreci işlettiğini öne sürmüştür. Bununla birlikte Tanyeri, Demirel iktidarının hükümet programında en büyük dava olarak nitelendirilen Kıbrıs Meselesi'nde Kıbrıslı Türklerin hak ve menfaatlerine uygun çözüm bulunmasının değişmez hedefleri olduğu söylenmesine karşın Çağlayangil tarafından üniter devlet tezi çıkışı ile görüşmelerin olumlu geçeceğine dair beyanlar verildiğini belirtmiştir.⁶⁵⁹ Dahası Çağlayangil'in bir beyanatında yer alan; *“Türk cemaati iç ve dış gelirlerden bir pay alamıyor. 25.000 Türk göçmen saldırılardan korunmak ve terk ettikleri köylerine dönebilmek için bağımsız devletin kendilerine sağlaması gereken maddi imkânları bekliyorlar. Kıbrıs'ta Türk cemaati yıllardır Türkiye'nin sağladığı maddi imkânlarla ayakta duruyor.”*⁶⁶⁰ ifadelerini aktararak Çağlayangil'in bu olumsuz gerçekliği bir de; *“Rum cemaati, Anayasa tertibi içinde, yürütme ve yasama kuvvetlerinin tamamına sahip çıktı”*⁶⁶¹ ifadesi ile açıkladığını belirterek Kıbrıs'ta elle tutulur bir politika olmadığını öne sürmüştür.

Benzer şekilde aynı birleşimde söz alan Milli Birlik Grubu adına tabii üye Ahmet Yıldız da şu ifadeleri kullanmıştır:⁶⁶²

“Kıbrıs, Altıncı kez tez değiştirecek, ne istediğini bilmez ve soydaşlarımız için ne yapacağında şaşırılmış görünen bir politika bugün en umut kırıcı haldedir. Büyüklerden birinin desteklediği tezin tersini yapmanın olanak bir şey olduğu ve birinin de istemediğinin yapılamadığı bir dönemde, Rusya'nın da benimsediği bağımsız federatif Kıbrıs tezini, Makarios'un savunduğu üniter devlet tezine dönüştürüp, resmen de savunarak, Makarios'a ve Yunan cuntasına verdiğimiz rüşvetin çekini Türk Ulusunun gurur ve onurundan ödemeye çalışanları, tarih ve gelecek kuşaklar iyi yadetiyecektir. Bu tez yoliyle, onun tezi yoliyle, Makarios'un tezi yediyle bize yatkın bir sonuç sağlayacağını sanmış, her halde Hükümet. Fakat, yanlış hesap Lefkoşe'den geri döndü. Bunun böyle olacağını zamanında söyledik ve uygulanacak politikayı da belirttik. Gelişmeler bizi kesinlikle doğruladı bugün.”

1970'in Senato oturumlarda Yıldız ve Bekata'nın sürekli Çağlayangil çelişkileri olarak öne sürdüğü açıklamaları, bu sefer de Tanyeri'nin devraldığını belirtmek gerekir. Niekim Tanyeri, 1969 bütçe komisyonunda Çağlayangil'in Yunan kuvvetlerinin Kıbrıs'tan kesin olarak gittiklerini⁶⁶³ ifade ettiğini belirttikten sonra devamında şöyle bir serencam çizmiştir:⁶⁶⁴

“(...) Bir yıl sonra Rauf Denktaş şu itirafta bulundu: «1.500 Yunan subayı hâlâ Kıbrıs'ta bulunuyor» 1970 Aralık ayı, Sayın Çağlayangil: «Kıbrıs'ın bağımsızlığında anlaşmaya varıldı. Artık Enosis olmayacaktır» 24.12.1969 bütçe Komisyonundaki konuşmasından. Bir yıl sonra

⁶⁵⁹ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 351.

⁶⁶⁰ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 351.

⁶⁶¹ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 351.

⁶⁶² C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 362.

⁶⁶³ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 351-352.

⁶⁶⁴ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 352.

Rauf Denктаş: «Enosis fikrinden Makarios ve Yunanistan vazgeçmiş değildir. Bu bir oyalamadır. Makarios, silâhla alamadığını masa başında bu yoldan sağlamaktadır» Buna bir de vesika verelim: 1969 Eylülünde Lusaka'da toplanan tarafsız ülkeler zirve konferansının deklerasyonu olarak yayınlanan Kıbrıslı Rumların karar tasarısında da, Enosis'e kapıyı açık tutan Kahire konferansı kararına atıf vardır.”

“Sayın Çağlayangil, 24.12.1969 Bütçe Komisyonundaki konuşmalarında: «Kıbrıs'da tarafların haklarını eşit alan üniter devlet kurulacaktır» demişlerdi. Sayın Başbakan Demirel, 12.3.1970'de Millet Meclisindeki konuşmalarında, «Üniter devlet Makarios demiş, Çağlayangil demiş hayır böyle bir şey yok» dediler. Çağlayangil 27.12.1970'de Bütçe Komisyonunda: «Biz üniter devleti kabullenmiş değiliz» İngiltere Başbakanı Edward Heat, «Biz Kıbrıs'ta üniter devlet sistemini destekliyoruz.» Sayın Çağlayangil, 27.12.1970 Bütçe Komisyonunda: «Son NATO toplantısı vesilesiyle Brüksel'de, Yunan Dışişleri Bakanlığı Daimî Siyasi Müsteşarı Palamas ile görüştüm. Palamas'la, cemaatlerarası görüşmelerin devamı ve biran önce müspet şekilde neticelenmesi hususunda temenni izhar ettik»”

“Dışişleri Bakanlığı 1971 Bütçe Komisyonu raporu: «Cemaatler arasında yapılmakta olan araştırmacı görüşmelerden bir sonuç alınmamıştır» Rauf Denктаş: «Cemaat müzakereleri, Yunan Hükümetinin bugün fiilî bir netice almak şartlarına sahibolamayışından doğan bir oyalamadır. Bu dâva cemaatlerarası halledilemez. Rumlar zamanla Türk cemaatini çökerterek, Türk haklarını korunamaz hale getirerek, - Aman, ne olursa olsun - dedirtmek istiyorlar. Zaman bizim lehimize değildir. Mesele aslında bir Türk - Yunan meselesidir» Lütfen şu tutum ve fikir perişanlığına bakınız. Kıbrıs dâvası bu perişanlık içinde çözülebilir mi? Buna Türk milleti, TBMM razı mıdır? Bu ciddiyetten uzak, şahsi davranışların adına millî politika denilebilir mi? Bunun sorumlusu kimdir?”

Yukarıdaki ifadelere dikkat kesildiğinde dört meselenin öne çıkarıldığı görülmüştür. İlki Tanyeri'ne göre Kıbrıs'ta Yunan askerinin çıkarıldığına dair hükümet kanadından ve bilhassa Çağlayangil'den gelen yanıtlar gerçekçi değildir. Nitekim Tanyeri'ne göre Kıbrıs'ta hala Yunan askerleri bulunmaktadır. İkincisi Çağlayangil'in sözlerini her defasında hem kendisi hem de Denктаş yalanlamış olmaktadır. Bu durum da Tanyeri'ne göre Kıbrıs politikasında rastgeleliğe işaret etmiştir. Üçüncüsü ortada ne federal ne üniter olarak bağımsızlıkta sağlanmış bir mutabakat yoktur. Dördüncüsü Tanyeri'ne göre üniter bağımsız devlet fikri, Kıbrıs Türkleri için bir azınlık statüsü oluşturmaktır. Özetle dört maddede toplanabilecek Tanyeri'nin Kıbrıs politikası itirazları bunlarla kalmamıştır.

Tanyeri'ye göre Çağlayangil'in o gün için yürütmekte olduğu dış politika, Atatürk ilkelerine aykırı ve gayri millîdir.⁶⁶⁵ Yine ona göre Çağlayangil'in politikası Adalet Partisi iktidarı ve Demirel Hükümeti Programına da aykırıdır.⁶⁶⁶ Ancak bu eleştirilere Adalet Partisi Grubu adına söz alan Giresun senatörü Sabahattin Orhon itiraz ederek izlenen dış politikanın kişisel olarak Çağlayangil politikası olarak nitelendirilmesini reddettiklerini belirterek şu ifadeleri eklemiştir:⁶⁶⁷

⁶⁶⁵ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 353.

⁶⁶⁶ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 353.

⁶⁶⁷ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 363.

“(...) takibolunan politika Adalet Partisi gruplarının güvenine mazhar, Adalet Partisi Hükümetinin politikasıdır. Adalet Partisinde şahıs politikası yoktur. Ama anamuhalefet partisi sözcüsünün, şahıs politikası gütmeyi çok özliyen bir partinin, hattâ genel başkanı politikasının, Millî Şef politikasının millî politika itibar edildiği bir itiyadın içinden gelerek o politikaya aykırı düşen politikayı da gayrimillî politika diye tavsif etmesini, AP Grubu adına yadırgadığımızı bilhassa belirtmek isterim.”

Esasen Orhon, CHP Grubu’nun zaten İnönü’den kalma alışıklılığı nedeniyle tek adam üzerinden millî politika izleme geleneklerinden ötürü Çağlayangil odaklı eleştirilerini anlamaya yettiğini savunmuştur. Diğer yandan Güven Partisi’nin yaklaşımlarını anlamak üzere parti adına Kayseri senatörü Sami Turan’ın konuşmalarına dikkat kesilmekte yarar bulunmaktadır. Turan, öncelikli olarak Yunanistan’ın NATO dışında kendi döviz olanakları ile ekstra silahlanma faaliyetlerini kaygıyla izlediklerini bildirdikten sonra Kıbrıs’ta iki toplum görüşmelerinden başarı veya sonuç ummadıklarını da kaydetmiştir.⁶⁶⁸ Bununla birlikte Turan, daha önce Güven Partili senatörlerin tartışılmalı olarak gördükleri Kıbrıs’ta siyasal ve yönetsel statü konusunda daha net tutumda yeniden karar kılarak taksim tezini savunduklarını doğrudan şu ifadelerle dile getirmiştir:⁶⁶⁹

“Kıbrısta bir Kıbrıs milleti yoktur, iki ayrı milletin devamı olan, iki ayrı millet vardır. Bu sebeple, biz adada üniter bir Devletin kurulmasını ve böyle bir idare altında Türk cemaatinin haklarının korunmasını mümkün görmüyoruz. Kıbrıs’ta bir Kıbrıs milleti mevcudolmadığı için, federal bir statünün de uzun süre yaşama gücü olduğuna inanmıyoruz. Bize göre gerçek çözüm yolu; Kıbrısta iki ayrı milletin yaşadığı vakıasından hareket eden ve bu vakıa üzerine dayalı olan coğrafi bir taksimdir.”

Böylece dönemin Senatosu’nda federal Kıbrıs, üniter Kıbrıs ve taksim olmuş Kıbrıs olmak üzere temelde üç tezin tartışılır hale dönüştüğünü vurgulamak gerekecektir. Bu yönüyle Demirel iktidarının ikinci dönemi Kıbrıs’taki statüye yönelik tartışmaları yeniden çeşitlendirmiş ve şiddetlendirmiştir. Federal devlet tezi ile ilgili olarak Milli Birlik Grubu adına tabii üye Ahmet Yıldız ise günümüzden bakıldığından gayet tartışılabilir olduğu görülebilen tezine o dönemlerde kendi grubu ve zaviyesinden ısrarla şu ifadeleri kullanmaya devam etmiştir:⁶⁷⁰

“Dört ilkeli bir şablon diplomasisi vardı Sayın Çağlayangil’in, neye yaradığını kimse anlamamıştı, o dört ilkeli şablon diplomasinin gülnüçlüğünü anlamış olacak ki, sözünü artık hiç etmiyor, üslerden arınmış, Enosise kapalı, fedaratif, bağımsız Kıbrıs tezine, açıktan karşı çıkacaklar, bu teze inandırıcı gerekçe bulamazlar. Neden karşı çıkıyorlar, bağımsız, federatif, üslerden arınmış bir ülkeye? Doğu blokuna ve üçüncü dünyaya uygun gelen bu teze, Batı blokundan da karşı çıkmak çok güçtür, Gerekeşi bulunamaz.”

⁶⁶⁸ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 354.

⁶⁶⁹ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 355.

⁶⁷⁰ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 362.

Yıldız'ın Kıbrıs'la ilgili olarak hükümet aleyhine konuştuğu sözlere zaman zaman CHP Grubu'ndan da alkışlarla destek verildiğini belirtmek gerekecektir. Bu açıdan Senato'da Milli Birlik Grubu ile CHP Grubu, Adalet Partisi Kıbrıs politikasına yönelik yaklaşımlarda önemli ölçüde ortaklaşmıştır. Adalet Partili Orhon ise tüm bu tartışmalara karşın iktidarlarını şu sözlerle savunmuştur:⁶⁷¹

“Bugün şahidolduğumuz durum şudur; Adaya getirilen yabancı kuvvetler geldikleri yere dönmüşlerdir. Cemaatimize tatbik olunan iktisadi ve fiilî güçlükler, kısıtlamalar bertaraf edilmiş; soydaşlarımıza iktisadi faaliyette bulunma imkânları sağlanmış, seyahat hürriyeti temin edilmiştir. En önemli bir nokta da 1967 yılı sonunda kurulan Geçici Türk Yönetiminin, o tarihten bu yana müstakil, idari, askerî kazai ve malî teşkilâtiyle Türk Cemaat hayatının tanzimi görevini başarı ile yürütmesidir. Bu çerçevede dâhilinde 1970 Temmuzunda Türk Cemaat Meclisi seçimleri de yapılmış bulunmaktadır. Fiilî durumda bu gelişmeler sağlanırken, barışçı bir çözüm yolu arama gayretlerine de aralıksız olarak devam edilmiştir. Bunun başlıca tezahürü 1968 yılı ortalarında başlıyan cemaatler arası görüşmelerdir. Türk tarafı görüşmelerde katlanabileceği âzami fedakârlığın sınırını da çizmiş bulunmaktadır. Bu safhada ortak bir anlayışla varabilmesi, karşı tarafın iyi niyet ve sağduyusuna bağlıdır. Görüşmelerden bugüne kadar belirli, bir olumlu sonuç elde edilememiş olması, şüphesiz ki üzüntü vericidir. Ancak şurası da bir vakiydir ki Kıbrıs anlaşmazlığının kuvvet yoluyla halledilemeyeceği, Türk cemaatinin tarihî ve ahdî haklarından asla vazgeçmek niyetinde olmadığı, Türkiye'nin Kıbrıs'taki soydaşlarının olup bittilerle karşı karşıya bırakılmasına müsaade etmeyeceği hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak açıklıkla, ilgili bütün taraflara anlatılmış bulunmaktadır. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetine vücut veren anlaşmalar Türkiye'nin ve Türk cemaatinin haklı ve meşru tutumunun hukukî dayanağıdır. Cemaatimizin bu andlaşmalarla tanınmış olan haklarının, zor istimali yolu ile gasbedilmesi söz konusu olamaz.”

Tüm buraya kadarki hususların ardından söz alan Dışişleri Bakanı Çağlayangil, öncelikli olarak Kıbrıs'ta iki toplum arasında geçen görüşmelere dair şu bilgileri vermiştir:⁶⁷²

“Kıbrıs'ta Türk ve Rum Cemaatleri temsilcileri arasında yapılagelmekte olan araştırmacı mahiyetteki görüşmelerin üçüncü safhası Ağustos ayında nihayetlenmişti. Bu safhanın son toplantılarında iki temsilci, üzerinde mutabakata vardıkları ve varamadıkları hususları tesbit eden bir vesika hazırlamışlardır. Gerek bu vesika, gerek mutad şekilde istişare için Eylül ayında Ankara'ya gelen Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denктаş'ın verdiği izahat, Rumların malûm ve gerçeklere uymıyan ve zihniyeti yüzünden cemaatlerarası görüşmelerin sonucu hakkında iyimser olmanın güç olduğu intibamı vermiştir. Hükümetimiz ve Türk Cemaati, ihtilâfin barışçı yollardan çözümlenmesini istemektedirler. Araştırmacı mahiyetteki cemaatlerarası görüşmeler, barışçı çözüm yollarından biridir. Biz bu yolun imkânlarının sonuna kadar araştırılmasında fayda görmekteyiz. Denктаş, bu anlayışla ve realitelere uygun bir anlaşmayı mümkün kılacak zihniyet ve tutum değişikliği göreceği umuduyla görüşmelerin dördüncü safhasına başlamıştır.”

Anlaşılacağı üzere hala yarar umut edilen bu ikili görüşmeler, aynı zamanda diplomatik kanalların açık tutulması bağlamında olumlu görülmektedir. Her ne kadar Çağlayangil, mutabakat konusunda olumlu sonuç alınamasa bile 1970 Ağustos'unda sonlanan görüşmelerin yeniden başladığını da belirtmiştir. Bu açıdan iki toplum arasındaki görüşmelerin devamından

⁶⁷¹ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 366.

⁶⁷² C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 383.

yana olunduğu açıktır. Buna karşın ise muhalefet şiddetle bu sürecin ısrarla devam etmesinin anlamsız olduğu kanaatinde olmuştur.

İdari güç ve siyasal temsil bağlamında Çağlangil, Kıbrıs'ta 1971 Şubat'ı itibariyle genel durumu Türkler bağlamında şu şekilde ifade etmiştir:⁶⁷³

“(…) cemaatimizin 1967 sonunda Kıbrıs'ta tesis ettiği geçici Türk yönetimi; yasama, yürütme, yargı, polis ve güvenlik teşkilâtını kurmuş olarak şartların müsaadesi nisbetinde ve müessir bir şekilde faaliyet göstermektedir. Bağımsız Kıbrıs Devletinin kuruluşundan sonraki ikinci milletvekili seçimleri 5 Temmuz 1970'te yapılmıştır. Türkler ve Rumlar 1960 Anayasasına uygun şekilde ayrı ayrı sandık başına giderek Anayasada derpiş edilen sayılarda - yani 35 Rum ve 15 Türk milletvekili seçmişlerdir. Seçilen Türk milletvekilleri, Kıbrıs geçici yönetimi yasama meclisi olarak Kıbrıs Devletinin Türk kanadı için gerekli teşriî görevlerinden yerine getirmektedir.”

Öte yandan Çağlayangil, muhalefetin aynı konular üzerindeki ısrarlı eleştirileri üzerine Kıbrıs'la ilgili politikalarının genel çerçevesine dair çeşitli ifadeler kullanmıştır. Bunları şu şekilde özetlemek yerinde olacaktır:⁶⁷⁴

- Ortak milli toplum statüsünden vazgeçilemez
- Bağımsız bir Kıbrıs Devleti'nden vazgeçilemez
- Türk toplumu için yerel muhtariyet uygun olacaktır
- Yunanistan ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi gereklidir

Tüm bunlarla birlikte Çağlayangil, enosis yanlısı tutum ve söylemlerin varlığını reddetmemiştir. Kaldı ki bu bağlamda şu ifadeleri önem arz etmiştir:⁶⁷⁵

“Rum Yönetimi içinde görev almış şahısların ve muhtelif Rum teşekküllerinin Enosis lehinde devamedegelen beyanlarıdır. Kıbrıs cemaatlerarası görüşmeler, Rumların Enosis'ten vazgeçtiklerini ve Devletin bağımsız olarak kalmasını kabul ettiklerini beyan etmeleri üzerine başlamıştı. Rumların bir taraftan, «Devletin bağımsız olmasını kabul ediyoruz» demeleri, öte yandan başta Rum yönetiminin başı ve diğer bâzı yetkilileri olmak üzere «Millî hedefimiz değişmemiştir» şeklinde beyanlarda bulunmaları, elbette ki barışçı bir çözüm yoluna yardımcı olmayacaktır.”

Senato tutanaklarına göre 1969 yılında Yıldız'ın sözlerinde tespit edilmiş olan⁶⁷⁶ ve olası olarak diğer mecralarda da tekrarlanan bir söyleme karşın Çağlayangil, “*Bugün uykuda olduğu söylenen bir iktidarın değil, o gün uykuda olan bir iktidarın gözü önünde adaya muahedeler hilâfına bandolarla usulsüz çıkmış 16.000 kişilik Yunan kuvveti bugün adada yok.*

⁶⁷³ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 384.

⁶⁷⁴ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 384.

⁶⁷⁵ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 384.

⁶⁷⁶ C.S., 5. Birleşim, Cilt. 54, Toplantı: 9, 1969, s. 187.

(*AP sıralarından bravo sesleri, alkışlar.*)⁶⁷⁷ ifadelerinde bulunmuştur. Bununla birlikte uzun açıklamasının sonunda Çağlayangil, federal devlet meselesine ilişkin görüşlerini şöyle tamamlamıştır:⁶⁷⁸

“(…) Biz federatif tezi terketmedik. Biz Kıbrıs’ta federatif bir sistem kurma imkânım elde ettiğimiz takdirde bunu hiçbir zaman reddetmeyiz. Biz Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletlerin mahut kararı tecelli edip de gelinceye kadar Yunanlılara yaptığımız bütün mütareke teklifleri, müzakere teklifleri kabul edilmiyordu. Müzakere yolu açılmıyordu. Çünkü bir taraf bağımsız bir devlet üzerinde duruyordu, bir taraf enosisten başka çare yok diyordu. Müzakerelere Yunanistan’la evvelâ Birleşmiş Milletlerdeki karardan sonra ikili olarak başladık. 1967 krizinden sonra da bizatihi Kıbrıs devletinin enosisi terkettiğini resmen ifade etmesi üzerinde o zaman müşterek bir müzakere zemini ortaya çıktı. Federatif tezi Türk Hükümeti olarak karşı tarafla bir uzlaşma zemini bulduğumuz takdirde benimsememiz için bir sebep yoktur. Ancak Kıbrıs içinde yüksek malûmlarıdır ki, karşılıklı bir itimat buhranı vardır. Makarios daima Kıbrıs’tan büyük ve kuvvetli bir Türkiye’nin Kıbrıs’ı taksim edeceği endişesindedir.”

Konuşması sırasında sık sık sözü kesilen Çağlayangil’den sonra Adalet Partili Eskişehir senatörü Ömer Ucuzal söz almış, Kıbrıs gibi milli bir meselede sırf Adalet Partisi’ni kötölemek üzere konuşulanların içerde ve dışarda etkilerinin düşünülmeden yapılmasının yanlış olduğunu savunmuş ve “*büyük Türk Milletinin dış itibarının bahis mevzuu olduğu yerde, yerme pahasına, Makarios’u methetme, bu methiye sahibine de, milletimize de bir şey kazandırmaz.*”⁶⁷⁹ ifadeleri ile sürekli Makarios’u adres gösterenleri de eleştirerek sözlerini tamamlamıştır.

Demirel iktidarı 1971 Senatosu’na gelindiğinde döneme dair saptanan çeşitli gelişmeleri ise şu şekilde dile getirmek mümkündür:

- 12 Mart Muhtırası ile Demirel istifa ederek 26 Mart 1971 tarihinde Başbakanlık görevi resmen sona ermiştir.
- Kıbrıs’ta iki toplum arasında süren müzakerelerden bir sonuç alınamamıştır.
- Hükümete göre Kıbrıs’a getirilen yabancı kuvvetlerden 16 bin kadarı geri çıkartılmıştır.

Hükümetin; “*Hükümetimiz ve Kıbrıs’taki Türk toplumu, ihtilafın barışçıl yollardan çözülmesini istemektedir.*” temel yaklaşımına karşın muhalefetin müşterek yaklaşımlarını 1971 ilk çeyreği itibariyle şöyle sıralamak mümkündür:

- Hükümetin Yunanistan ile sürdürdüğü müzakereler beyhude çabalardır.
- Kıbrıs’taki iki toplum arasındaki görüşmeler veya Yunan hükümeti ile Türkiye arasındaki görüşmeler Rumlarla Yunanlıların zaman kazanma süreci olabilir.
- Yunanistan’ın silahlanma faaliyetlerinden endişe edilmektedir.

⁶⁷⁷ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 390.

⁶⁷⁸ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 390-391.

⁶⁷⁹ C.S., 36. Birleşim, 1971, s. 400.

Muhalefet zaviyesinden 1971 Senatosu'ndan çıkarılabilecek müşterek tespitleri şu şekilde özetlemek mümkün olmuştur:

- Rusya bağımsız Federatif Kıbrıs tezini savunmaktadır.
- Makarios, üniter devlet tezini savunmaktadır.
- İngiltere Hükümeti, Kıbrıs'ta üniter devleti savunmaktadır.

İlgili tespitlere karşın hükümetin ileri sürdüğü tespitler şöyle olmuştur:

- Kıbrıs'taki ikili görüşmeler Rumların Enosis'ten vazgeçtiklerini beyan etmeleri üzerine başlamıştır.
- Hükümetimizden önceki tıkalı diplomatik kanalları açarak, müşterek bir müzakere zeminini oturttuk.
- Makarios'un Türkiye'nin Kıbrıs'ı Taksim edeceği endişesinin farkındayız.

SONUÇ

Süleyman Demirel iktidarının Kıbrıs politikasını etkileyen önemli hususlardan birini BM'nin aldığı Kıbrıs Kararı oluşturmuştur. Bu karar hem Türkiye'nin Kıbrıs politikasının ve genel dış politikasının sorgulanmasına yol açmış hem de kısa tecrübeli bir hükümete bu kararlarının sorumluluklarını yüklemiştir.

Kıbrıs meselesinde 1965 BM Kıbrıs müzakerelerinde Rumların lehine kararın çıkmasının sebeplerinden birisi yeni bağımsızlığını kazanmış olan devletlerin varlığıdır. Kıbrıs konusunda her ne kadar ABD hedef alınsa da Kıbrıs Türkleri lehine tutum sergilemiştir.

1966 Senatosu'nda görüleceği üzere Süleyman Demirel iktidarı, askeri seçeneğe önce iktidarları boyunca zorda kalmadıkça diplomatik seçenekleri öncelemiştir. Bu politika Türkiye'nin o dönemki askeri kapasitesi dikkate alınarak Hükümetçe temkinli bir politika takip edildiğini ifade etmek gerekecektir.

1966 Senato görüşmeleri incelendiğinde, Hükümet muhalefet tarafından eleştirilince; iktidar, İsmet İnönü hükümetleri dönemine atıfta bulunurken muhalefet de Demokrat Parti üzerinden iktidara eleştirilerini yöneltmiştir. Diğer yandan Türkiye'nin net bir Kıbrıs politikası belirleyememesinde; iç-yapısal, siyasal ve ekonomik sorunların etkisi göz ardı edilmemelidir. Muhalefet, Kıbrısla ilgili olarak ABD'yi 1965 BM kararındaki lehte oya rağmen sürekli olumsuzlanmıştır. ABD'nin olumsuzlanmasında Acheson Planı ve Johnson Mektubu etkili olmuştur.

1966 yılındaki tartışmalar bağlamında belirtmek gerekirse; Kıbrıs ile ilgili kararlar Adalet Partisi iktidarı öncesi hükümetlerinin sorumluluğunda da görülmesi gerektiği yaklaşımı belirli ölçüde makul görülebilir. Kaldı ki Kıbrıs meselesinin bir sürecin parçası olarak devam edegelen milli bir sorun olduğu açıktır. Ve Senato görüşmelerinden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin genel dış ilişkilerine yönelik önemli bir kaynak sorunu bulunmaktadır. Ve bu dönemde de Süleyman Demirel hükümeti, Kıbrıs konusunda diplomasiyi önceleyen politikasına devam etmiştir.

1967 yılına gelindiğinde; Adalet Partililerin 1965 ve 1966 Senato toplantılarında iktidarlarının henüz yeni olduğunu dile getiren gerekçeleri, 1967 Senato toplantılarında kabul görmemeye başlamıştır. Süleyman Demirel hükümeti, Kıbrıs'taki İngiliz üslerine ilişkin muhalefete nazaran sert söylemler kullanmaktan kaçınmıştır.

1967 Senatosu'ndaki statü tartışmalarında Milli Birlik Grubu, Kıbrıs'ta federal devlet fikrini şiddetle savunmaya devam etmiştir. Senato'da ilk defa bir kısım muhalif senatörlerce

Kıbrıs ile ilgili sorunlarda Atina değil Lefkoşa'daki Rum yönetimi muhatap alınmalı görüşü dile getirilmeye başlanmıştır. Hükümet ise şiddetli bir federal devlet tezini savunucusu olmamıştır.

1968 Senato görüşmelerinde bazı basın organlarında Kıbrıs ile ilgili askeri hareket planlarının çıkması eleştirilmiş ve gerekli tedbirlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir. 1968 Senatosu'nda Kasım 1967 olayları Kıbrıs Buhranı olarak nitelenmiştir.

1968 Senatosundaki görüşmelerde Milli Birlik Grubu, Adalet Partisi iktidarının yurt dışına yaptığı ziyaretleri diplomatik turizm ifadesiyle eleştirmiştir. Senato'da Güven Partisi, Demirel Hükümetini Kıbrıs ile ilgili pek çok konuda desteklerken Milli Birlik Grubu eleştirilerini daha da şiddetlendirmiştir.

1968 Senato görüşmelerinde Güven Partisi Grubu'na göre tam ve tek çözüm yolu *taksim*' dir. 1968 itibarıyla Senato'da federal devlet tezini CHP, TİP VE Milli Birlik Grubu savunurken Adalaet Partisi, federal devlet tezi konusunda açıktan reddetmemiş ancak kesin yorumlardan kaçınmaya devam etmiştir.

Süleyman Demirel İktidarının ikinci döneminden itibaren parti içi ve parti dışı gelişmeler, Kıbrıs mesaisini geri plana atmaya yetmiştir.

1969 yılında Senato'da Kıbrıs konusunun daha seyrek olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu dönemde Kıbrıs'a dair önemli gelişmelerin gerçekleşmemesi gerekçelendirilebilir. Bu dönem için muhalafet, Yunanistan ile yürütülen müzakerelerin oyalayıcı nitelikte olduğunu görmekte birlikte iktidar ikili görüşmelerin devamında fayda görmektedir. Muhalefet'in hükümete yönelik ikili görüşme eleştirisi doğru olmakla beraber Süleyman Demirel Hükümeti askeri ve mali zorlukların bilincinde diplomatik kanalları her daim açık tutmayı politikasına uygun görmüştür.

1970 Senatosu, iç sorunların etkisinde kalmıştır. Bununla birlikte hükümet'in Kıbrıs konusunda savaş sanayisinin kurulması ve geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Kıbrıs sorununun çözümü için Yunanistan ile ilişkilerin düzeltilmesi gerektiğini vurgulanmıştır. Muhalefet ise hükümetin Kıbrıs'taki siyasal yapıya dair bir tez geliştirmekten kaçındığını savunmaktadır. Muhalefetin eleştirdiği ikili görüşmeler konusunda da iktidar, iki yıldan beri devam eden ikili müzakerelerden bir ilerleme kaydedilmediğini kabul etmiştir.

1971 Senato görüşmelerine değinecek olursak bu kısıtlı dönemde Demirel Hükümeti iktidarının en başından beri savunduğu Kıbrıs meselesini barışçıl yollardan çözülmesi politikasını savunmaya devam ederken muhalafet hükümetin Yunanistan ile sürdürdüğü

müzakerekeleri bir kere daha boş bir çaba olarak değerlendirilmiştir ve bu görüşmeleri Rumlar ve Yunanlıların zaman kazanma süreci olarak görmüşlerdir. Hükümet ise önceden tıkalı olan diplomatik kanalları açtığını ve böylece müşterek bir müzakere zeminine oturduğunu savunmuştur.

Son olarak belirtmek gerekirse, Süleyman Demirel Hükümetlerinin diplomasiyi önceleyen politikası, Kıbrıs Türkleri ve dış kamuoyu açısından önemli kazanımlar sağlamış olsa da Rum ve Yunanlıların anlaşmaları ihlal eden ve diplomatik yolları akamete uğratan girişimleri engellenememiştir.

Kıbrıs meselesinde dünya kamuoyunun ikna edilmesi konusunda muhalefet ve iktidarın ortaklaştığı ancak yöntem konusunda farklılıklar olduğu söylenebilir.

1965'te Kıbrıs'ın statüsüne dair federal devlet tezi kabulü, önce iktidarın farklı söylemleri ile belirsizleşmiş, 1967 yılından itibaren başka parti ve senatörlerce de farklı statü önermeleri üzerinden de tartışmalar yaşanmıştır.

Süleyman Demirel Hükümetlerinin desteklediği Rum –Türk görüşmeleri ile Yunanistan ve Türkiye arasındaki müzakereler, muhalefetin eleştirilerini doğrular nitelikte genel olarak başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

- BCA**, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Yer Bilgisi: 47-278-4, Belge Tarihi: 00.00.1965, Dosya Ek: C4.
- BCA**, Kararlar Daire Başkanlığı, Yer Bilgisi: 190-68-16, Belge Tarihi: 19.11.1965, Dosya Ek: 105-62.
- BCA**, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Yer Birliği: 9-52-6, Belge Tarihi: 28.05.1967, Dosya Ek: A4.
- BCA**, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Yer Bilgisi: 47-280-2, Belge Tarihi: 13.06.1967, Dosya Ek: 4.
- BCA**, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Yer Bilgisi: 47-281-4, Belge Tarihi: 00.00.1968, Dosya Ek: C4.
- BCA**, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Yer Bilgisi: 47-280-5, Belge Tarihi: 16.01.1968, Dosya Ek: C4.

2-Resmi Yayınlar

- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 3. Birleşim, Cilt. 31, Toplantı: 5, 1965
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 4. Birleşim, Cilt. 31, Toplantı: 5, 1965
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 11. Birleşim, Cilt. 31, Toplantı: 5, 1965
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 12. Birleşim, Cilt. 31, Toplantı: 5, 1965
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 20. Birleşim, Cilt. 31, Toplantı: 5, 1965
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 22. Birleşim, Cilt. 31, Toplantı: 5, 1965
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 23. Birleşim, Cilt. 31, Toplantı:5, 1965
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 27. Birleşim, Cilt. 31, Toplantı: 5, 1966
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 28. Birleşim, Cilt. 31, Toplantı: 5, 1966
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 29. Birleşim, Cilt. 31, Toplantı: 5, 1966
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 39. Birleşim, Cilt. 32, Toplantı: 5, 1966
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 63. Birleşim, Cilt. 35, Toplantı: 5, 1966
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 77. Birleşim, Cilt. 36, Toplantı: 5, 1966
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 79. Birleşim, Cilt. 36, Toplantı: 5, 1966
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 1. Birleşim, Cilt. 37, Toplantı: 6, 1966
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 2. Birleşim, Cilt. 37, Toplantı: 6, 1966
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 15. Birleşim, Cilt. 37, Toplantı: 6, 1966
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 25. Birleşim, Cilt. 38, Toplantı: 6, 1966
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 26. Birleşim, Cilt. 38, Toplantı: 6, 1967

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 70. Birleşim, Cilt: 58, Toplantı: 9, 1970

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 36. Birleşim, Cilt: 63-1, Toplantı:10, 1971

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 22. İnikat, Devre: X, İçtima: 3, C. 15, 28 Aralık 1956

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Birleşim: 13, Toplantı: 1, C. 1, 20 Kasım 1961

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Birleşim:13, Toplantı: 1, C. 1, 27 Kasım 1961

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, C. 24., 25 Aralık 1963

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 1, C. 1., 27 Ekim 1965

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Toplantı: 1, C. 1, 3 Kasım 1965

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Birleşim:2, Toplantı: 7, C. 7., 17 Kasım 1967

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:1, Temmuz 1964

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:16, Ocak 1966

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:37, Ekim 1967

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:36, Eylül 1967

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:38, Kasım 1967

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:39, Aralık 1967

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:40, Ocak 1968

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:43, Nisan 1968

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:44, Mayıs 1968

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:45, Haziran 1968

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:46, Temmuz 1968

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:47, Ağustos 1968

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:48, Eylül 1968

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:49, Ekim 1968

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:50, Kasım 1968

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:51, Aralık 1968

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:52, Ocak 1969

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:53, Şubat 1969

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 55, Nisan 1969

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 56, Mayıs 1969

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:66, Mart 1970

Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:71, Ağustos 1970

Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:71, Ağustos 1970

Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Sayı: 72, Eylöl 1970

Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Sayı:73, Ekim 1970

3- Gazeteler

Akşam, 20 Haziran 1950

Cumhuriyet, 24 Ocak 1950

Cumhuriyet, 20 şubat 1959

Cumhuriyet, 6 şubat 1959

Cumhuriyet, 19 şubat 1959

Cumhuriyet, 4 Ocak 1964

Cumhuriyet, 18 Ocak 1964

Cumhuriyet, 21 Ocak 1964

Cumhuriyet, 1 şubat 1964

Cumhuriyet, 18 şubat 1964

Cumhuriyet, 26 şubat 1964

Cumhuriyet, 29 şubat 1964

Cumhuriyet, 4 Mart 1964

Cumhuriyet, 5 Mart 1964

Cumhuriyet, 27 Kasım 1967

Milliyet, 17 şubat 1951

Milliyet, 19 şubat 1954

Milliyet, 22 Aralık 1963

Milliyet, 24 Aralık 1963

Milliyet, 25 Aralık 1963

Milliyet, 26 Aralık 1963

Milliyet, 11 Kasım 1965

Milliyet, 12 Kasım 1965

Milliyet, 5 Kasım 1965

Milliyet, 6 Kasım 1965

Milliyet, 7 Kasım 1965

Milliyet, 12 Aralık 1965

Milliyet, 16 Aralık 1965

Milliyet, 1 Nisan 1965

Milliyet, 2 Nisan 1965
Milliyet, 5 Ocak 1966
Milliyet, 2 Şubat 1966
Milliyet, 23 Nisan 1967
Milliyet, 24 Nisan 1967
Milliyet, 13 Eylül 1967
Milliyet, 1 Kasım 1967
Milliyet, 2 Kasım 1967
Milliyet, 17 Kasım 1967
Milliyet, 19 Kasım 1967
Milliyet, 24 Kasım 1967
Milliyet, 28 Kasım 1967
Milliyet, 29 Kasım 1967
Milliyet, 30 Kasım 1967
Milliyet, 30 Aralık 1967
Milliyet, 31 Aralık 1967
Milliyet, 1 Ocak 1968
Milliyet, 5 Ocak 1968
Milliyet, 6 Ocak 1968
Milliyet, 14 Nisan 1968
Milliyet, 21 Nisan 1968
Milliyet, 27 Mayıs 1968
Milliyet, 3 Haziran 1968
Milliyet, 7 Haziran 1968
Milliyet, 25 Haziran 1968
Milliyet, 2 Ağustos 1968
Milliyet, 7 Eylül 1968
Milliyet, 15 Eylül 1968
Milliyet, 12 Ekim 1968
Milliyet, 26 Ekim 1968
Milliyet, 7 Aralık 1968
Milliyet, 10 Aralık 1968
Milliyet, 4 Şubat 1969
Milliyet, 7 Ağustos 1970
Milliyet, 9 Eylül 1970

Hürriyet, 16 Aralık 1965
Hürriyet, 18 Aralık 1965
Hürriyet, 2 Şubat 1966
Hürriyet, 1 Kasım 1967
Hürriyet, 2 Kasım 1967
Hürriyet, 3 Kasım 1967
Hürriyet, 12 Kasım 1967
Hürriyet, 16 Kasım 1967
Hürriyet, 19 Kasım 1967
Hürriyet, 21 Kasım 1967
Hürriyet, 24 Kasım 1967
Hürriyet, 26 Kasım 1967
Hürriyet, 30 Kasım 1967
Hürriyet, 30 Aralık 1967
Hürriyet, 31 Aralık 1967
Hürriyet, 4 Ocak 1968
Hürriyet, 5 Ocak 1968
Hürriyet, 6 Ocak 1968
Hürriyet, 14 Nisan 1968
Hürriyet, 15 Mayıs 1968
Hürriyet, 9 Ağustos 1968
Hürriyet, 30 Ağustos 1968
Hürriyet, 5 Eylül 1968
Hürriyet, 27 Ekim 1968
Hürriyet, 13 Aralık 1968
Hürriyet, 19 Ocak 1969
Hürriyet, 20 Mart 1970
Hürriyet, 7 Ağustos 1970
Tercüman, 20 Şubat 1959
Tercüman, 6 Kasım 1965
Tercüman, 4 Aralık 1965
Tercüman, 4 Kasım 1967
Tercüman, 12 Kasım 1967
Tercüman, 13 Kasım 1967
Tercüman, 17 Kasım 1967

Tercüman, 19 Kasım 1967
Tercüman, 21 Kasım 1967
Tercüman, 28 Kasım 1967
Tercüman, 29 Kasım 1967
Tercüman, 30 Aralık 1967
Tercüman, 31 Aralık 1967
Tercüman, 1 Ocak 1968
Tercüman, 4 Ocak 1968
Tercüman, 6 Ocak 1968
Tercüman, 21 Nisan 1968
Tercüman, 10 Mayıs 1968
Tercüman, 7 Haziran 1968
Tercüman, 9 Ağustos 1968
Tercüman, 12 Ekim 1968
Tercüman, 26 Ekim 1968
Tercüman, 4 Şubat 1969
Tercüman, 19 Nisan 1969
Tercüman, 30 Temmuz 1970
Tercüman, 7 Ağustos 1970
Zafer, 20 Haziran 1958

4- KİTAPLAR VE MAKALELER

Millet Hizmetinde Adalet Partisi 1965-1971, *Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları: No. 50*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972.

ALASYA, Halil Fikret, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Kıbrıs Tarihi ve Kıbrısta Türk Eserleri, Ankara, 1964.

ALASYA, Halil Fikret, Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Barış Harekatından Önce Kıbrıs Meselesi, Sayı:187, Ankara, 1978.

ALASYA, Halil Fikret, Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Bir Denктаş Var, Ankara, 1992.

ALASYA, Halil Fikret, Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Suçlu Kim?, Ankara, 1993.

ALASYA, Halil Fikret, Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Tarihi Bir Karar, Ankara, 1994.

ALASYA, Halil Fikret, İslam Ansiklopedisi, *Kıbrıs*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 25. Cilt, Ankara, 2002.

ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), Kronik Kitap, İstanbul, 2019.

BENHÜR, Çağatay, Soğuk Savaşta Sıcak Temas: Cevdet Sunay'ın Sovyetler Birliği Ziyareti. 1. Baskı, Konya: Palet Yayınları, 2018.

CERRAHOĞLU, Zehra, Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu ile İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin, Süleyman Demirel'in Siyasal Hayatı ve Kişisel Özellikleri, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.21, 2016.

ÇİÇEK, Kemal, İslam Ansiklopedisi, *Kıbrıs*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 25. Cilt, Ankara, 2002.

DEMİRKENT, Işın, İslam Ansiklopedisi, *Kıbrıs*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 25. Cilt, Ankara, 2002.

ERİM, Nihat, Bildiğim Ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs, Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara.

ERTUNA, Hamdi *KIBRIS Osmanlı İdaresinden 1974 Barış Harekatı'na Kadar*, Askeri Tarih Bülteni, Yıl: 5, Sayı: 10, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1980.

FIRAT, Melek M., 1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.

GÜRSOY, Cevat Rüştü, *Kıbrıs*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2002.

IRMAK, Necat, *Kıbrıs Olayları ve Adanın Jeostratejik Durumu*, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl: 83, Sayı: 210, K. K. K. İstanbul Askeri Basımevi, 1964.

İSMAİL, Sabahattin, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu – Çöküşü ve KKTC'nin Kuruluşu, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları-7, İstanbul, 2000.

KARAKOÇ, Ercan ve Mithat Olkun, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Dönemi Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1962-1965). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt. 7, Sayı. 4, 2020.

KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, VIII. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

KAYA, Yakup ve Bülent Yeter, Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Sorunu, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 20, Sayı. 2, ss. 215-229, 2018.

MERAL, Seha L., Lozan Konferansı Tutanaklar Belgeler, Takım 2., C. 2., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖBERLING, Pierre, Bellapais'e Giden Yol "Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü, çeviren Mehmet Erdoğan, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1987.

ÖZCAN, Namık, Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, "Rauf Denktaş'ın Hayatı Ve Eserleri", Ankara, 1992.

ÖZER, Yusuf Ziya, Mısır Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından Seri VII – No. 4, Ankara, 1939.

ÖZTUNA, Yılmaz, Büyük Osmanlı Tarihi, 5. Cilt, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1994.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt. 38, Sayı. 3-4, 1984.

ŞİHMANTEPE, Aydın, Türk Dış Politikasında Bir Lider Süleyman Demirel, Cinius Yayınları, İstanbul, 2019.

YAVUZALP, Ercüment, Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

TEZİÇ, Erdoğan, **SARICA**, Murat, **ESKİYURT Özer**, Kıbrıs Sorunu, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975.

TUNCER, Hüner, Kıbrıs Sarmalı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005.

TÜRK, Hikmet Sami, Kıbrıs Sorunu: Çözüm Zamanı, TESAV Yayınları, Ankara, 2003.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III ncü Cilt, 3 ncü Kısım Eki Kıbrıs Seferi (1570-1571), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1971.

Türk – Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, Hazırlayan: Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

UÇAROL, Rifat, Siyasi Tarih (1789-2010), 8. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2010.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, 3. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.

VATAN, Mehmet, Federal Kıbrıs bir Türk tezi değil, Sovyet komplosu. *Kıbrıs Postası*, 2021.

YÜCEL, Yaşar, Ali Sevim, Türkiye Tarihi III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

ZİNKEISEN, Johann Wilhelm, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 2, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.

5- İnternet Kaynaklar

Kıbrıs Meselesi'nin Tarihçesi, http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa , Erişim Tarihi: 19.11.2022.

<https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/suleyman-demirel/>, Erişim Tarihi: 21.12.2022.

<https://www.youtube.com/watch?v=K4B72-vcMeA>, Süleyman Demirel Nasıl Başbakan Oldu?, 32. Gün Arşivi., Erişim Tarihi: 24.01.2023.

32. Gün, Kıbrıs'ın 50 Yılı Belgeseli, <https://www.youtube.com/watch?v=V2XwO9KUznA>, Erişim Tarihi: 18.01.2023.

<https://www.britannica.com/place/Cyprus/Ottoman-rule>

EKLER

EK-1: 1965 SENATOSU'NDA KIBRIS

BİRİNCİ OTURUM

Açılma saati : 16,00

BAŞKAN — Başkanvekili İhsan Hamit Tigril

KATIPLER : Kudret Bayhan (Niğde), Mustafa Yılmaz İnceoğlu (Afyon Karahisar)

BAŞKAN — 12 nci Birleşimi açıyorum.

2. — YOKLAMA

BAŞKAN — Yoklama yapılacaktır.
(Yoklama yapıldı.)

BAŞKAN — Çoğunluğumuz vardır, müzakereye başlıyoruz.

3. — DEMEÇLER VE SÖYLEVLER

1. — *Tabii Üye Sıtkı Ulay'ın, Kıbrıs konusu ve Yunanistan'ın Türkiye'yi istihdaf eden birtakım askeri ve moral hazırlıkları karşısında gerekli tedbirlerin alınması, Hükümete ve orduya, icabında Yunanistan'a karşı harb salâhiyetinin verilebilmesi için Yasama organlarının birleşik olarak gizli bir Genel Görüşme yapması ve seferberlik hazırlıklarının gerektirdiği tahsisatın bütçeye konması hakkında demeci.*

BAŞKAN — Sayın Sıtkı Ulay, gündem dışı Kıbrıs mevzuunda bir konuşma yapmak istemektedir. Bayurun Sayın Ulay.

SITKI ULAY (Tabii Üye) — Muhterem arkadaşlarım,

Hâdiseler Türkiye'yi iç ve dış politikada büyük olaylara ve büyük kararlara doğru sürüklemektedir.

Bunun başında şüphe yok ki akıbeti taayyün etmek üzere bulunan Kıbrıs mevzuu geliyor.

Bütün Türk siyasileri Kıbrıs konusunda Türk Milletine vaitleriyle angaje olmuş durumdadırlar. Bu sebeple Türkiye'de Kıbrıs'tan dönebilecek ne bir siyasi parti, ne bir Hükümet, ne de bir Reisleumhur tasavvur edebilmek mümkün değildir.

Bütün dünya biliyor ki; Türkiye'nin her ferdi, her partisi bu kalkınma devresinde, şüphesiz ki, bir harb istemiyor ve sulhün daimiliğini geleneksel olarak terahh ediyor.

Fakat Türkiye'de Türk olan tek bir fert ve siyasi parti de, icabında kan pahasına da olsa, haysiyetsiz ve şerefsiz bir sulhü da asla ka-

bul etmiyor. Bu sebeple bu bağlanmış mecburen bizi bugüne kadar dostumuz ve müttefikimiz görünen Yunanistan'la bir genel savaşa ierbar ediyor.

Görüyoruz ki, Yunanlılar da bu savaşa her halde inanmış olacaktı ki, olaylara, atese âdeta körükle gitmek durumunda ve yolundadır ve bu harbi göz göre göre teşvik eder durumdadırlar. Hattâ daha da ileri giderek burunumuzun dibindeki adalarda anlaşmaları ve sulh muahedelerini dahi hiçe sayarak üsler teşkil ediyor ve Türk yurdunu yakından bombalayabilmek ve Türkiye'ye vâkı bir çıkarmada basamak teşkil edecek adalarda hava meydanları hazırlıyorlar ve bunlara da manlesef yakın dostlarımız ve müttefiklerimizde göz yumulabiliyor ve bâzı olaylarla Türkiye'yi âdeta avutmak çabası içinde bulunabiliyorlar. Eğer yarın en ufak bir çatışmada süratle mukabelesini göstermiyecek ve dersini derhal vermeyecek durumda olursak, şüphe yok ki, bunun mesuliyeti evvelâ, ordudan ziyade, bize raci olur.

Bu sebeple kötü bir karar safhasından evvel bizim Meelis ve Senato olarak, her şeyi bir tarafa bırakıp, bir araya gelmemiz ve gizli bir genel görüşme ile evvelâ Hükümete ve Silâhlı Kuvvetlere Yunanistan'a harb salâhiyetini vererek şüphe ve tereddüde meydan vermeyecek kararlı bir duruma gelmemiz ve bundan sonra da bu sene de, geçen sene lütuf buyurmuş olduğunuz gibi, bütçemize her şeyden evvel bir kıs seferberliğine ve harekâtına yete-

EK-2: 1966 SENATOSU'NDA KIBRIS

C. Senatosu B : 28 7 . 1 . 1966 O : 2

Lefkoşa'da ve hem de Ankara'da bayram yapılan bir karar almak istemedik. Kuvvetli hükümetlerin yaptığını yaptık. 4 Mart tarihli Karar hakkında Senatóda ve Millet Meclisinde resmen Hükümet bu karar Türk görüşünü geniş ölçüde tatmin eder diye beyanda bulunmuştur. Ama hususî şekilde karar hakkındaki kanaatini siyasi hezimet diye ifade etmiştir. Biz muayyen prensipleri müdafaa için gittik ve bunun dışındaki bir karara katılmadık. İştirakimiz yok ve Türkiye'nin muayyen noktalarda ne derece hassas olduğu bu karşılıklı teliflere yansımamızı zaman öbür devletlere ne noktalara itiraz ettiğimiz, hangi noktalarda direndiğimiz anlaşılacak suretiyle Hükümetimizin davranışı, azmi ve görüşü belli oldu, bunlar da yaradı, dedik. Başarı değil. Hezimetî zafer yapma itiradına biz sahip değiliz. (A. P. sıralarından bravo sesleri) Onun için pek Sayın Yıldız'dan istirham ederim, yenilgisini övüyor töhmetinden beni hâlis etsin. Karar, Türk görüşünden hiçbir unsur taşımıyor. Reddetmişiz, katılmamışız, katılmadığımız için belli - başlı Birleşmiş Milletler üye devletleri karar dışı bırakmışız, görüşümüzü de bildirmişiz. Ama yüzde yüz bizim unsurlarımızın dışında bir karar.

Sayın Yıldız yine mektupların açıklanması meselesine de temas buyururlar. Pek muhterem arkadaşlarım, evvelâ şu cihette tenvir etmek isterim. Mektubu yazan biz değiliz, alan biz değiliz. Ne böyle bir mektubu almaya sebebiyet verecek bir vaziyet ihlas ettik, ne de muhatap olduk. Bizim bunu savunmakta bir nef'imiz kabili tasavvur değildir. Peki mektup neden açıklanmıyor? Evvelâ mektubun açıklanmadığı iddiası kanaatimizde yersizdir. Mektup muhteva ve meâl itibarıyla ve bazı arkadaşlarımızın himmetiyle eûle âlemin malûmu olmuştur. Cümleleri, tarzı tahriri ve üslûbu mahfi kaldı. Muhtemeldir 'ki; bu üslûp müca-mele dışındadır. Muhtemeldir ki, şu veya bu mânayı taşır. Kendi zamanı idarelerinde mektubu çok gizli celsede okutup, haklı olarak, bir vesika mahiyetini, bir sulh hüviyetini muhafaza edip sorumsuz hale gelince mektubu açıklıyalm.

Muhterem arkadaşlarım, Sayın Yıldız'ın mensubolduğu birlik bu memlekette gayet nazik an-larda idareye el koymuştur. Kararlar vermiş-

tir. O devrin icaplarına göre o devrin şartlarına göre kararlar almışlardır. Onlar da bugünkü yasama organının hüviyetinde idiler. O Anayasa onlara bu hakkı vermişti. Biz, bugün o devrin sorumsuzluğu dışında karar alıp haydün bakalım şu zabıtları bir açıklıyalım derseniz iyi eder miyiz? Bunun başka cephesi de var. Bir müca-mele kaidesi var. Bu seviyede cereyan eden ve gizli kalması icabeden yazışmalar ilgililerin muvafakati olmadıkça açıklanamaz. Bu ihlâl edildiği takdirde Türkiye'nin bu müca-mele dışında hiçbir gizlilik kaydı tanımadan bütün vesikaları geleneklere uymadan neçereder bir Devlet sıfatını iktisabetmesi halinde hakikaten bu kabil gizli muhaberelelerin yapılması icabet-tiği anda alâkahılarda bir tereddüdün doğup uyanmasına sebebiyet veremez mi? Belki bu tahrik ile önlenmesi kabil bir hâdis, Belkierret bu mahzur yüzünden vehamete gitmek mi? Bizim zamanı idareimize taallük etmeyen ve mesuliyetimiz dışında olan bir hâdisde mukavememizi zafımıza değil Devlet sayısına, Devlet bekasına, Hükümetin ketumiyetindeki itinanıza hamletseler belki daha çok memnun olacağız.

Sayın Yıldız, bu konulara değindikten sonra, Yunanistan'la ilişkin politikamız üzerine eğildi ve bazı kesin teşhisler koydu. Bu devlet; komşu ama kinle doludur, düşmanlıkla doludur; revizyon yapalım bu münasebetleri. Evvelâ bu kesin iddiaları zamanı idarelerinde Yunanistan'a koydukları teşhisle pek uygun değildir. O zaman buyurdular ki, Yunanistan'da bazan devlet gibi hareket eder. Orada da bazan devlet adamları bulunur. O halde bu bir ümittir. Demek ki, bu devlet zaman zaman devlet haline gelebiliyor. Zaman zaman devlet adamlarına mâlik olabiliyor. O itibarla, acaba tamamen iştirak ettiğimiz megaloidelerine, kendi hislerine rağmen onları bir his meselesi yapıp ezri hareket etmemiz mi lâzımdır? Ama, şu noktada kendisi ile beraberim. İş öyle safhaya geldi ki, ve öyle bir, inkişaf gösteriyor ki, Türk - Yunan münasebetlerinin gözden geçirilmesine ve bugünkü şartlara uygun bir vecheye götürülmesine ciddi şekilde ihtiyaç vardır ve bunun hazırlıkları da mevcuttur. Bu megaloida meselesi. Her devlet kendi gençliğine bir ideal vermek için, kendi iç yığının ayakta tutmak için birtakım hayaller kurar. Kurar ama bu hayaller hayal kurulan dev-

EK-3: 1967 SENATOSU'NDA KIBRIS

C. Senatosu B : 4 14 . 11 . 1967 O : 1

Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denktaş, konu ile ilgili olarak Sayın Başbakanımızın 1 Kasım günü yapmış oldukları açıklamada da belirtmiş buldukları gibi, tamamen Fükümetimizin bilgisi dışında Ada'ya çıkmak teşebbüsünde bulunmuş ve bilindiği üzere 31 Ekim sabahı tutuklanmıştır.

Rauf Denktaş 1964 yılı başından bu yana Ada'ya girmekten haksız olarak saklanmıştır. Ocak 1964 içinde yapılan Londra Konferansında ilgililer meyanında Kıbrıs Türk Cemaatini temsil eden Rauf Denktaş, Konferanstan Ankara'ya avdetinde kendisine Ada'ya girmesine izin verilemeyeceği bildirilmiştir. Rauf Denktaş bu sırada Mart 1964 içinde toplanan Güvenlik Konseyine katılmak mecburiyeti dolayısıyla Ada'ya gidememiştir. Rauf Denktaş'ın New -York'tan avdetinde Ada'ya dönüş için yaptığı müracaat da Rum Yönetimi tarafından olumsuz kararlaştırılmıştır. O tarihten bu yana bu haksız yasağın kaldırılması için bir taraftan Kıbrıs'daki Türk Cemaat Liderliği ve diğer taraftan da bizzat Rauf Denktaş şahsın Birleşmiş Milletler nezdinde çeşitli teşebbüslerde bulunmuşlardır.

Birleşmiş Milletler yetkilileri, bu teşebbüsler karşısında Kıbrıs sorununun halen içinde bulunduğu siyasi ortam dolayısıyla bu konuda inisiyatif almalarının istenilen sonucu veremeyeceği kanaatinde olduklarını bildirmişlerdir. Böylece, Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denktaş'ın Ada'ya sokulmamasının her şeyden evvel o tarihten beri siyasi bir mesele olduğu anlaşılmaktadır.

Şimdi müsaadenizle Denktaş ve arkadaşlarının tutuklanması olayı üzerine aldığımız teşebbüsleri ve varılan sonucu kısaca arz etmek istiyorum.

Olayın duyulması ve keyfiyetin Lefkoşa Büyükelçiliğimiz tarafından teyidedilmesi üzerine, gerek Hükümetimiz, gerek Kıbrıs Türk Cemaat Liderliği adına Cumhurbaşkanı Yardımcısı Sayın Dr. Küçük tarafından çeşitli seviyelerde seri ve enerjik teşebbüslere girişilmiştir.

1963 yılı sonundan bu yana devam etmekte olan siyasi ortamı dikkate alan Hükümetimiz, bu teşebbüslerinde daha çok Kıbrıs'ta Cemaatlerarası sürtüşmeleri önlemekle görevli Birleşmiş Milletler Yetkililerini muhatap tutmuş, Rauf Denktaş'ın tutuklanmasının, Ada'da Cemaat-

lerarası münasebetler yönünden yeni ve çok vahim bir gerginlik unsuru teşkil edeceğini belirtmiş, Denktaş ve arkadaşlarının şahsi güvenliklerinin sağlanması ile birlikte yeni ihtilâtlara yol açılmadan serbest bırakılmaları istenmiştir. Teşebbüslerimizden ayrıca, Kıbrıs'ta gerginlik yaratılmamasına bizimle birlikte önem atfeden dost ve müttefik devletlere de bilgi verdik. Denktaş ve arkadaşlarının salimen tahliyelerinin geciktirilmesinin tehlikelerine dikkatlerini çektik.

Sayın Cumhurbaşkanımızın ziyareti vesilesiyle konu, tarafımdan İngiliz Hükümet ricali ile ayrıca görüşüldü.

Bütün ilgililere bu teşebbüslerimiz sonunda, Ada'da yeni ve kötü sonuçlara yol açacak gerginliklere meydan vermeden, cemaatlerarası ilişkilerin daha fazla bozulması yerine, bunların imkân nisbetinde düzeltilmesini sağlamak üzere, Rauf Denktaş ve arkadaşlarının süratle ve salimen tahliyesinin bir zaruret olduğu konunun ehemmiyetine uygun bir şekilde anlatılmıştır.

Denktaş ve arkadaşlarının şahsi güvenliği ve iyi muamele görmeleri hususunda Birleşmiş Milletler aracılığı ile bize en yetkili seviyeden teminat verilmiştir. Gerçekten de Rauf Denktaş ve arkadaşlarının tutuklu buldukları süre zarfında iyi muamele gördükleri ve ihtiyaç halinde avukatları ile görüştükükleri öğrenilmiştir.

Ada'ya avdeti siyasi mülahazalarla önlenen Kıbrıs Türk Cemaati Başkanı Rauf Denktaş'ın serbest bırakılması yolunda aldığımız teşebbüsler de aynı şekilde tarafımızdan siyasi mülahazalara istinadettirilmiştir. Bu çerçeve içinde ele alınan mesele, Yüce Heyetinizin malûmu olduğu üzere 12 Kasım günü olumlu bir şekilde halledilmiştir. Denktaş ve arkadaşları memleketimize gelmişlerdir. Hükümetimiz bu hususu gerginliğin artmasını önleyecek olumlu ve memnuniyet verici bir unsur olarak değerlendirmektedir.

Kıbrıs Cumhuriyetinin doğuşuna imkân veren antlaşmaların hazırlanmasında verimli ve başarılı hizmetler görmüş olan Rauf Denktaş, bu kıymetli tecrübeleri ile Ada'ya dönmesine mâni olunan süre zarfında özellikle Milletlerarası alanda Cemaatimizin varlığını ve haklarını tanıtmak ve savunmak hususunda çeşitli şekil-

EK-4: 1968 SENATOSU'NDA KIBRIS

C. Senatosu B : 31 8 . 2 . 1968 O : 1

zemin mevcudolmadığı zamanlar geçip, iş müzakerelere imkânın tahassül ettiği müzakerenin başladığı ana geldi, bu sefer bir allerji, bu Yunanlılar bizi bir oyuna getirecek. Yunanlılarla ne yapacağız?

BAŞKAN — Sayın Bakan, bir dakikanızı rica edeceğim. Saat 14,00 oldu. Her halde daha konuşmanız devam edecektir. Bu arada Sayın Öztürkçine de konuşmanızın saat 14,30 a kadar devamını isteyen bir önerge vermiştir. Konuşmanız devam edecek mi?

DIŞİŞLERİ BAKANI İHSAN SABRİ ÇAĞLAYANGİL (Devamla) — İnkân bahşederse-niz evet.

BAŞKAN — Muhterem arkadaşlarım, Anayasa bütçe görüşmelerini belli bir zamanla kayıtlı bulunmaktadır. Başkanlık mümkün mertebe bu zaman içinde bitirme hususunda elindeki imkânlarla buna uğraşmaktadır. Ancak sayın üyeler bunu usatabilmek için teşebbüs içindedirler. Şimdi, Sayın Nüvit Yetkin de söz istemiş bulunmaktadır, Sayın Hayri Mumcuoğlu hakkı olarak Sayın Öztürkçine'nin konuşmasında geçen hususlar hakkında da sorular sormak istemektedir. Başkanlık mümkün mertebe bunları kısıltabilmek için elinden gelen tüm tedbirlere başvurmuş idi. Ama muhterem arkadaşlarımız Sayın Bakanın konuşmalarını usatmaya teşebbüs ettikleri takdirde fetüsük hükümleri gereğince Başkanlık da grupların istediği sözleri vermek durumunda kalacaktır. Bu sebeple görüşme gittikçe uzayacaktır, takdir Tüksek Heyetindir. Sayın Bakanın konuşmasının 14,30 a kadar devamı hususunu oylarınıza arz ediyorum. Kabul edenler... Etmiyenler... Kabul edilmiştir. Söz isteyen Sayın Nüvit Yetkin'e de grup adına ayrıca söz verilecek ve görüşmeler devam edecektir. Sayın Mumcuoğlu, konuşma hakkınız veya soru hakkınız baki'dir.

Devam edin Sayın Bakan.

DIŞİŞLERİ BAKANI İHSAN SABRİ ÇAĞLAYANGİL (Devamla) — Ben muhterem arkadaşlarımızın suallerini cevaplandırmak gayreti ile konuşuyorum. Yoksa, tahdit buyurursanız gayet kısa arzı malûmat ederim.

Sayın Yıldız'ın fırsattan yararlanıp ders verilememiştir, olay sonrası icadedilmiş östrümler konulmuştur, teşhisine katılmıyorum. Bir savaşa girilmesi için bizi tenkid ediyorlar. El-

bette hareket tarzının savaşı olarak mı, savaşız olarak mı, daha iyi olacağı tenkid edilebilir ve edilecektir de. Fakat hükümet olarak bizim görüşümüz Kıbrıs meselesinin bu şeklinin halinin Türk milli menfaatlerine daha uygun olduğunu ve daha uygun düştüğüdür. Yunan kuvvetlerinin çekilişini başarı sağlamak haksızlık olur, ciddi bir iş değildir buyurdular. O halde bunun terai yani, Yunan kuvvetlerinin Adaya girişi ni başarıdır. Yunan kuvvetlerinin çekilişi başarı değil de hezimet midir? Yunan kuvvetlerinin çekilişinin başarılılığı iddiası hükümetten gelmiş değildir. Biz hâdiseleri objektif olarak arz ettik. Böyle bir buhran oldu, bu buhranda cemaatimizin güvenliğini temin edici unsurları sağlamak ve tehdit edici unsurları izale etmek istedik. Bunun barış yolu ile de imkân var dediler. Şartlarımız ortaya çıktı, bu neticeler elde edildi. Yunan kuvvetlerinin çekilmesi üzerinde anlaşıldı. Diğer ikinci unsur üzerinde şu esaslar dâhilinde mutabık kaldık. Buyuruyorlar ki, «olayların şartları içinde meseleye çözüm aramak gerçeğin ta kendisidir.» Muhterem arkadaşlarım, Ada'da pasifikasyon icraası bir müzakerat konusudur, iddia vardır, Türk'lerin de orada 500 askerleri vardır, haripten getirilmiştir, bizim de mücahit teşkilâtımız vardır, 1968 yılından sonra unumi silâhsızlanmaya gidilince, mücahit teşkilâtının da silâhtan tecridi icabeder. Onun yerine müessir mahalli güvenlik tedbirleri koymak lâzım. Bu bir müzakeret konusu. Buhran terkedip, siyasi müzakereye girdiğimiz anda, buhrandan eser kalmaz. Buhranın şartları ayrı siyasi olayların gerektirdiği şartlar içinde çözüm yolu aramak gerçeğin ta kendisidir, buna katılmıyoruz. Üç büyükelçiyi çağırarak teşekkür etme hâdisesi bilmiyorum kendilerine nereden intikal etmiş, hiçbir şekilde teşekkür maksadiyle elçi davet ettiğimi bilmiyorum.

Çok gezintilerden şikâyet ettiler. Demin bu meseleye bir temas ettim. Dışişleri Bakanının gezileri Devlet Başkanına, Başbakanına refakat veya beynelmîlel toplantılara iştirak veya ikili münasebetlerle karşılıklı bir müzakeret zemini olur. Şu meselâ Yetkin arkadaşımızın dediği gibi; «Hindistan gezisi lüzumsuz oldu.» buyurdular Ben de ne açıdan gittiğimi arz ettim. Tenkid edilir. Yok bakanın öne sürdüğü gerekçe-

EK-5: 1969 SENATOSU'NDA KIBRIS

C. Senatosu B : 29 1 . 2 . 1969 O : 2

TO'da kal. 15 müstakil Devlet platformunda tamamen size has ve asla o forumdaki gerekçelere uygun olmayan taleplerle NATO'yu idame ettir. Bu NATO'nun lider Devleti için mümkün olmayan şarttır.

Türk Hükümeti Elçisinin Amerika'da arabası yakılıyor, ona temas etmiyorsunuz, burada araba yakılıyor hâdise oluyor. Muhterem arkadaşlarım, Amerika gibi, demokratik, hür, basın hürriyetinin kemali ile mevcudolduğu bir Devlette, Türkiye Hükümetine karşı, siyasi olarak Türkiye Büyükelçisinin arabası yakılacak ve bu gizli tutulacak. Türk Hükümeti tarafından veya Amerika Hükümeti tarafından ve gerek Türkiye'nin hür, gerek Amerika'nın hür basın mensupları tarafından, New - York'ta Birleşmiş Milletlerde her gittiğimde benim tanıdığım en az sekiz on gazeteci arkadaşım var, Türk gazetecileri mümesilleridirler. Bu hâdise gizli tutulacak. Ben, bize su suali tevcih eden sayın senatör arkadaşımızın, böyle bir ihtimali tasavvur ve kabul etmesinin hayreti içindeyim. Ne olmuş. Amerika'da, Türkiye Sefareti dışında, Sayın Cumhurbaşkanımızın Amerika'yı ziyareti sırasında, Türkiye Sefareti, bahçeleri dâhil, sınırında mahiyeti meçhul bir cisim patlamış ve o komün evin kimsa, sahibi bulunduğu bir zatın beyaz otomobiline birtakım hasar tevlihetmiş. Böyle bir hâdise var. Bunun dışında da bir hâdise var. 23 Haziranda hatırlarsınız Amerika'da Detroit'te zenci hareketlerinin başladığı, dükkanların yağma edildiği bir iç kargaşalığın başladığı devir. Washington'da âdet olmuş, zenciler eline birtakım şişeler alıyorlar, molotof kokteyli gibi, bir otomobile biniyorlar sokaklardan geçerken bunları park etmiş otomobillere atıp atıp geçiyorlar. Bir sabah Türkiye Sefaretinin otomobili Sefaretin cephesinin bulunduğu sokak trafik bakımından elverişli olmadığı için, Sefaret arkasındaki bir yerde park eder halde iken, yine böyle bir zenci orada mevcut beş altı araba ile birlikte Sefirin otomobiline de bir tane böyle şey atıyor. Kendi kendine söniyor, sigortaca arabanın çizilen boyaları da tanzim ediliyor. Buna rağmen sefaret Dışişleri Bakanlığına müracaat ediyor, bir sefaret otomobiline böyle şey olmuş, bunu tahkik edin. Onlar da diyorlar ki trafik arabası bunu tesbit etmiştir, bu bildiği-

niz gibi şu zenci hâdiselerinden neşet etmiştir, bulamadık failini. Siyasi veçhesi de olmadığı malûm.

Şimdi, bu hâdiseyi Amerikan Hükümetinin Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisinin arabasına müteveccih siyasi bir faaliyet ve burada yapılan hâdisenin eşidi veya buna mukabele olacak mahiyette bir hâdise olarak prazante etmenin veya kabul etmenin zannederim ki imkân yoktur.

Sabrınıza sultistinal etmemek için diğer arkadaşlarımızın beyanlarımızın mühim kısmı esasen sayın senatörün değindiği mevzularla ilgili olduğundan onlara ait kısımlara geçerek müruzatımı tamamlamak istiyorum.

Sayın Bekata ikili anlaşmalara, Sayın Yıldız gibi temas ederek Hükümetin kusuru şudur; Hükümetin tutumu gevşektir, dediler.

Muhterem arkadaşlarım, arzı etmediğim halde ikili anlaşmaların tablosunu belki de lüzumundan fazla bir sarahatle huzurunuzda çizdim. Antlaşmalar 1947 senesinden başlayarak imza ede ede gelmiş, 1964 de 4 ncü Koalisyonla bu kapı kapanmış. Kapıyı kapıyan iktidar pürüzleri temizlemeye ceht ile azmetmiş. Bunları imzalayanlar işte şimdi bize soruyor niye bunları söylüyorsunuz? Bunları imzalayanlar imzalarken düşünmüyor. bunların tatbikatçıları zamanı idarelerinde müsamaha suretiyle tatbikatın dejenera edilmesine aldırıyorlar. Zaman ile, itiyat ile kristalize bir halde bu ihtilâfi bütün pürüzleriyle bugün huzurunuzda müdafaaya meçur iktidarın sırtına devrediyorlar. O dışı kemigine alıp siz okuduğu noticeleri çıkarıyor ve iktidar gevşektir, ondan evvelkiler vatanperver ve enerjik!.. Kabul ediyor musunuz? Bu mukayese insafa sığar mı? Ben mi gevşegim, mazi mi gevşek? Tenkidleri yapalım hâdiseleri dile getirelim, hâdiseler üzerindeki fikirlerimizi söyliyelim ama birbirimizi incitmek, birbirimizi suçlamak gayretinden, elde edeceğimiz bir şey yok. Bilhassa ben sırcadan köşkte oturanların balyoz gibi taş atma arzusunun artık nihayete ermesini temenni ederim.

Dediler ki; Montra nazik bir mevzudur. Hükümete bazı şeyler hatırlatırım. Daima en nezaketli mevzular sorumsuz ve rahat tarafla, sorumlu ve kısıtlı taraf arasında münakaşa

EK-6: 1970 SENATOSU'NDA KIBRIS

C. Senatosu B : 49

9 . 3 . 1970 G : 7

lik münasebetlerimizin her sahada, bundan böyle de yapıcı ve semereli bir muhtevada sıralanmaya devam edeceğinden eminiz.

Çeşitli bağlarla bağlı bulunduğumuz Arap memleketleriyle münasebetlerimizin, son yıllarda karşılıklı arzu ve gayretle tesis edilen dostluk ve anlayış havası içinde ticari, iktisadi ve kültürel alanlarda geliştirilmesi için gayret sarf edeceğiz.

Arap - İsrail ihtilafında bugüne kadar takibedilen esaslara uygun bir politika izlemeye devam edeceğiz, Orta - Doğuda her ülkenin yararına süreklî bir barışın kurulabilmesi için, silâh kuvvetiyle toprak kazancı sağlanması ve çözümlerin emri vâkilerde aranması gibi metotlara iltifat edilmemesi gerektiği görüşüdeyiz.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmiş bulunan kararların bölgede istikrarı ve âdil bir barışı tesise imkân verecek esasları ihtiva ettiğine inanıyoruz. Âdil bir çözümün Arap memleketlerinin meşru hak ve menfaatlerini gözetmesi gerekeceği kanaatindeyiz.

Günümüzdeki tehlikeli ihtilafa siyasi bir hal şekline kavuşması maksadıyla girişilecek her türlü teşebbüsü desteklemek ve bize terettübeden gayreti göstermek kararındayız.

Millî davamız Kıbrıs meselesinin, Türk cemaatinin ve Türkiye'nin hak ve menfaatlerine uygun bir şekilde halledilmesi hedefimizdir. (Alkışlar)

Kıbrıs konusunda meydana gelen yeni gelişmeleri büyük bir dikkatle izlemekteyiz. Acı tecrübelerden geçildikten sonra ulaşılabilmeye olan barışçı müzakere ortamının korunabilmesi ve bu yoldan bütün ilgili tarafların yararına olacak nihai ve âdil bir çözüme gidilebilmesi için Hükümetimiz kendine düşen gayretleri göstermeye devam edecektir. Ancak böyle bir sonuca varabilmek için bütün diğer tarafların da samimi ve yapıcı gayretlerini esirgememeleri gerekeceği muhakkaktır.

Kıbrıs meselesinde çeşitli yollar denenmiştir. Sonuç ve başarı sağlamayan tasli metotlarına avdet suretiyle netice alınak niyetlerinin çıkar yol olmadığının açıklıkla anlaşılması gerekir. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin kuruluş esasları ve mevcut denge çerçevesinde bir çözüme ulaşılması mümkündür. Hükümetimiz bu

hususdaki tutumunu sonuna kadar muhafaza edecektir. (Alkışlar)

Kıbrıs meselesinin kendi gerçeklerine uygun niyet ve vasıtalarla ve tarafların mevcut ve meşru haklarına riayet suretiyle bir çözüme bağlanması Kıbrıs'taki iki Cemaat kadar Türkiye ile Yunanistan arasında da gerçek bir işbirliğine ve iyi münasebetlerin takviyesine imkân verebilecektir.

Hükümetimizin, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da cemaatinizin haklarının ve millî menfaatlerimizin gerektirdiği azim ve irade ile ve milletimizin dileklerine ve temennilerine cevap verecek bir tutum ve suretinde hareket edeceğinden asla şüphe edilmemeliştir.

Sayın üyeler;

Ticari ve iktisadi münasebetlerimizin Türkiye ekonomisinin ihtiyaçlarına ve kalkınma davamızın gereklerine uygun bir düzeyde yürütülmesi amacımızdır. Diğer ülkelerle gerekli işleri gerek çok taraflı olarak yürütülmekte olan ticari ve ekonomik münasebetlerimizin, bu hedeflere uygun şekilde geliştirilmesi için hiçbir gayret sarfından geri kalmıyacağız.

İktisadi ve sosyal kalkınmamızın temel unsurlarından birini teşkil eden bilimsel ve teknik gelişme için gerekli kaynaklardan bir kısmının, iki ve çok taraflı teknik ve bilimsel dayanışma yoluyla sağlanmasına büyük önem atfetmeye devam edeceğiz.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklığımız yeni bir dönemin eşğine varmış bulunmaktadır. Ekonomik, sosyal ve politik önemi gün geçtikçe kıymet kazanan bu ortaklığın, menfaatlerimize en uygun şekilde geliştirilmesinin gayreti içindeyiz.

Bu anlayışla yürütmekte olduğumuz Geçiş Dönemine giriş müzakerelerini müsbet sonuçlara bağlamayı ümit ediyoruz ve ulaşacağımız bu ileri merhalenin olumlu şartları içinde ekonomimizin kazanacağı yeni dinamizmin kalkınma gayretlerimize önemli katkılarda bulunacağına inanıyoruz.

Ülkemizin geleceğini büyük ölçüde ilgilendiren ortaklığımızı tam bir başarıya ulaştırmak üzere iktidar olarak gösterebildiğimiz her türlü gayrete devamla, Kalkınma Planımız çerçevesinde, sanayimizin ve tarımımızın Geçiş Döneminin şartlarına süratle ve kolaylıkla intibakını

EK-7: 1971 SENATOSU'NDA KIBRIS

C. Senatosu B : 36 3 . 2 . 1971 O : 2

mek isterim ki, Amerika'nın SALT müzakereleri bahsindeki tutumu, başından beri olumlu ve açık olmuştur. Amerika görüşmelerin stratejik silâhlar kapsamının dışına taşırılmıyacağı, NATO camiasının güvenlik ihtiyacını kendi güvenliği gibi göz önünde tutacağı hususunda en yetkili ağızlardan teminat vermiş ve Sovyetler Birliği ile yaptığı müzakerelerde takibedeceği hareket hattının tespitine yardımcı olmak üzere, müttefiklerinin görüş ve telkinlerini kaale almaya özel bir itina göstermiştir.

SALT görüşmelerinin ikinci safhasını teşkil eden Viyana toplantısında, Amerika Birleşik Devletleri bazı stratejik silâhların bugünkü hassas dengeyi bozmadan belli miktarda kısıtlanmasını teklif etmiş ve füze savar savunma sistemlerinin belli bir seviyede tutulmasını ileri sürmüştür.

18 Aralıkta Helsinki'de sona eren üçüncü dönem toplantıları sırasında iki taraf Amerikan tekliflerinin muhtelif vejheleri üzerinde fikir teatisinde bulunmuşlar ve karşılıklı olarak birbirlerinin pozisyonlarını anlamaya çalışmışlardır. Müzakerelerin dördüncü safhası 15 Mart 1971 de Viyana'da başlayacaktır. Meselenin önemi ve konunun çapraşıklığı sebebiyle görüşmelerin zaman alacağı intibasını vermektedir.

SALT müzakereleri olumlu bir mecraya yöneltilebildiği takdirde genel ve tam silâhsızlanma gayretleri çerçevesinde bu netice, çok önemli bir merhale teşkil edecek ve insanlığın bekasını tehdideden nükleer silâhlanma yarışının durdurulması istikametinde önemli bir mesafe katedilmiş olacaktır. Memleketimiz müzakerelerin seyrini yakından izlemektedir. Güvenlik icaplarından doğan meselelerle ilgili görüşlerimizi de istişareler sırasında ortaya koymaktayız.

Şimdi de son günlerin üzerinde fazlaca tartışılan konularından birini teşkil eden Çin Halk Cumhuriyetinin tanınması ve Birleşmiş Milletlere kabulü meselesinden kısaca söz açmak isterim.

Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkiler konusunda ilk olarak göz önünde bulundurulması gereken husus; 800 milyon nüfusa sahip bir ülkenin mevcudiyetini bilmemezlikten gelmenin isabetli ve müdafaası kabil bir iş olmadığıdır. Gerçekten Kıta Çin'i bugün milletlerarası poli-

tika alanında bir realitedir ve behemahal hesabı katılması gereken bir faktör haline gelmiş durumdadır. Sahibolduğu nüfus ve potansiyel dolayısıyla, Çin Halk Cumhuriyeti, gün geçtikçe ağırlık kazanmakta ve varlığını hissettirmektedir.

Bu konu ile ilgili olarak Kıta Çin'inin Birleşmiş Milletlere kabulü konusundaki tutumumuza esas teşkil eden prensip üzerinde de dikkatle durmak gerekmektedir. Türkiye, Birleşmiş Milletlerin milletlerarası barış ve güvenliğinin sağlanmasında etkili bir vasta olabilmesinin, diğer bazı faktörler meyanında, teşkilâtın evrensel bir niteliğe kavuşmasına bağlı olduğu kanaatindeyiz. Bu itibarla büyük küçük her devletin teşkilâtta temsilini savunmaktadır. Kıta Çin'i konusundaki gerçekçi tutumumuz bu prensibin ve içinde bulunduğumuz milletlerarası konjonktürün ışığı altında değerlendirilmek gerekir.

Muhterem arkadaşlarım, şimdi müsaadenizle mâruzatımın Kıbrıs'ta ilgili kısmına geçiyorum. Kıbrıs'ta Türk ve Rum Cemaatleri temsilcileri arasında yapılagelmekte olan araştırıcı mahiyetteki görüşmelerin üçüncü safhası Ağustos ayında nihayetlenmişti. Bu safhanın son toplantılarında iki temsilci, üzerinde mutabakata vardıkları ve varamadıkları hususları tesbit eden bir vesika hazırlanmışlardır.

Gerek bu vesika, gerek mutad şekilde istişare için Eylül ayında Ankara'ya gelen Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denktaş'ın verdiği izahat, Rumların mâlûm ve gerçeklere uymıyan ve zihniyeti yüzünden cemaatlerarası görüşmelerin sonucu hakkında iyimser olmanın güç olduğu intibasını vermiştir. Hükümetimiz ve Türk Cemaati, ihtilâfın barışçı yollardan çözümlenmesini istemektedirler. Araştırıcı mahiyetteki cemaatlerarası görüşmeler, barışçı çözüm yollarından biridir. Biz bu yolun imkânlarının sonuna kadar araştırılmasında fayda görmekteyiz. Denktaş, bu anlayışla ve realitelere uygun bir anlaşmayı mümkün kılacak zihniyet ve tutum değişikliği göreceği umuduyla görüşmelerin dördüncü safhasına başlamıştır.

Türkiye'nin ve Türk Cemaatinin Kıbrıs ihtilâfına bulunacak çözüm yolu hakkındaki temel anlayışı mâlûmdur. Bu vesile ile daima göz önünde bulundurulması icabeden hususları tekrarda fayda görürüz.

EK-8: 1968 Dışışleri Belleteni - Sayı. 45

B E L G E 8

16 Haziran 1968

BAŞBAKANIN KIBRIS KONUSUNDA BİR DEMECİ

Anadolu Ajansının davetlisi olarak Ankara'ya gelen Federal Almanya Haber Ajansının (DPA) Genel Müdürü Dr. Wolfgang Weynen'i kabul eden Başbakan Süleyman Demirel, sorulan sualleri şu şekilde cevaplandırmıştır :

S. : Türk hükûmeti Denктаş ve Klerides arasındaki görüşmeler konusunda ne dereceye kadar iyimserdir?

C. : Kıbrıs sorunu çok taraflı bir konudur. Mes'elenin iyimseriz veya değiliz gibi bir cevabı yoktur. Bu konuda şimdilik bütün söyleyebileceğimiz, programımızda da beyan etmiş olduğumuz veçhile, bizim Kıbrıs sorununa barışçı bir hal şekli bulmağa gayret sarfettiğimizdir. Biz dünya sulhünün değerini biliyoruz. Dünya sulhünün idamesi bakımından birçok karışık problemler vardır. Biz bu problemlere yenilerini ilâve etmek temayülünde olmadık. Bu bakımdan Kıbrıs davasına barışçı bir hal şeklinin bulunabilmesi için hiçbir fırsatı kaçırmadan bütün yolları ve imkânları araştırdık. Son görüşmeler taraflar için bu konuda yeni bir fırsat daha teşkil etmektedir. Türk hükûmeti Kıbrıs konusunda aşırı bir talep içinde değildir. İstedığımız şey, anlaşmalar

41

çerçevesindeki haklarımızın teminat altına alınmasıdır. Bütün arzumuz Kıbrıs'taki Türk cemaatinin Rum cemaati veya herhangi bir idare altına verilmesidir. Kanaatimizce bu aşırı bir istek değildir. Milletlerarası anlaşmalar ve insan hakları çerçevesinde Kıbrıs'taki Türk cemaatinin yaşama hakkı vardır. Hayatlarının korunması lazımdır.

Bundan ayrı olarak Kıbrıs bizim kıyılarımıza 40 mil mesafededir. Ada'nın Türkiye'ye olan bu yakınlığı ve coğrafi durumu hiç şüphe yok ki ülkenizin güvenliği bakımından da bizi çok yakından ilgilendirmektedir. Kıbrıs güvenlik bakımından Türkiye için bir problem teşkil etmemelidir.

Bizim ada'da 120 bin soydaşımız vardır. Onların haklarını ve hayatlarını korumak hukukî ve insanî görevimizdir. Milletlerarası anlaşmalar tek tarafı olarak ihlâl edilmeye gidilirse bunun sonu ne olacaktır? O takdirde dünyada barıştan eser kalmıyacak ve şiddet hükümlerine olacaktır. Biz bunun karşısındayız. Bundan dolayıdır ki bu görüşmeleri barışçı bir hal şeklinin temini yolunda iyi bir zemin teşkil etmesini temenni ediyoruz. Hükûmet olarak biz bu konuda elimizden geleni yapmaktayız.

EK-9: “Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 20. Dönem toplantılarında hükümetimizi temsil edecek olan heyete Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in başkanlık etmesi hakkında kararname,” BCA, Kararlar Daire Başkanlığı, Yer Bilgisi: 190-68-16, Belge Tarihi: 19.11.1965, Dosya Ek: 105-62.

Says : 6/5504

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR YETKİLİ DAİRESİ

KARARNAME

21/9/1965 tarihli ve 6/5230 sayılı Kararnameye ektir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun XX inci dönem toplantılarında Hükümetimizi temsil edecek olan heyete Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in başkanlık etmesi; Dışişleri Bakanlığının 15/11/1965 tarihli ve 720.201-D/III-L-536 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 19 / 11 /1965 tarihinde kararlaştırılmıştır.

[Signature]
CUMHURBAŞKANI

1965 11 19
18 01 02

Başbakan

[Signature]

Devlet Bakanı

[Signature]

Devlet Bakanı

[Signature]

Devlet Bakanı

[Signature]

Devlet Bakanı

[Signature]

Adalet Bakanı

[Signature]

Millî Servisler Bakanı

[Signature]

İçişleri Bakanı

[Signature]

Dışişleri Bakanı

[Signature]

Maliye Bakanı

[Signature]

Millî Eğitim Bakanı

[Signature]

Bayındırlık Bakanı

[Signature]

Ticaret Bakanı

[Signature]

Sağ. ve Soc. Y. Bakanı

[Signature]

Çın. ve Tehsil Bakanı

[Signature]

Türizm Bakanı

[Signature]

Ulaştırma Bakanı

[Signature]

Çözümler Bakanı

[Signature]

Sanayi Bakanı

[Signature]

Enerji ve Kömür İşletme Bakanı

[Signature]

Yatırım ve Yabancı İşleri Bakanı

[Signature]

İmar ve Emlak Bakanı

[Signature]

Kırsal İşleri Bakanı

[Signature]

Dosya No :
105-62
1588

EK-10: "Anthony Anthony Andrew Carr adında bir gazetecenin Kıbrıs Meselesi ile ilgili olarak Başbakan Süleyman Demirel'e yazmış olduğu mektup", BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Yer Birliği: 9-52-6, Belge Tarihi: 28.05.1967, Dosya Ek: A4.

DEVLET ARŞİNLERİ FİZİKEL İSPAT BİRLİĞİ
CUMHURİYET ARŞİVİ

DAMIANO and CO.
Agent: ANTHONY ANDREW CARR
30 BAKER STR.
LONDON W.1

REF M/28/27

LONDRA 28 Mayıs 1967
TEL. HUN 5353/4

Ekselâns
Dr. Süleyman Demirel
Türkiye Cumhuriyeti
Başbakanı,
Ankara, Türkiye.

Ekselâns,

Memleketinizin hadiselerini yakından tanıyan eski bir gazeteci olarak, hakiki "destluk ruhu" ile hazırlanan bu mektubu size fikirlerimin bu ışık altında nütalâs edileceği ümidi ile yazıyorum.

Kıbrıs'dan yeni döndüm. Kıbrıs'lı olmadığım ve Ada ile şahsi bir ilişkim bulunmadığından, oradaki durumu dikkatle, tarafsız ve objektif olarak inceledim.

Burada, Kıbrıslı Türklerin ve Kıbrıslı Yunanlıların herkes tarafından bilinen ayrı görüşleri üzerinde yorum yapmak arzusunda değilim. Beni en çok ilgilendiren, or' veya geç oradaki hakiki çarpışmaların bir sonucu olacak, Türkiye ve Yunanistan'a eşit olarak ağır basacak olan feci olayların tekrarrinin kaçınılmaz neticesidir. Yıllarca pek çok seyahat ettim ve birçok vshin vaziyette (hem Kuzey hem Güney) Amerika'da, Afrika'da, Asya'da, Avustralya'da, Yeni Zelanda'da

-6-

030	01			9	52	6	1
-----	----	--	--	---	----	---	---

EK-11: Milliyet, 13 Eylül 1967, "Demirel: "Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına karşıyız"

Milliyet
Halk Gazetesi

AMERİKA CUMHURİYETİ
YENİ YÜZLÜK
HABERLER
OSMANLI TARİHİ
EĞİTİM
KURUMU
BATES

YENİ YÜZLÜK
HABERLER
OSMANLI TARİHİ
EĞİTİM
KURUMU
BATES

7 nci basın toplantısı 165 dakika sürdü

DEMİREL: "Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakına karşıyız,"

Birinci Gönen yolu
İskenderiye Bulvarı
Kıbrıs'da
İstisnasız
İstisnasız

STALIN'IN KIZI SVETLANA'NIN HATIRALARI BİR DOSTA 20 MEKTUP

Svetlana, Jivago'da kendisini bulmuştu..

STALIN ve çevresinin iç yüzünü en iyi bilen insanın, SVETLANA'nın hatıraları 17 Eylül Pazar gününden itibaren Türkiye'de yalnız MİLLİYET'te

Yunanistan'ın pakli teklifini reddettik

Bayar'ın yemeginde AP ve DP'liler çatıştı

1967 TÜZETİ GÜZELİK YALIZMAZI 3 şehirde yapılıyor

İlk eleme 22 Eylül Cuma günü

Güzelik Krallığı 100 Bin liraya sigorta edilecek

ARMAGANLAR

BİR TÜRK İSİ 2 AKADAMSI WURDU

Otobüs altında 100 metre sürüklenen 3 bekleci öldü

ABD-İSRAİL

DURUM

DEMİREL, KIBRIS VE...

Yunanistan'ın pakli teklifini reddettik

Bayar'ın yemeginde AP ve DP'liler çatıştı

1967 TÜZETİ GÜZELİK YALIZMAZI 3 şehirde yapılıyor

İlk eleme 22 Eylül Cuma günü

Güzelik Krallığı 100 Bin liraya sigorta edilecek

ARMAGANLAR

BİR TÜRK İSİ 2 AKADAMSI WURDU

Otobüs altında 100 metre sürüklenen 3 bekleci öldü

ABD-İSRAİL

EK-15: Hürriyet, 20 Kasım 1967, "Meclisten Aldığımız Yetkiyi Kullanacağız"

100 ANSA 270

Devlet Nöbeti

Pazarları 20 **Hürriyet** 10 Sayfalar

KASIM 1967

YENİ YÜZLEMEK

BAŞBAKAN DEMİREL, DOKTOR FAZIL KÜÇÜK'ÜN MESAJINA CEVAP VERDİ:

"MECLİSTEN ALDIĞIMIZ YETKİYİ KULLANACAĞIZ"

DENKTAŞ, bütün macerasını HÜRRIYET'e yazdı

Yunanlılar Türkiye'nin Kıbrıs için harp edip etmeyeceğini öğrenmek istiyorlardı

Kıbrıs'ta Rumlar tekrar iki Türk köyüne saldırdı

Jetlerimiz Kıbrıs üzerinde 150 metre kadar indi

"HAREKETE GEÇMEK," için Yunan cevabını bekliyoruz

ERM'e gelen Meclis Başkanı Başbakan Ertuğrul Akça "Durum çok kritiktir, her an harp çıkabilir," dedi

Grivas, Atina'da "Daha çok Yunanlılar" yaygınlığı ile karşılandı

Kıbrıs'taki Rum ve Yunan birlikleri mevzilere girdi

"SULTANAHMET," CEZAEVİNDEKİ İSYAN BASTIRILDI

SPOR-TOTO sonuçları

Yunan yetkисubayları silah altına çağırıldı

Yunanlılar Türkiye'nin Kıbrıs için harp edip etmeyeceğini öğrenmek istiyorlardı

Kıbrıs'ta Rumlar tekrar iki Türk köyüne saldırdı

Jetlerimiz Kıbrıs üzerinde 150 metre kadar indi

"HAREKETE GEÇMEK," için Yunan cevabını bekliyoruz

ERM'e gelen Meclis Başkanı Başbakan Ertuğrul Akça "Durum çok kritiktir, her an harp çıkabilir," dedi

Grivas, Atina'da "Daha çok Yunanlılar" yaygınlığı ile karşılandı

Kıbrıs'taki Rum ve Yunan birlikleri mevzilere girdi

"SULTANAHMET," CEZAEVİNDEKİ İSYAN BASTIRILDI

SPOR-TOTO sonuçları

Yunan yetkисubayları silah altına çağırıldı

Yunanlılar Türkiye'nin Kıbrıs için harp edip etmeyeceğini öğrenmek istiyorlardı

Kıbrıs'ta Rumlar tekrar iki Türk köyüne saldırdı

Jetlerimiz Kıbrıs üzerinde 150 metre kadar indi

"HAREKETE GEÇMEK," için Yunan cevabını bekliyoruz

ERM'e gelen Meclis Başkanı Başbakan Ertuğrul Akça "Durum çok kritiktir, her an harp çıkabilir," dedi

Grivas, Atina'da "Daha çok Yunanlılar" yaygınlığı ile karşılandı

Kıbrıs'taki Rum ve Yunan birlikleri mevzilere girdi

"SULTANAHMET," CEZAEVİNDEKİ İSYAN BASTIRILDI

SPOR-TOTO sonuçları

Yunan yetkисubayları silah altına çağırıldı

EK-16: Tercüman, 26 Kasım 1967, "Yunan askeri adadan çıkacak"

Derin Haber

PAZAR
26
KASIM 1967
S. 447

Halk'a ve olaylara
Tercüman
FIRKALARI DÜNYA GENİNİ KÜLTÜR, İLERİ SAĞLIK VE İZMİR'DE

Vicks Formül 44
ÖKSÜRÜK ŞURUBU

Johnson'un özel temsilcisi, Atınadan Cunta'nın verdiği tavizlerle döndü

Yunan askeri adadan çıkacak

Irak, Türk jetlerine benzin vereceğini dün resmen açıkladı

ANKARA

Türk Hükümeti'nin aldığı aldığı karar, Irak'ta hava kuvvetlerinde, Atina ve Mısır'ın Kuvvetleri, Yunan hükümetinin hükümetine olduğu bildirildi. Yunan Hükümeti'nin bu konuda karar, Atina'da, Yunanistan'ın dış bakanı, Adanas'a dönen. Bakan Johnson'un özel temsilcisi Cunta Yunan hükümeti hükümetine verdiği tavizlerle döndü.

Dışişleri bakanı olan, Yunanistan Cunta hükümetine göre, Yunanistan'ın Irak'ta hava kuvvetlerinde, Atina ve Mısır'ın Kuvvetleri, Yunan hükümetinin hükümetine olduğu bildirildi. Yunan Hükümeti'nin bu konuda karar, Atina'da, Yunanistan'ın dış bakanı, Adanas'a dönen.

Yunanistan'ın dış bakanı, Adanas'a dönen. Bakan Johnson'un özel temsilcisi Cunta Yunan hükümeti hükümetine verdiği tavizlerle döndü.

İZMİR'DEKİ KIBRIS MITİNGİNDE GENÇLER "48 SAAT SONRA ÇIKARTMAYI BİZ YAPACAGIZ, DEDİLER

BU ARSAM BİTUS YURTTA "KARARTMA" YAPILACAK

İZMİR

48 saat sonra, Yunanistan'ın dış bakanı, Adanas'a dönen. Bakan Johnson'un özel temsilcisi Cunta Yunan hükümeti hükümetine verdiği tavizlerle döndü.

GUVENLIK KONSEYI ITIDAL TAVSIYE ETTI

BRUXELLES

Bruxelles'te, Yunanistan'ın dış bakanı, Adanas'a dönen. Bakan Johnson'un özel temsilcisi Cunta Yunan hükümeti hükümetine verdiği tavizlerle döndü.

Ağız değiştiren Makarios "Türk kardeşler.. diye konuştu"

RAHİVİDİ ANKAYA RAPİDİKOPİ: "TÜRK HÜKÜMETİNİN ENALİDİ BEKLEMEZ."

ANKARA

Türk Hükümeti'nin aldığı aldığı karar, Irak'ta hava kuvvetlerinde, Atina ve Mısır'ın Kuvvetleri, Yunan hükümetinin hükümetine olduğu bildirildi. Yunan Hükümeti'nin bu konuda karar, Atina'da, Yunanistan'ın dış bakanı, Adanas'a dönen.

Cinsiyeti meçhuller

İSVİÇRE RADYOSU ERZEN ÜÇ KIBRIS İÇİN MÜLAKAT YAYINLADI

İZMİR

48 saat sonra, Yunanistan'ın dış bakanı, Adanas'a dönen. Bakan Johnson'un özel temsilcisi Cunta Yunan hükümeti hükümetine verdiği tavizlerle döndü.

Patrik Vekili "Yunanistan haksız, dedi"

ATINA

Atina'da, Yunanistan'ın dış bakanı, Adanas'a dönen. Bakan Johnson'un özel temsilcisi Cunta Yunan hükümeti hükümetine verdiği tavizlerle döndü.

GENÇLER, HUDUTTA YURANLI ERLERİN SASKIN BAKIŞLARI ONUNDE MILLI OYUNLAR OYNADI

İZMİR

48 saat sonra, Yunanistan'ın dış bakanı, Adanas'a dönen. Bakan Johnson'un özel temsilcisi Cunta Yunan hükümeti hükümetine verdiği tavizlerle döndü.

Fas mahaleleri listesi "Kibris Türkiye'ye indirdi", diyor

İZMİR

48 saat sonra, Yunanistan'ın dış bakanı, Adanas'a dönen. Bakan Johnson'un özel temsilcisi Cunta Yunan hükümeti hükümetine verdiği tavizlerle döndü.

İzinsiz çalıştıkları için yakalanan iki dansöz muayenede erkek çıktı

İZMİR

48 saat sonra, Yunanistan'ın dış bakanı, Adanas'a dönen. Bakan Johnson'un özel temsilcisi Cunta Yunan hükümeti hükümetine verdiği tavizlerle döndü.

GENE Niyet!

İZMİR

48 saat sonra, Yunanistan'ın dış bakanı, Adanas'a dönen. Bakan Johnson'un özel temsilcisi Cunta Yunan hükümeti hükümetine verdiği tavizlerle döndü.

EK-18: Tercüman, 30 Aralık 1967, "Kıbrısta Türkler Ayri İdare Kurdu"

50 Bin Liralık Edebiyat Yarışmamızda Roman birinciligini kazanan muhteşem eser

4 ŞEYTAN KÖPRÜSÜ

10 bin lira ödül kazanan roman

Yakında Tercüman'da

CUMARTESİ 30 ARALIK 1967 43. KAT

Halk'a ve Sanayicilere **Tercüman** : Sogukalgınlıkları için VICKS VapoRus

Kıbrıs Türk Cemaati, 1960 Anayasasının tam tatbikine kadar, adliye, iktisat ve askerlik işleri dahil, kendi kendisini yöneteceğini resmen ilân etti

KIBRIS'TA TÜRKLER AYRI İDARE KURDU

SÜKAN "ASAYİŞ DURUMUMUZ BATI'DAN DAHA ÜSTÜNDÜR,, DEDİ

BAŞKANLIGA KÜÇÜK, YARDIMCILIGA DENKTAŞ GETİRİLDİ. TÜRK İDARESİNİN 11 BAKANI VAR

9 kişiyi öldüren "Çine canavarı,, yakalandı

Canavari anlatan kasıtlı "Çiğdem gibiyim,, ile yaptığını bilmiyordum. Cezasına karar verildi,, dedi

YUNAN KRALİCESİ ÇOCUK DÜŞÜRÜDÜ

SEKAMBİL

Demir, Yıldızın Merinde askerler arasında geçirecek

Gangster avı devam ediyor

İrfan'ı hapisten kaçırın Remzi Çetin de yakalandı

Socunmuş değil, şüphelerimizi altyeyle,,

Yunanın İktisat Bakanına İhtibar Arayışta

SEPICİ "ANA BENİ EVERSENE, PLAGI İLE YILBAŞI KUTLUYOR

Evlenenleri honoraları Valinin eşine maracaştı..

Demir, Yıldızın Merinde askerler arasında geçirecek

Gangster avı devam ediyor

İrfan'ı hapisten kaçırın Remzi Çetin de yakalandı

Socunmuş değil, şüphelerimizi altyeyle,,

Yunanın İktisat Bakanına İhtibar Arayışta

SEPICİ "ANA BENİ EVERSENE, PLAGI İLE YILBAŞI KUTLUYOR

Evlenenleri honoraları Valinin eşine maracaştı..

EK-19: Milliyet, 31 Aralık 1967, Çağlayangil'in Geçici Türk yönetimi ile ilgili demeci

MILLİYET YARIN 16 SAYFA

Milliyet
Halk Gazetesi

BÜGÜN 8 SAYFA 25 KURUS

Savaşcalıktan için VICKS YAPORUS

31 ARALIK 1967

Kıbrıs Türk Yönetiminin kurulması tepkiler yarattı

MAKARIOS VE ATINA KARARI PROTESTO ETTİ

Çağlayangil, kurulan yeni yönetimin "idari Reorganizasyon için", kurulduğunu söyledi.

Yılıbaşı ve Bayram için dükkânlar bugün açık

20 Kota'nın esasları dün açıklandı

835 milyon dolarlık 20 kotada ayrı tutulmuş yatırımlar hatası 12 milyar dolar arttı. Temsilatı 1 ay

REMZİ ÇETİN'İN GÜNLÜK FIRAKIN GÜNÜN HİKAYESİNİ ANLATTI

REMZİ ÇETİN. "FIRSAT GEÇSE YİNE KAÇARIM.."

EMİN İ AYAGINDAN İRFAN VURMUŞTU...

6 KANONER "Yeni Çatıl ve Saldırı"ları

1967'DEN 1968'E

DÜNYADA DÜBÜN

TÜRKİYEDE DÜBÜN

YOKSAL ALANDA

ENDÜSTRİ ALANDA

BAĞIYIMLI ALANDA

YAPIMIN İTİFAHIN KILGILTI

Yeni Çatıl ve Saldırıları...
Dünya Dübün...
Türkiye Dübün...
Yoksal Alanda...
Endüstri Alanda...
Bağıymılı Alanda...
Yapımın İtifaahın Kılğıltı...

EK-20: Milliyet, 31 Aralık 1967, "Makaros ve Atina Kararı Protesto Etti"

1968
31 ARALIK 1967

VEYAT

İstanbul'da vefat edenlerin listesini yayımlayan gazetemiz, bu günün ilk sayısında, İstanbul'da vefat edenlerin listesini yayımlamıştır. Bu günün ilk sayısında, İstanbul'da vefat edenlerin listesini yayımlamıştır.

MAKARIOS VE ATINA KARARI PROTESTO ETTİ

İstanbul'da vefat edenlerin listesini yayımlayan gazetemiz, bu günün ilk sayısında, İstanbul'da vefat edenlerin listesini yayımlamıştır. Bu günün ilk sayısında, İstanbul'da vefat edenlerin listesini yayımlamıştır.

BENZİ ÇETİN

İstanbul'da vefat edenlerin listesini yayımlayan gazetemiz, bu günün ilk sayısında, İstanbul'da vefat edenlerin listesini yayımlamıştır. Bu günün ilk sayısında, İstanbul'da vefat edenlerin listesini yayımlamıştır.

DURUM

İstanbul'da vefat edenlerin listesini yayımlayan gazetemiz, bu günün ilk sayısında, İstanbul'da vefat edenlerin listesini yayımlamıştır. Bu günün ilk sayısında, İstanbul'da vefat edenlerin listesini yayımlamıştır.

STAH

VE
TERRASİNİS
ASANSÖRLERİ
BATI ALMANYANIN DÜNYACA
TAMİNİSİ STAH ASANSÖRLERİ
• İnanır
• Hızlı
• Yüksek
• Yürnek
• KGI
• Evrek
VE BAĞLI KONYEYERLERİ
en iyi ve en uygun fiyatlarla hizmet vermeye devam ediyoruz.
• Müşterilerimize servis ve bakım
• Stah inşaat parçası

Tekinal-Sinates
KOLL. ŞTİ.

İstanbul, Karaköy, Karaköy-İstanbul
Yahya: 44 78 00 - 493 11 11 Telsiz: 10000
Adana: 31 00 00 - 31 00 00 Telsiz: 10000
Samsun: 31 00 00 - 31 00 00 Telsiz: 10000

TESEKKÜR

ÖMER İNANÇ

YENİ FABRİKA VEYA İMALATHANE KURMAK İSTİYENLERİN DİKKATİNE

YENİ FABRİKA KURMAK İSTİYENLERİN DİKKATİNE

24 Aralık 14. gün

25 Aralık 15. gün

26 Aralık 16. gün

27 Aralık 17. gün

28 Aralık 18. gün

29 Aralık 19. gün

30 Aralık 20. gün

31 Aralık 21. gün

Türk PIRELLI

Yeni Yılı'nızı ve Bayramınızı candan tebrik eder
mutlu, neş'eli, sıhhatli günler diler.

EK-21: Milliyet, 5 Ocak 1968, "U Thant: Türk yönetimi barışı zedeleyicidir"

ABD'de Çarşamba, Pazartesi...
Milliyet
 Halk Gazetesi
 HİSAR
 CUMA 5 OCAK 1968

B. M. Genel Sekreteri, Güvenlik Konseyi üyelerine Kıbrıs için rapor verdi

U Thant: Türk yönetimi barışı zedeleyicidir

Sükan, Yunan askerinin tahlisesinin devam edeceğini söyledi, Saldırıdır zarar gören Türkler tazminat aldı

B.M. GÜVENLİK KONSEYİ
 Genel Sekreteri U Thant, Kıbrıs Türk Yürütme Kuruluna, Yunan askerinin tahlisesinin devam edeceğini söyledi. U Thant, Yunan askerinin tahlisesinin devam edeceğini söyledi. U Thant, Yunan askerinin tahlisesinin devam edeceğini söyledi.

ESKİ TOPÇU ATIŞ YAPINCA

TANKI YURDU

Bayramda halkın şeker niyetine ne yediği meçhul

■ İktisadi Durum: Sektörler, 265 katman yeller, 15 Aralık da piyasaları etkilemeyecek şekilde...

5 Ocak'ta bayram. Bayramda halkın şeker niyetine ne yediği meçhul. İktisadi Durum: Sektörler, 265 katman yeller, 15 Aralık da piyasaları etkilemeyecek şekilde...

GÜNEYDEKİ BİRLİKLER DÖNEME BAŞLADI

Kumar yüzünden cinayet işleyenler linç edildi

Çarşamba iki kızkardeş boyunca kestirecek öldürüldü, Zeki Müren'in eski şoförü Bursa'da bir taciri vurup kaçtı

DURUM
A.P. de NE OLUYOR?

A Milliyet'te yazılan haberler...
 Çarşamba iki kızkardeş boyunca kestirecek öldürüldü, Zeki Müren'in eski şoförü Bursa'da bir taciri vurup kaçtı.

TAKMA KALPLI ADAMIN SİHHi DURUMU İYİ

Bir kalp nakli...
 Çarşamba iki kızkardeş boyunca kestirecek öldürüldü, Zeki Müren'in eski şoförü Bursa'da bir taciri vurup kaçtı.

BİR KALP NASIL DEĞİŞTİRİLİR

Kalb naklinde domuz yüreği kullanılacak
 Bir kalp nakli... Çarşamba iki kızkardeş boyunca kestirecek öldürüldü, Zeki Müren'in eski şoförü Bursa'da bir taciri vurup kaçtı.

DİN DEĞİŞTİRİM MEKURU OLMASI TERKİ EDİLDİ

Din değiştirim mekuru... Çarşamba iki kızkardeş boyunca kestirecek öldürüldü, Zeki Müren'in eski şoförü Bursa'da bir taciri vurup kaçtı.

GÜRENERİN NASIL SINIF GEÇENİ

Günerin nasıl sınıf geçeni... Çarşamba iki kızkardeş boyunca kestirecek öldürüldü, Zeki Müren'in eski şoförü Bursa'da bir taciri vurup kaçtı.

CAĞMIZIN EN BÜYÜK CİNAYETLERİ
FAZLA SÜNDÜRÜN
YİĞİT MİLLETİNİZİ

Ek-24: Milliyet, 25 Haziran 1968, Kıbrıs'ta ikili görüşmeler dün başladı

Milliyet K2r İlele İlele İZ BAKIMADAN TEMİZLER

25 HAZİRAN 1968

BUGÜN 8 SAYFA 25 KURUŞ

YIL 19, SAYI 7093

Demirel: "İşgaller derhal durmalı,"

Rektör İğrel, işgal komitesi üyeleriyle bir görüşme yaptı

Teknik Üniversite Rektörü de işgal komitesi üyeleri ile 2 saat görüşti

Senato, 6 saat süren toplantısı sonunda kapama kararını açıkladı

İşgal Komitesi toplantı ve işgal devam etme kararı aldı

ÜNİVERSİTE KAPATILDI

Senato, sınavların işgal sona erince yapılmasına karar verdi

Ankara'da iptal edilen oylar yeniden sayılıyor

Türkçe başta olmak üzere 18 tane aykırı yazıya ilişkin karar çıktı

İşgale devam kararı olan öğrenciler Rektör ve Senatörün istifasını istedi

Teknik Üniversite için rektörle işgalciler görüştü

De Gaulle'cüler zafer kazandı

Prof. Lütfi Duran Senatonun dünkü toplantısına katıldı

DURUM CİDDİ BİR REFORM YERİNE CİDDİ BİR BUHRAN...

Kıbrıs'ta ikili görüşme dün başladı

ANKARA'DA Akademiler için komisyon kurulacak

OKULLARA GİRİŞ SINAVINI KAZANANLAR

İŞÇİLERİN EMEKLİ AYLIGI ARTACAK

İZMİR'DE Fen'den ayrılan profesörler işlerine döndüler

RIO ÜNİVERSİTESİ DÜN KAPATILDI